

DANEŠ - DOMIN

DVOJÍM RÁJEM

Arthur D. Chapman

Knihovna Karla Domina

DVOJÍM RÁJEM.

NAPSALI

DR. J. V. DANEŠ A DR. KAREL DOMIN,

M. PROFESSOŘI C. K. ČESKÉ UNIVERSITY

DÍL PRVNÍ:

CESTA NA JÁVU A PO JÁVĚ.

S MAPOU OSTROVA JAVY, 10 PŘÍLOHAMI, Z NICHŽ JE 8 BAREVNÝCH A 209 VYOBRAZENÍMI.

VYDAL J. OTTO V PRAZE.

VEŠKERÁ PRÁVA VYHRAZENA.

Tiskem »UNIE« v Praze.

OBSAH.

DÍL PRVNÍ.

Strana

*

*) Omylem vytištěno „Batavie".

Konec dílu prvního.

PŘEDMLUVA.

„Dvojím rájem" nazvali jsme populární popis své cesty na Jávu a do Australie. Jáva jest rájem přebujné, nádherné přírody tropické, Austr lie pak rájem svobody občanské pro několik milionů kolonistů bílé pleti.

Společná cesta naše platila v první řadě účelům ryze vědeckým a vlastnímu studiu — rozšíření vlastního názoru o problemech našich speciálních věd — přece však považujeme za svoji povinnost vedle odborných prací, v nichž uložili jsme a uložíme vědecký výtěžek cesty, vypsati svoje zkušenosti cestopisem přístupným širšímu obecenstvu, vylíčiti, jak žili jsme po patnáct měsíců v okolí před tím nám cizím, jakým dojmem působilo na nás vše, co jsme viděli a zažili.

Jsou to v první řadě naše vlastní subjektivní dojmy, jež mají býti hlavním obsahem této knihy. Jen pokud nezbytně třeba pro porozumění obsahu, připojili jsme úvahy rázu všeobecnějšího, každý dle toho co sám za nejdůležitější a nejzajímavější pokládá. Neníť povinností cestopisu dělati cestovní plán pro jiné ani sestavovati poučení z děl auktorů starších. Pokud možno věrné vylíčení osobnostních dojmů má jistě aspoň při této příležitosti větší cenu nežli odvary cizí učenosti, třeba dojmy ty byly celkem dosti prosté, takže milovník divoké romantiky marně by hledal scény, při nichž tají se dech a stydne krev.

Jsme oba optimisté a optimismus náš zajisté provane celý obsah knihy a zbaví ji snad leckterého půvabu; strádání, lopoty a obtíže překonané jsou nám pouze upomínkou velmi matnou v celém tom nádherném kaleidoskopu dojmů a poznatků nashromážděných průběhem naší cesty. Vytkli jsme si za cíl vylíčiti velkolepou přírodu a její obyvatelstvo tak, jak jsme ji ve skutečnosti viděli a procítili, nikoli v rámci divokých dobrodružství a vybásněného nebezpečí.

První díl obsahovati bude vylíčení mořské cesty na Jávu a výpis našich zkušeností na Jávě, díl druhý cestu z Jávy do Australie, náš pobyt v Australii a návrat do vlasti.

Pokud se týče jmen zeměpisných přidrželi jsme se zpravidla transkripce anglické, jedná-li se o oblasti pod mocí anglickou, dali jsme však důsledně přednost transkripci hollandské, jedná-li se o državu nizozemskou.

Těžko je psáti cestopis dvěma auktorům společně a nejlepší, takřka jediné východisko bylo, že rozdělili jsme si úkol mezi sebe tím způsobem, že každý psal řadu kapitol samostatně. Tak předešlo se kompromisům, jež byly by na škodu původnosti a bezprostřednosti líčení a dojmů, na druhé straně ovšem individuelní rozdíly vystoupí ostřeji. Zůstane rozhodnouti čtenářům pokud je to ve prospěch či na škodu celku. V seznamu kapitol bude auktor označen.

Illustrace s malými výjimkami jsou reprodukcemi našich vlastních fotografií, které sice co se týče provedení daleko nedostihují vyrobků fotografických odborníků, budou však rozhodně akcentovati individuelní ráz celého díla.

Jest nám milou povinností s vděčností vzpomenouti zde nejdůležitějších činitelů, kteří pomocí svojí zajistili zdar naší cesty a také vydání tohoto díla. C. k. ministerstvo kultu a vyučování a česká akademie císaře a krále Františka Josefa poskytli oběma auktorům podpory, které sice daleko nestačily nahraditi cestovní náklad, přece však byly velmi vítanou výpomocí.

Sundánská kráska ze západní Jávy.
Fot. Domin.

Rektorát c. k. české university Karlo-Ferdinandovy opatřil nás svými průvodními listy k vládám koloniálním, které vesměs vyšly nám s velikou ochotou vstříc. Královská nizozemská společnost zeměpisná dala nám doporučení na Jeho Excellenci guvernéra generálního, na jehož pokyn úřady na Jávě vycházely nám s nevšední ochotou vstříc. Dr. Dominovi nezapomenutelným zůstane nedávno zemřelý profes or Dr. M. Treub, ředitel oddělení zemědělského při generálním sekretářství a zahrady v Buitenzorgu, Dr. Danešovi zejména assistent-resident ve Wonosari pan Hekmeijer.

V Australii vláda státu Queenslandu nám vyšla s nejliberálnější ochotou vstříc; vděčně vzpomínáme zvláště Jeho Excellence guvernéra queenslandského Sira Williama Mac Gregora a dále ctihodného J. P. Mac Dermotta, státního podsekretáře v ministerském presidiu. Zástupcové vědeckých ústavů a vědeckých společností queenslandských předstihovali se v laskavé přízni k nám. Zvláště milými přáteli nám byli pánové F. M. Bailey, zasloužilý státní botanik, ředitel botanické zahrady J. F. Bailey, senior-inspektor škol J. Shirley, geolog L. C. Ball a čestný sekretář zeměpisné společnosti queenslandské J. P. Thomson. Vedlo by příliš daleko, kdybychom měli děkovati i mnoha jiným přátelům, s nimiž během své cesty jsme se seznámili, na tomto místě; v textu jistě neopomeneme o nich se zmíniti s povděkem.

Pokud se týče tohoto cestopisu, jsme srdečným díkem zavázáni p. nakladateli, c. radovi J. Ottovi, který se vzácným porozuměním, nelituje nákladů, vyšel našim přáním vstříc, pokud se týče výpravy díla. Za korrektury po stránce jazykové povinni jsme vděčností a díkem p. prof. Dr. P. Zenklovi, který obětavě očisty naší práce se ujal.

V Praze, v listopadu 1911.

Dr. J. V. Daneš,
s. docent české university a techniky.

Dr. Karel Domin,
profesor české university.

KAPITOLA PRVNÍ.

Naše výprava a odjezd z vlasti.

Když před 75 lety opouštěl *Junghuhn*, s jehož jménem jest nerozlučně spojeno prozkoumání malebného ostrova Jávy, svou rodnou vlast, byla již samotná cesta po moři — tehdy ovšem ještě kol jižního cípu Afriky, kde moře zhusta jest rozvášněno divokými bouřemi — smělým a odvážným podnikem, který vyžadoval celého muže, pevného zdraví a nepoddajné energie. Jak pobaví nás dnes četba všeho toho, co zažili smělí ti plavci za předlouhé plavby, kolik trampot a nepohodlí zakusili od odjezdu, stíženého již nepřízní nezkrotného moře až do okamžiku, kdy se zjevily za šedozelenou hladinou tropického oceánu jávské břehy, vroubené temným pruhem mangrov a ztepilými kokosovými palmami.

A přece se již tehdy domníval *Junghuhn*, že cesta jeho byla hravě snadná proti tomu, co vytrpěli cestovatelé a smělí plavci do zámořských krajin v dobách ještě dávnějších. Dnes nám to vše připadá jen jako vzpomínka, ozvuk dávno zašlých, nám cizích časů, kdy svět byl ještě jiný a kdy civilisace a závratné vymoženosti moderní techniky a kultury nepočaly ještě vítěznou pout po širém světě.

Jak jinak jest tomu dnes, kdy novomanželé, obdaření pozemskými statky, podnikají nezřídka svatební cestu kolem světa, kdy napíše vám vzdálený váš přítel jen tak mimochodem, že odpovídá na váš dopis poněkud opozděně, ježto se právě vrátil z cesty kolem světa, které si dopřál pro změnu a odpočinek.

Na plujících kolosech jest soustředěno snad větší pohodlí, než jakého nám může skytnouti leckteré velkoměsto s přepychovými hotely. Ovšem že si chuďas nemůže dopřáti všeho toho přepychu, zato bohatí Američané a Angličané, jimž se stává již naše zeměkoule maličkou, podnikají cestu kolem světa asi tak, jako my Pražané ubíráme se na letní byt do nějaké zapadlé vesničky, kde zhusta bývá postaráno opravdu raffinovaným způsobem o naše nepohodlí.

Mínění a tužby jsou velice různé! Pro někoho jest událostí, vypraví-li se ze své samoty do sousední malé vesničky, jiný se toulá po celém širém světě, všude se cítí stejně „doma" a spokojen a lituje jen, že není zemědílů více.

Ovšem cestování, nejvyšší měrou usnadněné, má i leckterou nevýhodu. Ztratilo mnoho na půvabu, vznikly určité turistické linie, jimiž se ubírá hlavní proud turistů a světoběžníků, známých pod jménem „globe-trotters". Kolem těchto linií pozbývá bohužel vše, příroda i lid, své původnosti i své nelíčené krásy.

Nemohu zapomenouti, jakým přímo fascinujícím kouzlem působilo na mne svého času líčení *Darwinovo*, jak hltal jsem takřka každou stránku jeho mistrného cestopisu, v němž líčí svou cestu kol světa, jak jsem četl vždy znova a znova a přál si, aby neměl konce. A ještě dnes mi jest cestopis ten, psaný tak prostě a přec tak jímavě, klassickým vzorem, sotva předstiženým. A stejně působí i *Cookova* „První cesta kol světa", přeložená i do češtiny, jako cestopis Darwinův. Bohudík i u nás jest zvýšené porozumění pro literaturu cestopisnou, která opravdu povznáší a zušlechťuje, a doufejme, že zvláště u mládeže záliba ta ještě poroste, jak nasvědčuje tomu čilý prodej spisů *Kořenského* i *Vráze*, cestopisných črt *Guthových* a č. j. Žel, že tak poutavě psané skizzy *P. Durdíka* z tropů malajských (hlavně ze Sumatry) upadají poněkud v zapomenutí. Ještě jednu knihu bych upřímně doporučil, třeba je psána místy způsobem dosti neumělým. Jsou to *Čeňka Patzelta* „Cesty po světě", které osvěžují bezprostředností dojmů a upřímným líčením. Ostatně již jeho nesmírná touha po volnosti, svobodné a radikální názory (kterým ovšem nesvědčí naše prostředí), rázovitá povaha zvyšují zájem o tohoto nešťastného vypovězence z naší vlasti, který se nezalekl ani bodáků v době války r. 1866, který se účastnil

války Spojených států proti Mexiku, procestoval sám divokými pustinami Australie a posléze zahynul v diamantových polích jižní Afriky.

Příprava na delší cestu zámořskou řídí se úplně účelem cesty. Kdo jde z pouhé touhy cestovatelské a omezuje se na kraje přístupnější a místa navštěvovaná, může svou přípravu vykonati za několik dnů. Jinak jest tomu již, jde-li o výpravu loveckou nebo o cestu vědeckou.

Jest zřejmo, že studijní cesta, jakou byla naše, měla zcela určitý cíl. Nenáležíme bohužel k smrtelníkům oplývajícím pozemskými statky, a tak jsme měli dostatek času promysliti si celkový plán až do té doby, kde bylo finančně zajištěno vyplnění našich dávných snů, touhy, která po léta plnila naši mysl, mohutníc víc a více než vše ostatní.

Malajské tropy se svým pohádkovým prostředím nejvelkolepější tropické přírody měly mi býti úvodem do tajů horkých zemí, a Buitenzorg na Jávě s pověstnou botanickou zahradou a s laboratořemi o mnoho lépe vypravenými než pracovny našich universitních ústavů, měl mi býti místem, kde jsem se mohl rychle zapracovati do různých botanických otázek na základě tropického materiálu.

Poté směřovala touha má k Australii, která se mi odedávna zdála největším divem pro přírodopisce, plným spletitých záhad, které čekají dosud rozluštění. Malý ten zemědíl, nejvzdálenější, po věky nerušený ve svém vývoji, dovoluje nám nahlédnouti do dávné minulosti naší zeměkoule. V podivné té zemi nevyhynula dosud příroda, o které mluví jinak jen mrtvé zbytky, zkamenělé otisky, které nalézáme i ve své milé vlasti. I jinak pojí se k Australii mnoho zajímavých vzpomínek, namnoze neurčité představy o jejích černých praobyvatelích, rase ubohé, nejnižší z nízkých, jistě vymírající.

Kolega Daneš po léta již zabýval se studiem krasových jevů v různých končinách a nalezl též na Jávě oblast velice zajímavou pro toto studium. Vápencová hornatina Goenoeng Sewoe v jižní části střední Jávy je bohata jevy krasovými a nizozemská zeměpisná společnost s nevšední ochotou zajistila svým doporučením příteli mému dalekosáhlou pomoc vládních orgánů nizozemských na Jávě při prozkumu tohoto území, dosud jen velmi povrchně probadaného a těžce přístupného. Vedle tohoto

specielního úkolu vábilo dra Daneše též studium domorodého obyvatelstva i sopečných jevů, jimiž jest Jáva tak bohata.

Do Australie táhlo mého přítele mnoho různých záhad geografických, týkajících se jak přírodních poměrů oblastí málo dosud prozkoumaných, jež jsme hodlali navštíviti, tak i vysoce zajímavých poměrů hospodářských a sociálních, v nichž tu obyvatelstvo bílé pleti žije.

Přípravná studia vykonali jsme ovšem již doma, seznámivše se s veškerou odbornou literaturou o územích, která jsme zamýšleli navštíviti. Můj přítel dr. *Daneš* vyzbrojil se po stránce geografické tak důkladně, že jeho informovanost a znalost místopisu často uváděla v úžas i úředníky, usedlé v příslušných zemích po desítiletí. Není však správné, stanoviti si již předem podrobný plán. Povšechné informace jsou ovšem nezbytny, a čím kdo jest podrobněji obeznámen s krajinami, jež hodlá navštíviti, tím lépe pro něho. O podrobném plánu cestovním jest však nejlépe rozhodnouti se až na samotném místě, dle poměrů, počasí, jaké právě jest, náhodných styků a možnosti dopravy atd. Často záleží více na tom, jak se dovedeme v jednotlivostech přizpůsobiti okolnostem než na celkovém cestovním plánu. Zkušenosti, získané cestováním v malém měřítku, jsou velikou výhodou. Hlavní věcí jest zachovati si dobrou, veselou mysl, nepozbývati klidu a rozvahy a nezlobiti se pro každou maličkost. Kdo se cítí stále nespokojen, stále hubuje a reptá, jest obtíží nejen sobě, nýbrž i svému okolí, a udělá nejlépe, zůstane-li vůbec doma, u těch, kteří jsou již na to zvyklí a trpělivě vše to snášejí. Cizina plným právem nebývá vždy tak shovívava k neoprávněným anebo malicherným steskům.

Důležito jest redukovati zavazadla na nejmenší objem a zapamatovati si, že tropické šatstvo a jiné zvláštní potřeby obstarají se daleko lépe na prahu tropů než u nás.

Tak si lze všude snadno a lacině obstarati nezbytné bílé obleky, jichž třeba míti několik, ježto denně k večerní tabuli nutno obléci oblek čistě vypraný. V každém větším přístavě docházejí na loď domorodí (nebo čínští) krejčí, kteří ušijí celý oblek podle míry za půl dne. Nezáleží ovšem na tom, jak sluší, jen když jest dostatečně volný. Knoflíky se k těmto oblekům nepřišívají, nýbrž volně upevňují před použitím. Jest dobře pamatovati na ně, ježto jinak přinesou oblek za smluvenou cenu

bez knoflíků. Nutno, aby byl cizinec vůbec nesmírně opatrný vyjednávaje s drzou tou cháskou. Vzpomínám, jak jsem se na zpáteční cestě nezbavil jednoho takového dotěry v Colombu na Ceyloně, dokud jsem mu neuštědřil několik ran a násilně ho nevyhodil.

Nezbytný tropický klobouk (helmu) obstaráme si taktéž snadno v každém přístavě. Důležito jest, aby chránil zvláště zadní část hlavy; proto čím větší, tím účelnější.

Jeden bílý oblek záhodno však vzíti s sebou; vedle toho aspoň dvojí lehký oblek, avšak z trvanlivější látky, nejlépe khaki. Barva ta se pro tropy velmi doporučuje; jinak proti úpalnému slunci jest nejúčelnější barva červená. a poslední dobou se užívá též kabátů s červenou podšívkou. Jest výhodno kapsy upraviti si podle vlastního návrhu.

Nezbytné jsou ovšem jezdecké kalhoty, sweater a lehký nepromokavý plášť. Kaučukový se však nedoporučuje, ježto podporuje pocení; daleko lepší jest z impregnované látky, třebas se po delší době při prudkém tropickém dešti promočí.

Nepostačí však jen lehké, tropické obleky. Doporučuje se vzíti si vedle nich aspoň jeden lehčí, avšak pevný cestovní oblek, jaký by se hodil pro naše poměry. Neobejdeme se též bez černého obleku smokingového, který za normalních poměrů jako salonní oděv úplně dostačí. Kdo zamýšlí navštíviti různé vysoké úřady a vynikající osobnosti, bude potřebovati i císařský kabát („morning coat") a snad i frak, bude-li pozván k hostinám nebo večerním zábavám. Zvláště Angličané jsou v tomto ohledu velice přesní a cizinec se musí podrobiti jejich zvykům pro nás obtížným, chce-li dojíti účinné podpory. Kdo by nedbal bontonu, není pokládán za slušného, a brzo pocítí nepříjemných následků svého vystupování a chování, ať už by přišel nedostatečně jsa oholen anebo nepříslušně oblečen k tabuli, nebo dokonce (— shocking! —) občas jedl nožem, v kterémžto roztomilém zvyku jsou Čechové a Němci přes své politické rozpory často podivuhodným způsobem stejni!

Vedle lehkých bot (nebo lakýrek k fraku) jsou nezbytny silné boty výletní. Punčochy vlněné, hrubé („zimní") osvědčily se mi i pro nejteplejší kraje. Noha v nich netrpí při dlouhých pochodech tolik, jako v tenkých punčochách; zvláště lehké,

laciné punčochy, které se ovšem v kratičké době zničí, jsou zcela nevhodné.

Bílých košil také netřeba bráti mnoho, zvláště pro práci v terrainu nehodí se. Zato s velikou výhodou jest trvalé prádlo („ever-clean"), a to límce, náprsenky a manchety. Nerozeznáte ho od prádla obyčejného a ušetří vám mnoho výloh a nepříjemností.

Co se týče kapesních šátků, nepotřeboval jsem jich (k obvyklému jejich účelu) takřka vůbec, což zcela loyálně doznávám, zvláště proto, že ani u mého druha nebylo tomu jinak. Po delší plavbě mořské ztratil jsem rýmu a katarrhy, které mne zlobily, a pomalu jsem vůbec zapomněl na svůj nos, který nevyžadoval pražádné obsluhy.

Spodních kalhot jsem pravidelně nenosil. Obyčejný deštník se rovněž neosvědčuje pro tropické lijavce. Opatřil jsem si na Jávě čínský barevný pajong (deštník) z lakovaného papíru a s bambusovou holí, který mi pak konal výtečné služby. Byl ovšem takových rozměrů, že by se zaň nebylo styděti žádné hokynářce.

Velice důležitý jest spací pytel (vak), který jsme si objednali z Berlína. Kdo se chystá na to, že stráví mnoho nocí ve volné přírodě, neobejde se bez něho, zvláště ne ve vyšších polohách (na horách), kde bývají noci dosti chladné. Zvláště na vysokých sopkách javanských konal nám platné služby. Spací pytel jest tak zařízen, že lze k němu přímo připojiti malou moskitovou síť, která jest ovšem nutně potřebna pro vlhké tropické kraje, v nichž pravidelně zuří malarie.

Nezapomeňme též na modré brejle nebo skřipec, který nás chrání od příliš intensivního světla. Již v suezském kanálu jest odraz světla z okolních pouští, pokrytých bílým solným škraloupem, tak mocný, že ho nesnese oko nechráněné.

O fotografické výzbroji a fotografování v tropech zmíníme se podrobně v kapitolách pozdějších.

Má botanická výzbroj byla celkem jednoduchá. Papíru na sušení rostlin jsem vezl s sebou málo, ježto jsem věděl, že si všude opatřím aspoň hojně starých novin; vedle toho jsem měl láhve a sklenice na preparáty lihové a formalinové, dobré lupy, veliký nůž, který se dal též použíti jako rýček, skládací pilku, nezbytnou pro získání vzorků dřev, pytle různé velikosti a k za-

věšení na sbírání různých botanických objektů velikou zinkovou torbu, z prvních torb, která spatřila vlhké tropy malajské a australské pustiny, sáčky na semena atd. Kolega vezl s sebou instrumentarium, skládající se z universálního přístroje, z dobrého aneroidu, kompasů, teploměrů a last not least geologického kladiva.

Výtečné služby koná trieder (zvláště Zeissův); také třeba pamatovati na plnící péro, různé tužky, notesy a sešity pro záznamy. Dopisní papír netřeba bráti s sebou, zato však dostatek navštívenek. — Nezbytna jest i brašna; nejlépe se hodí kožená brašna lovecká, do které lze směstnati množství užitečných předmětů. Revolver jest ovšem důležit, lovecká puška jen dle okolností. Vzal jsem s sebou lehkou dvojku, která se velice osvědčila, a browning, který jest sice sám o sobě neocenitelný, nedoporučuje se však hlásiti jej při celní prohlídce, ježto bývají s ním veliké obtíže tam, kde revolver jiného typu jest beze všeho připuštěn.

Zvláštní pozornost dlužno věnovati lékárně, kterou jsem též za příspění některých přátel pečlivě sestavil, a o níž se zmíním ještě později. Laskavostí p. prof. dra Kukuly prodělal jsem na chirurgické klinice delší kurs, abych se obeznámil s nejdůležitějšími ambulantními pracemi, při čemž mi moji přátelé pp. dři Kostlivý, Morávek a Znojemský byli milými učiteli. První z nich sestavil mi i malou chirurgickou výzbroj, které jsem často použil.

Důležitý jest cestovní pas (zvláště jako legitimace pro doporučené zásilky a pod.) a pověřovací list na hlavní banky. Hotových peněz vezmeme s sebou co nejméně. S anglickým zlatem všude pořídíme dobře.

Malý výběr cestovních a odborných knih, mapy, potřeby šicí, nezbytná polní láhev a pod. doplňují naši výzbroj.

Zavazadla svá volíme podle celkového objemu výpravy. Dlužno však pamatovati na to, že maximální rozměry kabinových kufrů jsou: délka 90 cm., šíře 60 a výška 33 cm. Větší zavazadla ukládají se (bezplatně) do skladiště, kde jsou pasažérům jen občas přístupna. Ovšem že se každý opatří i menším vakem, který dostačí na exkurse kratší.

* * *

Poslední večer (v sobotu dne 24. července) strávili jsme mezi přáteli na Františkově nádraží až do odjezdu vlaku, po 2. hodině noční. Byl to korunový žert jednoho z našich přátel, že portýr vyvolával k nemalému našemu překvapení: Benešov, Tábor, Budějovice, Linec, Terst, Australie, nastupovat!

Již dozněly poslední ozvuky loučení, poslední „na shledanou" ztratilo se v hluku odjíždějícího vlaku, přestal horečný shon posledních dnů, zatím co nás rychlík unášel tichou, hvězdnatou nocí. Gaisbach-Wartberg viděl nás už ze spánku probuzené, ač teprve lesnaté kraje hornorakouské osvěžily nás ranním chládkem, jenž se dral do vozu otevřenými okny. Bez pozornosti jsme míjeli Linec a špinavý Dunaj lemovaný mokřadními háji, v nichž stříbřitě se třpytí množství bílých vrb, a kde jest vše spleteno bujným chmelem v těžké závěse zeleně. Až když nás pozdravily první štíty horské s hustým porostem tmavých lesů, když zavanul silný horský vzduch, věnovali jsme trochu pozornosti krajině nám známé.

Vlak se vleče strašně líně, nikdo by neřekl, že jest to přímý rychlík z Berlína do Terstu. Malá snídaně v restauračním voze skýtá ještě lepší příležitost než úzká okna našeho oddělení, pozorovati pestré nedělní publikum na stanicích. Svátečně oděné ženy, s velikými trojdílnými černými šátky vzadu na hlavách, jsou jako velicí předpotopní trilobiti.

V Sv. Vítu jsme nuceni přestoupiti — jen proto, že jest to „přímý" rychlík. Ale nereptáme, ježto ředitelství státních drah vyšlo nám (na naše korunové žádosti) neobyčejně vstříc. Na lístek II. tř. osobního vlaku jedeme rychlíkem. Vědecké cesty nutno podporovat!

Ze sv. Michaelu (co by tu nebylo svatého?) přidává vlak rychlosti, zato však čekáme v Jasenici hodinu na vlak z druhé trati přes Solnohrad a Taury.

Krajina stává se zajímavější, vystupuje vápencové horstvo tu onde se zasněženým vrcholem. Zjevuje se Bledské jezero v plné kráse a poté se stává krajina stále rozmanitější a divočejší. Nezkrotná Soča barvy krásně sivě modré hluboce si prorývá cestu vápencovým korytem a vytváří bizarní skupiny balvanů, ploten a skal, že si nelze mysliti romantičtějších. Znenáhla se stmívá. — Jsme již v pravém krasu a posléze množstvím tunelů se stáčí dráha po strmém, skoro krkolomném svahu

k Terstu, který se objevuje v hloubce pod námi jako vykouzlen z pohádky, zalit bledou měsíční září, kterou jasně prosvítá na sta a sta světel, zvláště u malebného mořského zálivu.

Se zpožděním více než $1^1/_2$hodinovým jsme konečně v Terstu a zjišťujeme, že všechny lepší hotely jsou přeplněny, že bychom se snad musili vyspati někde v parku, kdyby se nás neujal bratr našeho přítele dra Nikolaua, který nás provázel z Prahy.

Parník rakouského Lloydu „Austria", který byl naším domovem na cestě z Terstu do Singapore. Fot. Domin.

Necelé dva dni, které nám zbývaly v Terstu, poutalo nás (proti naší vůli!) hlavně vedro. A bylo to skutečně tropické vedro, vždyť 32—34° C ve stínu, přes 50° C na slunci není maličkost, zvláště při horkých nocech a rozpálených ulicích. Ráno 27. července měřil jsem již v $^1/_27$ ve stínu 31°!

Nového v Terstu není mnoho. Jeden andělíček na Piazza grande má uražené pravé křídlo, opět ubylo trochu moře (umělým zavezením) a přibylo naší drahé pevniny. V „stabilimento tecnico" staví se první rakouský dreadnought (vypněme prsa!) a z Občiny jest stejný výhled jako býval jindy.

Jinak je zde stejný shon, odjíždějí a přijíždějí přeplněné benátské lodi, ze špinavých trattorií vychází odporný zápach, a Italiáni, kteří mluví dokonale německy, přec jen německy nerozumějí a tak jest nejlepší dorozumívací řečí čeština. Italiánkám lesknou se ještě dnes oči více než našim damám, zvláště těm, které se načesány, bez klobouků procházejí jako pávice po hlavních třídách ovívajíce se vějíři. I v nejšpinavější smrduté části starého města, kde uzoučké ulice padají takřka na sebe, a kde se lze těžko vyznati v křivolaké spletenici pravých i slepých uliček, uzříš tu onde v pootevřených oknech (většina jich jest zavřena okenicemi) načesanou krasavici s vysokým účesem, která nemá na sobě třeba nic než roztrhanou, špinavou (ale zato často navoněnou) košili.

Také „La vedova allegra“ (Veselá vdova) náleží ještě k terstským „novinkám“. Odepřeli jsme si ovšem „umělecký“ požitek, spatřiti tuto operettu i v rouše italském. Koupání v Barcole jest stejné, o nic lepší než dříve, jistě však jest příjemno smýti se sebe několikadenní prach.

I lístky do Singapore již máme. Prohlédli jsme si též loď, kterou pojedeme. Jest to kolos úctyhodných rozměrů, trochu staromódní, ale celkem sympatický. Doufám, že jeho jméno „Austria“ není předzvěstí zlých věcí, a že se nám na ní povede lépe než v rakouském parlamentu všem sbratřeným i nesbratřeným národům.

KAPITOLA DRUHÁ.

Z Terstu do Port-Saidu. Port-Said.

Poslední hodiny před odjezdem parníku mají do sebe vždy cosi zvláštního. Příbuzní lodních důstojníků i námořníků loučí se se svými drahými, všude se horečně pracuje; pozorovati zvláštní neklid a ruch, několik velikých jeřábů přenáší těžký náklad všeho druhu, nejvíce bedny a sudy, do prostranných skladišť, jež dovedou pohltiti ve svých tmavých, hlubokých útrobách neuvěřitelné množství zboží.

Ke 4. hodině odpolední měla naše Austrie vyplouti a ještě hodinu před tím byl všude horečný ruch a chvat; jen mnozí námořníci, kteří se neměli s kým loučiti, nakladači a něco málo jiných nestaralo se o nervósní vzrušení ostatních a pracovalo s klidem, který by jim záviděli i dělníci v státní službě. Celkový ruch maně mi připomínal můj odjezd z Prahy: až do posledního okamžiku stálý shon a balení.

Po odpoledním čaji opouštěli jsme rozkošnou zátoku terstskou, věnčenou kol do kola různobarevným panoramatem, jemuž zvláštního půvabu dodávalo zvolna zapadající slunce, ozařující vždy vzdálenější kopce a návrší. Zvolna se ztrácely na hladině mořské přečetné parníky, mezi nimi pak drobnější lodi a plachetky, jichž bílá křídla nám posílala poslední pozdravy z evropské pevniny.

Pasažérů bylo celkem jen 7; vybrali jsme si nejlepší kabiny, každý z nás ovšem zvláštní pro sebe. S počátku se nám zdála naše loď, dlouhá asi 150 *m*, pravým kolosem a velmi pohodlná.

Kabiny jsou prostorné, dosti elegantně zařízené, s elektrickým osvětlením a s 2 lůžky proti sobě. Příjemný jest elektrický ventilator umístěný v každé kabině, který zvláště v noci podporuje spánek stálým vánkem.

Nikde nepracuje žaludek tak výtečně, jako na moři za příznivého počasí. Dlouhá chvíle a mořský vzduch jsou při tom

Slunce chýlilo se k západu, když jsme posílali poslední pozdravy rozkošné zátoce terstské. Fot. Domin.

asi nejdůležitější činitelé: mnozí, kdož jsou na souši až protivni svou střídmostí, netrpělivě čekají od zvonění, svolávajícího k tabuli, k následujícímu.

Loď Austria není ovšem rychlolodí, náleží k japonské linii, určené především pro náklad, a má již svou minulost. Proto není též opatřena takovým pohodlím jako jiné linie rakouského Lloydu: především béře se tu zření na náklad a teprve v druhé na pasažéry. Ostatně s počátku jsme byli úplně spokojeni. Pětkráte svolával nás zvonec do prostranné jídelny a nikdy jsme

nedovedli odolati lákavému cinkání. Zaopatření jest celkem o něco lepší než v II. třídě velikých linií. Ovšem že cesta lodí této linie s jedinou jen třídou (nehledě k mezipalubí) jest též nepoměrně lacinější, než na nádherných lodích světových linií, obstarávajících dopravu pasažérů a službu poštovní do dalekého Orientu, nebo též do Australie. Nejlepší pověsti požívají anglické linie „Peninsular and Oriental Company" (zvaná podle začátečních písmen obecně „Pieno") a „Orient", francouzská linie „Messageries Maritimes" a německá „Norddeutscher Lloyd" vedle četných linií menších a lacinějších.

Rakouským Lloydem stojí lístek na lodích s jedinou třídou z Terstu na Ceylon Colombo skoro 800 K. Lístek z Evropy do velikých měst australských Sydney a Melbourne) stojí na některé z uvedených linií v první třídě necelých 2000 K. Na lístky zpáteční, které mají zpravidla dvouletou platnost, poskytuje se však značná sleva.

Mezi 7. a 8. hodinou ranní podávala se na Austrii jednoduchá snídaně, t. j. čaj nebo káva, housky a topinky s máslem a zavařeninou (jam). O 9. hodině následovala masitá přesnídávka s čajem, s 2 masitými chody, v 1 hodinu lunch asi s 5 chody, ve 4 hodiny čaj a zákusky a v $6^1/_2$ večer oběd asi se 7 chody. Dlouho jsme ani nepozorovali, že jsme na moři. Čerstvé zeleniny a ovoce, vaječná omeletta nadívaná čerstvými hříbky a pod. nepřipomínají, na jak maličký okruh jsme uzavřeni.

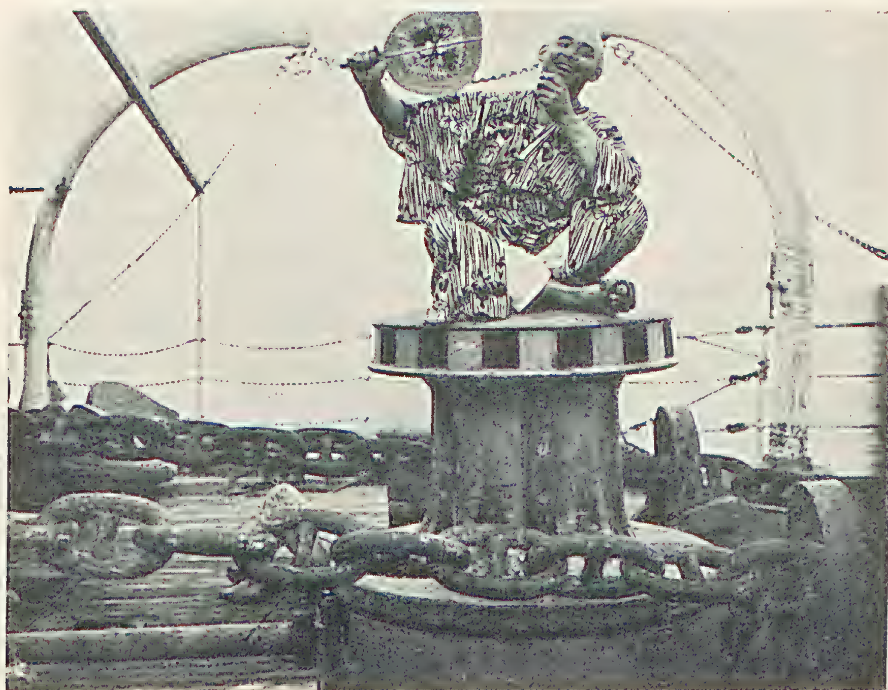
Naše společnost jest dosti zvláštní, předně úplně bez zástupců něžného pohlaví, takže se chováme zcela volně, a podle vzájemné dohody neoblékáme se ani k obědu černě. Důstojníci jsou velice příjemní, několik Chorvatů, několik Italiánů. Lodní lékař, dr. Hynek, jest náš krajan a tvoříme s ním veselé české „trio". Jinak jede s námi vytáhlý, hubený majitel velkého fotografického o atelieru v Bombayi, rodem Němec, ale již 23 let usedlý v Indii. Cestu tu konal již šestnáctkráte, ale jak sám vypravuje, jakmile rozčeří moře svou hladinu hřbety větších vln a rozhoupá loď, s naprostou pravidelností obětuje bohům moře. Myslím, že pro každý případ budu míti v něm druha v neštěstí, zdolá-li i mne západní monsun, svrchovaný pán Indického oceánu.

Dalším naším společníkem jest mladý Chorvat, kapitán suezské společnosti, veselý to druh, s plnou vervou jihoslovanské krve, z „barevné" pak společnosti sedí s námi při stole jeden

Arab, který vyhlíží však docela evropsky, a stále na mne naléhá, abych ho učil na palubě tančiti valčík; posléze je s námi jeden malý, tmavý Ind, který studoval tři léta na londýnské universitě, a vrací se spěšně nezvyklou touto cestou do Bombaye. Jest to rozhodný revolucionář, zajímavý nejen svým vzezřením, nýbrž i výklady. Nenávidí Angličanů až do krajnosti a své opovržení dává jim ve všem všudy na jevo. Za pět let bude prý celá Indie náležeti Indům, bude z ní volný, svobodný stát, který silou nezdolné, ohromné revoluce zlomí násilné jho Angličanů. Z jeho řečí vyplývá, že byl důvěrným přítelem původce pověstné politické vraždy v Londýně, která měla býti projevem nenávisti Indů k Angličanům, a která právě v tu dobu vyvolávala velké vzrušení. Brzo se z jeho neopatrných řečí dovídáme, že se sám bál zatčení, a tak se rozhodl uprchnouti do své vlasti cestou přes Rakousko, která se mu zdála nejbezpečnější.

Při tabuli jest pravý Babylon. Mluví se sice nejvíce italsky, avšak i chorvatsky, anglicky, česky, německy i francouzsky. Náš kapitán jest postava vzácně svérázná, i při svých zvláštnostech velice sympatická. Jsa rodem Ital, mluví celkem špatně německy, ale v němčině si libuje. Jeho vtipy jsou přiléhavé a často nás výborně baví. Mluví, ba spíše křičí, vyrážeje každé slovo zvlášť, jako by tím chtěl zdůrazňovati všechny chyby. Suezským kanálem plaví se již po 85.! Často plete italštinu a němčinu, v němčině pak zásadně si plete všechny členy, při tom však tím podivuhodným a nepochopitelným způsobem, že se nikdy „nesplete“ tak, aby snad někdy uhodl nějaký člen správně: tak říká důsledně das Tag, die Meer, der Nacht a o sobě mluví občas ve třetí osobě „sie“ na místo „er“. Pomocných sloves a tvarů „sein“ a „haben“ buďto užívá až směšně zbytečně nebo je vůbec vynechává („ich gesehen“, „sie gegeben“ atd.). Jeho názory jsou nadmíru liberální přes obvyklou konečnou klausuli „ich nichts gesagt“. Jeho orgán hlasový jest obdivuhodný; když jsme odjížděli z Terstu, bylo na velitelském můstku více hluku než při mnohé trojnásobné vraždě. Těžko líčiti jeho originelní způsob, s jakým líčí často i věci lhostejné, ať už řeší nějaký „vědecký problém“ a vyslovuje theorie, kterých ještě nikdo netušil, ať vypráví, jak nestydaté jsou poplatky za proplavbu suezským kanálem, a jak nedávno zdrželi tam přes měsíc tureckou jednu válečnou loď, která nemohla zaplatit hotovými.

Smíšeným jazykem italsko-německým líčí dojemně strasti kapitánů, kteří ztrácejí dlouhou službou oči, zdraví a všechno, a když mu jednou náš mladý chorvatský kapitán namítne při podobné příležitosti, že jeho strýc kapitánoval ve zdraví do 70 let, není dlouho v rozpacích a prohlašuje (či spíše křičí) k všeobecné veselosti: „ihre Onkel eine rhinoceronte!“

Naše večerní zábavy na palubě v japonském kimonu.
Fot. Domin.

Plavba Adrií byla nesmírně klidná, jako po velikém rybníku. Moře hýřilo nádherou modři, že jsem prosil v duchu za odpuštění všechny, kdož píší o pohádkově modré Adrii, kterou hlavy méně poetické často nazývají šmolkově modrou. A nad těmi spoustami modrých vod klene se světlá, bledá obloha, která se zdá skoro bílá nad obzorem, kde je moře nejtemnější. Člověk by ani nevěřil, že jest to tmavá, zářná obloha jižní, opěvaná básníky všech národů.

Moře probouzející se z náruči noci jest ještě sinomodré, ale brzo se vybarví v nádhernou sytou modř. Západy slunce samy

neskýtají zvláštních půvabů; asi k 7. hodině sklání se žhavá koule sluneční a pomalu se vhoupne pod obzor. Teprve potom se rozvíří hra barev, západ hoří směsicí odstínů, zprvu více barev žlutých, později tmavých, od kterých se nápadně odráží opět bledá hladina. A brzy rozleje i měsíc své stříbrné světlo a srší své reflexy v hru vlnek v dlouhém pruhu od obzoru k lodi po hladině, která po západu byla zalita těžkou barvou bronzově zlatou.

Z rozkošného dalmatského pobřeží neviděli jsme ničeho. Nejzajímavějším zjevem druhého dne naší plavby byl ostrůvek Jabuk, který se objevil napřed zpovzdálí jako malá pyramida, vykouzlená z oceánu. Když jsme kol desáté hodiny ranní jeli blízko mimo něj, viděli jsme, že celý ostrůvek, tak imponující uprostřed nekonečných mas vody, jest spíše jen strmá, divoce romantická skála. Později se objevil v dálce protáhlý ostrov Vis a k večeru se rýsovalo na straně italské dosti ploše pohoří Mte Gargano, zatím co nás zdravil na rakouské straně pěkný, skalnatý ostrov Palagruža, poslední a nejvzdálenější z rakouských ostrovů.

Příštího rána míjeli jsme Italii asi ve výši Brindisi, jehož jsme však nespatřili. Dopoledne se vynořila na protějším obzoru velkolepá horstva albánská, přes 2000 m. vysoká, právě v poledne míjeli jsme nádherný sice na pohled, avšak pustý a skalnatý ostrov Fano, a poté jsme se již blížili ostrovu Korfu, který však se zjevil se strany pusté, bez dřevnatého porostu, s řadou hřbetů a vrcholků. V noci po druhé hodině rozložily se po moři husté mlhy, které se z rána nerozptýlily, spíše ještě zhoustly, takže bylo sotva vidět na 30 až 50 m. Již v noci ozývaly se v pravidelných přestávkách hlučné, kvílivé signály sirén a po celé dopoledne loď v husté mlze skoro stála, sotva se pohybujíc do předu. Jsouť mlhy velikým nebezpečím pro plavce a přivodily již mnohé kruté neštěstí. Ve Středozemí tuto dobu jest to jistě zjev vzácný, zvláště když slunce svítí s jasného takřka nebe a po mráčku ani potuchy.

Po lunchi rozprchly se konečně mlhy, že jsme se mohli obdivovati skalnatým, hornatým výběžkům Řecka. Posléze zmizel nám s očí i Matapan a blížili jsme se dlouhé, skalnaté Kretě. Moře, jak mívá často v obyčeji v těchto končinách, houpalo zvolna naší lodí dlouhými zaoblenými vlnami, z nichž nejvyšší byly as $1^1/_2$ m. vysoké. Vzdálené břehy Krety nás příliš nevábily.

Zato strávili jsme vesele oba poslední večery před příjezdem do Port-Saidu, provádějíce nejrůznější produkce a žerty na palubě a oděni jsouce skutečně jen nejnutnějším oděvem, často jen ve svých japonských kimonech. S dr. Hynkem a naším chorvatským kapitánem vypili jsme leckterou sklínku vína v kuřáckém salonu i na palubě a za průvodu piana zpívali jsme různé slovanské písně. Zaburáceli jsme si dokonce i „das bekannte tschechische Hetzlied" Hej, Slované, jehož ozvuk zanikal nad bez-

Nádherný palác ředitelství suezského kanálu vévodí jižní části Port-Saidu.
Fot. Daneš.

mezným oceánem. Pak jsme opět prováděli různé akrobatické kousky za účasti Araba i Inda a v bílé měsíční záři prolézali jsme posléze celou loď husím pochodem. Za takových okolností spokojí se člověk zábavou, na kterou by pohlížel jinak jen s útrpným úsměvem.

Poslední den byl vůbec veselý. Náš Ind nás neustále dobře bavil, přivykli jsme mu, ač mi stále připomínal opici i dlouhýma rukama i celkovými pohyby. Naučili jsme ho říkati „Mahlzeit", což se zvláštní oblibou říká před každým jídlem a každému. Také pár českých a italských frází mluví, zato my opět posloucháme jeho indické válečné i milostné písničky. Při večerní

tabuli obveselil nás zvláště, když nakláněl se tak dlouho nad hustou hrachovou polévkou, až jeho zlatý skřipec zmizel v ní beze stopy. Ostatně později, když jsme poznali aspoň malou část Indie a života domorodců, častěji jsem naň vzpomínal, ježto se v něm zrcadlí všecko moderní hnutí mladé domorodé generace. Jeho řeči s počátku překvapují i duchaplností, ale brzo seznáme, že vše jest jen pozlátko, fráze a papouškování, kdežto vlastní intelligence jest nevalná. Oč výše stojí v té příčině Japonci, u kterých se ovšem také často ještě protiví slepé přisvojování bílé kultury.

Když jsme svého milého Inda dobře seznali, viděli jsme, jak prázdné a nevinné jsou jeho revolucionářské řeči, schvalování politických vražd, předtucha strašného vyhubení všech Angličanů atd. atd.

Také kapitán byl ve výtečné náladě. Se zmíněným již humorem vyprávěl, jak jedna polská hraběnka (zde řekl „die schönste Frau", ale to byl také ten jediný správný člen, který jsem od něho kdy slyšel) s ním vykonala řadu cest, měla však „einen Religionskrankheit". Tak na jedné cestě do Japonska byla pětatřicetkráte v kostele a on ji vždy ze slušnosti doprovázel, třebas to bylo ve 4 hodiny ráno. Když však v Adenu musila zaplatiti za mši dvě libry sterlingů, přece si jen zbožně myslil, kdyby je aspoň on — „die arme Teufel", jak si obyčejně říkal — dostal a ne „biskup".

Poslední noc byla zvláště nádherná. Kolem měsíce nakupily se podivné bílé mraky napodobujíce jakoby hustě nanesenými vločkami sněhovými rozpukanou půdu arktickou. Byla to nezvyklá podívaná.

Druhého dne vstával jsem po špatně prospané noci záhy z rána, když na obzoru objevila se řada plachetek a za modravým pruhem hladiny mořské rýsovaly se ploché, bělavé břehy egyptské. Blížili jsme se Port-Saidu, před nímž vybíhají do moře dvě předlouhá mola, východní 1600 m. západní 2250 m. dlouhé. Na něm stojí imposantní, 16 m. vysoká socha Lessepsova, geniálního zakladatele suezského kanálu, zbudovaná roku 1899.

Port-Said jest typické město orientální s více než 50 tisíci obyvatelstva, z čehož více než čtvrtina připadá na Evropany; ostatně převládá pestrá směsice Arabů s pletí od barvy snědé až do černé, zcela podle hojného křížení jednak s bělochy, jednak

s černými Afričany. Port-Said má svůj význam pouze svou polohou při ústí velkolepého suezského kanálu. Město to, založeno r. 1860, vyrostlo nesmírně rychle a dnes pokrývá již rozsáhlou pl chu s pěknými promenádami a s nádherným palácem ředitelství suezského kanálu, který vévodí v jižní části. Samo o sobě jest ovšem městečko neobyčejně vyprahlé a pusté,

Arabové nakládají uhlí do lodí kotvících v přístavě v Port-Saidu.
Fot. Daneš.

takřka bez zeleně, kolem dokola pak jest obklopeno nevlídnou pouští.

Sotva jsme zakotvili, obklopilo nás množství lodiček s pekelným hlukem a v brzku hemžilo se to na palubě vyčouhlými Araby s volnými sukněmi, na hlavě s turbany nebo s fezy. Zajímavý jest pohled na nakládání uhlí do lodi. Přirazí veliká uhelná loď anebo pramice s množstvím úplně začerněných postav a v brzku se rozvíří čilý život. Vše se to hemží a křičí, až uši zaléhají; již postaveno několik šikmých prken jako můstků

a po nich v řadách utíkají černé ty postavy s naloženými nůšemi a košíky (neb i pytly) na hlavě a jiní opět dole ztrácejí se v zásobách uhlí. V krátku rozvířený uhelný prach a mour pokrývá vše kol a celé jeho mraky vznášejí se i na palubu; blaze tomu, kdo tu dobu nemusí dlíti na lodi, nehledě ani k tomu, že stálý řev nakladačů, jímž doprovázejí svou práci, ohlušuje uši. Jim jest to ovšem líbezný zpěv, čím tahavější, tím dokonalejší.

Třikráte svěřili jsme se malým lodičkám Arabů, aby nás dovezli na břeh, napřed ovšem uzamkli jsme důkladně své kabiny, ježto v přístavech orientálních hemží se to na palubě i přes nejpřísnější dohled všelijakou podezřelou cháskou. Sestup po schůdkách s paluby a opětný vzestup bývá dosti obtížný, ale toho se nedbá. Kdo není dosti mrštný, toho si svalnatí Arabové jednoduše podávají jako ostatní náklad (v Beirutu dovedou to ostatně ještě lépe, tam házejí si občas cestující na značnou vzdálenost).

Port-Saïd se skládá ze starého města arabského a z úhlednější čtvrti evropské. Staré město jest neuvěřitelně špinavé; jsou to dřevěné domky s pavlačemi často na spadnutí, kde lidé žijí v nepopsatelných brlozích.

Nové město s přístavní částí skládá se z obchodů, restaurací a úřadů. V Port-Saidu mluví se snad všemi jazyky; již malé arabské děti dotírají se k cizincům často čtyřmi jazyky a staří Arabové mluví často vedle své mateřštiny anglicky, německy, italsky, francouzsky a někdy i trochu rusky nebo chorvatsky. V tom směru jeví neobyčejnou schopnost, které ovšem dovedou důkladně využíti ve prospěch své kapsy.

Se všech stran se tlačí a nabízejí vše možné od nemravných obrázků a falešných poštovních známek k pštrosím perům, starým sudanským zbraním, řetízkům a přívěskům k hodinám, korálům a pohlednicím. Staří šíbalové sedí na ulicích a nabízejí se mimojdoucím, že jim vymění peníze, hlasitě cinkajíce svými piastry a stříbrnými tolary. Netřeba připomínati, že neradno jim svěřiti větší peníz, zvláště německé a rakouské peníze lze změniti jen se ztrátou. Anglické zlaté libry, „gineh inglisi", se ještě nejlépe udají.

V obchodování jsou Arabové mistři, již nemají tak hned sobě rovných. Bezcenné tretky prodávají za deseti-, ba padesátinásobnou cenu, ovšem tomu, kdo nedovede smlouvati. Avšak i ten kdo myslí, že koupil nejlépe, bývá zhusta ošizen. Jinak

kde kdo žádá na vás „bakšiš", od dětí, které se sotva naučily mluviti, až k starcům. Podívejte se jen na někoho a jistě zaslechnete to slovo, známé po celém Orientu. Není-li jinak, provází vás několik výrostků a třeba si jich nevšimnete, vymáhají na vás „bakšiš" za to, že vám dělali „průvodce". Jiný nezdárný kluk vyplázne na vás jazyk, a nastavuje ruku pro bakšiš, a když

Uhelná pramice se začerněnými Araby přiráží k lodi (Port-Said).
Fot. Domin.

ho nedostane, postaví se na hlavu a představí vám část těla, kam nejlépe mu rovnou bakšiš vyplatiti.

Vytrvalost pouličních prodavačů a průvodců jest obdivuhodná a odbyt jejich zboží nemalý. Kolik továren by se mohlo zabývati výrobou bezcenných tretek, které by se zde s velikým prospěchem prodaly.

Ženy mají většinou tváře zahalené (jako pravé mohamedánky), ale celkem není čeho litovati. Krásná illuse nahradí dobře často šerednou skutečnost. Nápadné jsou jejich podivné

kovové trubky od nosu k čelu. Při fotografování žen třeba býti opatrnu, ač v celku nejsou již port-saidští mohamedáni příliš citliví. Jen četným hadžím dlužno se vyhnouti, nejvýše lze je fotografovati z povzdálí nebo nenápadně. Ostatně hadžiů jest tu chvála bohu dostatek, ježto cesta do Mekky není ani daleká ani přespříliš nákladná.

Port-Said: zahalené Mohamedánky chodí jak živé mumie po ulicích.
Fot. Domin.

Stínu v ulicích není, slunce praží od časného rána z bezmračného nebe. Také zeleně jest viděti málo. V některých ulicích jsou sice aleje stromů a též i parky honosí se Port-Said, ale celkem všechny keře a stromy vypadají smutně, zaprášeně. Dobře se ještě daří velikým stromům Casuarin, které jsou však šedozelené a připomínají celkem vejmutovku nebo některé jiné borovice. Ojediněle vidíme plodnou palmu datlovou, banány, strom melounový a pod. Kolem prostírá se písečná poušť bez vegetace a zeleně.

V evropské části, a zvláště v hlavní ulici vedoucí z přístavu, jest obchod na obchodě, takže celek působí dojem velice pestrý. Na ulici jest stále živo, se smlouváním a odbýváním dotěrných prodavačů bývá dostatek zábavy. Specialitou Port-Saidu (podobně jako Kahýry i Alexandrie, která rychlým vzrůstem Port-Saidu značně utrpěla) jest úžasná zpustlost mravů, jakých

Mešita v Port-Saidu. Fot. Domin.

v Evropě nenalezneme. Mezi prodejnými předměty na ulicích všude vám šeptmo i hlasitě nabízejí „sviňáctví" a v každém krámku zavedou kupce po koupi žádané věci do odlehlejšího koutku a nabízejí obrázky, nad nimiž by se začervenal i člověk nervů hodně otužilých. Kluci i dorostlí nabízejí se všude po ulicích, že vám ukáží ženy všech národností, Francouzky, Němky, Polky, židovky a ovšem i Arabky. Bohužel, mnozí aspoň ze zvědavosti navštěvují různé ty vykřičené domy, aby tam nechali hojně peněz a oddechli si opět na čerstvém vzduchu. Břišní

tance, které se v místnostech těch provozují, náležejí ještě k slušnějším „produkcím“. O jiných nelze vůbec mluviti. Vedle domorodek, obyčejně špinavých a drzých, jest v Port-Saidu taktéž množství evropských lehkých holek, šmahem ošklivých a sprostých, vyvržených již z nejnižších brlohů civilisované Evropy. Pro tyto nešťastné bytosti Port-Said bývá poslední stanicí, anebo když již ani pro brlohy tohoto města nejsou dosti dobré, přijme je ještě Bombay nebo Singapore.

Bohužel i nechanické harfenice dělají tu ostudu dobrému českému jménu; zvláště před lety bylo jich tu hojně a dnes jsou i holky jiných národností zvány Češkami. Bývají tam, kde se hrají rulety, tančí a zpívají a spolupůsobí při odírání a vyssávání cizinců.

Obchodní duch Arabů jest skutečně pozoruhodný a nedá se zmásti žádnou situací. Požadujete-li zdánlivě nejnemožnější věc, jistě vám ji někde vypátrá a přinese. Přítel můj koupil od jednoho Araba na ulici nějakou maličkost, prodavač nemohl mu však rozměniti dvoušiling, i nabízel se, že ho někde v krámě rozmění. Nepochybovali jsme ovšem o tom, že by s ním někde nadobro zmizel, a proto můj přítel chtěl koupenou věc vrátiti. Arab, jen zpola oblečený, obávaje se, aby nepřišel o malý zisk, rychle sňal plechovou koncesi, kterou měl upevněnu kol pasu, dal ji v zástavu mému příteli a zmizel. Po půl hodině jsem se již smál, že přítel můj přiveze si jako trofej z Port-Saidu egyptskou koncesi pouličně obchodovati; ale v krátku (v docela jiné části města) se náš milý Arab, kterého bychom ovšem již nepoznali, znovu přihlásil a svou koncesi si vzal, vrátiv předem šiling.

Méně příjemnou příhodu jsme zažili, když jsme se po třetí k večeru vraceli na loď. Drzý Arab, který nás převážel, pojednou lodičku obrátil a přes všechny naše protesty a nadávání zavezl nás nazpět, že prý musíme do karantény. Čekali jsme, že se zde setkáme s nějakým bělochem, a že se se svým milým Arabem vypořádáme. Z jeho jednotlivých anglických slov nebyli jsme moudří. Za chvíli přináší nám sám z karantenního baráku doktorem podepsané listiny, že smíme na loď, i vsedáme opět do lodičky, při čemž Arab stále upozorňuje, že ty listiny stojí mnoho peněz. Porozuměli jsme ovšem jeho vtipu a ničeho jsme nenamítali; když jsme však byli u visutých schůdků ve-

doucích na palubu, pomohli jsme si prostě tím, že napřed vyskočil můj přítel, za ním pak já, a odtud dal jsem Arabovi příslušející mu převozné, tentokrát však i bez obvyklého zropitného. Rozzuřen, jak byl, nemohl si pomoci, ježto jsme byli již na „domácí“ půdě, vytrhl mi jen prudce z ruky karantenní lístky, s nimiž bude asi opakovati podobnou proceduru na jiném pasažéru.

KAPITOLA TŘETÍ.

Průplavem Suezským a Rudým mořem do Adenu.

V přístavě port-saidském jest neustále velice živo, střídají se tu lodě všech vlajek. Přes noc zakotvily proti nám dva ohromné parníky, anglická „Macedonia“ a francouzská „Kawi“, a když jsme odjížděli v úterý dopoledne, míjela nás „Herefordshire“, vyjíždějící z kanálu.

Plavba suezským kanálem jest zvláště za noci svými světelnými efekty nádherná. Kanál sám jest poměrně úzký: při délce 160 km. jest 70—110 m. na povrchu vody široký a necelých 10 m. hluboký. Potkají-li se v kanálu dvě větší lodě, musí jedna přiraziti těsně ke břehu, aby druhá mohla vedle ní proplouti. Procedura ta ovšem značně zdržuje. Plavba suezským kanálem trvá podle okolností 16 až 22 hodin.

Kanál sám, vybudovaný Lessepsem jest mistrným dílem techniky a velkolepým urychlením cesty z Evropy do Orientu. Dokončen byl v letech sedmdesátých, a to nákladem přes 450 milionů korun. Také udržování jeho vyžaduje každoročně milionového nákladu, nehledě ani k větším úpravám, jež byly podniknuty v posledním desítiletí. Ovšem že i clo za proplutí jest poměrně veliké. Za každého pasažéra platí se 10 K cla, za tunu pak 7·75 K, takže parník 6000 tun zaplatí za proplavbu přes 46 tisíc K! Roku 1905 proplulo na př. průplavem suezským 4116 lodí o úhrnné váze přes 13 milionů tun. Příjmy společnosti, které náleží kanál, činí na půldruhého sta milionů K ročně!

Kolem kanálu rozkládá se s obou stran poušť, která však své vzezření dosti mění. Na západ od kanálu prostírá se veliké jezero Menzalské, vlastně chobot mořský, z něhož veliký pruh podél průplavu jest vyschlý a proměněn v solnou poušť barvy oslňující, bílé, připomínající asi hladké sněhové plochy, ostře sluncem ozářené. Neroste tu ovšem ani keříček, ani sebe menší travička. Místy jest však poušť hnědé barvy, snad zbytek bývalých bařin. I na profilu podél kanálu lze někde viděti pod mohutnou vrstvou

Suezský kanál. Fot. Domin.

písku tenkou tmavou vrstvu, která nesla kdysi as bohatší vegetaci.

Na vlastní pískové poušti nalezneme pravidelně tu onde nějaký trs rostliny přikrčený k zemi. Místy odrážejí se mile od bílé pouště malé oasy s osvěžující zelení datlových palem a fíkovníků a s bídnými domky Beduinů. Kamenné domky vidíme jen poblíž dráhy, vinoucí se podle západní strany kanálu. Podél dráhy vede strouha se sladkou vodou, doprovázená vegetací rákosin a stromky tamaryšků, význačných metlicovitými šedozelenými větévkami, jež tvoří místy celé nepatrné

lesíky. Vypráví se, že lze na březích kanálu obyčejně shlédnouti nesmírná hejna plameňáků, pelikánů a racků, jež jsou domovem zvláště kol Menzalského jezera. Nebyli jsme však tak šťastni, abychom spatřili celé reje těchto bizarních ptáků.

Poušť sama zajímá jen všemi odstíny barev. Tu onde přerušuje jednotvárnost pustých ploch dlouhá karavana velbloudů, kteří dobře snášejí sebe větší úpal. Také Beduini se objevují, jednotlivě nebo po skupinách. Jsou to praví synové pouště, kterým nepřekáží strašné vedro a sluneční žár, jenž stejně vtiskl svůj ráz straně africké i asijské. Občas nějaký mladý Arab běží stejnoměrně s lodí po horkém břehu a vytrvale křičí o bakšiš. Kapitán házel mu staré housky s velitelského můstku, které však dopadly obyčejně do vody, kamž se pro ně střelhbitě vrhl a opět běžel dále ovázav si suknici kol boku, takže jeho nahé nohy míhaly se rychle ve vzduchu. Pro zábavu házeli jsme mu i drobné mince, pro které se potopoval. Mnohý z těchto nadějných synů pouště vydržel i přes 20 minut běžeti podle lodi za odpoledního žáru, od něhož jsme se chránili tropickými klobouky a tmavomodrým skřipcem.

Poušť stává se již jednotvárnou. Místy pozorujeme roztroušené trsy rostlin jak husté koláče, překvapující světlou a šťavnatou zelení, jinde se opět vypínají vysoké pískové duny. K Ismailii, ležící na úpatí přesypu z nejjemnějšího písku, blížili jsme se, když se sluneční koule skláněla za stromy, vroubící pěknou zelení toto jinak pusté místo, ležící na dosti rozsáhlém jezeře.

Po krátké přestávce, ve které se vystřídávají lodivodové, plujeme dále. Brzo se stmívá, ale cesta jest značena četnými světelnými bojemi různých barev. Každá loď musí míti v suezském kanálu za noci silný elektrický reflektor, který vrhá mohutný světelný kužel a dodává písečným přesypům na březích pohádkově krásného zbarvení. Dlouho do noci, až do ranních hodin, kocháme se pohledem do hvězdnaté, nádherné noci, zatím co po obou stranách dřímá svůj sen daleká poušť. V místech tak zvaných hořkých jezer se kanál značně rozšiřuje. Severní jezero jest as 20 km. dlouhé a tak široké, že se tu smějí lodě předjížděti. Míjíme je v noci; majáky umístěné při vstupu a na konci jich vrhají dlouhé pruhy světla.

Časně ráno přijíždíme do Suezu, kde však lodi kotví ve značné vzdálenosti (as 3 km.) od břehu, takže zůstáváme na

palubě, ač odjezd stanoven na 4. hodinu odpolední. Ostatně Suez sám s úpravnou čtvrtí evropskou, s pěknou alejí, se špinavou čtvrtí domorodou a námořnickou a s několika prostředními mešitami příliš nebaví. Je-li zastávka celodenní, doporučuje se zvláště za klidného počasí zajímavý výlet k pramenům Mojžíšovým, malé oase v poušti s hořkými prameny, jež byla dříve pokládána za místo, kde Mojžíš převedl Židy přes moře.

Malá oasa v poušti podél suezského kanálu.
Fot. Domin.

Moře kolem Suezu jest světle zelené, zato však okolní pouště barvy žluté a dosti mohutná, zdánlivě pískovcová pohoří září zvláště po západu slunce nádherou barev. Bavíme se pozorujíce ohromné medusy, jichž jest tu množství, velikých až jako talíře, barvy bílé, růžové, červené, fialové. Některé se podobají ozdobným dívčím krajkovým kloboučkům, jiné mají nahoře význačný kříž. Také žraloci se občas objevují; několikráte zjevila se široká, otevřená jejich tlama těsně u lodi.

V celých zástupech provádějí své reje pitvorní delfíni, jimž jsme se již podivovali v Port-Saidu a v kanálu, jak hbitě, tu po dvou, tu v množství vymršťují svá nemotorná, veliká těla

zvláštním hadovitým pohybem, někdy až vysoko nad povrch vody. Jsou to zvířata opravdu komická.

Proti nám v Suezu zakotvil parník rakouského Lloydu „Vindobona", přijíždějící z Kalkutty a nesoucí zřejmé stopy západního monsunu. Celý komín pokryt byl solí z vln, které se házely přes palubu. Není to nejlepší prognosa, ale tu dobu se stávají v rozzuřeném Indickém oceánu příhody mnohem horší, jak dokazuje na př. známá nedávná nehoda parníku „Trieste", zmítaného po kolik dní beznadějně rozběsněným vodním živlem. Ostatně nevypadla ještě z paměti nehoda parníku „Amfitrite" asi před 7 lety, kdy rozvášněný oceán urazil celý velitelský můstek, při čemž kapitán byl zabit, kormidelník smeten do vln, kde bez pomoci zahynul a důstojník konající službu s takovou silou mrštěn o pažení, že mu přeražena po jedné straně těla všechna žebra.

Konečně jsme vpluli do zálivu suezského a podivovali se na straně západní divokým, pustinným horstvům africkým, po straně východní divoce rozervanému, pustému, skalnatému pohoří sinaiskému. Obě jsou bez jakékoli vegetace, se strmými štíty skal a s četnými vrcholky, z nichž nejvyšší zahaleny byly v závoj mraků. Jak rozkošné, nepopsatelné byly to západy slunce nad pustinným horstvem africkým, jak zářilo nebe směsicí nemožných, křiklavých barev, které přece tvořily ladný, mohutně působící celek.

Vjíždíme posléze do Rudého moře, počátkem srpna, kdy jest tu teplota takřka nejvyšší. Ve dne jsme se bavili pozorujíce četné létající ryby, které tu jednotlivě, tu v celém reji létají v přímých čarách střelhbitě nad hladinou moře, tu prorazí i nízký hřbet vlny, který prudce vystřikne, jinde opět vznesou se jako šipky i nad šikmou stěnou vlny. Jest zábavné pozorovati je, zvláště na přídi lodi, jak vyplašeny bleskem rozlétají se na všechny strany, podobny malým, stříbrným ptáčkům. Také blízkost hravých, skotačivých delfínů, jež provádějí akrobatické své kousky nad vodou i na vodě, anebo dravých žraloků, jichž jest v Rudém moři dostatek, vyplašuje reje létajících ryb. V noci pak podivovali jsme se vždy tisícům a tisícům světélkujících mořských živočichů, medus a drobnějších mořských tvorů, které září v hladině mořské jako skvostné elektrické kotouče,

v ohromném množství zvláště tam, kde jsou podrážděny odrazem zpěněných vln od lodi, které jsou jimi celé prosvíceny. Když v noci napouštíme v koupelně vodu, svítí v ní za tmy množství kotoučků, zjev to skutečně nádherný a zvláštní.

Vedle toho lze někdy pozorovati v užším pruhu kol lodi jiné, méně intensivní, stejnoměrné fosforeskování celého povrchu moře.

Rudé moře jest pravidelně úplně klidné, v severní části až přes 3000 m. hluboké a plavbě jen v částech pobřežních pro četné korálové útesy nebezpečné. Ostatně má dnes Rudé moře již hojně majáků, z nichž mnohé vrhají světlo až na 30 mil mořských, kdežto pěkný, 53 m. vysoký maják v Port-Saidu jest viditelný jen na vzdálenost 20 mil.

V Suezském zálivu bylo horko celkem suché, dobře snesitelné. Ráno kol 5. hodiny, když jsem vstával, bylo mi při 29° C poněkud chladno; přikryl jsem se pokryvkou, které jsme jindy ovšem neužívali. Ostatně jest nejpříjemnější spáti volně na palubě, jen v nočním obleku (pyjamas). Říká se, že člověk strašným horkem zmalátní a ztratí chut k jídlu. První dni jsme toho však naprosto nepozorovali a výtečnou chut k jídlu zachoval jsem si až do Adenu. Ovšem byl to nesmyslný pokus vyvolávati večer v těsné kabině určené za lékárnu při teplotě 40° až 48° C fotografické desky a přes množství použitého ledu výsledek byl podle okolností, emulse stékala s desk jako voda.

Následující dni bylo nesmírně vlhko, již pravá skleníková temperatura, a ani větříček se nehnul, takže bylo vedro mnohem citelnější. Při dobré vůli možno je však dobře snésti, třeba v kabinách teplota v noci neklesala nikdy pod 34°—36° C. Elektrický ventilator byl za těchto okolností úplně bez významu. Obracel stále stejný rozpálený vzduch a zbytečně vířil dráždivý prach. Také koupele nepřinášely ani sebe menšího osvěžení. Silně slaná voda mořská byla teplá 30°, někdy i více, takže to byly pravé „horké lázně“. Vedle toho dráždí příliš časté koupele za těchto okolností kůži a podporují vznik tropické vyrážky, která jest sice bez nebezpečí, za to však velice nepříjemná a často i dlouho trvá. Prsa, čelo a záda bývají pravidelně nejvíce postižena, a běda tomu, kdo neodolá silnému svrbění a rozškrábe si kůži. Zvláště

dámy, a blondýnky takřka bez výjimky, trpí tropickou vyrážkou z vedra. Naše jediná pasažérka, jakási starší a nehezká židovka z Adenu (proto jsem ji až dosud nevěnoval pozornosti), která přisedla v Suezu, byla vyrážkou tou silně postižena. Ostatně se studem doznávám, že jsme jí to takřka přáli, ježto jsme k vůli ní neměli té volnosti jako dříve, a to ani při stole ani na palubě.

Ve strojovně panovala pravá výheň; dvakrát jsem tam sešel, abych zakusil, co jest teplota 60⁰ (někdy i větší!) v Rudém moři. Není to ostatně bajka, nýbrž stalo se častěji, že topiči horkem náhle zešíleli, někdy i v záchvatu náhlého šílenství, vyvolaném horkem, vrhli se s paluby do moře a stali se obětí žraloků.

Noc na 7. srpna byla nesmírně dusná a horká, za to však příštího dne vanul dopoledne dosti silný západní vítr, který se bohužel k poledni utišil. Voda v koupeli byla teplá 32⁰.

Následující dni horka a vlhka přibývá, jest úplné bezvětří. Led jest důležitým činitelem při každém jídle. V noci na 8. srpna přehnala se před námi asi strašná písečná bouře. Po 1. hodině v noci jsme byli probuzeni nesmírně suchým a horkým větrem, který ztěžoval dýchání. Druhého dne jsme pozorovali na moři úžasné množství žlutého, jemného písku z pouště, který tvořil na jednom místě souvislý, žlutavý pruh asi zšíří $^3/_4$ m. a několik km. dlouhý, jako pěknou, pískem hustě posypanou cestu mořem.

Scenerií jest plavba Rudým mořem celkem jednotvárná, břehy africké i asijské při šířce až 300 km. ztrácejí se v dáli. V sev. části minuli jsme dva nepatrné, z moře jak mohutná skaliska vyčnívající ostrůvky zvané „Bratři" (The Brothers); k večeru 8. srpna pluli jsme mimo divoce rozervané, pusté skalinaté ostrůvky, které strmě čnějí z moře s příšernou krásou a hrají různými barvami. Leckterá loď se rozbila o tyto romantické skály, dokud nebyl na posledním z těchto ostrůvků, zvaných „Dvanáct apoštolů", postaven maják. Důstojníci lodní nám vyprávěli, že si trestanci zkracují svůj trest obsluhujíce tento maják a některé jiné v Rudém moři. A není to záviděníhodný život na děsně pusté skále, v sálavém ovzduší Rudého moře, v samotě, kterou sdílí mimo něj i oceán obklopující ho kol dokola a několik koz, které se stěží uživí na uměle pěstované, vyprahlé travině. Zato noci jsou v Rudém moři nádherné, jako sotva kde jinde. Tisíce hvězd třpytí se na jasné obloze, přes

kterou se pne skvostná mléčná dráha, a všechny ty hvězdy zdají se mnohem větší než u nás. A co chvíli některá hvězda prolétne obzorem, jiná padá.

Přiblížili jsme se konečně jihovýchodnímu cípu Arabie; jest to hornatý, pustý a vyprahlý kraj s horstvem úplně holým, takže nahé, vulkanické skály divoce čnějí k nebesům. Na úpatí při břehu odráží se jako žlutavý pruh písečná poušť. Divíme se,

Pohled z moře na přístav Adenský.
[Fot. Domin.]

jak tu mohla povstati vesnička s řadou skrčených, primitivních chalup.

Moře bylo tak tiché, že se na povrchu rovnalo hladké kovové ploše barvy zelené a teprve později se zjevily malé čeřinky. Loď naši obletují rackové, z nichž si některý občas sedne do ráhen. Jest zábavné pozorovati tyto veliké ptáky s bílým tělem, tmavou hlavou s pěkným bílým límečkem a silným kachnovitým zobákem, s hnědými, úzce bíle lemovanými křídly, jak elegantně létají s nožičkami nataženými pod tělo, jak se spouštějí na hladinu a loví ryby, nebo se i na moři usadí a plovou jako kachny.

Projeli jsme mimo pustý ostrov Perim s anglickými pevnostmi t. zv. „úžinou smrti“ (Bab el Mandeb) a ocitáme se v širém moři, v zálivu Adenském. Mohli jsme ještě večer pohodlně doplouti do Adenu, jsou však určitá ustanovení o rychlosti, která kapitán nutně zachovává, i když mu nejsou po chuti, a tak naše Austria zakotvila teprve v časných hodinách ranních před samotným Adenem.

KAPITOLA ČTVRTÁ.

Aden a okolí. Plavba do Bombaye.

Pohled na Aden jest příšerně krásný. Kolem dokola, takřka amfiteatrálně vyčnívají pusté skály s řadou hřbetů s ostrými bizarními konturami. Vše jest pustá, holá skála, ztuhlé proudy lávy barvy tmavé, nejvíce hnědočervené. Na skalách jsou anglická opevnění a jednotlivé domky, na úpatí k moři těsní se přístavní část Adenu. Již záhy z rána počaly se kol nás hemžiti lodičky, buď širší neb úzké lodičky somalské, které černí jich vlastníci s podivuhodnou zručností ovládají svými vesly podobnými plácačkám. Nastává opět křik a shon, v orientálních přístavech obvyklý, prodavači, nabízející vše možné ke koupi řvou, až uši zaléhají. Vidíme tu pestrou směs leopardích a lvích koží, různé rohy, zvláště pěkné rohy antilopí, drobné i ohromné pilky mečounů, cigarety, ozdůbky z mušlí, korály, pštrosí péra, vějíře, pohlednice atd. V pestré směsici lesknou se nahá černá těla Somálců (které známe z výstav jako „Habešany") a světlejší těla Arabů. Koupíte-li něco, vymrští na palubu provaz se síťkou, ve které si pak vytáhnete koupený předmět. Smlouvati ovšem třeba až hanba. Někteří z prodavačů, kteří požívají zvláštní přízně bosonohého černého policajta, stojícího na palubě u spuštěného můstku, nebo ti, kterých si některý pasažér přeje, dostanou se i na palubu. Brzo polovička paluby ztrácí se pod rozloženými kožemi. Přicházejí úlisní Parsové, typy význačně semitské, a nabízejí o překot pštrosí péra a vyrobená z nich boa. Pštrosí péra jsou jaksi specialitou Adenu. Říká se sice, že jsou

ta péra zpracována v Paříži a jinde v Evropě, a že kupující zaplatí i dvojí dopravu, nelze však upříti, že ten, kdo si dovede vybrati, smlouvati (a potom péra ta i propašovati), koupí tu nádherná péra sotva za třetinu ceny, kterou mají u nás.

Většina Somálců jest úplně černá s hustými kučeravými vlasy, které si mnozí z nich natírají zvláštní žlutavou hlinkou, aby se černá jich kštice stala světlou nebo zrzavou. Jejich ješitnost jest pohnutlivá a směšná zároveň a jejich estetický názor o kráse ještě podivnější. Pro mne aspoň pohled na takového krasavce s vlasy slepenými jako špinavým vápnem byl vždy hnusný. Hlavy ty připomínaly mi věrně prašivé ovce.

Po snídani se vypravujeme malou lodičkou do přístaviště (Steamer Point) a odtud si najímáme po krátké obchůzce vůz, aby nás dovezl do vlastního Adenu a dále k obrovským cisternám („Tanks“), které byly vytesány do skal již prý starými Římany a znovu zřízeny Angličany, kteří r. 1839 Adenu dobyli a jej opevnili.

Život na ulicích, kde slunce nemilosrdně praží, jest neobyčejně pestrý. Většinou jsou tu Somálci, kteří tu jsou chudší třídou a otroky. Jest viděti ovšem i hojně míšenců s Araby. Arabové neukazují se v tak velkém počtu po ulicích, a jen tu a tam jako bílá vrána objeví se též nějaký Evropan. Všude se to hemží muly a osly, hlavně však převládají velbloudi, jichž jest tu více než v Cařihradě psů. Vidíme je odpočívati ve stínu, na slunci, vidíme, jak celé karavany odjíždějí a přijíždějí. Také domorodé vojsko užívá jízdeckých velbloudů, a jest opravdu nezvyklý pohled na oddíl, uhánějící na těchto osedlaných zvířatech.

Aden jest pro Angličany nesmírně důležitou stanicí strategickou, ježto ovládá jistou měrou i Rudé moře (ve spojení s opevněným Perimem) i Indický oceán a mohl by snadno při válce blokovati vjezd do Rudého moře. Podnebí Adenu jest však strašlivé. Vypráví se, ovšem upřílišněně, že tu prší mnohdy za 4 roky jen jednou. Ve skutečnosti prší třeba i několikráte do roka, bývají to však mnohdy jen nepatrné deštíky, takže nedostačují ani pro vzrůst lišejníků a mechů na pustých, vyprahlých skalách. Od otevření průplavu Suezského vzrostl Aden ovšem velice rychle a přibylo mu také významu. Největší potíží jest zaopatřovati pitnou vodu. Upravené cisterny (počtem 13) mohly

Na poušti v jihozáp. cípu Arabie u Adenu. V pozadí saliny a horstva adenská.
Fot. Domin.

by sice pojmouti na 340.000 hl. vody, jsou však obyčejně prázdné nebo mají jen trochu blátivé, horké vody. Voda se dováží proto jednak zdáli po velbloudech, jednak se pomáhá od hrozného nedostatku sladké vody destilací vody mořské. K pití spotřebuje se ovšem množství vody sodové a minerální. Že zdravotní stav není za těchto okolností právě utěšený, lze lehce pochopiti. Neřádí

Na palubě v Adenu: černí Somálci nabízejí leopardí a lví kůže.
Fot. Domin.

zde sice epidemie cholerové a morové, jako dále v Orientě, ani tu není domovem malarie, zato však jsou tu rozšířeny neštovice (jako všude v Orientě) a hlavně úplavice (dysenterie), tyf, tyfoid, které si vyžadují přečetných obětí i mezi bělochy. Poslední dobu byla i moucha „tse-tse" do Adenu z Afriky zavlečena a s ní spavá nemoc.

Pustými skalami vede cesta k horskému pásu, kolem dokola jsou pak důkladná opevnění, že by tu ani myš nepozorovaně neproklouzla. Množství dravců (vzhledu velikých jestřábů)

krouží všude nad vulkanickými skalinami. Ostatně obletovali již ráno v houfech naši loď. Projíždíme úzkým skalnatým průsmykem a poté se cesta svažuje dolů do pánve, ve které leží vlastní Aden, obklíčené kolem dokola skalnatým horstvem.

Cisterny v Adenu, založené Římany a znovuzřízené Angličany.
Fot. Daneš.

Prach, po měsíce deštěm neskropený, lepí se na naše zpocené tváře. Právě před městečkem stranou od silnice prostírají se rozlehlá kasárna domorodého vojska. Aden má rovné ulice s domky většinou kamennými, které chrání dosti od úpalu slunečního. Mladí i staří nás o překot obtěžují věšíce se na náš vůz

tažený vyzáblou herkou, která kluše až ku podivu rychle, ač jest takřka slyšeti, jak jí žebra chrastí o odřenou kůži. Mnoho jest tu mrzáků, buď bezrukých anebo beznohých a i jinak znetvořených, a ti zvláště doléhají na každého cizince, stavíce mu své nahé, znetvořené tělo na odiv. Zmrzačení ta jsou většinou dílem žraloků, kterých jest v zálivu Adenském až nazbyt. Anglické úřady zakázaly konečně volné koupání v moři, které se zhusta končilo, dokud bylo povoleno, zoufalým křikem žralokem na-

Sídlo šejka Osmana v oase na poušti v Adenu.
Fot. Daneš.

padených, který buď vůbec svou oběť živou nepustil, anebo ji aspoň strašně zohavil. Před lety bylo potápění takřka živností mladých Somálců, kteří se pro zábavu cestujících a pro vlastní výdělek vrhali střelhbitě se svých lodiček do moře za penízem jim hozeným, který vždy některý z nich vylovil. Za stříbrný peníz vrhl se takový černý nezbeda s nejvyšší paluby do moře nebo podeplul celou ohromnou loď. Ostatně všechny tyto a jiné kousky provozují i malé děti v jiných přístavech dalekého Orientu, jak sami jsme později viděli. Toho, že při tom některý z potapěčů se již nevynořil, anebo vyšel zmrzačený, druzí nedbali. Děsné rány se vyhojily často způsobem, nad kterým by žasl evropský

moderní chirurg a „uzdravený“ zahájil pak živnost jinou, žebral a vydíral cizince, kteří pravidelně brzo mu vyhověli, aby se zbavili odporného pohledu na zmrzačené údy.

Cisterny za městečkem, vklíněné v hlubokou divokou rokli skalní, imponují ohromnými rozměry a nedostatkem vody, která se má v nich sbírati. Ostatně Aden má na 50 cisteren, z nichž však pouze 13 jest znovu upraveno. Za naší návštěvy obsahovala jen nejhořejší trochu špinavé, zelené vody, kterou nám nabízeli — ovšem za bakšiš — k pití (!). V sousedství jich jest i malý „park“. Takový park v poušti skládá se především z ohromné tabule, která hlásá, že v tomto „libosadu“ jest přísně zakázáno dotýkati se a trhati květy (po nichž se však marně ohlížíme). Vedle této imponující tabule krčí se, jak při podrobném ohledání lehko zjistíme, několik keříků a stromků napolo bezlistých, které jsou zmořeny suchem, horkem a prachem, a které pomalu odumírají přes stálé zalévání. Po pravdě třeba však uznati, že o něco výše, kde v zářezu skalní rokle jest více stínu, roste několik pěkných stromů hibišků s květy, podobnými bavlníku, a nahoře pěkný, tmavě zelený fíkovník se vzdušnými kořeny. Na skalách až na jediný zelený polokeřík neroste žádná rostlina.

K poledni se vracíme do Adenu a zastavujeme se u známé židovky; poněvadž není v celém městečku ani hotelu ani restaurace, rádi přijímáme pozvání na improvisovaný lunch. Ostatně po 14denní stravě na lodi, která se nám už přejídala, chutnalo nám výtečně, ba pili jsme dokonce i pivo s ledem s velikou chutí. Po lunchi byla podávána pravá káva mocca, z blízkého Jemenu. Abych však řekl upřímně, celkem nás zklamala. Aroma její jest sice jemné, jest však velmi slabá. Říká a píše se, že se všechna spotřebuje v Arabii a do obchodu že se vůbec pravá mocca nevyváží, bylo mi však řečeno, že do Evropy (Londýna) exportuje se jí ročně několik tisíc pytlů, ovšem prodává se vesměs jen ve směsi s jinými druhy, ježto sama o sobě jest příliš slabá. Jest zajímavo, že všechny pokusy přenésti tuto odrůdu do jiných krajů (tak do Brasilie, na Jávu a jinam) potkaly se s naprostým neúspěchem, ježto v krátké době se originální rostlina zvrhla. Zdá se, že odrůda ta žádá zvláštní půdy a podnebí. V obchodě označují se však různé drobnozrnné odrůdy názvem mocca, ač ovšem nemají co činiti s pravou kávou mocca z údolí Jemenu.

Ukovaný král pouště v nádvoří bohatého kupce v Adenu.
Fot. Domin.

Po lunchi, ještě za poledního úpalu, najímáme si vozík, který nás má dovézti pouští do oasy šejka Osmana. Oddychujeme si, když jsme se vzdálili z davu Somálců, kteří nás s huronským řevem obléhali, zatím co náš vozka někde měnil koně. Cesta jde zprvu skalnatým terrainem; dlouhým a poté kratším skalním tunelem vyprošťujeme se z nevlídného objetí pustých skalnatých svahů a před námi se již leskne hladina moře, podle něhož vede cesta pouští do zmíněné oasy. Jsme již z dosahu

V oase šejka Osmana u Adenu.
Fot. Daneš.

anglických opevnění a proto smíme i fotografovati. Před námi leží poušť, místy s volným pískem, místy však s rozpukaným solným škraloupem barvy bílé, až oči oslňuje. Neustále potkáváme jednotlivé velbloudy, častěji však celé dlouhé karavany těchto komických zvířat, z nichž některá jsou již oblezlá a jako mechem porostlá nebo lišejníky vyhlodaná. Mnozí z nich jsou i kousaví, jak jsme se sami přesvědčili, když jedna taková malá, šikmo přežvykující hlava znenadání po nás chňapla. Zvířata však zvláště kousavá jsou opatřena provazovými košíky. Velbloudů se tu užívá též obecně do tahu, a to k dvoukolovým vozíkům,

které rychle táhnou stále se houpajíce. Jinak Arabové dovedou naložiti na hřbet velblouda takový náklad, že až bědno na to popatřiti.

Tu onde míjíme domky s domorodými vojáky, kteří nám vzdávají čest, ježto zde bělocha uvidí celkem zřídka. Na mořském břehu jsou rozlehlé saliny, v dálce před námi tmavý, zelený pruh značí již místo oasy s malou somálskou vesničkou.

V oase jest sice dosti palem, ale málo stínu. Nádherné skupiny tvoří palma duma (*Hyphaene thebaica*), která nese na vrcholku mnohonásobně vidličnatě větvených kmenů bohaté koruny tuhých vějířovitých listů. Jest to jediná palma, jejíž kmen není jednoduchý a tím také jest velice nápadná; na březích Nilu náleží vedle papyrové třtiny k nejvýznačnějším zjevům. Mimo ni pěstují se ovšem četné datlovníky (*Phoenix dactylifera*), *Anona* se šupinatými, šiškám podobnými plody a j. Na domorodém trhu kupujeme si čerstvé datle, které chutnají výborně.

Celá oasa skládá se z několika „bungalow", t. j. letních sídel Evropanů s rozsáhlými zahradami a ze špinavé domorodé vesnice, kterou vede silnice vroubená stromořadím. Smečka špinavých, černých naháčů, nadějného dorostu somálského, s pekelným řevem provází každý náš krok a předvádí řadu akrobatických produkcí, za které však marně očekává bakšiše. Když se stávají příliš dotěrnými, vykládám jim konstrukci stativu od svého fotografického přístroje přikládaje jim ho přímo na tělo. Na dlouho to však nepůsobí.

Náš odjezd z oasy nebyl právě slavný. Obstoupeni hulákajícími černochy, kteří na nás patrně opět žádali bakšiš, že jsme se nezalekli horké cesty pouští, rychle jsme nasedli, ale dříve, než jsme se vzdálili z jejich dosahu, byli jsme poházeni vším, co se jim naskytlo do ruky, hlavně ovšem tím, co zanechali po cestě mulové, osli a velbloudi.

Na zpáteční cestě pouští obdivoval jsem se několika běhounům, kteří tryskem ubíhají i několik km., aniž je na nich znáti únavu. Směšný jest pohled na vyčouhlé Araby na cválajících oslících. Žen jest viděti jen málo a ty jsou většinou ještě zcela zahaleny. Potkali jsme též několik vozů, se všech stran úzkostlivě zahalených pestrými plátny a vezoucích domorodé ženy.

Druhého dne dopoledne prohlédli jsme si ještě špinavou domorodou čtvrt u přístaviště s trhem, který na dálku páchne.

Zato krásný byl pohled na mladého somálského lva, kterého chová jen volně na řetězu uvázaného na svém nádvoří bohatý Parsi, zástupce rakouského Lloydu. Nikdy jsem neviděl tak krásného exempláře v některé zoologické zahradě. Lidé, kteří mu posluhují, mohou ho i hladiti, jako velikou domácí kočku. Když jsem se po roce vracel a měl opět den zastávky v Adenu, neopo-

Vidličnatě větvené palmy (Hyphaene, duma) na poušti v oase šejka Osmana.
Fot. Domin.

menul jsem učiniti svou poklonu „králi pouště" zatím již značně povyrostlému. Ale tentokráte nebyl ke mně již tak laskav, když jsem se k němu zcela po přátelsku blížil, vyskočil pojednou, pokud mu to řetěz dovoloval, rozehnal se po mně svou tlapou a strašlivě zařval.

Plavba z Adenu do Bombaye trvá sice jen 5 dní (rychlolodí pouze 4), ale bývá při západním monsunu často velice nepříjemna, zvláště v červnu a počátkem července, kdy moře zuří ještě silou prvních nezkrocených bouří, jež přemění hladinu

jindy klidnou v pravé peklo rozběsněných vln. Ostatně i naše malá společnost, jíž v Adenu přibylo nových 6 členů, zakusila s dostatek divokého tance po hřbetech ohromných vln. Již při výjezdu z Adenu bylo moře pohnuté a loď se statečně houpala. Ale teprve druhého dne k večeru jsme přijeli v oblast samotného monsunu a strávili jsme dva dny a dvě noci prostřed roz-

V oase šejka Osmana v Adenu. Fot. Domin.

vášněných vln jež beznadějně zmítaly velikou naší lodí. Dobrá naše Austria tancovala s boku na bok a zdvíhala se nahoru a dolů, ba chvílemi se zdálo, že se chce docela překlopiti. V noci jsme se drželi křečovitě svých lůžek, k nimž připevněna postranní chránítka. Ale přes všechnu opatrnost vylétl jsem přece z lůžka a což teprve tancovaly divoce po kabině všechny předměty, jež nebyly dostatečně připevněny. Byl to ovšem nádherný pohled na nezdolný oceán, prostřed něhož zmítala se naše loď jako nepatrná sirka za ohlušujícího doprovodu hučících vln, jež

se chvílemi tříštily s mohutným nárazem o boky lodi, až vysoko stříkala vzpěněná voda a závoje těžkých krůpějí.

První den bojoval jsem s mořskou nemocí a ze zápasu toho vyšel jsem vítězně, kdežto můj druh žaludku vždy pevného již od počátku měl zálibu v tancování lodi a v nezbytném balansování po palubě. Jinak celá cesta jest dosti jednotvárná. Bavíme se pozorujíce nesčetné létající ryby ztrácející se jako šipky vystřelené ve vysokých vlnách; občas se objeví i žralok a v noci opět moře nádherně světélkuje. Ovzduší jest sice vlhké, ale teplota snesitelná, takže se cítíme celkem osvěženi.

Čtvrtého dne se sice moře poněkud uklidnilo, ač se ještě vlna za vlnou převalovala a zmítala nemilosrdně naší lodí, jež jako by stoupala a klesala po zvlněné pláni. Stoly byly ovšem opatřeny ochrannými kraji a také sklenice na stolech upevněny. Kdo však si nepospíšil s prvním hlubokým douškem, mohl v krátku dopíjeti poloprázdnou sklenici. Číšníci, ač byli zvyklí na rozmary moře, tancovali jakoby opilí a skýtali směšnou podívanou, když jednou rukou obejímali sloup úzkostlivě pozorujíce, jak jim v druhé ruce oživly všechny talíře.

Před samou Bombayí bylo moře ještě méně pobouřené a i ti, kdož podlehli mořské nemoci, se z ní ještě před veplutím do přístavu probrali.

KAPITOLA PÁTÁ.

První dojmy z Bombaye.

Na více než 15 mil vrhal své bílé světlo pěkný maják na malém útesu Prongu před východním výběžkem poloostrova bombayského, když jsme se blížili v noci ze 17. na 18. srpna Indii. Asi k 6. hodině ranní zakotvili jsme před Bombayí, ježto však byl právě odliv, nemohla naše loď vjeti do doku dříve než v 11 hodin.

Hned z rána přišli našeho Inda na palubu „uvítat" dva tajní. Chudák neměl ani tušení, jaký osud mu nastává; poslední dni se tak těšil na svou drahou vlast a na nevěstu, která ho očekávala, a zatím místo upřímného objetí milenky čekala ho pouta a vězení. Myslím, že asi jeden ze spolucestujících, jemuž prozradil své revolucionářské výklady, ohlásil jeho příjezd telegraficky nebo kabelogramem z Adenu. Když jsme opouštěli na motorovém člunu agenta rakouského Lloydu „Austrii", žádali jsme Inda, aby nás navštívil v hotelu. Nestalo se tak a podle toho soudíme, že se za ním zavřely dveře žaláře na delší dobu.

Není divu, když jsme po 7 dní viděli jen moře a oblohu, neminuvše ani jediného ostrovu a nespatřivše ani jediné lodi, když nám v paměti tkvěly samé pustinné obrazy od Port-Saidu až k Adenu, kde děsná pustota jest vyvrcholena půvabem divoce romantické přírody, rozervanými vulkanickými skalinami, že na nás nezvykle působila svěží zeleň na miniaturních ostrůvcích před pobřežím, tmavě zelené stromy s hustými korunami, jež tu onde prokmitávaly mezi domy, a vrcholky palem, jež se pyšně vypínaly nad ulicemi.

Pro necelý týden, který jsme měli pro Bombay a výlety do Indie, nemohli jsme očekávati příznivého počasí. Spadá totiž srpen v Bombayi do doby dešťů, která se tu počíná zároveň se severozápadním monsunem as kol polovice června a trvá celkem pravidelně do konce září. Rok 1909 byl pak v Indii neobyčejně vlhký. Ačkoliv průměr ročních srážek pro Bombay udává se pravidelně na necelých 1800 mm., spadlo již as za dva měsíce trvání monsunu přes 1500 mm. Ale naše očekávání se bohudík nesplnilo a zvláště na exkursích zakusili jsme hojně horka, avšak málo deště. Podnebí v Bombayi není nesnesitelné, ač roční průměr teploty je přes 26° C. Vane totiž pravidelně od moře vánek, jenž přináší vítané ochlazení. Jen v květnu a září dostupuje horko nepříjemné výše a těžko se snáší, ježto ovzduší jest velice vlhké, takže připomíná vzduch našich horkých skleníků.

Na břehu nastává nám nejprve celní prohlídka. Vyplňujeme listiny ohromných rozměrů a udáváme cenu svých „wearing apparels“. Vše jde zcela hladce, úředníci nám nečiní sebe menších obtíží, dokud nedospíváme k choulostivé v Indii otázce, máme-li s sebou nějaké zbraně. Přisvědčujeme, ježto jsme si vzali revolvery pro každý případ, zamýšlejíce podniknouti delší exkursi. Ač za několik málo dní opět odjíždíme, sepisuje se o každém revolveru celý román, ve kterém se též popisuje každý náboj a zapisuje jeho cena. Podepisujeme protokol, odevzdáváme revolvery na slib, že nám bude vydán po příslušném řízení před polednem na hlavní celnici. Jeden Parsi, ošumělý a k službám všeho druhu ochotný, který nám horlivě asistoval při celé proceduře, neustále se dotírá a nabízí se, že nám tu záležitost na celnici obstará, při čemž všemožným způsobem hledí vzbuditi u nás mohutný dojem důležitosti své osoby. Odbýváme ho zkrátka a vsedáme do kočáru, který nás má dovésti do velikého hotelu „Esplanade“. Podle zvyku v Indii onen Parsi přisedá k vozkovi, jsa přesvědčen, že si posléze přece vyžádáme jeho služeb anebo se ho aspoň zbavíme za dobré zpropitné. V tom není tak špatná logika.

Po malém výstupu, jehož se súčastnil portýr hotelu a domorodý policista, se přece zbavujeme svého nezvaného průvodce; zatím však, co ho zřízenci strkáním a kopanci udržují v uctivé vzdálenosti, prohlašuje nám slavnostně, že nás přese vše bude očekávati na hlavní celnici. Smějeme se této houževnaté vytrva-

losti a slibu, který má nádech výhrůžky, a jdeme do kanceláře hotelu, kde si najímáme byt.

K nemalému překvapení v poledne v spletité budově celnice hlásí se k nám náš Parsi a slibuje znovu, že nám ušetří „much trouble“. Tentokráte se mu svěřujeme po dobrém a jdeme s ním postupně k řadě úředníků, jimž předkládáme své lístky; nastává znovu dlouhé sepisování, podpisujeme protokoly, ač nevíme, co v nich je, načež musíme zaplatiti každý něco přes 3 rupie. Konečně spatřujeme své revolvery polepené úředními cedulkami. Měl jsem však ještě dobrou myšlenku, že jsem se ptal, kdy nám bude poplatek navrácen. Prý nikdy. Na to zahájeno dlouhé vysvětlování a zjištěno, že to jest „komedie plná omylů“; zaplacené peníze se nám vracejí, popsané archy zahazují, revolvery nám však zadržují: odnášíme si jen potvrzenky na ně. Svůj hněv jsme si vylili na nevinném Parsovi, nekřesťansky mu vynadavše, zakoupivše si k tomu předem právo darem 1 rupie. Každému, kdo jde do Indie, upřímně doporučuji, aby vzal s sebou vše možné, jen ne střelné zbraně. Ty ať raději nahází do moře, ušetří si tím zlosti za více, než zač stály. Jsouť Angličané v Indii na zbraně nesmírně opatrni, obávajíce se (a to ne zcela bezdůvodně), že by se mohly dostati do rukou domorodcům, mezi nimiž se stále vzmáhá nespokojenost s anglickou vládou a šíří revoluční hnutí. Podle mého mínění není však třeba se obávati veliké revoluce, neboť k té není v Indii za prvé sjednocenosti, za druhé široké massy lidu jsou naprosto bez energie a uvyklé pohlížeti na bělochy jako na pány a vyšší bytosti a posléze anglická vláda svou obezřetností a rázností znemožňuje ozbrojení veliké domorodé armády. Že by se anglické domorodé vojsko samo vzbouřilo, jest více než pravděnepodobné. Vojenská disciplina se tu tak silně uplatňuje, že domorodý vojín cítí se až v druhé řadě Indem, a jistě by neváhal zbraň svou pozvednouti proti vlastním svým bratřím, zvláště z nějaké jiné sekty. Ostatně lze to pozorovati i u domorodých policistů, jak „důstojnost“ jejich úřadů pomátla jim takřka hlavu, takže často vystupují zcela bezprávně proti svým rodným druhům a chrání bělochů, kteří jednají proti zákonu. Říká se, že s úřadem přichází i rozum, v tomto případě ovšem s *anglickým* úřadem *anglický* rozum. Ostatně, oč lépe bývá v některých případech u nás, a nejde o polodivochy, zotročilé Orientály.

Jedna z nádražních budov v Bombayi.
Fot. Domin.

„Watson's Esplanade Hotel" jest prostranný hotel o 4 poschodích, zcela železné konstrukce, obemknutý kolem do kola verandami s velikými okny, chráněnými dřevěnými žaluziemi. Před ním se prostírá náměstí s rozkošným tropickým parkem, stranou jde jedna z nejživějších ulic bombayských. Bydlení a stravování v tropech jest ovšem zcela rozdílné než v Evropě. Každý host má ohromný pokoj, zařízený sice jednoduše, překvapující svou výškou a tím, že bývá nahoře na vnitřní straně otevřen a je tak spojen s chodbou. Každý pokoj má ovšem velikou verandu, kterou možno uzavříti buď skleněnými dveřmi nebo žaluziemi. Ke každému pokoji náleží ještě dosti prostranný vedlejší pokojík s lázní a záchodem. Někdy tvoří tyto pokojíčky dolejší patro a každý z nich jest spojen s obývacím pokojem schůdky. V pokoji jest veliká čtverhranná postel, opatřená hustou moskitovou sítí, která jest nezbytna všude v tropických krajinách. Domorodec ráno po ustlání pečlivě po všech stranách zastrká kraje sítě nebo tak učiní až před večerem, dříve než moskiti počnou létati. Dříve ovšem se přesvědčí kokosovým pometlem, že nezůstala uvnitř žádná z těchto malých sice, ale nebezpečných potvůrek.

Strava jest v Indii celkem dobrá, třeba se však spřáteliti s národním jídlem „rice and curry", t. j. vařenou rýží s různými ostrými a pikantními omáčkami a přísadami. Jídlo to jest s počátku pro jazyk Evropana nezvyklé a příliš ostré, někdy i chuť pikantní omáčky a přísad (zvláště „chutney" z nakládaného manga) odporná, ale lehce si přivykneme. — Jistě jest to pokrm velice výživný, snadno stravitelný a při tom dráždí i příjemně chut, což není bez významu při častém nechutenství a dyspepsiích, objevujících se v tropických krajinách. V našem hotelu podávala se první snídaně (čaj, topinky a ovoce) do postele; byl to jakýsi druh budíčka, který si ovšem leckterý host rád odpustí. Vlastní snídaně byla v $9^1/_2$ dopol., lunch, či jak se v Indii všeobecně říká, *tiffin* v $1^1/_2$, oběd pak v 8 hod. večer. Každé jídlo se skládalo ze 12 chodů, které lze míti buď všechny nebo z nich vybrati podle chuti. Jídla jsou tu chutně upravena, zeleniny výtečné (z nejlepších jsou „vařené prsty dámské", „boiled Lady's fingers"), taktéž jsou i moučníky dobré, pestrý výběr ovoce a zmrzlina. Ryby bývají prostřední jakosti, curry dobré, z mas opakuje se nejvíce skopové a hovězí. Kuřata a kachny se nevyrovnají ani

zdaleka našim. Káva se podává na zvláštní prostorné verandě s pěkným pohledem na tmavé koruny banyanů.

Bombay jest skoro milionové město na malém, stejnojmenném ostrůvku, který jest oddělen uzoučkým mořským průlivem od ostrůvku Trombay a většího ostrova Salsette, který dělí od pevniny indické řeka Ghodbandar. Netřeba ovšem podotýkati, že přímé železniční spojení vede přes oba průlivy na pevninu, Ostrůvek Bombay vybíhá na jihu ve dva výběžky tvořící záliv, zvaný Back Bay, kolem něhož se prostírá vlastní město. Prostřed leží rozlehlé město domorodé, zvané Black Town aneb Native Town, na výběžku západním, malabarském jest kopečnatý hřbet s pověstnými „věžemi mlčení" a s přečetnými vilami bohatších Evropanů i Parsů, které jsou skryty v nádherných zahradách. Výběžek východní, Colaba, jest plochý a nese moderní evropskou čtvrt. Ostatně i zde vzniká na břehu mořském částečně na půdě urvané moři pěkná nová čtvrt vilová. Mnohé vily jsou již dostavěny a za večera ozývá se z nich na tichý břeh mořský, kde vlnky šplouchají svou věčně stejnou píseň, falešný zvuk piana nebo ještě strašnější zpěv nějaké bohaté, plavovlasé krásky. Jiné vily se právě stavějí a jsou kolem dokola spiaty lešením z nerovných, nestejně dlouhých kmenů, kterých se tu užívá místo klád a prken.

Na východním výběžku jest na jižním cípu anglický chrám, opodál blázinec (Lunatic Asylum), pěkná observatoř pro pozorování astronomická, meteorologická a magnetická, rozlehlá, avšak ne právě úpravná kasárna (Barracks), výstavný chrám („Afghan Memorial Church of John the Evangelist") a pěkné sanatorium, zřízené bohatými Parsy. Potom se výběžek rozšiřuje a v té části (a dále na sever) jsou na východním pobřeží rozlehlé a stále obsazené doky, zřízené velkým nákladem.

Na sever od stanice Colaba počíná se úpravné evropské město s obchodními domy a s četnými nádhernými stavbami, které by se stejně uplatňovaly i v každém evropském velkoměstě. Velkolepé veřejné budovy jsou provedeny ponejvíce slohem gotickým. Při prvním shlédnutí mohutné ty stavby a jejich sloh vyvolávají trochu divný dojem, zvláště přijíždíme-li do Indie se srdcem přeplněným bájemi o staré slávě Hindův, o jejich bývalé kultuře a o pohádkovém ovzduší, jež obdává četné naše představy o divu-

plné zemi indických knížat, záhadných fakirů, náboženských tajů a záhad, které vedou až k mysteriím spiritismu.

Již hotel v blízkosti jmenovaného nádraží, mající hrdé, ač zcela oprávněné jméno „Taj Mahal Palace Hotel", jest malým divem a uvádí v úžas každého, kdo vstoupí ponejprv na půdu indickou. Jest to nejlépe zařízený hotel v celé Indii, se vším myslitelným přepychem a při tom poměrně laciný; denní pense jest as 8—12 rupií. Jedna rupie rovná se, jak známo, as 1 K 60 h a dělí se na 16 annas; 15 rupií jest 1 £ (jedna libra šterlingů).

Jinak tu vyniká na př. Elphinston College, vyšší to učiliště pro domorodce, v jejíž blízkosti jest náš hotel Esplanade, dále sídelní palác guvernérův „Presidential Secretariat" zbudovaný v benátsko-gotickém slohu; skvostná budova universitní (University Hall) s bujným tropickým parkem a s majestátní věží, 79 m. vysokou, taktéž gotická budova nejvyššího soudu (High Court of Justice), Town Hall, určená především pro úřad zdravotní (Medical Board), a proti ní katedrála sv. Tomáše (Cathedral of St. Thomas), pěkná budova pošty, divadla (Gaiety, Novelty Theater) a zvláště skutečně imposantní ohromná budova nádraží (Victoria Terminus), které jest z největších a z nejnádhernějších nádraží na světě vůbec.

Dále na severu, již na hranici špinavého domorodého města, jest nesmírně rozlehlá tržnice (Crawford Market), která stojí za prohlédnutí. Veliké oddělení ovocné dýše sterou, příjemnou vůní a i oku naskýtá se tu libý pohled na narovnané kupy rozmanitého tropického ovoce. Převládají ruzné pomoranče, mezi nimiž zvláště nápadné jest Adamovo jablko (Citrus decumana), jež bývá větší než lidská hlava, a které Angličané znají všude pod jménem „grapefruit", kdežto Němci ho zovou „Pompelmuss" a Holanďané „pomeloe". Jinak jest tu mnoho odrůd citroníku a ještě více pomorančů; zvláště dobré zdály se mi žluté pomoranče chuti příjemně nasládlé s hladkou, tenkou ko:ou, kterou možno loupati jen stěží. Hojná jsou granátová jablka na povrchu kožovitá, jichž růžová dužnina, plná šťávy, po horké procházce městem zvláště občerství, vidíme však i hojně obyčejných jablek, která vyrostla a uzrála buď ve studenějších krajích Indie nebo byla přivezena z jižní Australie, kde se nesmírně mnoho pěstují.

Výtečný jest plod manga (*Mangifera indica*) s jemnou chutí silně aromatickou, která poněkud připomíná maliny. Šťavnaté tyto

plody jsou ovšem nejlepší v květnu a na počátku června a v tu dobu jsou hledaným ovocem po celé Bombayi. Mnoho se též prodává aromatických ananasů a přímo obrovské množství banánů, jež zrají po celý rok a pěstují se v přečetných odrůdách. Vidíme tu celá, těžká plodenství i jednotlivé srovnané plody. Zvláštní velkoplodá odrůda má plody barvy červené, ač se jí tolik nepěstuje

Domorodý policista s deštníkem, typický zjev na ulicích v Bombayi.
Fot. Domin.

a neprodává jako zelených anebo žlutých banánů prostřední velikosti. Hledána jest též odrůda s malými, pěkně žlutými plody, které mají někteří raději než všechny ostatní. Vedle známých nám broskví a hojných hroznů vidíme ostře hvězdicovitě pětihranné, příjemně nakyslé plody šťavelovitého *Averrhoa Bilimbi*, šupinaté, šiškám podobné plody stromů rodu *Anona*, čerstvé fíky, veliké kupy kokosových ořechů, různé melouny a vůbec celé bohatství plodů tykvovitých; tak zvláště úžasně dlouhé, hadovité, voskem modře ojíněné okurkovité plody, množství zelenin atd.

V jiném oddělení prodávají se rozličná koření a ovšem též betelové listy a oříšky arekové, buď v celosti nebo rozkrájené v tenké lupénky. Žvýkání be ele je tiť i zde zvykem velmi rozšířeným. Zvláštní část zaujímají čerstvé květy, v nichž si domorodci velice libují a jež obětují nejen svým bohum, nýbrž užívají jich i na výzdobu svých příbytků i své vlastní osoby. Indové neberou však pravidelně celých stonků nebo celého květenství jako my, nýbrž pouze jednotlivé květy nebo jen koruny, které pak hustě navlékají na niti nebo provázky. Vybírají raději květy vonné, zvláště s těžkou omamující vůní, jež připomíná těžké, vůní prosycené ovzduší některých džunglí. Převládají květy barvy bílé, hlavně tuberosy, pravé jasmíny, avšak i růže a jiné.

Z celkového počtu obyvatelstva v Bombayi připadá jen asi 13 tisíc na Evropany, 50 tisíc na Parsy. Valnou většinu (as $^{2}/_{3}$) mají Indové, asi $^{1}/_{5}$ jsou Mohamedáni. Na ostatní národnosti (Číňany atd.) připadají jen čísla nepatrná.

Parsové jsou bledší pleti než Indové, jsou mnohem inteligentnější, mají zvláště vyvinutý obchodní talent, který jim pomohl k všeobecnému blahobytu, ač jsou ovšem někteří chudí. Mají orličí nosy, černé kštice vlasů, a přívětivé, malé černé oči, které se však prozrazují chytrým, bystrým pohledem. Jejich celkové vzezření jest význačně semitské. Poněvadž se všichni stejně šatí, zdá se nám, že potkáváme stále tytéž osoby. Jejich ženy bývají za mládí často hezké, mají jemnou pleť, a hluboké černé oči a měkké linie těla, jež se uplatňují zvláště při chůzi. Se svými havraními vlasy a s pestrými barevnými rouchy, často barev zelených a růžových, jsou pěkným doplňkem mnohobarvé tropické přírody. Později však mnohé z nich nehezky ztloustnou, či spíše obrostou sádlem, a pak se vyjímají ve svých černých šatech (jsou-li zámožné) a s četnými drahocennými šperky a někdy i se stříbrem protkávanými šátky na hlavě jistě důstojně, avšak ne již malebně. Jak mi Angličané vyprávěli, dovedou v mládí ohnivě a věrně milovati.

Parsové jsou vždy zvláštní i svými pokrývkami hlavy, kterých v místnostech neodkládají. Nosí buďto šikmé (poloviční mikulášské) čepice z voskovaného plátna nebo šedé tvrdé klobouky bez okraje.

Indové jsou drobnější postavy a celkem málo inteligentní; většina jich je bez energie a životní síly. Někteří, a to ti, jichž pleť jest

poměrně nejbledší, vypadají takřka jako silně opálení Evropané, jiní jsou skoro až černí, ovšem nikdy ne docela černí. Mnozí z nich mluví v Bombayi aspoň trochu anglicky, většina však rozumí pouze hindustansky. Indové nejsou již daleko tak dotěrni jako Arabové v Port-Saidu nebo Somálci v Adenu. Arabové ovšem, plní energie a lstivosti, lehce se naučí i 5 řečem a vůbec

Zátiší v botanické zahradě v Bombayi.
Fot. Domin.

prozrazují tolik důvtipu a chytrosti, že pocítí často pro tyto vlastnosti kapsa Evropana veliké ztráty. Ovšem že dovedou býti Indové také dotěrní, ač nikdy ne tou měrou, jako jiní orientálci. — Uplatňuje se tu vždy jejich úcta k bělochům, které považují za „vyšší stvoření". Každý Evropan jest vítaným hostem na svatbě domorodců, třebas byl hostem samozvaným. Má tak příležitost poznati nejlépe život a zvyky domorodců a při tom mu ještě prokazují všemožné úcty jako vznešenější bytosti. Lze ovšem každému cizinci doporučiti účast na domorodé svatbě, třeba

arci přitom dbáti, abychom nepřišli do styku s něčím, co by mohlo býti zdrojem nebezpečné nákazy. Na přečetných tvářích zohyzděných neštovicemi vidíme, jak strašně tu řádí tato nemoc mezi domorodci. Cholera a zvláště mor jest v Bombayi endemický, a kdo má dosti času, udělá dobře, vyžádá-li si dovolení ku prohlídce morové nemocnice, z níž každý vychází pohnut nad strašným osudem těch ubožáků, propadlých většinou smrti. Za našeho pobytu umíralo morem denně „jen" asi 6—10 nemocných. V březnu, kdy mor řádívá nejzhoubněji, počítá se nezřídka až 1400 případů týdně. V době mohutných epidemií dosahuje pak počet obětí výše závratné.

Evropané trpí spíše tyfem a dysenterií a vedle toho malarií, které jest v Bombayi velice mnoho a která jest i pro turistu velmi nebezpečnou. Hlavní přístav bombayský je semeništěm malarie. Jest to neodpustitelný skandál, že Angličané nedbají, aby zlepšily se hrozné zdravotní poměry jejich nejdůležitějšího přístavu v Indii. Stačilo by polévání bařin u přístavu naftou a semeniště moskitů i malarie zmizela by velmi rychle.

Domorodci, kteří nechránějí se takřka vůbec moskitů, trpí malarií sice mnoho, poměrně však přec jen méně než běloši.

V náboženství a v sektách Indů nelze se za krátkou dobu vyznati. Vidíme sice na čele různobarevná kolečka, svědčící o příslušenství k různým sektám, různě upravené vlasy, avšak bylo by třeba odborného studia, abychom pronikli ve spletité jejich náboženské a třídní názory.

Nesmírně zajímavé typy nalezneme mezi fakiry, jichž život a působení jest obestřeno kouzlem tisícileté kultury. Kdybychom mohli poznati do podrobností jejich duševní život, nalezli bychom jistě klíče k mnohým hlubokým záhadám. Mýlil by se však, kdo by považoval fakiry za pouhé kejklíře, kteří si vydělávají na život svými produkcemi s hady a přečetnými triky, jež uvádějí v úžas i toho, kdo viděl první kouzelníky světa s jejich neuvěřitelnými kousky. Tito kejklíři a krotitelé hadů, které pravidelně nalezneme na ulici před velikými hotely, nemají vlastně co dělati s pravými fakiry, ač se za takové často vyhlašují. Za našeho pobytu byla většina Evropanů v studenějších letních sídlech a za nimi táhnou se přirozeně i tito „umělci", ježto jim tam kyne zisk nejlepší. Zajímavý jest pohled na produkce s nebezpečnými hady brýlovci, kteří provádějí podle zvuků píšťaly jakési tance s hlavou vzty-

čenou, široce rozšířenou, na níž se ostře rýsuje tvar brejlí. Někdy mají tito krotitelé hadů i pěkná zvířátka „mungo", která se rychle vrhají na rozlézající se hady, prudce je kousajíce. Jinak představují se vám též umělci ti i jako polykači ohně, probodávají své tváře, ruce i nohy ostrými noži a dýkami, nechají před vašima očima ze semene vyrůstati celou rostlinu atd. atd.

Šat Indů v Bombayi jest dosti nestejný. Na hlavách nosívají turbany, které si rychle a vkusně ovinou. Z velikého šátku si upraví kol nohou jakési „kalhoty", přes prsa mají pak opět buď ovinutý šál anebo nosí kabátec nebo košili. Někdy mají hořejší část těla nahou, nezřídka (zvláště při práci) redukuje se celý oděv na tkaničku kol boků a váček.

Ženy jsou ještě drobnější, avšak přímé postavy až do stáří. Pozorujeme-li jejich těla a pěknou, přímou postavu, vidíme, jak hrubý jest omyl, domnívají-li se naše dámy, že šněrovačky dodávají jejich postavě krásy. Ženy mívají nápadně tenké nohy, často slabší ještě než muži, poněkud silněji dozadu vyklenuté boky, velice pěkně formované, pevné poprsí. Jest ovšem přirozené, že jako ženy na celém světě jsou fintivé. Marnivost jejich jest vlastně mnohem větší než v našich krajích, což jest jistě spojeno s přepestrou a stále se měnící tropickou přírodou. Vyzdobená domorodka, která by se u nás mohla nejvýše účastniti maškarního bálu nebo plašiti škodné ptactvo v obilném poli, zdá se v tropické přírodě zjevem nenápadným, přirozeným doplňkem přírody.

Snad hlavní při zdobení jsou náramky, často imponující svými rozměry a počtem. Nosí je nad kotníky na nohou, vedle toho mají však zhusta na prstech nohy veliké prsteny, někdy dokonce na všech prstech vůbec. Na rukách mají náramky; u jedné takové krasavice na ulici napočítal jsem jich 15 vedle sebe, některé byly stříbrné a skvostně pracované, jiné opět výrobky severočeských skláren, s kterými se nyní často potkáváme v tropických krajích Starého světa. Vedle toho mívají zvláštní, ozdobné kruhy v nose, nejčastěji jen v jedné nozdře, řidčeji bývají připevněny v přepážce nosní. Nejenom ženy, nýbrž i muži nosí často nápadné náušnice.

Na venkově mívá taková mladá dcera Evina často jako jediný „oblek" několik tlustých náramků. Ženy nosí podobně

jako muži řasnaté „kalhoty", na hořejší části těla krátké kazajky s krátkými rukávy. Kazajky ty jdou vpředu výkrojkem k sobě, takže břicho jest vždy v širokém pruhu nahé. Vedle toho mívají přehozený široký šál. Břemena nosí většinou na hlavě, což jest pochopitelno, ježto jejich hlava není beztoho jinak zaměstnána.

KAPITOLA ŠESTÁ.

Domorodé město v Bombayi.

Rozlehlé domorodé město, o jehož poloze jsme se již zmínili, skýtá obraz pestrého a hlučného života. Ovšem vedle Indů hemží se tu všemi pronárody světa, ač křik není celkem tak pronikavý. Indové bydlí tu v drobných domcích, na ulici docela otevřených, takže je lze pohodlně pozorovati při všemožné práci, někdy dokonce i v situacích, jež málokteří národové vystavují oku mimojdoucích.

Tak můžeme zde nerušeně pozorovati obchody i všechna řemesla, aniž bychom musili vstoupiti dovnitř. Domorodci nejsou ještě zvyklí na cizince, aspoň jest jim vždy předmětem všeobecné pozornosti a obdivu, ač to nedávají na jevo žádným dotěrným způsobem. Kdykoli jsem však fotografoval, měl jsem kol sebe takový shluk zevlounů, až mne to činilo nervosním, tak že jsem zkazil leckterý snímek. Jednou by se nám fotografování bylo málem stalo osudným. Aniž jsme věděli, vstoupili jsme na posvátnou půdu chrámu a odtud jsme s božským klidem fotografovali. Bylo právě k polednímu; kolem se brzo shlukl jak hustá zeď zástup domorodců, jehož vzrušení povážlivě vzrůstalo a hrozilo každým okamžikem propuknouti násilným zakročením. Konečně jsme pochopili, oč jde — bylo ostatně svrchovaně na čase — a rychle se vzdálili; rozrušené massy se pak brzy uklidnily, aniž nám násilně bránily odejíti.

Ostatně o bezpečí bělochů jest dobře postaráno. Domorodci jsou celkem zdvořilí, k čemuž vede je jednak jejich klidná a

nevýbojná povaha, hlavně však vědomí, že by se jim opak vyplatil zle. Policie jest domorodá a vyjímá se dosti representativně na ulicích ve své žluté uniformě, nízkých čapkách a s deštníkem jako s poboční zbraní. Netřeba podotýkati, že policisté jsou bosonozí, a že není dovoleno jim zatknouti bělocha, naopak

Chrám s posvátnými holuby v domorodém městě v Bombayi.
Fot. Daneš.

musí ho chrániti a hájiti od svých bratří. Policisté zdraví uctivě nejen každého Angličana, nýbrž cizince vůbec. Zdraví se zvednutím ruky před čelo, nejuctivější pak forma pozdravu jest, když napodobují sbírání čehosi se země.

Také třeba podotknouti, že záporné kývání hlavou značí „ano“. Tyto časté mlčelivé odpovědi cizince s počátku velice matou.

Po Bombayi se ovšem výhradně jezdí kočáry, jichž možno použíti velice lacino. Ostatně jest Evropana nedůstojno jíti po ulici pěšky, právě jako se nesrovnává s jeho ctí nésti si z obchodu i sebe menší balíček. Ani jízda tramwayí není právě „fair" pro „lepšího" bělocha. Užívají jí ponejvíce domorodci, Parsové, míšenci a černí Portugalci. V Bombayi není sice vedro nesnesitelné, za to však vzduch velice vlhký; v ovzduší tom se každá námaha zmnohonásobí, jak jsme sami poznali. K tahu na ulicích užívá se takřka všeobecně zebu; jsou to pěkná, sympatická zvířátka s hrbem na hřbetě a se silnými rohy. Zebu bývají zapřaženi do dvoukolek; vedle nich užívá se k tahu buvolů, zvláště na venkově.

Domorodých Portugalců, kteří dávným smíšením s Indy a snad i staletým vlivem podnebí nabyli tmavé pleti, jest v Bombayi přes 30 tisíc. Portugalci první z Evropanů opanovali Indii, vždyť roku 1532 byla Bombay postoupena Portugalcům sultánem Bahadurem, králem z Gudjaratu. Teprve později dostala se — a to věnem! — koruně anglické.

Portugalci vynikají proti nehudebním Angličanům vlohami k hudbě, jak o tom svědčí četné jich kapely.

Zajímavý jest též noční výlet do domorodého města, zvláště do dlouhé ulice Kamatapura, kde se soustředí opovržení hodný život holek všech národů, tvořící význačnou součást nočního života této čtvrti. Bohužel ve všech přístavních městech páchají se neslýchané nemravnosti, kterých nepodporují často jen hrubí námořníci, kteří jsouce po dlouhou dobu zbaveni ušlechťujícího vlivu žen nestarají se o nic, než jak by ukojili svůj pohlavní pud, nýbrž i četní dobře situovaní Evropané, ať už angličtí úředníci, ať pasažérové lodí, kteří buď ze zvědavosti nebo ze smyslných, často perversních choutek hoví těmto neřestem. Pestrá ta směsice noční stojí též za podívanou; vracejíce se domů z takové projížďky, jsme naplněni jen hnusem a odporem nad výstřelky lidské smyslnosti. Domorodá, hindustanská děvčata přebývají ve zchátralých domech leckde v sousedství jmenované ulice. Pronikavé pokřikování prozrazuje jejich brlohy. Ač jsou Indky jinak nejen tělesně slušné, nýbrž celkem i dosti mravné, klesly tu tak hluboko, že tu jen nejspodnější vrstvy, živlové často pochybní, vyhledávají svou zábavu. Také tu nerozhoduje nějaký vyražený zub, vytrhané chumáče vlasů neb i přeražené žebro.

Jak suroví dovedou býti „navštěvovatelé" těchto ubohých, nešťastných bytostí, s nimiž se nakládá hůře než se zvířetem a které musí vyhověti i choutce sebe zvrhlejší!

Domy v Kamatapuře vypadají jako velké kurníky, otevřené na ulici, takže lze již zvenčí pozorovati leckteré scény. Přízemky obývají většinou různé bělošky, brak vyvržený z Evropy, ačkoliv tu bývá i množství černošek z ostrova Mauritia, starých 10—13 let, často ještě nevyvinuté děti! První poschodí zaujímají většinou Japonky, řidčeji Číňanky. Drobné dcery Nebeské říše netěší se oblibě, spíše ještě mezi Japonkami dovedou některé upoutati skvostným tělem, lesklým, černým vlasem a hebkou, měkkou pletí. Když jsme projížděli kočárem, se všech stran řičelo a křičelo to „Come here!" „Come here!", jako když se pojednou rozrazí hejno hus, které se hlučně rozutekou na všechny strany. Zvláště gejšy mají vedle milostných úsměvů a pestrých kimon velice pronikavé hlasy, jsou však přece nejčistší v celé té fysické i morální špíně. K půlnoci jsme se vraceli pouze obohaceni o jednu nepěknou zkušenost ze stinných stránek společenského života.

Následující odpůldne jsme úplně reservovali mrtvým. Myslím tím v prvé řadě návštěvu pohřebiště Parsů, t. zvaných „věží mlčení" (Towers of Silence), které jsou snad největší pamětihodností Bombaye. Cesta vede na úpatí Malabarských kopců, kde se prostírají pěkné kokosové hájky a dále středem nádherných tropických zahrad, obklopujících jednotlivé villy (bungalow) Evropanů, kteří se zde zotavují po práci v horkém městě. Vedle hustých korun stromů a pyšných tvarů palem vidíme zde i množství pěstovaných květů tvořících pestrou směsici barev. S dovolením k návštěvě, které bez potíží uděluje sekretariát t. zvaného Parsi Panchayat, vstupujeme moderní železnou branou na kamenné schodiště vedoucí k věžím mlčení, které se zvedají na vrcholku malabarských kopců nad zmíněnými zahradami a villami. Vlastních věží, ve kterých se Parsové nechávají požírati supy, jest pět. Parsové jsou, jak známo, uctívači světla a ohně a zachovávají věrně tři tisíce let staré náboženství Zoroasterovo, podle jehož příkazu má se po smrti chudý s bohatým spojiti a živly nemají se znečišťovati. Parsové jsou potomci Peršanů, kteří v X. století po Kr. byli vyhnáni mohamedány ze své vlasti. Své věže mlčení mají nejen v Bombayi, nýbrž

Věže mlčení, pohřebiště Parsů, na návrší u Bombaye: velcí supové odpočívají po tučných hodech.

i všude jinde; nalézají se ostatně, třebas v nepoměrně menším měřítku, i v Adenu, kam přilákal obchodní ruch hojně Parsů.

V těchto věžích předkládají se mrtvoly velikým, žravým supům, kteří je rychle roztrhají a sežerou. Všude na zdích a

Supové po hodech odpočívají na korunách stromů.
Fot. Daneš.

i v okolí na palmách a stromech sedí množství těchto obrovských dravců, tiše čekajících, až jim budou připraveny nové hody. Sotva však nahá mrtvola jest položena do věže a sotva se nosiči a kněží vzdálí, kteří jediní smějí vstoupiti do vnitřka věže, rychle se na ni vrhají a za hodinu až dvě zbudou jen rozházené kosti.

Zařízení těchto poměrně nízkých a širokých věží (nebo spíše teras) jest toto: Vnitřek se mírně amfiteatrálně snižuje do pro-

středka, kde jest ve zdi vyhloubena dosti veliká oblá jáma. Jsou pak tři oddělené kruhovité pruhy, z nichž vnější jest nejširší. V každém z těchto souběžných kruhů jsou jamky, kam se ukládají nahé mrtvoly, a to do prvního mužů, do druhého žen a do vnitřního nejužšího dětí. Jen jeden vchod, po několika schodech, vede do každé z věží a tudy také nosič za průvodu kněze přináší mrtvoly. Příbuzným není ovšem dovoleno účastniti se hrozného toho divadla. Zbylé kosti z roztrhaných a sežraných mrtvol dostanou se pak žlábky do jámy ve středu, kde ještě sluncem poněkud zetlí, až je dešť za západního monsunu odplaví. Dříve než se odvede voda se zbytky kostí do moře, důkladně se desinfikuje.

V době našeho pobytu předkládaly se supům denně jen asi tři mrtvoly, což jistě nestačilo nasytiti všech. Když však vypuknou veliké epidemie, zvláště morové, kosí smrt nemilosrdně i mezi řadami Parsů, a tu pak supové ani nestačí požírati všechny mrtvoly. Jednou bylo nutno s velikým nákladem obstarati supy nové, aby se mrtvoly na půl sežrané neválely vnitř věží.

Z věží mlčení jest rozkošný pohled na obě strany přes celou Bombay i okolní ostrůvky i na skvostné kokosové háje na úpatí. Prohlížíme ještě model věží, který nám ukazuje kněz, jenž nás prováděl, a podepisujeme se do návštěvní knihy. Zvláštní náhodou poslední dva návštěvníci před námi byli taktéž Čechové a Pražané.

V duši ještě s hlubokým dojmem, který v nás zanechaly věže mlčení, sestupovali jsme zvolna po malabarských kopcích, rozkošně zarostlých, k mořskému břehu s dlouhými příbojovými vlnami. Jeli jsme navštívit pohřebiště Indů (Hindu Burning Ground) u Back Bay, opatřivše si již dříve k tomu svolení, které jest sice bezplatné, bez něhož však nikdo není připuštěn. Indové spalují vesměs těla svých zemřelých, a to na zvláštních podlouhlých dvorech, k nimž zde přiléhá pěkná zahrada. Úzkým vchodem vstupujeme dovnitř. Na jedné hranici dohořívají právě mezi ohořelými dřevy zbytky mrtvoly, na druhé hranici právě mrtvolu podpalují. Za normálních poměrů spaluje se každá mrtvola jednotlivě, v době moru nebo jiných nákaz spalují společně větší počet mrtvol; tu se naskýtá divadlo i pro otužilé nervy trochu silné.

Mezi několika koly jest narovnána hranice polen asi do výše půldruhého metru a v hořejší části jest uložena zaobalená do plátna mrtvola. Podpalují ji, a aby ohnivé jazyky, jež se jaksi liknavě prodírají poleny, rychleji konaly své dílo, přilévají i přímo do ohně nějakou tekutinu, podle zápachu petrolej. Hranice vesele vzplála a brzo počaly plameny ohlodávati mrtvolu. Pozůstalí

Spalování mrtvol v Bombayi v době moru.

a příbuzní zesnulého sedící poblíž na lavičce a přihlížející k spalování, vyrážejí žalostné, truchlivé skřeky a úpěnlivě bědují. Brzo padá šat za oběť plamenům, objevuje se hlava a pak nastává nehezká podívaná, jak se vlasy škvaří, nos uhořívá a tak to jde dále. Supové vykonají své dílo za jednu až dvě hodiny, hranice dohoří pravidelně také za dvě hodiny. Popel a zbytky kostí (jsou-li jaké) sbírají a vrhají do moře. Spaluje-li se mrtvola některého urozeného Inda, užívá se místo obyčejných polen vzácného dřeva a přistupují i různé jiné obřady.

Pozůstalí, kteří sedí v blízkosti hořící hranice, nejlépe nám demonstrují orientální nazírání na život a smrt. Chvíli si docela klidně vyprávějí, jako by je celá ta věc naprosto nezajímala, pak některý vstane a žalostně křičí, až se to bolně dotýká i náhodného svědka. Viděl jsem však, jak tentýž truchlící, který před chvílí úpěnlivě kvílel, klidně si usedne a spokojeně se usmívá, jakoby vyhověl své povinnosti.

V celé Bombayi působí velice mile výzdoba stromová. Takřka všechny ulice mají svá nádherná stromořadí, tu onde pak vidíme pěkné zahrádky nebo bujné parky, takže si oko vždy může odpočinouti na skvostné zeleni. Nejvíce na ulicích pěstují se tmavokorunné banyány (fíkovníky, *Ficus bengalensis*), rozložité a opravdu stinné, již v dolejší části bohatě větvité stromy, které se svými vzdušnými kořeny zajisté upoutají pozornost každého Evropana. Jinak se pěstuje hojně jistý luštinatý strom, který skládá své dvakrát peřené husté listy v ploché, široké koruny tvaru deštníkového. Také pěkné stromy hibišku (*Hibiscus tiliaceus*) s velikými žlutými květy jsou obyčejným zjevem, jinde opět pěstují podél cest i v ulicích strom *Polyalthia longifolia,* jehož koruna nabývá zvláštního vzhledu kožovitými listy, po kraji poněkud kadeřavě zprohýbanými. V parcích vidíme ovšem pestrý výběr keřů a stromů, z nichž vynikají zvláště palmy; nejhojnější jest sice kokosovník, nejmajestátnější však palma královská (*Oreodoxa regia*), jejíž světlý, nápadně mohutný, rovný a sloupovitý kmen nese bohatou kštici velikých peřených listů. Podle ohromných listů dvakráte peřených, upomínajících na gigantické netíky, poznáváme palmu *Caryota.* Často pěstovaná *Livistona chinensis* má listy vějířovité. Strom melounový se snadno prozrazuje zvláštním tvarem, stromovité durmany upozorňují na sebe ohromnými, bílými květy. Také banány a mangovníky s hustými korunami se často opakují.

Po celé Bombayi jest všude plno havranů a vran, které tu naprosto zdomácněly a jichž křik přehlušuje i ruch uliční. Často vídáme, jak některá taková vrána zasedne si na záda nějakému zebu a pyšně pohlíží na pouliční život, anebo se jich i několik slétne na břímě, které nese některý domorodec na hlavě. Oblíbeným jejich rejdištěm jest i střecha tramwaye, která jest jako pro ně reservována a na níž se dopravují podle potřeby (avšak bez lístku) libovolný počet stanic. Také již leckterá

taková všetečka přilétla na verandu mého pokoje v hotelu, nestydatě nahlédla dovnitř, a jakoby nespokojena, pronikavě zakrákorala své „kvá, kvá“ a odlétla.

Severně za městem rozkládá se veliký park Victoria Gardens, který má sice býti botanickou zahradou, jest však i se svým museem spíše parkem, ve kterém jsou jen některé stromy řádně

Domorodá cisterna při dráze z Bombaye na západ.
Fot. Domin.

botanicky označeny. Snadno se tam dostaneme tramwayí, při čemž můžeme pozorovati v domorodém městě pestrý život na ulicích i v otevřených krámcích. Elektrická tramway jest pěkně zařízena, s vrchním vedením, vozy prostorné jezdí za sebou v krátkých přestávkách. Mimo to je doprava ta nadmíru laciná. Cesta do Victoria Gardens zabere as $^3/_4$ hodiny, lístek stojí však pouze 1 annas.

Díváme-li se na tyto sady jako na botanický park, budeme jistě uspokojeni; botanicky jsou však přece poněkud chudé.

Vidíme tu u vchodu dva imposantní baobaby (*Adansonia digitata*), právě plodné chlebovníky a různé pomorančovníky, bohatý výběr nádherných palem atd. Krásnou tropickou vegetací jsou vroubeny břehy umělých rybníků. Pro zábavu obecenstva připojena jest malá zahrada zoologická, několik lvů, nezbytný slon a rej opic, pestrokřídlí ptáci a pod.

KAPITOLA SEDMÁ.

Výlet do Ellory.

Cestování Indií jest celkem pohodlné a hlavně laciné. Radno však si vzíti s sebou vlastního domorodého sluhu, který umí aspoň poněkud anglicky a může nám býti tlumočníkem a průvodčím. Kdo se naučí hindustansky, jest ovšem ve veliké výhodě, ježto v odlehlejších a méně navštěvovaných krajích lid angličtině naprosto nerozumí. Ostatně i v městě jest takový sluha („boy") velice užitečný, provází stále svého pána, běží za kočárem, ve kterém jede, nosí koupené předměty, zprostředkuje a vyjednává s domorodci, v hotelu a v restauracích sám přisluhuje, nahrazuje tak sklepníka a v noci pak spí před dveřmi svého pána. Za měsíc platí se takovému sluhovi 15, nejvýše 20 rupií. V tom jest ovšem již zahrnuta jeho strava; jen na cestách třeba zaň zapraviti laciný lístek III. třídy.

Obvyklý denní výlet podnikán bývá z Bombaye na rozkošný, malý ostrov Elephantu (hindustansky Gharapuri), který leží necelých 10 km. východně od města a z dálky se jeví jako hornatý hřbet pokrytý tmavou zelení divoké tropické vegetace. Na ostrůvku tom jsou známé jeskynní chrámy, zbudované v 8. až 10. století po Kr. Nepodnikli jsme tohoto výletu, ježto za západního monsunu bývá moře příliš pohnuté a zdržuje často krátkou plavbu o mnoho hodin. Místo toho jsme se vypravili na obtížnější, avšak daleko vděčnější třídenní výlet, jehož hlavním cílem byla Ellora (Elura), v jejímž bezprostředním sousedství jest množství jeskynních chrámů, daleko velkolepějších než na Elephantě.

Na úpatí památného Daulatabadu.
Fot. Domin.

Obstarali jsme si lístky v Cookově cestovní kanceláři, telegraficky jsme objednali tongu (vůz tažený obyčejně buvoly), která nás měla dovézti ze stanice Daulatabadu do Ellory, a v $^1/_2$10. večer jsme již odjížděli na nádraží k expresnímu vlaku, který nás dopravil do Manmadu. Cestování v Indii, jak jsme se již zmínili, jest nejen nadmíru pohodlné, nýbrž i neuvěřitelně laciné. Vzdálenost z Bombaye do Ellory a nazpět jest 700 km., tedy asi právě tolik jako z Prahy po dráze cís. Frant. Josefa do Vídně a nazpět,

Vulkanické horstvo u Manmadu.
Fot. Domin.

a lístek II. třídy stojí pouze něco přes 13 rupií (t. j. necelých 21 K). Vlaky jsou pohodlné, průvodčích v našem smyslu není. Měli jsme reseřvována místa, ale marně se snažíme zjistiti, která to jsou, až jeden úslužný Parsi ukazuje nám na cedulky zavěšené zvenčí na vozech; zvláštní náhodou právě na naše jména. Prostorná uzavřená oddělení jsou v noci pro 3 cestující, případně jsou ještě dvě hořejší lůžka. Má tudíž každý právo na bezplatné a pohodlné lůžko, na kterém se nemusí krčiti ani nejvyčouhlejší Angličan. Každé oddělení má svou velikou a čistou toilettu. Doporučuje se však vzíti s sebou ložní prádlo, polštář aneb aspoň pokryvku, jak jest zvykem skoro po celé Indii. Zvláště ve státních útulnách

(Dák-bungalow) nebývá prádlo vždy čisté, ostatně bývá zvykem, že host, který jde návštěvou k příteli, přináší s sebou své ložní prádlo.

Až do Manmadu, kam jsme přijeli ke 3. hodině ranní, jsme spali dobře. Zde jsme přestupovali na pobočni linii do Daulatabadu; brzo jsme se však přestěhovali ze třídy II. do první. Na hlavních tratích může i Evropan bez závady užívati II. třídy, setká se tu nejvýše s nějakým Parsem, míšencem anebo s urozenějším a zámožnějším Indem, který ostentativně smrká do dlouhého utěráku, aby ukázal, co pochytil od kultury; jsa však nepozorován, rád si odlehčí podle svého zvyku do ruky. Ostatně na nádražích jsou nejen čekárny, nýbrž i lavičky na peroně přesně označeny a to pro domorodé a bílé cestující zvlášť a pro tyto opět pro I. a II. třídu, a to buď jen pro muže nebo pro dámy.

V 7 hodin ráno čekala nás již v Daulatabadu objednaná tonga, kterou jsme se vydali na cestu k Elloře.

Celý tento kraj vnitřního Dekhanu na mnoho tisíc km. jest vulkanické plateau, asi 500—600 m. vysoké, úplně rovné, ale s četnými vrchy a hřbety, na nichž jest vesměs znát vodorovné uložení ztuhlé lávy trachytické. Některé vyčnívají jako osamělé mésy (stolové vysočiny), jiné kopce jsou zaobleny a bezděky připomínají naše české Středohoří, jinde tvoří opět rozervané skupiny a pohoří, rovně uťatá jako stůl, někdy jakoby s gigantickým, k nebi čnějícím prstem, který tu zbyl z původních, vrchních vrstev uložených vodorovně. Hornina jest vesměs nadmíru tvrdá, s hojnými žilami křemene; nalezli jsme také pěkné acháty, malachit a azurit. Celý kraj jest spíše suchý; proto tu není ani ryžovišť, ani souvislých lesů, nýbrž převládá travinná vegetace s křovisky a roztroušenými stromy, jež se jen místy sdružují ve větší skupiny.

Plochý kraj mezi Manmadem a Daulatabadem pokrývají většinou pole, s nimiž se střídají pastviska, na nichž zpestřují jednotvárnost krajiny četná stáda zebů, buvolů, černé ovce a tu a tam i nějaký kůň aneb osel. Chudičké vesnice skládají se z bídných, k zemi se krčících chalup. Směrem k Ellora Road objevuje se kolem potoků i kolem některých suchých řečišť divoký datlovník, jehož stěsnané, rozkošné hájky z dáli označují klikatý tok potoků.

Daulatabad jest mohutný vulkanický kužel, zbytek živé lávové vysočiny, který hrdě vévodí široko daleko nad celou krajinou a spadá kolem dokola kolmými skalními stěnami, k jichž sráznosti asi přispěla ruka lidská. Pod ním se rozkládá domorodá vesnička a na jeho úpatí ční ostrá, vysoká věž, zbytek bývalé mešity. Kraj od Daulatabadu k Elloře náleží již k nizamství („císařství") hyderabadskému a měl ve zmíněném vrchu

Celkový pohled na Daulatabad, sídlo císaře hyderabadského.
Fot. Domin.

skutečně ideální pevnost. Dnes leží ovšem již část opevnění v rozvalinách, ale nahoře na hrdém kuželi vypíná se ještě jednoduché sice, avšak hezké letní sídlo indického císaře. Ostatně tím, že pevnost ta tu nestojí jako nově zbudovaná nebo zrestaurovaná, získává celek jen více krásy a romantičnosti, kterou zvyšují i divoké partie skalní i přebujná tropická vegetace, která bohužel skýtá vítanou skrýš četným jedovatým plazům. Množství různobarvých, pestrých květů zpestřuje základní tmavou barvu vulkanických skal.

Několik Indů nás provází, bohužel žádný z nich nerozumí ani slova anglicky. Tu svítí pochodněmi, když prolézáme tmavým sklepením a dále po schodech ve skalních tunelech, tu nás upozorňují, kde bychom si mohli nejlépe rozbíti hlavu nebo sraziti vaz, tu klidně přihlížejí, jak po čtyrech prolézáme otvorem, který

Úpatí Daulatabadu s domorodou vesnicí a zbytkem mešity.
Fot. Daneš.

právě tak ucpáváme svým tělem, ukazují stará děla a pušky, tajné průchody, strmý a přehluboký hradní příkop, ve kterém se tajemně černá lesklá hladina vody. Celkový dojem jest skutečně velkolepý, tím mohutnější, vzpomeneme-li si na ubohé hrádky a hrady v Německu a jinde v Evropě.

Mohutní bělokřídlí supové poletují nad vrcholkem, s něhož se na všechny strany rozvírá daleký rozhled. Nelitovali jsme,

Hluboký hradní příkop na Daulatabadu.
Fot. Domin.

že jsme celou cestu zkropili hojným potem, jak nebylo ani jinak možno za strašného vedra a slunečního úpalu.

Při sestupu naskytla se nám směšná podívaná, jak ve zmíněném skalním průlomu uvázl jeden tělnatější turista a přes všechnu námahu nemohl ani ku předu ani nazpět. Beznadějně třepal nohama i rukama ve vzduchu, až ho chopilo několik černých průvodců za ruce, jiní opřeli se oň vzadu a tak spojenými silami

Letní sídlo císaře hyderabadského na Daulatabadu.
Fot. Domin.

byl konečně vyražen ku předu. Ač není škodolibost naší vrozenou vlastností, přece jsme jen litovali, že jsme ho neviděli při návratu v této „soutěsce".

Další cesta vede většinou pastvisky, mimo skalky a pole. Podél silnice bývají namnoze akacie, buď beztrnné nebo zvláště jeden druh s velikými, šedobílými trny. Jeho strašně trnitých větévek užívá se tu všeobecně za ploty, pokud nejsou ploty živé, pro které jsou jakoby stvořeny dvě rostliny, v tomto kraji nadmíru rozšířené. Jest to známý kaktus *Opuntia ficus indica*,

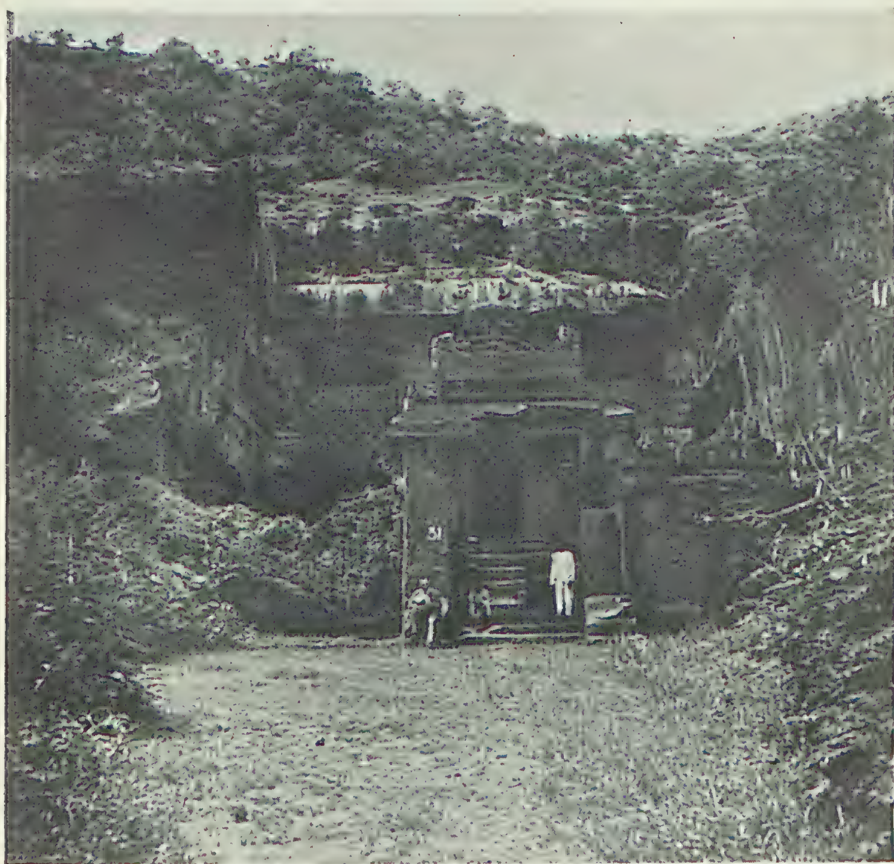
který místy tvoří mohutné houštiny, připomínající mému příteli pustinné porosty Mexika, nebo veliký tučnolistý pryšec (*Euphorbia*), jehož mohutné keře lze již z dáli poznati podle zaobleného tvaru koruny, hustoty a tmavě zelené barvy. Na skalnatých stráních u Ellory převládá namnoze tento pryšec, roste tu místy jako pěkný stromek s hadovitě zprohýbanými větvemi.

I život zvířat jest dosti zajímavý; všude viděti hojně pestrého ptactva. Ale nejvyšší naši pozornost vyvolalo několik leopardů, kteří se plížili, přikrčeni jsouce k zemi, po krásně zelených, travinatých pláních v nevelikė vzdálenosti. Ač jsme neměli střelných zbraní, strachu v nás tyto šelmy nevzbudily, naopak rychle jsme vyskočili z tongy a snažil jsem se jim přiblížiti se svým fotografickým přístrojem, abych zachytil nezapomenutelný pohled na elegantní těla a pohyby těchto velikých, skvrnitých koček. Dříve však, než jsme se jim přiblížili, uprchli. Bylo zajímavo, jak dávali koně na jevo zvláštní nervósní nepokoj v blízkosti těchto šelem. Náš vozka nám rozčileně hindustansky cosi vykládal, ale nerozuměli jsme mu.

Domorodé vesničky, jichž jsme minuli větší počet, jsou nestejně budovány. Mnohdy jsou to nízké chyše z travin a z palmových listů, vypadající spíše jako boudy než lidský příbytek. Jinde mají chyše ty i nízké stěny z hlíny nebo z kamene; zřídka vidíme skutečné, byť i ubohé domky. Chyše bývají zpola zakryty v stínu stromů. Opětovně jsme se přesvědčili, jakým požehnáním dětí jsou obdařeny sličné domorodky. V prachu a špíně válelo se všude hejno nahých fakanů. Všude podél cest je plno kapliček a chrámků, které značí cestu poutníkum k velkým svatyním.

Konečně jsme dojeli až pod mohutný, strmý svah, poněkud polokruhovitě se zahýbající, v němž jsou vytesány v tvrdém vulkanickém kameni velkolepé jeskynní chrámy. V sousedství Ellory jest jich celkem 57, roztroušených po celé krajině. Jsou opravdu ohromných, imposantních rozměrů a v divoké, romantické přírodě působí dojmem uchvacujícím. Některé mají uvnitř ohromné prostory, převysoké, kde je věčné pološero a příjemný chlad, a kde na stěnách pohádkově vystupují na skále vytesané figury nadpřirozených rozměrů, bohové, lidé, fantastické postavy, zvířata tvarů známých, zvláště lvové, sloni a orlové i výplody bujné fantasie. Již roku 1306 navštívil tyto majestátní

jeskynní chrámy Aladdin. Zvláště mohutných rozměrů jest brahmanský chrám Kailasa z VIII. století, k němuž se mi i pojí dvě drobné osobní vzpomínky, jak jsem v polotmě prudce narazil hlavou o skalní strop, takže jen tropická má přilba zachrá-

Vchod k jeskynním chrámům Džajnů v Elloře.
Fot. Daneš.

nila mne vážného úrazu, a jak bych byl krátce poté málem spadl strmým skalním tunelem v závratnou hloub.

Po úzkých stezkách kráčíme od chrámu ke chrámu, místy slézáme i po skalách anebo se opatrně vyhýbáme strašným křovitým pryšcům a jiným trnitým keřům. Úzký, avšak imposantní vodopád řítí se s výše přes kolmé skalní stěny.

Vodopád, jenž se řítí přes kolmé skalní stěny, v nichž jsou vytesány jeskynní chrámy ellorské.
Fot. Domin.

Při každém novém chrámu náš úžas jenom roste a nevíme, kterému dáti přednost. Na jižním konci jsou nejstarší chrámy buddhistické, pak následují chrámy brahmanské a posléze chrámy

Nástěnné skulptury z vnitřka jeskynních chrámů v Elloře.
Fot. Domin.

sekty Džajnů. Ale nestaráme se tak o historické podrobnosti jednotlivých chrámů, mysl naše spíše bloudí v daleké minulosti porobeného nyní národa, až v pohádkovém ovzduší nejstarších radžů a maharadžů.

Dva tisíce let skoro jsou již staré velkolepé ty chrámy. A dnes?! Na stejném místě, kde se kdysi lid vzchopil k dílům, které ještě v nás, civilisovaných (tak si aspoň říkáme), budí oprávněný obdiv a úžas, žije národ porobený, bez energie, bez pochopení pro pokrok, pro sebezachování kulturou. Ty němé,

Jeskynní chrámy v Elloře: Dr. Domin odpočívá na fantastické, kamenné obludě. Fot. Daneš.

chladné pomníky mluví více než cokoliv jiného. Síla lidská zmohla tu přetvrdou skálu za nejtěžších podmínek, slavila triumf svého vítězství a proměnila místa přírodě urvaná ve svatyně nádherně vykrášlené. Ale pak vše se zvrátilo, bohové, jimž člověk vytesal nejskvostnější stánek, nabyli moci stále vzrůstající, ale lid ji ztrácel a — ztratil. Jest to v prvé řadě dílo náboženství, které opanovalo všechen lid tak, že mu podřízeny všechny

ostatní zájmy, že mu obětován pokrok, který jediný by byl dovedl uchrániti samostatnosti těch milionů lidí.

Pochůzka po jeskyních a kopcích nad Ellorou upoutala nás tak, že jsme ani nepozorovali, jak roste naše únava za straš-

Dr. Daneš pod kaktovitými pryžci poblíž jeskynních chrámů v Elloře.
Fot. Domin.

ného úpalu a vedra, jak nezkrotná jest naše žízeň, kterou jen dráždil obsah našich malých čutor. Přinesli nám sice domorodci dosti vody, ale netroufali jsme se napíti pro nebezpečí nákazy, a tak vypivše z čutor poslední zbytky čaje, jemuž jsme přidali něco whisky, vsedli jsme a nastoupili do tongy, která nás dovezla do dák-bungalow u Daulatabadu, jejž jsme si předem zamluvili. Taková státní útulna, které mohou použíti i turisté, přihlásivší

se včas, má vzhled prostorné villy s verandami. Mívá prostřed velikou jídelnu a po každé straně po dvou pokojích, určených vždy pro jednoho návštěvníka. Velký pokoj jest ložnicí, menší pokojem toilettním. Připravili jsme si konservy, jež jsme si vezli z Bombaye; později nám připravil náš boy trochu „curry". Hůře to bylo s ukojením naší žízně. Přijeli jsme úplně vysíleni žízní a poslední část cesty soustředily se všechny naše myšlenky na první doušek. Tak jsme vypili všechnu sodovku, která byla na skladě, potom i celou zásobu, kterou bylo lze koupiti na stanici, a posléze jsme pili ginger-ale, zázvorové pivo, které i mně tenkráte výborně chutnalo, což ani dnes nechápu. Nemusím snad podotýkati, že jsme vypili i celou zásobu toho piva a ráno jsme se přese vše probouzeli se žízní!

Spat jsme šli záhy. Brzo po západu slunce se setmělo; již v $^1/_2$8. byla úplná noc, obrysy pevnosti Daulatabadu se zvolna ztrácely, zmizely i ostatní vysočiny a dlouhé, černé stíny zahostily se kolem dokola. Cikády stále jednotvárně cvrlikaly, což ani nerušilo celkového klidu; občas se vmísil v jejich koncert některý pozdní pěvec a táhlé, měkké zvuky vzdálených písní domorodců.

KAPITOLA OSMÁ.

Igatpuri a Dadar.

Na zpáteční cestě do Bombaye přerušili jsme jízdu v Igatpuri, které se těší zvláštní pověsti pro bujnou tropickou vegetaci. Ale právě po té stránce nás Igatpuri zklamalo. Krajina jest ovšem již značně vlhčí, jak prozrazují rozlehlá ryžoviště a mohutné bylinstvo, jež takřka překypuje bujností, pokrývajíc i většinu střech v městečku. Hornaté okolí svou svěže zelenou barvou, v tropech nezvyklou, připomíná alpské krajiny. Z pěstovaných stromů jsou nejhojnější mangovníky, které též hojně zdivočují, vyrůstajíce z pecek všude se povalujících. Zajímavější nám bylo pozorovati pestrý život domorodý, zvláště když neustávající liják znemožnil nám pobyt v dalším okolí.

Převládají opět Indové. Mohamedánů jest poměrně málo, jak vidíme již z toho, že ženy zřídka mají zahalené tváře. Ostatně někdy i pravá Mohamedánka (jak je již v povaze ženy) ráda se před cizincem trochu poodkryje, zvláště je-li hezká, a nevidí-li jí žádný souvěrec. Pranic nedbá toho, že tím riskuje věčnou blaženost.

Cesta vlakem z Igatpuri do Bombaye jest zajímavá, kopečnatý kraj ztrácí se pod bujnou zelení stromů a keřů, volná místa pak vyplňují traviny a byliny, nyní v době dešťů neobyčejně svěží a mohutné. Místy udávají opět vějířovité palmy celkový ráz krajině. Rozkošně bývají položeny domorodé vesničky se štafáží palem, bambusů a banánů. V poříčí řek tvoří tropická vegetace nádherné, přehusté porosty, v nichž se pojí v lahodný

celek všechny barvy. Přes mořskou úžinu a rozlehlé bažiny, které jsou semeništěm malarie, vraceli jsme se opět do Bombaye.

Následujícího dne podnikli jsme drahou výlet do Dadaru, kde se prostírají při pobřeží mořském kokosové háje, dlouhé několik kilometrů. Jen jednotlivě přimíšena jest ztepilejší palma areková. Rozkošná jest potulka skvostným hájem kokosníků,

Pouliční scena v Igatpuri.
Fot. Domin.

v němž jsou roztroušeny chatrče domorodců s velkolistými banány a několik letních sídel (bungalow) Evropanů. Jest zajímavo sledovati, jak domorodci vylézají se zručností opice po vysokých kmenech až ke korunám velikých zpeřených listů, a to buď pro kokosové ořechy nebo pro vytékající šťávu z naříznutých květenství, která skýtá palmové víno (toddy), jež se tu hojně prodává. Evropanům však pravidelně nechutná.

Kokosovník bývá 20 až 25 m. vysoký a jeho jednoduchý kmen, který má na spodu až $^1/_2$ m. průměru, jest po celé délce

kroužkován jizvami po opadalých listech. Indové vysekávají do kmene obyčejně ve 2 řadách nehluboké zářezy asi ve vzdálenosti 1—$1^1/_2$ m. a po těchto zářezech lezou s neobyčejnou rychlostí.

Kokosovník jest nesmírným dobrodiním tropických krajin, z nejdůležitějších užitkových rostlin vůbec a věrným průvodčím

Domorodky u kašny v Igatpuri.
Fot. Domin.

pobřežních krajů tropických ve Starém i Novém světě. Již stará píseň Hindů pěje o kokosovníku, že poskytuje 99 různých užitků.

Dřevo jeho jest nesmírně tvrdé a pevné, ježto kmenem probíhají přečetné svazky cevní jako ocelové dráty. Na příčném průřezu jeví se jako ozdobné černé tečky. Mladé listy skýtají chutný salát, zvláště dokud jsou složeny v pupenech (palmový salát); z mladších palem vyřezaná „srdíčka" jsou lahůdkou. Vedle toho kryjí se listy palmy kokosové domorodé příbytky,

pletou se z nich rohože a vyrábějí pletiva. Také za píci pro zvířata, zvláště pro slony se jich užívá.

Nejdůležitější jsou však plody, známé kokosové ořechy, z nichž zužitkují se i hrubě vláknité vrstvy vnější i kamenné skořápky, hlavně pak masitého a tekutého bílku.

Pevná vlákna obalující vlastní ořech skýtají známé kokosové tkanivo, zvané koir. Vlákna ta přicházejí do světového obchodu a vyrábějí z nich rohože, běhouny, koberce, přikryvky a pod. Jsou sice dosti hrubá, nicméně však ohebná, pevná a vzdorují dlouho vnějším vlivům i atmosferickým; při tom jsou též nadmíru lehká, takže ani nejsilnější lodní lana z nich zhotovená ve vodě se neponoří. Nezapomínejme, že kokosovníky zdobívají břehy mořské a že mohutná vláknitá vrstva kolem těžkého vnitřního plodu jest ořechům plovacím pasem.

Ve Východní Indii zpracuje se veliké množství koiru v rozsáhlých továrnách; ze 100 kokosových ořechů získává se asi 5—6 kg. vláken.

Kamenné skořápky užívá se za nádoby, k naběračkám, k vyřezávání různých předmětů, ke konvicím na čaj a jinak.

Pevný bílek jest bohatě olejnatý a jak známo, příjemné chuti. Z něho připravují kokosový olej, který se stal takřka nenahraditelným v mydlářství a svíčkářství, v tropech se ho však užívá i k maštění jídel a k svícení.

Do obchodu se vyvážejí na hrubo rozkrájená kokosová jádra pod názvem kopra a zpracují se v továrnách na kokosové máslo, které se stále více ujímá jako náhražek kravského másla, k čemuž přispívá i jeho menší cena a větší trvanlivost. Máslo to objevuje se v našich obchodech pod nejrůznějšími jmény, tak jako kunerol, laureol, palmin, kokolin, ceres atd.

V tropických krajinách jsou zvláště oblíbeny mladé ořechy, jichž bílek jest ještě tekutý a čirý. Tato kokosová voda (nepřípadně nazývaná kokosové mléko) jest neobyčejně občerstvující, zaručeně čistá a příjemná píti, ježto jest vždy dosti chladná, jest však nebezpečno neb při nejmenším neradno požívati jí příliš mnoho, neboť zle nadýmá střeva.

Po celé půldne toulali jsme se volně nádhernými háji kokosovníku, procházeli se po písčitém pobřeží, kde jsem k svému překvapení pojednou spatřil povalovati se zachovalou lebku domorodce nebo domorodky, vyvrženou vlnami mořskými na břeh,

Kokosové háje na pobřeží mořském v Dadaru.
Fot. Domin.

navštívili jsme vesnici a její trh a se zálibou jsme pozorovali pěkné, pružné postavy a svěží tváře mladých indických dívek a žen.

Ještě včas jsme se vrátili do Bombaye, abychom mohli navštíviti zajímavé domorodé divadlo, ve kterém jsme vytrvali přes plné dvě hodiny, až posléze nedostatek děje a sáhodlouhé zpívané monology, z nichž jsme ani slovu nerozuměli, vyčerpali naši trpělivost. Byla to nějaká výpravná opera, v níž vystupovali rytíři, krasavice, věrní i nevěrní milovníci. Všechny úlohy

(jako v Indii vůbec) hrají jen a jen muži a dovedou tak dobře napodobiti i sličné tanečnice, že jsem se dlouho nemohl zbaviti illuse, že jest to mladá, půvabná dívka, jež doprovází měkkými pohyby tklivou, avšak jednotvárnou melodii svého zpěvu.

Krátce před odjezdem z Indie jsme se příjemně pobavili na celnici, kam jsme zajeli na kočáře přeplněném všemi svými zavazadly pro své revolvery. Ačkoliv jsme mohli prokázati, že za necelou hodinu odjíždíme definitivně z Indie, přece nám našich revolverů nesvěřili, nýbrž (ovšem jen z ochoty) dali je úřednímu sluhovi, který prý sám je donese až k doku. Dobře. Proti takové laskavé ochotě nelze arci ničeho namítati. Ale chudák, který nás doprovázel, neměl se kde v kočáře usaditi. Prohlásili jsme, že nám do toho nic není, že jsme ho nezvali, a že jsme docela ochotni vzíti si své revolvery sami; pro nás aby se neobtěžoval. Ostatně nemáme již času a přísně nakazujeme kočímu, aby jel. „Úřední muž“ nevěděl, co si má počíti — kočár se již hnul — a tu v posledním okamžiku zoufale vyšplhal se na kufry vedle kočího, křečovitě se oběma rukama držel, klátě nohama volně ve vzduchu. Byl to nezapomenutelně směšný pohled a nevím, proč mi stále připomínal naše rakouské, byrokratické poměry. K našemu překvapení náš nezvaný průvodce neodevzdal nám revolverů ani v doku, nýbrž donesl je přímo na loď a doručil je kapitánovi, který mu potvrdil jejich příjem. Ať žijí opatrní Angličané!

Po krátké lékařské prohlídce, která se vlastně omezuje na sáhnutí na tep a nějakou přívětivou otázku (na př.: Viďte, že nemáte mor?), vstoupili jsme opět na palubu Austrie a v krátku jsme se již vzdalovali od břehů indických.

KAPITOLA DEVÁTÁ.

Zase na moři. Colombo.

Plavba z Bombaye kolem jižního cípu Východní Indie dála se ještě ve znamení západního monsunu, nebyla však přece tak bouřlivá, jako z Adenu do Bombaye. Po prvé dva dny se Austria velmi slušně houpala, často mnohem více, než jsme uznávali za slušno a spravedlivo vzhledem k stavu moře, ale omlouvali jsme ji jejím oblým spodkem, který působil, že se houpala i při poměrně mírném vlnobití. Pravá stará panna, která neodolá žádnému nárazu!

Na houpání moře jsme si již zvykli, takže nepůsobilo na naši chuť. Chodili jsme však po palubě jako opilí, abychom zachovali rovnováhu. Také těžko se dalo psáti, když se stůl klátí se strany na stranu.

Vedle nás byli na Austrii 3 noví pasažéři, cílem však všech bylo Colombo na ostrově Ceylonu. Byl tu jeden sotva dvacítiletý mladík, který přišel již asi ve čtvrtém roce věku svého do Indie. Jede na Ceylon zotavit se po silné malarii, která ho právě po tři měsíce držela ve svých spárech. Rád mu věřím. Jeho obličej jest bílý jako křída a nápadně se odráží od osmahlých tváří ostatních. Zvláště když se oň pokoušela mořská nemoc, vypadal ještě o mnoho ubožeji, jako by strávil dlouhé měsíce v nemocnici. Mimo něho byli našimi společníky američtí novomanželé, jistě velice bohatí, kteří se snaží zaplašiti nudu života cestou kolem světa. Když nám vyprávěli, co za deset dní v Bombayi viděli, žasli jsme, jak lze za tak dlouhý čas tak málo vidět, a těšili

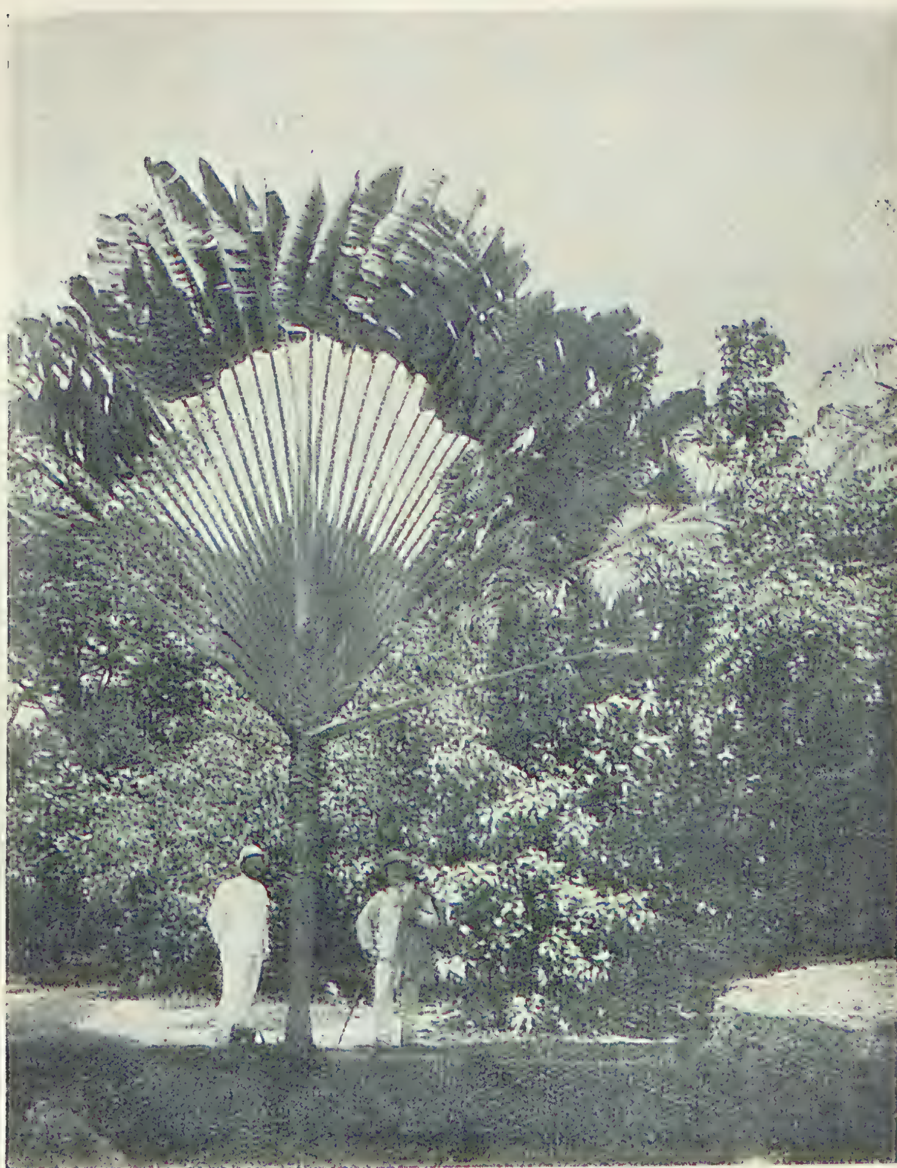
jsme se z poznání, že kapitál přec jen není všechno. Styděli se nás, když jsme jim vyprávěli, co jsme viděli a vykonali za necelý týden.

Manžel vykrmený a silný, se širokými rameny a s oholenou tváří, bezděky připomínal dobrý chov. Odhadoval jsem ho na dobrých 110 kg. váhy, možná však, že jsem mu tím ještě křivdil. Ostatně byl dokonalý gentleman, dostatečně lhostejný a jistou měrou korrektní a to i tehdy, když — lehce funě — odbýval svou „exercise" v podobě procházky po palubě. Jeho žena byla mladá a každý muž nazval by ji na první pohled hezkou. Její kulatý obličej byl vždy bezvadně napudrován a její zlatý skřipec nedodával jí učitelského vzezření. Nápadný byl její skvostně zlatý vlas (s copem bezpochyby falešným). Povahou byla docela rozlišná od svého muže, zajímavého to typu praktického flegmatika, který počítal v nádherné, divoké džungli, jakou cenu tu má dříví na čtverečním kilometru, a ve „věžích mlčení" v Bombayi uvažoval, je-li sežírání supy lacinější způsob pohřbu než pohřbívání naše. Byla to manželka na Američanku opravdu vzorná, která pečovala stokráte více o zábavu svého manžela než on o její, a svou živou, veselou povahou ráda obveselovala i jiné, pokud se to na vdanou paní sluší. Svým zpěvem na Američanku nezvykle pěkným a nefalešným získala si brzo všeobecné přízně (byť i o ni nestála), její elegance, s jakou dovedla kouřiti cigaretu za cigaretou, okouzlovala opět některé uniformované členy naší tabule. Také neholdovala temperenclářství a tím se zalíbila i mně, který nenávidím pruderii Angličanův a Američanů v náboženství, mravnosti a v různých požitcích těla.

Komandant naší lodi, k ženám vždy pravý kavalír, mluví teď při stole jen podivně anglicky, až se naše Američanka často smíchem takřka dusí.

Jídlo se nám již poněkud přejídá. Tolik týdnů jsme již na moři a vše, zvláště masa, mají chuť jemně naplesnivělou. A potom stále se opakuje táž kuchyně a rýže s curry nedá se ani srovnati s indickou rýžovou krmí v malém městečku. Vody zásadně nepijeme, ježto jest to voda bombayská, jíž důvěřovati nelze.

Ještě na jeden mně zcela nový zjev nemohu zapomenouti. V noci ze dne 24. srpna na 25. pozorovali jsme kolem lodního stěžně nádherné Eliášovo světlo, které jako blesk ozářilo celou

Palma poutnická (Ravenala madagascariensis) v Colombu na Ceyloně.
Fot. Domin.

polovici lodi. Byla to zvláštní a krásná podívaná v tmavé noci, kdy jen moře pěkně světélkovalo.

Mnoho dešťů jsme také užili na moři, zvláště za večerů a nocí. Opravdu, nic se nezdá tak zbytečné, jako prší-li do moře!

V noci na 27. srpna se moře opět tou měrou rozveselilo, že nebylo možno ani klidně spáti. Ráno se rozvášněná hladina dosti utišila, k polednímu rozčeřilo se však moře znovu mohutnými vlnami, jichž zpěněné hřbety bíle zářily. Míjeli jsme dnes jihozápadní cíp Vých. Indie. Na břehu rýsovalo se nejasně masivní pohoří, na kterém se válely těžké mlhy. Velmi zajímavé byly četné maličké kocábky domorodců, jež jsme hojně potkávali na moři hodně zvlněném. Stáli v nich dva až čtyři temní domorodci v nejnutnějším oděvu (nebo i bez něho). Při pohledu s paluby ztrácely se střídavě za dlouhými vlnami, takže nebylo viděti ani černých vztyčených postav veslařů. Pak se jejich lodička vyhoupla šikmo opět a zdála se býti naprosto jistou prostřed mohutných vln. Mnoho těchto lodiček míjelo naši objemnou Austrii ve vzdálenosti asi 30 km. od indického pobřeží. Myslím, že by se málokterý akrobat dovedl na vratké půdě těchto lodiček udržeti po 5 minut.

Před Colombem bylo moře silně rozvlněno, ale naše Austria zachovávala celkem klid, ježto vlny šly směrem plavby a na stoupání a klesání směrem předozadním si nepotrpěla. Colombo samo mile překvapí. Krásný polokruhovitý záliv, již přirozený, jest chráněn mohutnými lamači vln. Příboj byl úžasný; ohromné příbojové vlny rozrážejí se s divokým řevem o nepovolnou hradbu lamačů a zpěněné masy vln vystřikují do výše až 10 m., takže zdáli převyšují i všechny lodi v přístavu i pobřežní domy, a s hukotem se převalují do chráněné části zálivu, kde se stále střídají lodi všech vlajek. Jest to podívaná opravdu nádherná, obraz bezmezné a nezkrotné síly oceánu, proti němuž se člověk cítí tak maličký.

Colombo leží na úplné rovině a ztrácí se v zeleni kokosových palem a jiných stromů. Dnes jest to nejen největší a hlavní město Ceylonu, nýbrž i nejdůležitější město přístavní, ve kterém se zastaví všechny lodi, jež jedou na dálný Východ anebo se odtud vracejí. Tak jest v přístavě stále neobyčejně živo. Ještě kol polovice XIX. století bylo přístavištěm takřka všech lodí Point de Galle na jižním cípu ostrova, které však pozbylo zcela svého významu vzrůstem Colomba.

Colombo, jež domorodci zovou Kola-ambu, má také svou zajímavou historii. Třikráte měnilo své pány. R. 1505 zřídili zde Portugalci obchodní místo, které zanedlouho opevnili. Za

153 let padlo však po dlouhém obléhání do rukou Hollanďanům a roku 1796 zmocnili se ho dnešní jeho pánové a vládci, Angličané.

Bez obtíží jsme obdrželi k vycházce na pevninu lékařské dovolení, které jest tu nezbytné, ježto přijíždíme z města morem

Domorodé dívky na Ceyloně.

zamořeného, jak hlásá náš žlutý prapor. S lodním lékařem dr. Hynkem jsme již před 8. hodinou ranní na břehu, kde se k nám dotírá plno mladých i starších domorodců, kteří žijí a tyjí z cizinců denně přijíždějících; procházíme celnicí a najímáme si rikšu, abychom projeli město a okolí.

Rikša jest lehká dvoukolka pro jednu osobu, kterou táhne vpředu silný domorodec. Všeobecně se tu užívá tohoto dopravního prostředku, který není o nic pomalejší než kočár tažený koněm. Sedí se v nich pohodlně a zdá se, že zapřaženého domorodce neunavuje dlouho trvající klus i když jest pasažér trochu tělnatější, ať to jde vesele do kopce nebo s kopce. Jízda rikšou jest také laciná: za plnou hodinu jízdy platí se pouze 50 Ct. (půl rupie = 80 haléřů). Ovšem, jde-li o osobu zvláště objemnou, dovedou si vtipní Singhalésci vynutiti ještě nějaké propitné, demonstrujíce posunky na svém tenkém těle, jak by se u nich takové břicho vyjímalo, a předstírajíce, že jsou na prsa zničeni. Dopoledne jezdili jsme v rikšách přes půltřetí hodiny stále s týmž tahounem, odpoledne s jiným přes 2 hodiny.

Tak jsme nejlépe poznali domorodý život v městě, které jest velice rozsáhlé, takže by bylo naprostou nemožností celé je pěšky za den projíti. Jest to vlastně nádherný tropický park, v němž jsou roztroušeny jednotlivé ulice se stromořadím; jest plný malebných koutků, na nichž spočine oko se zálibou. Výjimku činí pouze výstavnější část přístavní, nerozsáhlá, v níž se soustředí všechen obchod. Z domorodců převládají tmaví Singhalci, vedle nich vidíme Tamily, Maury, Parsy, Malajce a různé míšence. Jest to přepestrá směsice hodná barvitosti tropické přírody.

Singhalci nosí mnohdy dlouhé vlasy spletené nazad a spojené dlouhými hřebeny. Jsou-li bezvousí, mají zženštilý ráz těla i tváře, což jest asi podmíněno oblými liniemi celého těla. Domorodky v Colombu pravidelně nejsou hezké.

Zajímavá jest projížďka špinavým městem domorodým, ve kterém jsou skvostně vypracované budhistické chrámy a zajímavý ovocný trh s přebohatým výběrem tropického ovoce, zelenin a různých jiných plodin. Za městem se rozkládá veliký Victoria Park, který zaujímá plochu, kterou druhdy pokrývaly plantáže skořicovníku (Cinnamon Gardens), z nichž nezbylo nic. V parku tom jest též pěkné museum se zajímavými památkami prastaré ceylonské kultury i s některými cennými předměty přírodovědeckými. Jest tu ohromný lev z Pollonaruwy, který byl královským trůnem, veliký Buddha, který pro své rozměry umístěn na dvorku, zajímavá sbírka zázračných hliněných figur

Skupina domorodců (Singhalců) v Colombu na Ceyloně.
Fot. Domin.

(t. zv. Kandy-pottery), kameny s nápisy z Anuradhapury, zub Buddhův, antediluviální velryba atd. atd.

Zpáteční cestu volili jsme kol moře, kde v příjemné poloze právě na břehu v sousedství kokosovníků jest nádherný hotel „Galle Face Hotel", a kde se příbojové vlny tříští o bizarní skupiny ohlodaných balvanů.

Projížďka nás plně uspokojila, ježto dává dobrý obraz báječné tropické bujnosti; byli jsme takřka stále v palmových hájích, v nichž vedle kokosovníku jest tu hojná palma areková a více roztroušená palma cukrová, k nimž se druží množství jiných nádherných stromů, dlouholisté banány, vysoké chlebovníky, strom melounový, mangovník atd. Pro ozdobu se pěstuje palma poutnická, nádherný strom banánovitý z ostrova Madagaskaru, který vypadá jako gigantický zelený vějíř.

Bylo na čase, když jsme se vraceli na loď. Austria kotvila poněkud dále od přístavu, taxa za převezení osoby jest 4 annas, žádný domorodec nechtěl nás však převézti laciněji než za 2 rupie (!), ježto viděli, že máme spěch a loď že v krátku odjíždí. Bylo nutno podrobiti se, ovšem jen na oko. Když jsme se šťastně přehoupli na visutý lodní můstek Austrie, dali jsme jim po 4 annas a nestarali se o jejich nadávání. Často bývá člověk v Orientu napálen, někdy má však přece svou drobnou radost, když vyzraje na nějakého školeného darebáka a vydřiducha.

KAPITOLA DESÁTÁ

Z Ceylonu do Penangu.

Plavba z Colomba do Penangu trvá skoro 6 dní. Druhý den naší plavby — byla právě neděle — byl po dlouhé době opět jasný a poměrně suchý den, jakého jsme neměli po opuštění Středozemního moře. Byl nám tím vítanější, ježto předešlého dne mnoho pršelo; vlny se zvedaly jako hory a opět se tvořily zející prohlubně, a naše loď, zdánlivě bezmocná, klouzala po vlnách, zmítána jsouc semo tamo. K šesté hodině se již setmělo a olověné šero nevěstilo nic dobrého. Moře řvalo ohlušujícím hukotem vln a na větší dálku bylo možno rozpoznati jenom zpěněné bílé linie, hřbety vln. Posléze se spustil s pochmurné a zatažené oblohy hustý lijavec, který šikmo bičoval loď a vnikal každým otvorem do jejího vnitřku. Počalo se blýskati a brzo nastala černá noc, kterou co chvíli přerušil jas blesku, jenž osvítil polovičku nebe, a jehož odraz na krátko zalil světlem vzbouřenou hladinu mořskou, takže jasně vynikala čára, rozhraničující moře a nebe. Bylo to divadlo nadmíru krásné, škoda jen, že nedošlo k blízké bouřce a tak nastávající noc byla dusná, teplá a nevlídná.

Byli jsme jediní pasažéři na největší lodi rakouského Lloydu a krátili jsme si chvíli, jak to jen šlo. Z dlouhé chvíle upravoval mi lodní lékař za houpání lodi vlas a vous, na kterém pracovali spojeným úsilím za plavby z Adenu do Bombaye jeden mašinista, který mne tak krásně ostříhal, že jsem měl více schůdků na své ubohé hlavě než jich vede na Sv. Horu, a vedle toho jeden Angličan a náš přítel lodní lékař, z nichž jsem každému přepustil polo-

vičku své zarostlé tváře; srovnávaje výsledek zjistil jsem, že různé methody nevedou vždy k stejnému výsledku.

Za další plavby se moře utišilo, Austria se však ještě ze zvyku dále houpala, a to až do večera 1. září, kdy jsme míjeli dva skalnaté ostrůvky, za nimiž se rýsovalo pohoří Sumatry, kdežto na protilehlé straně vyvstával z moře jeden malý ostrůvek nikobarský, mající věrně podobu našeho památného Řípu. Moře se úplně utišilo, jako bychom pluli po velikém rybníce.

Druhého dne byl tak úchvatný západ slunce, že jsem si dosud nikdy ani ve své fantasii nepomyslil tak báječné hry barev a tvarů. Na západní straně hořela obloha křiklavou směsicí sytě nanesených, nejrůznějších barev, jichž odstíny se stále měnily, zatím co se okolní mraky seskupovaly v proměnlivé, fantastické skupiny, tvořící brzo groteskní rozvaliny chrámů a hrdé hrady, brzo význačné obrysy džunglí, brzo opět podivná, báchorkovitá zvířata. Divadlo to bylo tak velkolepé, že jsme se mu tiše v zanícení divili opíjejíce se nádherným obrazem, který by nedovedl zachytiti štětec nejoriginálnějšího malíře. Ba i mnohý z prostých námořníků dalmatských, kteří jistě nemají mnoho smyslu pro krásu přírody, dlouho se díval na oblohu hořící měnlivými křiklavými barvami. Při obzoru převládal skvostný odstín čisté zeleně, zabíraje široké pruhy. Vedle ní se uplatňovala hlavně jasně žlutá, čistá barva, ke které se družily různé odstíny modře; zvláště jedna, mně neznámá, nezvykle křiklavě modrá barva, která sama o sobě měla by jistě do sebe cosi jarmarečního, tvořila s ostatními odstíny celek lahodný. A všecko moře od západní oblohy až k naší Austrii tonulo ve zvláštní, těžké barvě kovové, kdežto moře na stranu východní bylo zbarveno po drahnou dobu krvavě. A jakoby k zvýšení dojmu vynořil se před námi malý ostrůvek, který z moře vyčníval jako jemně bíle nanesená skála, kterou před naším zrakem vykouzlila ruka neznámého čaroděje. Zblízka se zdál ostrůvek zcela pustý, ač tu přece sídlí miliony tvorů, totiž vlaštovky, jichž guano barví sněhem celou tu pustou skálu.

Ale zatím nastaly nám starosti vážnější. Na lodi se objevila — jako upomínka na Bombay — malarie. Napřed to byl jen jeden případ typické malarie, 1. září bylo již 5 nemocných, 2. pak 9 a některým bylo nevolno. Ježto inkubační doba malarie trvá asi 14 dní, bylo očekávati případy další. Ani nám nebylo právě volno, když přibývalo nemocných, zvláště, ježto náš lodní lékař

Naše družina ubírá se kokosovými háji z čínských chrámů zpět do Penangu.
Fot. Domin.

nevyloučil možnost, že snad v některých případech jde o mor, což znamenalo v nejlepším případě dlouhou karanténu. Druhý důstojník měl trvalou horečku, která dostoupila 41°! Blouznil a chtěl vyskočiti ze své kabiny do moře. Ale blížili jsme se již západnímu pobřeží poloostrova malajského a myšlenka, že ztrávíme opět den na souši v nádherné tropické přírodě, zatlačila vše ostatní do pozadí.

Penang (Prince of Wales Island) jest malý ostrůvek, náležející anglickému panství (k t. zv. Straits Settlements) a oddělený od pevniny (Malakky) úžinou mořskou. Granitické horstvo vypíná se na něm až do výše 1000 m. a nese nádherné pralesy; jinak jsou všechny roviny a pobřeží pokryty souvislými palmovými háji, které se z dáli z moře vyjímají jako hustá, tmavá bariera.

Město Penang (Georgetown) má na 50 tisíc obyvatelů a náleží již od r. 1785 Angličanům. Obyvatelé jeho jsou většinou Číňané, vedle nich však i Malajci, Indové a četní míšenci. Význačné čínské lodičky plují všude v zálivu mořském sem tam. Evropanů jest celkem málo.

Celý Penang halí se v nádherný háv zeleně, a to četných užitkových stromů, na jejichž kmenech bují příživné kapradí a orchidee, elegantních palem, z nichž jest ovšem nejhojnější kokosovník, ač i palma areková nebo betelová jest velice rozšířena. Jest to skutečně královna mezi palmami se svým poměrně tenkým, ztepilým, naprosto rovným kmenem, který nese pěkný koš kratších zpeřených listů se širšími úkrojky. Bohatá fantasie indických básníků srovnává tyto palmy se šípy božstvím do země vystřelenými, jichž péra se ještě chvějí. Přirovnání to vztahuje se právě na listy, jež se zdají býti kadeřavé, ježto jednotlivé úkrojky, jimiž vítr snadno pohybuje, jsou poněkud vzpřímeny nahoru. Ostatně celý ostrůvek nese poetický domorodý název Pulu Pinang, což znamená ostrov palmy arekové (neboli pinangu).

Pro ozdobu pěstuje se hojně strom poutnický (*Ravenala*), vedle toho mnoho stromů užitkových; tak v celých plantážích pomorančovníky, porůznu bambusy, jichž se užívá i za mohutné živé ploty, banány a mnoho jiných ovocných stromů.

Nad Colombo vyniká Penang větší úpravností. Domy jsou zděny, a to i ve vlastním čínském městě; jen zřídka vidíme

chyše z rostlinného materiálu. Rozkošné jsou villy a bungalowy ztrácející se v krásných zahradách. K dopravě užívají opět rikšy, tažené však Číňany. Někdy táhne takový čínský tahoun několikačlennou rodinu v jedné rikše, což nebývá právě lehkým úkolem zvláště při náklonnosti Číňanek tloustnouti. Ostatně Číňané se svými hlavami vpředu oholenými a s dlouhými copy nevšímají si mnoho cizinců a nejsou tak dotěrni jako

Penang: ohromné balvany v údolí říčky pod čínskými chrámy. V popředí na levo kmen palmy kokosové.
Fot. Domin.

Arabové nebo Singhalci. Leckterý má cop sotva tlustý jako myší ocásek, ale jen když mu sahá až po kolena! Ne-li, pomáhají si vplétanými barevnými šňůrami a některý má třeba takřka celý cop vlněný. Při práci si jej obtočí kol hlavy. Zvláštní a komické jsou jejich pokryvky hlavy: nosí buďto veliké pajongy (deštníky a sluníky v jednom), a to buď z lakovaného papíru nebo z rostlinných pletiv, anebo si zkrátka posadí na hlavu klobouk, který není vlastně nic jiného než onen deštník bez hole. Nelze však upříti, že obrovské ty klobouky jsou velmi

praktické. Nalezneme však všechny možné tvary až ke kloboukům ve formě obrácených nálevek. Číňané v Penangu jsou poměrně dosti čisti.

Nejzajímavější jest vyjížďka do botanické zahrady, která leží asi 5 km. od přístavu na úpatí 850 m. vysokého kopce (Crag Hill), s něhož se rozvírá rozkošný pohled přes celý ostrov a na sousední Malakku. Nezbývalo nám bohužel času, abychom vylezli nahoru. Botanická zahrada vyniká úchvatnou, záviděníhodnou polohou v dolině obklopené vysokými svahy, na nichž pokračuje skvostný přirozený prales, tvořící hustou spleť všech odstínů od barvy světle zelené až do bělavě šedé. I pěkný vodopád řítí se se strmého úbočí dolů k zahradě. V jeho sousedství zabili jsme předlouhého, smaragdově zeleného hada, který se proplétal bujnými křovinami. Zahrada ta jest však opět jen botanickým parkem a upoutá nádhernými stromy, imposantními skupinami palem, rozložitými fíkovníky, urostlými Araucariemi, stromy kaučukovými (domorodci nabízejí ke koupi hrubý kaučuk), hustými trsy bambusovými atd. Hojně tu poletují motýlové překrásných barev a tvarů.

Rozkošnými palmovými háji vyjeli jsme si odtud ve svých vozících tažených Číňany na úbočí horských strání, kde se vytyčují nádherné čínské chrámy. Jak uboze vypadají naše domácí kostely, srovnáme-li je s nimi! Jest tu ovšem mnoho podobného jako v katolických kostelích, vidíme podobné oltáře, podobné sochy a obrazy, kde se znázorňují nebeské slasti i pekelné tresty, vidíme tu ubožáky, které smaží v kotlích, a opět jiné, které rozmačkávají a drtí, až z nich tekou potůčky krve, jež hltavě líže pes atd. Ovšem že ty ohromné, namnoze mosazné sochy imponují nejen svými rozměry, nýbrž i uměleckým vystižením a zpracováním. A jedno bych ještě připomněl. Ti čínští svatí a blažení mají zářící, většinou vypasené a spokojené obličeje a i z jejich tělesného objemu možno souditi na jejich blahobyt. Nikdy nevidíme těch strašných výrazů, s kterými se zobrazují (z nepochopitelných příčin) svatí a světice u nás.

Vysocí kněží v dlouhých, šafránovitě žlutých řízách nás provádějí po rozlehlém chrámu, vlastně celém komplexu chrámovém a odmítají propitné, které jim nabízíme. Upozorňují a občas něco čínsky vykládají, zvoní nám na počest zvony, jež jsou v hubě ryby, nechají tlouci na kotle, ukazují rybník pře-

plněný posvátnými želvami, a vedou nás posléze až na nejvyšší terasu, kde mimoděk užasneme nad krásnou panorámou, nad nekonečnými palmovými háji a pralesy, které se vinou kolem dokola.

Po skončené prohlídce vedou nás do zvláštních místností, kde nás hostí (po jedné straně mají sálek pro ženy, po druhé pro muže), nabízejí všechno možné a na konec jen tak jakoby mimochodem ukazují nám knihu s podpisy vzácných návštěvníků,

Číňané s ohromnými klobouky prodávají v Penangu bataty a jiné plodiny.
Fot. Domin.

mezi nimiž lesknou se i jména některých evropských potentátů a ovšem hlavně s penízem, který tito vysocí návštěvníci na chrám upsali. Smáli jsme se v duchu této čínské chytrosti a chápali jsme, proč nám dříve dávali na jevo, že jako vysocí kněží nesmějí přijmouti propitné. Darovali jsme však jenom po dollaru a za to ještě přišli čínští panbíčkové o kadidlo, které jsme jim původně zamýšleli koupiti. Netřeba podotýkati, že výraz jejich obličejů byl poněkud kyselý. Již dříve darovali nám na památku přímo s oltáře po žlutém, opojně vonném květu.

Na zpáteční cestě jsme navštívili ještě domorodou čtvrt a zvláště veliký trh, kde jest neobyčejně živo. Prodává se tu množství různých plodů, ostnaté duriany veliké jako hlava, ananasy, manga i mangostany, kokosové ořechy, pomoranče obyčejné i Adamova jablka, rambutany, banány, veliké chlebovníky, plody stromu melounového a palmy betelové, různé melouny a přečetné jiné. Vedle toho prodávají se tu jídla všeho druhu, upravená již na talířích jako celý oběd pro Číňany nebo Malajce. Byl by tu jistě nesnesitelný puch, kdyby všude mezi jídly a ovocem nebylo zastrčeno množství hořících tyčinek kadidlových, které naplňují celé „market" zvláštní „vůní" a zároveň i odpuzují mouchy. Ovšem prodává se tu i vše jiné, drůbež, hubené kachny, ryby, sepie, zeleniny, hojně „burských oříšků", listí pepře betelového atd. atd. Měl jsem chut koupiti si tolikrát opěvaný durian, ale Číňané bez účasti přihlíželi, když jsem se snažil dorozuměti se posunky. Za trhem jest čínské divadlo, a ježto se právě hrálo, dívali jsme se na zvláštní hru a bohatě maskované herce. Před trhem jest čajovna, v níž sedělo (jako ve škole) hojně zámožnějších Číňanek.

Již mladé, drobné Číňanky s mužským výrazem obličeje, plochým poprsím a bez boků neskýtají vábného pohledu, zvláště ne v černých, volných nohavicích. Jen míšenky Číňanů a Malajců bývají někdy hezké. Ale i ty mají ve stáří náklonnost silně tloustnouti, zvláště vede-li se jim dobře.

KAPITOLA JEDENÁCTÁ.

Singapore.

K večeru jsme odpluli z Penangu a za dvě noci a jeden den měli jsme opustiti svou Austrii v Singapore. Na lodi zatím řádila malarie, a to takovým způsobem, že jsme počítali zdravé, a nikoliv nemocné. Zbýval také již jen jediný zdravý kuchtík, takže jsme čekali, že budeme nuceni jísti pouze konservy. Po návratu z pevniny v Penangu cítil jsem, že mé tělo jest rozpáleno a hlava silně bolí. Přičítal jsem to vedru a námaze, ale když jsem i po koupeli cítil stoupající horkost, neodolal jsem, vytáhl ze své lékárny maximální teploměr a ke své hrůze jsem zjistil, že mám horečku. Nechci ani líčiti duševní stavy, které následovaly. Nebyl to snad strach z nemoci, ale obava, že by mé sny a plány byly násilně přerušeny před samým počátkem. Bral jsem veliké dávky pyramidonu a šíleně mnoho chininu.

Dlouho do noci jsem seděl na palubě se svým přítelem a pil whisky se sodovkou a odbíhal do své kajuty pro chinin, který se mi ani nezdál příliš hořký, ač jsem ho bral v prášku. Zbytek noci jsem ani oka nezamhouřil. Teploměr jsem uzavřel do kufru a přísahal, že ho již nevytáhnu, jako by on to byl zavinil. Ráno jsem se cítil jako po těžké nemoci, ale horečka se nedostavila. Podnes nejsem jist, pokoušela-li se o mne malarie, či byla-li horečka zaviněna jinou příčinou. Stále se hlásily nové případy malarie. Někteří třeštili ve vysoké horečce, u jiných jevila se pouze hluboká apatie ke všemu. Lehčí případy se vůbec neošetřovaly, nebylo vůbec možno. Bylo však mnoho vážně nemocných.

Mašinista jeden ležel již v agonii, po lodi roznesla se zpráva, že umírá a že bude nutno pohřbíti ho v moři. Tak zlé to však nebylo; nastalo zlepšení, ne však trvalé. V Singapore byl na rozkaz našeho lékaře vyloděn.

Přes všechny ty okolnosti nerad jsem se loučil po 6 nedělích s Austrií. Strava vyznačovala se sice zvláštní plesnivou chutí a v třetí třídě páchlo množství Číňanů, kteří přistoupili v Penangu, ale zvykl jsem si již tak na tu loď, že jsem ji považoval jaksi za svůj domov, s kterým jsem se sice rád loučil na den nebo několik dnů, který jsem však na konec opouštěl přece s těžkým srdcem. Ostatně necítil jsem se ani zdráv. Zmáhala mne zvláštní únava a občas, zdánlivě bez příčiny, stoupala mi teplota.

Rozloučivše se s komandantem a s ostatními důstojníky a s milým krajanem dr. Hynkem vystoupili jsme v Singapore, odkudž jsme se měli za několik málo dnů přeplaviti na Jávu.

Čtvrtmilionový Singapore má více jak $^3/_4$ čínského obyvatelstva, takže to jest vlastně ohromné tropické čínské město. Evropská čtvrt jest poměrně malá, na sever od stejnojmenné klikaté řeky, překlenuté četnými mosty. Vedle toho jsou tu zastoupeny i četné jiné národy, Malajci, Indové, Arabové, Parsové, Siamci, černí Portugalci atd. Rozlehlé čínské město jest zajímavé svým barvitým rázem nestejných domů a domků, opatřených většinou podloubími. Domy jsou zděné, často s prejzovými střechami, a zhusta světle modře natřeny. Číňané milují vůbec modrou barvu. Řadu ulic obývají japonské gejšy, které každého cizince, jenž projíždí tou částí, vítají pekelným, písklavým pokřikem. Jen málo Číňanek a něco zvrhlých, odporných Evropanek (všech národností) oddává se vedle Japonek hnusnému tomu řemeslu.

Jezdí se opět v rikšách, tažených čínskými kuli. Rikšy jsou tu prvé a druhé třídy, první jsou určeny hlavně pro bělochy, jinak však mezi nimi nebývá valného rozdílu. Vstoupí-li cizinec do rikšy II. třídy, která jest ovšem lacinější, jistě všichni majitelé rikš, kudy pojede, budou si před ním s opovržením odplivovati.

Copatí Číňané jsou jako obchodníci a řemeslníci podivuhodní. Pracují vytrvale se zručností a přesností, kterou zde nenajdeme u jiného národa, a spokojí se často ziskem nepatrným. Dokud nezbohatli, šetří na své osobě tak, že jejich výdaje jsou

pranepatrny. V těchto vlastnostech je též klíč, jak porozuměti jejich úspěchům v tropech Starého světa. Směle mohou soutěžiti i s domorodci, a proto se tak nesmírně rozšířili ze své vlasti.

Bydlíme ve velkolepém, avšak značně předraženém hotelu, který má pyšné jméno „Grand Hotel de l'Europe". Večer při tabuli hraje sice obstojná kapela, ale bezpochyby jen proto, aby hosté nevěnovali mnoho pozornosti miniaturním ukázkám jídel. Při jídle posluhují copatí Číňané a lze viděti, že mají i k číšnictví vlohy. Ostatně jako žongléři jsou Číňané ode dávna proslulí.

V evropské čtvrti není nic zvláštního, nehledíme-li k některým pěkným stavbám. Zajímavé a bohaté jest museum (Raffles Museum), které má nejen pěkné sbírky etnografické, nýbrž i přírodovědecké (zvláště zoologické).

Singapore má pro cizince jednu příjemnou stránku, odpadá tu totiž obtěžování celní prohlídkou, ježto jest — stejně jako Penang — svobodným přístavem. Za to však jest radno zavříti si fotografický aparát někam do kufru; jeť fotografování v Singapore přísně zakázáno a přestoupení tohoto zákonu bývá bez ohledu na osobu přistiženého trestáno rokem v káznici.

Příčina tohoto přísného zákazu je v tom, že Singapore jest nejen nejvýš důležitým střediskem obchodním, přístavištěm a uhelnou stanicí pro všechny lodi východních linií, nýbrž i nadmíru významným bodem strategickým, jehož opevňování Angličané stále ještě rozšiřují a zdokonalují.

Na naléhání Sira Stamforda Rafflesa, jemuž na esplanadě v evropské čtvrti postavena později pěkná socha, byla na Singapore vztyčena anglická vlajka. Na počátku XIX. století byl ostrůvek ten ještě pověstným hnízdem námořních lupičů. Singapore samo založeno bylo již v druhé polovici XII. století radžou Sang Nila Utama ze Sumatry.

Malajců jest asi osmina veškerého obyvatelstva a bydlí většinou ve zvláštní čtvrti. Číňané si brávají pravidelně malajské manželky, které ovšem v postupných generacích typ valně změnily.

Podnebí v Singapore jest vlhké a horké a ovšem i nezdravé, jak lze viděti na zbělených, anaemických tvářích mnoha Evropanů. Nelze se tomu ani diviti, vždyť Singapore leží jen 143 km. na sever od rovníka (na 1^0 17′ s. š.) a celý ostrůvek byl dříve pokryt neproniknutelnou džunglí, v níž bylo množství tygrů

a jiných nebezpečných šelem, které se sem snadno dostaly i přes neširokou úžinu mořskou z jižního cípu Malakky.

Nad městem zvedají se tři nevysoká návrší, Mont Sophia, Pearls Hill a Government Hill, z nichž poslední jest korunován pěkným palácem guvernérovým.

Opravdu zajímavý jest výlet do botanické zahrady, kam dojedeme rikšou asi za půl hodiny, a to nádhernou, rovnou alejí Orchard Road prostřed vill, ukrytých v bujné zeleni tropických zahrad. Četné kvetoucí orchidee nádherných barev (zvláště Dendrobium) a podivné kapradí sídlí všude ve výši na kmenech, často i na hladkých kmenech palem. Bohatý tento život příživníků jest neklamným svědectvím podnebí po celý rok vlhkého.

Botanická zahrada vyniká krásnou scenerií a k ní se druží i malý zbytek džungle, v níž provádějí opice vysoko ve spleti lian a větví své akrobatické produkce.

Pěkný jest také výlet napříč ostrůvkem k úžině mořské a přes ni na protilehlé pobřeží Malakky, do malého sultanátu Johorského s domorodou vesničkou a s palácem sultánovým na návrší. Palác vypadá zvenčí dosti neúhledně, jeho vnitřek však překvapuje skvostným zařízením, ač postrádá ladu a skladu. Jsou tu nádherné zbraně a ozdoby malajské i mnoho cenných výzdob japonských i evropských. Ale zdá se, že to s těmi domorodými panovníky jde překotně s kopce. Nádherní tygři, kteří tu odedávna chováni a jimž se cizinci podivovali, žijí už jen v cestopisech a baedekrech.

Kolem paláce jest malebný tropický park. Dole na silnici pracovali přikovaní vězňové, které domorodý strážce co chvíli holí pobízel.

Johore má i svou poštu a své zvláštní, dosti cenné známky, což jest asi z hlavních zdrojů příjmů johorského sultána, ježto filatelisté pravidelně podnikají ze Singapore tento výlet, snadno uskutečnitelný za půldne, a kupují zde množství různých známek.

Při návratu na ostrůvek Singapore můžeme věnovati pozornost rozsáhlým mangrovám a zbytkům džungle, spletené četnými lianami, mezi nimiž vynikají zvláště trnité a nebezpečné rotangy. Ale největší plochy urvala si kultura; místy lze pozorovati, jak původní pralesová vegetace snaží se znovu nabýti vrchu, zvláště na zanedbaných plantážích. V sousedství města na plochém terrainu zaujímají rozlehlé plochy háje kokosovníků s palmami arekovými, na mírných návrších a kopečnatě zvlněných plochách

převládají však všude ananasová pole, která z dáli vypadají jako sivě zelené louky. Ačkoliv vlast ananasu jest ve střední a jižní Americe, daří se jim v okolí Singapore tak dobře, že jsou zde plody ty lepší než v jiných tropických zemích. Výtečné ananasy, jež bývají až zvíci hlavy lidské a až 4 kg. těžké, prodávají se tu velice lacino; kupovali jsme dva pěkné plody v tržnici asi za 10 h! Veliké množství se jich spotřebuje pro obchod; okrájené a rozřezané na koláčky se ve velkém zavářejí.

KAPITOLA DVANÁCTÁ.

Ze Singapore na Jávu. — Batavie.

K plavbě ze Singapore na Jávu zvolili jsme si pohodlný a dosti veliký parník „La Seyne“, náležející k francouzské linii „Messageries Maritimes“. Rádi jsme opouštěli horký a nezdravý Singapore, jehož ulice, rozpálené tropickým sluncem, jsou naplněny charakteristickými výpary Číňanů, které nejsou právě libým parfumem pro nos Evropana. Krátce před odjezdem bavili jsme se na palubě pozorováním nahých výrostků, kteří prováděli za malé propitné se sousedních loďiček všemožné kousky, cítíce se ve vodě ve svém nejvlastnějším živlu.

Plavba do Batavie trvá dva dny a bývá pravidelně příjemná. Občas objeví se nějaký ostrůvek, někdy na západním obzoru vynoří se i plochý břeh Sumatry, vroubený hustou nízkou vegetací džunglí, jež se rýsuje z dáli jako nízká zeď tmavé zeleně. Moře samotné jest v rovníkovém pruhu pravidelně po celý rok klidné. Po západu slunce rychle rozestře se šero po tiché hladině, a když noc již před 8. hodinou zahalí černým hávem vše kol dokola a na obloze přibývá třpytivá hvězda za hvězdou, na obzoru počne se blýskati, aniž však dojde k bouřce. Toto tropické blýskání má svůj zvláštní, odchylný ráz a jest obyčejným zjevem v rovníkových krajích.

Na velikých parnících, které obstarávají pravidelné spojení z Evropy a z Ameriky na jižní polokouli, bývá pořádána při přechodu přes rovník zvláštní slavnost, které četné obřady dodávají nadmíru veselého rázu. Všichni pasažéři, kteří po prvé přestupují rovník, musí se podrobiti důkladnému „křtu“, často

k větší zábavě ostatních než své vlastní. Na našem parníku, který jezdí stále mezi Singaporem a Batavií a ročně skoro 150-kráte jede přes rovník, tyto obřady ovšem odpadají, a tak jsme se octli 8. září nepokřtěni na jižní polokouli. Ostatně já sám neměl mnoho zájmu pro vstup na jižní polokouli, ježto jsem byl právě postižen nemocí, která měla ráz dysenterie, a jejíchž následků jsem se teprve v několika týdnech zhostil. Zvláště noc po překročení rovníku byla strašná. Dvakrát jsem omdlel, a když jsem se v kabině tr chu vzpamatoval, neměl jsem ani síly, abych se položil na lůžko nebo si aspoň vzal lék ze svého kufru.

Jinak bylo na „La Seyne" stále veselo. Ovanul nás tu docela jiný vzduch, jako bychom byli zaneseni pojednou do dálné Francie. Výtečná francouzská kuchyně tak odlišná ode všeho, co jsme až dosud jedli, fešní a elegantní lodní důstojníci, kteří se rozplývali pozorností a zdvořilůstkami k dámám, rychlý a zpěvný, brzo stoupající, brzo opět klesající spád francouzských rozhovorů a zvláště ti mrštní a úslužní sklepníci byli nám zjevem naprosto nezvyklým. Klidní a rozvážní Angličané, kteří jako by každým okamžikem kontrolovali své řeči i pohyby, považují ovšem Francouze za trochu ztřeštěné a obvyklou jich přezdívkou jest výstižné „frogs" (žáby), kdežto sousedům Němcům pro jejich oblibu pro uzeniny, jež Angličanům jsou takřka neznámy, říkají občas ne právě lichotivě „saussages" (párky). Nám však jsou povahou daleko bližší a sympatičtější přec jen Francouzové, s nimiž máme stejné lehké vzrušení a rychlé nadšení, které se však často vyčerpává jen tímto citovým projevem.

Na francouzských lodích není při jídle odměřenosti, a pokud mi známo, jest to též jediná linie, kde se podává (bez zvláštního poplatku) v libovolném množství víno a před jídlem i po každém jídle sklenka cognaku. Ostatně Francouzové tím dělají svému vínu nejlepší reklamu, ježto vybírají skutečně výborné druhy červených jihofrancouzských vín.

Zajímavá byla plavba úžinou mořskou mezi Sumatrou a hornatým ostrovem Bangkou, proslulým bohatstvím cínu, které bylo domorodcům známo již odedávna.

Za nevlídného, zamračeného rána zakotvila „La Seyne" v přístavě Tandjong Priok, chráněném dvěma dlouhými moly a vzdáleném necelých 10 *km* od vlastního města Batavie.

Pohled se střechy hotelu „Esplanade“ na universitu v Bombayi s bujným tropickým parkem a s věží 79 m. vysokou. (Srovn. str. 56.)
Fot. Domin.

Loď „La Seyne", kterou jsme přijeli, postihl› za krátko a při stejné plavbě strašné neštěstí. V noci v blízkosti samotného Singapore srazila se s jinou lodí, ztroskotala se a za několik málo minut zmizela navždy pod hladinou moře i se vším mužstvem, důstojníky a pasažéry. Byla to z nejhroznějších námořních katastrof roku 1909; když jsme o ní v Buitenzorgu doslechli, mohutně na nás působila neblahá zpráva o neočekávané záhubě známé nám lodi. Ještě později četli jsme v anglických listech, že byly podniknuty pokusy vyzvednouti z ponořeného vraku potápěči millionové jmění jednoho Turka a některé důležité doklady listinné, ale vše to zůstalo zcela bez výsledku; moře, které pohltilo celou loď, stáhlo ji do svých tajemných hlubin, kam člověk se všemi svými přístroji nemůže proniknouti.

Batavie, hlavní a největší město Jávy, leží na říčce Tjiliwongu, vlévající se v pěknou zátoku batavskou, která jest chráněna i ve své otevřenější části 17 malými korálovými ostrůvky, o které se láme síla tropického oceánu. Na ostrůvcích těch jest velmi zajímavý život rostlinný i zvířecí a jistě nikdo nebude litovati, kdo podnikne z Batavie malou lodí tuto zajímavou exkursi. Mořský břeh láká tu na četných místech ke koupeli, zvláště když tělo jest rozpáleno strašným úpalem slunečním a jazyk vyschlý žízní. V době od 10 hodin ráno do 4 hodin odpoledne jest však koupání nebezpečno a záhy z rána, kdy koupel jest nejpříjemnější, třeba si zvoliti chráněné místo, ježto na břehu objevují se občas velicí krokodilové a v moři žraloci. Ostatně lze dojeti z Tandjong Prioku za necelou hodinu k místu zvanému „Petit Trouville", které jest chráněno veškerých nezvaných návštěvníků.

Krokodilové jávští jsou ostatně velicí přátelé bělochů. Domorodce koupajícího se v jejich blízkosti si pravidelně vůbec nepovšimnou, patrně výpary jejich těla nezamlouvají se jejich vybranému nosánku, za to však běloch jest jim zvláštní pochoutkou, pro jejíž získání nešetří nijaké námahy. Snad v tom rozhoduje i jakási psychologie zvířat, a kdyby nám mohla mnohá zvířata vyložiti své stanovisko, musili bychom opraviti mnohé údaje svých zoologických knih. Tygři na př. mají docela jiné gusto než krokodilové. Mají-li na vybranou domorodce a bělocha, nikdy se prý bělocha netknou. Radili nám aspoň mnozí Hollanďané, na Jávě po dlouhou řadu let usedlí, abychom nechali při

svých exkursích v krajích známých pro množství tygrů před sebou kráčeti domorodce, pak že jsme dojista bezpečni. Ostatně nebylo toho ani třeba. Také jávští tygři žijí více ve knihách a cestopisech než v džunglích a nekonečných pláních alang-alangu. Žraloci posléze jsou nejméně vybíraví. Podle toho, co jsem slyšel, nemyslím, že by měli raději domorodce než bělochy. Spokojí se právě s tím, čeho jim náhoda poskytne.

Pasažérské lodi přistávají v Tandjong Prioku přímo ke břehu a první, co nás — či abych správněji řekl, náš nos, na pevnině uvítá, jsou smíšené výpary čínských a jávských kuli, které se pojí se zápachem sušených ryb v odporný celek.

Batavie skládá se jednak ze starého města *(Benedenstad)* na severu a z nového města *(Weltevreden)* na jihu. Staré město jest částí obchodní a v něm jsou vedle různých obchodů i četné banky. Evropané však v této části nebydlí, nýbrž takřka jen a jen ve Weltevreden (hollandský název shodný s německým „Wohlzufrieden“), kde obývají v pěkných nízkých villách s bujnými tropickými zahradami. Hlavní ulice této evropské čtvrti, spojené drahou se starým městem i přístavem, jsou *Molenvliet, Rijswijk, Noordwijk, Kramat, Tanah abang* a *Kebon Sirih.*

Skoro celým městem probíhají četné kanály se špinavou a často páchnoucí vodou; jen některé z nich jsou o něco čistší. Hollanďané, páni Jávy, přivezli si, jak vidno, zálibu pro špinavé kanály ze své vlasti. V tropické přírodě pod rozpáleným rovníkovým nebem nejsou ovšem kanály právě hygienické a Batavia těšila se též po dlouhý čas velmi špatné pověsti po stránce zdravotní. Dnes poměry tyto jsou značně lepší, ač právě poslední léta řádila tu častěji vedle endemické malarie a dysenterie cholera a vedle ní se objevil i mor.

Domorodci milují však tyto kanály a myslím, že pro cizince jest v celé Batavii nejpoutavější pohled na pestrou jejich směs v sousedství i v samotných kanálech. Ženy a dívky perou zde po celý den prádlo a jejich pružné postavy s přepestrými batiky ovinutými těsně až k poprsí skýtají malebnou podívanou. Všude batolí se dětská drobotina, zcela nahá, vyšňořená jen různými ozdůbkami a tretkami; dospělí přicházejí se vykoupati, a jak všude vidíme, pranic jim nevadí špinavá voda. Zdá se dokonce, že mají raději vodu špinavou než čistou, snad z toho důvodu, že

těžko rozeznávají na svém temném těle výsledek koupele ve vodě čisté a špinavé.

Batavie byla založena již roku 1619 na ruinách staré Jakatry, jako hlavní a sídelní město nizozemské Indie. Dnes má na 120 tisíc obyvatelů, z čehož připadá jen něco přes 7 tisíc na Evropany. Vedle Číňanů, kteří nechybějí v žádném městě na dalekém Východu a jichž jest v Batavii směstnáno na 60 tisíc ve špinavých, páchnoucích chalupách a domcích, tvoří hlavní část obyvatelstva Malajci, ač i druzí domorodci Jávy, zvláště Sundánci, Javánci, i Maduresové jsou zastoupeni. K těmto druží se posléze Arabové, jichž dlouhé a vyčouhlé postavy význačně se odrážejí od drobných postav domorodců, a jichž drzé, vychytralé tváře správně naznačují jich pravou povahu. Již sami Číňané jsou vlastně cizopasníci, avšak ti aspoň vytrvale pracují, kdežto Arabové vykořisťují ubohý domorodý lid nejnestydatějším způsobem. Jsou to praví lichváři, kteří mámí z domorodců raffinovaným způsobem poslední groš. Mezi domorodci těší se však zvláštní úctě, které zneužívají ovšem na svůj prospěch. Považují je Javánci za privilegované representanty mohamedánské víry.

Hotely v Batavii jsou velice pohodlné a laciné. Každý host má namnoze svou pěknou, oddělenou villu s vlastní koupelnou, s prostrannou verandou a s vlastním domorodým sluhou. Villy ty tvoří pak celou ulici prostřed nádherného stromořadí ze stinných košatých stromů, jichž kmeny jsou ověšeny jemnými vějíři příživných kapradí a skvostnými orchidejemi, jichž nádherné, velké květy šíří sladce opojnou vůni. V popředí bývá pak vlastní rozlehlá budova hotelová s jídelnou, salony, čítárnou a podobnými společenskými místnostmi.

Ani v nejlepších hotelích neplatí se za celé zaopatření více než 6—8 hol. zl. (hol. zlatý = 2 K). Za nejlepší hotel považuje se „Hotel des Indes“, v jehož pěkných zahradách stojí ohromný waringin (fíkovník), jehož hustá koruna pokrývá více než 1000 čtverečních metrů.

Výborný jest však i „Hotel der Nederlanden“ v blízkosti paláce generálního guvernéra, „Hotel Java“, „Hotel Wisse“ a j. V kanceláři hotelu možno obdržeti za příslušný poplatek cestovní pas, který musí míti každý cizinec cestující Jávou. Celní prohlídka jest celkem mírná, clo činí 6% skutečné ceny.

Sundánka s děckem v západní Jávě.
Fot. Domin.

Kdo chce však vzíti s sebou střelné zbraně, musí míti povolení od residenta. Browningové pistole jsou však zásadně nepřípustné, a dopustil jsem se veliké neprozřetelnosti, že jsem svůj browning neuschoval do kapsy, nýbrž loyálně ukázal. Lovecké pušky i evropský armádní revolver mého přítele byl propuštěn bez námitky, ale vzhledem k mému browningu nepomáhalo ani doporučení na generálního guvernéra. Věc byla posléze rozřešena tak, že ředitel celnice prohlásil, že browningu neviděl a tak jsem jej vzal s sebou s pasem na obyčejný revolver.

Weltevreden jest sice úhledná část města a za večerní elegantní promenády velice živá, jinak však neskýtá příliš mnoho zajímavostí. Bohatí Evropané bydlí tu v elegantních residencích, které jsou účelně chráněny horkého tropického slunce. V časných hodinách odpoledních spí nejen veškerý život a ruch na ulicích i v obchodech, nýbrž i všichni Hollanďané, kteří v poledne obtěžkávají nekřesťansky své žaludky rýžovou krmí („rijstafel"). Teprve po 4. hodině zvolna se probouzí život a tu dobu se doporučuje cizinci procházka nebo projížďka městem, ačli jí již nepodnikl za chladnějších hodin ranních.

Nejlepší obchody jsou v *Rijswijku*. Velice pěkný a prostranný jest travnatý prostor *Koningsplein*, po jehož straně jest palác generálního guvernéra a pověstné batavské museum, zvané domorodci *„Roema gadja"*. Museum to, jež náleží společnosti, zvané *„Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen"* (= batavská společnost pro vědy a umění), jest vybudováno řeckým slohem a jeho bílé stěny pěkně se odrážejí od tmavé zeleně obklopujících jej stromů.

Batavské museum jest skutečně velkolepou jávskou etnografickou sbírkou, snad nejlepší v celém světě. Všechny výrobky jávské a vůbec z nizozemské Indie, od nejstarších až k nejnovějším jsou tu bohatě zastoupeny, často předměty závratné ceny, lehce získané od domorodých knížat a panovníků. Ostatně nejsou to jen Hollanďané, kteří si počínají vůči domorodým vládcům s úžasnou liberálností, kterou možno vyjádřiti asi: Dej, nebo ti to vezmu! — Často takový domorodý sultán za směšně malou pensi vydal nejnádhernější předměty a skvosty, které předkové jeho po staletí uschovávali s pobožnou úctou.

Zvláštní „zlatá komora", přeplněná nádhernými skvosty, zanáší nás bezděky do pohádkového ovzduší starých jávských

sultánů. A nejsou tu jen drobné předměty, jako krisy, drahokamy vykládané a skvostně pracované, zlatá pouzdra na betel, cenné prsteny a přesky, zlaté štíty a přílbice, nýbrž i celý zlatý trůn, na kterém kdysi zasedali všemocní sultáni, vládnoucí nad životem i smrtí millionů lidí.

Žasneme, jak bohatý jest jávský domorodý průmysl, který jest ve mnoha předmětech dosud vůbec nedostižný. Přebohatá kolekce groteskních figurek wajangových (= domorodého divadla) upoutá na dlouho naši pozornost a vynutí si zasloužený obdiv pro bohatou fantasii lidu. Vidíme tu všemožné hudební nástroje, tak zvláště pověstný gamelang, o kterém ještě později promluvíme. Milovníka zbraní zaujme opět přebohatý výběr různých domorodých zbraní od nejprimitivnějších až k velice složitým.

Nádherné sarongy a batiky jistě by upoutaly každého malíře a svědčí o uměleckém vkusu domorodců. Rozkošné jsou též četné práce z různých rostlinných pletiv, neobyčejně jemné a pestře zbarvené trvanlivými rostlinnými barvivy.

Obraz o životě domorodců doplňují pak přečetné modely, představující celé chyše i domácí nářadí, různé typy loďiček, nástroje k mučení a popravování atd. — Proslulá jest také sbírka mincí a dosti bohatá knihovna, před níž stojí bronzový slon, dar to krále siamského.

V Batavii setkali jsme se též s krajanem p. Šroglem, jenž nabyl za dlouholetého pohybu na Jávě značných zkušeností o rozkošném tom ostrově a vedle toho získal si chvalnou pověst jako vynikající hudebník. Jím jsouce provázeni navštívili jsme i některé domorodé krámky, kde jsme koupili po úporném smlouvání různé domácí výrobky za laciný peníz.

V sousedství Batavie jsou prostřed rýžovišť, rozkošných kokosových hájů a houštin bambusových domorodé a čínské kampongy (vesnice), které sice imponují svou pestrostí, ale odpuzují namnoze nečistotou. Zajímavá jest pomalá projížďka touto částí, při čemž dobře lze sledovati shon a život domorodců. V některých uličkách, navštěvovaných hlavně námořníky a nejšpinavějších v celé Batavii, jsou brlohy odporných ženštin, hlavně Japonek, Malajek a něco Číňanek, které skýtají pohled ještě stokráte hnusnější než v Kamatapuře v Bombaji. Křivolaké těsné uličky se takřka dotýkají a jsou pokryty smrdutým kalem,

špínou a odpadky, že těžko se lze rozhodnouti vkročiti do nich i obutou nohou. Jakmile se objeví cizinec, vnese se v celé ovzduší nový život, ohlušující pískot a pokřik provází každý krok, osoby válející se ve špíně ulic zvolna vstávají, jiné vycházejí z tmavých chodeb domků.

Všechny dívky jsou jen zpola oblečeny, špinavé cáry lepí se na jejich polonahá těla, zato však mají tváře nabarveny. Bývají to strašné bytosti, se rty cihlově červenými a s dásněmi krvavými stálým žvýkáním betelu. Mnohé z nich, ač jistě ne 20 let staré, jsou jako stařeny. Těžko rozhodnouti, zda jejich dásně, často skoro bezzubé, jsou výsledkem bohopustých nočních scén či nějaké nemoci. Oči mnohých a polovyžrané nosy ukazují na strašně řádění syfilis mezi těmito ubohými bytostmi. Vzpomínám, jak jsem se všecek ošklivostí otřásl, když jedna Japonka s krvavými ústy a znetvořeným obličejem uchopila mne za cíp bílého kabátu, na němž její ruce zanechaly zřejmé stopy. Domorodci jsou však při všem docela lhostejni, právě jako by se procházeli po nádherných promenádách ve Weltevreden.

Ze starého města jest zajímavá procházka k staré bráně batavské pevnosti, kde stojí staré válečné dělo *(„Meriaus besar“)*, domorodci uctívané, o kterém věří, že uděluje a obnovuje plodnost. Nedaleko od tohoto místa jest bohatý rybí trh *(„Pasar ikan“)*, který stojí za návštěvu zvláště v hodinách ranních.

KAPITOLA TŘINÁCTÁ.

Obyvatelstvo Jávy a zřízení státní.

Každému, kdo jen poněkud podrobněji obírá se všeobecnými čísly o obyvatelstvu Jávy, přijdou na mysl různé otázky dosti nápadné, pro které bude hledati vysvětlení. Ještě nápadnější budou otázky ty i turistovi laikovi, který srovnává osídlení Jávy s poměry, které poznal v kterékoliv jiné staré kulturní zemi Asie jižní a východní.

Je na první pohled nápadným zjevem, že Batavia jako hlavní město a důležité středisko obchodní v zemi tak lidnaté a hustě obydlené, jako jest právě Jáva, má sotva 140.000 obyvatelů. A není vůbec mnoho lidnatějšího města na celém ostrově, neboť Soerabaja jest jen o málo větší Batavie, z ostatních pak měst pouze Soerakarta má něco přes 100.000, Djokjakarta pak a Samarang nedosahují dosud plných 100.000 duší. Kolik proti tomu skutečných velkoměst s obyvatelstvem přes půl a čtvrt milionu má Přední Indie, Čína a Japan! V těchto starých kulturních zemích jest koncentrace obyvatelstva ve velkých městech daleko starší nežli v Evropě.

Jest proto s tím větším podivem, že Jáva, ač s oněmi zeměmi od pradávna jest v čilém kulturním styku, pokud se týče rozvoje měst zůstala tak velice pozadu.

Jistě souvisí tento fakt úzce s národní povahou malajských národů a v první řadě zase Javánců pravých, že nemají obliby pro bydlení ve velkých městech. Vždyť ani Batavia, ani kterékoliv jiné z velkých měst jávských není skutečně velkým městem

podle našeho evropského pojmu; jest to vždy pouze agglomerát mnoha menších osad, z nichž některé sice mají ráz městský, jiné se však ničím neliší od obyčejných kampongů čili déss, vesnic, jak je nacházíme kdekoliv po venkově jávském. V Batavii jen staré město (Benedenstad) a Weltevreden působí dojmem městských čtvrtí, staré město jest obchodní čtvrt a Weltevreden residenční, rázu více méně villového. Ostatní části jsou namnoze pravé vesnice, které jen poloha v obvodu městském činí příslušnými k Batavii.

Malá lidnatost i největších měst na Jávě je tím pamětihodnější, že Jáva patří k zemím nejhustěji obydleným na celém povrchu zemském, družíc se velmi blízko k Belgii a k Sasku svojí průměrnou lidnatostí. S přilehlým ostrovem Madoerou má Jáva 131.508 *km*² a podle sčítání z r. 1908 30,098.088 obyvatelů, to jest 229 na 1 *km*² — průměr lidnatosti tedy značně je větší, nežli v kterékoliv korunní zemi Rakousko-Uherska. Jáva nejen však nemá velkých měst, nýbrž chybí i průmysl, který dovede často soustřediti husté obyvatelstvo i v oblastech, které pro zemědělství jsou málo cenné a tedy málo poskytují přímo k výživě jeho. U nás v Evropě a také v Americe jsou to právě okresy s vynikajícím průmyslem a s půdou zhusta málo cennou pro zemědělce, jež dosahují největší lidnatosti.

Jáva nemá dokonce ani hornického průmyslu značnějšího významu a tak největší část obyvatelstva živí se jen a jen zemědělstvím. Uvažujeme-li tuto okolnost, shledáme hustotu zalidnění ostrova tím podivnější a tím větší, vždyť ještě dobrá čtvrtina plochy ostrova pramálo se hodí pro zemědělské využití a zůstává skoro liduprázdna, ač často v oblastech sousedních přelidnění dosahuje míry velice povážlivé.

Mezi polohy velmi málo obydlené a pro výživu obyvatelstva až dosud skoro úplně bezvýznamné náleží především vyšší polohy přečetných vulkanických pohoří ostrova. Vesnice obyčejně nedosahují výše nežli do 1200 *m* nad mořem, jen v řídkých výjimkách (v pohoří Tenggerském na př.) sahají až nad 1600 *m*, výše leží a namnoze i hlouběji zasáhá pásmo panenských pralesů nebo kamenných pustin, starých lávových proudů a struskových ploch, které patrně navždy zůstanou tím, čím jsou dnes, plochou úplně negativní pro obživu obyvatelstva, neposkytující žádného užitku.

Rozlehlé vysočiny třetihorních pískovců a vápenců namnoze jsou též velmi řídce osídleny. Hornatiny pískovcové jsou zpravidla příliš rozervány a neschůdny, půda pak sama o sobě není velmi úrodná. Vápencové vysočiny podléhají více neb méně zkrasovění a nedostatek vody v krasových územích také tu nedovoluje žádného využití půdy jinak zhusta velmi plodné.

K neobydleným plochám patří též rozsáhlé nížiny při dolních tocích četných řek, kde půda daleko široko jest močálem neb neprůchodnou bařinatou džunglí, kde dosud tygr na souši a krokodil ve vodě jsou pány neobmezenými a nahánějí strachu řídkému obyvatelstvu, kterému i samo podnebí takovýchto nížin jest zhoubné! Malarie a jiné nebezpečné typy nakažlivých zimnic, těžké dysenterie epidemické a jiné choroby zuří strašně mezi obyvatelstvem takových oblastí, které obyčejně bývá zdegenerováno duševně i tělesně.

Odečteme-li plochu těchto neplodných oblastí, objeví se nám hustota zemědělského obyvatelstva průměrem asi 300 lidí na 1 km^2, hustota, která závodí s nejlidnatějšími okrsky Číny a Přední Indie, kde však by sotva bylo lze nalézti souvislé territorium stejné asi rozlohy se stejnou průměrnou hodnotou lidnatosti. Zjev je tím výraznější, jelikož Javánci přece v methodách zemědělských jsou značně pozadu právě za obyvatelstvem nejobydlenějších končin Číny a Přední Indie. Přes to nebývá na Jávě nikdy hladu v podobných rozměrech jako v Číně nebo v Indii, ba ani přelidnění necítí se tak těžce jako v těchto zemích. Ačkoliv obyvatelstvo Jávy vzrůstá velice rychle, přece není dosud zdůvodněných obav před všeobecným nedostatkem půdy v blízké budoucnosti. Hollandští odborníci vyslovují pevnou naději, že racionelním vzděláváním půdy, zavodňováním umělým ve velkých rozměrech i vysoušením nových ploch, které dosud jako močály leží ladem, podaří se čeliti nouzi o půdu ještě po drahnou dobu.

Rychlé stoupání počtu obyvatelstva na Jávě patří též mezi zjevy ojedinělé. Před sto léty neměl ostrov ani pět millionů duší, za necelé století se tedy počet obyvatelstva zešesteronásobil! Vysvětlení tohoto zjevu podávají okolnosti jiné nežli by se mělo za to na první pohled. Proti očekávání nelze prohlásiti jávské Malajce za příliš plodné. Průměrný počet dětí v rodině bývá 4 až 5 a při tom ještě úmrtnost maličkých, jimž dostává se péče

velmi primitivní, je značná. Hlavní výhoda pro vzrůst obyvatelstva spočívá však v té okolnosti, že Javánci a zejména Javánky velmi brzo vstupují ve sňatky a tak zpravidla v padesáti letech vystřídají se tři generace, kdežto u nás průměrem sotva dvě.

Není zvláštností, že třicítiletá Javánka jest již babičkou! Naše dámy mladé pěkně by se poděkovaly za takovou čest!

Jedna z příčin silného vzrůstu jest též dlouholetý mír v zemi, zamezení domácích válek i řádění krvelačných despotů v obyvatelstvu vlastních území. Velmi důležito jest též, že s výjimkou zejména zbývajících dvou domorodých států, velmi malý počet obyvatelstva jsou bezzemci.

Skoro každý otec rodiny má svůj díl rýžového políčka, má i svou zahrádku se zeleninou, stromy ovocné a je tak zaopatřen proti lichvě v nejnutnějších předmětech výživy. Mnoho se se strany podnikatelů žehrá, že vláda hollandská nedovoluje scizovati vesnické pozemky k účelům výnosných kultur, zařízení to však je velmi moudré a prospěšné domorodcům, kteří by nebyli jinak s to, aby si pěstovali sami, čeho k obživě potřebují, a stali by se obětí vykořisťování nesvědomitými obchodníky. Zejména národ od přirozenosti tak lehkomyslný, jako jsou Javánci, propadal by pak chronickému hladovění a hromadné umírání hladem stalo by se pak právě tak častým na Jávě, jako jest v Číně a Indii. Z těchto zemí vyváží se ve velkém obilí a domácí obyvatelstvo mře hlady, ježto není s to, aby zaplatilo ceny takové, jaké dá cizina.

Domorodé obyvatelstvo Jávy patří vesměs k plemeni malajskému. Malajci jsou úzce příbuzní plemeni mongolskému, ba jsou skoro jeho větví, která ze Západní Indie průběhem několika tisíciletí kolonisovala souostroví východoindické a zatlačila původní obyvatelstvo pleti velmi temné, příbuzné Papuanům. Malajci vůbec jsou rozrůzněni v celou řadu národů s množstvím odchylných řečí, kteří jak po stránce anthropologie fysické tak i majetkem kulturním daleko od sebe jsou odlišni. Smíšení s původním obyvatelstvem zanechalo velmi zřetelné stopy na mnohých kmenech zejména ve vnitrozemí, jiné končiny pak, zejména ty, které v historické době stály pod kulturními vlivy Indů a Číňanů, vykazují mnoho typů smíšených.

Na Jávě je typ ve velkých rysech velmi jednotný. Jávští Malajci jsou postavy štíhlé a ztepilé, převahou střední výšky

nebo i malé, světle hnědé barvy kůže, s dlouhým černým hrubým a splývavým vlasem a slabým vousem. Obličej jest obyčejně široký s vyčnělými lícními kostmi, oči někdy leží poněkud šikmo a nos bývá široký, krátký a plochý. Ústa bývají široká, rty silné, však ne odulé, brada kulatá. Ženy mladé, dokud nestaly se matkami a domácími soumary, bývají krásných pevných tvarů a jich bezstarostné veselé obličeje mají výraz velice sympatický. Hrudník bývá velmi dobře vyvinut, nohy i ruce jsou malé, ruce obyčejně úzké a úhledné, nohy široké s velmi pohyblivými prsty, neboť Javánci chodí bez výjimky stále pěšky.

Malajské obyvatelstvo Jávy dělí se ve čtyři živly: Sundánce, Javánce vlastní, Madurce a Malajce přistěhovalé z jiných končin souostroví. Sundánci obývají v západní Jávě, mluví svou vlastní řečí, mají zvláštní zvyky a obyčejně liší se i mnohými rysy povahy od Javánců vlastních. Jsou kulturně méně vyspělí a také v jávských dějinách hráli většinou úlohu jen podřízenou, krve jsou mnohem čistší nežli Javánci a po stránce náboženské jsou mnohem horlivější vyznavači Muhameda. Ženy sundánské bývají mnohem lépe ošaceny nežli javánské. Javánci vlastní tvoří skoro dvě třetiny domorodého obyvatelstva, obývají ve střední a východní Jávě. Do jich území nejvíce vnikla kultura indická a nastalo také značné smíšení s arijským plemenem, jehož působení až dosud zhusta se pozoruje, zejména u obyvatelstva původu šlechtického. Madurci sídlí hojně ve východní části ostrova a také ve velkých městech, jsou to přistěhovalci z ostrova Madoery, který nestačí vyživiti příliš husté obyvatelstvo na půdě málo úrodné. Madurci bývají silnější Javánců, mluví též svou zvláštní řečí a jsou značně pracovitější a energičtější než ostatní domorodci jávští. Malajci přistěhovalí pozdě sídlí hlavně ve velkých městech a mluví malajštinou, zvláštní hantýrkou, jež jest dorozumívací řečí v celém souostroví. Rozdíly fysické mezi těmito národy jsou malé. Sundánci jsou zpravidla silnější postavy a bledší pleti. Javánci pak mají obličej podlouhlejší a často nos dlouhý tenký, dědictví po arijských předcích. Madurští kuliové vynikají daleko silnou stavbou těla nad ostatní jávské domorodce, typus lebky bývá silně mongolský.

Nesnadno jest podati dobrou a spolehlivou charakteristiku průměrného Javánce, ani dlouholetí znalci poměrů se neshodují ve svých úsudcích. Hlavní tahy národního charakteru však všem

skoro společné jsou mírnost a jistá dobrosrdečnost podmíněná sklonem k pohodlnosti. Vesměs však jsou velmi vznětlivi a netrpělivi, jakmile byli vyrušeni z klidu jim tak milého. Jsou poddajní a snášejí bez odporu jho dosti těžkého panství vyšších tříd, které požívají úcty a vážnosti skoro jedinečné. Jsou zpravidla velmi střídmí v jídle a pití, spokojují se s málem, za to však milují velmi přepych a nádheru v oděvu a v ozdobách, jsou velmi lehkomyslni a oddáni s náruživostí hrám hazardním i krutým. Patriarchální zvyky a obyčeje jsou jim posvátné, obyčejové právo (adat) je jim zákonem a každý varuje se je přestoupiti. Oblek jest u všech domorodců v zásadě stejný, jen ve volbě barev a jiných podrobnostech uplatňují se rozdíly národní a společenské. Kalhoty krátké po kolena a bavlněná kazajka jsou pracovním denním úborem muže, sarong obtočený kolem těla v podobě úzké sukně doplňuje oblek ve chvílích prázdně, kdy také javánská dýka, kris, bývá vždy zastrčena za pasem. Šátek na hlavě nechybí nikdy mužům, za to ženy chodí s hlavou nepokrytou. Ženám hlavním kusem oděvu je sarong, pak mívají též kazajku, ale při práci bývají s odkrytou horní částí těla, široké šály (slendang) mívají přehozeny přes ramena.

Přirozená intelligence jávských Malajců je značná, chápou snadno a vynikají bystrým úsudkem, za to píle není jich národní ctností; zvláštní talent mají pro formální kulturu společenskou; decorum společenské je hlavním pravidlem života. Ženy mají postavení velmi podřízené, zato děti vychovávají se velmi laskavě.

Láska a útrpnost k bližnímu není prý právě silnou vlastností Javánců, přátelství, přítulnost, věrnost, vděčnost, oddanost schopná oběti jsou prý rovněž dosti řídké. Snadná vznětlivost působí, že výbuchy šíleného vzteku ze žárlivosti nebo pro bezpráví nejsou řídké, ač decorum společenské žádá chování co nejklidnější za jakýchkoliv okolností.

Mnoho se píše o těchto zuřivých záchvatech, které prý zejména často se přiházejí u vášnivých kuřáků opia; zuřivci stíženi „amokem“ jsou podle četných knih nebezpečím velmi častým v ulicích měst, ve slepé zuřivosti běží prý ku předu jako vzteklí psi a probodnou nebo posekají, koho potkají. Ve skutečnosti jest však „amok“ zjevem velice řídkým, spolehliví, střízliví Evropané po léta na Jávě žijící tropí si smích z pověr šířených

Domorodí jávští herci.

literaturou a zpravidla dovedou se upamatovati jen na případy velmi ojedinělé a nahodilé za celou řadu let.

Veliký odpor mají Javánci proti tělesným trestům a velmi se bojí i úrazů, však byvše jednou k boji podníceni, vynikají často statečností mnohdy až podivuhodnou a krvežíznivým fanatismem.

Vládnoucí náboženství jest islam, ke kterému přiznávají se domorodci všech národů pouze s výjimkou kmene, žijícího na pohoří Tenggerském, který si zachoval původní náboženství přírodní smíšené vlivy náboženství indických. Javánci jsou vesměs velmi pověrčiví a lehkověrní, bývají proto vykořisťováni bezuzdně praktickými fanatiky náboženskými a zejména privilegovanými zástupci islamu, přistěhovalými Araby.

Vedle domorodého obyvatelstva žijí na Jávě tak zvaní „vreemde Oosterlingen", zejména Číňané a Arabové a pak Evropané. Číňanů jest přes 300.000, Arabů 19.000, jiných cizích Asiatů na 3000 a Evropanů 65.000.

Číňané jsou z větší části potomci dávných přistěhovalců, značně smíšení s krví malajskou, neboť ženy jejich obyčejně bývají Malajky či Javánky domorodé, jen menší počet, zejména městských, jsou nedávní přistěhovalci. Akklimatisovaný typem často jen málo od Malajců se lišící „Parakan-chineez" bývá zámožný, mluví malajsky převahou, ale zvyky a způsobem života jest pravý Číňan, mívá několik domácností a často i evropské maitressy, má smysl pro různé příjemnosti kultury evropské, vydává hodně, je-li již bohat a jdou-li obchody dobře, i má velký smysl pro čínské vlastenectví, pro kulturní styky se starou vlastí. Za to nedávno přistěhovalý „sin-kheh" je rád, že zbavil se bídy a špíny i útisků ve staré vlasti, těší se nesmírně snazším podmínkám živobytí a s pílí nesmírnou a s odříkáním hledí domoci se bohatství, neštítě se nikterak ani prostředků zakázaných, násilí a podvodů proti lehkomyslným, ubohým domorodcům.

Společensky tvoří Číňané jakýsi střední stupeň mezi Evropany a domorodci. Jsou zvláštní celek pro sebe, ostře oddělený od jiných živlů, jsou podrobeni zvláštním zákonům a předpisům, mají i vlastní hodnostáře samosprávné, odpovědné pouze bílým úředníkům koloniální správy.

Číňané jsou znamenití a bezohlední obchodníci, krutí vykořisťovatelé domorodců, a proto podléhají zvláštním předpisům,

které jich neblahý vliv na lehkomyslné domorodce dosti značně obmezují. Jsou finančně nejsilnějším živlem v celé Indonésii, obchod střední a drobný a lepší řemesla jsou vesměs v jich moci a dokonce již i ve velkoobchodu s úspěchem soutěží s bělochy. Číňan dovede se vpraviti do všech nejrůznějších zaměstnání, ale nejraději jest obchodníkem. Četné regály hollandské vlády bývají jim pronajaty trvale nebo dočasně, tak na př. prodej opia, vlaštovčích hnízd, zastavárny a j.; nikdo nedovede tak velké důchody vytlouci z nich jako Číňan, a proto často fiskální ohledy zvítězí nad svědomím a domorodé obyvatelstvo vydá se na pospas čínskému vydřiduchu.

Číňané mají mnoho obdivovatelů i nepřátel; jedni praví, že jsou neduhem v životě tropických národů a zejména v hollandské Východní Indii, jiní cení je vysoko pro nesmírnou pracovitost a talent obchodní. Politika vládní nebývá k nim vždy důsledna, uznává se, že jsou nezbytni pro indolenci domorodého obyvatelstva a že do státní pokladny odvádějí největší příspěvky, z druhé strany však bázeň před jich soutěží a nesvědomité vykořisťování domorodců působí jim četné nepřátele.

Arabové jsou počtem sice nehojni, mají však velmi důležitou úlohu, neboť jsou v ohledu náboženském, kulturním, často pak i politickém vůdci ostatního obyvatelstva, které v nich vidí příbuzné prorokovy, privilegované zástupce islamu. Z nich rekrutují se sluhové víry, ale zároveň též vyděrači a lichváři nejhoršího druhu. Arab je ještě mnohem nesvědomitějším vykořisťovatelem domorodců nežli Číňan a koloniální správa nemá proti jeho řádění tak rázných a mnohých prostředků, neboť náboženská prestige chrání Araba od citelné kontroly. Jsou to v pravém slova smyslu škodliví parasiti, kteří se dříve, zejména na západní Jávě velmi neradi přizpůsobovali tlaku evropské moci a často sváděli lid k ozbrojenému odporu proti šíření hollandské správy.

První Evropané, kteří do Indonesie a také na Jávu vnikli, byli Portugalci v druhém desítiletí 16. století. Koncem 16. století pronikli sem s úspěchem Hollanďané, kteří brzo založili tak zvanou Východoindickou společnost „geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie“, která vítězně vytlačila Portugalce z ostrovů. Plných dvě stě let trvala vláda „kompagnie“, ale v druhém půlstoletí 18. věku moc její rychle klesala a r. 1800 stát sám pře-

vzal kolonii do své správy. Tradice z dob společnosti zachovaly se však až dosud bez velkých změn, v první řadě jdou vždy obchodní a zvláště fiskální zájmy, do práv a zvyků domorodého obyvatelstva vměšuje se správa evropská co nejméně, zůstává opodál ruchu domácího jako vznešená, ale cizí ochranitelka. Z toho důvodu Evropané i Hollanďané sami zůstávají vždy jen cizinci, hosty na ostrově, žijí svým zvláštním odděleným životem a nemají obyčejně žádného úmyslného vlivu na národnost, zvyky a obyčeje domorodého obyvatelstva.

Většina Evropanů přichází sem neženatých, a proto počet míšenců bývá velmi značný. Na rozdíl od kolonií anglických, míšenci ti, jsou-li bělochem otcem uznáni, mají veškerá práva bělochů a mohou dosíci i vysokých úřadů. Míšenci mají zpravidla špatnou pověst, že prý dědí hlavně špatné vlastnosti obou plemen, jest však jisto, že z jejich řad vyšlo mnoho nejlepších důstojníků a úředníků koloniální správy.

Styk s ženským pohlavím jest na Jávě velmi snadný a vláda i společenské poměry rády trpí trvalé spolužití bělochů neženatých s domorodkou, dokonce vojáci mohou míti i v kasárnách s sebou domorodé souložnice.

Mezi Evropany skoro $^3/_4$ jsou Hollanďané, na druhém místě pak přijdou Němci. Málokdy myslí Evropané zaříditi se pro pobyt v tropech pro celý život, jen málo rodin žije na Jávě v druhé nebo třetí generaci a to jen v místech podnebím Evropanům zvláště příznivých. Pensistům se často odtud nechce, zvykli si na pohodlný život s davem služebnictva a neradi již snášejí sevřenost a společenský tlak v evropských městech stejně jako mlhavé, chladné podnebí hollandské vlasti.

Hollanďané nevnucují domorodcům ani své řeči ani křesťanské víry. Tím ubránili se nesčíslným obtížím a neplechám, které zejména podnikaví a bezohlední missionáři tak snadno a často natropí v jiných koloniích. Jakákoliv missionářská propaganda přísně se tresce na Jávě, missionáři smějí se zabývati jen výchovou ve školách a správou dobročinných ústavů, smějí vnášeti do obyvatelstva křesťanské názory mravní, ale jen za podmínek zvláště přísných smějí někoho pokřtíti. Netřeba se domnívati, že tuto snášelivost k domácím institucím diktuje Hollanďanům jen pravá láska k bližnímu, v první řadě jest to ohled ryze praktický, nepřekážeti si zájmům klidné správy a

hospodářských styků. Každý člověk, který má trochu citu pro právo jiných, musí uznávati správnost této liberálnosti, zejména proti Javáncům. Křesťanství dalo by jim jistě velmi málo dobrého; naopak podnítila by propaganda fanatismus muhamedánský, který nesnadno by bylo uhasiti a zmoci.

Ve Weltevredenu jsou rozsáhlé budovy vládní, hostící různé úřady správy koloniální. Batavia jest skutečným sídlem vlády hollandské Východní Indie, ačkoliv generální guvernér a generální sekretariát, nejvyšší tedy úřady, mají residenci i úřadovny v Buitenzorgu. Jáva je nejdůležitějším členem hollandské Východní Indie, je pravým jejím klenotem a srdcem. Na ní soustředěny jsou tři čtvrtiny obyvatelstva celé této velké osadní říše, ačkoliv co do plochy zaujímá málo více než jednu patnáctinu. Pokud se týče kultury obyvatelstva i organisace správy, jest Jáva též na prvním místě a vzorem pro ostatní členy velikého malajského souostroví pod vládou hollandskou. Nejen její lidnatost dnešní, ale i hospodářský, kulturní i dějinný význam jest daleko větší nežli čtyřikráte rozlehlejší Sumatry, nebo šestkráte většího Bornea. Pokud přirozená poloha, povaha pobřeží a tvářnost povrchu půdy mají při tom úlohu, zmíníme se na jiném místě.

Hollandská čili Nizozemská Východní Indie je majetkem nizozemského státu a královna hollandská je ve svých právech suverenních, pokud se týče formy vládní a zákonodárství, obmezena pouze konstitucí nizozemskou, účastí obou dvou sněmoven, v nichž kolonie zástupců žádných nemají. Nejvyšším správním úřadem pro kolonie jest koloniální ministerstvo v Haagu, kterému jest přímo podřízen generální guvernér, jenž representuje královnu v Nizozemské Indii.

Generální guvernér se sídlem v Buitenzorgu má k ruce tak zvanou „indickou radu“ pětičlennou, která skládá se z nejvyšších funkcionářů správních a zasedá v Batavii. Rozpočet a také důležitější zákony jiné propracuje tato rada a po schválení generálního guvernéra předloží se ministerstvu kolonií a podléhají konečnému rozhodnutí nizozemského ústavního apparátu. Přes to je moc generálního guvernéra velmi značná, neboť cestou nařízení ve shodě s „radou indickou“ může novoty zaváděti a i zákony sněmovnami usnesené přizpůsobovati. V době povstání nebo války stává se generální guvernér samostatným zákono-

dárcem a má dokonce i právo domorodým knížatům v obvodu vlastní koloniální državy válku vypovídati.

Generální sekretariát je vlastním výkonným orgánem guvernéra generálního, v něm soustřeďuje se veškerá správa v jednotlivých odděleních, jichž zřízení a pravomoc nezadá si s jednotlivými odbornými ministerii v zemích konstitučních.

Nizozemská Východní Indie jest za účelem správy rozdělena v jednotlivá residentství čili provincie. Takových residentství čítá Jáva s Madoerou dohromady 17. V čele residentství stojí resident v hodnosti plukovníka, v některých oblastech mimojávských má i titul guvernéra. Jáva s Madoerou má svůj vlastní status úřednický, ostatní část souostroví t. zv. „Buitenbezittingen", „vnější državy" mají zvláštní status. Residentům jsou podřízeni assistenti-residenti, kteří bývají správci menších oblastí, t. zv. „afdeeling" čili krajů. Nižší hodnosti v politické službě jsou kontrolor a aspirant-kontrolor, kteří vykonávají službu v přidělení vyšším úřadům nebo inspekční t. zv. „cestujících kontrolorů". Finanční správa má zvláštní úřednictvo.

Evropané jsou přímo podřízeni jmenovaným politickým, správním úřadům. Pro záležitosti domorodců je však v činnosti celý složitý apparát úřední s domorodými úředníky a také Číňané i jiní cizí Asiaté mají zvláštní svoje dozorčí úřady, takže evropský úředník s jinokrevným „publikem" do přímého úředního styku skoro ani nepřijde.

Pokud se týče správy domorodých záležitostí, rozeznávají se různé formy v obvodu Nizozemské Východní Indie. Jsou tu domorodé státy, neb území kmenová, která jsou pouze v poměru spojeneckém čili ochranném (pod protektorátem) k Nizozemsku. Pak jsou domorodá knížectví, do jichž vnitřní správy se Hollanďané nemíchají, a pak knížectví, v nichž také již provinciální a krajská správa je pod přímým dozorem hollandských úředníků. Do této kategorie patří císařství Soerakartské a sultanát Djokjakartský, poslední dva domorodé státy na Jávě.

Konečně jsou — a sem patří největší část Jávy — residentství pod přímou správou hollandskou, kde i domorodá úřední hierarchie začíná regentem, jemuž svěřena jest správa domorodých záležitostí v obvodu jednoho kraje, ovšem pod přímým, dle okolností a osobních poměrů více nebo méně dotěrným dozorem assistenta residenta. Regenti bývají obyčejně potomci

slavných knížecích rodů, v residentstvích střední Jávy příbuzní císaře soerakartského, nebo sultána djokjakartského; též nižší úředníci domorodé správy bývají šlechtici. Hollandská vláda k vlastnímu pohodlí a prospěchu využívá tak nezměrné úcty a oddanosti, kterou lid jávský je oddán representantům potomstva svých dávných tyranů a utiskovatelů, jimi vykonává svoji moc a lid necítí tak moci cizinců, méně nenáviděné a obávané, pokud nepřichází s ní v přímý bezprostřední styk. Tento konservatismus hollandské koloniální politiky, zachování starodávného orientálního způsobu správy i domorodého úředního apparátu, bývá podrobován rozmanitým kritikám příznivým i nepříznivým, tolik však jest jisto, že konservatismus tu osvědčil se výborně ve prospěch Hollanďanů, neboť již po 80 let nebylo na Jávě velké, vážné revoluce, nebylo tu jitření, jaké by jistě nastalo při přímém styku bílých úředníků s domorodým obyvatelstvem.

Práva domorodců chrání se přísnými zákony proti nástrahám hrabivých kapitalistů evropských a čínských, celá stavba ochranných zařízení pečuje o to, aby domorodci nebyli utiskováni jiným nežli státem samotným, který ve prospěch státní pokladny ssaje z nich peníze daněmi, monopoly i pověstnými kulturními systémy. Vše je dovoleno ve prospěch fisku, i roboty na státních plantážích a na veřejných cestách i stavbách!

KAPITOLA ČTRNÁCTÁ.

Buitenzorg a život Sundánců v západní Jávě.

Rozkošnou cestou prostřed nádherných palem, velkolistých banánů, elegantních bambusů, drobných plantáží kávových, rozlehlých rýžovišť a zbytku původních džunglí vine se dráha z Batavie na jih k Buitenzorgu. Volíme-li ranní rychlík, odjíždějící z Batavie kol 7. hodiny, jsme za $1^1/_2$ hodiny na místě. Celková vzdálenost jest jen 62 *km* a přece jen podnebí Buitenzorgu jest docela jiné, daleko snesitelnější a zdravější.

Buitenzorg (vysl. Bajtnzorch, t. j. bez starosti) zaslouží skutečně tohoto názvu. Již jeho poloha na úpatí mohutné sopky Salaku jest skutečně rozkošná, a ač leží jen 265 *m* nad hladinou mořskou, jest značně „studenější“ než horká a nezdravá Batavie. Cholera i mor ušetří obyčejně toto místo a zdá se, že ani malarie není tu domovem, ač není nouze nejen o komáry, nýbrž ani o pravé moskity (Anopheles). Ojedinělé případy malarie jsou jistě obyčejně zavlečené. Dysenterie však nechybí ani Buitenzorgu, ale neřádí tu přespříliš často a také tyf vypukne jen zřídka epidemi ky.

Všechny tyto přednosti Buitenzorgu, jakož i blízkost mohutných vulkánů, pokrytých souvislými džunglemi, z nichž vane často občerstvující vánek, jenž píská teskné melodie v korunách palem a jemně šustí procházeje listovím bambusů, učinily místo to velmi oblíbeným u všech, kdož jsou vázáni na Batavii. Již od r. 1746 jest Buitenzorg sídlem generálního guvernéra, a jeho palác v sousedství proslulé botanické zahrady jest obklopen roz-

Alej starých fíkovníků před palácem guvernéra v Buitenzorgu.

košným parkem, v němž volně pobíhá hojně daňků, jelenů a gazel. V době, kdy Batavie byla již kvetoucí město, nebylo po Buitenzorgu ani potuchy, a nikdo také nestaral se o prozkoumání nitra ostrova, kdyžtě všechen zájem sloučený těsně se zámořským obchodem upínal se na pobřeží mořské. Tehdy prostíraly se tu ještě hluboké, panenské džungle, ve kterých žili tygři a jiné šelmy. Teprve později pronikli Hollanďané po řece Tjiliwongu až k místu, kde dnes stojí Buitenzorg, a počali tu mýtiti prales. Zde založena pak domorodá vesnice (kampong) zvaná *Bogor*, dnešní to název domorodců pro Buitenzorg.

V letech 1847—1870 bylo sice sídlo generálního guvernéra úředně znovu přeloženo do Batavie, ale i tu dobu guvernéři pravidelně dleli v Buitenzorgu. Dnes připadá jim i Buitenzorg příliš horký a tak přenesli své sídlo pro horkou dobu roční, t. j. za severozápadního monsunu do hor do Tjipanas za Sindanglayí.

Mohutný Salak, na jehož úpatí leží Buitenzorg, vyzvedá se z velice široké base do výše přes 2100 *m*. Jeho starý, ohromný krater jest však již dlouho nečinný a roztržen právě směrem k Buitenzorgu přecházeje pak v divukrásnou romantickou rokli, kterou teče prudký Tjiapus přes velké balvany trachytové. Na první pohled se zdá, že sopka ta má 3 vrcholky, ale to jsou jen zbylé stěny velkého krateru. Poslední veliká erupce odehrála se r. 1699 a způsobila veliké spousty.

Z hotelů oblíben jest jednak „Hôtel du Chemin de Fer" v blízkosti nádraží a ještě více hotel „Bellevue" nedaleko botanické zahrady, který vyniká půvabnou vyhlídkou na Salak ze zadních pokojů, t. zv. „bergkamer", které jsou též přiměřeně dražší.

Z mého pokoje byla vyhlídka přes železniční trať, probíhající těsně pod hotelem, na blízký osamělý kokosovník, jehož bohatý koš listů zvolna pokyvoval na šikmém, ztepilém kmeni, a přes něj na travnatou stráň svažující se k řece, u níž po celý den byl čilý život domorodců, zvláště koupajících se žen, jichž vnadná těla tím více vynikala v pestrobarvých sukních, a dále na bezmezné moře zeleně všech odstínů, v němž tulily se ve stínu stromů vždy zelených útulné chaloupky v celé vesničky, až výše na úpatí, kde hustá neobydlená džungle splývá v jedinou massu zeleně. V popředí lze ještě rozeznati chlebovník podle velikých, stříhaných, světle zelených listů, kokosovníky i zdobné palmy betelové, staré houštiny bambusů s převislými větvemi k řece, pře-

husté, tmavě zelené koruny mangovníku, nízkou palmu cukrovou, jejíž ohromné, peřené listy jsou význačny sivě zeleným zbarvením, ale pak již záhy splývá vše v nerozeznatelnou spleť, nad níž vévodí mohutný kužel sopky, na němž se často válejí husté, bílé mlhy. Výstup na Salak jest obtížný a může se státi i nebezpečným, zvláště ze severní strany, kudy nevede žádná stezka. Často bývá celý Salak zahalen v mraky, někdy jest však jasný a rýsuje se pak ostře na obzoru a vyniká zvláštním, modravým zbarvením.

V Buitenzorgu jako v záp. Jávě vůbec převládají Sundánci, mluvící svou zvláštní řečí, podstatně rozdílnou od malajštiny. Většina jich však mluví neb aspoň rozumí malajsky, jako vůbec možno se po celém ostrově dorozuměti malajštinou. Původně nezamýšlel jsem sice učiti se této řeči, naopak hleděl jsem u svých dodavatelů různých objektů přírodovědeckých i etnografických a zvláště u svého mladého sluhy Raboedina zavésti „vnitřní služební češtinu". Ale v krátku dospěl jsem poznání, že Buitenzorgu nepočeštím a že sám rychleji se naučím malajsky než můj milý Raboedin česky. A tak, aniž jsem řeči té věnoval příliš mnoho času, zdokonalil jsem se v ní za 4 týdny tou měrou, že mi bylo snadno dorozumívati se s domorodci a na konec svého pobytu na Jávě mluvil jsem slušně malajsky.

Doznávám však zcela loyálně, že malajština jest snad nejlehčí řečí na světě, a kdo by se jí více věnoval, mohl by jistě za měsíc zcela dobře malajsky mluviti. Řeč ta jest nejen nesmírně jednoduchá a primitivní, nýbrž i velice zvučná, neboť takořka bez výjimky po každé souhlásce následuje samohláska. Tak to vidíme již na číslovkách:

satoe *)	=	1	anam	=	6
doewa	=	2	toedjoe	=	7
tiga	=	3	delapan	=	8
ampat	=	4	sembilan	=	9
lima	=	5	sepoeloe	=	10.

„Ada" jest tvar, kterého užívají pro všechny formy slovesa „míti" i „býti" a již tento tvar samotný usnadňuje podstatně dorozumívání. Důrazu dosahuje se opakováním: tak „bagus" znamená hezký, „bagus-bagus" velmi hezký.

*) „Oe" dle hollandské transkripce vyslov jako naše u.

Malajština jest však i přes svou primitivnost velice poetická, v ní zrcadlí se bohatá a bujná fantasie Orientálců vůbec. „Mata-hari" znamená doslovně „oko dne", užívá se však pro označení „slunce". „Bikin" jest obecně užívané slovo as pro činiti, konati: „Bikin mati" značí doslovně „činiti mrtvým", tudíž zabíti, ale stejné fráze užívá se na př. i pro zhašení plynu. Nemohl jsem se ubrániti smíchu, když jednou ve východní Jávě ptal se nás domorodec šlechtic posluhující u stolu, zda si přejeme „vejce na měkko", což vyjádřil „stengga mati", t. j. na půl zabitá!

Mnohá slova vypůjčila si ovšem moderní malajština z hollandského neb anglického jazyka, tak na př. „lampa" pro lampu, „coppi" pro kávu („f" domorodci těžko vyslovují) a čaj. „Blanda" značí bílý, „orang blanda" bělocha, „ajer blanda" (= bílá voda) sodovku, ježto pochází ze země bělochů.

„Kantor" jest název pro jakýkoliv úřad, „bikin portretek" znamená fotografovati. Pro dotěrné domorodce jest důležitý a účinný výraz „pigi!", asi naše táhni! Melodicky zní obvyklý pozdrav „tabeh, toean" (= buď zdráv, pane), užívaný ovšem jen pro bělochy. Dni v týdnu se označují:

neděle = hari mingo,
pondělí = hari senen,
úterý = hari selassa,
středa = hari reboe,
čtvrtek = hari kemis,
pátek = hari djoemahat,
sobota = hari saptoe.

Na ukázku řeči uvádím tuto větu:

kasi sama saja bamboem besar da kupukupuk bagus
= přines mi veliké brouky a krásné motýle.

S malajštinou lze se dorozuměti od Indie až k Australii a kdo se jí naučí, cestuje nejen mnohem pohodlněji, nýbrž i laciněji.

Sundánci mají sice drobné postavy, ale těla jejich jsou velice pěkná, urostlá a pružná a to jak mužů, tak i žen. Muži bývají často bezvousí nebo mají jen řídký vous. Za to se vyznačují hustými havraními vlasy, které si zakrývají velice pestrými šátky, jež si uměle ovinují kol hlavy. Jejich chůze jest neobyčejně lehká a pružná, a to i tehdy, když nesou těžké břímě. Jako

Sundánka se svým dítětem v Buitenzorgu.
Fot. Domin.

praví Orientálci jsou ovšem nadmíru leniví a pracují jen, pokud jest toho nezbytně potřebí. Dovedou však pracovati vytrvale a zručně, takže jsou pod příslušným dohledem dělníky výbornými a velice lacinými. Kuli, který nese po celý den těžký náklad, dostává pravidelně jen 30 centů (= 60 h) denně, mzdu směšně malou, ale postačitelnou v této rajské zemi, kde netřeba se mnoho starati o výdělek, ježto příroda sama obživuje člověka po celý rok stejnoměrně.

Mnozí cestovatelé píší, že bychom marně hledali u příslušníků malajské rasy věrnost, pravdomluvnost, poctivost a lidskost. S tímto názorem nemohu však souhlasiti; jsouť Javánci (ovšem až na některé výjimky) mnohem účinnější a poctivější než jiné rasy v tropech. Výjimku činí arci veliká města, kde jsou zkaženi stykem s Evropany a lačnou honbou za laciným ziskem, i místa, kde se usídlili vyděrační Arabové, nebo kde je vykořisťují vychytralí Číňané, kteří jsou roztroušeni takřka po celém ostrově.

Jistě jsou však domorodci Jávy nejvyšší měrou lehkomyslní, nestarajíce se, jak bude zítra. Tuto špatnou vlastnost jejich povahy vysvětluje a snad i jistou měrou omlouvá celé prostředí, ve kterém žijí. Jejich požadavky jsou celkem malé, byť i často slýchaná fráze, že jim dostačí na celý den hrst rýže, byla nadmíru přehnaná, a země celá jest nesmírně úrodná, produktivní a podnebí rajské, takže netřeba se chrániti leda od přílišných dešťů. Stromy a byliny, které jim skýtají nejdůležitějších prostředků k živobytí, rostou a obnovují se bez péče ruky lidské, jen rýžoviště — zvaná savy (sawah) — vyžadují občasného zpracování. Tak se vyvinula u domorodců jakási bezstarostnost vyplývající z vědomí, že jim takřka netřeba starati se o svůj příbytek, oděv a potravu, že neznají krutého boje o život, jaký známe my. A tato bezstarostnost zvrhla se většinou v trestuhodnou lehkomyslnost a lenivost. Peníze, kterých nabudou někdy za práci mnoha měsíců, utratí za pěkný batik anebo kris, který potom třeba za směšně malý peníz opět prodají. Pro obchod nemají vůbec smyslu, a proto kvete Číňanům a Arabům všude na Jávě pšenice. A není to vzácným zjevem, že i celá rodina kupuje buď v domorodé „restauraci“ pouliční nebo v nějakém čínském krámku již celý upravený oběd, jen aby si uspořili práce.

Za to Javánci milují přírodu, cítí se sami její součástí a rozumějí jí tak, jak jí sotva který běloch dovede rozuměti. Tam, kde průměrný turista kráčí beze zvláštního zájmu, domorodec vidí a slyší sta věcí, mluví s přírodou, s každou větévkou, s každým živočichem.

Poměry ty připomínají maně život, jaký líčí fantasie lidská v ráji. Nám se zdají ti domorodci ubohými, necivilisovanými nevzdělanci, smějeme se jejich bájím a pověstem, smějeme se i jim samým, ježto nemají porozumění pro vymoženosti naší kultury a techniky, a zatím, když takový domorodec provádí bělochy tajemnou, panenskou džunglí, zda nepokládá je za nevzdělance, kteří jsou hluší a slepí k přírodě, za ubohé děti, jimž on, divoch, mohl by býti učitelem?

KAPITOŁA PATNÁCTÁ.

Manželský život domorodců a hollandská „rijstafel“.

Sundánky mají pravidelně graciésní pohyby a pěkná těla s měkkými liniemi. Svůj havraní černý vlas mají hladce nazad sčesaný a vzadu spletený v jednoduchý cop. Jejich velké, černé oči září neobyčejným, vlhkým leskem, který se dobře odráží i od tmavohnědých tváří. Čelo bývá často vysoké s vyniklými hrboly uprostřed. Nos menší, spíše nízký, chřípí však široká, rty dosti široké, krásně malinové, ústa malá, brada pěkně zaoblená. I dospělé dívky mají význačně dětský výraz oválního nebo kulatého obličeje. Mnohé z nich by uznal za krásky každý; i v jejich chůzi a pohybech jeví se nevtíravá gracie. Poprsí jejich jest krásné, aspoň dokud jsou mladé; i boky vyznačují se pěknými liniemi. Krása mnohých ovšem rychle vadne, zvláště mají-li hojnost dětí, což bývá pravidlem. Mnohé babice, které snad v mládí byly krasavicemi, odpuzují svým zchátralým, nehezkým tělem, které jakoby schválně vystavují na odiv, kdežto mladé domorodky bývají obyčejně cudné, zakrývajíce si poprsí, které mají při práci obnažené, pozoruje-li je cizinec.

Zvláštní zmínky zasluhuje pohlavní život Sundánců (a Javánců vůbec), který se vyznačuje takovou smyslností a i neřestmi, že jim rovné nenalezneme ani u divokých Papuanců neb australských černochů. Jistě že i tato okolnost souvisí s lehkostí, s jakou vyživují sebe i četnou rodinu, a s vrozenou jejich leniviostí, která svádí jejich smyslnost při nedostatečné zaměst-

nanosti na scestí. U nás chuďas naříká, musí-li se starati o mnoho hladových krků. Na Jávě však vezme si zhusta domorodec rozvedenou paní a raduje se, že hned na počátku manželství batolí se kol něho více dětí, které mu žena přinesla věnem.

Domorodci jávští hoví svému pohlavnímu pudu měrou nejvyšší, ženíce se často v útlém stáří 12 aneb 13 roků. A není to snad vzácným zjevem v domorodém jávském kampongu, zastihneme-li tu manželky ve stáří 9 anebo i dokonce 8 let!

Javánci obyčejně mají jen jedinou manželku, zato však nezřídka je vystřídávají, neboť koran dává jim právo, aby jednu manželku z domu vyhnali a vzali si novou. Rozvod bývá často podmíněn malichernou příčinou. Jednu rozmarnou příhodu toho druhu vypravuje *Haberlandt.*

Ředitel botanické zahrady v Buitenzorgu měl několik domorodých domácích sluhů, z nichž jeden bydlil se svou mladou manželkou za říčkou Tjiliwongem. Každého dne pozdě večer již za úplné tmy brodil se domorodec ten se svítilnou šumícím proudem řeky k svému příbytku. Když vypukl západní monsun, Tjiliwong den ode dne se více plní a jeho řečištěm valí se prudké proudy vln, které ztěžují našemu manželi přechod vždy víc a více. Když brod říčkou stává se nebezpečný, vyloží náš rek své mladé choti, že vzhledem k rozvodněné řece zná jen jediný prostředek, jak nebezpečí tomu uniknouti, a ten jest — rozvod. Mladá paní uznává, že muž má pravdu, a tak se odeberou ke knězi, který také souhlasí a rozluku provede, načež se mladý párek v klidu a bázni boží rozejde. Za několik měsíců přijde však náhodou rozvedená paní se svým roztomilým děckem do dvora, kde pracuje její muž. Oba zapředou rozhovor, konstatují, že vítr se obrátil, a že s výchoďním monsunem klesl i rozvodněný Tjiliwong, a ježto oba jsou dosud svobodní, shodnou se, že vzhledem k nízkému stavu vody znovu vstoupí v stav manželský. Kněz ovšem nemá, co by proti jich opětnému spojení namítal, a tak znovu skáče šťastný manžel každý večer se svítilnou v ruce v řečisti Tjiliwongu s balvanu na balvan, aby byl za to odměněn v náručí milující ženy, které znovu nabyl.

Mnozí domorodci propůjčují rádi své ženy bělochům, ovšem za peníze. Hlavním motivem pro toto podivné jednání jest ziskuchtivost. Jsouť Javánci nejen leniví, nýbrž i marniví, rádi se všemožně zdobí, kupujíce si drahocenné batiky, ozdobné přesky,

prsteny na nohy i ruce, náramky, náhrdelníky, náušnice a četné jiné tretky. Poněvadž pak mají stálý nedostatek peněz, jichž ceny nikdy nepochopí, třebas by je i těžce získali, neštítí se ničeho, jak by si je zaopatřili. Jinak jsou však na své manželky neobyčejně žárlivi, a kdo chce bezpečně cestovati po Jávě, musí naprosto nechati domorodé ženy na pokoji.

Mnozí Hollanďané a Evropané vůbec usedlí na Jávě žijí společně s domorodkou, a proto také shledáváme tak veliký počet míšenců všude po celém ostrově. Javánky ostatně se nestydí, stanou-li se matkou míšence, byť i byl otcem běloch, kterého viděli jen jednou v životě. Plnokrevný domorodec nemůže se státi úředníkem, míšenec však ano, a tak mnohá Javánka jest přímo pyšná, že dostala syna, který bude něčím vyšším, než jest ona sama.

Na spojení manželské dívají se domorodci vůbec jako na svazek, který se lehce uzavře a lehce zruší. Jinak rodinný život jest dosti spořádaný a manželky obyčejně věrné. Mnohý muž, který by zabil ze žárlivosti bělocha, jenž se pokouší přiblížiti se jeho ženě, dovolí třebas za smluvený peníz, aby žena jeho po určitý čas žila s tím, kdo mu zaplatí, a nejen, že se sám vzdá po tu dobu všech manželských práv, nýbrž dohlíží sám, případně i se svými nebo ženinými rodiči, aby jeho zaprodaná žena zachovávala svému novému pánu naprostou věrnost. Kdyby se snad přece prohřešila, bývá surově sbita. Podobně dohlížejí na zaprodanou, před tím ještě netknutou dceru vlastní rodiče; když se jí pak její pán nabaží, stačí nějaký dar, aby od něho v klidu a bez mrzutosti odešla.

Ostatně na Jávě nepokládá se za neslušné, zeptá-li se dáma z přední společnosti veřejně svobodného pána, s kterou domorodkou žije.

Hollanďané na Jávě žijí velice pohodlně a mnozí propadají i lenivosti, která zachvátí ve vlhkých tropech každého, kdo není velmi energický. Tisíce maličkostí, které jsme si zvykli obstarávati si doma sami, v tropech odpadají. I každý turista, který pobude jen krátký čas na jednom místě, najme si stálého sluhu, který od rána do noci pečuje o jeho pohodlí, pomáhá dokonce i při oblékání a pod. Vedle toho pro těžší práce najme se vždy potřebný počet kuli a tak nezbude pro bělocha práce pražádná.

Vliv jednostranné výživy rýží na objem těla domorodé mládeže.
Fot. Domin.

Podobně jest tomu i v domácnostech hollandských, kde paní domu obyčejně má jen jakýsi dohled nad svým služebnictvem a i ten často vede velice nedbale. O kuchyni se vůbec nestará, péči o děti přenechá také z valné části domorodým sluhům a služkám a — což u dam jest takřka neuvěřitelno — ani o toilettu mnoho nepečují. Co vlastně taková paní v domácnosti dělá, zůstalo mi podnes záhadou, předpokládám, že valná část dne jest obětována spánku. Za těchto okolností nejsou mnohé dámy nikdy připraveny, aby přijaly návštěvu, a proto jest třeba, i při etiketní návštěvě, aspoň o den dříve se ohlásiti, aby se milostpaní mohla ustrojiti.

Muži cítí se ovšem ve svých lehkých bílých oděvech, bez vesty a namnoze i bez spodního prádla až na síťovou košili často vykrojenou zcela volni i při sebe horším vedru. Děti pobíhají pak celý den v jednoduchých, bílých, košilkových kalhotách. Dámy však přicházejí k snídani (i v prvním hotelu, kde sedí ovšem společně při téže tabuli s muži!) nečesané, bosé, jen v lehkých trepkách, v bílých nočních kabátcích anebo podivných županech, místo sukně mívají pak kol těla ovinut pestrobarevný sarong. A v tomto „deshabillé", leda trochu učesány, přicházejí někdy i v poledne k rijstafel! Že ranní ty oděvy bývají (zvláště u starších dam) z polopruhledného hedvábí, jest ovšem věcí vedlejší, a myslím, že by to neomlouvalo ani mladých krasavic, kdyby se objevily s rozcuchanými vlasy a bosonohé.

Jinak jsou Hollanďanky bez rozdílu věku velice přívětivé a milé. Moje sousedka v hotelu, jinak mně neznámá, dáma již starší, mluvící hollandštinou, které jsem nikdy řádně nerozuměl, byla vzorem takové milé dámy, která nikdy neopomenula příležitosti, když mohla ke mně prohoditi několik laskavých vět. Jednou jsme si však špatně porozuměli. Zatím co jsem pil na verandě před svým pokojem černou kávu, přinesla mi má úctyhodná sousedka fotografii své dcery a jejích dvou dcerek, při čemž propukala stále v usedavý pláč. Soudil jsem z toho, že asi ta dobrá duše zemřela, a ze slušnosti kondoloval poznamenávaje, že jest to skutečně truchlivé, když tak mladá osoba zemře a že těžko snésti tak krutou ránu osudu. Zatím se však ukázalo, když slzy se trochu utišily, že má dobrá sousedka čeká zítřejší poštou psaní od své vzdálené dcery. — Od té příhody naše styky valně ochladly.

Hollanďanky na Jávě bývají hezké, často však ztloustnou v pozdějším věku, což nepřidává krásy jejich postavám obyčejně menším. Myslím, že na tom jest hlavně vinen (vedle snad vrozené již inklinace) lenivý a pohodlný život, nedostatek pohybu a pak hlavně pověstná jávská *rijstafel,* která mnohým jest hlavní potravou.

Rijstafel jest nejdůležitější součástkou lunche, který se na Jávě také označuje tímto názvem. Někdy však předkládá se i k snídani i večer k obědu, tak zvláště v odlehlejších částech Jávy, kde bývala takřka naší jedinou stravou.

Tato rýžová krmě jest však nadmíru složitá, daleko složitější než indická rýže s curry. Pomyslete si, že se základní rýží smíchá se 20 až 30 (a často více!) ostrých, sladkých i slaných, masitých i moučných příkrmů, pak se to vše promíchá na hluboké míse, kterou ovšem ze slušnosti zovou talířem, a když jest to již dostatečně promícháno, nastává slastný okamžik, kdy lze poznati, jak se ta směs vydařila. Jí se pak velikou lžicí (pravou rukou!), případně lze si pomáhati vidličkou v levé ruce. Jí-li se rijstafel, vypadá to dojista jako krmení, a naprosto ne esteticky.

Pomyslete si na př. dvojí rýži, obyčejně uvařenou a osmaženou, tvořící základ. Pak přinesou mísy s červenými, hnědými a žlutočervenými velice ostrými omáčkami, jimiž se rýže polévá. V některých omáčkách plavou různé zbytky kuřat, ohryzky masa a pod. Když jest rýže již dostatečně ostrá, přinesou smaženou cibuli a mimo ni jakousi skoro černou hmotu odporného vzhledu, na kterou jsem se však nikdy neodvážil, takže ani nevím, co to jest, ani jak to chutná. Následují oplatky, vyrobené z mořských ryb a krabů, na to ryby všeho druhu, sušené, nakládané v octě nebo v oleji, neb i sekané, často nelibě páchnoucí, poté přinášejí okurkový salát a často i vařené okurky. Nikdy nechybějí ani kuřata v nejrůznější podobě, ne právě vždy lákavé; na to nákyp ve formě omelety nebo puddingu, banány, obyčejně osmažené, rozmělněné kokosové ořechy, mladé výhonky palem, plody stromu Gnetum v různé přípravě atd. Konečně přinesou objemnou mísu nejméně s 20 pikantními a po výtce velice ostrými příkrmy, které vydávají skvělé vysvědčení o bohatosti různých tropických plodů a užitkových rostlin vůbec a zároveň svědčí o vynalézavosti lidské, zvláště, jde-li o vlastní žaludek. Následují pak ještě kompoty, ostré i sladké, vajíčka, kuřecí játra, kozí

maso, upravené zvláštním způsobem (zvané „sapi“), a všeobecně oblíbené, zvláštní veliké koule ze sekaného masa, různé plody, nadívaná paprika, rybí jikry atd. atd.

Pak se to vše s pomocí boží promíchá a může se jísti. Někdy ta míchanice jest dobrá, zvláště byl-li materiál výborný, často však dopadne daleko pod naše očekávání. Mé péro jest však příliš nedostatečné a stejně i mé kuchařské vědomosti, takže

Na trhu v Buitenzorgu: ošatky a jiné předměty zhotovené z bambusového pletiva. Fot. Domin.

čtenář musí se spokojiti s tím, co jsem právě vylíčil, a odpustiti mi vše, nač jsem ještě zapomněl.

Ani přisluhování při rijstafel není tak jednoduché jako při obyčejné tabuli. Vyžaduje totiž celé řady domorodých číšníků, kteří v husím pochodu přinášejí mísy se všemi ingrediencemi nezbytnými pro tuto národní jávskou krmi, do níž se zamilovali Hollanďané tak, že se neobejdou bez ní ani na moři.

Není snad jídla, které by se nemohlo přidati na rijstafel, a plně souhlasím, ať už se přidá cokoliv, oné všehochuti zkaziti nelze.

Jednu nevýhodu má rijstafel pro majitele hotelů, totiž že musí míti celý štáb domorodých sklepníků, nutných pro posluhování hostům při rýžové tabuli. Slýchal jsem častěji, že právě z toho důvodu jest místy v odlehlejších a méně navštěvovaných krajích Jávy tato rijstafel, bez níž se žádný Hollanďan nemůže obejíti, příčinou nevýnosnosti mnoha hotelů.

Ten, kdo jest poctivě nakrmen rýžovou krmí, potřebuje důkladné siesty, a tak rijstafel přispívá také k lenivosti. I já byl nucen pevnou vůlí přemoci únavu a ospalost po rijstafel, osvěžiti se koflíkem silné kávy, abych mohl pokračovati bez překážky ve své práci.

Myslím, že zálibu v rýži s četnými ostrými příkrmy a omáčkami přejali Hollanďané od domorodců, jimž jest rýže hlavní stravou. Také Javánci nepřidávají k rýži ani soli ani omastku, zato však různé ostré přísady. Domorodé novorozeně, sotva může přijímati pevnou stravu, dostává rýži takřka jako výhradní potravu. Nemírné požívání rýže nezůstává ovšem bez působení na tvar těla. Takřka u všech dětí můžeme pozorovati nepřirozeně veliká, nafouklá bříška, která se teprve v pozdějším věku ztratí. Dospělí Javánci bývají sice svalnatí — i prsní svaly mají pravidelně silně vyvinuty — avšak nepamatuji se, že bych kdy viděl tlustého Javánce, s výjimkou několika šlechticů. Číňané inklinují ovšem k tloustnutí a bývají nezřídka v pozdějším věku sádlem silně obrostlí.

KAPITOLA ŠESTNÁCTÁ.

Tropické podnebí. — Vzpomínky z Buitenzorgu.

Mluví-li se o tropickém podnebí, dává se obyčejně důraz na jeho pravidelnost. Ve skutečnosti není však v té příčině rozdílu od našeho podnebí; stejnou nepravidelnost shledáváme, sledujeme-li rozdělení srážek a podnebí po řadu let. Na tuto okolnost třeba upozorniti se zvláštním důrazem, ježto stojí v rozporu s obvyklým názorem o klimatu horkých krajů. Právě jako u nás týž měsíc jest jeden rok suchý a napřesrok vlhký, tak tomu bývá i v tropech, takže obvyklé údaje třeba přijímati jako idealisovaný průměr.

Buitenzorg jest, jak známo, z nejvlhčích míst na světě, počet srážek za rok dostupuje asi 4500 *mm*, příležitostně dokonce i přes 5000 *mm*. Červen, červenec a srpen jsou pravidelně měsíce nejsušší, kdežto v prosinci až v březnu prší nejvíce. Za našeho pobytu (r. 1909) spadlo však v srpnu na 700 *mm* (!) (o polovinu více než v Praze průměrem za rok) a za celých 14 dní v září pršelo pouze dvakrát a k tomu ještě ne příliš vydatně. Právě jako srpen byl nezvykle vlhký, byl měsíc září opět suchý; o bouřkách s deštěm, které se mají dostavovati odpoledne s naprostou pravidelností, nebylo prozatím ani slechu.

Podobně i roku 1891 bylo na Jávě v našich letních měsících abnormální sucho, takže veškerá vegetace, zvláště však epifyti, silně trpěly. A nepomohlo ani, že domorodci chopili se krajního prostředku, aby zlomili suchý východní monsun a přilákali toužebně očekávaný déšť, to jest slavnostního vykoupání bílé kočky ve vlnách Tjiliwongu.

Teplota tropická neimponuje tak svou výší, jako rovnoměrností. Takřka stejné maximální průměrné teploty jako ve vlhkých tropech asijských jsou zaznamenány i u nás, tak na př. v Praze, Brně, Vídni nebo Drážďanech, ba nezřídka výška teploty našich krajů předčí nad analogická čísla z tropů rovníkových.

Hlavní rozdíl spočívá v tom, že předně horko na Jávě jest vlhké a za druhé i po celý rok i po celý den takřka stejnoměrné. Velice případně bývá podnebí Buitenzorgu přirovnáváno thermostatu, poněvadž kolísání temperatury jest zde skutečně nepatrné. Krajní meze teploty pohybují se asi mezi 22—31° C. Záhy z rána při 21° C pociťoval jsem v posteli citelný chlad.

V druhé polovici září stoupala teplota obyčejně na 32° C (ve stínu); skutečně obtížnou byla jen v nejteplejších hodinách odpoledních, kdy bylo tísnivé dusno. Nezvyklé sucho a dusno protáhlo se ještě do první polovice října. Tak 8. října dostoupila teplota ve stínu na 33·5° C a ráno v 10 hodin bylo již plných 31° C!

Následujícího dne měřil jsem sice ještě ve 2 hodiny odpoledne 32° C ve stínu, ale v krátku začalo hřmít a snesl se prudký tropický lijavec, skoro jako průtrž mračen a velmi se ochladilo. Již ve 3 hodiny 30 min. odpoledne sklesl teploměr na pouhých 21·5° C! Toto náhlé klesnutí o $10\frac{1}{2}$° za půldruhé hodiny bylo ovšem citelné a zdálo se mi, že jest až nepříjemné chladno, které jsem zapuzoval horkým čajem.

Následující dni byly odpolední bouřky spojené s prudkými lijavci, jež za krátko vše zaplavily, pravidelným úkazem. Bouřky a deště ty přinášely vítané ochlazení. Pozoruhodné jest, že v samotném Buitenzorgu takřka bez výjimky dopoledne nikdy neprší, což jest velice příjemné pro exkurse.

Jest přirozeno, že ve vlhkém a stejnoměrném podnebí, jakým se vyznačuje západní Jáva, rostlinstvo se vyvinuje po celý rok nerušeně. Není tu střídání zimy a léta, ba ani doba suchá není příliš ostře vyznačena; je tu věčné jaro a tak ani příroda nezná odpočinku. Ve východní Jávě, kde se dešťová doba počíná aspoň o 14 dní později, jest rozdíl mezi dobou suchou a vlhkou pronikavější, což se jeví i v celkové fysiognomii rostlinstva i užitkových rostlin. Převládají tu z přirozených útvarů hlavně lesy teakové (*Tectona grandis*, malajsky „djatti"), které

skýtají výtečné tvrdé dřevo. Stromy ty ztrácejí však v době suché všechno neb téměř všechno listí. Zde jest tedy již periodicita podnebí více vyznačena a s ní také nastává rostlinstvu doba odpočinku.

Nejnižší teplota udávaná pro Buitenzorg jest 19° C, ale teploměr zřídka kdy klesá až po tuto temperaturu nebo dokonce k 16·5° C, jak bylo zaznamenáváno pouze jednou.

Za západního monsunu bývá obloha často (avšak ne vždy) zatažena těžkými, dešťovými mraky a ráno jest úplné bezvětří. Ovzduší jest tu dobu nesmírně vlhké, vše plesniví, případně rezaví, ať to chráníme sebe lépe od vlhka. V tu dobu jest též sušení rostlin nesmírně ztíženo.

Sopky Gedeh a Pangerango, zdvíhající se v blízkosti Buitenzorgu do výše 3000 *m*, jsou ještě o mnoho vlhčí; i za doby suché prší tu ve vyšších polohách velmi často, kdežto samotná Batavie nemá ani polovičního množství srážek jako Buitenzorg (průměrně pod 2000 *mm*).

* * *

Buitenzorg jest velice rozlehlý prostíraje se mezi řekou Tjiliwongem a Tjidani, které tekou po několik mil parallelně ve vzdálenosti asi 1 *km*. Dosti dlouhý pruh, který Buitenzorg zaujímá, zúžuje se na jihu a tam leží právě čínská čtvrt asi se 4000 Číňany. Číňané musí právě jako Arabové bydliti ve zvláštní čtvrti, která se prostírá po obou stranách hlavní silnice až k hlavnímu vchodu botanické zahrady a skoro k hotelu „Bellevue".

Dříve nežli poznáme, že jsme prostřed synů Nebeské říše, podle staveb jejich domků, které jsou zbudovány čínským slohem, a podle dlouhých copů jejich obyvatelů, prozradí nám to jistě na značnou vzdálenost náš nos.

Aspoň na venek jsou Číňané velice konservativní, nepřijímajíce zvyků a nátěru té země, ve které sídlí. Zvláště copů se neradi zříkají, ač myslím, že by se i k tomu odhodlali, kdyby jim kynul z toho větší zisk. Číňané na Jávě berou si za ženy domorodky a tak vyvíjí se velice četná rasa zajímavých míšenců, u kterých však pravidelně charakter čínský značně převládá, takže je vždy snadno rozeznáme ode všech příslušníků rasy malajské.

Zbohatlí Číňané dovedou si též popřáti, jak lze souditi z jejich vypasených tváří i z bříška i ze stálého spokojeného úsměvu.

Alej palmy královské (Oreodoxa regia) v Buitenzorgu.

Byl jsem svědkem jedné čínské slavnosti, která se započala 26. září a trvala několik dní a nocí bez přestání. Několik sousedních, na ulici ovšem otevřených čínských domů přeměněno v prostorné jídelny, v nichž u dlouhých stolů tísní se množství Číňanů v bezvadně bílých kabátech. Jedí a pijí a při tom čerpají z této hostiny takovou slast, že se o nic jiného nestarají. Proti těmto domkům vyrostl jakoby vykouzlen pěkný pavillon na dlouhých nohách, určený pro domorodou hudbu. Bambus dal stavební materiál a střecha narychlo zrobena ze suchých listů palmových. Ohromné stromy kanárové s hustými korunami vrhají pak dlouhý stín.

Celý den a dlouho do noci hraje tu gamelang, domorodci vyluzují na 15 měděných plotnách zvláštní, teskle táhlou hudbu, za jejíhož doprovodu tři javanské tanečnice provozují své nenamáhavé, klidné tance a občas též zpívají. Celek má do sebe cosi nadmíru jednotvárného, žádné veselí, žádný křik a výbuchy radosti. Takovým jest ostatně celý život Javánců a Orientálců vůbec, jsou více do sebe uzavření, prudké pohnutí mysli neodráží se ani ve výrazu očí ani v pohybech, nerozčilují se a nezlobí, nezpíjejí se však ani radostí. Snad některý domorodec s klidnou tváří osnuje v hlavě vražedné plány; kdo může říci? Na venek jsou všichni stejni a považují toto ovládání svých citů a vášní za nezbytný základ dobré výchovy. Domorodci se poměrně též zřídka kdy smějí, až na ty, kteří přišli více do styku s Evropany.

Ještě pestřejší život byl při slavnosti v sousedství. Hudba přilákala nejen řadu zvědavců, nýbrž i kramáře, kteří si narychlo zbudovali své stánky a večer za blikavých, malých světel zahájili čilý obchod. Mnohé podivné pochoutky neumím ani pojmenovati. Převládá ovšem ovoce, z něhož nejvíce páchne a tím na sebe upozorňuje durian, dále jsou tu celé i nakrájené chlebovníky, banány, djambu, ananasy, burské oříšky, doekoe, posléze oplatky z ryb, plesnivý rýžový chleb, různé ryby a krabi, doutníky a ovšem i nezbytné „sirih“ (betel).

Domorodci mají teď před svým novým rokem veliký půst, měsíc trvající, t. j. nesmějí ničeho požívati od 6 hodin ráno do 6 hodin večer a mají se též po celou tu dobu vzdáti žvýkání betelu. Nevím sice, zda půst ten přísně zachovávají, dojista si však vynahradí večer, co snad ve dne zameškali. V době, kdy v blízké

Část slavnostního průvodu při veliké slavnosti čínské v Buitenzorgu.

Batavii řádí cholera, jest toto přejídání a hodování skutečně „hygienické“.

Hostina, kterou měl pořádati na počest odcházejícího ředitele botanické zahrady a celého zemědělského oddělení dra *Treuba* generální guvernér a k níž pozvánky byly již rozeslány, byla právě tuto dobu pro nebezpečí cholery odvolána, o hodující Číňany nestaral se však nikdo.

S počátku nebezpečí cholery nezdálo se tak veliké, ježto hlavní středisko prudké epidemie bylo na Sumatře, kdežto v Batavii, od nás 62 *km* vzdálené, umíralo jen asi 12 nemocných denně. Ostatně příšera cholery objevila se i v Buitenzorgu, postrašila a zmizela, aniž se rozšířila.

Dokonce i jeden bílý turista, s kterým jsem se setkal v Buitenzorgu, zemřel za krátký čas cholerou v Batavii. Tehdy jistě již měl zárodek vražedné nemoci v sobě. Koncem října epidemie cholerová mohutněla, podle úředních zpráv umíralo denně přes 30 obětí, podle soukromých vymřeli takřka všichni v četných skupinách domů, zvláště mezi Číňany, kteří brání se veškerým hygienickým opatřením.

Právě tu dobu došly nám všechny peníze a když můj přítel se vrátil z tury ze střední Jávy, nezbylo nám než vypraviti se do Batavie na půl již opuštěné, ježto jsme měli poukázány peníze do tamní banky. Ve vyprahlém městě byl nezvyklý klid, jaký v rušném životě Orientálců sotva příšera smrti dovede vyvolati. Po dlouhý čas již nesprchlo, vše bylo rozpálené a zřídka jen přešel ulici některý Evropan, jdoucí za svým povoláním.

Věřte, nebyl to příjemný pohled na časté, mlčelivé průvody s mrtvolami po ulicích. Vraceli jsme se však zdrávi, osvěženi jsouce milými vzpomínkami na veselý oběd s neúnavným svým krajanem p. Šroglem, jehož ani příšera cholery nedovedla vyrušiti z obvyklé pilné práce.

Ale vraťme se opět k veselejší stránce života. Při zmíněné slavnosti — byla to ve skutečnosti čínská svatba — tancovaly po mnoho hodin tři domorodé krasavice, při čemž zvláště ostře vynikala vyrovnanost a klid ve všech pohybech. S počátku jsem se tomu tanci smál, přihlížíme-li však déle, seznáme, že jest v tom přece jakási harmonie, přizpůsobená životnímu nazírání Javánců. Celý tanec skládá se z pomalého popocházení s úsměvy, ze zvedání bosých nohou a hlavně z mírných, hadovitě měk-

kých pohybů těla a zvláště z kroucení rukou, při čemž lokte se obracejí zdánlivě dovnitř a na venek. I občasná zdánlivá ztrnulost těla a rukou má do sebe zvláštní poesii.

Velice zajímavé a výpravné jsou též pohřby bohatých Číňanů a ještě bizarnější velké slavnosti, při nichž se pořádají průvody a nesou po městě fantastické masky nadpřirozených rozměrů.

Pokud se týče hlučnosti, předčí nad všechny dny celého roku mohamedánský nový rok, který jsme zažili v Buitenzorgu. Již v předvečer se střílí, improvisuje malý ohňostroj a prskavka za prskavkou hřmí do vzduchu, až celé ovzduší se otřásá. Samotný nový rok jest sice méně hřmotný, ale za to tím živější, rozlehlé prostranství před chrámem jest přeplněno pestrou směsicí domorodců a po bohoslužebných obřadech se hoduje podle libosti, slaví se konec velikého postu, ovšem tím způsobem, že mnohý z hodovníků se postí opět příští den — avšak již dobrovolně.

Pro cizince jest to zvláště dobrá příležitost pozorovati život domorodců.

Nádherné jsou v tropech západy slunce, nebe hýří tu záplavou barev, které zřídka u nás vídáme. V horkých krajích není vlastně soumraku. Po 5. hodině ozvou se výstražné koncerty cikád, bezpečné to znamení, že den kvapem se chýlí ke konci. Za krátko počne se stmívati a pak již rychle rozloží noc své černé stíny po celé krajině. Z kampongů ozývá se často táhlý zpěv domorodců neb i hudba vyluzovaná na primitivních jejich nástrojích. Malí, svítící broučci poletují jako bludičky černou nocí a zvláště ve vlhčích částech bývají velice hojní, zjevujíce se hned jako malá elektrická světélka v hustých korunách stromů, hned zase v nízkých křovinách. Někteří z nich svítí světlem nepřerušovaným, jiní opět zhasínají a opět se rozzařují.

Noci jsou ovšem velice teplé, ač k večeru příjemný vánek přináší osvěžení s okolních majestátních sopek. Hollanďané uvykli teprve po obědě za tmy vycházeti na procházku v lehkém tropickém oděvu a bez klobouků.

Zajímavo, že cesty jsou i po strašných tropických lijavcích za krátko suché, ježto dláždění a štěrkování nepřipouští tvoření bláta a bahna. Užívají tu většinou trachytového štěrku anebo trachytových oblázků, hustě vedle sebe nastavených, jichž tvrdost podle subjektivního dojmu se vymyká ze stupnice tvrdo-

sti. S úctou třeba pohlížeti na krotké teď říčky, které vzrůstají za dešťu v dravé, kalné spousty vod, jež dovedly stejně dobře ohladiti ohromné balvany i drobné oblázky. Rozvodněné potůčky a řeky snášejí často balvany imposantních rozměrů na velikou vzdálenost, a proto všechna řečiště v době suché oplývají romanticky seskupenými kameny a balvany.

Ostatně jsem přesvědčen, že mnohý čínský švec je vděčen za svůj tlustý břich právě tomuto dláždění, za dešťů sice účelnému, ale jinak velmi nekřesťanskému.

Dva měsíce, které jsem si reservoval pro Buitenzorg a další okolí, strávil jsem většinou v botanické zahradě, kde jsem se chtěl jednak soustavně seznámiti s květenou tropů po stránce systematické a biologické poznati též nezměrné bohatství tropických užitkových rostlin, nasbírati výstavní i studijní materiál pro botanický ústav i zemské Museum v Praze a posléze ještě sledovati zvláštní vědecké thema na bohatém materiálu tropickém.*) Zároveň jsem si však všímal i života domorodců a v prázdných chvílích sebral a skoupil mnoho předmětů etnografických, jež byly vystaveny ve zvláštním pavillonu na zahradnicko-ovocnické výstavě roku 1910.

Také pěknou sbírku zoologickou jsem přinesl; omladina domorodá přináší za nepatrnou odměnu, nač si jen vzpomenete, od velikých zvířat až po nejmenší. Často takový capart, který sotva se batolí a nezřetelně mluví, přinese vám jedovatého škorpiona, velikého jak urostlý říční rak, živého, přivázaného na tenké bambusové nitce, neb i jedovatého hada, kterého pevně svírá těsně za hlavou. Trochu větší capart přivlekl mi leckdy za ocas přivázaného ohromného ještěra *Varranus*, zdéli až přes 1 a půl *m*, ovšem že živého.

Hlavní věcí jest smlouvati a stanoviti cenu sám. Za krátko jsem smlouvání tak přivykl, že ve svých psaních jsem se zmiňoval, že si nedovedu vůbec pomysliti, jak bych v obchodě zaplatil přímo požadovanou cenu. Za obyčejnou věc platím 1 cent (= 2 h), za živé hady pravidelně 5 centů, za zvláště zajímavé objekty nejvýše 10—20 centů. Jen velicí ještěři, zpívající žížala, ohromná

*) Příslušná práce s četnými vyobrazeními vyšla nedávno v „Annales du Jardin Botanique de Buitenzorg".

jedovatá Scolopendra, živý trpasličí jelen a ohromné krajty (až přes 5 *m* dlouhé) dosáhly výjimkou cen vyšších.

Ještě dnes rád vzpomínám, jak jsem po celý ten čas vládl nad drobotinou i dospělými prodavači jako paša. K večeru, než jsem opouštěl botanickou laboratoř, čekalo někdy 20 i více velkých i malých prodavačů, mnozí přišli až z dalekých kampongů, jen aby si vydělali nějaký ten groš. Ježto jsem první čas nejvíce sbíral a kupoval průřezy zajímavých stromů a lian a četné předměty dřevěné, obdržel jsem jméno ,,Dokter Kajoet" (doktor Dřevo), které mi pak již zůstalo a bylo známo široko daleko, kdežto můj kollega prof. Miehe z university lipské, který studoval mravencomilné rostliny, dostal výstižný název Doktor ,,Semoet" (Mravenec) a jiný německý zoolog ,,Dokter Binatang" (doktor Zvíře).

Veliký respekt mi získalo, když jsem občas některého nadějného syna Jávy, který mi přinesl nějakou bezcennou hloupost, patřičně přetáhl přes zadek. Ostatně někteří čiperové pokoušeli se na mne vyzráti. Vypozorovavše, že za nebezpečná a jedovatá zvířata platím poměrně víc, prohlásili každého neškodného hada za ukrutně jedovatého s důrazem opakujíce ,,orang mati" (člověk zemře), a skutečně s ním zacházeli, jako by se každou chvíli obávali uštknutí.

Dvakráte jsem však byl nucen zakročiti ostře. Jeden takový nezbeda s velikou šišatou hlavou, s vypoulenýma lesklýma očima a s tuhými, hustými, ježatými vlasy předstoupí, poulí své oči a podává mi zakukleného skvostného nočního motýla Attacus. Po té podává mi zdánlivě jinou pupu, kterou jsem vzal do ruky, ničeho netuše, ale ihned jsem cítil, jak se mi zabodlo množství černých štětin do kůže prstů. Pamatuji se, že v tomže okamžiku rozjevil se klukovi obličej k smíchu, ale zároveň již viděl, že tento ,,žert" nemám za vtip a také dříve ještě než zavřel široko otevřená ústa, přilepil jsem mu odměnou za oba objekty takové dva pohlavky, že vyletěl z laboratoře, nevěda jak. Já pak ovšem pracně pincettou vybíral si pod lupou štětiny z kůže a nadával svému sluhovi, že mne včas nevaroval. Z oné domnělé pupy k dovršení mé radosti vylíhlo se as za 3 dny množství zvláštních vos, jichž jsme se dlouho nemohli zbaviti.

Po druhé šlo o ,,zločin falšování bankovek". Ač jsem si ob den vyměnil několik zlatých na drobné (měď), nemohl jsem vždy

s dostatek měďáků nositi ve svých kapsách a tak jsem si vypomáhal útržkem papíru, na který jsem napsal sumu a připojil svůj podpis. Jednou při vyplácení těchto směnek, či jak je domorodci zovou „bons", zjistil jsem, že jedna jest falešná s napodobeným podpisem. Šlo sice jen o dva centy (= 4 h), ale z principu cítil jsem se povinen vyplatiti tuto směnku pohlavkem přiměřeným stáří šťastného majitele.

Můj „velkoobchod" se stále zvětšoval, měl jsem již jistě více než 50 dodavatelů, kteří mi přinášeli vedle nevyčerpatelného množství velikých i malých živočichů, vedle různých plodů, dřev a jiných botanických objektů vše možné, tak veliký výběr zbraní, mezi nimi zvláště pěkně pracované krisy, některé s rukojetí z jemně vyřezávané slonoviny, stářím již zahnědlé nebo se stříbrnými tepanými pochvami, klewangy a goloky, wajangové figurky i wajangy vyřezávané z papíru, originelní malby a kresby domorodců, různé stříbrné a mosazné předměty, ohromné, fantastické masky, staré kůže tygří a levhartí, spoustu primitivních hudebních nástrojů, prsteny s velikými kameny, stříbrná pouzdra na betel, batiky, sarongy, domorodé cigaretty, různé náramky a náhrdelníky, dřeváky, železné klíšťky na vytrhávání chlupů, kterých užívají zvláště domorodé dívky, nevydělané hadí kůže, koberce, košíky a taštičky z pěkných pletiv rostlinných, zvláště pandanové a bambusové, pometla z palem, bohatství různých holí, modely domorodých chyší a nástrojů na připravování rýže, hřebeny, hedvábná roucha, jaká smí nositi jen kněz, vidlice, jimiž chytali blázny, ozdůbky z buvolích rohů i z tvrdého vulkanického kamene atd. atd.

Později přicházely i sličné dodavatelky, často s děckem, jež sedělo jim rozkročmo na boku, a nabízely ozdůbky, které samy nosily. Ale když jsem poznal, že vedle toho nabízejí i jiné věci, energicky jsem je vyloučil a když se opět taková krasavice objevila, odbyl jsem ji rozhodným Pigi!, jež se neminulo účinkem.

Chtěl-li jsem si opatřiti průřez některého stromu, vyhledal jsem jeho malajský název a pak si koupil v některém přilehlém kampongu celý urostlý strom a dal si zhotoviti příslušné průřezy. Nádhernou a starou palmu arekovou koupil jsem za 2 zl., památné *Gnetum Gnemon* za 1 zl., kokosovník za 80 centů atd.

Posléze mi však přinášeli i takové věci, kterých jsem naprosto nemohl potřebovati, čehož nabizeči ve své naivnosti nechápali.

Mešita v Buitenzorgu v den novoroční. Fot. Daneš.

Často jsem se až smál, co všechno snesli, tak na př. různé rodinné fotografie, drobný nábytek, obrázky svatých (evropský výrobek), prázdné láhve od sodovky, staré, usmolené evropské karty, kaučukovou zátku s D.R.P.,*) pohlednice s Napoleonem, evropské poštovní známky, zrezavělá kolečka z hodinek, ba dokonce i starý průtržní pás!

Někteří prodavači, zvláště z venkova, počínají si však s uctivostí, z které jest až nevolno. Na dálku se hluboce ukláněji, netroufají si přijíti blízko, nýbrž natahují ruce, jak jen možno, aby podali nabízený předmět, a pak v povzdálí usednou na bobek. Při tom se jim stále ruce silně třesou, zvláště když něco podávají nebo přijímají peníze (občas však přece vrátí se za chvíli s penízem, že není pravý). Toto chvění rukou jest velice nepříjemné, nevím však, je-li to snad zlý účinek žvýkání sirih, či „úcta před Evropany", či snad úmyslné vzbuzování ubohosti.

Jisto jest, že mnohdy prodají bez dlouhého smlouvání cennou věc za nepatrný peníz; sarong, který sami před krátkou dobou draze zaplatili a snad jednou nebo dvakrát při nějaké slavnosti oblekli, prodají za pětinu ceny. Jiní ovšem zase přinesou nepravý (tištěný) batik a dušují a zapřísahají se, že jest pravý a tak mnohý turista, který není dopodrobna obeznámen s domácím jávským průmyslem, přinese si z Jávy draze koupený batik, který byl zhotoven v některé továrně hollandské nebo německé a již jednou cestu na Jávu prodělal. Mě také jednou domorodec napálil s nepravým batikem, tak mistrně napodobeným, že i znalci na první pohled nemohli ho rozeznati od pravého.

* * *

Pozoruhodná jest záliba, kterou mají obyvatelé Jávy pro pestře zbarvené listy. Nikde nelze vidět tolik keřů a bylin s odlišně zbarvenými listy jako zde. Mezi zelení ostatního bylinstva uplatňují se tu barva fialová i červená, žlutá, listy skvrnité a pruhované, bělavé, někdy i nádherně pestré. Javánci vybírají si buď druhy, význačné odchylným zbarvením listů, neb zvláštní odrůdy. Zde jest otevřené pole pro studium tvarů skokem vzniklých (mutací), a to i se stanoviska historického i pokusného. Všude vidíme

*) Deutsches Reichs-Patent.

pestrolistá Codiaea (t. zv. „Croton"), červenolisté Acalyphy, různé zástupce čeledi Acanthaceae s odchylně zbarvenými listy neb aspoň listovými nervy, strakaté Panaxy, rostliny aronovité s nádherně vybarvenými listy, trávy s listy bíle pruhovanými, Dracaeny s listy žlutě skvrnitými atd.

Slavnostní průvod do mešity v Buitenzorgu.
Fot. Daneš.

Domorodci zpestřují si snad zeleň v přírodě převládající, ač jednotvárnou mohl by ji nazvati jen ten, kdo nemá smyslu pro odstínění barev. Zvláště západní Jáva vyniká pestrostí a i obyvatelé její šatí se v živější a pestřejší roucha, než na př. ve střední části ostrova, kde převládá zvláštní, spíše smutná barva hnědá s barvou modrou.

Z květů mají domorodci raději květy bílé, zvláště opojně vonné. Jsou to hlavně zástupci čeledí *Apocynaceae* a *Rubiaceae*, s květy, jichž těžká vůně někdy až omamuje.

Zvláštní zmínky zasluhuje stromek *Plumiera*, pěstovaný také ve východní Indii, která shazuje na Jávě za východního monsunu takřka všechno listí. Stromek ten pěstují Javánci všude na hřbitovech. V době dešťu nese přehustou, nádhernou korunu, která zakrývá úplně větve. V době suché stojí však skoro bezlistý se svým mnohonásobně rozsochatě větveným kmenem. Tu dobu jsou však vrcholky větví korunovány velikými, bílými květy, jichž těžká, omamující vuně dodává prostičkým javánským hřbitůvkům nádechu zvláštní poesie. Často jsem se díval, jak zvolna květ za květem sype se na tmavou půdu, v níž dřímou věčný sen naivní synové a dcery volné tropické přírody.

Podivně vyjímají se též — zvláště, když noc rozhostí své stíny po krajině a jen bledá zář měsíce neurčitě osvětluje obrysy jednotlivých předmětů — bývalé strážní domky domorodců buď pod střechou ve zvláštní dřevěné vížce, nebo jen volně zavěšené klády, jež jsou vpředu vyhloubeny a nahoře opatřeny čtverhranným kusem dřeva, jemuž zhruba dány obrysy lidské hlavy. Tito „dřevění muži" jsou rozestaveni v nevelkých vzdálenostech a za dřívějších časů strážci do nich tloukli (podobně jako u nás ponocní vytrubují hodiny).

KAPITOLA SEDMNÁCTÁ.

Ze života zvířat na Jávě.

Jako botanik nepsal bych vůbec o životě zvířat, kdybych neměl za svého pobytu v tropech stále co činiti se zástupci říše živočišné. Není sice již dávno na Jávě množství tygrů, o kterém píše ještě Junghuhn, a namnoze i v krajinách, kde podle zpráv mají býti tygři velice hojní, dnes těžko se jich dopíditi. I sultán djokjakartský musil odložiti právě za našeho pobytu na Jávě pověstné tygří zápasy, jež se jinak konávají za veliké slávy, ježto nebylo lze opatřiti tygrů.

Královský tygr — „matjan", jak ho malajsky nazývají — těší se ještě dnes u domorodců posvátné úctě. Jest to jistě ještě reminiscence z časů, kdy tyto nebezpečné kočky vyžadovaly si nesčetných obětí na životech lidských.

Jsouť sice Javánci skoro bez výjimky mohamedáni, ale učení velikého proroka nezapustilo pevných kořenů na tomto ostrově. Náboženství Javánců jest na nízkém stupni, jejich názory tíhnou podstatně k animismu, který byl v pradávných časech společnou věrou všech národů od Indie až k Australii. Vidíme, že ještě dnes, třebas jsou vyznavači Koranu, uplatňují se u nich četné původní názory animistické, pověry, víra v duchy, uctívání přírody a pod.

Také ve zvířatech mají Javánci své zasvěcené, kterým vzdávají zvláštní úctu. Jsou to pak zvláště dva, krokodil a tygr, svého času dvě nejnebezpečnější šelmy na celém ostrově.

Hadů jest na Jávě veliké množství, ač jen zřídka vidíme je v přírodě; velice často zaslechneme však šustot trávy vyvolaný

prchajícím hadem. Mnozí hadi přímo hýří nádherou barev, které těžko slovy vystihnouti. Nedomnívejme se však, že vždy, slyšíme-li šustot prchajícího živočicha, jest to nebezpečný had. Několikráte slyšel jsem v blízkosti v botanické zahradě silný šustot a jsa zvyklý opatrnosti, polekal jsem se neznámým mi zvukem; ukázalo se však vždy, že jest to — kuře, pobíhající v úzkém příkopě mezi travou a citlivkami.

Většina jávských hadů, v nichž jsou snad zastoupeny všechny barvy, zdá se býti nejedovata, někteří jsou však velice nebezpečni, tak na př. nádherně zelený *Trigonocephalus* s význačně trojhrannou hlavou, kterého jsem jednou zabil v rokli Tjiapus ve spleti listoví, kde ho jen dobře cvičené oko dovedlo rozeznati. Jiní hadi, dosti podobní a taktéž skvostně zelení, jsou prý nebezpečni jen zvířatům. Často mi je přinášeli živé mladí domorodci a po krátkém čase bral jsem je i sám do ruky. Jednou se mi přihodila rozmarná historka. Zahradník jeden přinese mi do laboratoře asi $1^1/_2$ *m* dlouhého, avšak tenkého zeleného hada, kterého jsem vzal do ruky. V tom okamžiku se mi však zdálo, že jsem ho uchopil příliš daleko za hlavou a že by se mohl obrátiti a případně uštknouti (nebyl jsem si jist, je-li jedovatý), a proto bez dlouhých okolků mrštil jsem jím o zem. Nabylé volnosti využil pak tím způsobem, že se rychle hnal přes laboratoř do druhého konce, kde právě pracoval jiný botanik. Tento neuvažuje dlouho, vyskočil nízkým oknem ven, zatím co můj sluha milého hada holí přidržel a po té chytil, načež několik kapek chloroformu znemožnilo navždy další jeho produkce.

Ohromné krajty (*Python reticulatus* a *bivittatus*) žijí zhusta v rýžovištích, a ačkoliv jsou nejedovaté, imponují svými rozměry, svou silou a kresbou kůže. Jednou jsem koupil obrovský exemplář prvého druhu od jednoho venkovana. Přinesl ho pevně svázaného a umístil jsem ho do bedny, kde jsem ho choval po dva měsíce. Po dlouhou dobu odpíral však potravu, nechávaje ptáky a myši, které jsem mu předkládal, netknuty. Kurator zoologického musea obstaral mi posléze preparaci jeho kůže, očekávaje, až svlékne kůži starou. Krásně vybarvená kůže měří přes 6 *m* délky. Tyto krajty jsou vlastně velice užitečná zvířata, jejich krásnou kůži možno různě zpracovati. V Batavii jest několik obchodů, kde prodávají různé výrobky z hadí kůže, tak boty, dámské pásy, nákrčníky, krásné taštičky, pouzdra na cigaretty,

Trpasličí jávský jelen (Tragulus sp.), jak by vyhlížel v českém háji. Fot. Domin.

peněženky a j. za poměrně drahý peníz. V Buitenzorgu zhotovil pro mne jeden čínský švec obdobné výrobky daleko laciněji. Myslím, že i u nás podnikavý řemeslník, jenž by si zajistil stálý dovoz těchto koží, by špatně nepochodil.

Často se slýchá, že hadi v tropech jsou velikým nebezpečím a hledí se vzbuditi dojem, že za každým krokem číhá aspoň jeden jedovatý had, který ihned napadne každého bělocha. Ve skutečnosti nebezpečí uštknutí není ani přibližně tak veliké. Jest sice pravda, že hadů jest veliké množství, avšak podle mé zkušenosti každý had bez výjimky před člověkem utíká, jakmile slyší hřmot jeho kroků. Jen v tom případě, přijdeme-li nešťastnou náhodou v přímý styk s jedovatým hadem, jest nebezpečí, že podrážděný plaz uštkne. Někdy se též stane, že had sídlící ve větvích a listoví spadne na hlavu či krk cestovateluv v pralese, a pak ovšem může nastati uštknutí.

Někteří hadi jsou tak jedovatí, že proti jich uštknutí nepomáhá nic než okamžitá amputace (je-li možná), a k té se obyčejně Evropan neodhodlá. V jiných, méně nebezpečných případech osvědčuje se prý dobře serum, nyní hojně doporučované. Také zpití silným alkoholem, zdá se, někdy pomáhá.

V tropické přírodě opakuje se většina zvuků s nápadnou pravidelností. Ráno po 6. hodině, když slunce vrhá šikmo první své paprsky, hýříc na světlých kmenech stromu i rozložitých korunách kontrasty světel a stínů, rozezvučí se libozvuký koncert drobného ptactva. Jaké to trilkování, zpívání, pískání a šveholení, jež pozdravuje probouzející se přírodu! Když však sluneční paprsky dopadají kolmo a většina stínů se vytratila, utichá i zpěvný ten koncert, jen tu onde ozve se nějaký holub nebo hrdlička, jávská kukačka a někteří jiní zpěváčci.

Tu dobu rozvíří se však nejčilejší život hmyzu, zvláště motýlů, velkých i malých. Pestrobarvých motýlů poletuje na Jávě veliké množství a mnozí z nich závodí s krásou tropických květů. Převládají skoro barvy tmavé, tak zvláště modrá s nádherným měnlivým leskem kovovým, ač i křiklavé světlé barvy, žlutá a bílá, nejsou vzácností. I tvar jejich křídel bývá přerůzný, často mají na dolejších křídlech dlouhé, elegantní přívěsky, tu nízké, tu na konci lžicovitě rozšířené. Většina jich poletuje rychle v klikaté linii, někdy spustí se i rovně. Poměrně zřídka vidíme, že si někde usednou. Někteří motýlové, kteří na vnitřní straně vynikají

nádherou barev, jsou na vnější straně tmavě zbarveni, takže lehko jich přehlédneme, když si usednou. U mnohých jest význačný kontrast barev, bezprostředně hraničících. I bezšupinkatá, průhledná okénka s tmavými žilkami zvyšují pestrost některých motýlů. Zdálo se mi často, když jsem pozoroval elegantní let některých zvláště krásných druhů, že jest v něm vyjádřena i jakási pýcha vlastní krásy, vědomí pěkných barev a tvarů.

Po západu slunce rozezvučí se pak vždy nejhlučnější koncert cikád a cvrčků, který ustane teprve za počátku noci. Jest to pravé závodění v nelibozvučném rámusení, které obyčejně připomíná pronikavé řezání prken v pile, někdy však předčí to skřípání a vrzání i nad nejlomoznější hluk veliké parní pily. Nechápu, jak tolik básníků opěvá koncerty cikád, a ve své zlomyslnosti jsem si přál, aby všichni, kdož propůjčili svou Muzu těmto strašným trýznitelům lidstva, z trestu byli nuceni poslouchati denně aspoň 3 hodiny tyto koncerty in natura.

Muzikanti sami jsou při těchto koncertech naprosto neviditelní a nelze jich vůbec vypátrati. Někdy zjistil jsem přesně místo, odkud vychází cvrkání skrytého umělce, a pak hořící sirkou snažil se ho vypátrati. Marně však. Obyčejně se nedal vůbec ve své produkci vyrušiti, i když jsem rozhrabával půdu kol dokola, abych se dopídil jeho tajné skrýše; ale nedopracoval jsem se více, než že neviditelný muzikant ustal a za několik vteřin začal znovu.

První dni ruší a někdy i vyděsí nás všechny ty zvuky, které přináší s sebou tropický večer a noc, a to nejen venku v přírodě, nýbrž i uvnitř v pokoji. Později si však úplně přivykneme a posléze stali se mi všichni ti viditelní i neviditelní tvorové, s nimiž jsem bydlel, milými a nepostrádatelnými.

Půvabní a milouncí jsou zvláště zelení, našim ještěrkám podobní tjitjakové (*Hemydactylus marginatus*), již žijí ve velikém počtu všude v příbytcích a na večer se prozrazují svým charakteristickým, hlasitým mlaskáním. Jsou to však zcela neškodná zvířátka, která ve dne jsou ukryta někde za pažením, obrazem a pod., večer pak vylézají na lov. Jest zajímavo pozorovati jejich počínání. Vidí-li mouchu, mravence nebo komára, z jisté vzdálenosti ho pozorují, nepohnutě a napiatě jsouce připraveni k útoku jak nějaká kočkovitá šelma. Konečně nadešel pravý okamžik, zakmitne se dlouhý jazyk a tjitjak si již pochutnává na kořisti.

Jeden tjitjak uhostil se i v mé posteli a večer pak vycházel na lov po moskitové síti. První myšlenka byla, abych ho vykázal na čerstvý vzduch, ale bohudík jsem se včas ještě rozmyslil, a tak se stalo hezoučké to zvířátko dobrým mým přítelem a zbavilo mne leckterého moskita, který rušil můj spánek a pil mou krev.

Na můj tmavý stůl na verandě, kde zhusta jsem večer psal, přicházel pravidelně jiný tjitjak, který bez bázně pobíhal až k mé ruce a občas obracel na mne svá zvědavá očka. Tjitjak ten byl však tmavě zbarven, a nikdy se neobjevoval na stěně. Zjistil jsem později, že i jiné tmavé stoly mají své stálé tmavé tjitjaky, jistě pozoruhodný to zjev, který jsem si s počátku vykládal tím, že barva jeho mění se podle prostředí, na kterém se pohybuje. Výklad tento nezdá se však správný, a tak tu buď jde o zajímavou náhodnou shodu, nebo jsou ruzně zbarvené odrudy tjitjaka, které podle své barvy vyhledávají tmavý nebo světlý podklad.

Málokdy spatří oko lidské pověstného gekkona či „toké", jak ho Malajci zovou (*Platydactylus guttatus*). Bizarní toto zvíře žije pod stropem a trámovím, kde se živí ruzným hmyzem, a jest proto velice oblíbeno. Gekko vydává večer a na počátku noci prazvláštní, velice silné zvuky. Napřed se oznámí zvláštním zahrčením či spíše zakokrháním a po krátké pomlčce vyráží v kratičkých přestávkách třikrát až pětkráte přesilně a zvučně ghe-kó!, zahrčí opět a zmlkne. Jeden gekko v zadním pokoji v hotelu Bellevue ozval se vždy pravidelně ve $^{1}/_{4}$10 a pouze jedenkráte. Jiní nebyli tak skoupí, a jejich zvučné volání, slyšitelné přes řadu pokojů, opakuje se několikráte za sebou. Jen jedenkráte spatřil jsem gekka na stropě na honbě za velikou noční můrou. Častěji mi ho však domorodci přinesli svázaného: jest to velice kousavé a dravé zvíře, které chňapá s velikou zuřivostí po prstech, a je-li v zajetí s tjitjakem nebo nějakou ještěrkou, jistě je sežere.

Jakmile s večerem padnou první stíny na krajinu, pozorujeme též úžasné množství netopýru, z nichž leckterý vlétne i do příbytku. Kaloňů jest viděti za sucha poměrně jen málo. Jsou to skutečně tvorové předpotopního vzhledu. Z dáli vypadají jako velcí havrani, lítají pomalu a netřepotají křídly jako netopýři. Když zraje ovoce, zjeví se jich však vždy spousty a pak je vidíme za dne po stech zavěšeny na různých stromech a bambusech. Jsou zvláště velikými milovníky rambutanu (*Nephelium lappa-*

Jávská létající ještěrka či t. zv. dráček (Draco volans), poněkud zmenšený.
Fot. Domin.

ceum) a durianu. Na vysokých a mohutných stromech durianu, jichž koruny jsou poměrně řídké, lze je pozorovati zvláště dobře.

Kaloň jest pozoruhodný i proto, že oplodňuje v noci jednu lianu z příbuzenství pandanu, zvanou *Freycinetia*, která má dvoudomé květy. Na svém chlupatém čumáku přenáší pyl ze samčích květů na samičí, a za odměnu požírá pestré obalné listeny, jež jsou dosti dužnaté a chutnají přikysle.

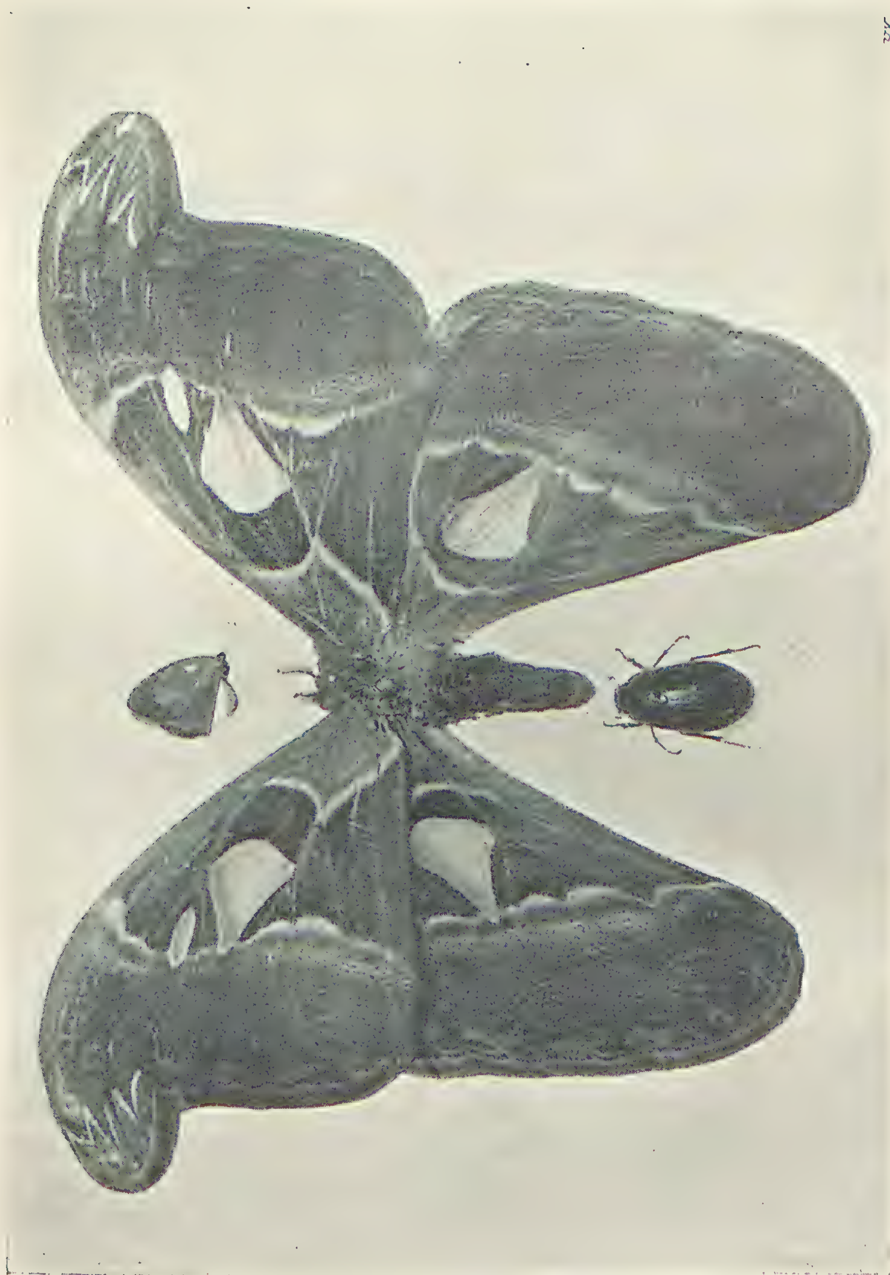
Komárů i pravých moskitů jest hojně, zvláště ve vlhčích částech, kde i za dne jsou obtížnější. Jsou to jistě četné druhy od nejmenších až k značně velikým. Někteří se zvláštní oblibou vyhledávají krk, jiní opět ruce, zvláště jsou-li zapoceny, jiní opět mají raději nohy.

Ale se všemi těmi zvuky se člověk konečně za noci spřátelí; po desáté hodině bývá pak již obyčejně ticho, které občas vytrvalé klepání kozodoje (kaprimulga) přerušuje.

Pod moskitovou sítí spí se celkem dobře. Běda, jestli nějaký moskit se dostal dovnitř. Nejde o nějaké štípnutí, daleko horší jest jeho význačné bzučení, kterým ruší lehký spánek. Někdy jsem podnikal v noci zoufalé, avšak bezvýsledné honby za ojedinělým moskitem. Teprve, když nafouklý mou krví se někde usadil, podařilo se mně zabíti ho.

Veliký hluk — aspoň v klidu nočním — dovede též vyvolati krtkonožka, o které nebývá nouze. Jednou jsem byl probuzen zvláštním hlukem v blízkosti postele; nebylo to ani známé mi mlaskání tjitjaka, ani hlučný povyk gekkona, ani cvrkání cvrčka nebo vrzání cikády, nebylo to však též ani klepání kozodoje, ani hluk způsobený náhodou zalétlým netopýrem, anebo velikou noční můrou. Zvědavě rozhrnu záclony moskitové sítě, vyskočím z postele a objevím tajemného rušitele — obrovskou žábu! Nebyl jsem právě nakloněn poslouchati další její produkce a tak letěla otevřeným oknem na měkký trávník.

Různými druhy mravenců Jáva přímo oplývá, ač většina jich není tak kousavá, jak se často za to má. Pohodíme-li zbytek potravy, kousek ovoce, nepotřebného motýla nebo jiný hmyz, často v několika minutách slezou se se všech stran obyčejně drobní mravenci, kteří jsou v pravém slova smyslu v tropech všudy přítomní. Když jsem sušil desky, lezli mi přes vlhkou gelatinu a zkazili obraz, jindy opět utvořili si celá hnízda v rost-

Největší jávská můra (Attacus atlas), zmenšena. Pro srovnání velikosti připojen nahoře jávský žlutásek, dole jávský chroust.
Fot. Domin.

linách, které jsem sušil, vnikli i do kufru, kde jsem měl polouschlé slupky plodů.

V přírodě usazují se všude, kde jest nějaký záhyb, využitkují náhodně skloněných listů a lístků, každé dutiny, aby si založili svá hnízda. Není správně nazývati každou rostlinu mravencomilnou, poněvadž hostí mravence. Když jsem na př. ohledával palmy, ulomil jsem obrovský jeden list ještě zelený a k svému překvapení shledal jsem v těsně přiléhající válcovité a uzavřené pochvě celé hnízdo mravenců se spoustou vajíček. Podobně jsem nalezl u jedné majestátní vějířovité palmy (*Latania Loddigessii*), že ostré a hluboké řásky na rubu mnohametrových listu byly osídleny mravenci, kteří řásky ty zalepili docela hlínou. Podobných případů možno uvésti množství, neníť v tropické přírodě ani o mravence ani o tyto *příležitostné* mravencomilné rostliny nouze. Ostatně již název mravencomilný jest často úplně nepřípadný, ježto rostliny mravenci jsou poškozovány.

Daleko zhoubnější než mravenci jsou termiti, či všekazi nebo bílí mravenci, kterých pravidelně není však viděti, ježto provádějí své ničitelské dílo v noci. Někdy po prudkých lijavcích přilétá jich na sta a tisíce ke světlům. Pamatuji zvlášť dobře jednu takovou invasi v hotelu Bellevue, kde záplava termitu byla tak strašná a hromady na stolech tak obrovské, že bylo nutno zhasiti všechna světla vůbec. I v pokojích bylo jich na sta, podlezli totiž pode dveřmi. Druhý den časně ráno, když domorodí sluhové vymetávali zbylé termity, bylo jich několik hromad přes metr vysokých!

Také za pobytu v horské stanici Tjibodas trpěli jsme po dva večery nepříjemnou záplavou termitů.

Až na kámen a železo není snad nic příliš tvrdé pro tyto nebezpečné škůdce. Mnohé objemné knihy z knihovny v Buitenzorgu, vázané v silnou kůži, jsou skrz na skrz prokousány (i s vazbou) tak ostře, jako by ocelovým dlátem. Běda také kufru, do kterého se dostanou všekazi!

Domy stavěné na kamenných podstavcích, jsou od termitů dosti chráněny, ač právě za našeho pobytu nákladná budova předního společenského klubu v Buitenzorgu (známá pod zkráceným jménem „Societeit)“ byla za několik nocí všekazy zničena, takže bylo třeba celou ji přestaviti.

Domorodci vítají však tyto přívaly termitů, ježto slouží jim za oblíbenou pochoutku, zvanou „*laron*". Laron jest na Jávě skutečně národním pokrmem a nechutná tak špatně, jak jsem se sám přesvědčil.

Překvapujícím zjevem jest, jak bohaté jsou různé mimikry. Nejznámější snad jsou „živé listy", t. zv. *lupenitky* (*Phyllium siccifolium* a *pulchrifolium*), které jsem občas sám nalezl (i v botanické zahradě), častěji mi však byly přineseny ke koupi. Nalezneme skutečně nádherné, veliké exempláře, které věrně napodobí list, a to spodní lesklou stranou líc listu, svrchní stranou pak rub listu s krásně vyniklou žilnatinou. Objevují se tu dokonce i hnědé skvrny, jaké nalézáme na pravých listech, takže analogie jest úplná. Zajímavo jest pozorovati je v zajetí, jak ohrnují tělo, aby spodní jich strana napodobující líc listu přišla navrch, a při tom stále se třesou na stranu, jako list kolébaný mírným vánkem.

Také „živé větévky" jsou dosti hojné a to všech velikostí. Zajímavé jsou zvláště veliké druhy, jaké jsem na př. častěji nalezl u Tjibodas, rovnají se již dosti silným větévkám a mistrně napodobí i kůru s celou vegetací lišejníků. V Buitenzorgu pěstují některé druhy a dobře se jim daří. Zvláště pozoruhodná jest obrovská *Cyphocrania goliath*, která napodobí slušně tlustou větev, ne jen větévku.

Velice ozdobné jsou *kudlanky*, které vynikají svou krásně zelenou barvou a jsou takřka k nerozeznání v spleti listoví. V západní Jávě nejčastěji jsem sbíral dva druhy, *Mantis laticollis* a *flava*.

Těžko rozhodnouti, co jest vlastně vrcholem napodobení. Jako zajímavý případ fotografoval jsem pupu motýla na větévce oranžovníku, která věrně napodobí skutečný list i svým tvarem, postavením, barvou i zdánlivou krátkou stopečkou.

Ostatně i zajímavý jávský *dráček* (*Draco volans*), létající to ještěrka, již často vidíme přelétati se stromu na strom, jest takořka k nerozeznání na kůře stromu, zbarvené různými lišejníky. S roztaženými křídly jsou tyto létající ještěrky velice malebné a náležejí k obyčejným zjevům. Ve zbarvení jsou však velice měnlivé.

Z brouků jsou zvláště pěkní zlatozelení krasci se skvostným kovovým leskem a nadmíru tvrdými krovkami. Domorodí zlatotepci zhotovují z nich velice pěkné brože, které svědčí o vy-

braném vkusu. Jinak význačnější jsou tmavohnědí, lesklí, velicí roháči *Xylotrupes gideon*, které jsem často nalezl i v zahradě. Jako někteří jiní jávští brouci jsou zajímaví tím, že vyvozují třením krovek o zadní část těla zvláštní pronikavé vrzavé zvuky. Největší a pověstný jávský „roháč" *Chalcosoma atlas* nežije, pokud mi známo, v okolí Buitenzorgu, za to však se objevuje již na úbočí

Mimikry: větévka cranžovníku, jejíž nejdolejší **zdánlivý** list po straně pravé jest pupou motýle, která věrně napodobí list pravý i tvarem, barvou i zdánlivou stopečkou. Fot. Domin.

sopek ve vyšších polohách, tak u Tjibodas. Jest však jistě i zde vzácný, neboť nepodařilo se mi ho nalézti a i mojí drobní sběratelé marně po něm pátrali. Ze spodu jest ozbrojen velikým laločnatým rohem, proti němu vyvstává kratší a po straně dva dlouhé rohy. Zajímaví jsou též nosatci úctyhodných rozměrů; jako velký, rohatý a vpředu po kraji pěkně odstále chlupatý chrobák vyhlíží *Heliocopris bucephalus*, dosti hojný v okolí Buitenzorgu.

Také někteří velcí tesaříci imponují velikostí, tvarem a zbarvením. Někteří z nich jsou velikými škůdci palem.

Nebezpečná jávská stonožka (Scolopendra gigantea), značně zmenšená. Fot. Domin.

Svíticích broučků (zvláště *Lampyris*) bývá jen na vlhkých místech hojně. Svítí buď stále nebo přerušovaně, čímž dosahují většího effektu. Vtipně podotýká Haberlandt, že tito broučci užívají ke zvýšení světelného effektu stejného prostředku, jako mnohé evropské hotely a obchody, před nimiž září pravidelně přerušované světlo.

Z můr jest nejskvostnější a poměrně hojný *Attacus atlas*, který dosahuje s rozpiatými křídly někdy skoro plných 25 *cm*. V něm slaví příroda triumf v krásném zbarvení velikých tropických můr.

Velice hojní jsou velicí *škorpioni*, nezřídka 14 *cm* i více dlouzí. Každou chvíli přinášeli mi je děti živé, svázané na rotangovém nebo bambusovém provázku. Škorpioni ti jsou neobyčejně mrštní, mohou však píchnouti svým ocasem nazpět ohnutým jen do předu. Domorodí kluci nezřídka chytí škorpiona velikého jako říčního raka ze zadu pod článkem jed obsahujícím, a rychle ho pak vyzdvihnou, takže jest pak bezmocen. V knihách čteme, že tito velicí škorpioni jsou životu nebezpečni; na Jávě jsem však častěji slýchal, že zprávy ty jsou nadsazené. Podle svých zkušeností soudím, že tato jinak velice úhledná zvířátka nejsou právě tak nevinná. Když jsem nahrazoval líh, ve kterém jsem jich přinesl asi tucet, formalínem, dotkl jsem se na několika místech umytou již rukou, která přišla do styku s líhem tím, hlavy a v krátku kůže na místech těch zrudla a počaly se tvořiti ošklivé pupence. Ještě hůře byl na tom p. assistent Kavina, který mi pomáhal a rukou nedostatečně omytou vjel si do vlasů. A zde šlo přece jen o jed, který mohl býti extrahován líhem a k tomu ještě ruce naše byly již vodou umyty!

Říká se, že škorpion v zajetí končí sebevraždou. Opětovně jsem zkoušel, je-li údaj ten pravdivý či aspoň všeobecný, přesvědčil jsem se však o opaku. Jávští škorpioni ani po řadě dnu nezabývali se sebevražednými myšlenkami.

Skutečný respekt vzbuzují ohromné skolopendry, které jsou však poměrně vzácné. Jen jednou jsem měl živý exemplář, dlouhý 26 *cm* v rukou. Domorodci vyprávějí, že jejich kousnutí jest smrtelné, a zacházejí též s tímto mohutným tvorem o mnoho opatrněji než se škorpiony.

Za to docela neškodné jsou stonožky, až značně přes 1 *dm* dlouhé, které často nalezneme pod korou a v opadalém, zetlí-

vajícím listí. Dotkneme-li se takové stonožky, rychle se zatočí chráněna jsouc svým tvrdým krunýřem.

Pavouků jest veliké množství a mnozí jsou nádherně zbarveni. Jest to jen zakořeněný předsudek, že nebývají obyčejně zváni krásnými, ač skutečně jimi jsou.

Jávský trpasličí jelen fotografován pro srovnání velikosti u nás na jaře mezi kvetoucími bledulemi. Fot. Domin.

Domorodci poznavše můj zájem o různé zástupce říše živočišné a udržováni jsouce v dobré náladě drobnými odměnami, přinášeli mi tolik živých objektů, že nad tím žasli i zoologové, pracující v zoologickém oddělení, kteří někdy nemohli si opatřit to, co jsem vídal denně. Ovšem mnohé musil jsem i já odmítnouti, zvláště když mi přinášeli takřka denně obrovské živé leguany, které bylo jednak těžko zabíti a na jejichž stahování můj sluha

neměl času, různé veverky, živého pasovce, obyčejné želvy, ryby a raky, ba dokonce i domácí kočky a psy!

Koček chovají Javánci celkem málo, za to však hojně psů zvláštní rasy. Psy své krmí však bídně, mnohdy se o ně vůbec nestarají. Bývá často žalostný pohled na vychrtlá ta zvířata s kalnýma očima, slídící po nějaké potravě. Ostatně již Junghuhn píše, že psi na Jávě živí se namnoze jen výkaly.

Ještě o dvou zajímavých živočiších se zvláště zmíním.

Jednoho dne počátkem září přinesl mi jeden venkovan z hor do laboratoře živého *trpasličího jelena*, právě chyceného. Po krátkém smlouvání koupil jsem ho za 1 zl. i s pěknou, prostrannou bambusovou budkou a s polovicí kokosového ořechu, sloužící za misku k pití. Bylo to nanejvýš miloučké, roztomilé zvířátko, které jsem si rázem zamiloval. Vzadu, kde byl nejvyšší, měřil 17 *cm* výše, od čumáku k ocasu 29 *cm*. Měl pěknou, hnědou či spíše hnědočervenou srst, s tmavšími odstíny, jen vespod byl bílý, na hrudi s 2 tmavohnědými pruhy, které se pěkně odrážely od čistě bílé srsti okolní. Bizarní to zvířátko vypadalo skoro jako dlouhonohá krysa. Byl velice roztomilý a ve svém počínání někdy přímo komický, skákal na svou velikost značně, a ač byl velice krotký, přece se někdy zbytečně poplašil a pak drápal svými tvrdými ostrými paznehty. S oblibou jedl trávu a nechal se hladit, někdy dokonce za mnou běhal jak ochočený psík a upíral na mne své veliké, krásné oči.

Za několik málo dní, myslím, že za necelý týden, pojednou můj zamilovaný jelen zesmutněl, přestal pobíhati a poskakovati, ulehl si na připravenou proň trávu chvílemi něco z ní pokusuje a nakláněje svou hlavičku k vodě v kokosové šálce. Nedovedl jsem pochopiti, co jest toho příčinou, ježto ještě dopoledne bavil nás svými veselými, rozpustilými kousky, cítil jsem však, že svého miláčka ztratím. Pojednou neměl již síly, udržeti se na svých směšně tenkých nožičkách a jeho tmavé veliké oči dostaly takový zvláštní kovový, smutný lesk. Bylo mi ho nesmírně líto, když obracel ke mně své hluboké oči a nemoha se déle dívati na jeho trápení, uspal jsem ho bezbolestně (chloroformem) ve spánek, z něhož se již neprobudil.

Myslím, že snad požral některou z jedovatých rostlin, které jsem ohledával, ježto měl dovoleno volně pobíhati i po mém stole. Snad však zašel též zajetím a smutkem. Dnes — vycpán

Veliký jávský škorpion (Scorpio afer) v přirozené velikosti.
Fot. Domin.

jsa — připomíná mi krásné, zašlé časy, dívaje se naň slyším zkazky z divoké a velebné přírody, kde byl pravý jeho domov.

Podivuhodné jsou též ohromné *zpívající žížaly*, tvarem podobné obyčejným dešťovkám, ale nesmírně tlusté a až přes 85 *cm* dlouhé. Více jsem jich nalezl v sousedství Tjibodas v horské poloze; do Buitenzorgu byl mi jen jednou přinesen skvostný exemplář. Žížaly ty vydávají zvláštní, pisklavé zvuky; abych je uslyšel, umístil jsem ji mezi zemí a listím v bedničce, přikryl a poslouchal ve své laboratoři. Teprve však druhým dnem slyšel jsem zvláštní to pískání, které vyvozují. Nezní to příliš jako zpěv, ale vyneslo jí přece druhové jméno *Perichaetc musica*.

Javánské tanečnice, ztratí-li hlas, pojídají tyto ohromné žížaly, domnívajíce se, že ho tak nabudou. Taková jest pověrčivost domorodců! — U nás postačí, obětuje-li se příslušný úd, který jest nemocný, z vosku panence Marii.

Také v pralesích jávských jest zajímavý život zvířat, ač zřídka spatříme větší počet velikých druhu. Výjimku činí jen v některých pralesích četné opice, jichž vlastním domovem a rejdištěm jest nejvyšší patro pralesa, koruny stromů spletené těžkými závěsy lian, v nichž provádějí své pitvorné reje.

K botanické zahradě v Buitenzorgu náleží též pěkné zoologické oddělení a bohaté museum, jehož ředitelem jest major Owen, známý mimo jiné svou osvědčenou methodou na preparování hadů. Spřátelil jsem se s tímto milým pánem a rád jsem ho navštěvoval i v jeho pěkné ville, kde měl malou zoologickou zahradu. Právě tu měl páreček jednoho dosud nepopsaného a nedávno jím z ostrova Celebesu přiveženého ssavce, který ač vypadá spíše jako koza s dlouhou srstí, jest příbuzný krávě. Dále byl tu i tapír ze Sumatry, který mne důkladně očuchal a olízal, mohutný kasuar, který provádí podivné tance povaluje se po zemi, různí papouškové a vůbec četní ptáci, mnoho opic, mezi nimi i mladý orangutan, který se sice volně prochází po dvorku, jehož však blízkost lidí činí nadmíru nervosním a zlostným. Vůbec mnohá zvířata, která jsou teprve krátký čas v zajetí, znepokojují se blízkostí cizího člověka, ač jsou docela klidná, blíží-li se jim jejich ošetřovatel.

Vzácný zoologický požitek měl jsem v botanické zahradě potkav jednou v odlehlé části zaběhlou ježuru (Echidna), prapodivné zvíře, které prohrabávalo svým dlouhým čumákem kde

co. Ježura ta byla docela nebojácná. V prvém překvapení protírám své oči, nejsem-li o několik statisíc let v minulosti. Ale byla to jen Echidna majora Owena, kterou jsem viděl za několik málo dnů vycpánu.

Koňů se na Jávě užívá mnoho, většinou malé rasy. Velice vytrvalí a spolehliví jsou zvláště horští koníčci, s nimiž možno se dostati po nejpříkřejším svahu. Na určitých, často navštěvovaných sopkách turisté pravidelně užívají spolehlivých těchto koníků, kteří si dají všechno líbiti, zvláště od jezdců, kteří po prvé sedí na živém koni, a přece je přivedou známou jim cestou až na určené místo. Několikráte zažil jsem s těmito koníky mnoho zlosti. Chtěl-li jsem se na př. malý kousek cesty vrátiti anebo zajeti s cesty do pralesa, abych sedě na koni utrhl nějakou rostlinu, měl jsem se svým ořem pravé peklo. A konečně oba jsme byli v právu. Chudák kůň věděl, že nemůže prostřed cesty obrátiti nebo zabočiti do divočiny, a toho, jak jsem ho řídil úzdou, naprosto nedbal, jsa patrně zvyklý býti bezúčelně smýkán semo tamo. Tak začal býti jankovitý, vzpínal se a vyhazoval a teprve po urputném boji se vzdal a byl mi po vůli.

Nověji zavedeni byli na Jávu i silní australští koně.

K práci v polích užívají většinou buvolů, kteří jsou pověstni svou neodůvodněnou antipathií proti bělochům a mohou býti Evropanu velice nebezpečni. Často lze je pozorovat — či spíše jen jejich nad hladinu vynikající uši — jak si hoví ve vodě s olympickým klidem. Jsou to praví „obojživelníci“ a ve své zálibě ve vodě, třebas sebe špinavější, shodují se nápadně s domorodci.

KAPITOLA OSMNÁCTÁ.

Můj první durian. Žvýkání betelu na Východě.

Durian byl pro mne vždy obestřen zvláštním nimbem. Z botaniky jsem o něm věděl, že náleží do malé skupiny přiřadující se k rostlinám slézovitým, že jest to typ indo-malajský a že nese botanické označení *Durio zibethinus*. To by mne ovšem samo o sobě ještě nenadchlo. Odedávna toužil jsem však po pestrém výběru tropického ovoce a zlobil se, když jsem četl, že banány v tropech chutnají zcela jinak než u nás. A vrcholem nespravedlnosti se mi zdála často opakovaná poznámka o různém tropickém ovoci, že náleží k nejchutnějšímu ovoci vůbec, transportu však nesnese.

Durian (jako plod stejnojmenného stromu) jest ovšem stále stejný, jako vejce vejci jest podobno, ale přece každý o něm píše jinak, z těch šťastných totiž, kteří jej mohli seznati z autopsie.

Proslulý anglický cestovatel a přírodopisec *Wallace* pěje hymny chvály o durianu a praví, že jedině vzácný tento požitek stojí za nákladnou cestu do tropů. Podle něho dužnina durianu nejspíše ještě připomíná máslovitý, význačně oříšky chutnající vaječný svítek, ale zároveň se prý zdá, jako by vystupovala lahodná vůně, která připomíná smetanový sýr, cibulovou omáčku, staré sherry a mnoho jiných docela nestejnorodých věcí.

A s jakým nadšením píše o durianu náš *Durdík!*

Věděl jsem, že to bude veliký okamžik, až po prvé okusím durian. Již v Bombaji jsem se po něm ptal, a když jméno durian bylo zřejmě neznámo, nahradil jsem je označením „pronikavě

páchnoucí plod, jako štětinatá hlava, ale božský k jídlu". A jmenovali mi mnohé páchnoucí plody, po každé však, když jsem pracně zjistil, co znamenají domorodá ta jména, byl jsem zklamán.

První duriany spatřil jsem v Penangu, ale Číňané, s nimiž jsem se nemohl dorozuměti, nechtěli mi ničeho prodati. Marné bylo moje ukazování na duriany a peníze, Nebešťané seděli netečně, odpovídajíce mi něco čínsky. Další duriany viděl (a cítil) jsem v Batavii a potom pravidelně v Buitenzorgu. Durian vyznačuje se totiž tak líbeznou vůní připomínající asi starý páchnoucí sýr, a „parfum", jaký občas na venkově lze cítiti při vybírání záchodů, smíšený s pronikavým zápachem česnekovým. Myslím aspoň, že směsice těchto tří vůní asi nejlépe vystihuje aroma, které na dálku šíří durian.

Nevyhýbal jsem se sice každému durianu ve velikém oblouku, jak to líčí *Haberlandt*, zapřisáhlý nepřítel tohoto ovoce, který si dokonce zakládá na tom, že durianu nikdy ani neokusil, ale umínil jsem si, že budu s nákupem opatrný. Byl jsem totiž v různých tržnicích a vůbec při nakupování různého ovoce mně nového nesčíslněkráte napálen a ošizen. Arabové a Somálci vyučili mne sice dostatečně smlouvati a bylo mi hračkou obdržeti každý plod za pětinu požadované ceny, ale za to pomoz Pánbůh, *co* všechno jsem dostal nakupuje „neznámé plody". Jako botanik měl bych snad raději o tom pomlčeti. Často jsem dostal plody nezralé, nepoživatelné neb opět přezrálé a zkažené nebo takové, kterých *vůbec* nelze jísti, i když jsou nejlépe uzrálé.

Zvláště dobře se pamatuji, jak jsem v Penangu koupil obrovský plod chlebovníku a vítězoslavně jej přinesl na loď a po lunchi dal k všeobecnému dobru. Úsudek všech hodovníků se úplně shodoval v tom, že chutná asi jako prostředně tvrdé dříví, a že by se konečně každé dříví stejně dobře mohlo žvýkati. Jsa roztrpčen nad tím, že se milému chlebovníku děje křivda, hájil jsem (s naprostým neúspěchem) rozdílnost dříví a chlebovníku (třebas naprosto nezralého) a podotýkal, že dozrálý chlebovník jest jistě výtečné ovoce, a že ostatně měli jsme je spíše upéci. Jakési dostiučinění se mi dostalo, když se můj přítel vytasil s pomorančem jak hlava velikým (t. zv. Adamovo jablko, *Citrus decumana*), který koupil on sám, a který s velkým sebezapřením s dvojnásobným množstvím cukru bylo lze jísti, či spíše okusiti. Mému příteli

byl však „znamenitý", ježto jej jídal jako „grape-fruit" na Jamaice (ovšem asi stokráte lepší odrůdy), často o něm přede mnou horoval, a tak nezbylo mu než ho hájiti.

V Buitenzorgu jsem se rozhodl, že pro začátek svěřím nakupování ovoce svému osobnímu sluhovi, mladému domorodci, který mne často zlobil tím, že jsem si nedovedl ničeho vymysliti, čím ho po celý den zaměstnati.

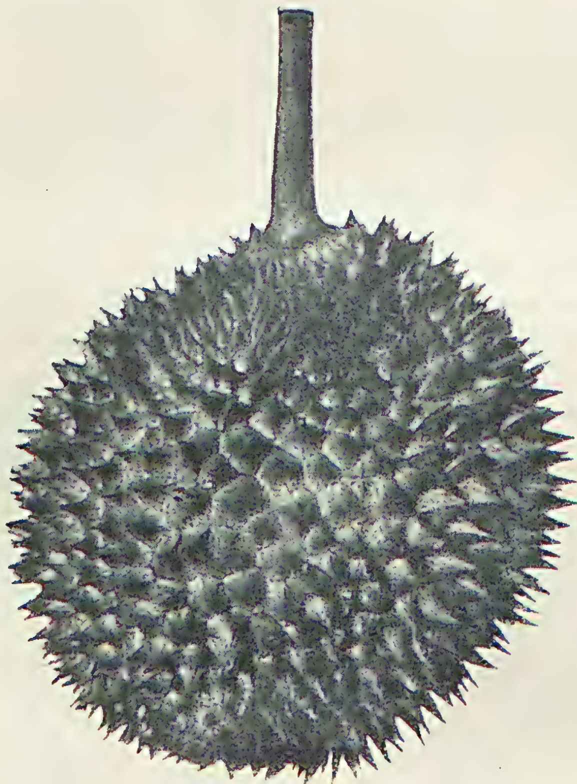
I zahájil jsem s ním s prvopočátky své malajštiny rozhovor: „Bli sama saja buwa bagus" (Kup mi dobré ovoce). „Saja, toean." (Ano, pane). — „Durian." — „Saja, toean." — Tím jsem myslil, že potřebná objednávka jest vyřízena, ale kluk zatrolený nehýba se z místa a na další interpelace dlouho cosi malajsky vykládá, z čehož konečně vyrozumívám, že mi koupí žádaný durian ve svém kampongu a ráno přinese.

V neděli dne 19. září v 6 hodin ráno, právě když opouštím svůj hotel, potkávám svého opozdivšího se sluhu, an mi nese v pevných listech pandanových těžký, krásný durian. Uloživ ho do svého pokoje, odcházím do laboratoře v botanické zahradě. Asi po 2 hodinách vracím se do hotelu ke snídani. Již před svým příbytkem cítím silný zápach česnekový a sírovodíkový, který naplňuje celičký pokoj. Dívám se na původce tohoto zlořádu, kterého uložil můj sluha na zem vedle starých punčoch. Doufám, že se tak nestalo ze zlomyslnosti. Utíkám rychle z pokoje k snídani a pak rovnou opět do laboratoře. Vrátiv se po jedné hodině odebral jsem se úmyslně přímo do jídelny o svůj pokoj ani nezavadiv. Ale přes to zavoněl mi opět můj durian na verandě před hotelem. Divné předtuchy mne jímají, očekávám nějakou „páchnoucí zápletku", ale prozatím upokojuji své svědomí s důkladnou rijstafel. Vypiv černou kávu ubírám se do svého pokoje. Teploměr ukazuje 32·5° *C*, jest neděle a kde kdo spí po vydatné rýžové tabuli. Není nebezpečí, že budu vyrušován. Jako spiklenec zavírám se v pokoji na klíč a počínám velkolepé přípravy.

Předem se svlékám až na spodní prádlo, prostírám velký arch čistého papíru na svůj objemný lodní kufr, kde má býti durian rozřezán. Ale dovolte, abych vám durian dříve podrobněji představil.

Skoro kulovitý, zelený durian jest takřka zvíci lidské hlavy; na povrchu hustě posázen silnými kuželovitými ostny, které mohou

snadno kůži zraniti. V 5 čarách slabě vhloubených jsou ostny hustší; jim odpovídá uvnitř 5 dosti silných, bílých přepážek. Vnější, zelená, ostny posázená slupka jest velice mohutná, takže můžeme plod ten otevříti jen velikým nožem. V každém z 5 pouzder bývá několik (až 5) velikých tupě hranatých semen, která

Durian (pětkrát zmenšen).
Fot. Domin.

mají měkkou, dosti silnou slupku a bohatou, žlutavou dužninu, která patří k semeni jako jeho výrůstek (arillus).

Dužnina ta jest máslovité konsistence a tím liší se docela od našeho ovoce a vyvolává již dotekem na jazyk zvláštní požitek. Němci nazývají ovoce tohoto druhu, známé jen z horkých krajů „Ölobst" (ovoce olejnaté).

Chut dužniny té lze těžko vylíčit. Silně uplatňuje se zápach sírovodíkově česnekový, ale chut připomíná smetanový sýr,

oříšky a staré rýnské víno. Někteří ovšem přirovnávají ji k starému smrdutému sýru, jiní opět cítí aroma výtečného šampaňského. Rozmarně líčí durian *Pavel Durdík* ve svých cestopisných skizzách ze Sumatry. Píše doslovně takto:

„Dužnina připomíná svou chutností bídnému pozemčanu pokrm bohů, nektar a ambrosii zároveň. Jednu velikou vadu má však durian: nanejvýš odporný sírovodíkový zápach, připomínající zápach česneku, shnilých vajec a čertova lejna. První dojem ovoce tohoto jest vždy odporný — pro ten nestoudný zápach. Máte-li durian v domě, celý dům jest naplněn zápachem, jako když se u nás čistí záchody a vyváží z domu hnůj. Neskonale příjemná chuť a čpavě smrdutý zápach — jsou tu vtěleny v jednom bodu. Chutná nade vše pomyšlení — a zapáchá jako hnijící výkaly. Durian zdá se s počátku pro čich člověku až nesnesitelným, ale ochutnej ho — a shledáš, že je souhrnem všech dokonalostí, jež v ovoci jedlém vubec lze nalézti. Má chuť něžně pikantní, neobyčejně vkusnou, se vzdáleným nádechem jakési nadmíru jemné kořenné lahody. Těžko je vyjádřiti ty rozkošné chuti, jež budí na jazyku: je v tom i šampaňské i malina, i cukr i smetanový sýr, i mandle i libovonná vanilie. . . . Chuť durianu každý popisuje jinak — všichni mají pravdu a nikdo nemá pravdy. Kdo jednou překonav počáteční odpor, ochutnal kousek durianu, nemůže jinak než prohlásiti jej za plod všech plodů, za krále ovoce rovníkového . . .“

Loyalně doznávám, že durian chutnal mi výtečně přes nekřesťanský zápach. Když jsem se dostatečně najedl, čekal mne však ještě těžký úkol, naplniti několik skleniček pro přítele adjunkta S. z české techniky. Na tu práci do smrti nezapomenu! Máslovitá dužnina nechtěla se vtěsnati v úzké skleněné trubičky, stále se tlačila ven a jednou mi skoro celý obsah vyletěl na spodní kalhoty. Cpal jsem ji tam oběma rukama, znovu a znovu, až jsem byl tou kaší všecek zamazán, kufr, nůž, ruce a vůbec celé okolí. A protivný puch šířil se vždy víc a více. Brzo přestal jsem jísti přebytečnou kaši, stále si umýval ruce a utíral ručníkem dužninu všude se lepící. Když jsem naplnil šestou lahvičku, byl poslední zbytek mé trpělivosti vyčerpán. I obličej jsem měl pomazán durianem, i do vlasů jsem si vjel zamazanou rukou. Jako štvanec jsem vyběhl ze svého pokoje, přehodiv přes sebe nejnutnější oděv. Byly právě horké odpolední hodiny a po 7hodinné dopo-

lední práci místo odpočinku byl jsem vyštván durianem teď už strašným z vlastního pokoje.

Sluha, který čekal před hotelem, byl radostně překvapen, když jsem ho propustil na celý den. Po několika hodinách bloudění vrátil jsem se k hotelu a první „boy", který se mi namanul do cesty, musil se mnou vstoupiti na místo neštěstí a odkliditi nedojedený durian, i kaši pomazanou po kufru, papírech a jinde, umyvadlo i ručník.

Ale přese vše zůstal zápach, puch strašný a odporný, který nemohl jsem ani smýti se svých rukou. Otevřel jsem do kořán veliké okno a vlezl do postele a uzavřel moskitovou síť. Ale což platno! Komár sice moskitovou sítí neprolezl, ale zápach snadno. Tak nezbylo mi než vystěhovati se z vlastního pokoje. Když jsem se večer vrátil, zápach byl tu stejně pronikavý a odporný. Děkoval jsem v duchu Pánubohu, že jest jen jediný S., který přál si konservovaný durian, vytáhl své voňavé mýdlo, které mi bylo vždy protivné, zuřivě se jím drhl, kloktal s aromatickou pomádou, čistil si zuby a konečně učiniv notný doušek cognacu znovu jsem opustil pokoj, který pro sebe zaujal neviditelný durian.

Později, když jsem jedl durian, nalezl jsem jej vždy přímo božským ovocem, lahodnějším nad vše ostatní. Můj přítel, zoolog z Německa, kterého jsem pozval o něco později, aby okusil se mnou durianu, neklonil se však k mému názoru! Následky byly u něho smutné. Ač sotva nepatrné sousto okusil, dlouho zvracel a ještě později zbledl, jen když byla učiněna zmínka o durianu. Ani můj druh nenalezl záliby v durianu, řka, že ona chut nestojí za to dlouhé utrpení intensivním smradem.

Na konec připomínám ještě, že duriany jsou ohromné, vysoké stromy, s korunou poměrně řídkou. Jich kožovité celé listy snadno se poznávají po zvláštním stříbřitém lesku, který jest podmíněn spoustou přitisklých lupin.

Jisto jest, že ten, kdo se chce oddati požitku durianu, učiní dobře, zvolí-li si k tomu nějaké zastrčené, tiché místečko, kde může nerušeně snísti celý durian. Ovšem, je-li ženat, neb má-li milenku, nechť se napřed zeptá o dovolení. Jeť durian ještě druhý den silně cítiti z úst. V některých hotelích není vůbec dovoleno jísti durian, podobně jest i zakázáno vzíti durian na palubu lodi.

Po požití velikého množství durianu vzniká prý zvláštní, dosti nebezpečná zimnice.

Hollanďané, usedlí na Jávě, jsou většinou velikými milovníky durianu.

* * *

Není snad národa na širém světě, který by neměl nějakého pož tku dráždícího nervstvo a zároveň více méně otravujícího. U nás jest to hlavně kouření a požívání alkoholických nápojů, které skoro sevšeobecnělo, jinde opět důležitější úloha připadá čaji nebo kávě, v krajích východních, od poloostrova balkánského až do daleké Číny miliony lidí otravují se požitkem opia a hašiše. V jižní Americe jest to opět keř kokainový a čaj maté, který zvláště v Peru a v Brasilii jest z nejdůležitějších a nejznámějších prostředků stimulačních.

Různé alkoholické nápoje připravují se skoro po celém světě, ať už jest to naše pivo z chmele a ječmene, ať rudý či bílý mok z révy vinné, nebo nápoje získané zkvašováním šťav palmových anebo agavových. A kde všechny tyto rostliny chybějí, dovedla si vynalézavost lidská pomoci jinak. V Sibiři připravují z našich muchomůrek prudce opojné víno, daleko horších účinků než všechny naše alkoholické nápoje. A posléze nesmíme zapomínati na 2 důležité rostliny, které skýtají milionům vzpružující nápoj, ač je-li jich požíváno v nemíře, mohou i velmi zhoubné účinky vyvolati, to jest kávovník a čajovník.

V celé východní Indii, na Ceylonu, ostrovech malajských a odtud dále až do jižní Číny zakořeněn jest od pradávna zvyk či spíše zlozvyk žvýkati oříšky palmy arekové s listy pepře betelového.

Palma betelová nebo areka jest z nejnádhernějších tropických palem, daleko ladnější než palma kokosová i cukrová. Vyznačuje se neobyčejně ztepilým vzrůstem, kmenem při poměrné výši (12—20 *m*) tenkým, světlým, naprosto přímým, nesoucím na vrcholku koš tmavě zelených listí. Palmu betelovou, jejíž původní vlast jest asi na ostrovech Sundských, pěstují nyní hojně v celém okrsku Vých. Indie až do Již. Číny. Všude ji tu nalézáme v nižších polohách a jest skutečně z nejelegantnějších zjevů tropické přírody.

Jeden strom rodí ročně na 200—800 plodů. Jsou to bobule zvící slepičího vejce barvy zlatožluté. Jádro (bílek) jest rohovité, tvrdé, barvy bílé, avšak hustě temně mramorované.

Bohatá fantasie indických básníků srovnává palmy arekové se šípy božstvím do země vystřelenými, jichž péra se ještě chvějí.

Areka počíná přinášeti ovoce asi v 5. až 7. roce a jest pak bohatě plodna asi do 30 let. Padesátileté stromy již nerodí. Pro evropský obchod jest palma betelová málo významná, ač se ročně značné množství do Evropy vyváží, zvláště ze Singaporu. Také z Ceylonu vyvezlo se již r. 1872 přes 70.000 *q*. Nesmírně důležitá jest však pro území zmíněné.

Upotřebují se tmavě mramorovaná jádra, která jsou všeobecně známa pod názvem pinangů neb oříšků arekových či betelových. Jádra ta obsahují přes 50 procent oleje, hnědočervené barvivo, zvané areková červeň a jiné látky. Užívají jich proto, že příjemně omamují a rozčilují. K tomu účelu rozkrajují domorodci ještě měkká jádra nedozralých plodů na drobné kousky, přidávají k nim pálené vápno a gambir (zahuštěnou šťávu z listů keře zvaného Uncaria Gambir), dále pak pravidlem něco tabáku, načež je zabalují do listů pepře betelového. Takto připravené se všeobecně žvýkají a působí svou jednak peprnou chutí (zvýšenou listy jmenovaného pepře), jednak omamují a příjemně rozčilují as podobně jako silný doutník. V okrsku indickomalajském a z části i v jižní Číně vešlo žvýkání jich tak v obyčej, jak u nás kouření. Obyvatelé tamější nosívají s sebou ozdobná, často stříbrná pouzdra s pinangy, které nabízejí na znamení přátelství. Odmítnouti pokládá se za těžkou urážku a kdo z Evropanů nezvykne si jich žvýkati, nebyl pokládán dříve za zdomácnělého v krajích těch. Žvýkání betelových oříšků jest rozšířeno nejen mezi muži a ženami, nýbrž i chlapci. Mnozí žvýkají od rána do večera a třeba i v noci, nemohou-li spáti.

Žvýkání to způsobuje jednak silné žloutnutí a černání zubů, jednak cihlově červené zbarvení celých úst i dásní, což obojí však považují domorodci za znamení krásy. Vyvolává také silné odměšování slin, jež se barví červeně, dechu však dodává příjemné vůně.

Zbytečno podotýkati, že nemírné žvýkání betelových oříšků má velmi zhoubné účinky na celý organismus, podobně as jako opium nebo hašiš. Viděl jsem v Indii, v Singapore a na

Jávě mladé domorodce, kteří byli stálým žvýkáním betelu duševně i tělesně zničeni. Jejich vyžrané zčernalé zuby a cihlově červená ústa působily dojmem nejvýš odpuzujícím.

Palma areková jest známa od nepaměti; již v sanskrtu děje se o ní zmínka pod jménem Guvaca. Číňané nazývali ji piu-lang, což pochází asi z malajského jména pinang. Již v prastarém čínském díle San-fu-huang-tu, ve kterém se líčí Chang-an, hlavní město císaře Wu-ti (140—86 př. Kr.), děje se zmínka o palmě arekové. V jiném jednom díle čínském ze IV. stol. po Kr. děje se zmínka o užívání oříšků arekových. Také Arabové dobře je znali, tak zvláště básník Ibn Batuta.

Dnešního dne vidíme všude na ulicích v dalekém Východě prodávati tyto oříšky, asi tak, jak u nás se prodává ovoce.

Na výstavce svých australských a indicko-malajských předmětů na ovocnicko-zahradnické výstavě r. 1911 sestavil jsem takový krámek arekový i s listy pepře betelového, i s vápnem z mořských škeblí, s gambirem, s tabákem, s ozdobnými starými nůžkami, jimiž se oříšky krájejí, i několik stříbrných pouzder, ve kterých urození Javánci je po předchozí úpravě přechovávají.

KAPITOLA DEVATENÁCTÁ.

Užitkové rostliny Jávy.

O užitkových rostlinách Jávy bylo by možno napsati objemnou knihu. Jsouť nejen velice početné, nýbrž i zajímavé svými produkty.

V popředí zájmu tropického zemědělství stojí nyní různé *stromy kaučukové.* Jáva má některé své domácí druhy, rostoucí v hlubokých jávských džunglích, vedle toho daří se tu i mnohé z cizích tropů, tak zvláště brasilský kaučukový strom z čeledi pryšcovitých („para-rubber“, *Hevea brasiliensis*), který výtečně prospívá ve vlhkém a horkém podnebí západní Jávy. Kaučuková zimnice zachvátila všechny tropické kraje asijské; i ve východní Australii konány pokusy s pěstováním kaučukových stromů. Zakládány četné společnosti, jež vydělávaly závratné sumy peněz a akcie plantáží kaučukových staly se nejlepšími. Toho opět využili někteří vtipní spekulanti, kteří se vytasili na papíře s rozlehlými plantážemi, slibovali veliký zisk a akcie šly na dračku. Později se ukázalo, že všechno jest podvod, že plantáže ty vůbec neexistují, naopak, že ve fingovaných územích jsou ještě lidojedi a neprozkoumaná divočina. Velice úspěšné slibují býti plantáže na nové Guinei (podle výsledků expedice Schlechterovy), ač se tu dosud staví četné překážky v cestu, nehledě ani k vražednému podnebí.

Na Jávě konány již po celá desetiletí pokusy s různými kaučukovými stromy a v posledních letech vyrostly četné plantáže v západní části ostrova jako houby po dešti. Myslím, že se

dobře osvědčí a že budou zdrojem vydatných příjmů, zvláště budou-li pěstovány rationelně a na větší ploše než dosud.

Jinak náleží k nejdůležitějším rostlinám, pěstovaným na Jávě ve větším měřítku, zvláště *čajovník, kávovník, tabák, cukrová třtina, chinovník, kakaovník* a některé *rostliny textilní*.

Ostrov Jáva, ač neveliký, vyznamenává se velkou růzností podnebních podmínek: východní část svou suchou dobou hodí se

Pole agavy (Agave sisalana), která se na Jávě pěstuje pro pevná vlákna známá ve světovém obchodě jako t. zv. sisalové konopí. V popředí brasilský strom kaučukový (Hevea brasiliensis). Fot. Domin.

pro mnohé rostliny, které by nesnesly po celý rok vlhkého ovzduší západní Jávy. K tomu se druží bohatá členitost, hojnost vysokých sopek, na jichž úbočí se zdarem se pěstují četné rostliny, jimž nesvědčí horké a nízké roviny, kde jest opět vlastní domov rýže a četných palem užitkových.

Na mnoha vulkánech zmizely v nižších polohách rozlehlé džungle a jich místo zaujaly utěšené plantáže čajovníku nebo chinovníku.

Ve střední Jávě v rovině rozkládají se nepřehledná pole tabáková a cukrové třtiny. Obě rostliny zde výtečně prospívají a jsou důležitým zdrojem státních příjmů.

Kávovník bývá pěstován sice na svahu, ale obyčejně v nižších polohách, ač tu a tam vidíme staré, opuštěné plantáže kávovníkové i dosti vysoko v horách. Jak později ještě uslyšíme, objevila se i na Jávě zhoubná plíseň, která znemožnila další pěstění kávovníku arabského, i nahrazen jinými druhy.

Také dosti *pepře* a něco vanilky pěstuje se na Jávě. Jsou to krásné opletavé rostliny, poslední však původu amerického. Černý pepř roste často na kmenech jiných užitkových stromů a přináší bohaté hrozny plodů, kulovitých bobulek. Buďto se sbírají ještě nedozrálé a suší a přicházejí do obchodu jako černý pepř se svraskalým, tmavým oplodím, nebo se dají úplně dozráti a pak se loupají (bílý pepř). Také dosti hojně se pěstuje t. zv. „kubeba", to jest druh pepře, jehož plody snadno se poznávají podle dlouhých, rovných stopeček, jež na bobuli vytrvávají. Pepř betelový pěstují si však pouze domorodci, užívajíce jeho peprných listů při žvýkání arekových oříšků.

Vanilka jest domovem v Mexiku, a to hlavně ve vlhkých, stinných lesích ve východomexických pobřežních krajinách. Jest to opletavá orchidea, jejíž dlouhé tobolky skýtají známé, jemné koření. Zúrodnění květů (přenesení pylu, který jest slepen v t. zv. brylky) obstarávají u vanilky drobné včelky z rodu medonosek. Zúrodňování jest ovšem nezbytné, ježto jinak by se nevyvinovaly tobolky.

V tropech starého světa není však těchto mexických včelek, a proto všude, kde se vanilka pěstuje, provádí se oplodnění uměle. To děje se buď zahrocenou tyčinkou bambusovou, nebo zvláštním štětcem. Umělé opylování, nyní všude běžné, prováděl již r. 1830 Neumann v Paříži s dobrým výsledkem. Každý květ vanilky jest však rozevřen pouze jediný den, někdy jen jediné dopoledne, i dlužno tudíž dbáti, aby se doba ta nepropásla. Domorodci, kteří provádějí umělé oplodňování, nabudou v něm takové zručnosti, že obstarají za jediné dopoledne umělé opylení daleko více než 1000 květů.

Až dosud pěstuje se však vanilka na Jávě jen v malém rozsahu. Udává se pro ni 2·75% vanilinu.

Rýžoviště zaujímají na Jávě ohromné plochy, jestiť to nejdůležitější plodina domorodcu a i důležitá součást každodenního jídla Hollanďanu (rijstafel). Rýže pěstuje se obyčejně ve zvláštním, uměle zavodněném systému polí (savy), kterýžto způsob kultury zaveden prý byl Indy. Dr. *Brandis* však tvrdí, že podle ruzných známek znali domorodci jávští zavodňovaná rýžová pole již před příchodem tohoto národa.

Rýžoviště zaplavené vodou ve východní části Jávy.
Fot. Domin.

Rýže (malajsky *padi*) zraje na Jávě dvakráte, někdy i třikráte do roka a daří se zvláště ve vlhkých, bažinatých krajinách v rovině nebo nižší poloze. Nad 800 *m* pěstována dozrává již jen jednou za rok, neboť potřebuje pak někdy plných 9 měsícu od zasetí do sklizně. Jen zřídka pěstuje se rýže na suchých polích.

Zaplavená políčka rýžová, ať už v systému terasovitém na stráních, ať sdružená v pestré ornamenty v rovině, jsou velice úhledná, podobají se pěkným třpytivým zrcátkum, jež lze rozeznati i s vrcholku mnoha vulkánu. Domorodci nenamáhají se příliš

s pěstováním důležité této obilniny. Na malý záhonek, který zavodní, vysejí namnoze celé klasy, které rychle počnou klíčiti. Mladé rostlinky jsou příliš husté a vzájemně si překážejí, ale domorodci neradi si berou práci, aby jednotlivá zrna (odstraníce zrna slabá) vysévali.

Zatím připraví pole, která dosti povrchně zorají, vláčejí a konečně zavodní a pak vysazují mladé (asi 40 dní až 3 měsíce staré) rostlinky v řádkách více méně pravidelných. Vyrostlá rýžoviště vynikají nádhernou zelení a jsou ještě krásnější pro oko než naše obilná pole, nehledě ani k velkolepé stafáži tropické přírody.

Když rýže dozrála, uřezávají jednotlivé klasy zvláštními noži, zvanými ani-ani. Až do té doby nevyžaduje mnoho péče, třeba se jen starati, aby plevele mezi ní příliš nebujely, a potom podle potřeby zavodniti, což jest v systému polí ohraničených hrázemi věcí snadnou.

Rýže má ovšem četné odrůdy: vedle obyčejné (nelepkavé) rýže (*Oryza sativa*) zvané „padi" pěstuje se zvláště rýže lepkavá (*Oryza glutinosa*, malajsky „ketan") a rýže pololepkavá (*Oryza praecox*, malajský „tjere"). Každá z nich vytváří opět různé formy, buď vousaté (osinaté) nebo bezosinné, a opět rozdílné podle barvy, a to buď bílé (obvyklá barva), červenavé nebo černé nebo tmavofialové.

Domorodci jsou však, co se týče chuti rýže, velice vyběračni. Roku 1874 zavedla botanická zahrada v Buitenzorgu jednu odrůdu pololepkavé rýže, která dávala výtečnou sklizeň. Ale neujala se, ježto domorodci nenalezli zalíbení v chuti této odrůdy, kterou pokřtili „tjangkang-mas".

Vedle rýže jsou pro domorodce zvláště důležité některé palmy, a to v prvé řadě *kokosovník*, stálá to stafáž celé Jávy, nestoupající však na hory. Jak jsme se již zmínili, kokosovník skýtá mnohonásobný užitek, i ve svém kmenu, i v listech, i v mladých i dozrálých plodech. Pro světový obchod důležitý jest však hlavně *koir* (pevná vlákna z vnějšího oplodí) a *kopra* (sušený rohovitý bílek), z něhož se připravují palmová másla.

Když spadnou dozrálé ořechy kokosové s koruny palmy, ozve se temná rána, jako když z povzdálí zazní rána z děla. Když jsme jednou spali v passangrahanu (státní útulně) v Mant-

jinganu na jižním pobřeží jávském, rušily nás (respektive mne) tyto temné rány ob chvíli z nočního spánku.

Padající kokosový ořech může ovšem i hlavu proraziti, ale stává se neštěstí to jen zřídka, hlavně asi z toho důvodu, že Javánci pravidelně vyšplhají si pro ořech dříve, než úplně dozraje. Domorodec jeden mi však svěřil zcela jiné odůvodnění tohoto zjevu. Padající ořech má prý oči a vidí, a proto vyhne se tomu, kdo prochází se neb dokonce snad spí pod stínem palmy. Pěkná tato báj vztahuje se na vnitřní kamennou skořápku kokosového ořechu, která má dvě souměrná, kulatá plná víčka jako oči a uprostřed doleji jedno pravé víčko, později otvor, jako ústa.

Vedle kokosovníku jest zvláště hojná *palma areková,* o které jsme se již zmínili, a dále *palma cukrová* (*Arenga saccharifera*), která jest třetí ve společnosti palem stále se opakujících. Palma ta má kmen silný, ale nízký; za to nese koš obrovských, často přes 5 *m* dlouhých zpeřených listů, které se vyznačují zvláštní smutnou zelení, tmavší než u předchozích a s odstínem do barvy sivomodré.

Ze šťávy této palmy, zvláště ze šťávy, ronící se v množství z naříznutých palic květních, připravují Javánci palmový cukr („gaulaitan") barvy tmavohnědé. Cukru tomu dávají namnoze přednost před cukrem ze třtiny cukrové a i všude na nádražích jej nabízejí. Vedle toho staré pochvy této palmy třepí se v silná, černá vlákna, z nichž zhotovují pevné provazy, jichž všudy užíváno, i rozmanité pletené výrobky. Tuhých štětin z pochev užívají na štětky a pod. Palma cukrová (malajsky „aren") stoupá značně výše do hor než obě její předchozí družky; nalezneme statné a plodné exempláře zhusta ještě ve výši 1000 *m*. Vedle cukru skýtá i oblíbené palmové víno, zvané „toewak" nebo „legen". Kvete a přináší plody po celý rok.

Všeobecně užívá se na Jávě suchých listů palmy cukrové na obal pro cigaretty. Ovšem, že v takové domorodé cigarettě jest jen štipec tabáku, za to však dosti silného. Počítám, že cigaretta taková, která není o mnoho tlustší sirky, stačí právě na 3 poctivé tahy.

Všeobecně se pěstují a též divoce na Jávě rostou různé druhy *sagovníku,* které skýtají ve dřeni svých tlustých kmenů pravé, palmové sago. Sagovník liší se od ostatních palem tím, že roste

Domorodci jávští suší čerstvě nasbírané „burské oříšky“ na bambusových ošatkách na prudkém poledním slunci.
Fot. Domin.

v hustých, nádherných trsech a mívá jen nizoučký, sloupovitý kmen s obrovskými peřenými listy.

Sagovník rozkvétá pouze jednou, a tu vytvoří na konci tlustého kmene jediné konečné květenství s mnoha tisíci květů. Plody jsou podobné šiškám, mají na povrchu tvrdý lesklý pancíř, tvořený hustě střechovitými šupinami.

Pokácený kmen palmy sagové rozřezává se na kusy asi půl metru dlouhé, které se podélně štěpí. Z nich se po té vybírá dřeň, drtí se v mouku a podrobuje na to opětovným z části dosti složitým procesům čištění a též i pražení. Množství saga takto získaného činí asi polovinu suroviny z kmene vyrýpané a vyškrabané. Jediný kmen může dáti až 300 *kg* saga.

Domorodci čistí drť sagovou obyčejně tím, že ji kladou do mírně nakloněného, na spodním konci sítem opatřeného koryta, jímž protéká voda, při čemž ji stále míchají a hnětou. Tím se škrob od vláken odděluje a usazuje se v mělké nádrži, dole připravené.

Do obchodu přichází toto sago pod jménem saga pravého či perlového, ale často se nahražuje sagem jiného původu, nezřídka i bramborovým, které možno lehce poznati podle toho, že se v horké vodě úplně rozpouští.

Ze škrobnatých rostlin pěstují se všude hojně na polích sladké *brambory* či *bataty*, více jednotlivě maranta a kolokasie, všeobecně pak manihot anebo kassave.

Sladké brambory jsou vřetenovitě ztloustlé kořeny rostliny svlačcovité, zvané povijnice; hlízy ty jsou buď jen velikosti bramborů nebo značně větší. Chut jejich jest velice příjemná, zvláště pečené chutnají výborně. Jsou původu amerického, byly však již Kolumbem přivezeny z Ameriky do Evropy.

Také *maranta* jest původu amerického, dnes však zdomácněla všude v tropech starého světa. Její masité oddenky jsou chuti velmi ostré a mají jedovatou šťávu, které Indiáni oddávna používali k léčení ran, vyvolaných otrávenými šípy. Uvařeny jsouce nebo upečeny oddenky ty stávají se však nejedovatými a možno jich požívati. Obsahují hojně škrobu a jsou velice výživné. Z hlíznatých těch oddenků připravuje se též škrobnatá moučka, jež se vyváží i do Evropy. Sudánci nazývají rostlinu tu „patat-sagoe“, anglické označení, jehož užíváno i pro moučku, jest „arrowroot“.

Na trhu v Buitenzorgu: veliké škrobnaté hlízy kolokasie zvané „taro“, jedné z nejstarších kulturních rostlin v starém světě.

Fot. Domin.

Kolokasie prozrazují svými šťavnatě zelenými, srdčitě střelovitými listy na první pohled příslušenství k čeledi aronovitých. Jejich veliké, hlízovité oddenky mívají až 60% škrobu. Slují v Polynesii „taro".

Kassava nebo *manihot* (malajsky „oebi dangdur", jávánsky „katela djendral") jest na rozdíl od předešlých rostlin křovitého vzrůstu, či spíše jest to malý stromek s tenkým, lámavým kmenem a dlanitě dělenými listy. Původu jest amerického (pochází z Brasilie a Západní Indie), pěstuje se však již od pradávna

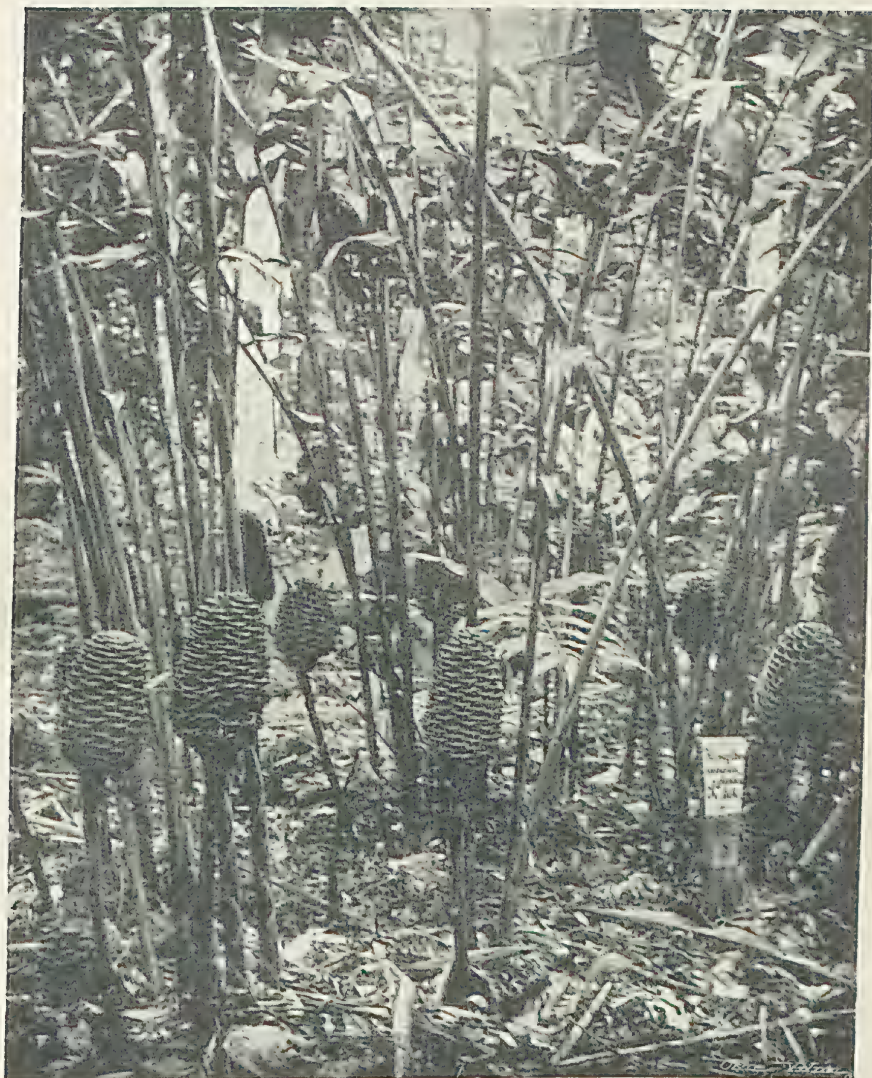

Hlíznaté kořeny kassave neboli manihotu, různé odrůdy značně zmenš.
Fot. Domin.

v tropech starého světa. Na Jávu byl přinesen asi z Číny. Jeho kořenové hlízy jsou bohatě škrobnaté. Nehodí se ani tak dobře k jídlu, jako k přípravě mouky a saga. Čerstvé kořeny jsou dosti prudce jedovaty, ale vařením se jedovatost ztrácí.

Ze všech těchto jmenovaných rostlin jsou k jídlu nejchutnější sladké brambory, které v podnebí jávském dobře prospívají. Snad by se vyplatily i pro přípravu lihu. 100 *kg* dává prý 12 *l* lihu.

Z olejnatých bylin pěstují se v západní Jávě dvě, a to *Voandzeia podzemní* (malajsky katjang Bogor) a daleko více známá *podzemnice olejná* (*Arachis hypogaea*). Obě náležejí k rostlinám motýlokvětým, ona jest původu afrického, tato amerického.

Druh zázvoru s vysokými listnatými lodyhami a s krátkými bezlistými stvoly zakončenými šišticí barevných šupin, v jichž paždí sedí květy. Do obchodu přicházejí podzemní masité oddenky jako koření.

Fot. Domin.

Mladé lusky obou zavrtávají se pod zemi a v zemi dozrávají. Olejnatá semena jejich jsou též jedlá. Zvláště pražené „oříšky" Voandzeie, kterou náš Presl zove tajitka (vzhledem k tomu, že zraje v zemi), chutnají velice příjemně.

Podzemnice olejná (malajsky „katjang tonah", sundánsky katjang solöek) jest jednoletá rostlina asi vzhledu fazole. Plody jsou válcovité lusky obyčejně se 2 semeny s pevnou na povrchu síťkovaně žilkovanou skořápkou, která jest prostřed mezi semeny trochu zaškrcena. Semena jsou asi zvíci lískových oříšků.

U nás prodávají se lusky podzemnice („zemní oříšky") nyní pod názvem burských anebo transvalských oříšků, poněvadž k nám byly dováženy za války burské. Nejsou však určitě původu afrického, nýbrž pocházejí z Ameriky, což nesporně dokazují nálezy v hrobech peruanských.

Tlačením získává se ze semen jemný olej, dr. Greshoff udává, že jávské oříšky mají 45·5—48·5% oleje, který se takměř vyrovná dobrému oleji olivovému.

Čerstvě nasbírané lusky suší domorodci na bambusových ošatkách na prudkém slunci, obyčejně na samotných ulicích.

Také četná koření pěstují se na Jávě. Ani hřebíček, ač jest původem z Molukk, nedaří se příliš na Jávě, jak již Romburgh upozornil. Domorodci zovou ho „tjenkeh". Daleko více se pěstuje a dobře prospívá *strom muškátový* (malajsky „pala"), který nezřídka vídáme i pro ozdobu, neboť tvoří pěkné, ztepilé stromky s hustou, široce pyramidální korunou. Muškátové oříšky byly po dlouhou dobu právě jako hřebíček monopolem východoindické společnosti a tu dobu cena jejich byla veliká. Ačkoliv Hollanďané snažili se koření to uchovati pro sebe a dokonce stanovili trest smrti tomu, kdo by zralá semena hřebíčku nebo mladé rostliny vyvezl, nepodařilo se jim monopolu toho si uhájiti; dnes pěstuje se i hřebíček i muškátový strom porůznu v tropech, prvého vyváží se do světového obchodu nejvíce ze Zanzibaru a Pemby, tohoto vyváží se sice dosti z Jávy, ale lepší pověsti těší se muškátové oříšky z ostrovů Bandských.

I četné rostliny zázvorovité, z nichž mnohé rostou divoce v podrostu jávských džunglí, skýtají různá koření. Ostře aromatický kořen *galantový*, obsahující etherický olej i pryskyřici, pochází z rostliny *Alpinia Galanga* (malajsky „langkvas"), která roste divoce na Jávě i Sumatře. Semena *amonu* (*Amomum*

Cardamomum, „kappol") jsou silně aromatická a domorodci často žvýkána. I tato rostlina jest na Jávě samorostlá.

Také pravý *zázvor*, jehož původní vlast není ani známa, který však pochází asi z Jižní Asie, odkud byl rozšířen prastarou kulturou, pěstuje se na Jávě. Do obchodu přicházejí sušené podzemní oddenky, které jsou hlízovitě ztloustlé a zaškrcovaně článkované a skýtají známé, silně aromatické koření. Zázvor přichází do obchodu buď oloupaný (bílý zázvor), anebo neloupaný, toliko na kousky rozkrájený (černý zázvor).

Druhy zázvoru mají lodyhy dvojí: jednak až několik *m* vysoké, šťavnaté, pevné, stejnoměrně listnaté lodyhy, jednak lodyhy nízké na bezlistém, šupinatém stvolu, zakončeném šišticí šupin obyčejně křiklavě zbarvených, v jichž paždí sedí potom vlastní květy.

Jáva přímo oplývá množstvím textilních rostlin, domácích i cizího původu, jež skýtají výtečná, trvanlivá vlákna. Ve větším měřítku pěstuje se zvláště agava skýtající sisalové konopí, (*Agave rigida* var. *sisalana*), kterého se užívá na provazy, pevná plátna i kartáče. Jméno sisalové konopí obdržela proto, že se dřív vyvážela hlavně z přístavu Sisalu na Yukatanu, kde jest pravý její domov.

Jinak bohatství různých rostlin skýtajících materiál na přediva, tkaniny, výrobky pletené, kartáče a pod., jest přímo nevyčerpatelné. Dlužno zvláště jmenovati *pandany* a *bambusy*, které skýtají domorodcům výborný materiál na výrobky hrubé i nejjemnější, různé druhy *španělského rákosu* (rotangu), jichž taktéž všeobecně užívají zvláště na výrobky pletené a hrubší, přečetné druhy fíkovníků, které skýtají výtečná vlákna, přehojně užívaná na látky, provazy atd., žlutá vlákna *chlebovníků*, mnoho *palem*, taktéž všestranně používaných, lýkové pletivo z hibišku zvaného „waroe" (*Hibiscus tiliaceus*) a z památného stromu *Gnetum Gnemon*, z něhož v některých krajích zhotovují si celé obleky, některé trávy, zvláště pověstný „alang-alang", kterého se ostatně též používá vedle listů palmy sagové hojně na krytí domorodých chatrčí a nejnovější dobu i k výrobě pevného papíru, dále některé *šáchory*, z nichž se zhotovují různé pletené výrobky, nepravá bavlna, obalující semena *stromu bavlníkového* („kapok"), pevná vlákna *triumfetty* a *sansevicry*, které však nesvědčí příliš vlhké podnebí jávské atd. atd.

Také *bavlník*, zvaný na Jávě „kapas", se pěstuje, ale má ve světovém obchodu místo velice podřízené, ježto mu nesvědčí příliš vlhké jávské podnebí a mimo to nebyla věnována jeho pěstění dostatečná péče.

Sám přivezl jsem z Jávy vzorky více jak 80 různých pletiv, z nichž mnohá jsou jakosti tak dobré, že by se doporučovalo rationelní pěstění příslušné rostliny ve velkém.

Stejně jest na Jávě množství rostlin skýtajících výtečná, trvanlivá barviva, kterých užívá se v domorodém prumyslu od nepaměti.

KAPITOLA DVACÁTÁ.

Tropické ovoce.

Přicházíme konečně k tropickému ovoci, které by jistě uspokojilo i nejchoulostivějšího labužníka. Máme-li však popisovati ten výběr výtečného ovoce, cítíme, jak naprosto nedostatečnou jest naše řeč, jak mnoho výrazů chybí na označení určité chuti. Myslím, že každý udělá nejlépe, kdo se sám z vlastního názoru přesvědčí o tropickém ovoci. Ty namnoze nezralé a nechutné ukázky tropického ovoce, které se objevují občas ve výkladních skříních našich lahůdkářů a obchodníků jižním ovocem, jsou sice okrasou tabule, nedávají však naprosto představy o ovoci samém. Přemnohé vybrané druhy nesnesou transportu přes moře vůbec, ježto se rychle kazí, jiné opět zasílají se ještě nedozrálé, aby za dlouhé námořní cesty dozrály. Pak ovšem jest třeba rychle je prodati, aby nepodlehly zkáze, a ještě k tomu nevyvine se u nich zpravidla tak pěkné aroma, jako když dozrajou přirozeně. Ve velkých světových přístavech, tak zvláště v Londýně, lze občas obdržeti velice chutné banány i ananasy, přivežené obchodními rychlolodími. Ty se ovšem musí rychle prodati a nesnesou dalšího transportu. Proto často v Londýně lze obdržeti pěkný ananas třeba za 6 d (= 60 h) a dva veliké banány za 1 d (= 10 h). K nám však přivážejí se plody ještě docela nezralé, které pravidelně už řádně nedozrají.

Všeobecně se všude na Jávě (jako v tropech vůbec) pěstují přečetné odrůdy *banánů*, jichž jest hojnost po celý rok. Banány vyznačují se tím, že jest možno pojídati je každodenně a třebas

několikráte za den a jistě se jimi nepřejíme. Podobají se tak skoro chlebu.

Banány jsou i svými ohromnými listy, jež jsou větrem obyčejně více méně roztrhány, velice dekorativní a vedle palem a bambusů nezbytnou stafáží domorodých chatrčí. Jak prastará jest kultura banánů, lze viděti již z jejich velikého rozšíření, z nesčetného počtu kulturních odrůd a posléze i z té okolnosti, že dužnaté plody nevytvořují žádných semen. K tomuto zjevu druží se pěkná báj, že banány stvořeny byly s prvním člověkem přímo ze země a nikoliv ze semen. Malajský název pro banány jest pisang.

Jiný druh banánu, t. zv. *Musa textilis*, pěstuje se pro pevná vlákna v silné listové pochvě. Vlákna tato jsou velice ceněna a přicházejí do obchodu pod názvem manilského konopí, ježto se pěstují hlavně na ostrovech Filipínských a do obchodu vyvážejí z Manily.

Velice hojně se na Jávě pěstují též *ananasy*, hlavně však pro domácí potřebu. Jávské ananasy jsou velice chutné a někdy nezadají mnoho pověstným ananasům singaporeským. Jsem jist, kdyby se pěstování jejich věnovalo více péče, že by dobře obstály i na světovém tržišti. Jest pozoruhodno, že na Jávě ananasy často zdivočují a sdružují se v přirozená společenstva s domácími rostlinami, ač jsou původu amerického.

Královnou mezi jávským ovocem jest božský mangostán a po něm lahodný rambutan a poelassan.

Mangostán, na Jávě mangis zvaný (*Garcinia mangostana*), jest strom pocházející z Malakky, hojně však pěstovaný na ostrovech malajských. Plody jeho jsou asi jako veliký pomoranč s kůží na povrchu hladkou, barvy tmavě terakotové, na spodu podepřené 4 tuhými, vydutými a vytrvávajícími lístky kališními, nahoře s přitisklou, význačně hvězdovitou, obyčejně 6laločnou (5—7laločnou) bliznou. Vnější stěna jest silná, barvy růžové, avšak chuti hořké, stahující. Rozkrojíme-li obříznně tuto slupku a otevřeme plod, odstraníce hořejší polovici jako víčko, objeví se našemu zraku rozkošná, sněžně bílá hvězdice z 5 až 7 oddílů. Každý oddíl odpovídá semenu, které jest jedlé, jež však někdy zakrňuje, a krásně bílá dužnina náleží k semenu jako míšek (arillus).

Prodej banánů na trhu v Buitenzorgu.
Fot. Domin.

Dužnina mangostanu jest tak šťavnatá, že se spíše pije, než jí a při tom i v největším vedru příjemně chladí. Ovoce to jest nejen chutí a vůní, nýbrž i tvarem a barvami nadmíru ušlechtilé.

Rambutan a *poelassan* jsou pěkné stromy s lichozpeřenými listy a jsou nesmírně oblíbeny na Jávě. První má botanický název *Nephelium lappaceum*, tento *N. mutabile*. Plody prvého jsou na

Druh banánu zvaný M u s a t e x t i l i s, pěstovaný pro pevná vlákna, známá ve světovém obchodu jako t. zv. „manilské konopí".
Fot. Domin.

povrchu ježaté, kdežto tmavočervené plody poelassanu jsou jen na povrchu tupě hrbolaté. Rozloupneme-li zevní slupku prsty, objeví se bělavá, poloprůhledná, neobyčejně šťavnatá dužnina, která náleží opět jako míšek k semenu. Dužnina ta jest chuti nesmírně lahodné a občerstvující, ale těžko slovy vystihnouti její aroma. Haberlandt přirovnává chut poelassanu k nejjemnějším hroznům, mně však nikdy podoba ta nepřipadla.

Po těchto druzích ovoce přijde jistě na řadu *mangovník* (*Mangifera indica*), jehož plody jsou šťavnaté peckovice podle

odrůd různé velikosti. Mango má kol veliké pecky hojnost zlatožluté, velice šťavnaté dužniny, jež jest silně aromatická. Vedle pryskyřičné příchuti, která jest ostatně u některých odrůd velice slabá, připomíná mi mango jemné aroma maliny. Špatné mango mívá i odpornou terpentinovou chut a jeho dužnina bývá zvláště u pecky tak hustě vláknitá, že jest sotva požívatelná. Všude po

Plodná větévka rambutanu (Nephelium lappaceum), jednoho z nejchutnějších plodů Jávy. [Fot. Domin.

celé Jávě pěstuje se hojně mangovníku, který z dáli lze rozeznati po význačné, husté koruně. Nejlepší manga pěstují se však ve východní Jávě, kde zrají některé lahodné odrůdy vzácné chuti.

Dužnina manga souvisí pevně s peckou a jest nesmírně šťavnatá, takže jísti mango při vznešené tabuli jest ne-li nemožností, tož těžkým problémem. Po mém názoru nejpohodlněji a nejúčelněji dalo by se toto chutné ovoce pojídati v koupelně.

Četně pěstované *pomoranče* nevyrovnají se jakostí středozemním. Ani oblíbené malé, kulovité pomoranče se zelenou,

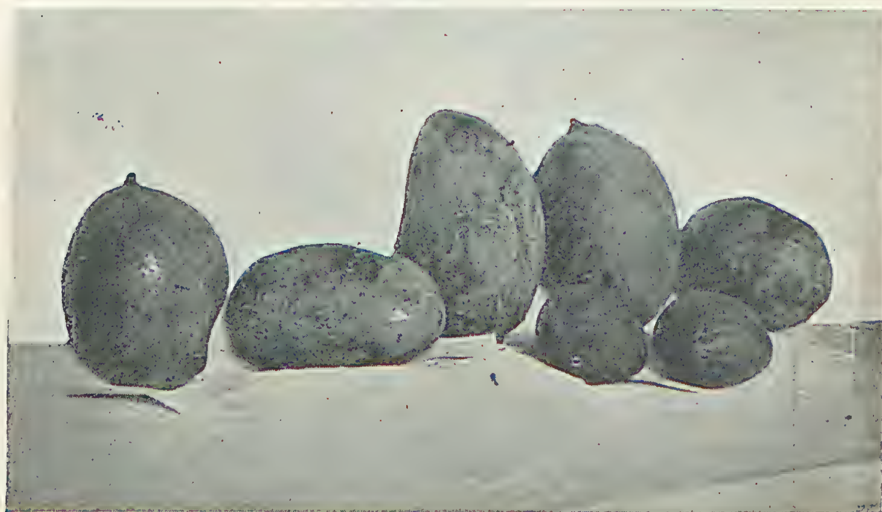

Plodná větévka poelassanu (Nephelium mutabile), jehož tmavočervené plody se řadí k nejlepšímu jávskému ovoci.
Fot. Domin.

tenkou, snadno se odlupující slupkou nepovažuji za zvláště chutné. Zdá se, že teplé a suché podnebí daleko lépe svědčí pomorančům, než vlhké podnebí tropické.

Na oko krásná jsou Adamova jablka, až zvíci lidské hlavy, druh pomoranče (*Citrus decumana*), který má neobyčejně silnou kůru a dužninu, kterou možno pojídati jen s cukrem.

Velice chutné plody přináší *strom melounový* (*Carica Papaya*), všude po celém ostrově pěstovaný jednotlivě nebo v menších skupinách. Červená dužnina papaje obsahuje i ferment rozpouštějící

Plody mangovníku (Mangifera indica), různé odrůdy (značně zmenš.).
Fot. Domin.

bílkoviny, a proto se požitek tohoto ovoce, který poněkud připomíná meloun, doporučuje při porušeném trávení.

Papaja jest sice původu amerického, ale prospívá na Jávě výtečně, takže se zdá samorostlou. Její měkký, jednoduchý nebo málo větvený kmen roní mléko, kterého užívají v domorodém lékařství. Také odvaru z listů užívají domorodci jávští k léčivým účelům. Jest též známo, že tuhé maso zabalené v listy papaje zkřehne.

Papaja roste neobyčejně rychle, ba někdy přináší plody již v prvém roce. Jest ovšem dvoudomá, samčí květy jsou sestaveny v prodloužená květenství, květy samičí a později plody

jsou přisedlé. Samičí stromky bývají někdy obtěžkány až 50 velikými plody. Četná, tmavošedá semena, jež zaujímají střed bobule, se nepojídají.

„*Doekoe*“ (*Lansium domesticum*) jest strom, který se pyšní širokou hustou korunou s větvemi často až k zemi. Domorodci

Strom doekoe (Lansium domesticum), jehož plody skýtají na Jávě zvláště u domorodců velice oblíbené ovoce.
Fot. Domin.

s velikou oblibou jedí toto ovoce, ač se ani přibližně předešlým nevyrovná.

„*Djamboe*“ (drudy rodu *Jambosa*) jest strom z čeledi myrtovitých, jehož plody tvaru hruškovitého a vpředu vtlačené, s bá-

ječným růžovým zbarvením na hladké, lesklé slupce jsou přímo pohádkově krásné na pohled; ač jsem je však jedl častokráte, nenalezl jsem v nich zalíbení. Mnozí — spíše zevnější krásou jeho uneseni — vychvalují ovoce to nadmíru. Jeho skoro bílá, křehká dužnina jest nakyslá, jinak však bez zvláštní chuti. Některé odrůdy djamboe mají plody značně zploštělé.

Achras Sapota jest strom z tropické Ameriky, známý v Západní Indii jako „sapodilla". Nyní pěstuje se velice hojně na

Plod chlebovníku pravého (Artocarpus incisa), značně zmenšen.
Fot. Domin.

Jávě, kde jest obecně znám pod názvem „sawoe manilla". Na rozdíl od předešlého druhu lahodícího zraku jsou plody tohoto stromu na venek i uvnitř neúhledné, vypadají takřka jako brambory. Dužnina představuje spíše kaši, která se jí lžičkou, jest velmi sladká a připomíná hrušky, které hniličí. V dužnině bývá původně 5 černých sploštělých semen, u odrůdy pěstované na Jávě nalezl jsem zhusta jen jediné, 4 se nevyvinuly.

Příjemně chutnají pikantně nakyslé plody šťavelovitých stromů *Averhoa Carambola* (malajsky „blimbing manis") a *A. Bilimbi* (malajsky „blimbing bessi"), které mají na průřezu

podobu hvězdice, čímž lze je na první pohled poznati. Dužnaté tyto plody mají hladkou tenkou slupku barvy žlutavé.

Výtečné jsou plody některých mučenek na způsob granadilly.

Z *chlebovníků* jako ovoce sluší býti na prvním místě uvedena „nangka", strom s tak obrovskými plody, že často dva domorodci stěží unesou jediný plod. Veliké tyto plody vynikají přímo z kmene a hlavních větví, čímž stromy nangky, náležející k nejmohutnějším mezi tropickými ovocnými stromy, nabývají zvláštního vzezření. Ostatně obdobný zjev pozorujeme u četných tropických stromů, též u kakaovníku, kde veliké červené tobolky obsahující v pěti řadách známé kakaové boby, vynikají přímo z kmene a hlavních větví.

Plody nangky nebo chlebovníku celolistého (*Artocarpus integrifolia*) připomínají aromatem poněkud ananasy a prodávají se všude na domorodých trzích. Jestiť tento druh a chlebovník pravý (*Artocarpus incisa*) s listy o mnoho většími, měkčími a zastřihávanými a s menšími ježatými plody veledůležitá potrava domorodců. Plodů pravého chlebovníku, zvaného na Jávě „timboel", „soe koen" nebo „kloewi" nelze skoro pojídati syrových, ježto jsou příliš suché a tuhé, daleko ne tak šťavnaté jako u druhu předchozího.

Chlebovníky mají význačně žluté dřevo, kterého domorodci mnohonásobně užívají.

Velice chutné jsou šupinaté plody *anony*, které se na Jávě dosti hojně pěstují. Nezřídka vidíme též *granátová jablka*, která dobře prospívají i ve vyšších polohách, veliké stromy *tamarindů*, jichž aleje zdobí mnohé jávské silnice; za plodu nesou množství dužnatých lusků, jichž dužnina jest však pro naši chuť příliš kyselá. Plody stromu *Gnetum Gnemon* jako malé zelené olivky přidávají se hlavně k rijstafel, možno však pojídati jejich jádra, která jsou sice trochu přihořklá, ale přece jen příjemně pikantní.

Velice hojně pěstuje se na Jávě *Pangium edule*, které jest ve všech svých částech, zvláště však v listech prudce jedovaté. Domorodci pojídají semena tohoto stromu, která jsou obecně známa pod názvem „pitjoeng", „poetjoeng" anebo „pangi". Tvrdých skořápek užívají často k různým ozdůbkám, na pokladničky a pod. Dlouhou zkušeností poznali Javánci, že původně prudce jedovatá semena (obsahující kyanové sloučeniny) stávají se vařením

anebo delším máčením neškodnými. Syrová semena jsou tak prudce jedovatá, že mohou vyvolati i smrtelnou otravu.

Aby se pak přesvědčili, že máčení bylo dostatečné, dávají někteří opatrní domorodci předem semena ta kuřatům a pozorují, zda se po požití jich opile potácejí. Pakli ano, pokračují ještě v máčení semen.

Poměrně zřídka pěstuje se *Chrysophyllum Cainito*, západoindický strom, jehož ovoce v tropech nového světa těší se veliké oblibě. Má kožovité, na spodu hustě lupinaté, chlupaté listy, s měděným leskem a šťavnaté žlutozelené plody. Také známá *Persea*, jejíž kašovitá dužnina se jí nejčastěji se sherry, pěstuje se zřídka. Ostatně nemohl jsem nalézti u ní onoho líbezného aroma, které se jí připisuje.

Místy pěstuje se též prapodivný „djamboe-monjet" (*Anacardium occidentale*), jehož tvrdé, ledvinité, olejnaté plody velikosti as bobu sedí na masité stopce, která má tvar i velikost hrušky a jí se jako ovoce. Zde tedy nejí se vlastní plod, nýbrž ztluštělá stopka jeho.

Mohli bychom uvésti ještě velmi mnoho rozmanitého ovoce, zeleniny, koření a vůbec rostlin užitkových, ale přesahovalo by to již rámec našeho cestopisu.

KAPITOLA DVACÁTÁ PRVÁ.

Botanické zahrady v tropech.

Ještě před nemnohými desetiletími soustředil se všechen botanický ruch v Evropě. Květeny cizích zemí zpracovány byly pravidelně evropskými botaniky, buďto podle vlastních pozorování a sbírání v oněch zemích anebo na základě materiálu, který přivezli jednotliví cestovatelé nebo celé expedice. Zvláště Angličané, jichž kolonie záhy se prostíraly ve všech dílech světa, kráčeli vždy první v přírodovědeckém prozkumu exotických zemí. Vzpomeňme jen ohromných děl *Hookera* anebo *Benthama*, které až dosud považují se za stěžejní pro území jimi zpracovaná. *Bentham,* který na příklad sám nikdy nenavštívil Australie, napsal výbornou, mnohosvazkovou floru tohoto kontinentu, která ještě na dlouho zůstane dílem nedostižitelným.

Ale poměry ty se zatím podstatně změnily. Všechny kolonie a mimoevropské státy mají vlastní vědecká a odborná střediska, která se vzrůstem prostředků a s přibývajícím množstvím vědeckých sil se stále více osamostatňovala, takže dnes nestojí již v podruží nebo v odvislosti na velikých střediskách evropských, jakými jsou Londýn, Paříž, Berlín a j. Kdo dříve v sev. Americe chtěl studovati domácí květenu, tomu bylo navštíviti řadu velikých herbářů evropských, aby studoval rostliny severoamerické evropskými botaniky popsané. Podobně to bylo i s květenou australskou, novozélandskou a j. Po pracích *A. Grayových, Robinsonových* a přečetných jiných autorů převedlo se studium to arci do velkých středisek severoamerických, jichž učiliště a laboratoře jsou lépe vypraveny a podporovány než naše.

Dlouho také vztahovalo se veškeré studium botanické na rostliny evropské nebo vůbec z mírných pásem. Rostliny tropické byly skutečně macešsky odbývány. Ostatně bylo to podmíněno přirozeným vývojem. Všeobecná botanika měla tolik problémů

Skupina různých palem v botanické zahradě v Buitenzorgu. V popředí sloupovitý kmen palmy královské.
Fot. Domin.

na domácím materiálu, že se tím na dlouho vyčerpávala. A nebylo ani po ruce dostatek rostlin tropických. Tropická flora skládá se hlavně z typů dřevnatých (stromů a keřů) a z lian, jichž kmeny, byť často tenké, dosahují délky až několika set metrů. Vedle toho jest mnoho rostlin sice drobnějších, ale s listy masitými, které těžko lze sušiti. Tak představují nám herbářové exempláře tro-

pických rostlin po výtce pouhé úlomky, nedostatečné fragmenty, které nedávají nám naprosto obrazu o celé rostlině a hodí se nejvýše k zařazování do systému. Jest ovšem pravda, že od dávných časů pěstuje se množství rostlin tropických ve skleníku a že množství to stále rychle stoupá. Ohromné skleníky v botanické zahradě v Kew u Londýna, v Dahlemu u Berlína a v Paříži ukazují, jak veliké množství druhů jest tu v kultuře.

Avšak ani tyto rostliny nedávají pravidelně dobrého obrazu o onom druhu. Žijíť tu za podmínek nepřirozených, které nezůstávají bez působení na jejich tvar. Mimo to lze je pěstovati pouze v omezeném počtu jedinců, který nedostačuje k studiím. Bylo by nesprávno podceňovati veliký význam skleníků pro studium botanické, zvláště v dobách, kdy cesty do tropů spojeny byly s velikým nákladem a nebezpečím a kdy naše vědomosti o tropické floře, jejím vytváření a složení byly takřka v plenkách.

S rozmachem kolonií a se vzrůstajícím kruhem vědeckých pracovníků musilo konečně dojíti k zakládání botanických zahrad v tropech. Zahrady ty nabývají vždy větší důležitosti praktické (vždyť většina kolonií žije a padá s pěstováním různých plodin) a stávají se i vědeckými centry, které soustřeďujíce botanický výzkum snaží se podrobně zpracovati domácí květenu po stránce systematické, nezanedbávajíce ani ostatních odvětví botaniky.

Význam botanických zahrad v tropech jest hlavně čtverý:

1. Praktický význam zaručuje tropickým zahradám již sám o sobě stálý rozvoj a trvání. V zahradách těch přechovává se ohromné množství rostlin, z nichž mnohé se sice nepěstují k praktickým účelům, časem však přicházejí k platnosti. V takovém případě rozděluje pak zahrada rychle semena nebo sazenice rostlin, které by bylo možno jen stěží nalézti v přírodě. Tropické botanické zahrady jsou také ve stálém styku a výměně, čímž se podporuje pěstování nejrozmanitějších rostlin Starého i Nového světa skoro ve všech koloniích. Jest přirozeno, že botanické zahrady různých států vyměňují si rostliny, které nedaly by zahradám obchodním. Jsouť jinak tropická území vzájemně žárliva, snažíce se, aby různé vynikající odrůdy uchovaly samy sobě.

Mimo to mají všechny tropické zahrady i oddělení rostlin kulturních, kde se konají stálé pokusy se zaváděním nových užitkových rostlin a se zlepšováním již pěstovaných. V tom spočívá

V botanické zahradě v Buitenzorgu před palácem guvernérovým.
V popředí na vodě jako ohromné zelené mísy vzplývají listy královské viktorie.
Fot. Domin.

nejdůležitější jejich praktický význam. Řada odborníků studuje tu jednotlivé rostliny, majíc po ruce laboratoře botanické, hospodářské i chemické, kde se produkty různých rostlin zkoušejí podle hodnoty chemické.

2. Mnohé tropické kraje nejsou dostatečně vyspělé pro vysoké školy, a přece jest nejvýš záhodno, aby se tu umožnilo vyškoleným botanikům odborné studium. I této potřebě vyhovují botanické zahrady, které stávají se jaksi náhradou za universitu i všechny důležité ústavy, které u nás spojovány jsou s vysokými školami. Tak jsou tu vedle vlastních laboratoří botanických zvláštní laboratoře pro pokusnou i chemickou fysiologii, pracovny chemické, bakteriologické a zvláště důležité ústavy farmakologické. Tím způsobem umožňuje se v sídle botanických zahrad tropických všestranná botanická činnost i odvětví s botanikou souvisejících. Přirozeno, že všechny ty laboratoře zvyšují i praktickou cenu celku.

3. Botanické zahrady tropické postrádají sice systematického vzdělávání botanického, jakého se dostává posluchačům vysokých škol, za to však pořádají někdy zvláštní kursy, které jsou určeny pro zahradníky, mladší adepty botanické, někdy i pro širší veřejnost aneb i cizí návštěvníky. Daleko důležitější stávají se však tím, že umožňují odborné studium i odborníkům z cizích zemí nebo domácím, stojícím mimo úřednický stav zahrady. Tím způsobem se stávají středisky vědeckého studia theoretického i praktického a obohacují vědu každoročně bohatými novými poznatky, namnoze i nálezy překvapujícími a nesmírně cennými pro celkový pokrok vědy. Zmínili jsme se již, že studium systematické vyžaduje nezbytně živých rostlin. Ty pak pěstují se v zahradách za podmínek dosti přirozených, takže je lze tu pohodlně studovati, a to v celém jich vývoji. Monografická zpracování některých skupin podle materiálu herbářového a skleníkového zůstanou vždy kusá a nesprávná.

Také biologie, morfologie a fysiologie nalezla neocenitelnou pomůcku v těchto zahradách. I otázky vývojové a zvláště přizpůsobování rostlin lze tu se zdarem studovati.

4. Konečně třeba poukázati ještě na jeden moment. Botanické zahrady tropické přispívají vydatnou měrou k povzneesní příslušných míst, lákajíce vždy množství návštěvníků. Zvláště pak od té doby, co zřízeny byly v některých zahradách oddělené

laboratoře pro cizince, dobře vypravené, pozorovati lze stálý příliv cizích pracovníků, kteří svými nálezy a pracemi přispívají k jejich rozmachu. Mají tudíž i důležitý význam národní.

Dnes, kdy botanika neomezuje se na materiál domácí, stalo se poznání tropů každému takřka nezbytným zacelením povšechného vzdělání. Botanické zahrady mají pak pro každého nováčka v tropech neskonalý význam informativní a vzdělavací, umožňujíce mu vniknouti ve složitou květenu tropickou, plnou tajů a zajímavostí.

* * *

Rozsáhlé botanické zahrady jsou v tropech Starého i Nového světa. Z těchto jest zvláště bohata zahrada v Rio de Janeiro, z oněch prvé místo zaujímá zahrada v Buitenzorgu na Jávě, nejbohatší vůbec ze všech. Vedle ní vyniká zvláště botanická zahrada v Peredaniyi na Ceyloně, v Kalkuttě ve Východní Indii a v Manile na ostrovech Filipinských. Veliká řada botanických zahrad, tak na příklad v Bombayi, Penangu, Singapore, Hongkongu a j., mají dodnes ráz spíše botanických parků.

Všimneme si nyní podrobněji ohromné botanické zahrady v Buitenzorgu, která pokrývá plochu 58 *ha* a tvoří s množstvím laboratoří, ústavů, herbářů a knihovnou podklad zemědělského departementu (Departement v. Landbouw).

Zahrada ta založena byla již r. 1817 *C. G. L. Reinwardtem,* který byl původně professorem chemie, farmakologie a přírodopisu na t. zv. „Athenaeum Illustre“ v Amsterdámě a na podzim roku 1815 odebral se v hodnosti „ředitele záležitostí zemědělských, vědy a umění“ na Jávu, když tato úrodná zem přešla opět v ruce hollandské po krátké anglické mezivládě. Zahrada ta určena byla k studování rostlin užitkových, měla podporovati rozvoj zemědělství a průmyslu, zkoumati, kterých rostlin by se dalo použíti a jaké produkty skýtají atd. Vedle toho však hned s počátku věnovala se patřičná péče i otázkám ryze vědeckým. Skoro všichni učenci, jichž jména jsou nerozlučně spojena s historií botaniky na Jávě, tak vedle jmenovaného již Reinwardta *Blume, Hasskarl, Zollinger, Teijsmann, Treub* a *Valeton,* byli ve službách veliké této instituce. Smutnou výjimku činí pouze *Junghuhn,* který nejvíce přispěl k přírodovědeckému prozkoumání celého ostrova a jehož objemné, třísvazkové dílo o Jávě podnes nemá sobě rovna, jehož

mistrná líčení velkolepé přírody jsou tak přirozená a živá, že zanášejí čtenáře v mysli do krajů, jež líčí; učenec ten stál v nepřátelském poměru k tomuto středisku botanickému z důvodů více osobních než věcných. Jeho protivníkem byl pilný, avšak samolibý *Dr. C. L. Blume*, který se stal roku 1822 po odchodu *Reinwardtově* z Jávy ředitelem botanické zahrady, kterýžto úřad zastával do r. 1826, ve kterém byl nucen vrátiti se do Hollandska pro otřesené zdraví.

Vnitřek laboratoře pro cizince v botanické zahradě v Buitenzorgu. V popředí prof. Rothert z Krakova, v pozadí prof. Miehe z Lipska a domorodí sluhové. Fot. Domin.

Po svém návratu *Blume* vystupoval nepřátelsky proti Buitenzorgu a jako ředitel herbáře v Leidenu snažil se soustřediti tam jávskou floru. Za krátkého poměrně pobytu na Jávě vyvinul obdivuhodnou píli. Roku 1823 uveřejnil (hollandsky) „Katalog nejpozoruhodnějších domácích i cizokrajných rostlin v botanické zahradě v Buitenzorgu", ve kterém uvádí 912 druhů pěstovaných v zahradě, v letech pak 1825 až 1826 17 sešitů známých příspěvků ke květeně nizozemské Indie („Bijdragen tot de Flora van Niderlandsch-Indie"), ve kterých popsal neméně než 1160 nových druhů.

Po jeho odchodu (r. 1826) nastala neblahá změna, která hrozila vůbec utlačiti instituci tak rychle vzkvétající. Jáva ocitla se v neutěšených poměrech finančních a jednou z prvních obětí se měla státi botanická zahrada. Místo ředitele i kresliče bylo vůbec zrušeno a měsíční dotace pro zahradu, která až dosud činila 450 holl. zl., snížena na 200 zl. a později vůbec zrušena a ustanoveno, že náklad má se hraditi z dotace povolené pro palácový park, sousedící se zahradou.

Až do r. 1868 zůstalo místo ředitele neobsazeno. Zahradu spravoval zahradník (hortulanus), podřízený přímo státním orgánům.

Po krátkém čase usmál se však znovu příznivější osud na botanickou zahradu. Hortulanus *Hooper* odejel pro churavost do Evropy na zotavenou a jeho místo svěřeno k zastupování *J. E. Teijsmannovi*, který pak po brzké smrti Hooperově (v r. 1831) jmenován byl skutečným hortulanem.

Botanické i všeobecné vzdělání *Teijsmannovo*, když převzal správu zahrady, bylo nevalné. Byl to však muž železného zdraví a neúmorné píle, a tak obohacoval denně svůj rozhled, chopil se každého podnětu, jen aby získal nové poznatky. Roku 1837 přidělen byl pak zahradě odborně vzdělaný *Dr. J. K. Hasskarl*, původně v úřadě výpomocného zahradníka (Assistent Hortulanus), později s titulem „botanikus". *Hasskarl* měl velice dobrý vliv na *Teijsmanna* a oba starali se vydatně o rozvoj botanického výzkumu i svěřené jim zahrady. Bohužel při jmenování *Hasskarla*, jemuž byly dány botanické práce v zahradě, bylo stanoveno, že oba úředníci jsou podřízeni palácovému intendantu. Tímto nešťastným dodatkem bylo podmíněno, že buitenzorgská zahrada měla 30 let vojenskou správu!

Až do r. 1841 byl předsedou přírodovědecké komise, která měla rozhodovati při ryze botanických rozporech v zahradě, *Diard*, který aspoň podporoval snahy obou hortulanů. Po roce tom převzal předsednictví komise sám intendant major-adjutant *Scharten*, který tím stal se ředitelem zahrady nejen ve věcech právních, nýbrž i ryze botanických.

Teijsmann založil pro pěstování rostlin, které nesnesly tropického podnebí v Buitenzorgu, horské zahrádky. Tak přesadil r. 1838 a 1839 zajímavé rostliny do Tjipanas ve výši 1050 *m*. V následujících letech založil další horské zahrádky v Tjibodas

Nádherná alej stromů kanárových obrostlých příživníky v botanické zahradě v Buitenzorgu. Fot. Domin.

(1290 *m*), Tjiburum (1460 *m*), na Kandang-Badaku (2370 *m*) a na vrcholu mrtvé sopky Pangeranga (3020 *m*).

Nové nebezpečí hrozilo botanické zahradě, když roku 1844 navrhoval *Blume* koloniálnímu ministru, aby všechny botanické sbírky v Buitenzorgu uložené byly bezodkladně zaslány do Hollandska a vtěleny do říšského herbáře v Leidenu, aby dále bylo přísně zakázáno zasílati z Buitenzorgu rostliny neb je vyměňovati za jiné. Mělo býti dovoleno v Buitenzorgu podržeti v herbáři jen ty rostliny, které se pěstují v zahradě.

Každý pochopí, že by to znamenalo zmaření veškeré dosavadní botanické činnosti a znemožnění dalšího rozvoje. Těžká byla úloha *Teijsmannova* zameziti provedení oné předlohy, zvláště když dr. *Hasskarl* odejel do Evropy. Jeho úřad zastával úspěšně *Zollinger*, rodem Švýcar, bohužel však jen po pět měsícu. Později (r. 1847), když se *Zollinger* ucházel o definitivní místo assistenta-hortulana, neobdržel ho, nýbrž jakýsi *van Gesker*, protekční dítě a osobnost botanicky bezvýznamná, o které sám *Treub* píše, že jeho ztráta r. 1849 (kdy byl odsouzen pro zastřelení domorodce) neznamenala pro zahradu nic.

Ideje *Teijsmannovy* po dlouhých bojích přece však zvítězily, když konečně r. 1868 došlo k celkové reorganisaci botanické zahrady. Zahrada byla definitivně oddělena od palácového parku a jmenován po 42 letech opět ředitel zahrady, a to Dr. *R. H. C. C. Scheffer*, tehdy třiadvacetiletý. *Scheffer* byl již připravován na toto místo v Hollandsku jako kandidát mathematiky a přírodopisu, a to na doporučení *Miquela*, professora botaniky na universitě v Utrechtě.

Ještě rok zůstal *Teijsmann* jako hortulanus ve svazku zahrady a byl po tu dobu rádcem mladému řediteli, který arci těžil z bohatých jeho zkušeností. Později přiděleni mu byli dva hortulani, *S. Binnendijk* a *H. J. Wigman*. *Teijsmann* vystoupil sice ze svazku zahrady, podnikal však ve službách vlády, třebas již překročil šedesátku, botanické cesty po nizozemské Indii.

Zásluhou dra *Scheffera* bylo zřízení musea a vedle toho zvláštní kulturní zahrady (Culturtuin) v Tjikeumeuh u Buitenzorgu, která rychlým rozvojem nejlépe dokázala, jak duležitým doplňkem jest zahrady v Buitenzorgu. V letech 1875—1880 bylo tolik péče věnováno pokusné kulturní zahradě a hospodářské škole s ní spojené, že i zájem o vlastní zahradu poklesl. *Scheffer*, ač neúnavně činný, nemohl se v té době věnovati ani botanickým pracím, ani redakci „*Annalů*".

Roku 1880 *Scheffer* zemřel, vyčerpán jsa námahou a seslaben horečkou, jíž následovala choroba jater, která ukončila jeho život.

Jeho nástupcem stal se dr. *M. Treub*, za jehož správy zahrada stálým a rychlým tempem rozkvétala. *Treub* sám byl neúnavně činný, jak o tom svědčí řada vědeckých prací. Vedle toho vynikal i zvláštním talentem organisačním, který mu právě

Scéna při říčce Tjiliwongu, protékající botanickou zahradou v Buitenzorgu. Malajka s děckem, které protestuje proti fotografování.

Fot. Domin.

umožnil vedení tělesa tak složitého. Vždy nové ústavy přidružovaly se k starým, které se zdokonalovaly. Zahrada rozšířena, značně obohacena a systematicky upravena. Mimo to věnoval se *Treub* i tropické agrikultuře, kterou ovládal nejen na Jávě, nýbrž i v celé ostatní nizozemské Indii.

Na sklonku r. 1909 vzdal se dr. *Treub* svého úřadu, který stal se z nejdůležitějších v hollandských koloniích. Odebral se do Evropy, aby si vyhledal nový domov na francouzské rivieře, kde však za krátko zemřel.

Treub také povznesl návštěvu cizinců a umožnil cizím botanikum, aby se oddali ve zvláštní laboratoři odborným studiím. Poslední desetiletí přicházejí cizí botanici (avšak i zoologové, chemici a agronomové) pravidelně do Buitenzorgu, aby tu pracovali po několik měsíců neb i po celý rok. V Hollandsku, Německu, Rakousku a Rusku jsou zavedena zvláštní stipendia, která mají umožniti návštěvu této zahrady. Ve Švýcarsku a také ve Spojených Státech severoamerických jedná se o jejich zavedení, ačli již zavedena nebyla.

Zemědělský departement uveřejňuje řadu publikací, z nichž nejdůležitější jsou dr. *Treubem* redigované „Annales du Jardin Botanique de Buitenzorg". Vedle nich jsou zvláště důležity „Mededeelingen van het Departement d' Agricultur de Buitenzorg". Veliké, neukončené ještě dílo *Koordersa* a *Valetona* má býti podrobnou monografií dřevnatých rostlin jávských. Firma *E. J. Brill* v Leidenu, která tiskne „*Annaly*", publikuje vedle toho vlastním nákladem „Icones Bogorienses" (Bogor jest starý název Buitenzorgu) a „Flore de Buitenzorg".

Řediteli botanické zahrady náleží vrchní správa horské zahrady v Tjibodas (jediné, která zbyla z pěti zahrádek založených Teijsmanem), dále řada laboratoří botanických, hospodářsko chemických, farmakologických, hospodářsko-zoologických. Zvláštní stanice jest zařízena pro studium tabáku, kávy, čaje a jiných užitkových rostlin. Tyto laboratoře zřízeny jsou a vydržovány ze soukromých prostředků. Bylo totiž řediteli r. 1893 dovoleno, aby jmenoval v zájmu tropické agrikultury assistenty na náklad soukromníků.

Vedle toho náleží k oddělení zemědělskému malá laboratoř na výrobu a zkoušení papíru, ústav fotografický a reprodukční, rozsáhlá zahrada kulturní v Tjikeumeuh (přes 72 *ha*), knihovna,

Houští palmy rotangové v botanické zahradě v Buitenzorgu.
V popředí na zemi staré, hladké pníčky této popínavé palmy v četných obloucích.
Fot. Domin.

herbáře, nádherné museum technologické, oddělení lesnické, museum zoologické a j.

Konečně ještě 3 oddělení byla připojena, a to:

1. oddělení pro zkoumání a zvelebování domorodého hospodářství (zvláště rýže),

2. oddělení pedologické pro zkoumání různých druhů půd zároveň s laboratoří bakteriologickou,

3. oddělení pro pozorování meteorologická, která mají ovšem důležitost pro hospodářství.

Tak vyvinula se botanická zahrada v Buitenzorgu ve složitou instituci, kterou dnes již stěží může ovládati jediný člověk.

KAPITOLA DVACÁTÁ DRUHÁ.

Botanická zahrada v Buitenzorgu.

Botanická zahrada v Buitenzorgu zaujímajíc 58 *ha* prostírá se mezi hlavní silnicí na západě a říčkou Tjiliwongen na východě. Na sever hraničí s parkem generálního guvernéra, na jihu se špinavou čínskou čtvrtí. Zběžná a rychlá pochůzka zahradou vyžaduje as dvou hodin. Nejpříjemnější jsou časné hodiny ranní neb i před večerem; hodiny odpolední a polední jsou příliš horké, ke třetí hodině odpoledne přicházejí pak často (za západního monsunu skoro bez výjimky) prudké lijavce a bouře, které však netrvají dlouho a přinášejí příjemné ochlazení. Soumrak přichází však náhle a noc nastává rychle.

Botanická zahrada jest celkem uspořádána systematicky, ovšem jsou tu i zvláštní skupiny biologické, z nichž největší místo zaujímá oddělení lian, svou bohatostí jediné svého druhu. V systematickém uspořádání, prostírajícím se skoro po celé zahradě, jsou typy dřevnaté (keře a stromy). Tropická flora skládá se skoro výlučně z těchto rostlin. Každý druh pěstován jest ve dvou jedincích, z nichž jeden má bílou tabulku, na jejímž rubu jest napsáno číslo, které jest vytlačeno na malé zinkové tabulce, přibité na strom anebo zavěšené na keř. Druhý jedinec má pouze toto číslo s připojeným a, b, c atd. Rostliny, které mají červené tabulky, nenáleží do čeledi, zastoupené v příslušném oddělení. Byly tu ponechány ještě z doby, kdy nepanoval v zahradě systematický pořádek, většinou proto, že jde o exempláře vzácné nebo krásné. Na rohu každého oddělení (ohraničeného cestičkami)

postaveny jsou větší tabulky s číslem římským, značícím oddělení, a s velkým písmenem, značícím část téhož (na př. III. F.) Dle těchto čísel možno snadno každou rostlinu v katalogu zahradním vyhledati, anebo naopak dle abecedního seznamu na konci katalogu zjistiti, ve kterém oddělení jest hledaná rostlina, a pak ji vyhledati podle plánu zahrady.

Při systematickém prohlížení a studování v zahradě zažil jsem též několik zvláštních příhod. Obyčejně nebral jsem odpoledne do zahrady svou tropickou přílbu, nýbrž lehký klobouk z pletiva pandanového, ale jednou odpoledne po rijstafel z roztržitosti odešel jsem do zahrady s tropickou helmou; zpozorovav to později, nechtěl jsem se již vraceti pro lehký klobouk. Celé odpoledne pohyboval jsem se v oddělení palem, studuje morfologii jejich listů. Asi o půl šesté ohledávám právě něco lupou, když tu náhle zaslechnu prudkou ránu a pak jako šustění křídel obrovského ptáka. Dříve ještě, nežli jsem se rozhlédl, přiletěl na mou hlavu mohutný list s vysoké palmy *Oncosperma horrida*, a to s takovou prudkostí, že mne srazil na zemi. Kdybych měl náhodou na hlavě pevnou helmu, nevím, jak by se mi bylo vedlo. Když jsem se z prudké rány vzpamatoval a vyprostil se z přílby vražené až k nosu, změřil a ohledal jsem podrobně spadlý palmový list, pokrytý důkladnými černými trny. Měřil přes 5 *m* a i jeho tíže byla úctyhodná.

As o pět neděl později připravila mne jiná příhoda o mnoho času. Ale nebyl v tom ani královský tygr, ani jedovatý had, nýbrž jen nepatrný — mravenec.

Ohledával jsem právě palistové útvary stromů a často jsem si musel skokem pomáhati, abych dosáhl nejnižší větve. Při této příležitosti, právě když jsem ve skoku strhl nejdolejší větev, ucítím prudké, palčivé pálení v jednom oku. Byla to zběsilá bolest, jako by mi oko vypalovali a k tomu ještě jsem nevěděl, oč jde. Nůž, knížka, tužka i utrhnutá větev odlétly stranou a oko zběsile pálilo, jako vypálené. Malý mravenec, původce všeho, zatím se sice dostal z oka ven, ale bolest zůstala a tak vzpamatovav se asi za čtvrt hodiny, zapsal jsem svým jediným zdravým okem jméno onoho stromu a šel pak do laboratoře, kde jsem si choré své oko vyplachoval destilovanou vodou. Teprve však druhého dne se zlepšilo a poněkud utišilo. Uvádím tyto příhody na do-

klad, že právě náhodné maličkosti (právě jako u nás) připraví v tropech více svízelů, než obecně líčená nebezpečí.

Na východní straně zahrady na t. zv. ostrově jest mezi dvěma rameny Tjiliwongu „system", který se omezuje pouze

Nádherná palma Caryota s listy vícekráte peřenými, podobnými obrovským kapradím. Fot. Domin.

na bylinné nebo polokřovité rostliny. Stinné rostliny pěstovány jsou v menším oddělení v záp. části zahrady ve stínu četných stromů.

Také orchideje mají své zvláštní oddělení. Pěstovány jsou na tenkých kmenech Plumiery, kde se jim výtečně daří. Ostatně

všude po zahradě nalezneme hojnost samorostlých orchidejí na kmenech a větvích stromů.

Jeden veliký rybník a řada menších skýtá výbornou příležitost pro pěstování vodních a bažinných rostlin. Ohromné listy

Ohromné listy viktorie královské, které se prostírají na hladině vodní jako zelené mísy. Uprostřed k levé straně rozvitý květ této leknínovité rostliny.
Fot. Domin.

leknínovité rostliny *Victoria regia* tvoří nejvýznačnější ozdobu vodních ploch. Jsou to tmavozelené listy na způsob mis s ohrnutým krajem, na spodu fialově červené a ostnaté. Udrží i tíhu dětského těla. Listy ty bývají totiž přes 2 *m* v průměru a jejich ohrnutý kraj bývá přes 8 *cm* vysoký. Květy podobají se obrovským květům leknínů. Když rozkvetou, jsou čistě bílé a vydávají

jemnou vůni. Avšak již druhého dne zčervenají. Viktorie královská, jedna z nejpamátnějších rostlin vůbec, roste divoce na Amazonce a jejích přítocích, zdomácněla však i v tropech starého světa a pěstuje se nyní zhusta i v Evropě ve zvláštních horkých sklenících. Objevena byla již r. 1801 Čechem Tadeášem Haenkem v jednom z přítoků Marañonu, později nazvána známým botanikem *Lindleyem* ku poctě anglické královny *Victoria regia.*

Strom, jehož kmen se na spodu rozlézá vysokými kořenovými lištnami, čímž nabývá podivného vzhledu. Fot. Domin.

Vedle nich zajímá i neodborníka výběr tropických leknínů a lotosů, různé druhy šáchoru (zvláště ohromná papírová třtina), na březích celý porost nízké palmy mangrovové (*Nipa fruticans*), která roste jen na březích mořských, obyčejně v sousedství lesíků mangrovových.

Závadou při botanických studiích jest, že celé partie zahrady mají ráz urostlého arboreta, skládajíce se ze stromů tak vysokých, že často nelze ani pouhým okem poznati, má-li strom

ten listy jednoduché nebo zpeřené Za tím účelem jsou však v zahradě zruční domorodci, kteří rychle vyšplhají až do vrcholků nejvyšších stromů a přinesou potřebné větévky, kvetoucí, případně plodné.

Dobře ovšem lze studovati charakter různých stromů tropických, který nelze vždy zjistiti ve spleti pralesové. Většina stromu tropických má převysoké, rovné kmeny, které mají skoro vždy kůru velmi tenkou a barvy bělavé nebo šedé, na spodu pak vyznačují se zhusta velikými kořenovými lištnami. Buďto jsou to vysoké kolmé lištny, jako na př. u stromu kanárového (*Canarium commune*), u četných druhu rodu *Ficus* a některých *Sterculií* (z čeledi rostlin kakaovníkových), anebo lištny nízké, širší, daleko se rozbíhající. Tato široká base má snad sloužiti ke zvýšení pevnosti při vysokých a poměrně slabších kmenech. Hypothésa ta se sice zamlouvá, těžko ji však dokazovati, když tě jiné stromy tropické, stejně vysoké a za stejných podmínek rostou stejně dobře beze zmíněných lišten a jejich stabilita není proto menší. A nebývají to stromy se zvláštním „stavebním mechanismem", jako na př. palmy, kde důmyslně uspořádaná síť svazků cevních, probíhajících jednoduchými kmeny jak ocelové dráty, dodává obrovské nosnosti a pevnosti při myslitelně nejmenší spotřebě materiálu. Palma taká, na př. ztepilá palma areková (*Areca Catechu*), směle vynese na přeštíhlém, tenkém kmenu vysoko nad ostatní vegetaci těžkou korunu, a byť i stála osamocena, odolá i prudkým nárazům větrným.

Tropické stromy vyznačují se celkem slabším větvením, často se rozkládají až ve větší výši v menší počet rozestálých, silných větví. Koruny bývají často dosti řídké, zvláště tam, kde listy jsou nahloučeny skoro jen na koncích větví. Nalezneme tu však i stromy s hustou, překrásnou korunou, tak na př. chutné ovoce skýtající mango (*Mangifera indica*) neb ještě nádhernější *Xanthophyllum vitellinum* z čeledi rostin vítodovitých, jehož přehustá, pravidelná koruna spadá skoro až k samé zemi.

Skoro všechny stromy mají listy vždy zelené, vytrvávající. V přírodě tu není odpočinku, není jara, není zimy, stále některé stromy rozkvétají, jiné zase přinášejí plody. Ve východnější Jávě, kde jest již více vyznačena periodicita podnebí dobou suchou, nalézáme též stromy s listy opadavými, t. zv. teak (*Tec-*

tona grandis), tvořící celé lesy a skýtající výtečné, hledané, tvrdé dříví. Jest znám na Jávě pod názvem „djatti".

Zvláštní typ představuje nám strom bavlníkový, nebo kapok (*Eriodendron anfractuosum*, též *Ceiba pentandra* nebo *Bombax*

Kapok neboli strom bavlníkový v době sucha, kdy veliké tobolky visí na rovnovážných, bezlistých větvích. Fot. Domin.

zvaný), který za doby suché vzbuzuje pozornost každého turisty. Jest totiž dobu tu bezlistý nebo skoro bezlistý, a vyznačuje se prazvláštním větvením. Dosti vysoký, šedý, rovný kmen nese totiž oddáleně přeslenité větve, odstávající v pravém úhlu (horizontálně). Množství velikých tobolek (semena obalena jsou chlupy,

dávajícími nepravou bavlnu — kapok) visí s bezlistých větví jako zavěšeni kaloňové a zvyšuje zjev celého stromu již beztak význačný. Jeho dřevo jest neobyčejně měkké, porovité, kůra buď hladká nebo s velikými korkovými trny, které se často roztrhávají ve dvě části při rychlém vzrůstu.

Mohli bychom uvésti mnoho zvláštních typů stromových, k jejichž studování hodí se výtečně zahrada. Nejvýznačnějším zjevem jsou ovšem palmy, jichž přebohatá kollekce (v četných, nádherných exemplářích) jest pravou ozdobou botanické zahrady. Kdo zná palmy jen z ubohých ukázek skleníkových, netuší ani, jakou krásu projevují v přírodě zástupci této čeledi, kterou *Linné* právem zval „knížaty mezi rostlinstvem".

Palmy mají jednoduché, rovné kmeny, buď hladké, jako u palmy arekové, nebo jen kroužkované opadalými pochvami, jako u palmy kokosové, nebo konečně pokryté ohromnými, vytrvávajícími pochvami, dřepícími se zvolna v pevná vlákna, jako u palmy cukrové. Kmeny ty při značné výši jsou poměrně tenké a nesou na vrcholu nádherný koš ohromných listů. Jediná palma *Hyphaene* má vidličnatě větvité kmeny, čímž liší se zjevem svým naprosto od ostatních palem, připomínajíc spíše Pandany. Některé palmy jsou opět trsnaté. Nejlepším příkladem jest známá palma sagová, která tvoří v bařinatých místech husté porosty. Náleží k těm palmám, jichž kmeny po delší době zakončují se ohromným konečným květenstvím, načež odumírají.

Docela zvláštního typu jsou lianovité palmy, zvané rotangy (hlavně z rodů *Calamus* a *Daemonorops*), které mají pně tenké, ale popínavé, šplhají až do vrcholků stromů a proplétají beznadějně hluboké džungle indicko-malajské. Jejich listy jsou prodlouženy v biče nazpět trnité, podobně jsou vytvořena květenství a též pně jsou trnité. Když dospěly až do vrcholků, tu spadají starší bezlisté pně (náš „španělský rákos") a tvoří na zemi veliké oblouky. Zjev tento se pak opakuje. Pochopíme, jak celý prales jest jimi propleten, uvážíme-li, že tenké pně bývají až několik set metrů dlouhé.

Strom melounový (*Carica Papaya*) napodobí též jistou měrou palmy, ač náleží do příbuzenství docela jiného. Má buď jednoduchý nevětvený kmen anebo pouze s jednou, až s několika postranními, dlouhými větvemi, zakončenými stejně jako hlavní kmen korunou velikých listů.

Také četné stromy araliové připomínají se svými málo větvenými kmeny a s ohromnými listy na koncích větví růžicovité koruny tvořícími typ palem. Bývají to sice menší stromky, za to však velice ozdobné.

Kmen palmy Martinezia, vyzbrojený hustými, dlouhými a jak z ocele tvrdými ostny. Fot. Domin.

Známý, nicméně zajímavý typ vykazují stromovité kapradě (*Alsophila*, *Cyathea* a j.), které na tenkých, pevných kmenech, normálně nevětvených a až přes 20 *m* vysokých, nesou nádherný koš ohromných, jemně peřených listů.

Z rostlin jednoděložných mohli bychom ještě připomenouti pandány (*Pandanus odoratissimus, utilis* a j.), které mají chudě vidličnatě větvené, kroužkované kmeny na spodu s četnými, vzdušnými kořeny, na kterých stojí jako na chůdách. Veliké, čárkovité listy jsou nahloučeny na konci kmenu a větví. Skýtají výtečná, jemná vlákna, jichž v tropech hojně užíváno.

Docela zvláštní stromovitý typ představuje nám bambus. Jest to sice pravá tráva, avšak stébla jsou dřevnatá, až přes 35 *m* vysoká, vyhánějí z tvrdého oddenku a tvoří rozsáhlé, husté skupiny (bambusová houští). Bambus jest, jak známo, z nejdůležitějších užitkových rostlin tropu. Skýtá výtečný stavební materiál, pevná vlákna na rohože i provazy; mladé výhonky se upravují jako zelenina atd.

Banány (*Musa*) mají zdánlivě také kmen, vysoký až několik metrů. Ve skutečnosti jsou to pouze svinuté pochvy listové, kmen není vyvinut. Za to již okrasná *Ravenala madagascariensis*, známý „strom poutnický", jinak banán připomínající, má vysoký, pravý, jednoduchý kmen.

Zajímavé jsou též některé stromy z čeledi luštinatých, jež mají větve tak uspořádány, že tvoří plochou, širokou korunu. Některé akacie a Caesalpinie jsou pověstny pro tuto, t. zv. deštníkovou korunu (nahoře plochou a širokou, k základně se úžící).

Bohatství stromů skýtá látky ke studiím bez konce. Upozorňuji pouze, že jsou zde též zastoupeny všechny tropické stromy ovocné a užitkové, což jest nesmírně důležito pro poučení začátečníka, který by se jinak jen stěží vyznal ve všech stromech, domorodci pěstovaných, jichž počet jde do set.

Zvláštním typem rostlin v tropech nesmírně rozšířených, u nás jen slabě naznačených, jsou liany, to jest takové rostliny, jichž lodyhy nebo kmeny nerostou přímo, nýbrž opírají se o kmeny jiné, nebo se na těchto zachycují, nebo kol nich oplétají. Jest množství různých typů lian (viz pěknou knihu *Schenckovu* o lianách), od oněch forem, které se prostě o jiné rostliny opírají, až k typům, které se zachycují, buď zvláštními orgány (na př. úponkami), nebo vykonávají pohyby, jimiž se oplétají kol jiných rostlin a tak získávajíce si pevné base, šplhají vždy výš a výše. Ve zvláštním oddělení lian máme výtečnou příležitost studovati liany ze všech možných čeledí. Jsou mezi nimi zastoupeny zvláště *Leguminosae* (většinou dřevnaté liany), *Cucurbitaceae* (většinou

bylinné liany s úponkami, jen ohromná *Zanonia macrocarpa* jest dřevnatá se silným kmenem, šplhajícím až do vrcholků stromů a s ohromnými plody, které mají spoustu semen s velikými křídly), Passiflory, *Menispermaceae, Buetneriaceae, Anonaceae, Rubiaceae* (zvláště křovité liany), *Apocynaceae, Asclepiadaceae, Ampelideae, Dilleniaceae, Bignoniaceae, Smilaceae, Palmae* (rotang), *Freycinettia* (Pandaneae) a č. j.

Liany v botanické zahradě v Buitenzorgu.
Fot. Domin.

Liany jsou ozdobou tropické přírody, vyplňujíce v pralesích kde který koutek. Tvořívají těžké závěsy a draperie, oplétají stromy a keře v divokou spleť. V pralese vídáme často jen jejich podivné, hadovitě pokroucené nebo zploštělé kmeny, které jsou pozoruhodny zvláštní strukturou anatomickou, kdežto listy a květy jsou až ve výši, kam spíše proniknou sluneční paprsky. Liany vyznačují se velikými cévami. Přesekneme-li i dřevnatou lianu na dvou místech, vytéká z ní vždy hojnost vody.

Z nejnádhernějších lian vůbec jest pověstná *Entada scandens*, ohromná to liana, jejíž kmeny jak silná lana visí od stromu na strom, tu vytvořujíce mohutné kličky, tu opět smělé oblouky neb uzlovitě propletené houštiny. Liana ta obemyká řadu ohromných stromů, takže nelze ji ani celou na jediném obrázku zachytiti. Vyznamenává se také největšími lusky vůbec; bývajíť až přes 1 *m*(!) dlouhé a 1 *dm* široké. Mohutná tato rostlina jest též domovem v tropické Americe, odkudž veliká její semena zanášena byla již před objevením Ameriky golfovým proudem na břeh Norska i Anglie. Ježto rostlina sama byla ještě neznáma, byla pokládána podivná ta semena za výplod moře a nazvána mořskými kaštany nebo boby (faba marina).

Vedle lian jsou to rostliny epifytické, které jsou nesmírně význačny pro tropy. Jsou to rostliny sice samostatně se vyživující, avšak nekořenující v zemi, nýbrž rostoucí na kmenech a větvích stromů. I u nás jako vzácnost pozorujeme příležitostné epifyty. V tropech však jest ohromné množství rostlin, a to nejen bylinných, nýbrž i keřů a dokonce i stromků, které žijí normálně epifyticky. Hlavně vlhkost podporuje vzrůst epifytů. Za zvláště příznivých okolností sestupují epifyti v tropech i na balvany poblíže vody. Nejdůležitější mezi epifyty jsou orchideje pověstné krásou barev i tvarů a potom bohatý výběr kapradí. V tropech Nového světa hrají důležitou úlohu též rostliny ananasovité (*Bromeliaceae*), kterých však nemá ani Asie ani Australie.

Mýlil by se však, kdo by myslil, že jest ostrý přechod mezi lianami a epifyty. Jsou některé liany, které nezřídka rostou epifyticky (tak některé Araliaceae, které vyklíčí na větvích jiných stromů, pak se však o tyto opírají na způsob liany). Vedle toho na př. některé rostliny aronovité vyklíčí v zemi a rostou jako liany, přichycujíce se vzdušnými kořeny na kůře stromu, později však dolejší část jejich odumře, takže se promění v epifyty.

Zvláště pozoruhodné jsou některé epifytické rostliny mravencomilné, tak zvláště druhy rodů *Myrmecodia* a *Hydnophytum*, jichž domov jest v tropech malajsko-papuanských. Rostliny ty, náležející k čeledi mařinovitých, tvoří hlízy až zvíci lidské hlavy, masité, uvnitř však labyrinticky chodbičkované. V chodbičkách těch sídlí pravidelně mravenci.

Zvláštního povšimnutí zasluhují některé fíkovníky, které rostou zprvu na kmenech jiných stromů epifyticky, pak však

Jedna z nejmohutnějších lian, pověstná Entada scandens, jejíž kmen šplhá po několika mohutných stromech.
Fot. Domin.

ho svými kořeny stále víc obrustají, až konečně utvoří kol starého kmene kompaktní obal, přiblíží se až k zemi, v níž se upevní kořeny. Původní strom zatím jest již udušen a jeho místo zaujímá ohromný strom, který původně na něm vzrostl jako drobný epifyt. Tyto stromy nazývají se případně škrtiči (Baumwürger). Dvojím způsobem života jest zajímavý též známý *Ficus elastica*, který v tropech roste obyčejně jako mohutný strom. V Buitenzorgu jest však též jeden silný exemplář, rostoucí epifyticky na jiném stromě.

Pozoruhodné jsou některé fíkovníky (krásná alej waringinová před palácem generálního guvernéra), které vypouštějí z horizontálních větví vzdušné kořeny, jež dorostou až k zemi, zapustí se do ní a zdřevnatí, takže vytvoří zdánlivě nový kmen. Těmito sloupovitými kořeny zaujme jediný strom rozlehlou plochu. Původní hlavní kmen třebas již vyhnije, ale strom rozšiřuje se stále dále...

Celkem můžeme říci, že v tropech rostlinstvo snaží se vyplniti kde který volný prostor, a ježto podmínky jsou skutečně velmi příznivé, rozvíjí se vegetace neobyčejně bujně a rozmanitě.

Za říčkou Tjiliwongem na východní straně zahrady jest připojena pokusná zahrádka, ve které se zkouší a pěstuje na celých polích zajímavý výběr užitkových rostlin. Vidíme tu na př. dva druhy keře koka *(Erythroxylon Cocca* a *novogranatense)*, celé pole sisalového konopí *(Agave rigida* var. *sisalana)*, různé druhy stromů kaučukových, zvláště „para-kaučuk" *(Hevea brasiliensis)*, který se namnoze označuje jako strom budoucnosti, různé druhy a míšence kávovníku a manilské konopí, některé trávy z rodu *Andropogon*, skýtající vonné oleje, pole manihotu a drobné labiaty *Pogostemom Patschouli*, dávající známou voňavku, keře gambirové *(Uncaria Gambir)*, skýtající gambirové katechu a přečetné jiné.

Daleko bohatší výběr kulturních rostlin nalezneme ovšem v zahradě v Tjikeumeuh, která skýtá poučný celkový obraz o tropické agrikultuře. Zde zkoušejí se a pěstují pod vedením odborníků na rozsáhlých plochách všemožné tropické rostliny. Všeho druhu stromy kaučukové *(Palaquium, Payena, Castilloa, Manihot, Hevea)* jsou zvláště důležity pro budoucnost. Vidíme tu dále různé kávovníky a čajovník assamský v různých odrůdách,

Posvátný fíkovník a v popředí kvetoucí lotosy v Buitenzorgu na Jávě.
Fot. Domin.

palmu olejovou, sumatranský kafrovník (*Dryobalanops aromatica*), různé druhy pepře, muškátové oříšky, ramii (*Boehmeria*), strom železný (*Eusideroxylon Zwangeri*), australské blahovičníky (*Eucalyptus alba*), Fourcroyi skýtající přepevná vlákna, skořicovníky, strom *Caesalpinia coriaria*, jehož stočené lusky obsahují hojně tanninu, bavlníky, banány, různé rostliny zázvorovité atd.

Měli bychom se ještě zmíniti o ústavech, laboratořích, knihovně a herbáři náležejících k zahradě. Postačí však, uvedeme-li, že všechny ty instituce jsou stejně dobře vypraveny jako při velikých universitách evropských. Jen základní knihovna botanická čítá přes 20.000 svazků a herbář jest nejbohatší na světě, pokud se týče malajských typů.

KAPITOLA DVACÁTÁ TŘETÍ.

Květy v tropických pralesech.

Všeobecně se proslýchá, že tropy překvapují nedostatkem květů. Dojem ten vyvolávají džungle u každého, kdo po prvé vstoupil v hloub velkolepé pralesové spleti, plné lian a nádherných příživníku. Ale seznámíme-li se s památným a prazvláštním životem a vývojem tropických pralesů, poopravíme svůj názor o bohatství květů v tropickém pralese.

Pro obyvatele mírných a chladných končin jest v prvé řadě nezvyklým a nápadným zjevem v tropech převládání typů dřevnatých, stromů a keřů. Ovšem i u nás hrají stromy důležitou úlohu v celkové tvářnosti krajinné. Vzpomeňme jen svých nádherných lesův a háju, které zaujímaly druhdy plochy mnohonásobně větší, ale tam, kde rozšířilo se pěstování ruzných užitkových rostlin, ztratily mnoho na svém rozšíření a vymizely tam, kde vyvinula se rozsáhlá střediska obchodní, kde založena byla veliká města. Místy — bohužel — vyhubeny byly lesy na rozlehlých plochách nerationelním způsobem pro prodej dříví. Vzpomeňme jen, jakých škod nadělali již staří Benátčané!

Lesnaté útvary evropské jsou dvojího rázu. Jsou to buď lesy jehličnaté, nebo háje — lesy listnaté. Jak neobyčejně jednotvárny jsou lesy jehličnaté, ač skýtají tolikerý půvab. Obyčejně tvoří v nich jediný druh stromů, anebo jen několik málo (na př. smrk a jedle) stejnoměrný porost na rozsáhlých plochách. A také podrost těchto lesů bývá chudý a stejnotvárný, nejvýše jen v sousedství potoků vykouzlí větší vlhkost bujnější bylinstvo.

Liana, která obrůstá mohutný strom, šplhá až do vrcholku koruny a spadá s ní v bohatých guirlandách.
Fot. Domin.

*

Nejchudší floru vykazují ovšem bory na písečné půdě, kde nebývá zhusta vůbec podrostu a kde spadalé jehličí nekryje ani holý písek. Zatoulejte se však i do hlubokých lesů smrkových, anebo do starých jedlin, a poznáte, že v tom stadiu, kdy větve nejvíce zastiňují lesní půdu, mají podrost jednotvárný, prachudičký, který se redukuje na sušší půdě skoro jen na něco mechů, lišejníků a hub.

Háje bývají sice pestřejší, ačkoliv i tu se sdružuje jen několik málo stromů ve společenstvo rostlinné, často pak převládá strom jediný. Taková krásná bučina ve vyšším věku, kdy paprsky sluneční pronikají jen v úzkých liniích hustou clonou koruny, kreslíce světlé čáry na bělavých kmenech, o jichž pestré vyzdobení postarala se směs drobných lišejníku, má sotva bohatší podrost než jedlina. Na tmavé půdě lesní, kde zvolna setlívá spadalé listí a kde sporé světlo, pronikající korunami, prodlužuje se v dlouhé, úzké pruhy, krčí se jen tu onde nějaká ta sasanka, šťavel, fialka, kokořík a hluchavka.

Vzpomeňme si na habrové háje a doubravy, které bývají na sušších místech také chudé a jednotvárné a jen tehdy zpestřeny bohatějším výběrem rostlinstva, když stromy netvoří hustý, uzavřený porost, takže se mohla usaditi na lépe osvětlených ploškách chlumní vegetace, anebo když háje ty mají v nížinách hojně vlhkosti (labské úpory).

Naše smíšené lesy skládají se z malého počtu různých stromů a mimo to zaujímají vždy vedle lesů dosti rozlehlé plochy útvary lučinné a chlumní, stepi, písčiny, vřesoviny, květena skalní a rybničná atd.

Představa lesa vyvolává jistě u každého z nás obraz čehosi jednotného, stejnoměrného. Rovná linie ohraničuje les a sotva kde jest znatelně přerušena.

Vegetace tropická jest pravým opakem všech těchto zjevů. Pralesy a houštiny tropické (džungle) mají v sobě cosi neklidného, obraz mění se každým krokem a právě ta stálá změna jest nejvýznačnějším jich charakterem. Zde nedruží se k sobě stromy celkem stejného vzezření, stejné výše, větvení, tvaru a barvy koruny. Pomyslete si nejrozmanitější typy stromů, které jste kdy viděli zobrazeny, spleteny v nepravidelnou houšť. Všechny tvary korun se tu střídají, výše se stále mění, vidíme barvy od skoro bílé až do nejtmavějšího odstínu zeleně, tvary nejrůznější, a vše to jest bezna-

dějně propleteno lianami a obtěžkáno příživníky (epifyty). Čára, která ohraničuje nahoře prales jest ovšem trhaná, nerovná. Tu jde sice chvíli rovnovážně po deštníkové koruně nějakého stromu luštinatého, pak vyskočí na pyšnou korunu palmy a ve smělých obloucích vyhoupne se ještě výše po imposantních korunách největších pralesových velikánů, aby opět sklouzla po těžké draperii lian na ohromné trsy jemnolistých bambusů a povznesla se opět do menší výše po elegantní koruně stromovité kapradě, jež rozkládá vítězně nádherný koš listových vějířů nad ostatní nižší spletí.

Jest pochopitelno, že množství dřevnatých rostlin (stromů a keřů) jest veliké co do počtu druhů, a že se vůči těmto ztrácí množství bylin. Tropický prales má vždy řadu pater, ovšem nepravidelných, což souvisí již s příznivými podmínkami, které dovolují rostlinstvu využitkovati kde kterého volného místa. Od země až do vrcholku lesních velikánů naplněn jest všechen prostor ohromnou spoustou zeleně všech odstínů. Moře zeleně není však omezeno pouze na divoké pralesy, nýbrž objímá i domorodé vesnice a kultury. Oko se stále koupá v nádherném tom moři, rádo a brzy mu zvyká a snadno přehlíží ostatní. A to jest právě z hlavních příčin, proč květy se tak málo uplatňují.

Barvy všech odstínů poskytují již nekvetoucí části rostlin v hojnosti. Mladé listy i větévky bývají zhusta krásně červené nebo fijalové, jindy opět bílé, anebo i pestře zbarveny (strakaté), světle zelené a pod., takže nahradí po té stránce efekt našich květů. V podnebí po celý rok tak vlhkém a teplém panuje věčné jaro, nikdy nehnědne zeleň stromů, nikdy nepřestanou květy, a stromy neshazují svůj nádherný, zelený háv. A v této okolnosti spatřuji druhý hlavní moment, proč květy v tropech se poměrně málo uplatňují.

V Evropě, kde jest tak ostře vyznačena periodicita podnebí, po zimě, kde oko odvyklo zeleni, kdy stromy trčí holé k nebi a jen jehličnaté lesy zachovávají svůj tmavozelený háv, který však dlouho byl přikryt těžkou pokrývkou sněhu, jest oko i duše lačna po jaru, které rozseje první květy v háje a luka, které vdechne nový život v mrtvé stromy. Pupeny se nalejí, vše raší a odívá se novou, jemnou zelení. Jak milá jest tu dobu snítka s mladými světlými listy, jak příjemný jednoduchý květ sasanky, vonný lýkovec, první fialky, sněženky, bledule, petrklíče, podléšky, dymnivky, zkrátka vše, co rozsypalo ze svého

klínu probouzející se jaro. A ještě později, jak okouzlující jest to pohled, když ovocné stromy zahalí se v nádherné roucho květů! Možno však říci, že s poslední jabloní, jejíž růžové lístky pokryly půdu, chladne i naše nadšení pro květy, a když zavítá léto a s ním všude přebytek květu, dávno se již nikdo nezajímá o prostý, jednoduchý kvítek.

V tropech všeho toho není. Některé stromy stále kvetou, třebas jejich květy ukryty jsou našemu zraku v převysokých korunách, jiné opět přinášejí plody, některé obé současně. Není odpočinku v přírodě, není radosti z nově se probouzející přírody.

Vedle toho přistupuje ještě jeden moment. V tropech panuje převeliká rozmanitost v typech rostlinných, tedy v celkových tvarech, které již samy sebou báječně imponují a svou nápadností daleko více na sebe upozorňují, než květy sebe krásnější a jemnější. Právě tím, že krása, bizarnost a rozmanitost převládá zde ve velkém, v hrubých konturách rostlinných tvarů a vegetačních typů, přestává ji oko hledati v detailech. Aniž si toho uvědomujeme, přehlížíme při prvních návštěvách v pralese drobnější rostlinstvo, ač samo o sobě jistě by zasluhovalo více pozornosti a obdivu. Ale pozornost naše jest vyčerpávána a při tom též nejvyšší měrou napiata množstvím nápadných velkých zjevů. Vzpomeňme jen na ohromné, stromovité kapradě, na pyšné palmy, nesčetné množství lian všeho druhu a příživníků, na mohutné fíkovníky, na jednoděložné stromy imposantních rozměru, na skvostné bambusy, jichž převysoké trsy s hustými, jemnými listy na elegantně přehnutých kmenech z dáli se podobají ohromným pštrosím pérům, na kmeny s podivnými kořenovými lištnami, na kauliflorii (t. j. zjev, že květy a později plody vyrážejí přímo z kmene a hlavních větví) atd.

Teprve kdo docela zdomácní v tropickém pralese, může se také kochati krásou a zajímavostí drobných, méně význačných zjevů, může vniknouti hluboko v život těchto velkolepých společenstev rostlinných.

Konečně jest ještě jeden důvod, že mnohým se zdá, že tropická příroda jest právě ve svém nejvelkolepějším výtvoru — v džunglích — chudá na květy. Řekli jsme již, že různé mimokvětní části tropických rostlin vyznačují se význačným zbarvením. Vedle toho dlužno však uvážiti, že mnohé pralesové stromy vyrůstají do ohromné výše a pak ovšem unikají i květy

sebe větší v korunách našemu oku. Podobně jest to i u lian, které visí často dokola v těžkých draperiích, místy tvoříce celé visuté stěny, jinde opět spadají v přebohatých guirlandách, anebo

Zajímavý strom kapesníkový (Maniltoa), jehož mladé listy jsou hustě směstnané, dolů visuté a čistě bílé, takže se nápadně odrážejí od tmavě zelené koruny a z dáli podobají velikým, bílým kapesníkům (odtud název). Fot. Domin.

jinde spojují zase podivnými kroucenými kmeny, ve smělých obloucích stromy a jejich větve, takže nelze se ani na první pohled orientovati v celé té směsici větví a zeleně. Liany rozvírají

zhusta přenádherné květy vysoko v korunách stromů, kam se jim podařilo konečně vyšplhati a kde krásou svých květů, jichž nespatří oko lidské, kynou na pozdrav slunečním paprskům, k nimž konečně pronikly z tmavého stínu pralesu.

Dále vzpomeňme i na to, jak poměrně nenápadné květy mají naše domácí stromy. Uvádí se to ve spojitost s tou okolností, že oplodňování děje se tu pravidelně větrem, který přenáší na velikou vzdálenost často celé přejemné mráčky pylu, milliardy zrn, jimiž na př. za květu našich jehličnatých stromů bývá naplněno celé ovzduší. Podobně má se to i u rostlin jehnědokvětých (buk, dub, habr atd.), které tvoří u nás vedle jehličnatých hvozdů nejrozsáhlejší porosty lesní.

V tropech jest málo čeledí rostlinných, které by měly tak nepatrné, nevzhledné květy. Jsou to na př. palmy, kde jsou květy celkem drobné, nenápadné, imponující pouze počtem. Bývá jich na jediné palici květní až do statisíců. Za to palmy vynikají nádherou celkového zjevu a často i bohatým nápadným plodenstvím. U četných jiných stromů s květy drobnými, nebo tak vysoko v koruně se rozvírajícími, že nelze jich dohlédnouti, jsou to opět četné rostliny příživné, které nahražují po celý rok tento nedostatek bohatstvím vlastních květů.

Tak zv. „exotické orchidee“ jsou chloubou našich skleníků a obchodní záhradnictví stojí ve znamení nádherných těch rostlin. Sotva které jiné rostliny považují se za rovnocenné s nimi a noví míšenci, nebo nově importované druhy se zvláštními květy platí se ohromnými cenami. A jistě má tato záliba i odůvodnění, jsouť orchidee bizarností tvarů a barev skutečně nevyčerpatelné a vedle toho se poměrně nesnadno pěstují, takže cena jejich (a tudíž jistou měrou i obliba) tak brzo neklesne. Jakou radost prožíváme při každé nově rozkvétající orchidei ve skromném skleníku a nejinak i mnozí návštěvníci které dlouho vzpomínají na nezvykle skvostný tvar, jemnou vůni a harmonii barev některých druhů.

V tropech však se květy orchideí ztrácejí, tak silně se uplatňují celkové rysy velkolepé tropické přírody. Již z této jediné ukázky poznáváme, že není správno mluviti o nedostatku květů v tropických pralesích. Okolnost ta dosvědčuje spíše, jak úchvatná jest tropická vegetace, když se v ní ztrácejí královny našich skleníků. Ostatně jsou to džungle Sumatry, které se honosí největším

Mohutná Agava s mladým květenstvím, které jest v čas vyspělosti vzhledu stromovitého. Rostlina ta zůstává po dlouhou dobu neplodnou, až vyžene ohromné květenství s množstvím květů a obyčejně pak zahyne.

Fot. Domin.

květem, známým v říši rostlinné. Jest to podivná, cizopasná Rafflesia Arnoldi, která tvoří na kořenech stromů květy až 1 *m* v průměru!

Ještě na jeden zjev z botanické zahrady v Buitenzorgu na Jávě vzpomínám. Každodenně z rána kráčel jsem směrem k prastaré aleji ohromných stromů kanárových. Přilehlá část zahrady byla tu po pět týdnů každého rána poseta skvostnými bílými květy, ač nikde na stromech okolních nebylo viděti květů. Byl to pozdrav vycházejícímu slunci, který mu vstříc sypaly dva vysoké stromy (Spathodea) poblíž stojící, s dosti řídkou korunou. Podobný zjev opakuje se i v pralese často. Vidíme na půdě lesní na sta a tisíce květů a nevíme ani, odkud pocházejí.

Ze všeho toho lze viděti, že nemají pravdu ti, kdož nazývají naši přírodu bohatší na květy. Snad se u nás květy více uplatňují, ale tropy mají jich více, mnohonásobně více.

KAPITOLA DVACÁTÁ ČTVRTÁ.

První výlet do džungle.

Čtvrtého října v pět hodin ráno byl jsem připraven k prvnímu výletu do divokých jávských džunglí. Exkurse byla určena do divukrásné rokle říčky Tjiapus, vedoucí do starého krateru sopky Salaku. Cesta vede napřed řadou kampongů, ztrácejících se v majestátních lesících různých užitkových stromů a bylin, v nichž jako úhledné škatulky sdružily se drobné chaloupky domorodců v malebné vesničky.

Nebotanik jistě by se domníval, že jest prostřed původní pralesové vegetace. Jsouť kultury domorodců v horkých zemích naprosto rozdílné od našich. U nás všeobecně převládá systém polí, a jde-li i o stromy (tak naše stromy ovocné), jsou pěstovány v pravidelných řadách anebo stejnoměrném ovocném sadu, který na první pohled prozrazuje péči ruky lidské. K tomu přistupuje pak okolnost, že počet pěstovaných rostlin jest poměrně malý.

Docela jinak jest to však v tropech, kde šťastné podnebni podmínky usnadnily pěstování různých užitkových rostlin měrou nejvyšší. Jediné rýže pěstuje se v polích, která však jsou o mnoho malebnější a více mění do roka svou tvářnost, než naše obilná pole. Jinak většina pěstovaných rostlin, jak z předcházejících kapitol vyplývá, jsou stromy, namnoze obrovských rozměrů, a jen malý počet velikých bylin. Většina rostlin těch obnovuje se bez přičinění ruky lidské, třeba jen udržovati určitý výběr, to jest krotiti takové, které by se příliš roztahovaly na škodu druhých. Ovšem počet pěstovaných stromů a bylin jest nesmírně veliký

a nebylo by možno ani všechny pěstovati v celých společenstvech, na to by nestačilo místo. Proto pěstují se většinou jednotlivě v pestré směsici a tak se zdají býti nezasvěcenci původním pralesem, ježto místy jsou spleteny i lianami ano i bohatý výběr přiživné vegetace usadil se na nich. Zůstaly i některé původní stromy a byliny, jiné, hlavně původu amerického, úplně zdomácněly a tak sdružily se tu v malebné lesíky elementy nejrůznějšího původu. Právě ráz a bohatost těchto lesíků užitkových stromů, které pokrývají největší část Jávy, svědčí, jak prastará jest kultura přečetných rostlin. V nich také jest pravý domov různých palem, ovšem původně pěstovaných. V samotných džunglích jsou velké palmy jen ojedinělé, ježto obrovské koše jejich listů potřebují mnoho volnosti a slunečního světla, kterého mají nedostatek v džungli, kde veškerá vegetace tvoří přehustou spleť.

Tyto užitkové lesíky provází množství rostlin, hlavně plevelí, většinou původu amerického, které se tu roztahují, jako by byly ve své vlasti a zatlačují domácí rostlinstvo. Kdo vyšel by botanisovati do blízkého okolí Buitenzorgu, shledá, že polovička jím přinesených rostlin jest Amerikánů! Nikdo by neřekl, že i ty nádherné křoviny lantanové, tvořící rozlehlé houštiny od Indie až k Australii, skvostné s květy měnlivých barev i za plodu, jsou američtí přistěhovalci. I hojně zdivočelé ananasy pocházejí z nového světa, i citlivka, která na Jávě tvoří celé trávníky, jsouc z nejobyčejnějších plevelí a pozoruhodná tím, že lístky její se zavírají a padají při doteku našich nohou, takže cesta naše jest jí značena, i konečně jedna mexická rostlina složnokvětá, která zvláště v křoví a u vody rozvírá své žluté květy podobné malým slunečnicím.

Život v kampongu dýše svou zvláštní poesií, má svůj půvab i pro Evropana, který opodál stoje ho pozoruje, který však nikdy by se nedovedl s ním spřáteliti. Pěkně se vyjímají čisté domorodé chýše, skutečné škatulky, kterým ovšem zemětřesení na Jávě častá nemohou valně ublížiti. Stěny jsou obyčejně pleteny z bambusových pletiv, trámy nahrazeny lehkými a přepevnými bambusovými kmeny a střechy jsou zhusta kryty černým pletivem z pochev palmy cukrové, nebo sušeným listím palmy ságové nebo kokosovníku, nebo někdy i přepevnou travou zvanou „alang-alang".

Palma sagová tvořívá pestré skupiny všude, kde se voda sbírá a užívá se na Jávě takřka více pro listí než pro sago, jež poskytuje dřeň jejích kmenů. Jest to typický obrázek v západní Jávě, jak drobný, ale svalnatý domorodec prohybá se pod těžkým nákladem půlených listů palmy sagové, přeložených v ostrém úhlu, avšak přece jen kráčí pružným, lehkým krokem.

Pohled na sopku Salak.
V popředí po straně pravé v pralesové houštině pěkná skupina palmy sagové.
Fot. Domin.

Ale popis kampongů vedl by nás příliš daleko. Obdivujeme se skvostnému pohledu na Salak, který jako by nám vycházel vstříc. Za necelou hodinu dojíždíme až k samotnému úpatí velebného Salaku, do Soekamantri, kde jest rozsáhlá čajová plantáž spojená s továrnou na čaj a velikou sušírnou a poblíže prostřed malebné zahrady pěkná vila správce plantáže nápadná svou velikou kupolí.

Čajová plantáž prostírá se dosti vysoko na úpatí Salaku a její světle zelená barva odráží se nápadně od mnohobarevných kampongů a působí zvláště milým dojmem. Za určitých okolností, tak právě v tropech, kde vše hýří směsicí barev i tvarů, může býti i jednotvárnost milým přerušením obvyklé pestrosti.

Rozlehlá plantáž náleží státu, ale stát pronajímá ji jednotlivcům, ježto přímo nespravuje žádných plantáží na Jávě. Nepěstuje se zde ovšem drobnolistý čajovník čínský, nýbrž jako všude na Jávě, Ceyloně a ve východní Indii velkolistý čajovník assamský, který se dosti odlišuje celkovým vzezřením. Pravidelným seřezáváním udržuje se v nízké formě, ale jeho kmen u země bývá velice tlustý, takže hoví slušnému stromku. Některé části plantáže představovaly zdánlivě plochy docela mrtvé s rozsochatými, suchými pahýly zašlých čajovníku. Ve skutečnosti jsou to však živé, staré keříky, které byly právě docela seřezány, aby se obnovily mladými výhonky, které skytnou jemnější listy.

Ze Soekamantri dojeli jsme za krátko nádhernou alejí dammarovou do Waroeng-loa, svého východiště.

Najali jsme si několik kuli jako nosičů a k prosekávání pralesa a již jsme vykročili vesele napřed čajovými plantážemi, jež jsou protkány systémem příkopů na provětrávání půdy a regulaci dešťové vody. Na příkopech těch, jež vedle několika trav zdobí přejemňoučké, bohatě větvité stromečky jedné tropické plavuně, lze pozorovati jak hluboká a výtečná jest tu prsť. Ale brzo jsme opustili nepřehledné řady čajovníku, jichž lesklé listy ostře se odrážely ve slunečním svitu, a vkročili jsme do pralesové houštiny.

Těžko vylíčiti prvé dojmy z návštěvy tropického pralesa. Ač jsem měl o džunglích správnou představu, opětovně četl jejich líčení a viděl množství obrázků, přece jen dojem samotných pralesů byl tak mohutný, že nestačí péro, abych jej vystihl i jen přibližně. Vše, všecinko od drobné kapradě, na jejíchž útlých vějířích třpytí se krůpěje vody, jak kapky tokajského vína, od spadlých květů v setlívajících listech až k vrcholkům pralesových velikánů, kteří stojí tu jako němí svědkové z doby, kdy sopka chrlila ještě proudy žhavé lávy a hromovými ranami šířila postrach v dálný kraj, nadchne vnímavého cestovatele.

Každým takřka krokem mění se scenerie, obraz střídá se za obrazem, všechny stejně velkolepé a sladěné v umělecký celek. Jsouť tropické pralesy nevyčerpatelnou studnicí obrazů nejnádher-

V pralese na úpatí Salaku v rokli Tjiapu.
Fot. Domin.

nějších, obrazu, jež mluví přímo k duši, které však nedají se zachytiti ani slovem ani fotografií tak, aby ožily v plastické formy ve fantasii druhého, kdo neviděl sám tento útvar, v němž vyvrcholuje bujnost a krása tropické přírody.

Nádherné stromovité kapradě rozvírají na elegantních, až 20 *m* vysokých, tenkých kmenech skvostné vějíře listů a jsou zvláště hojné tam, kde mohou volně rozložiti své široké koruny, tak v blízkosti říčky, která se prodírá mezi spoustou balvanů širokým a v době sucha poloprázdným řečištěm. Jinak uplatňují se zvláště liany, které splétají všechny stromy a keře, tvoříce brzo smělé oblouky, brzo opět těžké závěsy a guirlandy zeleně. Často vidíme jen ruzně pokroucené, podivně sploštělé, bezbranné nebo trnité kmeny lian, tu v mohutných kličkách, tu spojující vzdálené stromy, jinde opět v celé zápleti smyček, ve které se matně snažíme orientovati. Kdybychom mohli sledovati některé tyto liany v celé délce, byli bychom překvapeni, shledávajíce, že nezřídka bývají i 100 *m* i více dlouhé. V korunách vysokých stromů hýří pak liany bujností listu a květů a v jejich těžkých závěsech uzříme tu leckdy celé skotačivé průvody opic, z nichž některé mlčky provádějí své reje, kdežto jiné upozorňují na sebe zdáli slyšitelným vřeštěním.

V podrostu pralesa uplatňují se mnohé velkolisté byliny, tak zvláště z čeledi zázvorovitých s lodyhami až několik metrů vysokými, výběr drobných i velikých kapradí, různé rostliny aronovité se šťavnatou zelení listů, tropické kopřivy, netýkavky, begonie, vedle mladých palem, dorostu stromů a různých keřů. Jinak dominují však v pralese liany a příživníci, jimiž jsou obtěžkány všechny stromy. Zvláště jemné jsou kapradě a plavuně, jež visí v dlouhých trsech s kmenů stromů, nádherou květů se pak vyznamenávají hlavně příživné orchidee.

Tropické pralesy skrývají leckteré drobné nebezpečí a mnohou nepříjemnost, ale hlavní věcí jest nemysliti stále na všemožné nebezpečí a zachovati si dobrou, veselou mysl i tehdy, když třeba snášeti různé svízele. Nebezpečí tropů bývají velice zveličována a ta různá dobrodružství a neuvěřitelné avantury, jimiž oplývají knihy některých také-cestovatelů, vznikly obyčejně v hlavě dobrodruhů, dychtících po sensaci. Kdo s nepředpojatou myslí navštíví tropy, bude stonásobně odměněn vzácnými požitky a zapomene na všechna drobná příkoří a nebezpečí, jichž zakusil.

Obrovský fíkovník, rostoucí v jávských džunglích.
Fot. Domin.

Ježto samotný prales byl příliš hustý, prodírali jsme se řečištěm potoků, skákajíce s balvanu na balvan. Ale odbočivše s cesty, brzo jsme ztratili orientaci i musili jsme si pracně velikými goloky prosekávati cestu divokými, neproniknutelnými houštinami, v nichž kralují příživníci a liany. Z těchto zvláště obtížné jsou kruté rotangy se svými nazpět trnitými úponkami, jež rozdrásají šaty i tělo. Konečně narazili jsme na řečitě malého potůčku, jímž jsme se zamýšleli vyprostiti z divoké džungle.

Asi dvě hodiny trvalo lezení řečištěm, cestou, kudy sotva který Evropan se přede mnou ubíral. Vody bylo málo, ale skákání s balvanu na balvan nebylo vždy bez obtíží, ježto balvany ty byly vlhké a slizké, takže noha se stěží zadrží. Velkolepá scenerie doprovází břehy potůčku. Tu sklánějí nádherné bambusy listoví nad řečiště, tu spojena je džungle lianami, jež visí v odvážných obloucích nad vodou, obtěžkány množstvím příživníků. I malé vodopádky vytvořuje potok místy.

Místy jest vegetace nad řečištěm tak spletena, že vše se halí v tajemné šero džungle i nezbývá nám než opustiti nejistou půdu romanticky seskupených balvanů a učiniti okliku pralesovou houští. Vesele šviští goloky našich průvodců razících cestu a za krátko opět vstupujeme v řečiště opatrně se vyhýbajíce široce rozloženým, velikým listům nebezpečných kopřiv. Stromovité kapradě, jichž kmen bývá jinde stepilý a přímý, jsou tu často skloněny dolů k vodě a podivně pokrouceny. Zdá se, že touha po světle je k tomu přiměla, aby veliký koš listu stočil se na volnější místo nad řečištěm.

Neočekávaně přicházíme na světlejší místo i rozbíjíme na chvíli tábor nad pěkným vodopádem s krásnou stafáží starých fíkovníků a malebné skupiny ságové palmy a s rozkošným pohledem na modravý Salak a blízká návrší, kde rozsety jsou jako ozdobné hvězdice přečetné koruny stromovitých kapradí.

Další cesta směrem k Tjiapu vedla pralesovým houštím, jež se uhostilo na místě bývalé plantáže kávovníkové. Vidíme tu onde ještě jednotlivé stromky liberského kávovníku se zelenými plody nebo též s vonnými, bílými květy.

Na další cestě učinili jsme jen krátkou zastávku v osamělé chyši domorodce, který vyšplhal s opičí zručností na jednu z palem kokosových a přinesl několik mladých ořechů, které hbitě

Stromovité kapradě s kmeny až 20 *m* vysokými v pralesích na úpatí sopky Salaku. Fot. Domin.

golokem otevřel a již kynulo nám množství bezbarvé, nasládlé, chladící tekutiny.

Konečně objevuje se jezero s pěkným pohledem na Salak a s buvoly, kteří nás velmi nevlídně pozorují a v krátku na to přicházíme v obvod čajové plantáže a nastupujeme na známou cestu zpátky rozkošnými kampongy, užitkovými lesíky a zaplavenými rýžovišti.

Na malých polích zjeví se občas krásná svlačcovitá rostlina *Ipomea Batatas*, skýtající známé bataty, voandzeja, podzemnice olejná nebo drobné stromky kassave. Nejvíce nás však překvapují role s obyčejnou — řetkvičkou, která zde dosti dobře prospívá!

KAPITOLA DVACÁTÁ PÁTÁ.

Fotografování v tropech.

Kdo by podnikl cestu do tropů a nepřivezl si vlastních obrázků, jedná sám proti sobě. Jest sice pravda, že lze dostati všude v přístupnějších krajích hojně různých fotografií, často skvostně provedených, i zdařilých reprodukcí, ale zhusta nelze vypátrati právě těch obrázků, na kterých nám nejvíce záleží. V krajích odlehlých a nedostatečně známých, jakými jsme na př. putovali za svých australských potulek, jsou ovšem fotografie v každém případě nesmírně cenné a poskytnou nám později vzácný požitek oživujíce naše vzpomínky.

Jest ovšem patrno, že při fotografování stroj pracuje podle známých zákonů a jistou měrou otrocky. Ale umění fotografické pokročilo tak, že možno vložiti do každé fotografie i svou vlastní individualitu. Tím přibližuje se fotografie malbě, ač jí ovšem docela jistě nedostihuje. Ale stejně jako malíř vkládá svou duši, své umělecké nazírání do svého obrazu, tak může i amatér-fotograf voliti motiv podle své individuality a vedle toho ještě zdůrazniti při samotném fotografickém výkonu určité rysy obrázku. I nálada se dá často fotograficky zachytiti, i osobní nazírání amatérovo lze uplatniti. Často jsem fotografoval se svým přítelem ze stejného místa a přece výsledek byl různý, každý vyjádřil svou fotografií něco jiného.

Myslím, že dnešní doby, kdy fotografie ze všech koutů světa staly se běžnými, a nic již naše obecenstvo nepřekvapuje, hlavní důraz třeba dáti na individuální ráz fotografií, které nepředstavují

jen určité scenerie v dokonalém provedení, nýbrž vyjadřují i *subjektivní* stanovisko fotografa-amatéra. Bez této subjektivnosti fotografie jsou chladné, nepůsobí. Jen z té příčiny dali jsme přednost vlastním svým obrázkům i v tom případě, kde jsme mohli snadno méně dokonalý vlastní snímek nahraditi některou z četných přivezených fotografií, úplně bezvadných.

V době, kdy fotografování sevšeobecnělo, jest jistě vhodno promluviti i o obtížích, s kterými se potkává amatér fotograf v tropických krajinách. Za své cesty učinil sem sám na 1200 snímků a přivezl asi 1000 dobrých desek. Valnou většinu vyvolával jsem sám na cestě, často za podmínek velmi nepříznivých. Následující poznámky mohou ušetřiti mohému amatéru mnoho zlosti, zbytečných výdajů a zkažených desek.

Fotografování v tropech jest mnohem obtížnější než v našich krajinách. Amatér neznalý různých překážek, které se mu staví v cestu, vyzbrojí se sice cenným fotografickým přístrojem i věcmi k tomu potřebnými, fotografuje horlivě po celé cestě, přiveze též spoustu filmů nebo desek, ale když je vyvolá, bývá obyčejně zklamán, ježto výtěžek jest pranepatrný, kořist dobrých desk nijak se neshoduje s obtížemi při fotografování.

Na cestu do tropů třeba se řádně připraviti.

Již *aparát* sám musí býti k tomu cíli přizpůsoben, aby netrpěl vlhkým tropickým podnebím, zvláště v době dešťů. Všechny větší firmy pořizují již fotografické stroje, s kterými lze v tropech s úspěchem fotografovati. Přístroje ty bývají pravidelně z lehkého kovu a potaženy tenkou koží, nemajíce vůbec dřevěných součástek. Používal jsem sám výborného stroje Zeissova, „Universal-Palmos" s dvojitým protarem (9×12 *cm*), můj přítel pak stroje stereoskopického. S aparátem svým byl jsem velice spokojen po celou dobu.

Závěrka štěrbinová se pro tropy naprosto nehodí, jelikož vlhkostí tak nasákne, že selhává. Doporučuje se vzíti si vedle své vyzkoušené závěrky ještě závěrku reservní, uschovanou v plechové zaletované krabičce, aby se k ní nedostalo vlhko. Také desky a filmy třeba chrániti tímto způsobem vlhkosti. Není-li po ruce plechová, k zaletování přizpůsobená skřínka, stačí v nejhorším případě i krabička obyčejná, zalepená zvláštní kaučukovou náplastí (leukoplastem).

Filmy, ačkoliv jsou na cestách mnohem pohodlnější než desky, se pro tropy nehodí. Lze jich použíti nejvýše tehdy, je-li možno ihned je vyvolati nebo zaletované rychle domů zaslati. Vůbec však doporučuje se vyvolávati ihned na místě, ježto desky osvětlené a nevyvolané dlouhou cestou do Evropy trpí.

Dr. Domin nabíjí desky v krateru Tanghoeban Prahoe.
Fot. Daneš.

Byly mi doporučeny pro tropické kraje citlivé a chromoisolární desky „kolorky", které jsou sice v našem podnebí výtečným materiálem, pro tropy se však naprosto nehodí, ježto jejich jemná emulse nesnese vlhkého a horkého podnebí. Neprospívá ani chrániti je ledem, ani tvrditi je kamencem. O něco lepších, ač ne uspokojivých výsledků dosáhl jsem formalínem.

Vyvolávání prvních desk za strašného horka v Rudém Moři skončilo velice špatně. Vyvolával jsem za noci v těsné komůrce, lodní lékárně, za počáteční teploty asi 38° C. Horko však stále stoupalo, takže v krátku teplota značně přestoupila 40°, led šmahem tál a potůčky potu stékaly mi po celém těle. Odložil jsem i poslední zbytky oděvu a rychle vyvolával, koupal a tvrdil v Adamově úboru. Desky všechny byly bezvadné a prvé jsem také šťastně zachránil. Postupně však emulse na deskách tak změkla, že koupání v roztoku kamencovém a přidávání ledu míjelo se naprosto účinkem, jakmile jsem desku jen mírně naklonil, emulse stékala jak voda a zůstalo prázdné sklo. Vzpomínám, jak jeden již vypraný obrázek, představující tři Mohamedánky, které se mi podařilo zachytiti na ulici v Port-Saidu, stekl před mýma očima, když jsem desku vzal neopatrně do rukou. Desky, jichž emulse nestekla, byly většinou pokaženy nehezkou strukturou, jako by byly celé rozpraskány.

Proto doporučuji každému upřímně na cesty do tropických krajů desky s t. zv. *tropickou emulsí*, jaké zhotovují mimo jiné firmy Agfa a Lumière. Avšak ani s tímto materiálem nelze vždy dosíci výsledků bezvadných, neboť někdy kazily se desky ty po době 2 týdnů tím způsobem, že jejich kraje zůstaly nevyvolány. Jindy se opět stalo, že desky Agfa balené vždy dvě a dvě emulsí k sobě, horkem se slepily. U anglických desk, které jsem vyzkoušel, vady této nebylo. Tak obyčejné desky Ilford a Imperial hodí se dobře do tropů: snesou vysoké teploty, není nutno jich tvrditi, za to však nejsou bohužel tak jemné a citlivé, jako mnohé jiné desky fotografické. Také nelze dostati desky ty isolární a orthochromatické.

Dobře udělá, kdo se zásobí deskami pro celou cestu. Ačkoliv ve větších městech lze všude koupiti fotografické desky, nehodí se obyčejné cizí nám formáty anglické, kterých nelze vpraviti do našich kaset. Přiřezávati je teprve na naše formáty jest spojeno s obtížemi.

Velice výhodno jest vyvolávati desky co nejdříve po exposici a neposílati jich nevyvolaných domů. Tak aspoň víme, co jsme zkazili a můžeme případně některé snímky poříditi si znovu. Občas dávali jsme desky své vyvolávati Číňanům, kteří užívají zcela zvláštních method. Celkem jsme však měli s nimi velice špatné zkušenosti, zkazilť nám mnoho tuctů desk. Přenosná

Lianovitá tykvovitá rostlina Zanonia šplhá až do korun nejvyšších stromů a tvoří pak nádherné draperie a husté guirlandy.
Fot. Domin.

komora k vyvolávání, jakou jsem vzal s sebou, se neosvědčila. Nezbytný jest ovšem měnící vak na nabíjení desek. Při vyvolávání nemusíme býti příliš opatrnými, jak jsme zvykli doma. Vyvolával jsem pravidelně v noci při rubínové lampičce, často jen v polotmě a třeba i při svitu vzdáleného, otevřeného světla svíčky, nešlo-li právě o desky orthochromatické, které jsou ovšem na světlo velice citlivé, dokud jsou suché. Desky jsem vyměňoval v polotmě nebo za dne, uzavřen jsa ve skříni, nebo v měnícím vaku, který stálým upotřebováním dosti zchatrněl. Nepromokavý plášť, přehozený přes vak, zakryl však tyto nedostatky, takže jsem beze škody nabíjel desky i na nejostřejším slunci.

Ostatně zjevil-li se na desce závoj, převyvolal jsem poněkud desku. Z takového negativu obdržíme na papír lepší výsledky, než z desk vyvolaných slabě.

Největší potíž při vyvolávání jest s vodou. Je horká a bývá jí často nedostatek. Mnohdy musil jsem vystačiti s půllitrem vody jakosti velice chatrné pro 3 až 4 tucty desek. V takových případech nechal jsem pravidelně desky ustálené, avšak nekoupané uschnouti a teprve později, třeba po více dnech, když jsem přišel na vodu, důkladně je vypral. Těchto potíží zakoušel jsem hlavně v suchých a pustinných krajích Australie.

Pro tropy se osvědčují vývojky, které se snadno transportují a nekazí se ani po dlouhé době. Jako taková velice trvanlivá a dobrá vývojka osvědčil se mi adurol v patronách.

Veliké nebezpečí skrývá v sobě vlhkost, která jednak kazí emulsi, jednak podporuje vzrůst četných bakterií na emulsi, která jest ovšem výborným živným podkladem. Bakterie ty tvoří veliké skvrny, a rozmnoží-li se jejich kolonie, zkazí celou desku. Deska vyvolaná jimi ovšem netrpí, a proto musí býti naší snahou při fotografování v tropech, aby doba od vyjmutí desky ze zaletované krabičky až do vyvolání byla pokud možno nejkratší.

Závoje desk nelze se v tropech často ubrániti. Někdy bývá závoj tak silný, že deska jest úplně zničena, nepomáhá ani seslabení a opětné sesílení, nepomáhá ani tisk na tvrdé papíry (Rembrandt 3). Doporučuje se přidati do vývojky větší přísadu bromidu draselnatého, a to i pro desky normálně exponované neb i podexponované. Silné převyvolání zmírní též jistou měrou závoj.

Doba exposice v tropech se velice mění. V krajích suchých stačí exposice velice krátká, ve vlastních však vlhkých tropech třeba exponovati poměrně dlouho. Rozhoduje tu ovšem cit a zkušenost, kterou lze rychle si osvojiti. Vzduch bývá parami tak přesycen, že často podexponujeme, i když osvětlíme 10krát déle, než jak původně odhadneme. I za jasného slunečního dne, kdy oko trpí přílišným světlem, třeba exponovati aspoň tak dlouho jako u nás. Ve stínu pralesa třeba exponovati někdy i několik minut (při otevřené clonce). Oko naše si sice brzo zvyká na hluboké šero, přizpůsobí se mu a právě proto začátečník často exponuje uvnitř v pralese tak krátko, že na desce neobdrží ani obrysů základních.

Co se tkne doby denní, nehodí se pro fotografování doba od 10. hodiny dopoledne do 4. hodiny odpolední. Ráno, kdy jest bezvětří, nebo po páté hodině lze dosíci nejlepších snímků. Odpoledne k 6. hodině nutno však již fotografování nechati, jelikož rychle se blíží noc.

Důležito jest také voliti si při fotografování případnou stafáž, ježto jinak se ztrácejí poměry velikosti a často obraz, který působí mohutností rozměrů, pozbývá svého půvabu. Ostatně pestří domorodci, vykážeme-li jim správné místo, nikdy nezkazí celkového dojmu. Není třeba rozepisovati se o tom, že amatér nevšímavý a nevyspělý nedojde pěkných obrazů tam, kde se vnímavému amatéru naskytá krásných motivů až přebytek.

Kovové stativy se pro tropy nehodí, nejsou dosti stabilní. Při dlouhém cestování v odlehlých krajích nelze s fotografickým strojem zacházeti příliš jemně, a proto dlužno míti stativ dřevěný a pevný. Na písečných pouštích a na břehu mořském třeba kasety chrániti od jemného písku, který snadno vniká i do všech částí aparátu.

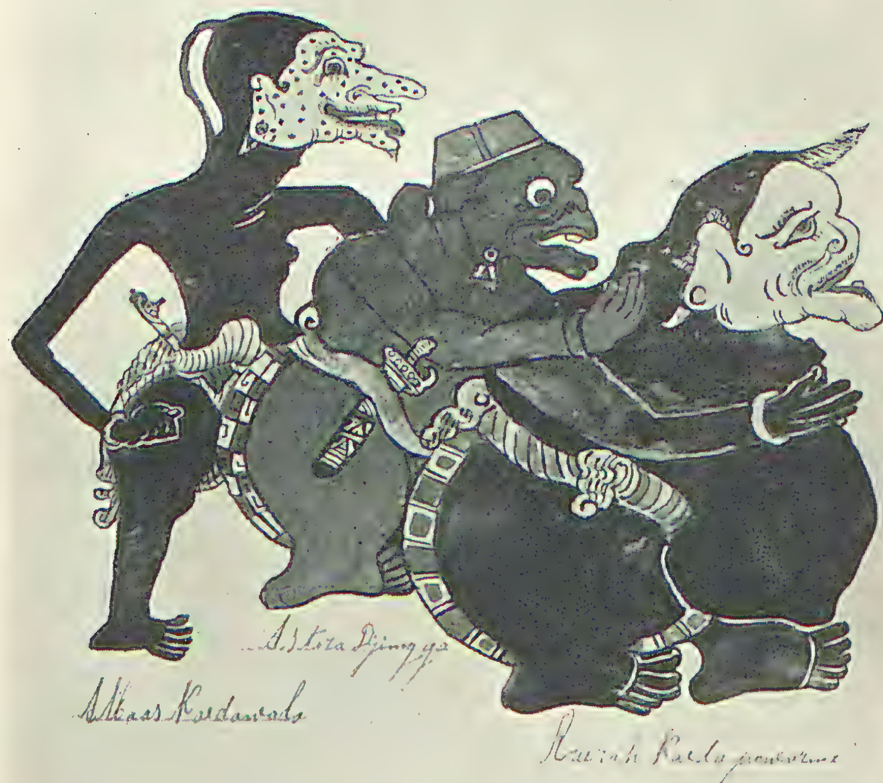
Velice výhodné jest sušení negativů lihem, ježto jinak bývají často za několik hodin, než uschnou, pokaženy, zvláště hmyzem.

KAPITOLA DVACÁTÁ ŠESTÁ.

Tropická hygiena.

Říká se někdy, že nikdo nesmí se beztrestně procházeti ve stínu palem, ale v zájmu pravdy dlužno doznati, že kraje horké, pravá vlast těchto majestátních stromů, neskrývá tolikerého nebezpečí, jak často slýcháme. Zdraví bělochovo jest tu ovšem ohroženo leckterou zákeřnou nemocí, o které nemáme v krajích mírných ani potuchy, a i samo tropické podnebí působí na někoho zhoubně, zvláště na osoby se zdravím nepevným anebo na ty, kdož oddávají se i v krajinách horkých nepřiměřené životosprávě. Tak řečené „vražedné" tropické podnebí jest v některých částech nejen zcela dobře snesitelné, nýbrž i pro Evropana velice příjemné. Přívlastku toho zaslouží pouze v krajinách vlhkých a horkých, málo nad moře vyvýšených, obyčejně močálovitých, kde ovšem velice často řádí zhoubné epidemie, nemoci, které si vyžadují nesčetných obětí, kosíce životy lidské rychle a v ohromných spoustách. Věda lékařská jest dodnes z části skoro bezmocna proti řádění zhoubných epidemií; některé nemoci, jichž ráz a původ byl však podrobně vyšetřen, jsou dnešními hygienickými vymoženostmi valně omezeny, a doufejme, že i *malarie*, nejzhoubnější a nejnebezpečnější nemoc tropických krajů, stane se časem ne-li bezmocnou, tedy aspoň málo zhoubnou.

Malarie jest právě pro své nesmírné rozšíření v horkých krajinách starého i nového světa nadmíru nebezpečna a málokterý běloch, usazený po dlouhou dobu v krajině zamořené, se jí

Reprodukce obrazu, který v barvách provedl mladý Javánec a který přivezl dr. Domin.
Fot. Domin.

uchrání. Malarie jest domovem v krajinách vlhkých, močálovitých a hojně se objevuje tam, kde se zpracuje nová plocha, kde se zařizují obydlí lidská a nové kultury, při čemž obrací se půda, vykopávají strouhy a příkopy a pod., zkrátka nastávají poměry příznivé hojnému výskytu komárů, a to pravých moskitů, kteří jsou nositeli malarie. Po čase, když půda jest definitivně upravena, kultury zřízeny, zbytečné močály odstraněny, stává se malarie sama sebou vzácnější, někdy i docela vymizí. Nejlepším dokladem jest pobřežní pruh severovýchodní Australie, kde kdysi krutě řádila malarie a v novějších místech dosud řádí, kdežto v krajích kolonisovaných již před několika desítiletími, ve městech dříve založených, skoro se ztratila.

Domorodci trpí obyčejně daleko méně malarií než běloši, ač i mezi nimi vyžaduje si četných obětí, tím více, ježto domorodci nejen se sami neléčí (nehledě k jejich způsobu kouzel, zaříkávání a bezcenných léčiv), nýbrž často vzdorují i jakémukoliv léčení. Počítá se, že do roka zemře ve Východní Indii na půlčtvrta *milionu* lidí horečkami, z čehož připadá aspoň půldruhého milionu na malarii. Již tato čísla, byť i nevyplývala z vědeckých a naprosto spolehlivých údajů statistických, ukazují významně, jak strašně zuří dodnes příšera malarie. Právě za našeho pobytu v Indii svolával guvernér do Simly velikou a důležitou konferenci, která se měla zabývati otázkami, jak malarii předejíti, jak vystupovati proti moskitům, kteří ji rozšiřují, a jak ji léčiti, aby nezanechala trvalých následků.

Nelze si ani mysliti záludnější nemoci, než jaká jest malarie. Jest vždy stejná a přece vždy různá, jako herec, který se každým okamžikem převléká, takže ho nelze ani poznati. Někdy možno lehkou malarii i „přechoditi", jindy již první záchvat končí smrtí.

Malarie ohlásí se pravidelně únavou a zemdleností, bolestmi hlavy, nechutenstvím, bolestí v údech a v kostech, načež se teprve dostavují význačné horečky-třesavky. Tyto horečky se obyčejně v přestávkách opakují, teplota stoupá na 40°, 41° i výše, dostavuje se prudké zvracení, při němž posléze ze žaludku vychází jen žlučovitý hlen, někdy i nastává pak delirium. Když horečka klesne, dostaví se přestávka, ve které se nemocný cítí celkem volný, ale přichází pak záchvat druhý, po přestávce třetí atd. Někdo podlehne již v prvém záchvatu; vzácně se stává, že záchvaty se již neopakují.

U naší malarie záchvat trvá kratší dobu (8—12 hodin) a teplota rychle stoupá, dlouho však nezůstává na vrcholné výši, u malarie tropické trvá záchvat déle, 24—36 hodin, někdy i více, teplota stoupá sice volněji, ale k stejné výši, klesajíc a opět stoupajíc kolísá se pak delší dobu mezi 38⁰—41⁰, až opět klesne na teplotu obvyklou neb i pod normál.

Malarie, i když zdánlivě šťastně jsme vyvázli, zanechává často zhoubné následky, které se projevují ve vleklých chorobách různých orgánů těla lidského a někdy přivodí smrt třeba po dlouhé řadě let. Abychom pochopili, jak strašnou metlou lidstva jest malarie, nutno si uvésti na paměť její vznik a průběh. Dříve se myslilo, že zárodky malarie chovají výpary bařin a močálů, tak řečený „aer paludosus". Dnes však známe podrobně vývoj této nemoci, kterou vyvolávají mikroskopičtí zástupci z říše živočišné, prvoci, kteří cizopasí v krvi lidské v červených krvinkách, tyto krvinky hubí a tím způsobují těžké onemocnění celého těla.

Dnes víme též podrobně, jak se dostanou do krve lidské tito zhoubní cizopasníci, kteří jsou sice tak maličtí, že jsou prostému oku lidskému naprosto neviditelní, za to však pro bělochy v horkých krajinách daleko nebezpečnější, než všechny šelmy, i královský lev, krvežíznivý tygr a jedovatí hadi a ovšem též než divocí domorodci, třeba jsou i lidožrouty.

Určitou část svého vývoje prodělávají totiž tito cizopasníci *v moskitech*, tito pak bodajíce člověka, mohou je přímo přenésti do lidské krve, kde se rozmnoží, napadají červené krvinky a způsobují vysoké horečky. Když cizopasníci ti byli z veliké části potlačeni, vrací se zdraví; jest však pochopitelno, že obyčejně nevymizejí z krve lidské úplně, a proto jsou velice časté recidivy, dostavující se obyčejně sedmý a jedenadvacátý den. Tím způsobem promění se malarie často v chronickou chorobu; záchvaty se ovšem dostaví jen tehdy, když se cizopasní prvoci v krvi rozmnoží.

Není však *každý* komár nositelem malarie; jenom zástupci pravých moskitů z rodu *Anopheles* mohou malarii přenášeti a k tomu ještě (jaká to zlomyslnost přírody!) jen *samičky* těchto moskitů. Kdežto praví komáři mají tělo křivé (což jest ihned nápadno, sedí-li komár), okraje křídel beze skvrn a tykadla krátká, mají moskiti tělo rovné, okraj křídel černě skvrnitý a tykadla dlouhá.

Tropická příroda, která znesnadňuje malarií rychlou aklimatisaci bílého plemene v horkých krajinách, darovala však lidstvu i účinný lék, totiž známý *chinin*, který jest obsažen v kůře stromů chinových (chinovníků, druhy rodu Cinchona), jež jsou sice domovem v jižní Americe, dnes se však hojně pěstují i v starém světě, taktéž na ostrově Jávě, jak ještě později vylíčíme.

Chinin zabraňuje množení cizopasníků v krvi a také je i ničí, ovšem třeba ho vzíti včas a v dávce přiměřené. Denně se bere as 1 *g* chininu, u osob slabších a žen asi 0·6—0·8 *g*, u dětí ještě méně, a to nejlépe v dávkách po 0·2 *g*. Někdo chininu nesnáší, i dávky nepatrné vyvolávají pak prudké otravy. Delší užívání chininu (po celé měsíce a v uvedených dávkách i po týdny) jest pro každého jistou měrou nebezpečné, neboť se dostavují různé vedlejší poruchy, jako hučení v uších (někdy i trvalé seslabení sluchu), žaludeční katarhy a v některých případech i „černá horečka", která se nezřídka končí smrtí. Příčinou této nebezpečné horečky jest rozpad červených krvinek, které jsou obyčejně vleklou malarií tak seslabeny, že nedovedou vzdorovati větší dávce chininu. Příznaky černé horečky (anglicky „*blackwater fever*", německy „*Schwarzwasserfieber*") obyčejně nemocného velice postraší, ježto se dostaví pojednou. Moč má totiž barvu černou, v lehčích případech červenou. Rozpadem krvinek uvolněné červené krevní barvivo přechází v takovém množství do vnitřních ústrojů (sleziny, jater a ledvin), že nemohou ho zpracovati, a tak objevuje se hojně v moči. Bělmo oční barví se více méně žlutě. V těžkých případech, které se končívají smrtí, bývá moče málo a barvy černě krvavé (kanálky ledvinové jsou ucpány). Dokud jest moči hojně, třebas krvavě zbarvené, jest ještě naděje na uzdravení.

Boj proti malarii jest pro aklimatisaci bělochů v tropech nesmírně důležitý. Jde při tom jednak o otázku, jak lze potírati nositele malarie — moskity, za druhé jak možno se ochrániti bodnutí moskitů nakažených malarií, a za třetí, jak třeba malarii účelně léčiti, případně zameziti její vznik i po přenesení zárodků do krve lidské.

Moskiti létají skoro jen večer (komáři po celý den), a proto jest radno v krajinách zamořených malarií večer venku neprodlévati. V noci nutno spáti *bezvýjimečně* pod moskitovou sítí, jak jest to ostatně zvykem všude v horkých krajinách. Moski-

tové sítě v hotelích a v útulnách jsou vysoké a prostorné, takže se dobře pod nimi spí. Nocovali-li jsme venku v přírodě, uzavřeli jsme své spací pytle nad obličejem malou moskitovou sítí, která byla sice méně příjemná, za to však nás výborně chránila. Aby moskit nemohl prolétnouti, musí míti moskitová síť na 1 cm^2 aspoň 16 otvorů. Samo sebou se rozumí, že musí býti celá (nepotrhaná) a dobře okraji zastrčená, a vedle toho třeba dbáti, aby nějaký moskit nebyl již v ní uzavřen, neboť potvůrky ty rády se usadí uvnitř na samotné síti a v noci ruší pak spánek svým protivným, silným bzučením. Kdo má potřebu či spíše zlozvyk v noci častěji postel opouštěti, učiní ovšem dobře, když si vše potřebné vezme do postele pod moskitovou síť. Nebývá to obtížné, ježto postele v tropech bývají prostorné, často stejně široké jako dlouhé, což jest již proto účelné, že horké a zpocené tělo můžeme častěji přeložiti.

V krajích, kde malarie jest velice hojná, brali jsme preventivně chinin, a to obyčejně dva dny v týdnu po 0·5—0·8 *g*, anebo jindy opět denně 0·1—0·2 *g*. Jiní odborníci doporučují dvakráte týdně po 1 *g*. Tak jsme dosti bezpečně ochráněni od malarie, neboť cizopasní prvoci, kteří bodnutím moskitů přijdou do krve, hynou působením chininu. Byla-li však dávka chininu nedostatečná, může se státi, že sice malarie se potlačí, avšak ne úplně, a tak vzniká vleklá forma malarie, projevující se někdy po dlouhé době těžkými následky.

Někdy však ani chinin nepomáhá; často proto, že byl požit ve tvaru tabletek anebo pilulek stlačených, které jsou špatně rozpustné. Často se chinin falšuje, neboť ačkoliv cena jeho jest již poměrně malá, platí se přece 1 *kg* asi 50 K. Proto doporučuje se chinin v prášku; můžeme jej vložiti v oplatku, aby se zastřela jeho nadmíru hořká, odporná chuť.

Boj proti moskitům se nejlépe provádí tím, že se zrušují a odstraňují močály, bude postaráno o dobrý odtok vody, zbytečná voda, zvláště stojatá, se zaveze, zkrátka upraví se stanoviska, která jsou semeništi moskitů, tak, aby se vývoj moskitů znemožnil. Vedle odvodňování se velice dobře osvědčuje polévání močálů a vůbec hladiny vodní petrolejem, neboť tak se zadusí larvy moskitů. Na jeden čtvereční metr dostačí $^1/_2$ *l* petroleje.

Zajímavo jest, že každý kraj, ba někdy i místo má „svou" malarii, jejíž průběh jest význačný. Někde jest malarie lehká, jinde často i smrtící.

Na Jávě jest znám domorodý prostředek rostlinného původu proti malarii, který prý vede při pečlivém upotřebení k úplnému vyléčení. I hollandští lékaři se o něm příznivě vyslovují.

Skoro každý běloch, který se usadí v horkých krajích, prodělá akklimatisaci, která se jeví zvláštní zemdleností, ochabnutím duševní energie i tělesné síly, lhostejností ke všemu, ztrátou chuti, poklesnutím mravní úrovně. Pravé tropické podnebí, vlhké a horké, působí hlavně svou stejnoměrností. Zůstává skoro stejné po celý rok, ani noc nepřináší ochlazení, po němž toužíme, což mívá v zápětí všeobecnou skleslost duševní a tělesnou. Zvláště ten, kdo není prodchnut nějakým mohutným zájmem, pozbývá rychle energie a propadá podivnému stavu lhostejnosti, kterou nelze sice nazvati nemocí, která mu však brání pracovati a vykonávati povinnosti. Cestovatel a přírodopisec, který den co den nalézá bohatství nových zkušeností, a jemuž stále se otvírají nové, nádherné obrazy, nepropadne tak snadno této skleslosti, zachová si veselou mysl i tehdy, když se přihlásí nějaká nemoc. Podobně nepoklesne na mysli tak snadno ten, koho vzpružuje přímý zájem obchodní. Nejhůře jest na tom zaměstnanec, na př. státní úředník, který nemá zvláštního zájmu na vykonávání svých povinností. Člověk chorobný neměl by se vůbec vydávati do tropů, poněvadž snadno zde podlehne zhoubnému působení tropického podnebí a těžce pak prodělává akklimatisaci.

V horkém a vlhkém podnebí ubývá často rychle chuti, dostavuje se nechutenství, odpor k jídlu a v zápětí i žaludeční katarrhy, které pak otvírají cestu dysenterii (úplavici), střevním katarrhům a jiným chorobám. Zácpy jsou velice časté; pokud možno, doporučuje se vždy odpomoc úpravou diety a jen v nutném případě některým projimadlem.

Dříve rozšířen byl předsudek, že běloch v tropech se má zdržovati co nejvíce masité potravy, ale bohatá zkušenost nás poučila, že právě v tropech jest třeba dostatečné výživy dusíkaté, ovšem vedle zelenin, ovoce, rýže atd. Strava masitá sama o sobě jest nebezpečná, ježto končí se často porušeným zažíváním. Hojná rýže, lehce stravitelná, jest velmi dobrým doplňkem

Reprodukce jiného obrazu, který v barvách provedl mladý Javánec a který přivezl dr. Domin.

masité stravy. Alkohol v tropech má býti spíše lékem než pochutinou. Tělu vysílenému dlouhotrvajícím tropickým lijavcem a dlouhým pochodem jest malá dávka silně alkoholického nápoje (cognacu, whisky) pravým dobrodiním, zvláště jsme-li nuceni spáti v přírodě na půdě vlhké. Jakékoliv výstřednosti mají ovšem zlé následky, ale kdo si nejen v hlavu vštípí základní pravidla tropického zdravotnictví, nýbrž se jimi i řídí, může dobře žíti i ve vlastních tropech.

Docela zvrácený jest názor, že třeba se v tropech zdržovati ovoce, abychom se uchránili nakažlivých nemocí. Vždyť takřka veškeré ovoce nutno loupati, takže nákaza jest vyloučena. Doporučuji upřímně pojídati v tropech každodenně hojně ovoce, neboť podporuje chut, působí příznivě na stolici a nenadýmá jako naše ovoce, třebas jsme je požili i ve velikém množství.

Tak řečená *tropická nervosa* bývá označením stavů naprosto nestejnorodých. Vznikne-li u někoho nechutenství a skleslost v době akklimatisace, mluví se o nervose, jindy to bývá opět chudokrevnost, jaká vzniká po malarii, nebo dozvuky jiných tropických nemocí, které se označují jako „nervosa". Vybělené tváře bělochů, které se nápadně odrážejí od tmavých, snědých tváří zdravých Evropanů v tropech, svědčí obyčejně o přestálé malarii. A nelze se tomu ani diviti. Vždyť malarií ruší se poměr červených krvinek a dostavují se pak příznaky podružné, kterým se říká nervosa.

Ovšem nelze popříti, že v tropech vzniká také neurasthenie a různé stavy nervosní, které se projevují těžkými příznaky, jež se často ztrácejí v krajích studenějších, při návratu do tropů však znovu propukají. Nervosy takové bývají spojeny s celkovým vyčerpáním, s úbytkem fysických sil a zvláště se ztrátou paměti. Ve Východní Indii jsou dobře známy tyto stavy, které jsou právě pro ztrátu paměti velice povážlivé, a které se označují jako „Punjab head" nebo „Burma head". Zvláště ve vojsku jsou mnohé případy zaznamenány.

Jinde opět se pozoruje nápadné poklesnutí mravní úrovně, jak to na př. dosvědčují stále se opakující skandály v tropických koloniích, tak zvláště v německé horké Africe, o nichž každou chvíli přinášejí zprávy i naše denní listy.

Zvláštní nervová choroba jest tak řečená „*sakit-latah*", jak ji zovou Malajci, nebo „*mali-mali*", jak jest známa na ostro-

vech Filipinských. Nemoc ta projevuje se ochabnutím vůle; osoba jí postižená ztrácí do jisté míry vládu nad sebou, a aniž si to uvědomí, napodobuje pohyby a počínání osob jiných. Pamatuji se, jak jsem jednou při botanickém výletu v západní Jávě najednou překvapil domorodce, který zřejmě jsa polekán dával na mé otázky nejasné odpovědi a napodobil všechny mé pohyby, což vypadalo velice směšně, poněvadž měl jen sarong ovinutý kol pasu a jinak byl nahý. Když jsem sejmul tropickou přílbu a utíral si pot, opičil se po mně, stejně, když jsem něco kladl do botanické torby a zapisoval si poznámky.

Ještě lepší příklad tohoto „opičení" vypráví ve své zajímavé knize „Expansion of Races" americký lékař *Ch. E. Woodruff*, který se zabýval studiem otázek zdravotnických na ostrovech Filipinských. Při jednom představení Chiariniova cirkusu, jehož se účastnil známý generál Weyler s chotí, šašek se procházel po rukou, při čemž pojednou k nejvyššímu zděšení obecenstva (jako v Anglii a v Americe ovšem přemrštěně pruderního) jedna stará a hubená dáma, která byla postižena „mali-mali", postavila se na ruce a napodobila šaška, takže musila býti násilím vyvedena (tím spíše, že nebyla ani hezká).

Často se slýchá, že prý na Jávě vážným nebezpečím pro turisty mohou býti domorodci, u kterých najednou vypuklo šílenství. Ti prý pobíhají v přímé čáře, křičí zběsile „amok, amok!" a každého, kdo se jim namane do cesty, bez milosrdenství posekají nebo zabijí svými krisy (dýkami) nebo klewangy (meči). V domorodých vesnicích tluče se při takových příležitostech na poplach a nešťastní zvřivci, známí pod jménem „*amok*", chytají se do dřevěných vidlic, zvláště k tomu účelu zhotovených; když je jejich zuřivost nepřestane, bývají palicí nebo jinou zbraní zabíjeni.

Všechny zprávy o amoku, opakované ve všech snad knihách o Jávě, jsou značně upřílišeny. Jest sice jisto, že podobné případy náhlého sešílení se ojediněle opakují, sotva však častěji než u nás. Celý rozdíl spočívá pouze v tom, že u nás se zhusta blázni zavírají dříve, než u nich propukne zuřivost, anebo když již náhle vypukla, bývají po ruce jistější a účinnější prostředky, jak je učiniti neškodnými. Kdyby se u nás otevřely všechny blázince, jistě by to dopadalo hůře než na Jávě.

Jest přirozeno, že Javánci, kteří neustále při sobě nosí svůj kris, používají ho při náhlém zešílení jako útočné a smrtící zbraně. Někteří hollandští úředníci, kteří jsou více jak 20 let usedlí na Jávě a život domorodců podrobně znají, nám vyprávěli, že se pamatují za celou tu dobu na několik málo případů amoku.

Avšak obraťme svou pozornost opětkn a kažlivým nemocem, z nichž jistě nejstrašnější jsou *cholera* a *mor*, které jsou hlavně domovem v horké Asii, vystupujíce brzo jen ojediněle, brzo v rozsáhlých epidemiích, při nichž umírá nesčetné množství postižených.

Cholera není ovšem nemocí jen tropickou, ač hlavní sídlo má právě ve Východní Indii a v rovníkové jižní Asii. Někdy však nastoupí na pochod i do Evropy a, kudy kráčí, nemilosrdně kosí četné životy lidské. Příšera cholery objevila se v Evropě po prvé v létech 1830—1832, po té roku 1846 a za války rakousko-pruské r. 1866 a znova zahrozila v právě minulých letech (1910—1911), objevivši se i v Uhrách, ve Vídni a jinde v blízkosti naší vlasti. Místní, dosti prudká epidemie propukla r. 1892 v Hamburku, kdy pitná voda byla znečištěna bacilly cholerovými, a kdy zemřelo na 7500 osob. Veliká epidemie ve větší části Evropy od r. 1896 nevypukla pro pečlivá opatření hygienická.

Bacilly cholerové (zvané komma-bacilly) objeveny byly slavným bakteriologem Kochem. Žijí ve střevě a vnikají do těla člověka nejčastěji vodou, někdy jinými, řádně neočištěnými a vlhkými předměty. Se stolicí vycházejí z těla a mohou se udržeti na vlhkém prádle. Zelenina a neloupané ovoce polité vodou, v níž byly cholerové bacilly, mohou je přenésti do člověka. Při náležité opatrnosti není nebezpečí nákazy tak veliké, jak se obecně za to má, jistě ne větší než při tyfu. Vniknou-li bacilly ty do střeva, nemusí ještě vypuknouti onemocnění cholerou, zvláště u lidí zdravých. Tím ovšem se stává že někdo může býti nositelem a nevědomým cholery šiřitelem, aniž sám strašnou tou nemocí ochuraví. Při porušeném trávení dojde snadno k nákaze, proto i v tropech se doporučuje střídmost v jídle a pití, neboť jakékoliv výstřednosti mohou se státi osudnými.

Kde cholera jest domovem, dbejme nejen čistoty, nýbrž vystříhejme se obyčejné vody, nesvařeného mléka a syrových potravin.

V pralese na sopce Gedeh v západní Jávě: Liana (škrtič) obrůstá svými dřevnatými kořeny pralesového velikána, kterého časem úplně zdolá, udusí a zaujme jeho místo. Fot. Domin.

Byli jsme svědky epidemie cholerové v Batavii, která ovšem nejvíce řádila mezi Číňany, kteří jsou zarytými odpůrci čistoty a všech zdravotnických opatření. Vymřely celé domy i celé části rozlehlého města, z Evropanů jen málokterý. Ovšem ani takto není to pohled právě příjemný, když stále se vynášejí zahalené mrtvoly z domů.

Cholera se jeví celkovou skleslostí, vrhnutím s prudkými průjmy, slabým tepem, křečmi v lýtkách. Někdy smrt následuje již ve 3—4 hodinách, jindy za půl dne nebo později.

Také epidemie *morová* zuří nezřídka v tropech starého světa, často ve Východní Indii, někdy i na Jávě. Mor jest tím nebezpečnější, ježto jím netrpí pouze lidé, nýbrž i některá zvířata, která jej pak rozšiřují a přenášejí s místa na místo. Vždy, když vypukne epidemický mor, rozšíří se i mezi krysami, které jsou v tropech velice hojné, a které, jak známo, jsou snad na každé lodi a tak roznášejí mor široko daleko. Blechy, které žijí na těchto krysách, opouštějí nemocná nebo mrtvá zvířata a z hladu jdou pak i na člověka a očkují mu mor přímo do krve. Proto jest potírání krys v tropických krajinách nesmírně důležité (vykuřování jedovatými plyny), neboť jinak nelze vésti úspěšný boj proti strašné této chorobě.

Třeba si vůbec zapamatovati, že zvláště v horkých krajinách mohou různá zvířata přenášeti nebezpečné, nakažlivé nemoci, tak na př. krysy a blechy mor, štěnice přenášejí zhoubnou nemoc známou jako *kala azar* (Indie), která se končí skoro vždy smrtí, jiné nemoci opět přenášejí klíšťata, malarii moskiti, některé choroby mouchy atd.

Střevní tyf jest v tropech stejně nebezpečný jako u nás a v některých místech objevují se stále jednotlivé případy, někdy pak i veliké epidemie. Dříve byl tyf v tropech nezřídka zaměňován s malarií a z toho vzešla též nesprávná domněnka, že tyf není tam, kde jest malarie. Příznaky malarie jsou tak rozmanité, že jen lékař dovede rozeznati některé její zakuklené formy od tyfu. Celkem možno říci, že v takovém případě, když horečky po chininu, který bereme několik dní po sobě, nepřestávají, jistě nejde o malarii, nýbrž o nějakou jinou nemoc, pravděpodobně tyf.

Vedle střevního tyfu jsou v tropech velice nebezpečné střevní katarrhy a zvláště *úplavice* (dysenterie) z nejnebezpečnějších chorob již z toho důvodu, že se snadno stává vleklou, chronickou a může míti v zápětí i zhnisání jater, které možno vyléčiti, když vůbec, jen operativním zákrokem. Někdy bývají však těžké průjmy, které nemají co činiti s úplavicí, označovány za dysenterii. Při pravé dysenterii dostavuje se časté nucení ke stolici, prudké bolesti břicha a krvavé a hlenovité průjmy, které celé tělo velice seslabí. Opium se při dysenterii (aspoň na počátku) nedoporučuje, naopak jest lépe bráti nějaké projimadlo (na př. ricinový olej). Když jsem při přechodu přes rovník na jižní polokouli onemocněl na lodi za příznaků pravé dysenterie, byl jsem v několika hodinách

tak vyčerpán (mimo uvedené příznaky dostavila se horečka a zvracení zároveň s průjmy), že jsem omdlel a teprve po delší době nabyl znovu vědomí. Po projimadle bral jsem pak po delší dobu xeroform k desinfekci střev a doznávám, že tento prostředek se výtečně osvědčil. Ovšem trvalo to přece několik týdnů, než jsem se tak zotavil, že můj „kachní" žaludek mohl ztráviti všechna jídla a lahůdky domorodé jávské kuchyně.

Někdy nemocný umírá již v prvém záchvatu dysenterie, jindy opět dostavují se těžké recidivy, zvláště nezachovává-li se přísná dieta.

Tyf a dysenterie rozšiřují se stejně jako cholera, t. j. tekutinami (vodou a mlékem) anebo potravinami, které přišly ve styk s nakaženou vodou nebo prsty, na kterých se bacilly zachytily. Proto nemůžeme býti v tropech na vodu a syrové potraviny (pokud jich nelze loupati jako většinu tropického ovoce) ani dosti opatrni. Nesvařenou vodu jest vždy nebezpečno píti, stejně i mléko a někdy i nesvědomitě připravenou vodu sodovou. Nezapomínejme, že jako pracovní síly zaměstnávají se domorodci, kteří čistoty naprosto nedbají. Ve volné přírodě, daleko od kultur a obydlí lidských, jest nebezpečí značně menší, ale za to veliké v blízkosti měst, kampongů a příbytků lidských vůbec, neboť „pitná" voda může zde býti lehce znečištěna bacilly, které z těla vycházejí stolicí a močí. Domorodci se sice rádi koupají, avšak o čistotu vody docela nedbají. Zdá se, že i mouchy přispívají k rozšiřování těchto nemocí, neboť vrhají se často ve spoustách na výkaly plné bacillů, které jsou jim ovšem ve volné přírodě všude lehce přístupné.

Malomocenství neboli *lepra* jest strašná nemoc, v tropech bohužel dosti rozšířená, proti níž jest věda lékařská dodnes úplně bezmocná. Zná sice bacilly, které vyvolávají tuto chorobu, ale neví, kterak jí čeliti. Styk s nakaženými jest nesmírně nebezpečný, neboť bacilly se rozšiřují hlavně ze vředů a z nosního hlenu a mohou tudíž býti lehce přeneseny vším, s čím malomocný přišel do styku. Proto jest nutna isolace nemocných; Australie reservovala k tomu účelu pěkný ostrůvek v Moretonském zálivu (při východním pobřeží tohoto zemědílu), kam jsou dopravováni všichni, kdož trpí touto nemocí, vyvolávající hrůzné znetvoření a rány. Obyčejně trpí leprou jen domorodci, ačkoliv někdy i běloši. První příznaky zákeřné této nemoci projevují se třebas

až po několika letech od doby, kdy bacilly leprové přišly do těla.

Beri-beri jest nebezpečná, nakažlivá nemoc, o které se dříve myslilo, že vzniká jednostrannou výživou rýží. Nejen domorodec, nýbrž i Evropan může býti postižen touto těžkou chorobou, která se nezřídka končí i smrtí.

Neštovice jsou v tropech nadmíru rozšířeny, jak dosvědčují již tváře domorodců. Proto každý, kdo se ubírá do horkých krajů na delší dobu a byl naposled dříve než před 5 lety očkován, měl by se dáti znovu očkovati. Ostatně i mezi domorodci se zavedené očkování velice dobře osvědčilo a přece do jisté míry omezilo tuto velice rozšířenou nemoc.

Cizopasné *hlísty* (filarie) jsou v tropech nadmíru rozšířeny; v stolici domorodců naleznou se obyčejně vajíčka různých druhů červů. Přenášejí se buď bodnutím komárů, některé nejspíše též vodou. Někdy tvořívají ošklivé vředy, které se konečně provalí, načež může býti tenoučký červ, který bývá třebas i přes půl metru dlouhý, z rány opatrně vytažen. Domorodci navinují ho někdy na tenkou hůlku a povytáhnou, pokud povolí (aby ho nepřetrhli), a tuto proceduru opakují pak po delší dobu, až se jim poštěstí celého červa navinováním a potahováním odstraniti.

Jiní z těchto cizopasných hlístů působí někdy ohromné zduření některé končetiny (nohy, ruky nebo i obou), prsu (u žen), ústrojů pohlavních. Již v Adenu a od té doby častěji viděli jsme takové nebožáky, kteří měli některou z jmenovaných částí těla mnohonásobně zveličenu, takže ji jen těžko vlekli. Zcela případně nazývá se tato na oko odporná nemoc *elefantiasis*.

Některé kožní nemoci jsou v tropech, když ne přímo nebezpečné, tož aspoň velice nepříjemné, tak na př. *svrab*, který jest u domorodců dosti rozšířen a může býti lehce přenesen.

Nejznámější jest však *tropická vyrážka* (německy zvaná „*der rote Hund*“, anglicky „*prickly heat*“), kterou prodělá skoro každý Evropan v lehčím nebo těžším stupni. Vyrážka ta jest podmíněna horkem a hojným pocením, proto se objevuje nejdříve na místech, která se nejvíce potí nebo kde oděv těsně přiléhá. Někdy se rozšíří po celém těle a jest velice nepříjemná, tělo svrbí, spánek jest neklidný a kdo neodolá obtížnému svrbění kůže, snadno si ji rozškrábe, načež se přidružují záněty, případně i vředy (nežity), zvláště u osob k nežitům náchylných.

Nádherná alej tamarindová, jakou často spatříme na Jávě.

Fot. Domin.

Lehká tropická vyrážka z vedra nepůsobí zvláštních obtíží, a řídíme-li se osvědčenými předpisy (několikráte za den omývání čistou (neslanou!) vodou, vzdušné lázně, odstranění tísnivého oděvu, případně obklady s 1% karbolovou kyselinou), brzo se jí zbavíme. Rozškrábe-li se však kůže, tvoří se často záněty a četné vředy a hojení jest dosti obtížné. Někdo trpí „červeným psem" třeba po několik měsíců a propadne mu za čas znovu, jiný jen přechodně po několik málo dnů nebo vůbec ne. Dámy zpravidla jsou touto vyrážkou více sužovány (zvláště blondýnky) a trpí jí často dosti, poněvadž zhorší ji zhusta nepřístojným, těsným oblekem, který odloží, až když jest pozdě. Zvláště v době akklimatisace se tropická vyrážka („lichen tropicus") často objevuje, ale není nebezpečná a u většiny bělochů v tropech trvale usedlých se již neopakuje.

Většina nemocí tropických *není* přímým následkem tropického podnebí. Dříve, kdy příčina a průběh mnohých chorob nebyly podrobně známy, svádělo se ovšem vše možné na neblahé pusobení tropického podnebí, říkalo se, že má v zápětí při akklimatisaci horečky (horečky akklimatisační), které jsou však, jak dnes víme, pravidelně příznakem malarie. Také tak řečená tropická chudokrevnost bývá následkem malarie a jiných nemocí, po úplavici vznikají opět choroby jaterní, cizopasní červi (Ancylostomum) mohou vyvolati silnou chudokrevnost a pod.

Nezřídka má však tropické podnebí v zápětí nespavost, neboť noci jsou horké a vlhké, takže tělo jest po celou noc zpoceno. K tomu přidružují se často různé nezvyklé zvuky, které s počátku ruší noční spánek, kterým však zakrátko docela přivykneme. V horkém tropickém podnebí jest ovšem stíženo vyrovnávání naší a okolní teploty, které v našem podnebí snadno si upravujeme teplejším nebo lehkým oděvem. V tropech však nemůže často naše tělo vydávat přebytečné teploty okolnímu ovzduší, a proto se také tak vydatně (a někdy nepřetržitě) potí. Silné pocení působí ovšem nepříznivě nejen na kůži, nýbrž vyžaduje zvýšené činnosti některých ústrojů, tak srdce a plic, stěžuje dýchání atd. Člověk zdravý všechny tyto obtíže překoná poměrně snadno, tělo se přizpůsobí, nadejde vyrovnání za změněných okolností a tím přestanou další obtíže.

Dlužno se však chrániti úpalu a úžehu slunečního, který jest v tropech častý a velice nebezpečný. Úpal může nastati i tehdy,

když hlava jest dostatečně kryta před slunečními paprsky, zvláště za dusného tropického dne, je-li tělo vyčerpáno velikou fysickou námahou a vydalo-li množství potu. V těžkých případech jsou příznaky velice znepokojující; tep jest rychlý, ale slabý, dostavuje se zvracení, mdloby, úplná ztráta vědomí, teplota stoupá přes 40 i 42° a často se dostavuje pak smrt. U osob k úpalu náchylných může onemocnění jím propuknouti i v uzavřené místnosti.

Sluneční úžeh jest podmíněn intensivním prozářením hlavy, zvláště u osob chudokrevných, malarií stížených a podobně. Je-li hlava chráněna dosti velikou tropickou přilbou, netřeba se úžehu obávati.

Ovšem tropické krajiny mají po stránce zdravotní opět leckterou výhodu před naším mírným pásem. Tak hlavně neřádí tu tuberkulosa, jistě z největších metel moderního lidstva, nejsou zde epidemie chřipky a jiné. Nejdůležitější jest přizpůsobiti se zvláštním podmínkám v tropech a zaříditi život svůj tak, abychom možnost nákazy některou z uvedených nemocí snížili na míru nejmenší nebo vůbec vyloučili. Organism lidský jest jistě velice plastický, ovšem třeba mu pomáhati, abychom dobře obstáli v době přechodní, čili jinými slovy, abychom se akklimatisovali.

Domorodci, kteří žijí obyčejně v neuvěřitelně špinavých brlozích a kteří se zuby nehty brání veškerým opatřením hygienickým, trpí ovšem daleko více různými nakažlivými nemocemi než běloch, který pečuje o čistotu, přiměřený byt, stravu a šat.

Dříve se však po té stránce velice mnoho hřešilo, a proto tropy vyžadovaly si tak četných obětí lidských životů. Evropané chodili kdysi i v horkých tropech v těžkých, těsných šatech, večer se strojili v černý úbor a vysoké límce, zachovávali zkrátka všechny předpisy tehdejší evropské módy a etikety. Tehdy (jak dosvědčují obrazy nám dochované) nebyly v horkých krajích vzácností těžké uniformy a dokonce ni paruky. K tomu přistupoval nezřízený život, holdovalo se lásce, což mělo v zápětí těžké pohlavní choroby, pořádaly se bohopusté pitky, které organism seslabovaly a činily přístupným různým nemocem a nákazám. Nedivme se proto, že Batavie, hlavní město Jávy, byla zvána hrobem Evropanů.

Domorodcům tropické podnebí neškodí, neboť jsou mu přizpůsobeni, a jistě by úmrtnost u nich byla nepoměrně malá,

kdyby žili takovým životem jako běloši a dbali více čistoty. Jejich úžasná nečistota podporuje ovšem nakažlivé nemoci a ježto se nestarají mnoho o dobrou pitnou vodu, vznikají často veliké epidemie. Za to však neřádí mezi domorodci ani tuberkulosa ani rakovina a také alkohol není tu zhoubcem, jako v krajích našich.

Hollandský jeden lékař líčí poměry ty velice příznivě a praví: na Jávě spatříme 80letou domorodou ženu, která bez brýlí zašívá svůj sarong, anebo stojí u studně, aby se vykoupala v osvěžující vodě, jinde opět potkáme prastarou domorodku, která nese na zádech v slendangu svého pravnuka; stařec drvoštěp chodí ještě v 70tém roce věku svého vyzbrojen svým parangem denně do pralesa a vrací se obtěžkán jsa nákladem dříví.

Obyčejně, řeší-li se otázka, může-li se běloch v tropech akklimatisovati, zapomíná se na to, že akklimatisace by byla dobře možna s vyloučením některých zvláště nezdravých krajin přímořských, kde často zuří různé vražedné epidemie a kde jest domovem malarie. Ovšem zájmy bělochů v tropech byly a jsou v prvé řadě obchodní a proto běloši jsou hlavně vázáni na veliká města přístavní, střediska obchodu. Dnes i v městech velice nezdravých (jako na př. v Bombaji, v Kalkutě, v Singapore, Batavii atd.) jsou poměry mnohem snesitelnější než dříve a stále se ještě zlepšují. Výhodné a laciné spojení umožňuje zotavení v krajinách zdravých, tak na př. na Jávě jest mnoho horských stanic přímo s ideálním podnebím, podobně jest tomu i ve středním Ceylonu a jinde.

Šat, jaký se v tropech nosí, jest velice účelný, byty prostorné s volným přístupem vzduchu, postele široké s dobrou moskitovou sítí. Každý byt má obyčejně prostornou verandu a zvláštní koupelnu. Jen záchody nejsou ještě po stránce zdravotní všude uspokojivé, ač hollandský zvyk oplachování z připravené láhve vody (s nějakou desinfekční látkou) jest jistě lepší než upotřebení klosetního papíru.

Působení tropického podnebí jeví se u Evropanů usedlých v krajinách horkých tím, že rychleji se vyvíjejí a dříve pohlavně dospívají. Nelze však říci, že by život byl průměrem kratší než u nás. Bohužel jest v tropech zvykem píti veškeré nápoje ledově studené, namnoze i s kousky ledu. Nelze sice o tom pochybovati, že takto ochlazený nápoj jest osvěžující a příjemný, ale kdo se oddal zlozvyku tomu, obyčejně propadá různým chorobám, zvláště

Čínský, na ulici otevřený krám v Djokjakartě ve střední Jávě, ve kterém prodává se vše, nač jen pomyslíme, i sušené ryby, šířící na dálku odporný zápach.

Fot. Domin.

žaludečním katarrhům. Rozhodující jest i zde zvyk. Kdo pije po delší dobu nápoje uměle nechlazené, podle našeho měřítka teplé, v krátku jim docela přivykne, jest stejně osvěžen jako ten, kdo přivykl jen nápojům ledovým a má vedle toho ještě výhodu, že nepohřešuje studené vody tehdá, když nelze jí obdržeti, jak tomu často bývá při cestování krajem. Ve velikých městech a stejně i na parnících spotřebuje se všude veliké množství ledu. Pro toho, kdo se v krátku vrátí k našemu obvyklému životu, jest ovšem lhostejno, užívá-li ho v míře co nejvyšší. Pro *trvalé* užívání jest však nebezpečným škůdcem zdraví a mělo by se podle zásluhy rozhodněji vystupovati proti tomuto zlozvyku namnoze hluboce zakořeněnému.

Člověk zdravý a silný snadno v tropech svou energii a výkonnost přeceňuje, pracuje třeba usilovněji než v našem pásmu a nelze se proto diviti, dostaví-li se pak později jako reakce skleslost, ochabnutí duševní a tělesné energie, zkrátka tak řečená „tropická nervosa".

Jestli vůbec kde, jistě v prvé řadě v tropech nutno, aby byla základním pravidlem ve všem, hlavně v požitcích a práci, umírněnost. Za akklimatisace jsou požadavky na výkonnost tělesných orgánů značně zvýšeny, a proto žádný přestupek proti mírné životosprávě, žádné „vyhození si z kopýtka" nezůstává bez trestu.

Každý, kdo se ubírá na delší dobu do tropů a hodlá cestovati i mimo turistické linie, kde o pohodlí jest všestranně postaráno, učiní dobře, když si sestaví malou lékárnu a poučí se o působnosti jednotlivých léčiv. Na naši společné cestě byl jsem právě pověřen tímto úkolem a ježto možnost úrazu nás neb osob nás provázejících (nosičů, vůdců atd.) byla pravděpodobná, vycvičil jsem se, jak jsem se již dříve zmínil, na chirurgické pražské klinice v ošetřování ran, zlomenin a jiných úrazů. Můj přítel dr. *Kostlivý* (nyní primář v Třebíči, kdysi v Praze) sestavil mi i malou, neobyčejně účelnou výzbroj chirurgickou, skládající se ze 4 peánů (t. j. klíštěk na zachycování cév a zastavování krvácení), z několika různých pincet, dvou skalpelů, nůžek, antiseptického hedvábí a jehel na šití ran (místo jehélce stačil i péan) a sondy. Vše to bylo důmyslně upevněno v hrubém režném obalu, s kterým jsem mohl všechny nástroje najednou vyvařiti. Celá tato výzbroj byla úplně plochá a nezaujímala v tašce takřka žádného místa.

Při některých drobných operacích přišla mi velice vhod, stejně jako mé kusé vědomosti, s nimiž bych si netroufal pochlubiti se u nás ani na vesnici, které se však výtečně uplatňovaly zvláště v odlehlých krajích Australie, kde široko daleko nebylo lékaře, a kde jsem byl jednooký mezi slepými králem.

Ani moje lékárna nezaujímala mnoho místa a byla dosti účelná. Měl jsem veliké množství *chininu* (v prášku!, při užívání

Domorodá jávská přenosná restaurace na ulici v Djokjakartě.
Fot. Domin.

bral jsem jej v oplatce stejně jako xeroform), *sublimát* v pastilkách (jako výtečný prostředek desinfekční), *opium* (proti průjmům a jinak), *aspirin* (velice užitečný i při „nachlazení", které jest v tropech někdy horší než u nás; nachladiti se možno při 20° C), *jodovou tinkturu* (universální prostředek na oděrky a rány, kterého jsem svědomitě užíval; v tropech malé ranky často se zanítí nebo zhnisají a způsobí mnoho nepříjemností, zvláště na nohou). Dále měl jsem s sebou kaučukovou náplast (leukoplast), *pyramidon*, *brom*, *veronal* (proti nespavosti, ale nepoužil

jsem ho), *morfium, kodein, kokain* a některá projimadla. Proti průjmům a pro desinfekci střev (při katarrhech) výtečně se osvědčil *xeroform*, jehož jsem spotřeboval mnoho. Vedle toho měl jsem čistou *sodu, borovou kyselinu, rýžovou moučku* a m. j.

Posléze měl jsem celou zásobu větších a menších stlačených obvazů, které jsou mnohdy pravým dobrodiním, zvláště proto, že je lze stále nositi při sobě. Takový malý obvaz, který jest asi velikosti sirkové škatulky (o něco menší, avšak vyšší), obsahuje 5 g. Brunsovy vaty, 600 cm^2 hydrofil. gázy, 1 kalikové obinadlo 5 metrů dlouhé a 5 cm. široké a 2 bezpečné špendlíky!

Když bylo třeba zmenšiti zavazadla na míru nejmenší vybral jsem z uvedených věcí jen část, kterou jsem pohodlně vložil vedle revolveru a některých jiných nástrojů do své lovecké tašky.

Domorodci se zásadně neradi dají léčiti, ale s oblibou napodobují bělochy a to, co vidí u Evropanů, nechají dělati i sami sobě.

KAPITOLA DVACÁTÁ SEDMÁ.

Zeměpisný obraz Jávy.

Ostrovy Sumatra, Jáva a malé ostrovy Sundské objímají v mocném oblouku po západní a jižní straně mělké moře, z něhož vystupují poloostrov Malacký v prodloužení Zadní Indie a veliký, hmotnatý ostrov Borneo, který jako by byl středem celého ostrovního labyrintu. Úzká úžina Sundská dělí Jávu na západě od Sumatry, pověstná ostrovní sopkou Krakakatau a její katastrofálním výbuchem z r. 1883; na východě jen velmi úzký průliv dělí ji od ostrova Bali, nejzápadnějšího z malých Sundských ostrovů. Na severovýchodní straně jsa jen mělkou úžinou oddělen pojí se k Jávě úzce ostrov Madoera, který také v ohledu politickém považuje se vždy jen za část Jávy.

Na straně severní rozkládá se moře Jávské tak mělké, že vyzdvižení o 100 *m* stvořilo by velkou pevninu souvislou ze Zadní Indie, Bornea, Sumatry i Jávy, kterou na východě úzké hluboké průlivy by dělily od Celebesu a východních malých ostrovů Sundských. V tuto stranu, na sever ústí největší řeky ostrova Jávy a zde jsou také nejdůležitější přístavy ostrova, a to již od pradávna. Severní pobřeží je pravá historická a kulturní strana Jávy; proti ní v příkrém kontrastu stojí strana jižní, kde skalnaté, nepřístupné pobřeží spadá strmě k hlubinám otevřeného oceánu, který bičuje okraj souše vlnobitím stále burácejícím. Tu rychle klesá dno mořské po hloubku 5000 *m* a úzkou hlubokou rýhou oblévá celý tento vnější oblouk ostrovního světa.

Jáva tvoří svým tvarem a svými horopisnými i geologickými poměry přechod mezi Sumatrou a malými Sundskými ostrovy. Sumatra je těleso velmi masivní, s mocným souvislým širokým horským pásmem po vnější straně západní a se širokou plochou úžinou na straně východní. Západní Jáva má ač v menších rozměrech přece úplně týž charakter. Souvislý pás hornatin leží po straně jižní a široké nížiny po severní straně. V úzké střední části Jávy ztrácí se již tento ráz jednotný, jest tu několik pásem horských i nížinných, ve východní pak Jávě převládá již docela jiná tvářnost.

Jednotlivé mohutné skupiny horské, spojené jen jakoby nahodile pruhy nížiny, vystupují tu samostatně, zdánlivě bez vnitřní souvislosti. Pomyslíme-li si východní Jávu ponořenu sotva o 100 *m* do moře, zůstane skupina nesouvislých ostrovů hornatých a příkrých, které velmi se budou podobati tvarem svým i uspořádáním řadě malých ostrovů Sundských, tak jak vypadá nyní.

Na západní straně převládá hornatina skládající se z vrstev hornin kdysi v moři usazených, vrstevnatých, z pískovců, slínů a vápenců a vulkanická pohoří jsou rozlohou a významem teprve na místě druhém; na východě hornatina ustupuje do pozadí a mohutné kužely velikých sopek úplně ovládají krajinný ráz.

Pokud se týče geologické stavby ostrova Jávy, konstatováno dosavadním prozkumem, že veškerá souvrství i horniny vulkanické jsou poměrně velmi pozdní, pocházejíť z doby třetihorní a ze čtvrtohor, jen něco velmi obmezených výskytů hornin starších jest známo. Materiál původu sopečného je silně zastoupen i v pískovcích a slepencích třetihorních, které jsou nejvýznačnějším členem souvrství v hornatinách jávských, činnost sopečná již tedy od počátku geologické historie ostrova — pokud ji lze rozluštiti na základě útvarů na povrchu zastoupených a známých — měla nejdůležitější úlohu a zachovala si ji až dosud.

Sopek jest na Jávě veliké množství. Jsou v nejrůznějších stadiích vývoje a patří také k nejrůznějším typům sopečným. Je tu třináct sopek, které možno považovati dosud za činné, z nichž ještě v historické době výbuchy se udály, ještě mnohem více pak je těch, co dosud mají stlumené svědky činné periody solfatary a fumaroly.

Jávská figurka z tvrdé sopečné horniny. Přivezl dr. Domin.

Mnoho jiných sopek dosud zachovalo si svůj charakteristický tvar zkomoleného kužele, ale marně bychom již hledali krateru na jich vrcholu, ten již dávno byl zanesen, nebo ovruba jeho odplavena, po činnosti sopečné není již zbytků výmluvných, proudy lávové i balvanité pouště pokrývá již vegetace jednotným pláštěm. Vedle těchto omšelých sopek je však více sopek ještě starších, z nichž zachovaly se již jen trosky, kterých by na první pohled nerozeznal řádně ani odborník; teprve hlubší studium geologické dokázalo jich původ nade vši pochybnost a pokusilo se zrekonstruovati jich původní tvary.

Jak hornatiny pískovcové a vápencové tak i sopečná pohoří a rovněž i nížiny sledují hlavní směr od západu k východu a tato okolnost jest příčinou, že spojení dopravní po délce ostrova je mnohem snazší nežli na mnohem menší vzdálenost od pobřeží severního k jižnímu. Rozervané široké vysočiny činí jižní pobřeží z největší části nepřístupným, jen ve střední Jávě jest úzký pruh úrodné nížiny na jižní straně centrálních pásem horských příznivější spojení nežli několikráte přervané a močálovité plochy nížiny při pobřeží severním. Tou cestou víže se hlavní spojení železniční. Dráha nemusí stoupati příliš vysoko. Za Buitenzorgem k jihu otvírá se jí hluboký pás mezi sopkami Salakem a Gedehem, v němž postupuje pouze 450 *m*, a pak ponenáhlu stoupá v oblasti Preangerské, až dosáhne výše 865 *m* v pasu Nagrekském mezi kotlinami Bandoengskou a Garoetskou. Sestoupí pak dosti obtížně k jižnímu pobřeží, dále však k východu má již cestu volnou, vede stále nížinou a přestupuje jen velmi nízká rozvodí a dostane se tak až na východní cíp ostrova při úžině Baliské.

Vědecký prozkum vnitrozemí Jávy je data poměrně velmi mladého. Východoindická společnost nizozemská o takové věci nedbala, její hlavním účelem byl obchod a tak veškerá její činnost soustřeďovala se na určité oblasti a pruhy země, v nichž leželo těžiště těchto materielních zájmů. První systematický prozkum zahájila okkupace anglická a nehynoucí zásluhu o to získal si sám guvernér Sir Stamford Raffles, z nejslavnějších koloniálních státníků anglických všech dob. Jeho historie Jávy, dnes sto let stará, jest dosud velmi cenna a na svoji dobu bylo to dílo podivuhodné, výsledek práce nesmírné, pro kterou bylo k disposici jen několik krátkých let.

Sir Stamford Raffles je nenáviděn Hollanďany jako nejurputnější nepřítel hollandské moci koloniální, přece však ani nejstraničtější nepřátelé jeho nemohou upříti jeho veliké zásluhy o vědecký prozkum Jávy, ani jeho věhlas, s jakým řešil problémy východoasijské.

Podrobný prozkum ostrova Jávy spojen byl s obtížemi velmi značnými. Kdo neměl sám příležitosti poznati tropické přírody, nikdy nedovede pochopiti, jaké obtíže dovede tropická příroda působiti cestovateli vědeckému. Botanik stojí tu před chaosem záhad v té příšerné spletenině tropického pralesa a jemu přece právě ta vegetace je vlastním studijním předmětem, všem jiným oborům však tato vegetace, vše zakrývající, je překážkou, nad niž nemůže býti horší. Již postup pralesem, v němž není cest a není splavných řek, jest velmi nesnadný, mnohem horší však jest orientace a zkoumání povrchové tvářnosti kraje. Výhledy jsou řídké a zhusta jen zase na nepřehledný háv zeleně, která vše v sobě halí a tají, půda je pokryta mnohometrovým nánosem, práchnivějícím listím a bujným podrostem, takže povahu podkladu jen velmi zřídka lze zjistiti. Slyšíte v blízkosti vodopády, kterých nevidíte, stojíte na okrajích srázů, a nevidíte ani do hlubiny ani na protější svahy, vše ten všudypřítomný prales zahaluje a tlumí.

Za poměrů takových není divu, že hlavní zásluha o prozkum Jávy připadla skutečně muži, nad něhož jistě málo vyniklo energií, vytrvalostí a pravou oddaností k přírodě a jejímu poznání. František Junghuhn, lékař ve službách koloniální správy, byl tímto vědeckým objevitelem Jávy. Za dvanáct let usilovné činnosti výzkumné, při níž poznal skoro celý ostrov z vlastního názoru, nashromaždil materiál ke svému velkému popisu Jávy, který zůstane navždy pravou studnicí poučení každému, kdo se chce zabývati studiem Jávy. Plných již šedesát let uplynulo od napsání jeho díla a přece dosud jest před námi stejně svěží — namnoze nový podrobnější prozkum pokročil dále, vyvrátil snad i názory Junghuhnovy o mnoha věcech, ale mohutný duch Junghuhnův vtiskl svému dílu takovou sílu, takovou životnost, že při četbě zapomeneme všech těch nedostatků a snažíme se chápati smysly a citem, co jiná díla takřka jen rozumu podávají.

Také proti Junghuhnovi, jenž byl rodem Němec, bylo a jest u Hollanďanů mnoho žárlivosti a často vyskytují se snahy zlehčiti jeho zásluhy — není sporno, že dnes ovšem zásluhou Hollanďanů ví se o Jávě mnohem více nežli Junghuhn sám a sám mohl poznati a zaznamenati, ale při spravedlivém srovnávání vždy více vyniknou nesmírné zásluhy Junghuhnovy.

Právě v době, kdy Junghuhn dlel na ostrově, hollandská správa koloniální zavedla docela jinou soustavu hospodaření, než byla starší zděděná z doby společnosti. Kdežto dříve obchod byl hlavním účelem, ujal se v té době s největší intensitou systém kultur, který přivedl veškerou produkci zemědělskou pod nejužší dohled vlády. Podrobné poznání ostrova stalo se nutností, a proto počalo se pracovati s celými vědeckými štáby. V Buitenzorgu bylo střediště prozkumu po stránce botanické i zoologické, vojenští cvičení mapéři pořídili výbornou mapu všech residencií v průběhu let šedesátých a sedmdesátých, na jejímž základě pracoval pak dále geologický prozkum a prováděly se ještě podrobnější a přesnější práce kartografické.

Hollandská literatura má velkou monografii Jávy od professora P. J. Vetha, která jedná nejen o přírodních poměrech, nýbrž i o obyvatelstvu Jávy, o jeho kultuře a historii. Čtyřsvazkové toto dílo, které počátkem 20. století vyšlo v novém přepracování J. F. Snellemana a J. F. Niermeijera, podává nejlepší a nejmodernější ucelený obraz ostrova.

V našem původním plánu bylo pouze dvouměsíční zdržení na Jávě a celou skoro dobu chtěli jsme věnovati svým speciálním pracím, přítel Domin v zahradě a ústavech Buitenzorgových, já cestám v krasu jávském. Brzo však jsme oba seznali, že by bylo nenahraditelná škoda pro nás a takřka ostuda, kdybychom nevěnovali též přiměřený čas poznání jávských sopek, a proto jsme prodloužili svůj pobyt o celý měsíc, takže vybylo nám dosti času na exkurse, které získaly nám vlastní názor o velkoleposti nejvýznačnějších jávských sopek a daly příležitost poznati též aspoň v nejdůležitějších tazích charakter jávských nížin i pobřeží a konečně last not least viděti také neslavnější památky dávné kultury javánské.

KAPITOLA DVACÁTÁ OSMÁ.

Na vysoké sopky západní Jávy: cesta do Tjibodas a na Kandang Badak.

Záhy z rána 17. října odjížděli jsme z Buitenzorgu na první větší exkursi na velkolepé sopky v západní Jávě, velebný Pangerango, hrdě se zvedající nad žírnou rovinou a sblížený s ním Gedeh, s divoce roztrženým starým kraterem.

Cestou přes Soekaboemi do Tjandjoera jest příležitost pozorovati vesničky (kampongy) a kultury domorodců, vedle nichž poměrně menší plochy zaujímají plantáže, tak zvláště čajové, jimž se dobře daří na úbočích nevysokých kopců. Neustále střídají se krásné obrázky, jak v pestrém kaleidoskopu jeden následuje nepřetržitě za druhým a oko přece se neunavuje, neboť všechny tají v sobě kouzlo krásy a půvabu.

Jáva, ostrov poměrně malý — ve vzdušné čáře prošli bychom jej od konce ke konci za necelých 200 hodin pochodu, a napříč za 15—40 hodin — má přece přes 30 millionů domorodého obyvatelstva. Přes to nevidíme však nikde měst a vesnic v našem slova smyslu. Kam jen skryly se všechny ty milliony? Otázka ta bezděčně se vtírá každému, kdo vydal se na první potulku smaragdovou Jávou.

Jávské vesničky, zvané kampongy, jsou právě ukryty ve stínu rozkošných tropických hájů, v nichž kralují zdobné palmy vedle nesčetných jiných užitkových stromů. Na první pohled nevidíme vůbec drobných chyší, které roztroušeně krčí se pod krytem majestátních stromů. Jsou to pravé hájové vesničky —

(„Dorfwäldchen" nazývá je případně Junghuhn) — a v nich spočívá kouzlo i hustě obydlených rovin jávských, kde vše jest zladěno v harmonický celek, plný divoké, přírodní krásy.

Jen úbočí četných sopek jsou neobydlena domorodci, kteří ještě dnes obávají se sopek v pověrečné hrůze, majíce je za sídla bohů. Svahy sopek pokrývají pravidelně husté pralesy, panenské džungle, největší to klenot jávské přírody, a to nejen pro přírodopisce, nýbrž pro každého, kdo se dovede opíjeti nejvelkolepější krásou tropické přírody.

V Tjiandjoeru jsme se proti své vůli zdrželi, ježto již před dvěma dny telefonicky objednané trojkoňky pro nás a naše zavazadla včas se neobjevily. Ostatně nebylo divu. Po Novém roce, který Javánci slaví důkladněji než my, vládl ve všem omluvitelný nepořádek, a tak byli jsme rádi, když najali jsme si vozy jiné a potkavše pak opozděné trojkoňky na silnici, vyrovnali jsme se malým zpropitným, přesedli a vesele šlo to pak do Sindanglaje.

Cesta zvolna stoupá a osvěžující vánek s hor vane nám vstříc. S počátku míjíme stále malebná rýžoviště, houštiny bambusů, nezbytné kokosovníky, ztep lé palmy arekové a nízké, tmavé palmy cukrové. Ve vyšších polohách ztrácejí se však nejdříve palmy kokosové, zato přibývá velkolistých banánů. V Sindanglaji jest palác generálního guvernéra a rozkošné zahrady s výběrem pěstovaných i domácích stromů a keřů. Nádherná granátová jablka kývají na nás s keřů při silnici. Jednotlivé stromovité kapradě rozkládají jako pyšné pávice své nádherné vějíře, jako by věděly, že výše na svahu sopky, kde jsou zjevem zcela obyčejným, neuplatňují se již tou měrou mezi ostatní vegetací.

Najali jsme tři kuli a pěšky vystupujeme do Tjibodas. Nebe zachmuřené posléze nás uvítalo vydatným tropickým lijavcem. Překročujeme hluboce zaříznuté údolí říčky Tjibodas, jehož svahy jsou pokryty velkolepým pralesem s několika nádhernými rasamalami, jichž bílé kmeny, úplně rovné, vysoko se věží nad ostatní vegetací a teprve nahoře nesou dosti chudou korunu.

Tjibodas leží na jihovýchodním úbočí sopky Gedeh ve výši 1400 *m*. Jest to botanická horská zahrada („Bergtuin"), zřízená pro takové rostliny, které nesnesou horkého podnebí v Buitenzorgu. Její poloha jest rozkošná a za jasného dne rozvírá se

odtud úchvatný pohled na hornatý kraj, porostlý mlčelivou džunglí. K zahradě té přísluší na 300 *ha* nejnádhernější, panenské džungle, která má zůstati na věčné časy netknuta. Prales počíná přímo za laboratoří, která jest zbudována na pokraji vlastní zahrady. Má 4 obývací pokoje, malý salonek, který je zároveň knihovnou, vlastní prostrannou laboratoř, velkou jí-

Pohled se starého krateru sopky Gedehu na sopku Pangerango, as 3030 m. vysokou. Fot. Domin.

delnu a malou kuchyň. Oddělena jest malá místnost pro umělé sušení rostlin, temná komora a pod.

Na úpravných záhonech pozdraví nás leckterá známá rostlina. Tak jsou tu pěkné skupiny karafiátů, fialky, které jsou po celý rok ve květu, nízké, plnokvěté různobarevné astry a č. j. Nejvýznačnějším zjevem poblíž laboratoře jsou dva bizarní trávovité stromy (*Xanthorrhoea Preissii*), jichž domov jest v suché Australii. Jinak jest tu však i hojně pravých tropických stromů; vedle skvostných palem stojí mohutné stromy jehličnaté, jako by chladný sever se snoubil s výkvětem horkých tropů.

Přes zelený pažit, který tu ve věčně vlhkém podnebí svítí nádhernou smaragdovou zelení, sestoupíme k malebnému umělému jezírku. Až k tmavé vodě sklání se hustý lem pestrobarevné houštiny, v níž zvláště na sebe již zdáli upozorňují krvavě červené keříky Acalyph. Všechny odstíny barev zrcadlí se ve vodě, a stromovité kapradě vynášející své sličné koruny za jezírkem, zřetelně se odrážejí v hladině, nabývajíce jemným pohybem vlnek zvláštního půvabu, jako bychom se na ně dívali kouzelným pavučinovým závojem. V popředí před jezírkem jest skvostná skupina bambusů, tak hustá, že podaří-li se nám do ní vniknouti, nalezneme tu dobrý útulek i při prudkých lijavcích.

Opodál při cestě vedoucí k Sindanglaji jest velkolepá alej košatých Araucarií a ještě dále australské blahovičníky, akacie a skupiny mohutných Casuarin, které věrně napodobí stromy jehličnaté.

Na záhonech pěstují se růže, které jsou všude v tropech velice oblíbeny. Mívají tu však květy malé a nevonné, nebo jen velmi slabě vonné. Také jahodník se tu pěstuje. Na Jávě, jež má přebytek nejlepšího tropického ovoce, platí ku podivu jahody Evropanům za lahůdku.

Směrem k zahradnickému domku vidíme nad malými rybníčky jakési alpiny, kde právě kvetla křiklavá, velkokvětá rhododendra.

Zmíněný prales se již po léta botanicky studuje a k význačným stromům, když jsou určeny nebo popsány, připevní se tabulky s botanickým názvem. Tím způsobem se stane, že často v hloubi pralesa narazíme na strom řádně botanicky etiketovaný!

Volba tohoto pralesa jako státní reservy byla nadmíru šťastná, neboť jest z nejnádhernějších džunglí na celém ostrově. Péro lidské není s to, aby vylíčilo veškeré krásy, obrazy, jež se mění každým krokem. Od půdy až k vrcholkům nejvyšších stromů jest vše vyplněno různorodým rostlinstvem. Naskytne-li se nám někde pohled na horní hranici pralesa, tak na př. v divoce romantické rokli říčky Tjibodas, vidíme teprve jasně, jaká směsice různých tvarů spojuje se zde v celek. Džungle jest tu o něco přístupnější než v rovině, neboť není tu takřka bambusů a strašných rotangů, které vše divoce proplétají trnitými biči v nižších polohách. Zato hýří tu život lian a zvláště přiživníků. Na jediné sopce Gedeh jest známo jen kapradin přes 400 druhů!

Horská botanická zahrádka v Tjibodas na úpatí sopky Gedehu; uprostřed stromovité kapradě a v pozadí obrovská rasamala.

Fot. Domin.

Ze stromů nejmohutnějším zjevem jsou památné rasamaly (*Altingia excelsa*), které Junghuhn nazývá „knížaty pralesa“. Jejich zcela rovné, přetlusté bělavé kmeny vztyčují se jako mohutné sloupy nad ostatní vegetací, bývají často do výše 30 *m* jednoduché a pak teprve se větví v korunu dosti chudou. Dosahují výše asi 50 *m*; v pralese často vidíme jen spodní část kmenů, ale i ta vzbuzuje dojem velkolepý.

Svého času byli tu hojní tygři a nosorožci, ale dnes není po nich ani stopy. Uchýlili se do bezpečnějších a odlehlejších džunglí a i tam počet jejich prořidl. Na vysokých sopkách zanechali nosorožci až dodnes své stopy v podobě svých bývalých stezek.

Potulky v hlubokých pralesích u Tjibodas jsou skutečně nádherné, s každé vracíme se s bohatstvím nových dojmů. Ani prudké lijavce nezdržely nás od exkursí do džungle. Navečer pořádal jsem pak své zápisky, upravoval svou botanickou kořist a poté přijímal domorodou drobotinu, která mi po celý den sbírala různý hmyz a jiné přírodní předměty v bližším i dalším okolí.

Zvláště prospěšným mi však byl domorodec jménem *Sapihin*, který jest botanickým sběratelem na horách pro zahradu v Buitenzorgu a objevil již veliké množství nových rostlin. Každý Javánec jest pravým synem divoké přírody, Sapihin však dvojnásobně, neboť srostl takřka s divokou džunglí a s vysokými vulkány, které nesčetněkráte proputoval křížem krážem a které zná jako nikdo jiný. V hluboké, tajemné džungli, která žije ve věčném šeru svým zvláštním, podivným životem, cítí se tento syn rajské jávské přírody doma a neunikne mu ani jemné zachvění větévky, ani jediný květ anebo živočich, po kterém marně slídí oko Evropanovo.

Sapihin byl naším stálým průvodcem po celý týden a zasvětil nás do mnohých tajů džungle, které by jistě unikly našemu nezkušenému zraku. S ním často jsem si razil nové cesty hlubokým pralesem pátraje po neznámých mi rostlinách a zapřádaje se svým průvodcem poučné rozhovory, které mi byly i dobrou školou v malajštině.

Javánci jsou výteční znatelé přírody, majíce i pro každý druh rostlinný zvláštní jméno. Jejich smysl pro rozeznávání druhů jest úžasný, takměř neuvěřitelný. U nás často nebotanik

V džungli u Tjibodas často se stane, že v hloubi pralesa pojednou narazíme na strom řádně botanicky etiketovaný (zde druh fíkovníku, Ficus involucrata).
Fot. Domin.

nemůže zachytiti rozdíl mezi dvěma rostlinami, na který jest upozorněn, kdežto Javánec hravě rozezná několik tisíc rostlin, pro každou má své zvláštní jméno a při tom dává na jevo takovou bystrost, že zahanbí i mnohého vyškoleného evropského odborníka.

A ještě na jednu okolnost třeba upozorniti. Javánci užívají namnoze dvojitého označení, jaké zavedl do vědecké botaniky teprve Linné, to jest mají jedno jméno rodové, k němuž připojují druhé jméno druhové. Tak nazývají na př. ovocný strom Averrhoa „Blimbing“ a jeho dva známé druhy *A. Carambola* a *A. Bilimbi* „Blimbing manis“ a „Blimbing bessi“. Označení to není ovšem provedeno důsledně v celém systemu rostlin, svědčí však přece o veliké duševní vyspělosti domorodců. Jest vydán též objemný slovník všech domorodých botanických názvů, v němž snadno nalezneme příslušné botanické (latinské) označení.

V Tjibodas sestavili jsme si celou malou výpravu pro výstup na sopku Gedeh a Pangerango, rozpočtený na několik dnů. Bylo nás celkem 9: Sapihin jako pořadatel, jeho mladý syn, můj osobní sluha, kterého jsem vzal s sebou z Buitenzorgu, 4 kuli jako nosiči a my dva. Všechno, co jsme potřebovali, vzali jsme ovšem s sebou, tak matrace, své spací pytle, něco prádla, reservní šaty a boty, velikou lampu a zásobu petroleje, dále konservy, fotografické aparáty, papír na sušení rostlin atd. Sapihin, který již čtyřicetkráte vystoupil na vrchol těchto vulkánu, jest nám prospěšným při každé maličkosti. Na ostatní nelze však v ničem spolehnouti, ač jsou vytrvalými nosiči za mzdu poměrně malou.

Po páté hodině ranní sestavila se naše malá výprava a v brzku jsme se ztratili v temné džungli. Bílé, majestátní kmeny rasamal odrážely se již od tmavé spleti zeleně. Pohádkové ticho vládlo ještě po pralese, jen občas ozve se nějaký pták, zašustí padající listí nebo ztrouchnivělá větev plná příživníku, zvláště krásně kvetoucích orchideí, jemných kapradí a plavuní, bujných, dlouhých mechů. Všude se třpytí krůpěje vody, buď čiré, křišťálové zelené nebo zlatožluté. Pojímá nás v náruč moře zeleně, na půdě pralesa bují šťavnaté bylinstvo drobné i velikých rozměrů. Dobře vystihl Junghuhn ráz pralesů, když napsal, že džungle má odpor z prázdnoty, že vegerace snaží se zaplniti a využitkovati kde kterého volného místa. Ovšem tento „horror vacui“ není

nic jiného než výraz ideálních podmínek pro vzrůst rostlinstva. Zvláště přiživný život tu kvete nadmíru bohatě. Stává se, že na stromě roste přiživný keř, na tomto opět přiživné orchidee a kapradě, na těchto přiživné lišejníky a na nich opět přiživné mechy a lišejníky!

Jak neskonale to bujný život! Živé listy stromů a keřů jsou zdobeny pestrými ornamenty přiživných lišejníků, jatrovek

Pohled na sopku Gedeh se starým, roztrženým kraterem.
Fot. Domin.

a mechů, které až na metr dlouhé visí všude s větví. Na cizopasném ochmetu, který se usadí na některém stromě, nezřídka se opět usadí cizopasné jmélí a na tomto znovu spousta přiživníků. Jaký to všude zázračný život, o kterém se v našich krajích ani nezdá. A jaké množství zajímavých typů pro botanika i laika. Vidíme tu v hloubi pralesa na místech zvláště vlhkých obrovské hmyzožravé láčkovky (*Nepenthes*), které vytvářejí veliké, pestře zbarvené nádobky, v nichž vylučuje se mnoho čiré tekutiny s pepsinem, v níž zachytí se hojně drobných živočichů, kteří zaplatí svou touhu po sladké tekutině nebo svou neopatr-

nost smrtí, kdežto rostlina sama vstřebává dusíkaté látky z těla polapených a tak si přilepšuje touto masitou stravou.

Je tu však i mnoho jiných podivuhodných zjevů. Rostou zde obrovské duby, mnohem větší než naši nejstarší velikáni a i čeleď rostlin složnokvětých, která jest zastoupena obyčejně jen bylinami, představuje se nám tu v převysokých, krásných stromech (*Vernonia javanica*). I jednotlivé, ohromné stromy jehličnaté s nádhernými korunami jsou vtroušeny v pralesový porost. Až přes metr dlouhé, ježaté plavuně visí s větví stromů a jsou z předních ozdob. Kapradě se plazí všude po kmenech, ale nejjemnější z nich, skutečně pohádkové, jsou přečetné druhy z čeledi Hymenophyllaceí, jichž přejemňoučké vějíře bývají stále zkropeny zlatožlutými krůpějemi. Pokrývají vlhké kameny i celé kmeny a jejich útlé, průhledné lístky bývají tvořeny jedinou vrstvou buněk.

V tropickém pralese jest všeobecným zjevem přehojné vylučování vody, která se v podobě velikých krůpějí vytlačuje zvláště na koncích listů, a kterou by nezkušený pokládal za rosu. Voda ta stává se nezřídka sliznatou a zabaluje a chrání pak určité částky rostlin, tak na př. mladé, ještě svinuté vějíře kapradin.

Skvostným pralesem přicházíme k místu, odkud vede asi čtvrthodinová odbočka k pěknému vodopádu Tjiboerroem, který řítí se s kolmých skalních stěn s hukotem na dálku slyšitelným. Není to snad množství vody a výše vodopádu, která mu dodává divoké krásy, jako spíše romantická poloha, celková nádherná scenerie, těsné objetí džunglí, v které spojují se koruny všech odstínů v ladný celek, dole pak přebujná bylinná vegetace s kyprými koberci mechů a jatrovek, po nichž po celý rok stéká crčící voda a pod vodopády úzká plošina s prořídlým pralesovým porostem a s nádhernou stafáží stromovitých kapradí.

Stoupáme výše pralesem. Rasamaly se již ztrácejí, zato bují vegetace příživníků, lian a mechů. Polštáře mechové rozšiřují se na větvích stromů v závratné výši ve veliké přikryvky a dodávají stromům bizarního vzezření. Zvláště jeden strom jehličnatý (*Podocarpus cupressina*) s drobnými, šupinovitými jehlicemi, bývá jimi všecek zahalen. Jinde visí s lian a keřů v dlouhých provazcích a na kamenech vedle cesty ve spoustě spadalého listí stěží patrné tvoří měkkoučké koberce.

Vodopád Tjiboerroem řítí se v pralese přes kolmou skalní stěnu.
Po straně nádherná stafáž stromovitých kapradí.
Fot. Domin.

Zvláštní zmínky zasluhuje však mohutná příživná kapraď, slezinník hnízdovitý (*Asplenium Nidus*), která tvoří všude na větvích a kmenech stromů jakoby veliká, zelená hnízda. Kapraď ta roste tu v tisícech jedinců, takže podmiňuje i celkovou tvářnost pralesa. Její rozměry jsou opravdu imposantní. Ohromné nedělené, jazykovité listy dosahují délky až 2 m. Prostřed velikých hnízd zachytí se spadalé listí, setlí, vytvoří humus, který jest opět vítaným útulkem jinému, drobnému rostlinstvu.

Ještě výše jest horký pramen (Tjipanas), který se snáší vodopádem přes širokou a strmou skalní stěnu. Vodu bych odhadl nad 50^0 C. V nejbližším sousedství rostou velkolisté begonie a kapradě, na kamenech tvoří až několik *cm* silné, sliznaté povlaky barvy zelenavé jedna řasa. Poblíže jest jiný pramen s mírně teplou vodou, kteráž usazuje mohutné tufy, místy podobné silným stalaktitům. I staré kmeny stromovitých kapradí spadlé do vody a všechny ostatní předměty byly pokryty silnou bílou sraženinou.

Počasí nebylo nám však příznivé. Záhy z rána poctilo nás sice sluníčko několikráte svými paprsky, ale již po 8. hodině spustil se prudký tropický lijavec, který se stále ještě sesiloval, takže v krátku jsme byli promočeni až na kůži i přes to, že jsme měli t. zv. nepromokavé pláště. Nevšímali jsme si již, že kráčíme takřka neustále potůčky rychle stékající dešťové vody, a bylo nám v podstatě jedno, když jsme se brodili dravými potoky. Hůře bylo, že i část našich zavazadel byla promočena.

K 10. hodině dostoupli jsme na t. zv. Kandang Badak. Jméno to znamená, „nocležiště nosorožců", neboť bylo jich tu svého času hojně. Jest to prázdná chata, rozkošně položená ve výši 2405 *m*. mezi kuželi Pangeranga a Gedehu, jehož vrchol porostlý pralesem a mohutnou skalní stěnu krateru lze jasně viděti. V chatě té lze přenocovati, ovšem nutno přinésti si vše potřebné s sebou. Rozděláváme oheň a sušíme sebe i své promočené věci a rychle si připravujeme horký čaj. Nebylo ostatně příliš teplo. Teploměr sklesl z 13^0 C na 11^0 a k tomu nebylo na nás ani nitky suché; převléci jsme se prozatím nemohli, ježto naše reservní šaty a prádlo více méně promoklo. Ale několik šálků čaje a sousedství velkolepé horské přírody nezůstalo na nás bez účinku a s chutí a vesele dali jsme se do příprav k prvému obědu. Bylo nám tak volno prostřed panenské přírody a u vědomí, že my samojediní

Trs obrovské příživné kapradě (Asplenium Nidus) tvořící na kmenech stromů veliká, zelená hnízda. Jazykovité listy této kapradě jsou až přes 2 m. dlouhé. Fot. Domin.

jsme obyvatelé a páni celé sopky přes 3000 *m.* vysoké. Domorodci totiž vyhýbají se sopkám (a s výjimkou Tenggerského pohoří) nikdy nezakládají svých vesniček výše na jejich úbočí.

Zásobeni jsme byli znamenitě a tak vedlo se nám dobře. Chutnala nám výtečná polévka připravená z konserv, kondensované *švýcarské* mléko, chutné *dánské* konservované máslo,

Naše výprava v pralese za deště.
Fot. Domin.

německé a *hollandské* masité konservy, *americké* konservy ovocné, z Tjibodas čerstvě pečený chléb, čerstvé ovoce, *jávský* čaj, beef atd. Příštího dne po večeři po šťastně skončené exkursi vypili jsme i velikou láhev *francouzského* červeného vína, které nám chutnalo zvláště dobře.

Z okna rozvíral se nám úchvatný pohled na skvostnou džungli, hluboký, roklinatý zářez a měnlivou hru mračen, z nichž občas na nás zvědavě vyhlédl vrchol Gedeh, kdežto důstojný Panggerango zůstal zahalen v těžké mlhy a mraky.

Až do pozdních hodin odpoledních lilo se jako při průtrži mračen, takže nebylo možno vyjíti. Po té se však déšť zmírnil i vypravil jsem se na volnou potulku do pralesa a vrátil se až pozdě za úplné tmy s duší přeplněnou dojmy a s bohatou botanickou kořistí. Matné světlo naší lampy přívětivě na mne kývalo s pokraje džungle.

K 9. hodině vlezli jsme již do svých spacích vaků, které se při sušení poněkud připálily a vydávaly silnou uzenou vůni, která mne ve snu zanášela do některého pražského uzenářství.

V noci teplota neklesla podivným způsobem více než o 1^0 C. Ve spacím pytli bylo nám zcela příjemně. Vstávali jsme za tmy v 5 hodin ráno. Naši domorodí průvodci špatně však snášeli ranní chlad. Hlasitě jektali zuby a můj mladý sluha takřka plačky vzpomínal na teplou náruč své mladé manželky, kterou zanechal v Buitenzorgu. Nemohli jsme než se smáti tomuto velkému dítěti.

KAPITOLA DVACÁTÁ DEVÁTÁ.

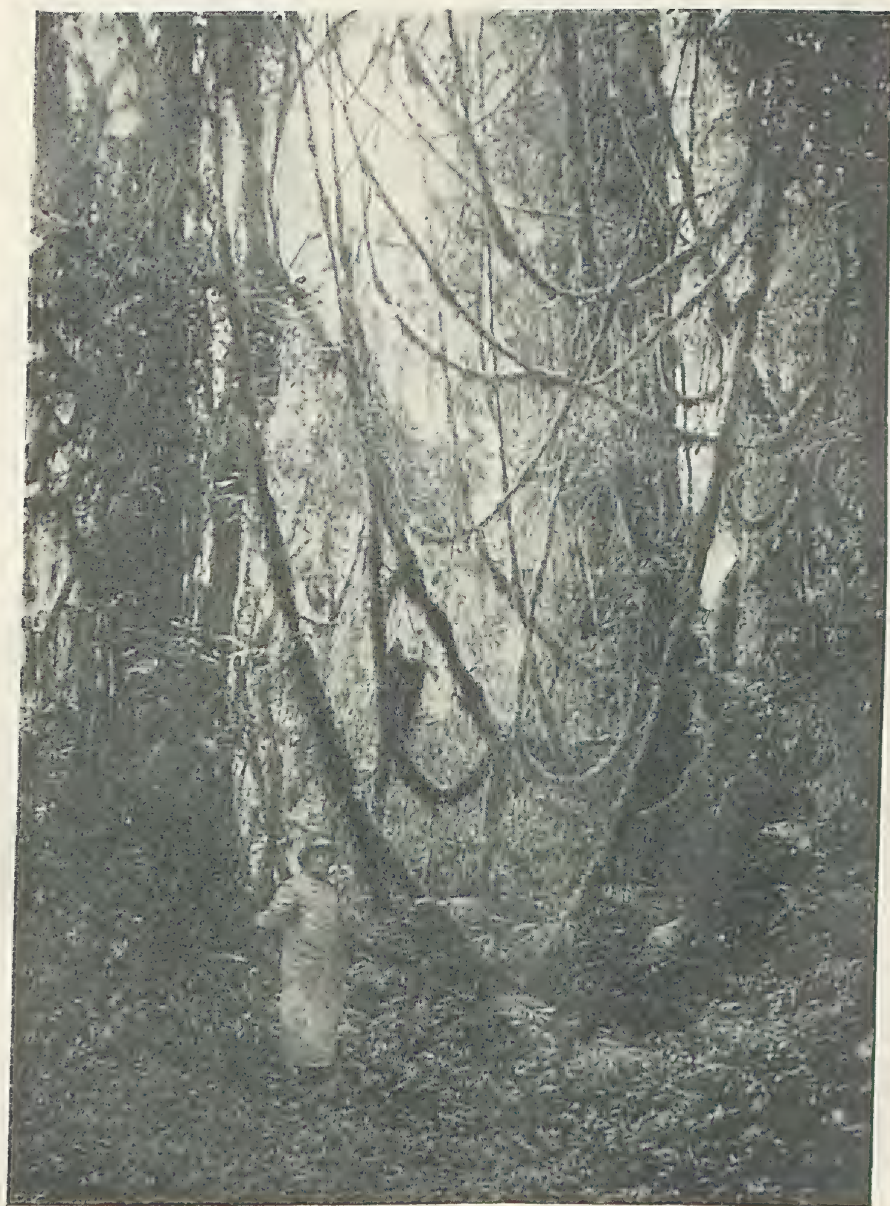
Náš výstup na sopku Panggerango a Gedeh.

Cesta až na vrchol Panggeranga (asi 3030 *m*) není právě obtížná a nestoupá příliš prudce. Někdy používá jí ovšem též potůček za své řečiště, jindy opět tarasí ji vyvrácené kmeny, celé obrostlé, a spleť větví. Prales zachovává celkem svůj ráz, stává se však stále nižší a hustší, stromy se bohatě větví, jich mechem a kapradinami těžce ověšené kmeny proplétají se podivným, bizarním způsobem. Často nelze se ani vyznati ve směsici větví, kmenů a lian.

Asi při 2600 *m* objevují se první trsy nádherné prvosenky, kterou objevil Junghuhn a tak byl nadšen její krásou, že ji hned na místě pojmenoval prvosenkou císařskou (*Primula imperialis*). Skvostný tento druh jest jediným zástupcem rodu na celém ostrově a roste pouze na jediném tomto místě. Nad své evropské družky předčí i rozměry (bývá až přes 1 *m* vysoký) i bohatostí krásně žlutých květů, které bývají obyčejně ve 3 patrech nad sebou.

Další cestou rozvírá se několik pěkných pohledů na krater sousedního Gedehu. Samotný vrchol sopky zaujímá docela odchylná vegetace, ve které se zvláště uplatňuje sněžně bílá protěž, tvořící husté keře nebo i malé stromky, a drobné, rozsochaté stromky některých vždy zelených borůvek a pěkné keře rhododender. Krásnými, žlutými květy velikých rozměrů upozorňuje na sebe křovitá jedna třezalka.

Pohled se samotného vrcholku mrtvé již sopky byl úchvatný: na všechny strany rozvíralo se velkolepé panorama, jemuž jistě

V horské džungli na sopce Gedeh.
Fot. Domin.

se jich nevyrovná mnoho na celém světě. Přes celou smaragdovou západní Jávu jsme viděli. Na jižní straně leskl se nekonečný oceán, který zvolna splýval s azurem oblohy, na severní jasně se rýsoval záliv batavský. Kolem do kola objímala nás hustá džungle, pravé to moře zeleně, a naproti vážně zvedal své ploché témě tmavý Gedeh se svým starým roztrženým kraterem a s černavými skalními stěnami a s malou, bělavou fumarolou u krateru nového.

S úžasem díváme se v závratnou hloub, co že se to tam leskne jako drobná zrcátka, jako malá stříbrná políčka sestavená v přepestré, ozdobné ornamenty? Poznáváme, že jsou to savy, rýžoviště, právě zaplavená vodou, jejíž hladinky odrážejí se v jasném svitu slunce. A v dáli i v blízku rozeznáváme řadu pohoří, tu seskupených v mnoho vrcholků a rozčleněných, tu osamocených sopek. Některé z nich jsou tmavě zelené, jiné hnědé, četné modré a nejvzdálenější jen jakoby nadechnuté jemným modrofialovým odstínem. Některé zvedají se majestátně nad žírnou rovinou, jiné zdají se směšně malé. I známý nám Salak na opačné straně zdá se nižší než skutečně jest.

Úchvatné divadlo nastalo, když slunce vítězně rozplašilo mraky a jasně ozařovalo i blízkou džungli, i vzdálenou hladinu moře. Dole v hloubce pod našima nohama počaly se sbírati bílé obláčky. Původně visely tu onde v podobě neurčitých mlhovin, ale místy sdružovaly se ve větší, sněžně bílé mraky, stále ještě hluboko pod námi. Tu vyrůstala celá ohromná hora mraků, jako nová sopka všecka jsouc pokryta sněžnými poli, jinde opět brala na sebe mračna vždy jinou tvářnost, napodobujíce brzo fantastická zvířata, která před našima očima prováděla báchorečné reje a zápasy, brzo opět pohádkové hrady a celá divoká horstva a mohutná cimbuří.

Opíjeli jsme se přímo nádherou a krásou vzácné té podívané, jejíž odlesk nikdy nevymizí z duše. Konečně však hustá clona mraků zakryla vše kolem do kola a přetrhla tak další divadlo, jemuž bychom se rádi obdivovali bez konce.

Nejvyšší krátký hřbet Panggeranga jest dosti volný. Jest tu malá bouda z listí palmy sagové, která by konečně mohla býti i vítaným útulkem. Starý, dávno zasutý plochý krater má podobu vyduté, avšak dosti ploché pánve, která se svažuje směrem k Salaku, kde odtéká potůček úzkou roklí, již tvoří ozdobnou

stafáž bílé houštiny zmíněné protěže a stromy zcela obrostlé bohatstvím mechů a lišejníků.

Jen neradi opouštěli jsme vrchol sopky, odkudž jsem si přinášel bohatou botanickou kořist. Ještě odpoledne vydal jsem se na novou toulku pralesem a vrátil se opět až za úplné tmy. Jak nám chutnala večeře, když jsme byli přes 13 hodin v přírodě, netřeba snad připomínati. Zatím co jsme pili láhev vína bordeaux a po té ještě trochu grogu z whisky, dívali jsme se otevřeným oknem na obvyklé blýskání, které tentokráte bylo zvláště nádherné. Co chvíli zazářily velké bílé mraky položené ve stejné výši s námi nebo níže. Celá krajina byla občas ozářena nádhernými několikaramennými blesky a stejnoměrným blýskáním bez ostrých výbojů, takže chvílemi vynořoval se ze tmy i zadumaný, až do vrcholku pralesy porostlý, široký kužel Panggeranga, o němž jsme horovali s vděčností za vzácný požitek, který nám ráno uchystal.

Později objevil se srpek měsíce se svým matným světlem a s bohatým průvodem jasných, velikých hvězd. Ale k 9. hodině se nebe opět zachmuřilo a těžký tropický lijavec bičoval okno i střechu, když jsme se ukládali do spacích pytlů.

Noc byla poměrně velice studená, teplota sklesla na 8° C a k tomu jsme vstávali ještě v půl páté, abychom v 5 hod. mohli vyraziti. Byla skvostná, hvězdná noc, když jsme opouštěli Kandang Badak. V pralese byla ovšem ještě úplná tma. Brzo pobledly však hvězdy, šeřilo se a matné světlo, předzvěst dne, prokmitalo tu onde hustou clonou pralesa. Hrdličky hlasitě se ozývaly, jinak však bylo úplné ticho. Postupně stávaly se obrysy stromů zřetelnější a i v hustém, spletitém porostu, kde stromy podivným způsobem napřahují svá dlouhá ramena, zakmitlo matné světlo. Sirný zápach pronikal až k naší chatě a chvílemi nás nepříjemně zarážel. Jest to znamení, že se vítr obrátil.

Cesta na okraj krateru sopky Gedehu jest nedlouhá, zato však příkřejší než na Panggerango. Les ve vyšší poloze jest tvořen hlavně stromky borůvek, jichž husté větve, z části již odumřelé, bizarně se proplétají.

Stojíme na pokraji rozlehlého starého krateru, jehož předzvěstí jsou krásně stříbrné houštiny zmíněné protěže. Západní stěna krateru jest celistvá a spadá kolmými, naprosto nepřístupnými skalinami, stěna východní jest roztržena divoce roman-

tickou roklí. Mnoho vegetace v krateru není, ač jest již dlouho nečinný. Za to bujejí tu místy, tak na př. v dolejších částech směrem k severní isolované partii staré stěny úžasně lišejníky, jež tvoří nádherné porosty pestrých barev.

Obloha byla jasně modrá a již po 6. hodině byl pěkný výhled na velebný kužel Panggeranga, do širého kraje i na samotný krater. Jako v širokém amfiteatru zvedá se jižní jeho stěna,

Západní, celistvá stěna starého krateru sopky Gedeh.
Fot. Domin.

nad níž vypíná se vlastní vrchol Gedehu a za ním nejstarší krater známý jako „alun-alun".

Dole do hloubky asi 50 m. jako obrácený kužel vytvořil se nový krater, který soptil ještě před nemnohými lety a z jehož dna vycházejí bílé, sirné páry a kouř. Rozpraskané bláto a malá hladina sirnaté vody leskne se na dně nového krateru, nad nímž kouří se z několika solfatar, z dáli nápadných podle žlutých, sírových povlaků.

Rozhodli jsme se sestoupiti dolů do činného krateru. Byla to nebezpečná cesta. Jsouť svahy jeho nesmírně sypké a příkré

a při tom třeba býti opatrný, ježto jsme nevěděli, zda nevycházejí ze dna otravné plyny. Průvodčí nás opustili, ani násilím nemohli jsme jich přiměti, aby nás aspoň část sestupu provázeli. Divný strach se jich zmocnil. Ještě dnes vzpomínám na stále

Studené jezírko v činném krateru Gedehu.
Fot. Daneš.

opětované výstrahy Sapihina, kterého jsme pasovali na vůdce horské své výpravy, že dosud žádný člověk nesestoupil dolů a že každý umře, kdo se o to pokusí. Jeho „orang mati" (člověk zemře) varovně nás provázelo při sestupu. Asi v polovici jsem se rozhodl, že vezmu s sebou fotografický stroj, ale přes všechny rozkazy, nadávky a vyhrůžky se nikdo z domorodců ani nehnul,

i nezbývalo mi, než abych vylezl si proň sám a znova lezl dolů, s aparátem na zádech, se stativem v jedné ruce a druhou opíraje se o dlouhou hůl z černého bambusu. Šťastně slezli jsme až skoro na dno samotného krateru, kde sirný zápach nesmírně dusí a znemožňuje delší pobyt. Rychle pořídil jsem několik fotografických snímků, sesbíral něco mechů a lišejníků, jež jsou tu na balvanech jedinými představiteli živé přírody, a pak nastoupili jsme na cestu nazpět. Při výstupu se přítel Daneš sřítil, ale šermuje nohama i rukama (a i břichem) konečně se v sypkém materiálu zadržel a pak, jsa jen nepatrně zraněn, bez další nehody vyšplhal nahoru.

Jak viděti, ještě dnes nevymizel úplně strach domorodců ze sopek, ač pozorují, že Evropané vylézají na ně bez bázně a úrazu. Záhy z rána posílal jsem jednoho kuliho na vrchol Panggeranga, aby mi nasbíral ve větším množství jednu vzácnou trávu, která tu má své jediné stanovisko. Ačkoliv jsem mu slibovaI zvláštní odměnu rovnající se jeho třídenní mzdě a ačkoliv musil tak jako tak celý den se mnou choditi, nedal se k tomu pohnouti. Stále říkal „Satoe orang tida“ (= jeden člověk ne). Tak tedy vyslal jsem dva za úhrnnou odměnu poloviční.

Rozkošný jeden případ vypráví v „Reisen durch Java“ z roku 1845 Junghuhn. Vystoupil na známý vulkán Merbaboe, doprovázen jsa Javánci, kteří třásli se jednak zimou (při 13° C), jednak hrůzou nad opovážlivostí vkročiti na území, kde jejich bohové jsou domovem a kam nesmí beztrestně vstoupiti lidská noha. I chtěli milí domorodci usmířiti rozhněvané božstvo kadidly. „Řekl jsem jim“, praví Junghuhn, „že znám daleko lepší prostředek, jak je usmířiti, totiž boha jejich zastřeliti, čemuž se bránili s úzkostlivou tváří. Ježto však mezitím rána padla a zlé následky se nedostavily, naopak se rozezvučela velkolepá ozvěna, odhodili svá posvátná kadidla a žádali mne o své újmě, abych opakoval střílení. — Při této příležitosti, jako při četných jiných, jsem seznal, že Javánec se právě tak snadno zbavuje své víry, jak na druhé straně rád uvěří věcem nejnemožnějším, ovšem když ho přesvědčíme o pravdivosti toho. Bohužel příčí se to zájmu četných velebníčků, kteří jako odpůrci všeho přírodního badání vytkli si za úkol pověry udržovati a rozmnožovati, a kteří provádějí jako u všech národů, tak i na Jávě, svůj ‚hokuspokus‘.“

Tak mluvil již před 75 lety Junghuhn, který s Jávou takřka srostl a ji tak věrně a tak živými barvami dovedl líčiti jako nikdo jiný. Jemná poesie zladila všechny jeho črty v poutavé causerie, při nichž čtenář sám domnívá se býti v krajích, které líčí veliký tento přítel přírody.

Po této krátké odbočce vraťme se opět ke krateru Gedehu! Pod krajem nového krateru na severovýchodní straně roste hojně plavuň pučivá, jejíž zeleň se mile odráží od pustých svahů. Ale místa tu jsou takřka nepřístupná a neriskoval jsem proto smrtelný pád pro zjištění odrůdy.

Nahoře stranou od východní stěny nového krateru je krater menší, jehož dno zdánlivě vyplňuje pěkné jezírko. Slezl jsem k němu a shledal, že je to jen dno pěkné skalnaté kotliny, občasně dešťovou vodou nevysoko naplněné.

Lezli jsme dále kraterem, zatím co bílé mraky honily se kolem, kroužíce brzy kol Panggeranga, brzy opět zakrývajíce vyhlídku do kraje. Občas octli jsme se i my v nich, takže bylo viděti sotva na 20 kroků.

V některých místech krateru jest skvostná ozvěna, až devítinásobná. Místy nelze vůbec hlasitěji mluviti, neviditelná paní Ozvěna křičí s námi s různých stran a plete tím vše.

Od zmíněného jezírka postupovali jsme přes skalinatý hřbet k východnímu konci krateru, kde jest roztržen směrem k severu. Vegetace jest tu bujnější, husté křoviny ztěžují pochod. Na holé zemi odrážejí se bohaté povlaky lišejníkové.

Východní stěna jest vytvořena jako romantický, divoce rozervaný skalní hřbet, pod nímž se táhne hustý porost keřů a menších stromů. Zamýšleli jsme proniknouti tudy na vlastní vrchol Gedehu. Lezeme po kraji srázných skal, abychom se vyhnuli tvrdým houštinám takřka neproniknutelným. Ostří hřbetu jest místy tak úzké, že nemáme ani bezpečného místa pro nohu a pod námi šklebí se kolmé, vysoké stěny skalní. Nezbývá konečně, než prosekávati si cestu hustě spletenou houštinou. Sapihin se silným golokem v ruce, jako nejzručnější, jde v čele a umožňuje nám pomalý postup. Když jest unaven, vystřídáváme ho sami a opět sviští naše goloky, jimiž pracně přesekáváme větve tvrdé jak z oceli. Ale nevzdáváme se ještě naděje, že se nám poštěstí dostati se touto novou cestou na vrchol sopky. Stromoví a křoví houstne a Sapihin opět rozdává pádné rány na

pravo i levo a tak jde to ku předu rychlostí ovšem hlemýždí. Dospěli jsme konečně až těsně pod samé skalní útesy, skoro holé, po nichž doufali jsme, že bude možno vylézti. Ale skály ty jsou tak nepřístupné, že ani kamzík by na ně nevyšplhal, a tak chceme se prosekávati dále. Sapihin však a ostatní průvodci odpírají, vyhlašujíce za holou nemožnost proniknouti až k vrcholu. Marno jest naše naléhání, a tak nezbývá než obrátiti, slézti dolů a pak znova napříč přes celý krater po terrainu, který není právě příjemný pro chůzi.

Kuli jsou úplně vyčerpáni nezvyklou námahou, a můj sluha Raboedin, který se málem sřítil po hlavě přes příkrý skalní sráz, nemluví a natahuje moldánky. Sami necítíme však únavy a svěží vracíme se za mírného deště do Kandang Badaku, kde ještě před jídlem přikročuji k úpravě své kořisti.

Návrat z Kandang Badaku dál se za prudkého, nepřetržitého lijavce. Naši nosiči měli opět těžký náklad Za proviant přibylo opět několik košíků čerstvých rostlin, napěchovaná botanická torba a několik objemných herbářů se založenými rostlinami. Když jsme opouštěli milou nám chatu, vrchol Panggeranga vyprostil se právě na chvíli z objetí mraků a jako by nám kynul na rozloučenou.

Brzo promokli jsme opět i se svými nepromokavými plášti až na kůži, v botách žvachtala nám voda, které bylo nadbytek shora i zdola. Stezka proměnila se v pravý potok, ale poznali jsme, že nemělo by účelu vyhýbati se vodě. I za deště je však scenerie tropického pralesa tak velkolepá, že jsme se vraceli v povznešené náladě do Tjibodas. Cestou nás několikráte obveselily opice provádějící ve výši své akrobatické kousky. Domorodci vítají je vždy pekelným pokřikem.

Můj Raboedin, který zvykl jako můj sekretář na přílišné pohodlí a zvláště jako novomanžel hrál si na „pána", byl na tom nejhůře. Koupil jsem mu sice na tuto exkursi laciné pletené střevíce, ale z těch nezbylo již nic a mladý pán již odvykl tvrdým kořenům a zvláště pijavky strašně ho trápily. S posledním zbytkem sil vrátil se do Tjibodas a z přílišné námahy dlouho zvracel. Ještě druhého dne stonalo to dítě z teplého Buitenzorgu touhou po domovu a teple. Nikdo ho však nelitoval, ježto nevykonal nic zvláštního, na zpáteční cestě dokonce ničeho nenesl. Od-

cizil se životu domorodců, jsa již po delší dobu sluhou různých Evropanů.

Celkem jest to však na Jávě vzácný úkaz. I jávský uniformovaný vojín, který musí se při určité příležitosti obouti, ihned obuv stáhne a nese ji pod paždím, jakmile to okolnosti připustí.

Z Tjibodas nastoupili jsme pak po 2 dnech cestu pěšky do Sindanglaje, při čemž řada kuliů nesla naše zavazadla. Odtud

Sestup pralesem z Kandang-Badaku do Tjibodas.
Fot. Domin.

najali jsme dva vozy, jeden pro zavazadla, tentokráte pro přímou cestu do Buitenzorgu. Cestou bavili jsme se pohledem na krásnou přírodu i na domorodý život, který tu není naprosto uzavřen, ježto schází stud v našem smyslu, který jest u nás uměle vypěstován. Až na nejintimnější úkony všechno odbývá se na ulici. I matka vybírá obtížný hmyz s hlavy svým dětem anebo dvě urostlé krasavice sobě navzájem veřejně na ulici, právě tak jako tu vídáme i „veřejnou kuchyni“, i holiče domorodého při práci.

Cestou zdrželi jsme se pouze u rozkošného jezera Telagawarna, které jest vklíněno v dosti strmé stráně, porostlé divokou džunglí, která jde až k samotnému břehu jezera, v jehož hladině zrcadlí se pestrá směsice jejích barev.

Teprve při výši 600—700 *m* objevují se první palmy kokosové a pak již vjíždíme v obvod obvyklých kampongů, jak jsme je poznali v západní Jávě.

Při návratu do Buitenzorgu vál po prvé silnější vítr, který zmítal korunami starých stromů a pískal táhlé melodie v korunách palem. Hlásily se již západní větry od moře, neomylné znamení, že se blíží dešťová doba, které jsme přece včas z Jávy neunikli.

KAPITOLA TŘICÁTÁ.

Exkurse na sopku Tangkoeban-Prahoe, Papandajan a Kavah-Manoek.

31. října odjížděli jsme opět z Buitenzorgu, abychom shlédli některé sopky v západní a střední Jávě. Cesta do Bandoengu přes Soekaboemi a Tjiandjoer trvá drahou od 6. hodiny ranní do $11^1/_2$ h. dopolední; odtud dostali jsme se povozem do Lembangu, východiště pro nevysoký, ale velmi zajímavý vulkán Tangkoeban Prahoe, asi za půldruhé hodiny, nepočítaje v to as půlhodinové prodlení při shánění trojkoňky.

Až do Bandoengu střídají se známé obrázky, malebné kampongy roztroušené jako samé drobné krabičky, dětské hračky, ve stínu vždy zelených stromů a palem, savy a tu a tam větší plantáž, zvláště čajovníková, houštiny bambusové. Místy zaléhá otevřenými okny pronikavý skřípot a praskot otáčivých mlýnků, jimiž domorodci zaplašují z rýžovišť škodné ptactvo, zvláště pestré, černobílé ptáky rýžovníky. K pestrým obrázkům tvoří občas malebný rám četná pohoří a sopky, jichž témě bývá často skryto v neproniknutelný závoj mraků.

Lembang, kde jsme si ještě pochutnali na opožděné rijstafel, má ráz již odchylný. Ještě za Bandoengem vinou se typické kampongy se svými háji užitkových stromů, lesknou se savy, na nichž pracují domorodci se svými buvoly, hluboko se boříce do bahna, a nezbytné tři palmy, kokosovník, palma areková a cukrová tvoří všude ozdobnou stafáž. První dvě stoupají tu nápadně vysoko, stihneme je ještě nad 800 *m*. Ve výši nad 900 *m* zaujala

však již vládu jediná palma cukrová se svým poměrně nízkým kmenem, bujícím příživníky, a s obrovským košem vzpřímených, tmavě sivozelených listů. Jinak lze tu všeobecně viděti banány, které vždy oplývají tam, kde se nedaří choulostivějším tropickým rostlinám, celé houštiny pěstovaných bambusů, pěkné stromky waroe (*Hibiscus tiliaceus*), jehož převeliké, žluté květy v jícnu s černou skvrnou leží zvláště z rána ve velikém množství pod stromy a šíří jemnou vůni.

Za Lembangem směrem k úpatí Tangkoeban-Prahoe vinou se rozsáhlé plantáže chinovníkové, v dolejší části nyní opuštěné, výše však na úbočích velice pěkné. Pěstují se zde dva druhy chinovníku, a to více *Cinchona Ledgeriana*, nápadná svými úzkými, drobnějšími listy a tmavou, sivou barvou, a známá *C. succirubra*, zvláště v mládí zdáli poznatelná podle ohromných, světle zelených listů. Mladé semenáčky chinovníkové, rostoucí hustě v úzkých, dlouhých záhoncch, stíní uschlou, do země zastrčenou hasivkou orličí, která tvoří nad nimi jakési stříšky. Kapraď tato, obecná i u nás, jest pravým všudybylem a zastihneme ji ve všech zemědílech, často v celých porostech. V horkých krajinách bývá však o mnoho statnější a jest obtížnou plevelí.

Stromky chinovníku jsou nápadné světlou, tenkou korou a kulatými, ne příliš hustými korunami. Opuštěné plantáže poskytly vítanou příležitost některým plevelům, které se tu rozšířily v husté porosty, jimiž se lze těžko prodírati, tak zvláště keře lantanové (amerického původu), jež hýří ve všemožných odstínech barev od žluté, oranžové a červené do fialové i modré.

Za kampongy prostřed opuštěných plantáží chinovníkových jest pomník Junghuhnův, napolo ukryt v tmavě zelených zeravech (*Callitris*) a v širokém oblouku obklíčen volně stojícími chinovníky. Oddali jsme se zde vzpomínkam na velkého toho muže, který v Lembangu dokonal svůj plodný život, jako pravý přírodopisec, který přilnul duší i tělem k přírodě, jí věnoval všechny své síly až do posledního dechu a ve svých dílech zachytil rajskou přírodu Jávy a zbudoval tak sobě i své milované zemi pomník nezničitelný, ceny trvalé. Junghuhn nebažil po vnějších úspěších, jeho jedinou touhou byla vždy smaragdová Jáva, a když se vracel po dlouhé řadě let z Jávy do Hollandska, aby upevnil své porouchané zdraví a připravil k tisku výsledky svých nesčetných cest, toužil vždy jen po Jávě, po jejích vždy

zelených pralesích s tisíci květů omamující vůně, po palmách a banánech, v jichž korunách šustí mořské větry dumné melodie, po vodopádech, jež se řítí s hromovým rachotem přes vysoké skalní stěny, i po velkolepých vulkánech, které podnes soptí ze svých jícnů oheň a roztopenou lávu.

Junghuhn zemřel též ve své milované Jávě, ale jako za života měl stálé boje a mnoho nepřátel, tak ani po smrti nedopřáno mu klidu. Na druhé straně jeho pomníku stkví se jméno jednoho z jeho žáků, který však brzo proti němu nepřátelsky vystupoval, naštván byv jeho odpůrci, a jemu život ztrpčoval. Dlouhý život tohoto muže nápadně kontrastuje s jeho malými zásluhami.

Plantáž chinovníku ve střední Jávě.
Fot. Domin.

Druhého dne o 5. hodině ranní opouštěli jsme se dvěma kuli Lembang, abychom vystoupili na Tangkoeban-Prahoe, který má odtud podobu táhlého, nízkého hřbetu. Celý kraj v okolí Lembangu není přespříliš malebný, řekl bych, že má ráz dosti

evropský. Ani prales, který pokrývá úbočí sopky, není tak velkolepý, ježto kraj ten není tak vlhký jako Gedeh. Les stromovitých borůvek ohlašuje opět blízkost krateru. Ačkoliv však stojíme na samotném jeho okraji, husté mlhy zakrývají nám k nevelikė naší radosti blízký i daleký výhled.

Tangkoeban-Prahoe má dva přehluboké kratery, rozervaným hřbetem oddělené, nadmíru romantické. Sotva jsme sestoupili něco po skalinatém, mezikraterovém hřebenu, najednou rozestoupily se mlhy a před naším užaslým zrakem objevil se napřed krater levý („Oepas") a o něco později pravý. Effekt byl skutečně velkolepý, ježto jsme až dosud vůbec ničeho neviděli a celkem si ani mnoho neslibovali, ježto z Lembangu nevypadá sopka tato právě lákavě. Byl to dojem přímo divadelně vystupňovaný.

Oba kratery jsou velice hluboké a ve skalinatém klínu obou lesknou se kraterová jezírka, z nichž jezero v pravém, hlubším krateru má barvu mléčně šedobílou. Jeho voda jest ve varu a z hladiny vystupuje stále hojně horkých par. Nad druhým jezerem, jehož voda jest studená, vystupuje několik pěkných, dosti velikých solfatar, které se ostatně čas od času objevují i jinde, jak nasvědčují četné, křiklavě žluté povlaky síry.

Vegetace jest ovšem velice chuda, sirné výpary ničí veškerý organický život. Často již tam, kde usadilo se nižší rostlinstvo a poté i keříky, a kde konečně vytvořil se i hustý porost borůvkového lesíku, novým výbuchem, novou solfatarou vše bývá zničeno a mrtvé kmeny s rozsochatě rozpřaženými zčernalými větvemi zůstanou pak jako jediní němí svědkové bývalého života. Zvláště dole, směrem k méně hlubokému krateru, jest takové „údolí smrti" s bizarními kmeny stromovitých borůvek, jež byly podle všeho zničeny před nedlouhou dobou. Sestupujeme-li právě „údolím smrti" k jezírku, vidíme všude nevysoké sice, ale pěkné zemní pyramidky, v ohromném množství a často s nasazenými vulkanickými kameny.

Místy šíří se pronikavý, sirný zápach.

Zpáteční cesta do Lembangu a odtud do Bandoengu neskytla nic nového. Odtud jeli jsme drahou do Garoetu dále na východě Preangerských regencí, míjeli opět nekonečné plochy rýžovišť, kdežto v povzdálí po obou stranách rýsovala se modravá pohoří, sopky jednotlivé i ve skupinách, takže se zdálo, jako bychom projížděli širokým smaragdovým údolím, jehož šťavnatá

zeleň nezadávala pověstné zeleni alpských lučin. Viděli jsme rýžoviště ve všech stadiích, i suchá pole zarostlá plevelí nebo zavodněné savy, kde prostíralo se z vody na tisíce bledomodrých a žlutých květů i více méně již vzdělaná pole, i savy s mladou rýží,

Vroucí jezero v krateru Tangkoeban-Prahoe.
Fot. Daneš.

nebo již metající neb i dozrálou s těžkými, převislými latami. Jako zelené kožíšky leskla se jednotlivá malá políčka s hustě vysetou rýží, odkud se potom jednotlivé rostlinky vysazují na připravená pole.

Do Garoetu jsme přijížděli, když pozdní večer kladl své stíny v celý kraj. Jen v lesklých hladinách rýžovišť zmíraly poslední zábřesky dne a velicí kaloňové v množství třepotavě poletovali

a první svítící broučci lítali vzduchem jako bludičky vždy zmírající a jinde opět oživující.

V Garoetu nalezli jsme ve „Villa Dolce" výborný hotel, ve kterém jsme nebyli obtěžováni sličnými domorodkami, jak prý

Studené jezero v krateru Tangkoeban-Prahoe. V popředí mrtvý les.
Fot. Daneš.

jest to v tomto místě zvykem. Proto nebylo snad ani třeba na klíč zavírati dveře pokoje.

Ještě večer zařídili jsme vše pro dlouhou exkursi na příští den, jejímž středem byl pověstný Papandajan, sopka to sice jen 2600 *m* vysoká, avšak zato s velikým kraterem, ve kterém jsou nádherné a veliké solfatary. Jen jediný veliký výbuch této sopky jest znám, a to 12. srpna roku 1772, kdy zničeno bylo 40 domorodých vesnic a zahynulo na 30.000 lidí.

Ráno vstávali jsme již před 4. hodinou a ještě za úplné noci, krátce po 4. h. vyjížděli jsme z Garoetu do Tjisoeroepanu, ležícího ve výši 1300 m. pod samotnou sopkou. Na počátek naší

Solfatary v krateru Papandajanu.
Fot. Daneš

cesty rozléval poloviční měsíc své matné světlo, a citelný chlad udržoval nás svěží a v dobré náladě.

V Tjisoeroepanu najali jsme jen dva kuli zanechavše většinu výzbroje ve voze a čile jsme vykročili na svah dřímajícího Papandajanu. Cesta vede napřed barvitými kampongy, ale záhy již minouc plantáž chinovníku vstupuje pod klenbu skvostného

pralesa. Vše propleteno jest lianami a obtěžkáno příživníky. Opět vidíme podivné, popínavé láčkovky a z hloubi pralesa kynou na nás v množství nádherné orchidee, zvláště skvostné Vandy, právě v nejlepším květu.

Blízkost krateru prozrazuje náhlá změna vegetace, připomínající nyní Gedeh. Starý krater jest neobyčejně rozlehlý

V krateru Papandajanu.
Fot. Daneš.

a v polokruhu sevřen strmými skalními stěnami, vysokými až 270 *m*. Základní hornina jest bělavý andesit, jak dobře lze rozeznati na stále se odštěpující stěně starého krateru, ale jakých metamorfos hornina ta doznala!

V krateru jest hojně velikých solfatar, ke kterým se lze opatrně přiblížiti. Mračna bílého, sirného dýmu táhnou se vzduchem a jsou již z dáli viditelná. Síra tvoří tu veliké povlaky, plné krystalů, ale vše to vře, takže nelze se ničeho holou rukou dotknouti

(při prvním neopatrném pokusu jsem si připálil prsty). Tu syčí mračna páry, onde opět bublá to v hloubce pod nohama a nutno postupovati opatrně, aby se neprolomila vrchní kůra pod naší tíhou. Na četných místech klokotem vře horká voda, jinde opět roztopená půda. Jednotlivě lze viděti i malé kráterky s bublajícím a vystřikujícím bahnem.

Jest to příšerně krásná podívaná a při tom ne zcela bez nebezpečí. Při procházce třeba vyhýbati se dusivým mračnům kouře

Vroucí jezírka a malé geysiry na sopce Kavah-Manoek.
Fot. Domin.

vystupujícím z některých solfatar, jen několik vteřin v ovzduší tak jedovatém mohlo by stačiti k usmrcení člověka. Pro velikou rozmanitost krateru bývá také tento vulkán, k jehož krateru vede pohodlná cesta, často navštěvován turisty. Někteří z nich používají ovšem této příležitosti, aby líčili křiklavými barvami „nebezpečnou" výpravu do krateru této sopky.

Neradi jsme opouštěli tuto skvostnou podívanou a vraceli se opět do Tjisoeroepanu stínem pralesa, kde občas nějaká opice vzbudila náš smích svými pitvornými skoky a odtud jen po

čtvrthodinovém odpočinku pro „oběd" nastoupili jsme na další cestu vozem do Kijamis Pasar, odkudž jsme zamýšleli vystoupiti na nevysoký, avšak zajímavý vulkán Kavah Manoek (zvaný též „Gawamanok").

Do této krajiny přichází poměrně málo turistů, proto domorodci žijí tu svým dávným způsobem. Pružné a ztepilé ženy a dívky nosí (zvláště při práci) jen batikovanou sukni (sarong), horní část těla majíce zcela obnaženu. Všichni vzdávají tu bělochům hlubokou úctu, v povzdáli usedajíce na bobek stranou cesty nebo silnice a se skloněnou hlavou mlčky čekajíce, až povoz se vzdálí.

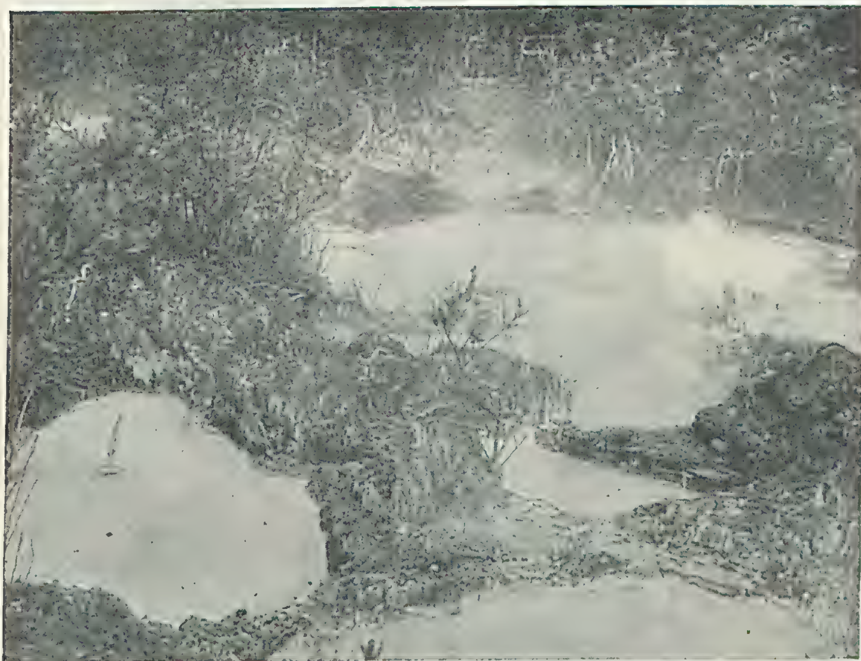
Ježto na vrchol sopky jest 8 *km* a dosti značné stoupání, a čas zatím již pokročil, najali jsme si jízdecké koně a za krásného počasí vyjeli jsme směrem k sopce. Na úpatí tvoří tu hlavní horninu ponejvíce čistý obsidian, nápadný svou lesklou, černou barvou. Cesta točí se pak rozlehlými chinovníkovými plantážemi pečlivě udržovanými a pěknými i na pohled. Za nimi počíná nádherná džungle, kterou cesta příkře stoupá až k samotnému krateru.

V krateru jest množství bahenních vulkánků, takže celá půda jest nebezpečná. Jen s domorodým průvodcem možno se mezi ně odvážiti, ježto chybný krok mohl by býti osudný.

Tu vaří se voda a vysoko stříká vytvořujíc drobné geysirky, tu opět roztopené bláto bublá a v přestávkách vysoko vystřikuje. Místy všechno mizí v horkých parách vystupujících z vroucí vody, místy vaří se bláto a tvoří na povrchu ze souběžných vrstev celé koláče. Jest to skutečně vzácná podívaná, zvýšená nádherou okolní vegetace, se spoustou ozdobných keřů, z nichž zvláště na sebe upozorňují ohromné červené květy jávského pěnišníku vedle přečetných kapradí, drobných i obrovských, plavuní atd. Jistě zde výpary nejsou tak jedovaté jako na Papandajanu, ačkoliv i zde zřetelně jsme cítili sirný zápach.

Vypráví se poněkud upřílišeně, že v těchto kraterech není žádného života, že ani hmyz tu nepřelétne, ani ptáče, a když již by se takový odvážlivec zmýlil, zaplatí to prý ihned smrtí. Právě však na Kavah Manoek viděli jsme v krateru nad parami přeletovati více ptáků a v krateru Papandajanu byl jsem dokonce překvapen pozoruje, jak nad horkou půdou přímo v sirných parách vesele poletoval nějaký motýl.

Zpáteční cesta, na kterou jsme nastoupili po 6. hodině, avšak ještě za světla, byla v pravdě dobrodružná. Sotva jsme slezli s nejstrmější partie pod vrcholem, kde koně klouzali po příkře skloněné hladké půdě a klopýtali o vlhké kořeny, přivalily se tmavé mraky, spustil se za mírného hřímání slabý dešť a za krátko se dokonale setmělo. Roztáhl jsem svůj čínský deštník úctyhodných rozměrů, zkrátil koni úzdu a již to šlo i ve tmě vesele

V krateru sopky Kavah-Manoeku: roztopené bláto bublá a v přestávkách vysoko vystřikuje. Fot. Domin.

cestou necestou. Brzy přidali jsme do klusu. V předu já s pajongem a po obou stranách běží dva domorodí průvodčí, z nichž každý pevně se drží jedné mé holeně, aby přišel do „stínu" mého objemného pajongu, neboť dešť stále se sesiloval. Za mnou pak můj přítel na statně klusajícím bělouši, jehož původně ohromné břicho se postupně zmenšuje.

Ovšem že naši průvodci nebyli by dlouho ve běhu vystačili, kdyby občas nebylo nám jeti za tmy a deště přes nebezpečné pasáže, přes strmé, primitivní schody z kluzkých kmenů, kde koně mohli snadno zlámat nohu a my vaz.

Bouře a liják stával se stále hrozivější a tak neohlíželi jsme se již na nic a vpřed to šlo rychlým klusem a občas i cvalem. Udýchaní průvodci ztratili se brzo s očí, a když nám nadběhli jakousi zkratkou, napřed snažili se zaraziti náš let výběrem malajských výrazů, jichž jsme však nedbali. Marné bylo i jejich

Pobřežní pruh východně od Mantjinganu.
Fot. Daneš.

křičení „langsam!" které as pochytili od nějakého postrašeného Němce, když koník běžel mu rychleji než připouštělo jeho jízdecké umění.

Jízda byla stále divočejší, přímo šílený let temnou nocí; sotva jsme rozeznávali nejasné kontury nejbližšího okolí, a občas se trochu zaleskla hladina potoka, jehož řečištěm jsme jeli. Zato však blesk za bleskem ozařoval nádherným jasem celou krajinu,

která vždy na několik vteřin, jakoby vyčarována ze zakletí noci, zajiskřila se před našima očima v magickém osvětlení. Již stápěly blesky záplavu svého světla v blízké savy, v jejichž zaplavených hladinách vyvolaly vždy divoký tanec prudkých světel a stínů; věděli jsme tak, že naše nebezpečná jízda blíží se konci. Právě zatáčel jsem ve tmě v cvalu na silnici, když prudký blesk zalil světlem chyše domorodců s bizarními, rohatými výběžky na střechách a po levé straně roztaveným stříbrem zaplála hladina malého rybníka a nad ní malebné obrysy tropických užitkových stromů.

Šťastně nalezli jsme svůj kočár a po prudké hádce s průvodčími, kteří marně žádali nestydatý příplatek za šílenou jízdu, šťastně jsme se vecpali do vnitřka kočáru, kde mne bodaly ostré liany, jež přinesl jsem si z pralesů na Papandajanu, a dojeli pak k 9. hodině do Garoetu.

Jest pochopitelno, že naše chut byla výborná, vždyť byli jsme od 4. hodiny ranní na nohou. Pojedli a popili jsme znamenitě a ve snech vraceli se znova k té velkolepé kráse jávských sopek.

Z Garoetu lze podniknouti ještě řadu zajímavých exkursí, z nichž každá má svůj zvláštní, rázovitý půvab. Ale nezbývalo nám již času a tak vrátil jsem se do Buitenzorgu, můj přítel pak do krasových území střední Jávy, aby tu pokračoval ve svých odborných výzkumech.

V okolí Garoetu jsou také pověstná „údolí smrti“ k nimž pojí se řada bájí a pověr, kterým se ještě do nedávna věřilo.

KAPITOLA TŘICÁTÁ PRVNÍ.

Výlet z Djokjakarty k jižnímu pobřeží Jávy u Mantjinganu.

17. listopadu měl jsem smluvenu schůzku se svým přítelem v Djokjakartě. První den dojel jsem známou mi cestou až do Bandoengu, vždyť jsem ji konal do Tjiandjoeru již po páté. Druhého dne skoro 12 hodin jsem poseděl ve vlaku a ač druhá třída jest dosti pohodlná, přec jen stává se dlouhé sedění obtížné, ježto jávské dráhy se nekřesťansky házejí a vedle toho stará se vláda o požitek sluchový tím, že nechává lokomotivy z nepochopitelných příčin vytrvale a příšerně pískat.

Cestou vidíme opět rozlehlá rýžoviště, rozkošné hájové vesničky, menší plantáže a nádhernou tropickou vegetaci. Původních pralesů jest tu však málo, jen občas mile nás překvapí úchvatný výhled do hluboké rokle, jejíž stráně kryje hustě spletená tropická džungle, která skýtá již ladnou směsicí barev vzácný požitek oku.

Vidíme rozlehlé kultury pándanů, z nichž domorodci pletou přejemné výrobky (zvláště taštičky), které často nabízejí na nádraží ke koupi. Zvláště zajímavý jest dlouhý pruh před Maos, neobyčejně bažinatý a ovšem i nezdravý, ježto jest semeništěm malarie. I za dne obtěžují nás tu jednotliví moskiti, k večeru pak myriady jich vylétají a vykonávají své zlověstné dílo. Blízkost moře prozrazuje i slanomilná vegetace, která klade zde tuhý

Stará domorodka, patrně se svým vnukem, v zapadlé vesničce na jižním pobřeží jávském u Mantjinganu.

Fot. Domin.

odpor kultuře. Jsou tu rozlehlé porosty bezkmenné, ozdobné palmy mangrovové (*Nipa fruticans*) a trnité rotangy splétají nízké houštiny v neproniknutelnou spleť. Veliké kapradě rozkládají tu své mnohonásobně dělené vějíře a různé stromy spestřují obrázek nádherou svých květů.

Tu svítí sněžné, bílé kališní lístky Mussaendy jako velicí bílí motýlové, tu rozseto jest na sta velikých modrých květů.

Ženy s hrnčířskými výrobky na cestě do Djokjakarty.
Fot. Daneš.

Jednotlivé vějířovité palmy zvedají vysoko své zakulacené koruny, jako by se pyšně vypínaly nad ostatní přírodou.

Dále na východ jest však kraj sušší a směrem k Djokjakartě přibývá polí s cukrovou třtinou.

Objevují se pohádkově velebné vulkány, kouřící Merapi a majestátní kužel Merbaboe a pomalu vjíždíme do Djokjy, sídelního místa celého sultanátu.

Rozkošný byl výlet z Djokjy k jižnímu pobřeží Jávy u Mantjinganu, kde rozrážejí se příbojové vlny s divokým řevem o romantický, tu skalnatý, tu opět písečnatý břeh. Jest to odlehlé, zastrčené místo, avšak jistě rozkošný koutek světa, jako stvořený

pro někoho, kdo hledal by osvěžení vzdálen jsa veškeré civilisace a bělochů, prostřed velkolepé, původní přírody.

V pohodlném voze, taženém 4 koňmi, opouštěli jsme záhy z rána Djokjakartu. Cesta sama neskýtá zvláštních půvabů, rozlehlé plochy zaujímají více jednotvárná pole cukrové třtiny, kterou tu pěstují s velikým úspěchem. Ovšem že domorodci

Domorodý jávský hřbitůvek u Mantjinganu; po straně levé zvedá kulatou korunu statná palma gebangová.
Fot. Domin.

pěstují v malém cukrovou třtinu po celém ostrově, jsouť velikými milovníky rozkrájených jejich lodyh, které se prodávají na každém trhu. A nechutnají skutečně špatně, jejich nasládlá chuť není nijak vtíravá.

Ve střední Jávě, která se vyznamenává sušším podnebím, jsou plantáže cukrové třtiny (hlavně vedle polí tabákových) rozšířeny široko daleko, i samotné savy ustupují tu do pozadí a ani výběr užitkových stromů není tak pestrý a rozmanitý jako v západní části ostrova. Proto kampongy mají tu klidnější

a méně barvitý ráz, z palem uplatňuje se hlavně jen kokosovník. Nádherné jsou houštiny stromovitých bambusů, zvláště černých, které domorodci zovou „bamboo china".

Na polích i při silnici pozorujeme život domorodců. Ženy pracují zde často více než muži, skutečně jako praví tahouni. Podél silnice bývají nádherná stromořadí s pěknou perspektivou, zvláště tamarindová.

Přeprava přes rozvodněnou, avšak nehlubokou řeku Opak.
Fot. Domin.

Zajímavější přerušení bylo jen při převozu nesmírně širokou, avšak nehlubokou řeku Opak, která teče však dosti prudkým proudem. S ohlušujícím křikem seběhla se snad celá ves, drobotina, dospělí i starci, vedle mužů též mladé i starší ženy, vypřáhli napřed koně a přepravili je na druhý břeh, nato pak celý mnohohlavý zástup sesypal se jako roj včel kol našeho kočáru a povzbuzujíce se pokřikem, až nám uši zaléhaly, pomalu přepravili nás na druhý břeh. Kde kdo řval a všichni se tvářili, jako by táhli s napětím veškerých sil, a zatím vlastně nikdo pořádně netáhl. V přetvářce a mimice dovedou býti Orientálci nedostižni.

V Mantjinganu byl již pro nás připraven prostranný pasanggrahan (státní útulna pro cestující hollandské úředníky). Jest tu rozkošná mořská zátoka s mohutným příbojem, který hází neustále s hukotem do výše bílé, vzpěněné vlny. Na východě jest zakončena divoce romantickými vápencovými skalami, jež

Písečné přesypy u Mantjinganu.
Fot. Daneš.

příkře spadají do moře, nakupivše pod sebou fantasticky seskupené, titanské balvany. K západní straně prostírají se na mnoho kilometrů pískové přesypy (duny) se zajímavou, ovšem jednotvárnou květenou.

Pobřeží i moře jest tu velkolepé ve své elementární, nerušené kráse, a koupání v mohutných vlnách příbojových báječné. Za půldruhého dne pětkráte šel jsem se koupat do moře, ráno již krátce po východu slunce, přehodiv si přes košili jen svůj plášť.

Nejskvostnější bylo to však před západem slunce, kdy sám jsem se koupal prostřed hučících vln, které mne co chvíli převalily mohutným nárazem. Západ byl nezvykle krásný, nebe hořelo červenou a zelenou barvou, poloukryté slunko zlatilo kraje mraků a vrhalo ve vysoko stříkající závoje a bílou pěnu krásné, stříbrné reflexy, zatím co v dlouhých pruzích odráželo se na hladině zářící zlato. A prostřed těch zpěněných vln, v jichž stříbřité

Svlačcovitá rostlina (Ipomoea pes caprae jako předvoj další vegetace na sypkých písečných dunách u Mantjinganu.
Fot. Domin.

pěně jsem se dočasně ztrácel, bylo tak nesmírně krásně. Na východě zvolna se pobřeží temnilo, kdežto v blízkosti a na západu vždy jasněji vystupovaly duny napřed slabě fialové, pak s červenavým odstínem, jako by z nich vyzařovalo sesílené světlo ztrácejícího se dne. A nahoře na obzoru zvolna ztrácely se pyšné kontury kokosových palem —

Zajímavo jest pozorovati, jak nová vegetace dobývá si půdy na sypkých dunách. Všechny rostliny, které se odváží na nejistou půdu těchto přesypů, jsou zvláštním způsobem vyzbrojeny

Domorodky dobývají na břehu mořském soli z mořské vody způsobem nadmíru primitivním.
Fot Domin.

a přizpůsobeny. Bývají pravidelně nízké, zato však mívají až na 10 *m* (a více) dlouhé kořenující lodyhy neb oddenky, jimiž se pevně zachytí, připravujíce tak cestu další vegetaci. Z nich zvláště zajímavý jest svlačec *Ipomoea pes caprae*, nazvaný tak proto, že zdáli se podobá otisku kozí nohy. Vedle něho jest tu rozšířena jedna šedobílá tráva (*Spinifex*) s nesmírně tvrdými stébly a pichlavými listy, jejíž veliké plodní koule vítr roznáší daleko široko. Také mnoho pandanů roste tu na pouhém písku.

Zapadlá domorodá vesnička u Mantjinganu, jejíž obyvatelé sotva kdy spatří bělocha. Fot. Domin.

Písečné přesypy byly sluncem tak rozpáleny, že jsme nevydrželi potulovati se po nich několik hodin. Naši bosonozí nosiči, ač přivyklí tropickému podnebí, musili je v krátku opustiti a vyhledati chladnější a vlhčí mořský břeh.

Domorodí obyvatelé živí se hlavně rybolovem a dobýváním soli, kterou připravují z mořské vody způsobem nadmíru primitivním. Rybáři vycházejí již za tmy, před východem slunce, na mořský břeh a rozhazují sítě lovíce ryby, jichž jest tu dostatek. Žraloci bohudík se tu neobjevují (aspoň tak říkali nám

domorodci a prudký příboj zdá se jim dávati za pravdu), a proto koupání jest tu zcela bezpečné.

Domorodci jsou tu velice chudi, ježto kraj ten neskýtá jim tak pestrého výběru tropických plodin jako v mnohých jiných částech ostrova. Pěstují tu skvostné palmy zvané „gebang“, z jejichž vějířovitých listů robí různá pletiva neb i velice trvanlivé, ozdobné nádoby na vodu, které mají nápadnou podobnost

Domorodec s nádobami, které jsou zrobeny z půlek palmových listů, a s kokosovou sběračkou. Fot. Domin.

s některými mořskými úlitami. Nezřídka vidíme rozložené půlky velikých listů na horkém písku, kde rychle schnou.

Solí, které zde dobývají, zásobují celý kraj a pěstují s ní též čilý výměnný obchod, aby vyhověli svým skrovným potřebám. Navštívili jsme domorodou vesničku, skládající se z malebných chalup, jež krčí se pospolu na břehu mořském v nehlubokém zářezu. Zdá se, že mnozí z nich dosud nespatřili bělocha. Aspoň nasvědčovaly tomu mnohé okolnosti, i jejich zmatek, údiv neb úděs, když jsme se jim přátelsky blížili nebo napřed vyslali svého

Vchod do rozlehlé jeskyně u Mantjinganu. Skalní stěna jest pokryta vápen ovým tuffem.
Fot. Domin.

domorodého průvodce, aby jim vysvětlil, že nepřicházíme se zámysly nepřátelskými. Chovali se jako nerozumné děti. Tu prchali před námi ve zmatku, i když jsem jim dával na jevo dobrou vůli rozhazuje mezi ně drobné mince, tu opět se povzdáli shlukovali rozhorleně reptajíce. Marně jsem se snažil s nimi se dorozuměti za tím účelem, abych zachytil fotografií několik zajímavých typů. Když již „nejstatečnější" se vzdálili a v uctivé vzdálenosti hrozivě se chovali, podařilo se mi sice zbývající utišiti, ale dříve, než jsem sklapl závěrku, vytrvali ze všech obdarovaných pouze jedna stařenka patrně se svým vnukem. Později ještě podařilo se mi nepozorovaně zachytiti jednoho muže ubírajícího se do práce na břeh mořský. Na rameni má na tyči zavěšeny nádoby, které jsou zrobeny velice jednoduše z listových půlek palmy gebangové.

V sousedství samotného Mantjinganu jest i pěkná sluj, jejíž černý vchod zřetelně se odráží od skalní stěny, pokryté vápencovým tuffem. I kořeny stromů bývají silně obaleny tímto tuffem.

V krajině té jest dosti divokých kanců, na které chtěli jsme pořádati noční hon, ale v posledním okamžiku po namáhavém dni dali jsme přece přednost měkké posteli. Zvláště dále v kraji působí kanci veliké škody. Jejich oblíbeným rejdištěm bývají hlavně rozlehlé plantáže cukrové třtiny.

Před odjezdem navštívili jsme ještě malebný domorodý hřbitůvek, nad nímž zvedá svou korunu palma gebangová.

KAPITOLA TŘICÁTÁ DRUHÁ.

Z Buitenzorgu do Djokjakarty.

Za krásného chladného rána unášel mne vlak z Buitenzorgu k jihu, kde ostré vrcholy sopek Salaku, Gedehu a Panggeranga vynikaly tmavými obrysy ze závojů hustých mlh, pokrývajících jako stříbřité mraky jich střední svahy a úpatí. Dráha vine se oklikami k nevysokému pasu mezi zmíněnými sopkami, stoupá pomalu k rozvodí a přenáší se po lehkých mostech železné konstrukce přes úzké propastné zářezy bystřin. Po obou stranách se rozkládají nesčetné zelené savy s mladou rýží a sestupují v malebných terasách až na strmý okraj hlubokých skalnatých roklí. Výše na půdě, teprve nedávno odňaté původní divočině, nastupují plantáže čajové s pravidelně rozestavenými keříky, a jen místy se udržel zbytek původní džungle tropické na ostrých žebrech skalních a po strmých svazích. Scenerie podél cesty se neustále mění; Salak zůstává pozadu na severozápadě a Gedeh a Panggerango objevují se nám vždy v nové poloze. Dráha přechází z jich západního úpatí na jižní. Krátké zastávky na malých stanicích i delší, jako v městech Soekaboemi a Tjiandjoeru, dodávají změny pestré a vítané cestujícím; nádraží jsou plna Sundánců obojího pohlaví i zástupů dětí. Šály a kazajky veselých, ba křiklavých barev sluší dobře ztepilým postavám s veselou tváří, stále ochotnou smáti se a štěbetati. Ženy s koši na hlavách nebo v rukou prodávají ovoce nebo různé lahůdky, určené pro domorodé cestující druhé nebo třetí třídy. Děti hromadí se před okny evropských oddělení a snaží se vylouditi nějaký dárek posunky, poklonami, žerty i kotrmelci.

Zařízení druhé třídy je zcela pohodlné, v první třídě jezdí pouze státní hodnostáři, něco bohatých plantážníků, kteří rádi se chlubí přepychem, angličtí a američtí turisté, z domorodých předáků pak jen regenti krajů, obyčejně potomci knížat někdy samostatných. V druhé třídě jezdívají také zámožní Číňané i vyšší domorodí úředníci; neníť tu přísného oddělení bělochů od barevných, neboť Evropané, zejména Hollanďané usedlí na Jávě, chovají se k domorodcům i k Číňanům mnohem lidštěji a snášelivěji, nežli Anglo-američané. Propast společenská mezi plemeny není tu tak hrozná jako jinde, míšenci z bělocha a domorodky nebo Čiňanky, jsou-li otcem uznáni za vlastní, požívají práv plnokrevných Evropanů a spravují často i vysoké hodnosti ve službě státní i soukromé. Ve třídě třetí bývá již bělochů málo; převládá domorodé i čínské publikum, ženy a muži bývají ve zvláštních odděleních a zařízení je asi takové jako u nás vozů třetí třídy. Ve čtvrté třídě sedí a leží na zemi. Sedění na bobku nebo s nohama křížem je pro Javánce mnohem přirozenější nežli na lavici s nohama dolů. Domorodec i lepší třídy a často i Číňan rád si dá aspoň střídavě jednu nohu pod sebe, a není-li v oddělení bělochů, zkříží si také i nohy na lavici.

Za Tjiandjoerem vlak projíždí pískovcovou vysočinou preangerskou. Je to nehostinný rozervaný kraj ostrých srázů a hlubokých propastných debří bystřin, který se odtud táhne až k jižnímu pobřeží, jež lemuje širokým pruhem území málo známého a nehostinného. Na pískovcích zejména při jižním pobřeží, spočívají vrstvy vápence, které spadají útesy k moři a obsahují četné jeskyně, útulek vlaštovek salangan, jichž hnízda se loví pro státní monopol. Nehostinná vysočina až k jižnímu pobřeží dosud jest málo zalidněna a zůstává stále ještě útočištěm a velkým lovištěm divoké zvěře. Tygři a divocí buvoli bývají tu nejhojnější kořistí bohatých lovců, zřídka ještě podaří se zastřeliti i nosorožce (badak), který již jest na vymření. Z knížecích hostů vzpomínají na Jávě zejména návštěvy nynějšího cara, ještě jako velkoknížete následníka, a arcivévody Františka Ferdinanda d'Este. Pro lovecké výpravy těchto vysokých hostí děly se nesmírné přípravy, jichž detaily zajisté zůstaly knížatům samým neznámy, neboť pak sotva by si byli mnoho domýšleli na skvělý výsledek svého lovu.

Četné tunely a hluboké zářezy dovolují málo výhledu na

neplodné srázy; jen tu a tam i sem již pronikla kultura; dna údolí poněkud širší, a svahy méně příkré jsou pokryty úzkými terasami sav, šťavnatě zelených. Povodně a strže často ničí v takovýchto místech dílo rukou lidských a jen přelidnění, skutečná nouze o půdu dohání obyvatelstvo, aby vzdělávalo půdu i v polohách takových.

Studené jezero v krateru Tangkoeban Prahoe.
Fot. Daneš.

Slunce praží zle mezi skalami a je skutečnou úlevou, když po poledni vyjíždíme na širou rovinu band engskou. Je to nesmírná zelená plocha rovná jako stůl; jediné kulturní lesíky vesnické přerušují její jednotvárnost, neboť obruba horská v mlhavé dáli nikterak oku neimponuje. Jsme již přes 700 m. vysoko, svěží horský vánek provívá otevřenými okny, veškeří cestující jeví nový zájem o život, vzmáhá se chut vyměňovati dojmy a baviti se hrami.

Delší zastávka v Bandoengu, hlavním městě residentství „preangerských regentství", dopřeje nám trochu procházky po nádraží. Výhled na sever obsahuje sopky vysoké nad 2000 *m*; mezi nimi proslulý vulkán Tangkoeban Prahoe se dvěma nádhernými krátery. Tvary těchto sopek jsou kužele, nízko zkomolené, se základnou tak širokou a svahy tak povlovnými, že bychom nikdy neodhadovali jich výšku na půldruhého tisíce metrů nad našim stanovištěm. Zdají se skutečně velmi nepatrnými pro horského turistu nezajímavými kopci. Všude až k vrcholům kryje je temný háv pralesa, nikde neprosvitá holá skála.

Za Bandoengem přisedl ke mně ve vlaku příjemný starý pán a za chvíli jsme byli v plném proudu rozhovoru. Byl to zámožný obchodník, Australan ze Sydneye, cestující na Jávě za obchodem i pro zotavení. Byl to první pravý Australan, s nímž jsem se na cestě setkal. Zalíbil se mi znamenitě svým chováním i názory, prostými oné zvláštní anglické povznešenosti; s velikou pozorností poslouchal o našich cestovních plánech, velebil Australii s opravdovou horoucností dobrého vlastence a ujišťoval mne, že budeme jistě všude přijati co nejlépe. Jávská kuchyně nedošla nikterak jeho přízně a o mravech tamních bělochů vyslovoval se velmi drasticky a opovržlivě. Pohostili jsme se navzájem čajem a banány. Na malé plody „doekoe", které vypadají skoro jako šípková jablíčka, díval se můj soused s pohrdáním, mně také nezachutnaly.

Z Bandoengu dráha zase stoupá, opouští rovinu a vniká mezi velikány, které svírají ve svém středu nádhernou kotlinu Garoetskou. Tato právě tak jako rovina Bandoengská byly až do nedávné doby vyplněny jezery, jež tu zanechala mocné usazeniny. Do Garoetu odbočuje trať z Tjibatoe; na trati hlavní brzo nastává povlovné klesání k nížině při jižním pobřeží Chmurné velikány sopečné mizejí a znova jsme v labyrintu pískovcové vysočiny tak rozervané, že jen řídce viděti proužek rovné půdy. I kopce, ač jsou to zbytky někdy ploché vysočiny, mají uzoučké, ostré hřebeny a mnoho holých srázů svědčí o hojnosti častých strží. Stavba dráhy byla tu velice nákladná; bylo třeba mnoho mostů, galerií a tunelů a také udržování je velmi drahé.

Máme za sebou vysoký horský kraj se svěžím vzduchem a znova se dostáváme do nížiny, odkud více a více proniká těžký

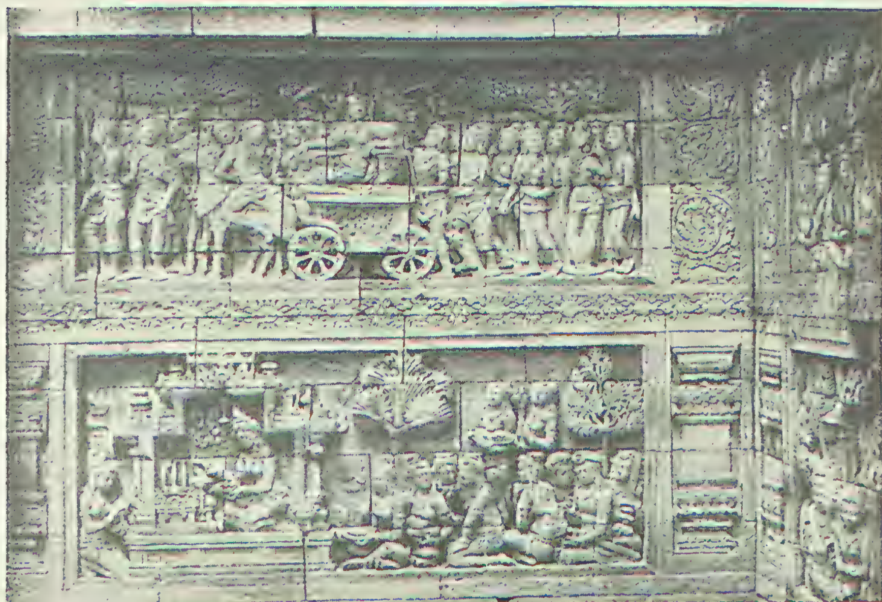
dusný dech močálovitých pralesů, jenž tělo zmalátňuje a obestírá i mysl chmurami, kterých se marně snažíte zbaviti. Podél trati samá zarostlá bařina, houštiny bambusové a divočina pralesa; jen zřídka na malé ploše sušší půdy několik bídných chatrčí.

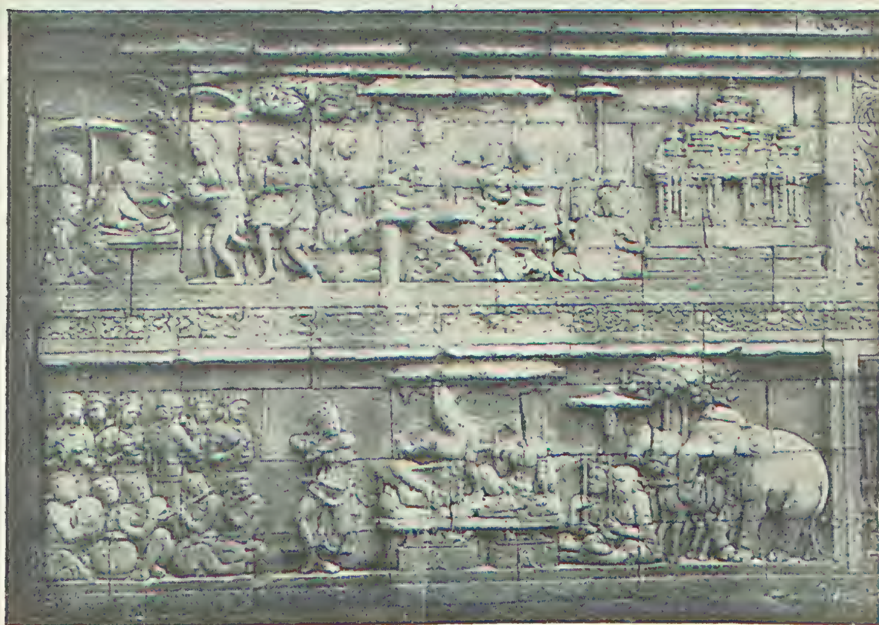
Konečně k večeru přijíždíme k Maosu, své noční stanici. Vlaky na Jávě jezdí pouze ve dne, aby prý služba byla spolehlivější a nebezpečí se zmenšilo. Proč právě v Maosu se přenocuje, bylo mi hádankou. Ležíť stanice ta prostřed rozsáhlých bažin, kde vzduch, nasycený výpary z hnijících močálů, je přímo otravný a roje moskitů přinášejí každému zlé předtuchy zimnice. Nedaleko při jižním pobřeží chráněný ostrovem Noesa Kambangan od vlnobití, leží Tjilatjap, jediný skutečně významný přístav na jižním pobřeží, zároveň však zle pověstné semeniště malarie a skutečný hrob Evropanů.

Ani domorodé obyvatelstvo z okolí Maosu nevypadá dobře a zřízenci dráhy spotřebují velmi mnoho chininu na náklad státní. Jediným důvodem proto, že se centrální stanice tak důležitá postavila na půdu tak nepříznivou, bylo, že trať v močálovité půdě stále se ssedá, a tak hrozí často neočekávané přerušení jízdy neb i nebezpečí. Proto bylo třeba, aby hlavní stanice byla prostřed nebezpečného pruhu, odkudž možno provésti přehlídku trati před výjezdem vlaků na obě strany.

Na štěstí noc nebyla tak zlá. Obrnil jsem se profylakticky dávkou chininu a přestál jsem bez následků neskromné množství pichů, které jsem utrpěl již z večera. Moskitové sítě na postelích byly velmi solidní, jak se slušelo na vzorný erární hotel, a tak bylo docela příjemno naslouchati vzteklému bzučení krvelačných nepřátel, dokud se nepodařilo únavě přivoditi spánek za pomoci ventilátoru.

Ošívajíce se před moskity a rozbručeni pro ohavnou kávu k snídani usedli jsme o šesté ráno do vlaku s milým Australanem a brzo upoutala plnou naši pozornost změna scenerie. Trať projíždí k východu rovinou, tu a tam močálovitou, jinak však velmi dobře vzdělanou a přehustě obydlenou. Nepřetržitá téměř řada kampongů čili déss, domorodých vesnic, táhne se podél hlavní cesty a háje kokosové tvoří nepřetržitý pruh zejména na straně jižní. Na severním obzoru poutají oko vysoké sopečné vrchy, jež všechny vysoko převyšuje druhý nejvyšší vrchol Jávy, štíhlý kužel Goenoeng Slamat. Má skoro tři a půl tisíce metrů výše;

Skulptury vytesané z tvrdého sopečného kamene na pyramidě Boroboedoeru a představující výjevy ze života Buddhova.
Fot. Domin.

jeho kráter sice právě nekouří, celá však horní třetina kužele je bez vegetace a hnědošedá barva holých skal a strusek docela mile kontrastuje s těmi nesčetnými odstíny zeleně, které až dosud naprosto ovládaly výhled na všech stranách.

Brzo za Maosem poznáváme již na mapě, že přecházíme z oblasti, obydlené Sundánci, do území vlastních Javánců. Řeky a potoky, označené na sundánském území vždy slovem „tji" slují odtud „kali", „tji Tadjoem" a hned pak „kali Serajoe" Také obyvatelstvo samo je jiného rázu nežli v residentství preangerském, kterým jsme projížděli předešlého dne.

Veselí Sundánci v šatě křiklavých barev dali místo pravým Javáncům, kteří, ač jim podobni vzrůstem i typem tváře, hledí vážně, ba zasmušile a mají raději barvy tlumené jak pro sarong tak i pro halenu (klambi). Ženy vypadají uboze proti Sundankám; ani jednotvárná modrá barva jich kazajek jim nesluší a zvyšuje pochmurný a apatický výraz jich tváří.

Jsme už v oblasti, která ještě před osmdesáti lety náležela sultanátu Djokjakartskému; na první pohled je nápadno, že lid domorodý s mnohem větší úctou chová se ke šlechticům, jichž nemálo jede vlakem. Šlechtici jsou nyní zpravidla úředníky hollandské správy, mají úřední kabát černý se zlatými knoflíky a výložkami, jemný sarong, na hlavě těžký plstěný klobouk se širokou střechou, pokrývající jen přední část hlavy, aby bylo viděti pestrý batikový šátek uměle složený a zavázaný nad týlem. Pánové tito vynikají volným, majestátním a zároveň jemným chováním, používají první nebo druhé třídy, kouří dobré doutníky a sedí ze široka s bosýma dobře umytýma nohama, jichž prsty bývají ozdobeny kovovými proužky. Jsou dobře živeni, často otylí, zjev velice řídký u prostého lidu, který se živí velmi skromně.

S jakou grandezzou skutečnou a neaffektovanou přijímá takový pán hold svých průvodců, kteří sedí poníženě na bobku vedle vlaku, dokud neodjede, pokorně vyčkávajíce jeho rozkazů! Plíživým pohybem hadovitě se choulíce k zemi podávají mu čehokoliv potřebuje, a kdykoliv jeho vznešené oko spočine na některém z nich, ihned zdvíhají k ústům ruce pokorně sepiaté. Týž pohyb „simbah" vykonávají, kdykoliv mluví s pánem před počátím a po skončení svého výkladu. Někdy dokonce i mezi řečí,

chtějí-li zvláště upoutati pánovu pozornost na jistý bod důležitý, nebo snad prosbu.

V první chvíli působí to na cizince skutečně komicky, že vznešení pánové chodí stále bosi, třeba pocházeli z blízkého příbuzenstva mataramských císařů, kdysi blízkých bohům. Liší se tím od nižších zřízenců domorodých v železniční službě, kteří velmi rádi nosí sandály na boso nebo navlékají i punčochy a boty původu evropského.

Skoro nepozorovatelně vlak ponenáhlu stoupá z nížiny do nevysoké vápencové pahorkatiny. Tu a tam se objevují pahorky skoro holé; bílé balvany a ploty kamenné jsou něčím novým. Zatím vysoké sopky na severozápadě a s nimi Goenoeng Slamat mizejí za hornatinou podobnou preangerské, která tu od jižního pobřeží vniká daleko do nitrozemí. Netrvá však dlouho a již vystupují nedaleko na východě sbratřené kužele sopek Merapi a Merbaboe, které vévodí východní části střední Jávy. Vysoký most přenesl nás přes hluboké údolí řeky Proga, a brzo jsme opět na rovině, kde prozrazují skoro nepřetržité lesíky četných vesnic, že jsme již v přeúrodné rovině, jejímž středem jest Djokjakarta. Djokjakarta, sídlo sultána, potomka slavné císařské dynastie mataramské říše, dědička staré slávy javánské, střediště kraje, v němž stojí nejslavnější památky jávské historie a kultury.

KAPITOLA TŘICÁTÁ TŘETÍ.

Djokjakarta.

Bylo ještě ráno, teprve po deváté, když jsem se rozloučil s milým Australanem a opustil vlak, který až se západem slunce dokončí svoji denní pout v Soerabaji. Ubytoval jsem se v hotelu „Toegoe", blízko nádraží, a po krátkém dohovoru s majitelem který mi vždy za opětovného pobytu s velkou ochotou vycházel vstříc, jel jsem k residentu s doporučujícím listem, vydaným jménem generálního guvernéra. Residenti na Jávě a v ostatních krajinách nizozemské Indie jsou správci provincií a, ačkoliv mají pouze hodnost plukovníka, jest moc jejich velmi značná. V Djokjakartě (krátce Djokja, dle výslovnosti domorodců Džokčá) i v sousední Soerakartě je postavení residentů obtížnější nežli kdekoliv jinde, neboť třeba, aby aspoň na venek byli ve shodě s domorodými panovníky, jichž auktorita nesmí býti zlehčena v očích lidu, a jichž pomoc povinnosti nizozemských úředníků značně usnadňuje, ale zároveň komplikuje. Jako resident přidělený sultánu djokjakartskému, tak i soused jeho v císařství Soerakartském čili „Solu", jak stát ten po hlavní řece se nazývá, jsou titulární generálmajoři, rovní vojanskou hodností panovníkům, kteří mají totéž titulární postavení ve službě nizozemské. Vzájemné postavení panovníka a residenta je v patriarchální etiketě vyjádřeno tím, že sultán nebo císař chovají se k residentu jako k otci, ke generálnímu guvernéru pak jako k dědu. V krajích jsou asistent residenti „staršími bratry" domorodých regentů.

Památky staré slávy hindustanské v Djokjakartě.
Fot. Domin.

Byl jsem uveden do soukromé úřadovny residenta, jenž ochotně prohlásil, že dá telefonický rozkaz asistentu residentu ve Wonosari, aby mi poskytl veškeré potřebné a možné pomoci, zároveň však netajil svého uspokojení, že netoužím býti přijat v audienci sultánem. K mému cestovnímu plánu mi resident doporučil, abych odjel do Wonosari povozem a tam teprve zařídil vše do podrobností.

Úřední budova se širokými verandami i soukromá residence nejvyššího úředníka jsou u malého parku, který jest ozdoben groteskními sochami, zachráněnými z poloztroskotaných chrámů periody hinduistické i buddhistické. V sousedství residence je malé lapidarium, chráněné střechou od rušivého působení povětrnosti, sbírka skutečně hodná intensivní pozornosti cizinců. Mnoho skulptur je velmi dobře zachováno a jsou to většinou monolithy, někdy značných rozměrů.

Park sousedí s hlavní třídou města, která vede přímou čarou od nádraží až ke kratonu, dvoru sultánovu. Proti parku na druhé straně je pevnůstka ohrazená vysokou zdí, kde bytuje hollandská posádka. Krušné doby, kdy několik setnin tu chovaných musilo býti stále na stráži proti zradě domorodého panovníka a přepadení, již dávno pominuly. Posádka značně ztenčená vede nyní život velmi idylický a není mnohem lépe ozbrojena, nežli tělesná garda sultánova, která zůstala ještě z okázalých odznaků panovnické moci.

Hlavní třída v Djokjakartě je z nejkrásnějších ulic v jávánských městech vůbec. Širokou jízdní dráhu lemují pohodlné chodníky pro pěší a fíkovníky nesmírných rozměrů a podivných tvarů dodávají skoro celý den libého stínu. Blízko nádraží přiléhají k hlavní třídě pohodlné domy evropských rodin ve stinných zahradách, dále směrem k residenci a ke kratonu po jedné straně domy s krámky obchodníků i řemeslníků, na druhé rozsáhlé tržiště.

Djokjakarta je od pradávna proslavené sídlo národního uměleckého průmyslu jávánského, a proto i návštěva tržiště je tu mnohem zajímavější nežli jinde. Sklady obchodníků chráněny jsou stříškami od slunce i deště, v úzkých průchodech stále hemží se směsice lidí, a kde jen trochu více místa, hned se usadí chudinký prodavač s trochou ovocem, po uzdry uměle pletenými z různých vláken nebo s domorodou přenosnou kuchyňkou.

Lepší krámky i zde mají jen Číňané a ani většina domorodých obchodníků není nic jiného nežli ubozí překupníci, úplně zaprodaní Číňanům. Možno tu kupovati krisy, národní to javánské dýky, pravé starobylé, vskutku uměleckého provedení a velké ceny, ale i hojný laciný brak. Ozdobná ostří kopí, podobné práce jako krisy, pravé látky batikované, vždy tlumených barev a arabeskovitých nebo symbolických vzorů, rohože vzácné umělé práce i tašky a pouzdra z různého materiálu rostlinného jsou tu v množství a výběru větším nežli v jiných městech javánských. Neradno dáti se v nákupy bez pomoci dobrého znalce, zejména jde-li o předměty značné ceny; smluviti původní cenu na polovinu, ba i na čtvrtinu podaří se velmi často, byť i nejste přílišnými virtuosy ve smlouvání.

Krámky podél chodníku hlavní třídy obsahují v pestrém výběru zejména panáky, „wajangu", národního loutkového divadla javánského. Tu a tam jsou to nákladné figury přeuměle vyřezané z buvolí kůže a pestře pomalované; většinou jsou však pouze napodobeniny z tvrdého papíru, na pohled také sice ozdobné, ale mnohem méně trvanlivé a nepoměrně lacinější. Nová pěkná figura z buvolí kůže je nejméně za 10 hollandských zlatých, kdežto papírové mají cenu od desíti do padesáti centů.

Wajang, divadlo je z nejrozšířenějších a v kulturním ohledu také nejzajímavějších zábav javánských. Rozeznává se několik různých provozování. Na dvorech domorodých knížat a jich nástupců, regentů krajských v hollandské službě, provozuje se při slavnostních příležitostech topeng, představení, v nichž vystupují herci maskovaní, a wajang orang s herci nemaskovanými. Dále jest několik způsobů hry s figurami řezanými ze dřeva s fantastickými hlavami podobného tvaru jako masky při „tepengu". Tyto způsoby však nejsou příliš rozšířeny, a proto se naskytne cizincům jen za zvláštních okolností příležitost uzříti je; zato „wajang poerwo" s figurkami koženými nebo papírovými je daleko nejpopulárnější. V každé vesnici mají takový wajang a správce jeho „dalang", který provozuje představení přednášeje předlouhé kusy dramatické dobře namemorované, má výsadní vážené postavení v domorodé společnosti vesnické. Bizarních typů jsou figury wajangové: zobrazují tvory lidem nepodobné, fantastické, zkarikované. Z jakého důvodu je tomu tak, není dosti jasno. Bylo-li tomu tak již původně, mají-li podivné ty

Pouliční krámek s pamlsky a tabákem (waroeng).
Fot. Daneš.

typy základ již v původní, pradávné fantasii doby, kdy ještě indické vlivy nepronikly, či byly-li typy ty dány figurkám teprve, když se islam rozšířil, a vyhovělo se zákonu koránu, aby se nezobrazovaly podoby lidské, je zcela neznámo. Tolik je jisto, že na reliefech náboženských staveb indické kultury wajangu není, což svědčí o tom, že wajang je prvkem indické kultuře opravdu cizím. Něco podobného wajangu jávánskému udrželo se i v Siamu, ale zdá se, že spíše Jáva je původní jeho vlastí.

Navrátiv se do hotelu byl jsem mile překvapen, že ochotný jeho vlastník byl již s to, aby vyplnil důležité moje přání, které jsem mu hned po ránu projevil. Potřeboval jsem si najmouti sluhu, který mluví trochu anglicky a zároveň je schopen býti mým tlumočníkem s domorodým obyvatelstvem. Dobře jsem si byl vědom, že má znalost malajštiny je příliš malá, abych na ni spoléhal, a pokusy učiti se jávánštině mne pouze přesvědčily, že bych daleko s touto řečí při nejlepší vůli nedošel, aniž bych se vystavil posměchu nebo vážnému nedorozumění. Jávánština skládá se ze dvou velmi různých nářečí, „ngoko" mluví se k lidu prostému, „kromo" k stejně nebo výše postaveným. Kromo má pak zase několik různých odstínů, nejvyšší z nich je nářečí, jehož užívá se k oslovení panovníka. Tato komplikovaná složitost řeči ve smyslu kastovnickém je nejvýmluvnějším výrazem dokonalosti formální kultury jávánské, která i pro pravého anglického gentlemana jest vzorem daleko nedostižným. Nuance ve frázích a osloveních jsou však tak přesně odstíněny, že ani holandští úředníci, ač mají přísné zkoušky z jávánského jazyka, neodvažují se mluviti „kromo", aby neurazili osob stejně nebo výše postavených a neučinili se směšnými. Mluví s nimi vždy malajsky, neboť malajština je pro jávánského šlechtice právě tak řečí cizí, naučenou, jako pro Evropana. Ostatně tato malajština, která se mluví jako dorozumívací řeč v celém souostroví, je pouze jargon, zbavený všech finess pravé malajštiny asi tak, jako lingua franca v Levantě nebo pidgin english barbarských národů.

Hotelier pan Herscheit uvedl mi mladíka prostřední, suché postavy, oděného v laciný sarong a pruhovanou halenu (klambi) i projevil ochotu, že bude svědkem naší úmluvy. Můj budoucí sluha jmenoval se „Bonso" a první dojem nebyl právě špatný. Tvář jeho měla inteligentní, dosti zchytralý výraz a oči mu sví-

Staré fíkovníky, jichž kmeny jsou obrostlé vzdušnými kořeny, na ulici v Djokjakartě. Fot. Domin.

tily, jak se mi zdálo, šibalstvím. Byl jsem rád, že jsem měl v hotelierovi svědka a zároveň pomocníka v jednání. Umluvili jsme, že Bonsa vyzkouším ve dvou příštích dnech a pak teprve, budou-li obě strany spokojeny, že půjde se mnou na neurčitý čas za týdenní mzdu 10 hollandských zlatých.

Odpoledne jsem strávil projížďkou po městě a po „kratonu". Město je velice rozsáhlé a skládá se i s kratonem vlastně z velkého počtu kampongů čili déss domorodých, které těsně k sobě přiléhají. Jen menší část spojeného komplexu zaujímá město vlastní podle našeho pojmu. Celá Djokjakarta má na 100.000 obyvatelů. Kraton zaujímá obydlí sultána a jeho tisícihlavého dvoru. Nežádal jsem o povolení prohlídky vnitřního kratonu, ani audience, jež vyžaduje čekati několik dní; spokojil jsem se vnějšími dvory a návštěvou rozvalin „vodního hradu". Tato zřícenina jakkoliv romantická v hávu vegetace bujně tropické, která malebnost její výhodně zvyšuje, naprosto nemá ceny umělecké. Nelze se nediviti, jak sotva před stopadesáti lety mohl panovník, jenž měl v blízkosti ukázky znamenitého umění svých předků, postaviti si letohrádek tak nevkusný a ponurý; chodby a místnosti jsou temná sklepení, jaká by se hodila spíše za vězení a mučírny, než za oblíbenou residenci sultána ve společnosti nejmilejších jeho žen. Nádrže, které byly lázněmi, jsou pokryty vodní vegetací a nádherné květy leknínu odškodňují nás za výpary ze stojaté vody, urážející jiný smysl.

Nápadná jsou rozsáhlá travnatá prostranství mezi vnější zdí a vnitřními odděleními kratonu. Jsou to náměstí, jež slují „aloen-aloen" všude na Jávě, a ozdobena jsou nízko přistřihanými mohutnými stromy posvátného fíkovníku waringinu. Tento tvar přistřihaných stromů je typický pro Djokjakartu i Soerakartu; je patrně přežitkem z říše mataramské.

Stará sláva sultánovy residence vadne však a oprchává i v nejvýmluvnějších odznacích moci asijských despotů. Prostorný otevřený chlév pro slony chová pouze jednoho místo tří a zvěřinec obmezuje se na několik mohutných pardalů. Ani jednoho tygra nemá už sultán djokjakartský; již před lety tento královský nepřítel kultury vymizel z panství sultanátu a rychle za ním spěje k neodvratnému konci moc a sláva despotů, jichž výsadou bylo těšiti se pohledem na tygry v jich zajetí, na zápasy

tygrů s buvoly nebo kopinníky, provozované do nedávna s pravou orientálskou pompou a nádherou!

Sta a sta obydlí plní rozsáhlé prostranství vnějšího kratonu, od pěkných, výstavných domů s obšírnými verandami obydlí to vyšších hodnostářů, až k polorozpadlým chyším nejnižších služebníků, žijících z milosti sultánovy neb jeho dvora. Kolem nich stojí malé houštiny banánů, palmy kokosové i arekové pnou se do výše, tu a tam jest i políčko yamu, právě tak jako ve vesnicích na javánském venkově. Početnost rodiny sultánské vysvětluje přítomnost těchto tisíců; starý sultán má sám asi sedmdesát dětí, korunní princ přes dvacet a počet osob náležejících do nejužšího kruhu rodinného jest asi tisíc. Příbuzenství se sultánem dává šlechtictví, ale pro štěstí země jen do osmého kolena. I tak jest darmochlebů, tyjících v nečinnosti z práce ujařmeného lidu dost a dost. Značný počet šlechticů ovšem spravuje veřejné úřady i dvorské hodnosti, nejbližší však příbuzní sultánovi trpí příliš dlouhou chvílí od té doby, co jsou hromadné popravy znemožněny a není tygrů pro zápasy a štvanice. Je veřejným tajemstvím, že mnozí princové snaží se zvýšiti své dotace ze sultánské civilní listy děláním falešných peněz. Trhy v Djokjakartě a v Solu hemží se mincemi primitivního rázu, třeba že přibližně rovnými cenou pravým penízům stříbrným, a snadno tu udati veškeré padělky, které ovšem neradno nositi s sebou za hranice těchto domorodých států. V Djokji nebo v Solu vezme skoro každý stříbrné mince beze zkoušení, jinde však je podrobí příjemce pečlivému zkoumání, a skoro vždy vrátí třeba po dosti dlouhých úvahách to, co se mu nezdá pravým, nepodařilo-li se vám včas zmizeti mu z dohledu.

Procházka hlavní třídou v Djokji hlubokým stínem fíkovníků je vždy příjemná a zajímavá obchodními i tržními scénami, téhož asi rázu jako v jiných městech Jávy. V určitých hodinách však poskytuje podívanou na hodnostáře táhnoucí do kratonu, nebo vracející se domů; něco takového lze viděti již jen zde a v Solu. Dvorský kočár zdobený zlatem s eskortou pestře vystrojených hodnostářů lze viděti jen za řídkých slavnostních příležitostí; tu a tam se však mihne povoz některého prince nastrojeného v dvorském kroji domorodém nebo někdy v hollandské uniformě. Často se blíží kratonu na koni dobré krve bosý, ale pečlivě vystrojený hodnostář, dobře vykrmený, s černou,

zlatem lemovanou čepicí v podobě vysokého tuhého fezu na hlavě, kolem něho a za ním zástup služebníků s odznaky jeho důstojností a různým nákladem. Čínský slunečník (pajong) šířkou zlatého pruhu naznačuje třídu důstojnosti vlastníka a je vždy nezbytným jeho úředním odznakem. Menší šlechtici jdou pěšky a počet osob je provázejících výmluvně hlásá jich důstojenství; nejnižší, dvorští „mantri" čili dohližitelé mají jen jednoho služebníka nesoucího slunečník, zatím co pán kráčí, velebně opíraje se o kopí, jehož zdobené ostří pokryto je dřevěnou pochvou.

Často mi přišlo na mysl, když jsem pozoroval tyto dvořany, zda před lety kráčívali též tak klidně jako dnes, když ještě krvežízniví předkové nyní krotkých a bezmocných panovníků se zálibou dávali mučiti a pobíjeti všechny, kdož se jakýmkoliv způsobem provinili proti jich rozmarům?

Vedle sultánova dvora je Djokjakarta sídlem samostatného knížete s titulem „Paku Alam", který obdržel část bývalého panství sultánova odměnou za věrnost Hollanďanům za velkého jávánského povstání v letech 1825—30. Nynější Paku Alam má velký zájem o zachování starých jávánských uměleckých řemesel a osoby jím zaměstnané pracují ještě podle starých method a s původním, nefalšovaným materiálem. Dr. Groneman, bývalý osobní lékař sultánův a místní archaelog značných zásluh o zachování památek indické kultury, uvedl mne za mého pobytu v Djokji ke kováři knížete, když právě začal kovati nový kris. Na stole opodál kovadliny vyloženy jsou oběti, květy a různé plody, které mají odvrátiti účastenství zlých duchů a získati novému krisu pomoc dobrých, aby působil jen podle práva a ve prospěch vlastníkův.

Čtyry asi 3 *mm* silné a decimetr dlouhé plátky oceli a jeden tenčí plátek „pamoru", meteorického železa s příměškem niklu, jsou zárodkem umělého krisu; kovář je rozžhaví, „pamor" prostřed mezi dvěma a dvěma ocelovými — a roztepe v jeden dlouhý pruh, který rozkrojí zase v pět dílů a kování se opakuje. Výroba dobrého krisu žádá asi 14 dní, neboť tepání se opakuje tak dlouho, až je plátek pamoru roztepán asi na tři sta proužků, které se liší na hotovém krisu vždy leskem a světlejší barvou od okolní oceli a dávají velmi krásné ornamenty různého způsobu ne nepodobné práci damascenské. „Pamor" čili meteorické

Allegorické skulptury vytesané v tvrdém kameni na pyramidě Boroboedoer.
Fot. Domin.

železo kupuje se za drahé peníze ze Sola, kde má dvorský kovář krisů zbytek velkého meteoritu, který po staletí slouží k výrobě pravých krisů. Jelikož cena pravého pamoru stále roste se zmenšošováním původní zásoby meteorického železa, Dr. Groneman uvedl do výroby krisů nikl z Kruppovy továrny v Berndorfu. Jelikož poptávka po krisech zejména po laciných roste, získána tak možnost udržeti výnosnost namáhavého a cenného řemesla, které by jinak pro drahotu původního materiálu a tedy i výrobku sotva došlo širší přízně. Stojíť již dýka kris s „pamorem" z niklu Kruppova 30 až 40 zlatých hollandských a to jen z protekce, ostří ke kopí pak 12 až 15 zlatých. Nepřátelé Gronemanovi vytýkají mu tento hřích proti pravosti krisů, ale mají pravdu jen do jisté míry, neboť zachování starodávného cenného řemesla proti konkurenci neumělých padělků bude zásluhou samo o sobě, ovšem povede-li se tou měrou, jak Dr. Groneman doufá.

Rád jsem navštěvoval při opětných svých pobytech v Djokjakartě doktora Gronemana. Je to nejstarší člen evropské tamní kolonie, stařec skoro osmdesátiletý, plný síly a svěžesti tělesné a duševní. Mnoho jsem slyšel od něho o nezapomenutelném Junghuhnovi, mnoho o minulosti Djokjakarty a o historii jávské. Starý pán trpce si stěžoval, že jeho dlouholetá práce se starožitnostmi indické kultury nebyla doceněna, s ohněm pronášel své repliky proti nepřítomným svým odpůrcům a dštil i sírou na oficielní zástupce vládní, kteří mu poslední dobou odpírali pocty, kterých se mu dříve vždy dostávalo jako životnímu lékaři sultánovu.

Doktor Groneman má nádhernou sbírku javánských výrobků uměleckých a zejména krisů. Jeden zvláště vzácný dostal darem se svou chotí, domorodou šlechtičnou, příbuznou sultánovou. Mnoho mi vyprávěl starý pán i o sultánovi i jeho rodině. Dobře si pamatuji scénu, kterou mi později líčila i ta dáma, jež byla při ní hlavní osobou.

Při cerklu po tabuli promlouvá sultán k damám evropským chotím nejvyšších úředníků a velebí štěstí rodinné. „Já mám sedmdesát dětí sám," praví starý pán, „kolik máš ty," ptá se korunního prince. Korunní princ pronese číslo — něco přes dvacet — a starý pán se šťastným úsměvem obrátí se k oné dámě „a kolik vy máte dětí, milá paní?" „Se studem a uzarděním od-

pověděla jsem, že žádných, a sultán zaražen pronesl jako útěchu přání, že bůh jistě ještě nějaké nadělí. Věděla jsem, že je na to po dvacetiletém manželství trochu pozdě, ale přece jsem chápala tu nelíčenou soustrastnou účast starého pána, který jako všichni Orientálové vidí v bezdětnosti kletbu.“

Hotel Toegoe v Djokjakartě zůstává mi v milé upomínce. Často se mi vrací v mysl nejen jeho vzdušná rozlehlá jídelna, kde mne po špatné rýži v kraji čekávala dobrá bohatá kuchyně a láhev dobrého vína, nejen vzdušné stinné pokoje o těžkých masivních zdech s otvory pod stropem a verandy, v nichž možno se rozložiti v hlubokém negligé na širokých pohovkách s dlouhými opěradly pro nohy, nýbrž i pozorování domorodců, kteří přecházeli a ve chvílích prázdně zaměstnávali oči lenivé čísti.

Tichým krokem plížili se prodavači krisů, prostáli často chvíli nežli si dovolili tichým hlasem žádati o vaši pozornost, pokorně a prosebně vztahovali ruce, s plačtivým výrazem v obličeji smlouvali a odcházeli plížíce se pozadu, až se dostali z dohledu. Domorodí sluhové hotelu rádi použijí prázdné chvíle, aby si někde ve stínu zahráli nějakou hru s dřívky, patrně asi dosti hazardní, neboť zájem jejich bývá někdy velmi rozčilený. Domorodé ženy přicházejí, prodávají sarongy, pravé batiky, i bezcenné fabrické výrobky, nebo rohože, pracované velmi uměle. Usednou na schody před verandou a nedají se odbýti, prosí se sladkým, pokorným úsměvem vždy znovu a znovu, až posléze povolíte, zboží si prohlédnete a dáte si něco vnutiti za značně sníženou cenu. Máte pak oba radost, Evropan, že už má pokoj a že udělal něco jako dobrý skutek, Javánka, že ho přece ještě aspoň trochu napálila.

Několik úřednických rodin přebývá v hotelu trvale. Dámy jsou po celý den v domácím obleku na Jávě obvyklém, který budí u cestujících Angličanek a Američanek takovou hrůzu a opovržení.

Poctivě třeba přiznati, že málokterá Hollanďanka vypadá slušně v úzké sarongové sukni, bílé haleně (jako nočním kabátku u nás) a pantoflích na nohou. Nedostatkem pohybu a stálým povalováním těla jejich převahou nabývají neforemné nabubřelé tloušťky a opravdu si není možno mysliti stvoření méně vzdušného, nežli tlustou Evropanku tvarohově nezdravé pleti v tomto obleku. Na mužích pestré volné kalhoty s batikovým vzorem,

ale z fabriční laciné látky, a bílá halena vypadají o málo méně estheticky nežli pyjamas, noční šat anglických kolonií.

Společenského života v hotelu je málo, pánové scházejí se hlavně v klubu, v hotelu se jen zřídka přijímají návštěvy. Dámy jsou, myslím, vůbec rády, nemusí-li se za celý den civilně obléci.

Dříve se na Jávě příliš pilo. Proslulý hollandský genevr, whisky a jiné svůdné likéry jistě měly na hrůzné úmrtnosti minulých dob mnohem větší podíl, nežli vražedné podnebí samo. Nijak se nedbalo zdravotních předpisů, žilo se z ruky do úst, hýření a přejídání se bývalo na denním pořádku; ký div pak, že ztráty úmrtím a nevyléčitelnými nemocemi byly tak příšerné. Nyní se již žije mnohem rozumněji. Pánové naučili se píti svoje sklenky lihovin notně zředěné minerální nebo kokosovou vodou, těžký šat se odložil vůbec, žije se střídměji a dojista rozumněji nežli dříve.

V Djokjakartě bylo ostatně vždycky poměrně zdrávo i bělochům. Je tu stará kolonie, rodiny, které odchovaly v Djokjakartě již několik generací. Není tu příliš mnoho moskitů a malarie získaná v místě je úkazem opravdu velmi řídkým. Ačkoliv Djokjakarta leží nízko, ani ne 100 *m* nad hladinou mořskou, podnebí je daleko příjemnější nežli v městech pobřežních, zejména dlouhá doba sucha je Evropanům velmi dobře snesitelna.

Večeře, vlastně oběd, bývá v hotelích na Jávě nepřirozeně pozdě, až po osmé hodině. K jedenácté se pak zhasí i na hlavní verandě a jen několik světel hoří v uličkách mezi ústřední budovou a křídly s obytnými pokoji. Rozhostí se ticho skoro úplné. Často ještě dříve mihne se ve stínu švižná postava nějaké mladé domorodky, která jde návštěvou k některému ze svobodných mužských hostů hotelu. Takové návštěvy jsou velmi časté, nikdo se nad nimi nepozastavuje, považují se za něco zcela přirozeného, že se o nich ani neklepe ve společnosti.

„Myslím, že nebylo by rozumno, něco proti tomu namítati," zmínila se mně jedna jinak velmi ostrá a resolutní dáma, názorů jistě přísných, „víme dobře, že svobodní muži ctnostně žíti nebudou, a je lépe, mají-li stálý poměr s domorodkou, než aby tropili ostudu se zkaženými ženštinami nebo se tajně oddávali neřestem snad ještě zhoubnějším."

KAPITOLA TŘICÁTÁ ČTVRTÁ.

Prambanan.

(Trochu Jávské historie.)

Hned prvního celého dne svého pobytu v Djokjakartě použil jsem k dvěma výletům. Dopoledne jsem dojel povozem ke zříceninám chrámů a klášterů z doby indické kultury na Jávě u Prambananu.

Výlet k těmto zříceninám je na programu obvyklých turistických projížděk ostrovem Jávou a ve všech průvodcích lze se dočísti hlavních informací o chrámovém okrsku. Nejpodrobnější informace poskytuje specielní průvodce sepsaný Drem. Gronemannem. Obyčejně podnikají výlet vlakem. Jede se až do stanice Prambananu, odkudž není daleko k největším skupinám zřícenin. Cesta povozem po silnici však poskytuje mnohem více zajímavostí a nad to lze pohodlně shlédnouti více památek dávné kultury, nežli použijeme-li spojení železničního. Sám Dr. Gronemann mi upřímně doporučoval cestu vozem a věru jsem toho nelitoval, ač tím útrata ovšem značně vzroste.

Široká, z velké části mohutnými stromy dobře stíněná silnice vede z Djokjakarty k severovýchodu a spojuje ji se Soerakartou a úrodnou rozlehlou nížinou, která se odtud bez přerušení prostírá až k úžině Madoerské. Zde podél této cesty na úpatí velebných obrů Merapi a Merbaboe jest od dávnověku hlavní ústředí javánské vzdělanosti, zde byly podmínky pro husté osídlení a seskupení obyvatelstva v mocné státy, které v bouřlivém průběhu javánských dějin hrály vždy vynikající úlohu a dovedly

se posléze zachovati i na naše časy, ač ovšem jen jako fossilní útvary, kterým se přirozené podmínky existenční časem rychleji a rychleji rozplývají.

Úrodná nížina, kterou svými náplavy na půdě dávno urvané moři vytvořily bystřiny stékající se sopečných velikánů, a kterou dosud za velkých záplav pokrývají novými vrstvami výživného kalu, táhne se až k jižnímu pobřeží mezi ústím řek Proga a Opaku, ponenáhlu jen se snižujíc. Na sever a severovýchod přechází pod vysokými srázy jižní hornatiny (Goenoeng Kidoel) bez znatelného rozvodí v nížinu řeky Bengawanu neb Sola, k jehož úvodí náleží největší část zmíněné velké nížiny. Na jihovýchodě protéká nížinou řeka Brantas skoro tak mocná, ač kratší nežli Solo; obě ústí do moře při úžině mezi Jávou a Madoerou v rozlehlé močálovité ploše, kde se vody obou při zátopě spojují četnými rameny a tvoří rozlehlé území deltové, nezdravé sice, ale přece z nejúrodnějších a nejlidnatějších celého ostrova. Podél řek se odedávna táhly hlavní obchodní cesty; sem šlo nejdůležitější spojení i ze střední jižní Jávy, z okolí Djokjakarty, neboť nehostinné, bouřlivé jižní moře, jakkoliv bližší, nikdy nebylo příznivo plavbě. V okolí dnešní Soerabaje již od počátku dějin jávských byly nejdůležitější přístavy prostředkující styk se světem vnějším a knížectví opírající své panství o území této delty závodila vždy o přednost s oblastí na úpatí Merapi a Merbaboe.

Při cestě do Kalasanu a Prambananu ke zříceninám památek staré kultury je nejlépe vzpomenouti historického vývoje Jávy. Nechci čtenáře unavovati jednotlivostmi, souhrnný nástin však jistě neuškodí.

Dějiny ostrova Jávy začínají se v počátku naší křesťanské éry, kdy indičtí vystěhovalci, šiřitelé víry a dobyvatelé rozšířili své panství až sem. Jak dlouho trvaly již před tím styky s Indií, nevíme, neníť vůbec historických zpráv o nejstarší době, tolik však jest jisto, že vliv indický ve velkém a zejména též v politickém a kulturním ohledu začal se uplatňovati před necelými dvěma tisíci lety.

O stavu, v jakém kulturně daleko vyspělejší přistěhovalci a dobyvatelé našli Jávu, nevíme nic určitého. Zachovalo se sice mnoho veršovaných kronik javánských, které líčí heroickou dobu indické kultury na Jávě, zprávy jejich jsou však pověsti větším dílem zabarvení mythického a je skoro naprosto nemožno odlišiti

Vykopané kamenné obludy před pyramidou Boroboedoeru, zbytky staré slávy hindustanské.
Fot. Domin.

*

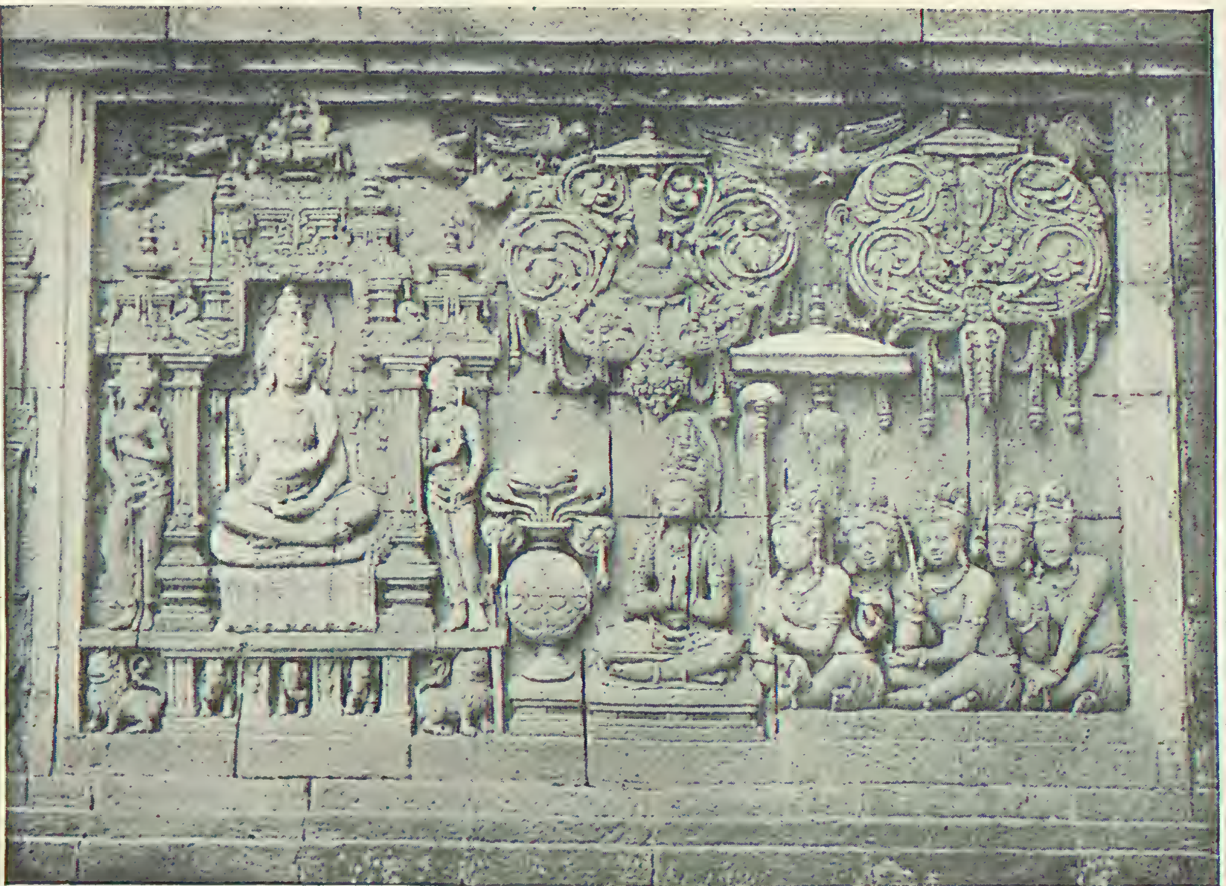
v nich báji od pravého historického zrna. Proto se spoléhati nelze na ně a třeba stavěti hlavně jen na tom, co kroniky čínské vyprávějí o stycích s Jávou a co se zachovalo v nápisech na starých pam tkách stavitelských.

Přistěhovalci z Indie přinesli s sebou své náboženství a svoji kulturu i ovládli jimi domácí obyvatelstvo na půldruhého tisíciletí.

O tom, jak to na Jávě vypadalo před vniknutím indické kultury, nepodávají nám tradice ani kroniky spolehlivých zpráv. Který pak missionář nového náboženství, který samozvaný nositel nové kultury nenašel před sebou jen barbarství a tmu, ohavné modly a hnusnou znemravnělost? Se stejně pyšným a krutým opovržením hleděli tito apoštolové indičtí na domorodce jávské, jich zřízení a mravy, jako němečtí hlasatelé slova božího na své sousedy pohanské Slovany a jako dnešní missionáři na staré a svérázné, byť i v určitém smyslu primitivní a zpátečnické civilisace nekřesťanské. Kdyby nebylo toho, snad někdy příliš vědomě přeháněného přesvědčení o nevyrovnatelné hodnotě své vlastní civilisace, svého náboženství, jaké morální opory měla by všechna ta bezpráví, veškerá vraždění, vyhlazování a utiskování, která se dála jménem náboženství a civilisace po všechny věky a ve všech zemích?

Proto nesmíme věřiti tomu, co vypravují veršované kroniky javánské, že totiž Indové našli tu jen divochy, žijící velmi primitivně, nýbrž nutno se obrátiti o pomoc k vědám jiným, linguistice a srovnávacímu národopisu, které nadutou pohádku indických vetřelců uvádějí na pravou míru. Ze srovnávání jazykozpytných vychází na jevo, že malajské řeči mají společná slova pro loď, rýži a železo, že tedy malajské hovory znaly tyto pojmy ještě nežli se rozptýlily po souostroví a daleko se rozrůznily tolika věky. Badání národopisná pak docházejí závěru, že pěstování rýže na „savách", jak se děje na Jávě, je tu daleko dokonalejší, nežli kterýkoliv způsob orby v Indii domácí, a rovněž i javánský způsob divadelních her „wajang" považují původem za domácí. Naproti tomu batikování látek jest prý původem z Přední Indie.

Z prvních zpráv čínských je jasno, že již v pátém a šestém století po Kristu střediště velké říše na Jávě bylo v nížině řek Sola a Brantas, a že hlavní přístav byl někde blízko dnešní Soerabaje. Ani pochybovati nelze o tom, že právě tato velká nížina

Nástěnné skulptury na pyramidě Boroboedoeru.
Fot. Domin.

byla též východištěm domácí vzdělanosti ještě před příchodem Indů. Západní Jáva hornatější a více rozervaná v malé, třeba hustě obydlené oblasti, jež však jsou od sebe odděleny širokými plochami neúrodné a těžko schůdné hornatiny, nebo pásy bažinatých pralesů nížinných, zůstávala vždycky v kultuře i v politické moci za Jávou střední a východní. Přirozené podmínky tvářnosti kraje měly při tom charakteristickém rozdílu Jávy západní a východní, jak jeví se průběhem dějin, jistě význam stejně vážný jako rozdíly v národním charakteru Sundánců a Javánců. Také podnebí jistě značně působilo na kulturní rozvoj. Na západní Jávě prší více a mnohem pravidelněji celý rok nežli na Jávě střední a východní. Pravda, jest tu též ostře vyhraněná doba dešťů, ale i zbývající část roku má takové množství srážek a tak často, že tu není nikdy skutečné nouze o vodu. Proto bylo vždy možno provozovati primitivní orbu domorodců velmi snadno; umělé zavodňování v dobách dávných bylo tu jistě takřka nepotřebno a toto pohodlí arci samo o sobě působí, že člověk nebyl přinucen pracovati proti přírodě s větší energií a v užším semknutí společných sil.

Proti tomu velká nížina střední a východní Jávy má již velmi bezdešťnou několikaměsíční dobu sucha, kdy se rozsáhlým plochám jinak přeúrodné, snadno vzdělavatelné půdy nedostává potřebné vláhy cestou přirozenou. Zde byly přirozené podmínky pro souvislé, husté osídlení, a zde se též jistě vyvinula orba za umělého zavodňování. Již sama tvářnost půdy vyzývala zavésti tento způsob orby, který žádá společné práce, součinnosti velkých oblastí; samotné hospodářské podmínky existenční byly tu příznivy vyšší kultuře a pevnějšímu státnímu zřízení.

Veliká moc a bohatství jávské říše, o níž mluví čínské kroniky, zajisté měly základ v pokročilé domácí vzdělanosti, která byla nejvýše zdokonalena příchodem a proniknutím indické kultury a z velké části přetvořena.

Nejstarší památky indické vzdělanosti zachovaly se v západní Jávě, ale počet jich jest malý; z druhé polovice prvního tisíciletí po Kristu pochází však největší množství velkých a nádherných staveb ve střední Jávě v úpatí sopky Merapi a na sopečném plateau diengském. Tu dobu kvetla již patrně mocná říše v krajině Mataram, kteréžto jméno označuje nížinu djokjakartskou. Ještě později přesouvalo se těžiště politické

Tjandi Sewoe, pohled z předu.
Fot. Daneš.

a patrně i hospodářské dále k východu na dolní tok velkých řek, kde vznikla říše Modjopahit, jíž bývala podřízena největší část Jávy samotné a také mnohá knížectví na okolních ostrovech. Ovšem panství takové bývalo rázu zcela feudálního; vrchní moc předního státu nad zpurnými i odbojnými knížaty podléhala častému kolísání podobně jako ve středověkých státech evropských.

Vnikání indické kultury a nadvlády nedělo se zajisté najednou, nýbrž postupně. Příliv Indů trval mnoho století a styky mezi Koromandelským pobřežím poloostrova Přední Indie a Jávou byly stále velmi hojné až do počátku doby nové, kdy se již Portugalci objevili v mořích jihovýchodní Asie. Působení indické kultury nebralo se jen přímou cestou na Jávu, nýbrž také oklikami přes Zadní Indii, a několik proudů lišících se od sebe zejména náboženstvím setkalo se na Jávě a závodilo mezi sebou o prvenství.

Nejstarší památky na západní Jávě mají zjevně ráz brahmanský; později teprve, a to hlavně ve střední Jávě převládají stavby buddhistické, ale vedle nich kvetlo také ještě uctívání bohů Višny a Šivy, jak výmluvně dosvědčují jiné památky. Nedochovaly se zprávy o bojích mezi jednotlivými sektami a lze míti za to, soudíc podle povahy Javánců celkem apatické, že se snášely dosti dobře, a že patrně zkazky i obřady obou vyznání původně tak protichůdných značně se pomísily. Na sousedním ostrově Bali, který jest oddělen od východního výběžku Jávy jen úzkou úžinou, udržela se až dosud indická kultura i indické náboženství v podivné směsici. Většina obyvatelstva dává přednost kultu boha Šivy, který i na Jávě požíval kdysi velké obliby, vyšší vrstvy však oddány jsou buddhismu, který jest ovšem daleko vzdálen původního kultu čistého a znešvařen příměsky nejrůznějšího původu.

Že brahmanství i se svými společenskými názory patrně proniklo na Jávu dříve, dosvědčuje hluboká společenská propast mezi šlechtou a lidem, kterou se nepodařilo překlenouti ani vyrovnávajícímu působení buddhismu a islamu. V patnáctém století začal na Jávu pronikati islam a ve století následujícím, šestnáctém, ovládl již největší část ostrova s výjimkou východního výběžku, kde indická kultura podléhala jeho převaze pomaleji, jsouc pod záštitou svých věrných z ostrova Bali.

Když ovládl islam ostrov, brzo se opět soustředila nejvyšší moc v úpatí podvojných sopek v okolí Djokjakarty a Soerakarty. Zde byla původní oblast velké říše mataramské, která měla jako kdysi Modjopahit v některých dobách celý ostrov v poddanství aspoň nominálním. Ale říši mataramské vyvstal protivník mnohem nebezpečnější a důslednější nežli byly intriky a ctižádost knížat domorodých. Počátkem 17. století nastala kolonisační činnost hollandské východoindické společnosti a za nedlouho podařilo se lstivým a bezohledným kupčíkům získati si rozhodující moc na záležitosti říše, rozervané stálými vnitřními spory a vzpourami. Zástupci společnosti hollandské plazili se před domorodými panovníky, kteří ani snad netušili, jaké nebezpečí jim hrozí od úlisných přátel. V polovici 18. století dokonce zaslepený císař odkazuje říši svoji společnosti, tato však ji šlechetně rozdělí na dva díly nejbližším dvěma nápadníkům trůnu. Tak se dělí staré císařství mataramské v sultanát djokjakartský a císařství soerakartské čili Solo a oslabená knížata ještě dále snižují svoji moc vzájemnými boji a sveřepými ukrutnostmi. Po zrušení společnosti východoindické zabírá kolonie hollandský stát a generální guvernér krále Ludvíka Bonaparta, generál Daendels zavedl nad oběma státy domorodými suverenitu hollandskou i formálně. Násilnickým smělým kouskem přinutil sultána djokjakartského k tomu, že se odřekl i dosavadních projevů poníženosti od zástupců hollandských a uznal nový ceremoniel platný až podnes, v němž zástupce moci koloniální má přednost před sultánem. Na stejné dráze postupoval učený a rázný guvernér Sir St. Raffles za několik let panství anglického. Do té doby byla skoro polovina ostrova pod nepřímým panstvím obou knížat z rodu císařů mataramských a princ Dipo Negoro, velmi vynikající energií a ctižádostí nad své příbuzné, použil vrůstajícího odporu proti tlaku hollandské moci k povstání pro osvobození. Pět let trvala „jávská válka" (1825—30), která strašně zpustošila oblasti Kedoe, Bagelen a Djokjakarta a zasahovala i do císařství soerakartského. Posléze pokoření povstání vedlo k tomu, že byly oběma domorodým státům odňaty vzdálenější kraje a moc jejich panovníků byla i ve zbytku jich území značně obmezena.

Vyjíždějíce z Djokjakarty v kteroukoliv stranu často shlédneme polozbořené zdi, pokryté dnes zelení tropické vegetace,

zbytky to dávných residencí knížat, která z pouhého přepychu sídlo své často měnila a zároveň i sídelní město říše přenášela s místa na místo. Na všechny strany po rovině od svahů Merapi až pod ostrá úpatí pískovcových a vápencových hornatin prostírají se nesmírné lány knížecí země, na níž lid pracoval vždy jako robotník za nepatrnou mzdu. Nyní jsou již po desítiletí lány panské pronajaty podnikatelským společnostem s kapitálem evropským nebo čínským; společnosti pěstují tu hlavně třtinu cukrovou v okolí Djokjakarty a tabák v oblasti klatenské i u Soerakarty. V jejich službě, zejména při práci tovární v cukrovarech i v tabákových závodech dochází lid, třeba poměrně bídně placený, dostatečné a stálé obživy, takže lidnatost krajin těchto zvyšuje se velmi rychle. Císař čili susuhunan soerakartský i sultán djokjakartský požívají velkých apanáží od hollandské koloniální správy; ani však tyto velké sumy i s výnosem pronajatých pozemků a továren nestačí, aby zabezpečily starý přepych a blahobyt tisícihlavých rodin panovnických.

* * *

Za ranního svěžího vzduchu ubíhá cesta velmi rychle. Ve čtyřkolovém voze se čtyřmi sedadly sedí se mnohem pohodlněji nežli v protivných „sadech“ a zrak s větší nerušeností oddává se dojmům okolo.

Posádka hollandská ubírá se na cvičiště, které je spojeno s jízdní drahou pro koňské závody. Vojáci jsou v modrých soukenných uniformách, které se tu v tropech vyjímají přímo příšerně. Je to přežitek ze starší doby koloniální, směšný a zároveň nepraktický. Vojáci ovšem na cvičišti dlouho nepobudou; již před desátou hodinou jsou dávno opět v stinných loubích pevnůstky, neboť jich služební čapky beze střechy nedovedly by uchrániti hlavy od zhoubných paprsků poledního slunce.

Merapi jest obklopen hustým i širokým pásem výparů a mlh, nahoře však vyčnívá z mlhového prstenu vrchol s kráterem, jenž vypouští silné oblaky bělavého kouře. Úpatí zvedá se velmi povlovně; vidíme do velké dálky vesnické háje mezi plochami polí, poté nastupuje temný pás horských lesů, a nad tím, když se mlhy zdvihnou, vystupuje holý kužel, skládající se patrně z balvanů a strusek, které nesou dosud jen chudou vegetaci. Vzdálenější

Merbaboe má světlou zeleň horských pastvin nad pásem lesů až k samotnému hřebenu.

Projeli jsme cvalem několik koryt bystřin, spějících k jihu, úzkých a hlubokých rýh, jimiž rozbrázděny jsou svahy sopek, a dříve nežli jsem se nadál, byli jsme u déssy Kalasanu a za vesnickým lesíkem zastavil kočí u první ze zřícenin tohoto okrsku kdysi posvátného.

V pravo od cesty stojí mnohostěnná pyramida asi 25 m. vysoká, vystavěná z drobných krychlí andesitu, tvrdého kamene původu sopečného. Vrcholová část její zřítila se patrně již dávno a také hrany jsou notně poškozeny; přece však původní podoba stavby jest úplně jasna. Polozřícené schody vedou ze široké podezdívky ke sklepení, otevřenému na stranu východní. Je to místnost se čtvercovým půdorysem, neklenutá, nahoru místo stropu sbližují se krychle přečnívajíce dovnitř v schodovitě se zúžující prostoru. Po stranách jsou menší místnosti, které nejsou s touto hlavní spojeny. Ve stěnách jsou výklenky pro sochy, které byly patrně dávno odstraněny, a v hlavní místnosti jest velký podstavec, na němž byla asi umístěna veliká socha Buddhy. Detailní výzdoba, zejména orámování výklenků a vchodů, je sice špatně zachována, byla však veliké umělecké ceny. Místnosti a výklenky jsou rozměry svými nepatrné proti massivní stavbě celku, zejména velká výška pyramidovité stavby je výrazná. Mocné okrasné římsy člení horní část stavby a na nich jsou dosud znatelny reliefy postav, ač již značně porušené. Svrchní jehlancovitá část je nyní již příliš ztroskotána; podle zachovaných zbytků možno však souditi, že byla opatřena četnými výklenky velmi čisté práce okrasné se sochami Buddhy. Chrám tento nazývá se Tjandi Kalasan čili Tjandi Kali Bening.

Další chrám podél cesty k severovýchodu jest Tjandi Sari na levé, severní straně silnice. Rozvaliny jeho jsou ve stavu daleko horším nežli Tjandi Kalasan. Skrze nakupeniny kamenných krychlí vzácné pravidelnosti dostáváme se k jednoduché budově, obrácené průčelím k východu. Půdorys tohoto chrámu jest obdélník; dnešní výše polosesuté budovy činí asi deset metrů. Velmi silné zdi obklopují tři komory, které jsou opatřeny výklenky pro sochy stejně jako vnější strana. Malá čtvercová okénka vedou do komor, které patrně sloužily též účelům obytným. V patře nyní rozbořeném byly patrně též komory, úzkými schody

spojené s přízemními. Okrasné dagoby jsou vytesány nad výklenky a zachované zbytky sochařské výzdoby jsou velice cenné. Znamenitý znalec památek indického umění Ijzerman píše: „Neporušený Tjandi Sari byla budova povznesené krásy. Výrazná povýšená základna, bohatě okrášlené a harmonicky lomené římsy, mocné orámování, stinné výklenky, štíhlé dagoby se špi-

Chrám Tjandi Kalasan.
Fot. Daneš.

cemi k obloze tyčícími tvořily celek, který třeba považovati za jeden z nejkrásnějších výplodů indického umění."

Asi půl hodiny jeli jsme pak dále k désse Prambananu. Sjízdná cesta odbočuje vesnickým hájem palem a užitkových stromů k severu od silnice ke zříceninám, které jsouce se všech stran obklopeny nádherou vegetace působí nad jiné mohutně. Je to skupina chrámů, známá jménem Tjandi Prambanan nebo Tjandi Loro Djongrang. Ještě tu stojí pět jehlancovitých staveb

chrámových na vysokém společném zděném podkladu; výše jejich je nestejná, patrně čas a pustošivá ruka lidská nedotkly se všech stejně. Mohamedánští panovníci mataramští dali si prý odtud nositi stavební materiál pro své letohrádky a také obyvatelstvo okolní považovalo tyto památky za dobré skladiště

Tjandi Loro Djongrang.
Fot. Daneš.

kamene již obrobeného. Často asi vybírali ze zdí krychle nespojené maltou nedbajíce toho, že se tak rušila celá stavba, neboť těžká horní část stavby snadno se řítila, jakmile byla zbavena opory.

Desolátní stav rozvalin připisuje již Junghuhn aspoň z části na vrub zemětřesení, a domorodci velmi rádi přidržují se toho výkladu, dobře patrně pociťujíce barbarství svých předků.

Hollandská vláda nešetřila nákladu, aby se vykonaly aspoň nejpotřebnější opravy, a tak předešel se rychlý postup rozvratného díla živlů.

V pozadí pyramid je pod improvisovanou stříškou malé lapidarium se sochami, torsy a reliefy, které byly nalezeny ve zříceninách, a při něm chata, kde prodává strážce chrámový občerstvení a vyobrazení. Strážce se chtěl velmi ochotně ujmouti výkladu, žádostiv jsa propitného, uměl však jen malajsky vedle jávánského jazyka, a tak pokusy jeho byly zcela zbytečny. Ostatně Bonso znal vše výborně sám a jeho výklady v kusé angličtině tu a tam s hollandským slovem i názorným posunkovým doprovodem oživily dostatečně procházku, která byla příliš krátká na prohlídku důkladnou.

Zachované stavby a mocné hromady i valy kamene výmluvně svědčí o původní rozsáhlosti chrámového okrsku, který byl na venek opatřen trojí zdí. Vedle a okolo velkých chrámů bylo tu roztroušeno veliké množství malých chrámků, z nichž zbývají tu a tam již jen základy. Pyramidy dosud zachované jsou opatřeny zděnými ochozy a jich zdi jsou vyzdobeny bohatými reliefy dokonalého provedení. Reliefy ty znázorňují scény mythické, vztahující se hlavně k bohu Šivovi, který je tu hlavním představitelem spletené směsice, již pozdní doba vytvořila společně z brahmanismu i buddhismu v nauce „Mahayana". Z velkých soch dosud zachovaných těší se zvláštní úctě lidu jávánského skutečně velkolepá, krásná socha Durgy, Šivovy choti.

Bohyně bujných tvarů a okras propracovaných dopodrobna drží ve svých osmi rukou zbraně a odznaky božské moci a stojí vítězně na schouleném býku, který znázorňuje zloboha, přemoženého Durgou.

Jávánci zapomněli již na mythický význam této sochy a pro ně jest vyobrazením pohádkové „Loro Djongrang", dcery knížete, nebo „rata" Boko, jehož kraton prý stál nedaleko na ostrohu jižní hornatiny. „Loro Djongrang" měla prý nezákonné styky s mužským pohlavím před svým provdáním za jiného muže. Jaký osud ji za to potkal, nevím, ale tolik je jisto, že příklad její se líbil, obyvatelstvo okolní přesně zachovává obyčej, že dívky nemají se vdávati jako panny. Myslím ostatně, že Loro Djongrang je příkladem, který ženská mládež na celém ostrově velmi ráda následuje. Soše této rozpustilé víly přinášejí jávánští

i čínští poutníci z daleka oběti v kadidle a vonných květech; v moc její věří i pověrčiví Evropané a míšenci. Hlavně v otázkách, týkajících se života manželského, je pomoc víly prý vydatná. Dr. Groneman vypravuje ve svém průvodci, že prý i dvě mladé dámy evropské si zde vyprosily své nastávající chotě. O jedné dámě z Djokjakarty vypravovalo se, že se tu též modlila, a starý doktor zlomyslně podotýká: „Škoda, že se nezapsala do knihy návštěvníků, aby se mohl výsledek prosby kontrolovati.“

Tjandi Sewoe, pohled se strany.
Fot. Daneš.

Značně menší skupina a špatně zachovaná je Tjandi Loembong, za to však nádherou a rozměry předčí nad všechny ostatní „Tjandi Sewoe“ „tisíc chrámů“. Veliký vnitřní chrám tvoří dosud mohutnou pyramidu, obklopenou polorozpadlými zděmi a terasami vesměs z pravidelných krychlí, maltou nespojených. Kolem hlavního chrámu rozkládaly se na zděných plochých terasách menší chrámky ve čtyřech mohutných čtvercových řadách. Bylo jich dohromady 240. Byly jeden jako druhý — jednoduché,

čtyřstěnné kapličky se zvonovitou střechou vrcholící ostře do špice. Obsahují uvnitř malou komoru a jsou bohatě vyzdobeny architektonicky i jemně tesanými reliefy.

Čtyři hlavní cesty, obrácené k hlavním stranám světovým, vedou k hlavnímu chrámu; při vchodu do posvátného prostranství stojí po každé straně cesty gigantická, monolithická socha hrozného a zároveň směšného netvora, který znázorňuje chrámového strážce.

Tlustá nabubřelá těla s přehnaně tlustými údy nesou přímo bez krku nasazenou kulatou hlavu s parukou splývající nazad. Výraz obličeje těchto obrů je nesmírně směšný, kulatá tvář dobráckého výrazu je v nesmiřitelném kontrastu s vypulenýma očima a vyceněnými tesáky a s mohutným kyjem v pravé ruce. Posvátné, ničím nerušené ticho panuje v rozsáhlé prostoře posvátného okrsku. Pusté, kamenné rozvaliny v širém rámu svěžích polí a lesíků vesnických zůstanou nesmazatelným obrazem v duši. Rozhled od hlavního chrámu je velkolepý a zejména blízký Merapi nyní mlh zbavený, ale s hrozivým mrakem dýmu nad kráterem vábí k sobě náš zrak. Jaká to byla myšlenka postaviti tyto mohutné stavby chrámové právě pod úpatí toho hrozivého velikána, který ztělesňoval zlobu nebes a volal bojácné věřící k bohoslužbě a k hojným obětem pro početný zajisté zástup menších i větších služebníků božích!

Opodál směrem k úpatí jižní hornatiny jsou četné zbytky jiných staveb; byly to patrně vihary, kláštery buddhistické.

Dr. Groneman jest toho mínění, že většina chrámů jsou zároveň mausolea dávných knížat mataramských, ale theorie tato dokázána není. Původem jsou vesměs asi z osmého a devátého století po Kristu.

Bylo již hodně horko a slunce zle pálilo, když jsem opouštěl Tjandi Sewoe, a rád jsem se uchýlil pod střechu kočáru, která ostatně nebrání pranic výhledu do předu ani na strany. Krátce před polednem byli jsme zpět v Djokjakartě.

KAPITOLA TŘICÁTÁ PÁTÁ.

Pyramida Boroboedoer.

V residentství Kedoe na severozápad od Djokjakarty leží největší ze stavitelských památek indické kultury na Jávě, proslavená pyramida chrámová Boroboedoer. Návštěvu tohoto místa, které žádný turista, mající delší časový rozpočet pro Jávu, nepomine, podnikli jsme společně v třetím týdnu listopadovém.*) Pomalý vlak donesl nás do stanice Moentilanu na trati k Magelangu a tam jsme snadno obdrželi povoz pro jízdu k pyramidě, jež zaujala skoro dvě hodiny.

Již jízda vlakem není nezajímava. Z ploché roviny, kde pole třtinová a tabáková rychle se střídají s vesnickými lesíky, vyjíždíme výše na úpatí sopky Merapi, kde kultura půdy děje se v savách terasovitě rozložených, nyní světle zelenožlutých mladou rýží. Hluboké debře bystřin stékajících k řece Progu přestupuje železnice na visutých železných mostech a tu i tam ocítáme se i blízko okrajů starého lávového pole, rozsochatého to chaotického labyrintu skalisek, balvanů i temných, ponurých prohlubin. Je to pravý „malpais" Mexičanů, pravý „zlý kraj", který ještě po nepřehledné věky zůstane neschůdný noze lidské, nežli zvětrá a vyrovná se tolik, aby byl schopen poskytnouti výživného útulku kulturním rostlinám!

S této strany vypadá Merapi jinak než od Djokjakarty a Prambananu. Je pustší a hrozivější. Krater jeho je obrácen

*) Kapitola vložena sem, jelikož předmět vypravování souvisí přímo s předešlými.

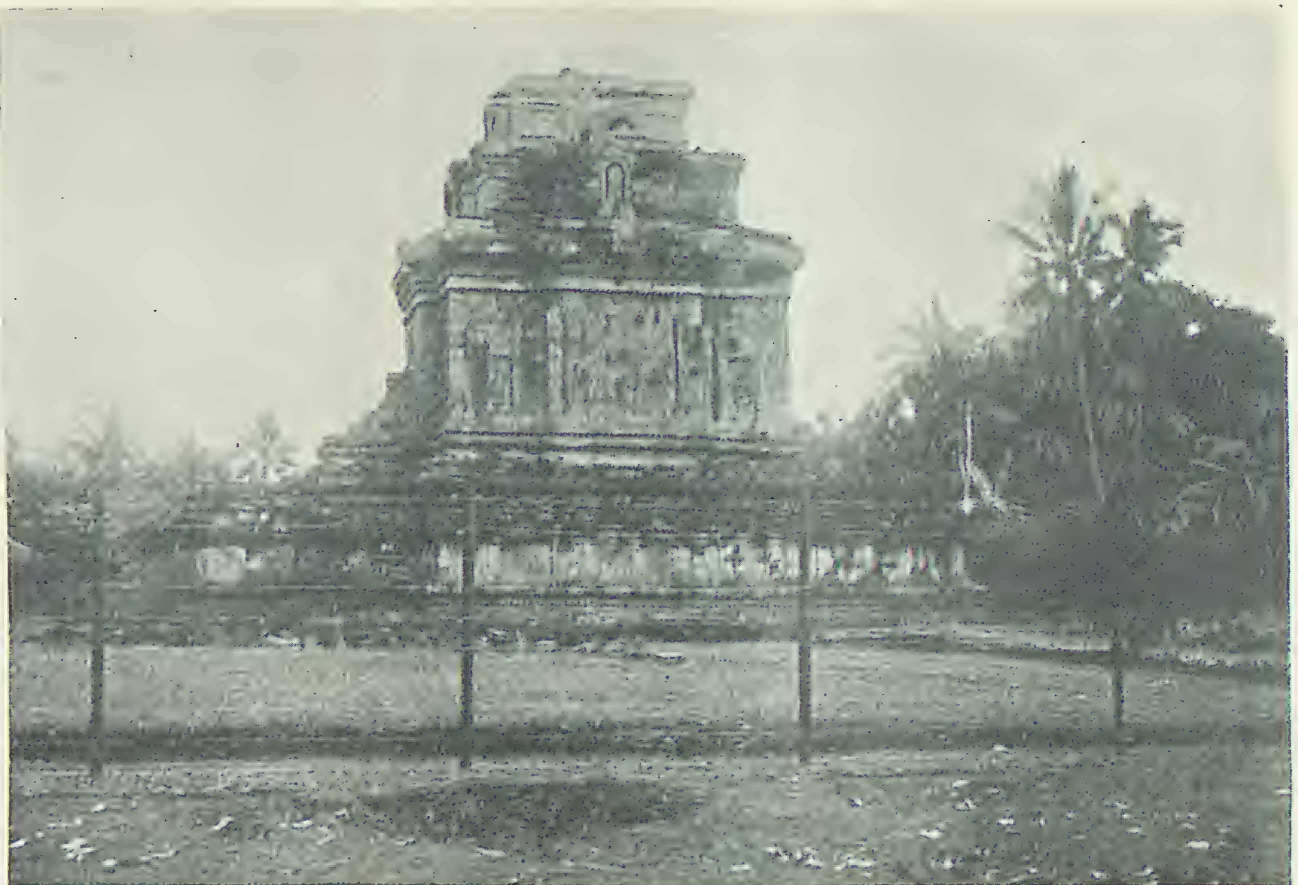
k severozápadní straně a sem vrhá čas od času kamení a popel, který novým, sypkým pláštěm pokrývá svahy až hluboko dolů. Tyto nesmírné massy sypkých hmot často způsobí veliké škody po silných deštích. Nabobtnají a svezou se do údolí jako rozsáhlý mocný příval bahna, který zničí vše, nač dosáhne. Takové bahnité proudy mívají i jiné sopky na Jávě, říká se jim „banjir" a zejména jest pověstný jimi Semeroe, který také ze všech sopek jávských soptí nejpilněji.

Krater Merapi právě kouří silně, mocněji než obyčejně. Delším pozorováním rozeznáváme dobře jistou pravidelnou pulsaci ve vystupování kouře, jakoby rovnoměrné oddychování zasypaného obra. Jasně je viděti skalnaté hřbety, které jako žebra s výše táhnou se dolů po svazích až na úpatí mezi ryhami bystřin, jichž směrem dolů stále přibývá. Hrozivě a nedostupně vypadá sopka z této strany.

Cesta, po níž vůz rychle sjíždí, vine se mezi plantážemi třtiny a tabáku, klesajíc většinou až k přívozu přes řeku Progo. Tu čeká velká pramice, která přepravila nás na dvakrát, kočár a koně zvlášť. Plno rukou i velmi zbytečných jest činno při tomto přívozu, který jest patrně z hlavních zdrojů příjmů obyvatelstva sousední vesnice. Progo proudí velmi rychle, ač jest v těchto místech nehluboký, a drátěné lano natažené přes řeku je dobrým opatřením bezpečnostním, zejména při vyšší vodě.

Ještě před přívozem zastavili jsme se u malého chrámku buddhistického jménem Tjandi Mendoet. Podobá se dosti chrámu Tjandi Kalasan a činí dojem mausolea imposantních rozměrů. Chrám tento obsahuje velikou znamenitě provedenou sochu Buddhy a zdi jeho vynikají převkusnou dekorací architektonickou.

Malý trh rozkládá se ve stínu stromů před chrámem a značný počet zevlounů mladých i starých pohlíží nečinně na návštěvníky. Těch není právě nedostatek tuto dobu roční. Jezdíť sem nejen evropští turisté ze zvědavosti neb z vědeckého zájmu, nýbrž i mnoho Číňanů, které společné náboženské tradice poutají k těmto dávným památkám buddhismu. V kočárech i v kárách primitivních, nemotorných přijíždějí muži a ženy i s dětmi. Často je jich tak plno v povoze, že div se vše nerozsype, jedou však šťastni s usměvavými tvářemi a zejména ženy jsou napa-

Tjandi Mendoet. Fot. Daneš.

ráděny jen což. Rádi kladou i malou vonnou obět, květy nebo kadidlo k nohám Buddhy, aby si zajistili jeho přízeň.

Od přívozu netrvá již cesta k pyramidě dlouho. Tato náhle octne se před očima, jak vyjedeme z lesa a stoupáme po povlovném svahu návrší k jejímu úpatí. Podivná je to stavba, rozměry její jsou nesmírné, zejména v ploše, ne tak do výše, umělecká cena velkolepá, první však dojem daleko neuspokojí. Tak stalo

Celkový pohled na pyramidu Boroboedoer ve střední Jávě.
Fot. Domin.

se aspoň nám, přítel Domin byl dokonce zle rozhořčen. Teprve podrobná prohlídka dovede rozplašiti zklamání a nepříjemný pocit prvního dojmu. Kdo si představuje něco, co skutečně překvapí, ba jaksi zamrazí svou mohutností, ohromí a vzbudí úžas posvátný, zklame se jistě důkladně; celá pyramida při svých úctyhodných rozměrech působí jaksi titěrně, neimponuje výškou a bohaté rozčlenění v hrany a přebytek kupolí a dagob tento dojem titěrnosti zprvu ještě zvyšuje.

Se svého osobního stanoviska nazval bych exkursi do Prambananu mnohem vděčnější právě po stránce uměleckohistorické.

Boroboedoer je ovšem mnohem zachovalejší v celku i v jednotlivostech a má před Prambananem nepopíratelnou přednost velkolepé scenerie okolí a nesmírného výhledu na všechny strany, proslulého krásou a rozmanitostí.

Netřeba se však mýliti osobním dojmem, byla by skutečně křivda nevzdati zaslouženého podivu a uznání této stavbě, která pokrývá skoro stejnou plochu jako největší pyramidy egyptské, ač jest mnohem nižší.

Nejspodnější část stavby je zakryta návozem hlíny, jenž svažuje se jako umělé úpatí dosti příkře do okolní krajiny, teprve výše nastupují odhalené kamenné terasy, které až do doby britské okkupace v prvním a druhém desítiletí 19. století byly též z velké části zakryty navážkou hlíny a kamení. Poslední Buddhisté prý snažili se tím způsobem uchrániti svatyni od zhouby, které by způsobily ssedání se základů a ničivá ruka nevěřících.

První vědecké ohledání Boroboedoeru provedli právě Angličané a Sir Stamford Raffles podal první obšírný popis ve své velké historii Jávy. V posledních desítiletích archaeologická komise státní podnikla mnoho záslužných prací výzkumných. Tak odkopány byly i zdi se základy až na přirozený podklad, později však byly znovu zakryty a upevněny se strany, aby nenastalo nebezpečné sesouvání. Vnitřek pyramidy je z navýšené hlíny, která má několikanásobné silné lemování kamenné zase z pravidelných krychlí andesitových, nastavěných bez malty.

Celá pyramida skládá se z jedenácti teras postupně užších a užších, nejvyšší pak dvanáctá jest vodorovná plocha, v jejímž středu vysoko ční velká zvonovitá kupole (dagoba), nejvyšší část celé stavby. Výška od zděných základů až k vrcholu dagoby činí 35 metrů. Spodní terasa je čtvercového půdorysu a každá strana její jest 151 metrů dlouhá. Dalších šest teras má půdorys šestatřicetihranný, z jedné do druhé stoupá se po schodech, až vystoupí se pod devátou, která s následujícími dvěma jest okrouhlá. Pět prostředních teras tvoří galerie se širokými ochozy a balustrádami. V každém rohu ční nade zdí malý zvonovitý chrámek se sochou Buddhy, stěny pak vyzdobeny jsou nesmírně pracnými reliefy, které znázorňují scény ze života Buddhova. Celkem bylo tu 1504 reliefů, z nichž 988 se dobře zachovalo. Nákladem státním bylo pořízeno velkolepé fotografické album všech těchto scén.

Na posledních třech okrouhlých terasách stojí prolamované dagoby 32, 24 a 16 počtem, z nichž každá obsahovala sochu sedícího Buddhy. Sochy ty poměrně nejvíce utrpěly, málo jest jich bez pohromy vážnější, velmi často chybí hlava, ruce nebo i větší část trupu.

Je skutečně s podivem, že v tropické krajině, kde živly často zuřivě se rozpoutají a rušivá činnost vlhkého vzduchu je nepoměrně silnější nežli v podnebí sušším, zachovalo se nesmírné toto umělecké dílo v úplnosti, která každého musí překvapiti. Vždyť i jiný přirozený nepřítel jistě otřásal často okolním krajem, četná zemětřesení, která však patrně jsou velmi lokálního rázu a pyramidě mnoho neuškodila.

Svědčí to též chvalitebně o snášelivosti javánských muhamedánů, že nepřišli v pokušení zničiti toto dílo jiného náboženství, neb aspoň rozbíti sochařské práce znázorňující modly a mythické scény. Patrně úcta lidu i šlechty k těmto svědkům otcovské víry byla příliš veliká, tak veliká, že ani fanatici nové víry neodvážili se provésti dílo zkázy, které by jim jistě bylo otevřelo rovnou cestu do sedmého nebe muhamedánského.

V těchto řádkách nemůžeme věnovati se podrobněji vypsání všeho, čeho Boroboedoer poskytuje, a musíme zejména úplně pominouti výklad po stránce náboženské. Původní obrázky aspoň poněkud znázorní, co krátkými slovy sotva lze uspokojivě vystihnouti.

Od paty nejvyšší dagoby je velkolepý rozhled do širého kraje, rozhled, jemuž málo jest na světě rovných. V blízkém okolí, na jihu pak až na okraj obzoru prostírá se poměrně nízká, potoky a řekami hojně rozervaná hornatina. Svěží zeleň polí terasových střídá se s temnými lesíky vesnic, tu a tam i holé skály pískovcové nebo andesitové zejí chmurně na srázech hlubokých zářezů a v pozadí k jihozápadu bělostné vyčnívají jako cimbuří vápencové stěny. V dálce na východě strmí kouřící Merapi a za ním k severovýchodu o málo vyšší, ale vzdálenější Merbaboe jako by se usmíval zeleným hávem vegetace, která táhne se až k jeho hřebenu. K severozápadu ve velké dálce stojí mohutné štíhlé kužele jiných dvou velehorských sopek. Jsou to Goenoeng Soembing a Goenoeng Sindoro; obě jsou ověnčeny nad úpatím a po temných svazích bělostnými guirlandami válících se mlh, které ponenáhlu jako by se rozplývaly v hřejivých paprscích slunce. Ještě dále

Kamenné dagoby na vnějším ochozu pyramidy Boroboedoer. V každé jest uzavřena veliká socha světce Buddhy, vytesaná z tvrdé sopečné horniny. Fot. Domin.

skoro již s obzorem splývá nižší Goenoeng Prahoe a pod ním obrysy vulkanického plateau Diengského, proslulého svými solfatarami i chrámovými stavbami asi stejného stáří jako Boroboedoer.

Na ochozu pyramidy Boroboedoer.
Fot. Daneš.

Proč právě tam blízko pověstného údolí smrti, v samém středu sopečné oblasti až ve výši dvou tisíc metrů byly provedeny chrámové stavby rozměrů velikých, jest dnes sotva možno vysvětliti. Proč stavěli chrámy a kláštery, celé město svatých tam do chladné výše, kde jinak nikdo nebydlí, na blízko neustálé činnosti sopečné, kde země stále hřmí vnitřním nepokojem

a jest jen nejistým pokrovem, tenkou korou nad výhní, z níž unikají páry časté a značné?

Ti dávní stavitelé chrámů cizí, nově na ostrov přinesené víry patrně hleděli se tímto způsobem přiblížiti a přizpůsobiti původním náboženským představám domorodého obyvatelstva, které v sopkách, stále hrozících zhoubou, vidělo sidliště nadpozemských bytostí, které třeba smiřovati obřady a obětmi.

Na zpáteční cestě k odpolednímu vlaku dojeli jsme do Moentilanu dosti brzo, takže jsme měli příležitost potulovati se osadou a pobaviti se zejména různými scénami z rušného tržního života.

KAPITOLA TŘICÁTÁ ŠESTÁ.

Goenoeng Kidoel a Wonosari.

Odpoledne 17. září (po výletu do Prambananu) vyjel jsem vlakem do blízké stanice na západ od Djokje a podnikl několikahodinnou procházku po okraji vápencové vysočiny. Ač bylo horko, Bonso neztrácel dobré nálady, byť ho moje kamera jistě dosti tížila.

Druhý den jsme vyjeli spolu směrem jižním a překřížili tutéž vysočinu k severozápadu úsilným pochodem více než sedmi hodin. Slunce pražilo zle na rozlehlých, neúrodných kamenitých plochách, kde nebylo ani stinného stromečku. Teprve pozdě po poledni dostali jsme se do kampongu v údolí Proga, kde kokosové mléko dodalo nám nových sil k ostrému pochodu na nejbližší nádraží. Jediným osvěžujícím momentem byla přeprava přes řeku Progo. Na přívoze je jediný člun velmi úzký a lehký, pro bezpečnost opatřený bambusovým plovákem z obou stran; moje váha byla trochu mnoho pro lehké plavidlo a tak nežli mne přívozník proudem neširokým, ale prudkým dostal na druhý břeh, seděl jsem hluboko ve vodě k velké veselosti početných diváků seběhnuvších se z okolních polí. Nevítaná koupel ta mi nijak neuškodila, ač jsem zůstal v mokrých šatech až do Djokje.

Bonso se osvědčil dobře, a najal jsem ho definitivně za podmínek předem stanovených. Mzdu za týden vyprosil si předem, aby prý rodina měla na živobytí. Mnoho však nenechal ženě a třem dětem, neboť druhého dne objevil se s novým sarongem, novou halenou křiklavě květovanou, s bílými střevíci a slušným krisem, aby patrně nedělal ostudu svému novému postavení, pro něž měl dosti mnoho závistníků.

Konečně 19. září nastoupili jsme na cestu do kraje Goenoeng Kidoel (Jižní hornatina). Před slunce východem vyjeli jsme v objemném povoze taženém čtyřspřežím. Bonso na kozlíku vedle kočího, na předním sedadle a vedle mne zavazadla, vzadu na stupátku hoch s dlouhým, tlustým bičem.

Rychle jsme projížděli rovinou k východu, kde obzor obmezoval ostrý kraj vysočiny, v jejímž středu daleko od kraje ležel náš cíl toho dne — vesnice Wonosari. V rozlehlých a četných vesnicích se život teprve začínal, zástupy mužů braly se do práce na třtinová pole, pokrývající širé lány, kam oko dohlédlo; ženy připravovaly náklady, které odnesou na svých zádech na místní trh, neb až do města.

Řeky tekoucí od svahů Merapi k jihu brázdí širokými, hlubokými koryty rovinu djokjakartskou; v této době však nebylo obtížno přebroditi je, neboť voda šla koním pouze ke kolenům a příkrý břeh protější přejelo spřežení nejostřejším cvalem. Sotva po půl druhé hodině byli jsme pod úpatím vysočiny. Opustili jsme povoz, tři polonazí kuliové naložili na záda nebo na hlavy má zavazadla a za novým mostem přes řeku Opak jsme začali vystupovati.

Tato jediná velká obchodní cesta do celého Goenoeng Kidoel (Jižní hornatiny) není ještě hotova; pro naložené povozy je zcela nesjízdna svým přílišným svahem; třeba tedy jíti pěšky každému, kdo se stydí použíti nosítek. A věru v palčivém slunci je těch příkrých dvě stě metrů stoupání skoro dost. Pískovce a vulkanické brekcie tvoří tuto hornatinu, jejíž okraj je tak příkrý, že se často opakují sesutí a stromy jen tu a tam se zachytí. Vyhlídka na kouřící Merapi a Merbaboe, zahalený dálnou modravou mlhou, na zelenou rovinu a na srázy vysočiny byla mi odměnou, kdykoliv jsem se zastavil, abych setřel pot.

Cestou potkávali jsme davy žen, které s nelidským nákladem na zádech sestupovaly nejistým krokem po obtížné cestě. Nosily koše vysoko navršené yamem nebo bambusovými tyčkami opevněné nesmírné balíky tabáku na trh do Djokje. Nohy jim sotva sloužily a těžko nacházely opory a rovnováhy při ostrém sestupu. Bylo mi až úzko hleděti na tak ubohé lidské soumary, předčasně ustarané a sešlé každodenní otročinou. Vzbuzují zároveň soustrast i odpor, neboť tváře jejich mají stupidní výraz, zvýšený ještě hodným soustem betelu nebo tabáku, který usta-

vičně žvýkají předními zuby. Vidouce mne, Evropana, chtěly ustupovati s cesty a některé s menším nákladem chystaly se usednouti na bobek na znamení pokory; Bonso však na můj pokyn přiměl je, aby neztěžovaly svého úkolu, již tak dost obtížného.

Nahoře na samém okraji vysočiny začíná se vesnice, kde pod stínem širokého fíkovníku očekával mne druhý povoz. Vysočina je dále k východu rozervána hlubokými zářezy potoků a cesta klikatinami níží se až k řece Oju protékající na hranici mezi slínitými pískovci a vápenci, které dále k jihovýchodu pokrývají pískovce a jsou podkladem krasové hornatiny Goenoeng Sewoe, „kraje tisíce pahorků". Veškeré zatáčky, svahy i stoupání překonal náš potah nejrychlejším tempem; kdykoliv se toho zdálo potřeba, hoch s bičem vyřítil se ku předu práskaje a křičením „prr, prr" pomáhaje kočímu, jenž se svým bičem přičiňoval stejně jako hrdlem. Na břehu Oja koně byli vypřaženi a povoz přepraven na prámu na druhou stranu. Pilíře pro most jsou již hotovy a železná konstrukce čeká též na mechaniky, kteří si dali déle na čas, než je milo vládě i všemu obyvatelstvu.

Na druhém břehu řeky čekal nás výstup ve stínu mohutného lesa djattiového. „Djatti" je javanský výraz pro „teak" („Tectona grandis"); dřevo těchto stromů má znamenité vlastnosti, zejména pro stavby lodí, a lesy djattiové přinášejí každoročně do státní pokladny značné peníze. Hollandská správa na Jávě je vzorem fiskalismu a hlavní její snahou bylo vždy využitkovati všeho pro státní pokladnu. Nikde ve světě není tolik monopolů a státních kultur jako právě zde. Mnohé z nich se dříve znamenitě vyplácely; v poslední době však vesměs výnos velké většiny státních monopolů i režijních podniků upadá a moderní směr svobodnější těžby nabývá aspoň theoretických přívrženců.

Lesy djattiové ve střední a východní Jávě jsou vesměs ve správě státní, ano i ty, které dosud náleží domorodým knížatům; roční výnos je na miliony hollandských zlatých.

Ohromné listy široce rozvětvených korun stromů djattiových dávají hluboký stín a podrost v těchto lesích je velmi řídký, takže netvoří překážek postupu, jak jsem měl později často příležitost uznati. Z lesa jsme vyjeli na širokou rovnou pláň většinou zoranou v role, která čekají deště, aby byla oseta rýží nebo kukuřicí. Dvojitá vysoká allej djattiová lemuje silnici širokou a velmi

dobře stavěnou. Vesnic jsme projeli málo, opodál cesty však hojné lesíky značí polohy osad.

Před polednem dostihli jsme Wonosari, hlavního místa celého kraje „Goenoeng Kidoel". Zastavili jsme se u první budovy vesnice, jestiť to „pasanggrahan" čili státní hostinný dům. Mandur čili dozorce pasanggrahanu mi oznámil, že assistent-resident mne očekává, a tak po povrchním jen očištění odebral jsem se do úřední budovy. Vstříc mi vyšel assistent-resident sám a pozval mne do úřadovny, z níž jest vyhlídka na hlavní silnici. Pan W. F. C. Hekmeijer byl správcem kraje Goenoeng Kidoel teprve sotva přes rok, ale poznal jeho velkou část na svých úředních cestách a ihned se jal hovořiti se mnou o mém plánu, zakončiv úřední jednání s několika domorodými zřízenci.

Bylo mým štěstím, že přednostou kraje byl úředník tak velmi intelligentní, zajímající se o vědeckou práci stejně jako o správní a ekonomický pokrok svého kraje, který byl do nedávna ještě jen ve správě domorodých úředníků sultánových. V krátkosti načrtali jsme spolu plán na exkursi asi týdenní. Úřední pomoci dostalo se mi vydatné, průvod můj dán na starost domorodým okresním úředníkům. K jednání s úředními domorodými funkcionáři i s lidem dostal jsem s sebou šlechtického policejního zřízence „agenta" „jako úřední legitimaci", jak se žertovně vyjádřil pan Hekmeijer. Koně pro mne, agenta i Bonsa byli dodáváni úřední cestou, takže mi zbývalo platiti jen dva nebo tři kuli nesoucí zavazadla. „Stačí úplně, dáte-li kuliům po půl zlatém denně, v pasanggrahanu pak tolar nebo tři zlaté za sebe i za sluhu za celodenní zaopatření." Odjezd určen na pozítří, neboť bude prý potřeba rozeslati rozkazy domorodým „regentem". Regent je zástupcem sultána pro týž kraj Goenoeng Kidoel a postavení jeho pokud se týče úřední hodnosti je rovno assistentu-residentu.

Plat regentů bývá značně větší nežli bílých úředníků stejné hodnosti. Nemá-li k nim poklesnouti vážnost u lidu domorodého, nutno, aby měli na přepych obvyklý od starodávna. Mají mnoho žen, velké rodiny a zástupy služebnictva obojího pohlaví. Dosti mnoho bílých úředníků žehrá na tyto výsady regentů. Postup jejich je dosti bídný a platy dříve snad znamenité stále méně vyhovují. Většina úředníků politických jde do pense po dvaceti

pěti až třiciti letech s platem, který sotva stačí na slušné živobytí v Hollandsku. Malá jen část stane se residenty.

Měl jsem s panem Hekmeijerem k večeru dlouhý rozhovor za malé procházky do okolí a dověděl jsem se mnoho o rozsáhlém poli jeho úřední činnosti. Netajil se uspokojením, že regent je intelligentní a velmi ochotný pán moderního směru, který velmi usnadňuje úkol evropského úředníka dávaje mu k disposici svou velkou moc zakládající se na feudálních tradicích a na blízkém příbuzenství k sultánovi.

Kraj Goenoeng Kidoel nevyniká právě úrodností a ještě do nedávna byl poměrně málo obydlen. V krasové jeho části v „Goenoeng Sewoe" stěžuje nedostatek vody, jež se rychle ztrácí do podzemí, pěstování rostlin, žádajících mnoho vláhy, zejména rýže; ve vysočině pískovcové půda již sama o sobě jest neúrodna, kraj rozervaný a těžce přístupný. Teprve v posledním půlstoletí obyvatelstvo velmi rychle se rozmnožilo, když přelidnění zachvátilo úrodnější krajiny okolní. Původní divočina a rozsáhlé plochy, porostlé alang-alangem, vysokou tvrdou travou, jsou dnes obmezeny jen na končiny od východisek nové kolonisace nejvzdálenější. Tygr už dávno vymizel, jelikož houštiny původní v Goenoeng Sewoe zaujímají již jen malé nesouvislé plochy.

Všade se staré osady rozšiřují i nové povstávají. Srázy pískovcové získává pro sebe namáhává kultura terasová a umělým zavodňováním zvyšuje se výnos půdy. Přes to je dosud dosti půdy k disposici a důvěra, že děti jejich budou míti dosti místa, dovoluje obyvatelstvu, aby se bezstarostněji množilo. Průměrný počet dětí na jednu rodinu je prý v tomto území značně větší než v přelidněné nížině.

Všecek kraj Goenoeng Kidoel dělí se ve čtyři oddělení, jimž stojí v čele „pandži". Tato oddělení obsahují po několika drobnějších okresech a hlavou okresů takových je „mantri"; vedle mantriho bývá tu ještě „demang", pověřený policejním oborem správy. Všichni tito úředníci jsou zpravidla šlechtici a přísluší jim přídomek „raden", při oslovení tedy „raden demang", „raden pandži".

V čele obcí, které se však vždy nekryjí s tím, co bychom nazvali osadou nebo vesnicí, stojí l u r a h, který je zároveň výběrčím daní a dozorcem nad vykonáváním robotních prací.

Hospodářství obecní jest u Javánců vlastních jistou měrou dosud komunistické. Půda jest dosud společným majetkem a přiděluje se periodicky rodinám k užívání. Značnou měrou připomíná zřízení to ruský selský m i r. Lurah je představitelem samosprávy obecní i bývá volen z nejzámožnějších a nejmocnějších členů déssy. Menší zřízenci ob cní jsou písař „tjarik", různí dozorci a také modin čili kaum (muedzin), pověřený péčí o bohoslužbu. Za služby své dostávají lurahové a jiní zřízenci odškodné, kterým jest používání jistých pozemků, pomoc spoluobčanů při polních pracích a také určitý paušál za roboty dříve obvyklé.

Nucená práce na státních plantážích, nucené kultury, roboty pro veřejné práce a jiná zařízení podobného způsobu byla do nedávna takřka základnou hospodářského systému nizozemského na Jávě; teprve poklesnutí výnosu cukrových plantáží a zejména nuceného pěstování kávy přineslo poněkud volnější proud a v posledních desítiletích soustava nucených prací stále více se uvolňuje. Zda s prospěchem obyvatelstva, o tom není dosud úsudek ustálen. Podle názoru mnoha znalců byl prý při vrozené lenosti a indolenci Javánců starý přísný systém správnější.

Wonosari bylo střediskem a východištěm mých exkursí po území okolním, sem vrátil jsem se několikráte a užil příležitosti, abych nabyl cenných informací od ochotného přednosty a nabyl obrazu o způsobu úřadování.

Den začíná se na Jávě vždy brzo, neboť úřední hodiny protahují se jen zřídka přes poledne a odpoledne věnuje se více méně klidu nebo spánku v chladu hlubokých verand nebo stinných vzdušných chyší. Se slunce východem tlupa trestanců nastupuje do práce v blízkosti pasanggrahanu, tlukou kamení na cesty chráněni jsouce lehkými střechami od paprsků slunce; jiná oddělení ubírají se k úkolům na cestách a jinde. Trestanci nejsou spoutáni a jest také málo dohledu nad nimi, neníť toho třeba, neboť Javánec nebojí se ničeho tak jako tělesných trestů. Bití se používá právě jako trestu disciplinárního, pokusil-li se trestanec o útěk neb odepřel-li poslušnost dozorcům.

Ženy s koši plodin ubírají se na tržiště, s nimi často cupe po několika malých dětech nahých nebo v krátké umazané košili, nejmladší sedí zpravidla na levé kyčli matky nebo starší sestry přidrženo jsouc šátkem upevněným kol pravého ramene. Tu

a tam pracují lidé v poli; činí tak s přestávkami, které se prodlužují, čím více stoupá slunce nad obzorem; každá příležitost k hovoru je jen vítaným přerušením mechanické činnosti.

Bosí policajti v modrých uniformách, se žlutými širokými lampasy na kalhotách, jdou jeden po druhém k úřední budově; po chvílích přijíždí na koni nebo švižně si vykračuje zřízenec v parádním sarongu, bílé tropické bluze, nebo v černém kabátě se zlatými knoflíky s černým plstěným přístřeškem na přední části hlavy; patrně to lurah z některé okolní vesnice jede k raportu u assistenta residenta, nebo pandžiho.

Po sedmé hodině assistent-resident sám se objevuje před průčelím své residence nepříliš rozsáhlé, ale výstavné a pohodlné; věnuje krátkou chvíli přehlídce prací v zahradě před domem, ve školce stromové a v pokusné zahradě zelinářské a o osmé hodině zahajuje úřední povinnosti. Často plné dvě hodiny tráví s pomocí své obětavé choti v lékařské ambulanci, kterou vykonává z ochoty k dobrodiní set trpících domorodců. Lékárna úřední je velmi dobře opatřena a léků i obvazů dostává se churavým zdarma, operace lehčího rázu nejsou řídké a assistent-resident povoláním právník a administrátor zastává i povinnosti lékaře s podivuhodnou zručností i znalostí praktickou. Paní s pomocí mladé dívky domorodé mění obvazy a přihlíží zejména k ženám a dětem. Za mého pobytu pomáhal při ambulanci též domorodý posluchač lékařské školy v Batavii. Tato škola věnuje se hlavně praktickému vzdělávání nižšího lékařského personálu. Diplomovaní absolventi její nazývají se „doktor java“; jsou vesměs domorodci a těší se dosti značné důvěře i oblibě. Stát je rád zaměstnává, jelikož se spokojí menším platem a slouží déle nežli lékaři bílí.

Po ambulanci někdy soudní povinnosti, častěji však jiná úřední řízení a korrespondence zaujímají čas až do jedné hodiny s poledne, kdy se povinnost úřední končí. Jednou nebo dvakrát v týdnu regent přichází na poradu, s ním někdy též pandži místní, neb z některého z ostatních tří podkrajů, nebo mantriové, správcové okresů s „demangy“, spravující ještě menší správní úřady. Tito hodnostáři všichni jsou šlechtici, mluví však s assistentem-residentem i s regentem sedíce na zemi na bobku a vztahujíce sepiaté ruce k ústům před oslovením i po skončené rozmluvě.

Nejednou jsem měl příležitost býti při soudním řízení. Provinilců bylo vždy několik tuctů obojího pohlaví, řízení však bylo ku podivu rychlé a klidné. Malé krádeže, rvačky a zapovězené hraní v karty, štvanice křepelek nebo kobylek byly hlavní delikty. Tresty byly několikadenní až tříměsíční nucená práce nebo pokuty. Zločiny, vyžadující vyššího trestu, jdou před soud do Djokjakarty. Tělesné tresty jsou v tomto kraji řídké, neboť úřad dbá hrdosti Javánců a používá s výsledkem velmi dobrým a pravidelně trvalým mírného bití jen jako disciplinárního trestu pro vzpurné trestance.

Při líčení asistent-resident sedí za psacím stolem v pozadí úřední místnosti, na zemi na rohoži po jeho levé straně domorodý státní zástupce, jenž vede předběžné řízení; několik policejních agentů je pohotově, strkají dovnitř nebo vyhánějí provinilce a svědky, kteří pokorou a strachem nevědí dobře kudy kam a schouleně usedají na bobek při zdi se zrakem sklopeným k zemi. Státní zástupce obrácen jsa k provinilci přednáší výsledek svého vyšetřování, vinník se pravidelně přiznává s jednotvárným „'ngí“, „'inggí“ (ano), soudce, který přislouchá zdánlivě bez pozornosti, jen zřídka přerušuje zástupce otázkou, posléze však krátce tichým hlasem pronese rozsudek a zástupce opakuje slova jeho hlasitě. Tresty několikanedělní jsou řídké a odmlouvání neb obrana provinilců výjimkou.

Viděl jsem pouze jeden živější případ. Plešatý mladík světlejší pleti a silně semitských tahů způsobem pramoderních podvodníků vymámil peníze (asi 20 zlatých dohromady) z několika chudáků a před soudem vedl si sebevědomě, okřikoval ubohé svědky a přerušoval státního zástupce. Dostal plné tři měsíce a za několik dní také bití, neboť se choval vzpurně k dozorcům.

Wonosari jako střediště správní velkého a lidnatého kraje je též důležitým místem tržním. Tržiště leží prostřed vesnice a ač rozsáhlé a hojně navštívené, postrádá tržiště pravidelně širší zajímavosti pro cizince, neboť obyvatelstvo hornatiny je chudé a nemá odbytu pro zajímavé, ale poměrně drahé výrobky domorodého průmyslu.

K tržišti přiléhá prostorná „náves“ „aloen-aloen“ s několika waringiny a porostlá trávníkem; dvě široké cesty odvětvují tu v pravém úhlu od hlavní cesty, jedna k residenci regentově, druhá k obydlí pandžiho. Regentův „dvůr“ zaujímá značný

prostor, dlouhá vyvýšená prostora pod střechou na sloupích rozkládá se před obydlím a jest k vítání hostů i k veřejným poradám a ceremoniím úředním. Obydlí pandžiho upraveno je podobně, ale v menších rozměrech. Odpoledne je trh poněkud opuštěn; zbylí prodavači spí ve stínu stánků, neb líně se provalují žvýkajíce tabák nebo betel.

Teprve k večeru oživuje místo znova, nastává hodina věnovaná procházce, klepům a zábavám. Na schodech před residencí regenta i pandžiho sedí tlupa mužů bavíc se s úředními zřízenci a vyzvídá denní novinky. Asi dvě hodiny po soumraku mládež se shromažďuje, hoši a dívky zvlášť ve dvou táborech u ohňů a oddávají se zpěvu, hrám nebo posměšnému a vtipnému pokřikování. Hluk těchto shromáždění rozléhá se po širé prostoře do kraje a často trvá dlouho do noci.

Několik večerů strávil jsem jako host assistenta-residenta a jeho vzácné choti, jindy procházel jsem se okolím místa, zejména za měsíčních večerů, pokud mne hojná rosa nedohnala navrátiti se do pasanggrahanu. Zde se starý mandur s Bonsem dobře starali o mé pohodlí a mandur dobře obstarával i kuchyni. Moskyti i jiný hmyz obtěžovali však večer přespříliš v blízkosti lampy, a proto po večerní procházce brzo jsem se uchyloval v útulek dobré sítě moskytové na svém loži. Bonso spal na rohoži přede dveřmi mé místnosti v centrálním, společenském prostoru, který je jídelnou, je-li na verandě sychravo nebo větrno.

Pravé pasanggrahany jsou skoro vesměs vystavěny slohem téměř stejným. Prostřed v podobě stejnoramenného kříže jest společná místnost, jídelna, v každém rohu pak jest po pokojíku. Na jedné neb na dvou stranách budovy je prostorná veranda.

V malých vesnicích jsou ovšem rozměry pasanggrahanů značně menší, pokojíky bývají jen dva, a to tak malé, že sotva lze umístiti nejnutnější prostředky mimo postel. Lepší stojí na podezdívce a mají dláždění kamenné velmi chladné a příjemné; v primitivních leží na udupané půdě jen rohože.

Okolí Wonosari neskýtá mnoho oku zajímavého, na širé pláni není nic než role a lesíky vesnic, pouze v dáli na severním obzoru otvírá se široký rozhled na příkré rozervané tvary pískovcové hornatiny, která se odtud zdá býti vyšší nežli jest ve skutečnosti; ráno pak a večer, je-li jasno, Merapi a Merbaboe rýsují se více neb méně jasně v pozadí hornatiny. Západ slunce skýtá

pravidelně nádhernou podívanou, zejména po odpolední bouřce, když je vzduch nadmíru čistý a příroda leskne se svěží zelení, odrážející se od černých a temně rudých cimbuří horských v dálném pozadí.

Primitivní pasanggrahan v Tjoewelo (Goenoeng Sewoe).
Fot. Daneš.

Několik vycházek podnikl jsem pěšky s Bonsem po rovině na všechny strany. Bylo pravidelně velmi horko v úpalu slunečním, snášel jsem však ty několikahodinné pochody bez závady, pouze na konec bylo vždy vítaným osvěžením několik banánů a kokosové mléko.

KAPITOLA TŘICÁTÁ SEDMÁ.

Do Goenoeng Sewoe k jižnímu pobřeží.

Druhého dne po příjezdu do Wonosari před slunce východem „agent“ přivedl úředně objednané koně a dva kuli. Nastoupili jsme cestu k jihu ne bez rozloučení s laskavým p. Hekmeijerem, jenž tak časně vyšel, aby mi přál šťastnou cestu a doplnil rozkazy agentovi.

Ponejvíce pomalým klusem nebo kolébavým „passem“, pohodlným koňům i jezdcům projížděli jsme k jihojihozápadu rovinou míjíce četné vesnice. Terrain zprvu rovný jako stůl nabýval znenáhla vlnitého, krabatého rázu; potoky, které měly ve svém horním toku u Wonosari pouze několik osamělých tůní ve svém korytě, tekly nyní k jihu proudem bystřejším. Mimo břehy potoků málokde viděti vápenec v neporušené poloze, ač místy pole jsou plna ssuti a ovětralých balvanů. Za polovinou cesty od Wonosari k Palijanu, našemu cíli toho dne, cesta vstupuje do djattiového lesa, který jsa prorván pouze malými vzdělanými plochami půdy táhne se až k rozsáhlé oase, jejímž středem je Palijan.

Na hranici svého distriktu čekal mantri palijanský s několika staršími (lurahy) a novými kuli a koňmi. Mantri, malý mužík v černém klobouku se širokou střechou, s dlouhým, skoro semitským nosem v hubené scvrklé tváři, uvítal mne velmi uctivě; na jeho pokyn vyměnili jsme koně za čerstvé, přivedené z Palijanu, a jeli jsme až do vesnice, kde v pasanggrahanu bylo vše připraveno pro náš příchod.

Obědval jsem s mantrim u stolu, Bonso seděl na zemi v blízkosti a dělal nám tlumočníka. Lurahové, agent a několik starších mužů seděli na zvláštní rohoži opodál, v pozadí pak nejdále od nás kuliové. „Rijstafel" byla k obědu a zůstala pak každo-

Má družina při obědě.
Fot. Daneš.

denní stravou po celou dobu mých exkursí v této části Jávy. K snídani byla obyčejně jen osmažená rýže, neb „lampr", rýžová omeleta posypaná rozstrouhaným kokosovým ořechem a plněná jemně rozsekaným masem v ostré omáčce i zabalená do kukuřicového nebo banánového listu. V poledne plná rijstafel s více méně rozmanitým programem různě upravených kousků kuřete

a jiného masa, několika často nevábných na pohled paštik tajuplného obsahu, sušených ryb a na slunci konservovaných kachních vajec; desertem byly banány, nápoji čaj nebo kokosové mléko. K večeři totéž pravidelně s malou změnou v ingrediencích rijstafle. Skoro při každé příležitosti stála na stole též řádná láhev genevru nebo whisky, neb obojí, jsa však pamětliv zdravodních předpisů tropických, jen večer přiléval jsem malé množství alkoholu do kokosového mléka nebo do vody předem vařené.

První dny pil jsem kokosové mléko nesmíšené ve větším množství, zejména po večeři. Následky toho byly však pro zažívání nejvýš nepříjemné a bylo skutečně mým štěstím, že jsem neodpykal důkladným katarrhem střevním nedostatek poučení o působení nápoje zdánlivě tak nevinného. Smíšení s trochou whisky nebo genevru značně zmenšuje nebezpečné účinky kokosového mléka. Přezdívka „Mister Klapperwater" (hollandsky kokosová voda) mi však už zůstala. Zaslechl jsem ji ovšem jen náhodou.

Po obědě zůstali jsme obyčejně do tří hodin v pasanggrahanu, oddávajíce se klidu; pak jsme vyšli pěšky do okolí k místům pro mne zajímavým a vraceli jsme se se západem slunce nebo za soumraku. Nemohu tu do podrobností vypisovati svoji cestu územím poměrně málo rozmanitostí poskytujícím, a obmezím se jen na nejnutnější popis a na některé příhody, které cestování učinily veselejším a přerušily jeho průběh jinak dosti jednotvárný.

Toho dne odpoledne vyšli jsme z Palijanu provázeni jsouce početným průvodem. Mantri vyptával se Bonsa po cestě, proč nosím s sebou kladivo, a podivoval se kompasu, aneroidu i teploměrům. Blízko potoka asi půl hodiny od vesnice došli jsme k tržišti, kde vedle yamu, tabáku a jiných produktů kraje bylo hojně zastoupeno zboží hrnčířské. Vyrábějí je vesničané v údolí Oja a přinášejí sem výměnou za plodiny půdy úrodnější. Obchody již byly asi uzavřeny, neboť ženy seděly v několika skupinách bavíce se hovorem, zatím co se malé děti a dívky brouzdaly a skotačily u potoka. Děvčata mají většinou hezké, kulaté tváře, veselého, bezstarostného výrazu; není však s podivem, že jako ženy se brzo udrou, sestárnou a žvýkáním betele nebo tabáku, jež jest tu všeobecným, naprosto se zhyzdí. Nelze si mysliti nic odpornějšího než stupidní ženskou tvář s vysedlými svaly lícními, jak mezi zuby a rty drží silný chuchvalec odporné temně hnědé

barvy a občas silnými tahy z něho ssaje. Děti jsou roztomilé skoro bez výjimky, veselé a skotačivé, ne však velmi hlučné; cizinců se pravidelně ostýchají, ze zvědavosti však zůstávají vždy blízko a nic neujde jich pozornosti.

Hlavním předmětem mého studia toho odpoledne byly dvě jeskyně. První z nich otvírá se na vysokém příkrém svahu nad potokem a vchod do ní je tak nízký a úzký, že nutno lézti po kolenou. Mantri, který si potrpěl na svoji důstojnost, byl velmi udiven, že jsem se rozhodl vlézti do té díry, kde hnízdí jen netopýři, marně však snažil se mne odvrátiti od výkonu, patrně v jeho očích ponižujícího. Jeden kuli a Bonso svítili mi zapálenými větvemi a brzo jsme prolezli celou prostorou, která sotva stála za námahu.

Že jsem se tak ponížil leza s kulii do takové díry, mantri nemohl mě dobře pochopiti a snad ze strachu, abych ho nepřiměl k něčemu, co by snížilo jeho reputaci, omluvil se úředními povinnostmi a poslal se mnou k druhé jeskyni jen dva lurahy jako úřední osoby; zástup lidu nás však provázel i tam. Druhá jeskyně byla na jižním svahu palijanského údolí na srázu jednoho z homolovitých kopců, kterými se tu začíná Goenoeng Sewoe neboli „kraj tisíce pahorků". Jeskyně měla dva vchody, jeden spodní vymletý vodou v dobách dávných v podobě několika spojených okrouhlých „obřích hrnců", druhý vzniklý zřícením části stropu. Hlavní prostora měla dno, pokryté hlinitým nánosem a balvany spadlými se stropu, z ní pak odbočovalo několik nízkých jeskyň vedlejších, jichž strop však po několika krocích schyloval se až k půdě, že byl další postup nemožný. Krápníků obsahovala jeskyně jen málo, malých a nevzhledných; rozsáhlé čerstvé odlomy na stropě vysvětlovaly příčiny tohoto nedostatku.

Když jsme opustili jeskyni, nechal jsem své průvodce nedaleko vchodu ve veselém rozhovoru a vylezl na vrchol kopce, který jsa pokryt jen travou a nízkým trnitým křovím poskytoval rozhled dosti dobrý. Na sever a severovýchod prostírala se širá rovina Wonosarská, za ní hornatina pískovcová, která po západní straně táhla se až velmi blízko k mému stanovisku, oddělena jsouc jen hlubokým údolím Oja od výběžků Goenoeng Sewoe. Široký pruh po východní straně Oja až daleko k severu pokrýval temný djattiový les. Celá jižní část obzoru poskytovala obraz docela jiný. Jakoby ostrou čarou probíhající od východu k zá-

padu oddělena od roviny vystupovala tu směsice pahorků skoro stejně vysokých; skoro všechny byly stejné, jak obrovské krtiny stály tu oddělené jen úzkým prorvami nebo pruhy údolí nepravidelného, chaotického průběhu.

Goenoeng Sewoe je typická vysočina krasová. Vápenec velmi čistý, uložený v lavicích skoro vodorovných, propouští

Na telaze v okolí Wonosari.
Fot. Daneš.

vodu kolmo do hloubky a voda vymílá v něm chodby a jeskyně hledajíc odtoku k moři. Celé Goenoeng Sewoe nemá souvislého proudu vody na povrchu, jen v dolinách a slepých údolích jsou hojné tůně na silném nánosu hlinitém, který brání prosakovati vodě do podzemí. Tůně ty slují „telaga", některé z nich mají uměle zvýšenou hráz po straně, neboť voda v nich je často v době sucha jediným zdrojem pro lidi i dobytek.

Jeskyně jsou zřídka přístupny na větší vzdálenosti, vysoké náplavy nebo hmoty zřícené se stropů zamezují další postup. Jeskyně více méně horizontální nazývají Javánci „guo", kdežto hluboké propasti s příkrými stěnami, pravidelně nepřístupné a neprozkoumané slují „luvang". Kámen hozený do luvangů často se ozve šplouchnutím do vody, jinde však narazí na tvrdé dno. V jeskyních obojího způsobu bývá přesila netopýrů. Puch z nich zejména ve sklepeních se slabým tahem vzduchu je ohavný a nános na dně jeskyně je smíšen se silnými vrstvami netopýřího guaňa.

Příštího dne časně z rána vjeli jsme mezi první pahorky Goenoeng Sewoe a pokračovali k jihu s častými zastávkami u jeskyň, telag i jiných míst pro mne zajímavých. Na pomezí svého okresu mantri předal nás svému kolegovi z Panggoengu. Tento mantri byl starý muž robustní postavy, divokého výrazu v temně hnědé tváři, ale energický a veselý. Po celou cestu žvatlal a výbuchy hlasitého smíchu provázely jeho výklady. Toho dne mi třikrát vyměnili koně, báli se patrně, že jsem příliš těžký pro ty zakrslé, travou živené koníčky. Měl jsem na sobě kabát s ohromnými kapsami, jež všechny byly vyplněny mapami, zápisníky i jinými pomůckami; tím způsobem můj objem skutečně narostl na míru povážlivou. Proto někteří koně zjevně se lekali nezvyklého jim zjevu a plašili se, když jsem na ně vsedal, brzo však jim má váha vyhnala vzpurné nebo skotačivé myšlenky.

V okolí Panggoengu jest několik jeskyň a propastí, jedna z nich Guo Kali Gedeh je hluboká dolina po jedné straně omezená kolmou ba převislou stěnou asi 30 m. výše, s níž jak ohromné spletité guirlandy visí kořeny stromů, ötočené svěží zelení mechů a orchideí. Z protější strany vede stezka po příkrém svahu ke dnu, kde malý potůček tvoří tůni křišťálové, vždy chladné vody. Sem se chodí s oblibou obyvatelé vesnice koupat a mnoho jich stráví tu odpoledne v příjemném chladu, neboť slunce neproniká korunami mohutných rambutanů, které tvoří jakoby živý ale nepronikuutelný strop vysoko nad okrajem propasti.

Plody těchto velikánů lákají tuto roční dobu značný počet kaloňů, jakmile nastane noc. Šel jsem toho večera na čekanou provázen jsa Bonsem a dvěma lurahy. Sotva půl hodiny po západu slunce objevil se první kaloň, usedl však brzo do hustého labyrintu zeleně a nepřiblížil se na dostřel. Jiný objevil se brzo

potom a těžkým nemotorným letem kroužil kolem horních větví asi 60 m. nade mnou. Střelil jsem, však jen s tím výsledkem, že kaloň zrychleným tempem odletěl; totéž opakovalo se i s jiným, který brzo potom se objevil. První příchozí tu a tam zašustěl v koruně stromu, ta však byla tak hustá, že ani průvodci moji netroufali si odhadnouti přesně místo, kde si kaloň pochutnával jsa si vědom svého bezpečí. Když třetí odletěl, čekali jsme ještě hodnou chvíli, zatím však měsíc vystoupil vysoko a zbavil nás stínu bambusového trsu, který nás dosud skrýval pátravému zraku obrovských netopýrů. Nebylo již naděje na kořist, pročež jsme se navrátili do pasanggrahanu s „bžundou". Mé střelecké umění je čistě „sváteční", proto se k tomu nezdaru bez ostychu přiznávám.

Panggoeng skládá se z několika malých skupin chat, rozptýlených po okrajích dolin, jichž rovná dna, pokrytá úrodnou půdou, jsou vzdělána v pole nebo pokryta banánovými sady. Tabák a yam jsou vedle rýže hlavními produkty tohoto okrsku. Vysoko na svazích skalnatých příkrých pahorků ve skupinách neb jednotlivě stojí malebné papaje se štíhlým kmenem a korunou velikých listů, kdežto palmy kokosové pravidelně jsou hned v okolí chat, tvoříce s několika jinými stromy a trsy bambusu řídké vesnické lesíky. Vší vzdělavatelné půdy je tu využito. Rozsáhlé lesy djattiové již počátkem devatenáctého století znatel é prořídly a místo nich zaujímala za návštěvy Junghuhnovy největší část Goenoeng Sewoe tráva alang alang. Bylo to ovšem krátce po velké jávské válce (1825—30), kdy kraj byl ještě strašně zpustošen a vylidněn. Od té doby se obyvatelstvo mnohonásobně rozmnožilo, nejvíce přirozeným přírůstkem, méně přistěhováním a travnaté plochy proměnily se v pečlivě vzdělaná pole. Od hlavních osad na všechny strany rozšiřuje se nové osídlení. Nové skupiny chat slují po nějakou dobu „trukany", později však, zejména jsou-li vzdáleny mateřské osady, dostávají zvláštní jméno.

Podivno je skutečně, jak rychle na Jávě tygr ustupuje kultuře. Junghuhn píše o Goenoeng Sewoe tak, jako by tam v každé větší houštině číhala krvežíznivá šelma. Ač minulo sotva 75 let od jeho doby, tygři vymizeli docela, nikdo však nedovedl mi pověděti, kdy a jak. Něco starých mužů žije dosud, kteří v mládí se proslavili zabitím tygra, to však vysvětluje jen příliš málo.

Není třeba pochybovati o pravdivosti Junghuhnově, který jistě nepodléhal upřílišněné bázni před šelmami a třeba skutečně přijmouti vysvětlení, jež tlumočil mi Bonso „afraid of much people, sawahs", že se bojí přílivu obyvatelstva a ustupují kultuře půdy.

Moje družina na Gebang Oro. Fot Daneš.

Z Panggoengu podnikl jsem vyjížďku k místu zvanému Gebang Oro na jižním pobřeží. Chaotický ráz krasové krajiny se nemění ani v blízkosti oceánu, pouze pole řidnou a alang alang pokrývá široký pruh, přerušený jen tu a tam malými plochami vzdělané půdy. Nad těmi vždy bez výjimky na čtyřech slabých asi 3 až 4 m. vysokých tyčích spočívá lehká palanda se střechou z palmových listů, odkud děti neb mužové hlídají

úrodu před vetřelci, divokými vepři a ptáky. Tato končina jest dosud bez stálých sídlišť a stezka zhusta zarůstá, ježto je jí velmi málo používáno.

Asi půl kopy kuliů pracovalo od rána o upravení cesty pro mne, abych se nemusil broditi po prsa travou a dále houštinou pravého tropického rázu. Houština ta, kterou lze sotva nazývati lesem, pokrývá svahy v bezprostřední blízkosti moře a stezka sestupuje jí příkře, kluzká bahnem a kořeny stromů. Náhle bez přechodu a úvodu otvírá se neočekávaný výhled. Stojíme na malém prostoru, ovroubeném hustým neproniknutelným houštím zdola, po pravé straně kolmá stěna, po levé pahorky v půli jakoby svisle přeříznuté, a před námi v hloubce asi 40 m. nepřehledná modrá hladina oceánu. Není možno proniknouti zrakem k úpatí, neboť stojíme na převislé skále, pod námi však zuří příboj ohlušujícím řevem a podmílá skály vápencové, pomalu ale jistě ubíraje souši rozsahu v těchto místech.

Bonso ukazuje na čerstvou stěnu asi 2 km. k východu a vysvětluje, že nedávno tam velký kus kopce sřítil se do moře a později regent wonosarský pověděl mi, že na jednom místě pobřeží ustoupilo as o 120 m. za čtrnáct let podle svědectví zcela hodnověrných lidí.

Dlouho trvalo, nežli mne žár poledního slunce vyhnal z tohoto místa divoké a velebné krásy; dříve však jsem udělal snímek s celou společností, co mne provázela a patrně se stejným zájmem obdivovala se kráse tohoto vznešeného kouta. Tato část pobřeží sluje Gebang Oro, Gebang jest název palmy, jejíchž listů dovedou domorodci použíti za nádoby, v nichž možno nositi i vodu. Pouze však dvě malé palmičky nedávno vysazené jsou nyní na tomto místě, jiné jsou prý v okolí, v jiných prorvách, které se končí právě tak jako ta, kterou my jsme se přiblížili, vysokým kolmým srázem k pobřeží.

Pozdě odpoledne vrátili jsme se v dešti do Panggoengu. Pršelo celý večer a půda po dlouhé době sucha zvlhčená vydávala výpary hnilobné. Rýže k večeři páchla podobně, neboť voda z telagy pohltila mnoho rozložených látek, deštěm spláchnutých. Toho večera zkusil jsem na boso javánské dřeváky, ale nechal jsem toho brzo. Dřeváky ty jsou hrubé dřevěné, asi 2 cm. tlusté podlohy pod nohy se špalíčky a přidržují se k noze širokým vysokým knoflíkem mezi palcem a sousedním prstem. Po pevné

půdě šel jsem jakž takž, pouze však několik kroků v mokré půdě způsobilo mi křeč velmi bolestnou ve svalech až ke kotníkům, nezvyklých takové tíži, a nechav dřeváky v bahně skočil jsem rychle bos na suché místo k velké veselosti „obecenstva“, které jako vždy sedělo a bavilo se na rohožích ve verandě pasanggrahanu.

Skály a příboj u Gebang Oro. Fot. Daneš.

Příštího dne až přes poledne bylo chladno a deštivo. Prudký vítr hnal pronikavý déšť tak dovedně, že ani dobrý nepromokavý plášť mne neuchránil; moji průvodci stáhli sarong jako široký pás kolem boků a seděli na koni nebo šli s nohama až ke kolenům bosýma. Kuliové často ani sarongu nenosí a mají jen tenké kalhoty po kolena, v horku pak i halenu rádi svlékají. Několik odboček s cesty k telagám a luvangům hustou po prsa

vysokou travou nebo křovím promočilo mne docela. I za toho počasí potkávali jsme plno žen s nákladem tabáku neb yamu, pohled přímo trapný. Ve vesnicích, jimiž jsme projížděli, všude lurah s davem mužů stál pohotově s kokosovými ořechy, lamprem a banány; odmítnouti pohostinství nadobro nebylo lze a tak aspoň trochu kokosového mléka jsem vypil z čerstvě otevřeného ořechu, nebo pojedl banán, kdežto moji průvodci pochutnávali si na lampru. Drobný peníz pro muže, který otvíral ořechy, a již byli jsme zase na pochodu.

Zajímavo, že družina má takovéto zákusky nikdy nepovažovala za skutečné jídlo, ač často zmizelo toho dosti mnoho. Nejednou, byl-li pochod dlouhý až přes poledne, přišel Bonso prose, abych zastavil, že přejí si lidé jísti.

Jísti „makan" je jísti rýži v první řadě a dokud nepojedl rýže, nemá se Javánec za syta. Banán nebo kokosový ořech nebyl jim „jídlem", proto zastávka u přenosného waroengu, krámečku kuchařského, byla jim nezbytnou.

Davy žen a dětí seděly schovány za ploty a s vyjevenýma očima si nás prohlížely; mnoho z nich asi Evropana nevidělo, neboť tato cesta byla daleko od pravidelných úředních cest inspekčních. Po celé dopoledne směr náš byl k východu a vesnice při cestě rozsáhlostí svou a stářím lesíků je skrývajících dosvědčovaly značné stáří osídlení. Po poledni zahnuli jsme k jihu a přišli jsme brzo do nového kraje. Veškeré osady této části, převahou malé a rozptýlené po různých dolinách a slepých údolích, čišely zrovna novotou, skoro všechny měly označení „trukan" ke jménu mateřské osady; některé z nich měly lesíky zcela mladé, jiné pak stály ještě úplně bez této okrasy, bez níž sotva si lze mysliti javánskou vesnici této části ostrova. Projeli jsme několik zbytků dříve souvislého lesa djattiového, brzo však svahy pahorků odívaly se novou barvou, mnohotvárnou zelení, vlastní pravé tropické jungli. I život v přírodě byl rušnější a prozrazoval, že člověk neměl ještě mnoho příležitosti znepokojiti nebo dokonce vypuditi původní obyvatele divočiny. Šedé opice objevovaly se v davech, někdy na skalách, poloschovány za balvany vykukovaly zvědavě, jindy se bavily přemety ve větvích stromů a posměšný pokřik mých průvodců měl jen ten účinek, že si vedly ještě divěji. Jednou nebo dvakrát shlédl jsem též černého gibbona, který se provaloval vysoko ve větvích

a sotva trochu pozornosti nám věnoval. Hejna různobarevných papoušků uletovala na strany za nejbližší kopce a u několika telag zastihli jsme divoká prasata, která se kvapně uchýlila do tajemného ústraní houštiny. Podle tvrzení domorodců není prý ani „matjan ketjil“, „malý tygr“ čili pardal příliš řídký v této končině, král dravců však zmizel již dávno, jako by viděl, že v nové době není již proň místa, že přestává býti neobmezeným pánem rozlehlých ploch původní divočiny.

Tvary kopců se poněkud změnily, až sotva 60 m. nad dnem údolí, některé z nich vypadaly pranepřístupně, kolmé srázy obklopovaly je z několika stran a rozsochaté vrcholy vypadaly z dálky jako zříceniny starodávných hradů. Tato novota scenerie uplatňovala se tím více, čím blíže jsme byli pobřeží, neboť konečně z labyrintu údolíček a okrouhlých dolin vjeli jsme do skutečného údolí, kterému chyběla jen řeka. Bylo to údolí po obou stranách se souvislými, na sto metrů vysokými skalními srázy, na nichž bělost horniny často prosvítala bujnou zelení tropických draperií, se širokým rovným dnem, rozoraným pro rýži, která v několika nedělích bude vysázena; údolí svažovalo se pomalu až k moři. Asi 2 km. od cíle uvítal nás mantri z Tepoes, mladý šlechtic distinguovaného vzhledu a v krátkosti dostihli jsme pasanggrahanu při chobotu Baronském.

Byl-li jsem překvapen a skoro ohromen velebností pobřežní scenerie s vysokého stanoviště na Gebang Oro, Baron přivedl mne skoro do extase krásou a útulností pohledu, který tu bez přípravy, neočekávaně, otevřel se očím skoro unaveným z jednotvárných stále se opakujících výhledů při cestě kopčinou. Před pasanggrahanem vysoký písčitý břeh rychle se svažuje k okraji vody, tu pohnuté jen malými pravidelnými vlnami, opodál však, asi 300 m. od našeho stanoviště, rozbujněné mohutnými asi dva metry vysokými vlnami příboje, které se rozbíjejí s hukotem na mělkém dnu a dále se tříští o úskalí a zbytky dříve souvislých kopců s ohromným rachotem; ba v krátkých intervalech i mohutná sprcha přenáší se z otevřeného moře přes skály do mírnějšího zákoutí chobotu.

Strmé skály po obou stranách uzavírají tuto malou hladinu, odlučují ji od světa a širého oceánu, jen úzký výhled nechávajíce na divoké, nehostinné moře, které útokem nikdy nezmírněným

dobývá kus po kuse skály, jež původně ve vodě mořské se usadily, ale později mocným pohybem kůry zemské vysoko byly zdviženy. V severozápadním koutě zátoky mocné proudy sladké vody vytékají z podzemních prostor z pod skal; za přílivu proud jich je sotva znatelný několik metrů od pobřeží, za odlivu však, nebo když náraz vln na chvíli se utišil, jich mocný tlak provázený víry lze sledovati na sta metrů daleko. Sotva třeba podotknouti, s jakým požitkem jsem se koupal v moři, ač již dost vážně jsa ohrožen následky pití kokosového mléka. Moji průvodci nestáli však o slanou vodu, nýbrž šli pod skály tam, kde proud sladké vody byl nejsilnější. Proč, Bonso nedovedl mi jasně vyložiti; patrně nějaká pověra jim praví, že mořská voda má škodlivé účinky.

Při západu slunce a druhého dne při východu moře a bělavé skály oděly se v pestrost barev krásy nevypsatelné, bohužel však změny následovaly příliš rychle při tom rychlém přechodu ze tmy v plné světlo v blízkosti rovníku. Ty barvy a celý ráz pobřeží přiváděl mi na mysl krásy těch malých, zapadlých zátok drahé Dalmacie, třeba že kontrasty a původní divoký svěží ráz celku daleko rozmanitostí a řekl bych bujností zastiňoval ty tišší, v barvách tlumené výhledy slovanské Riviery.

Dlouho jsem odkládal odjezd nemoha se nasytiti procházky na tomto miniaturním klenotu tropické přírody, a teprve když bylo slunce vysoko, přestupovali jsme nejbližší hřbety zbaveni jsouce již vyhlídky k moři; chvílemi však ještě po dlouhou dobu zalétaly k nám hukot příbojových vln a tu a tam jakoby rána z děla.

Toho dne přenocoval jsem v désse Tepoes, konečném bodu této exkurse a sídle mantriho. Několik počet telag a luvangů zaměstnalo mne v okolí tohoto místa. Nemohu pominouti mlčením, že mladý mantri dělal dojem velmi svědomitého úředníka, cesty v jeho okresu byly daleko lepší a většinou nověji upraveny nežli kdekoliv jinde, pasanggrahan skvěl se čistotou a malé školky kávovníku svědčily o bedlivé péči. Mantri těšil se zvláštní vážnosti svých podřízených, neboť chotí jeho byla neteř sultána, dcera jeho zemřelého bratra. Málokdy se stává, že příležitostný host pasanggrahanu bývá uveden choti mantriho a bylo to po prvé na mojí cestě, že Bonso přišel s otázkou, zda bych si přál

poznati „radenaju". Radenaju je titul šlechtických dam na Jávě a znamená „krásná princezna". Byla skoro ještě dítě, ne velmi hezká, ale drobná, svěží tváře; vyměnili jsme spolu několik frásí ovšem krátkých, při mé neznalosti jazyka; druhého dne ráno před odjezdem požádal jsem sám mantriho, abych směl dáti s bohem jeho choti, a ta patrně na to jsouc připravena, brzo vešla do pasanggrahanu.

Toho dne vrátili jsme se dlouhým únavným pochodem do Wonosari. Horko bylo veliké a dusno prozrazovalo, že bouře je nedaleko. Asi na půl cestě jeli jsme několik kilometrů mohutným djattiovým lesem, z něhož jsme vystoupili na rovinu, jednotvárnou a plochou jako stůl až k našemu cíli.

Za těchto několik dní poznal jsem, že nebylo by možno cestovati tak intensivně bez účinné pomoci úřední. Javánci nemilují Evropanů a projevují k nim ochotu, jen když musí. Jinak jsou líní a nedůvěřiví a již z pohodlí vyděrační. Sám o své újmě byl bych potřeboval nejméně dvakrát tolik času a nepoměrně více peněz. A co zlosti bych byl vytrpěl! Takhle šlo však vše hladce; ráno ovšem často bylo třeba ostrého pobídnutí, aby se odchod urychlil, při odpolední vycházce pak omrzelé, ospalé tváře mé družiny dávaly na jevo rozmrzelost nad zbytečným zajisté vyrušením z krásného klidu ve stínu verandy nebo chyše.

Pěšky nebylo by Evropanu lze cestovati tolik hodin denně bez delších přerušení. Na koni ani nevadí vystaviti se polednímu slunci, které jinak velmi rychle schvátí (ovšem s hlavou pokrytou důkladnou tropickou helmou z korku). Jezditi však nebylo mi tu příliš příjemno a mám za to, že i koníci se mne velmi rádi zbavovali. Popruhy k sedlu byly zpravidla prabídné, nedaly se ani řádně přitáhnouti a tak při cestě s vrchu nebo do vrchu sedlo se posouvalo a často bylo třeba koně přesedlávati. Pro lehké Javánce, kteří pravidelně váží asi kolem 50 kg., docela postroj takový stačil. Nezřídka naši koníci byli hřebci, a byla-li v průvodu též nějaká kobylka, ozývalo se stále ržání a při zastávkách a vyhýbání bylo třeba pozornosti, aby nedošlo ke rvačkám rozdováděných a žárlivých samců.

Koně pouštějí se na noc na pastvu. Naplnivše se rosou zvlhlou travou vypadají ráno značně otyle, brzo však, zejména je-li jezdec těžký, objem břicha splaskne a často za dvě neb tři

hodiny se divíte, na jakéže mršince jste jeli. Proto zajisté střídali mi tolik koní za den; jak by byli vypadali ti chudáci po dlouhém pochodu?

Byl jsem rád opět, že jsem si mohl pohovořiti s inteligentními lidmi, přečísti něco z novin a také dobře se vyspati. V primitivních pasanggrahanech vesnických bylo několik závad, které bránily spánku. Předem moskytové sítě, ač nikde nechyběly, přece byly více méně bezpředmětné, příliš krátké a děrami opatřené, takže naprosto nevyhovovaly jedinému svému účelu. Za druhé ten rej tropické noci, i když si odmyslíte bzučící moskyty! Brzo po západu slunce cikády začnou svoji jednotvárnou hudbu, do které se mísí bzučení velkých brouků přilákaných světlem; dokud slyšíte opodál lidské hlasy, jednotvárná, ale přece různě odstíněná hudba hmyzu neruší tak, jako když se opravdu chystáte ke spaní. Vedle toho však brzo v přestávkách začnou hlasy jiné, které spánek víc a více oddalují.

Vítězné švitoření malých ještěrek, prohánějících se po stěnách a stropech, je zcela příjemný hlas a přejete jim dobré pochutnání na moskytech a mouchách, zato pokřik větší ještěrky, zvané „gekko“ nebo „tokke“, je tak silný, že vás vyruší i z polospánku; začne-li jednou, opakuje se po dobrou půl hodinu v přestávkách, které by skoro stačily uvésti mysl do klidu, potřebného k spánku. Slepice hojné v chyších Javánců často se budí zejména po půl noci a kdákají o závod; tu a tam střecha z listí palmového zapraská pod kočkou na nočních táčkách a vedle toho i krávy často se ozývají.

V každé vesnici je několik hřebců, neboť kastrování koní není tu zvykem, a běda spánku, zasteskne-li se koníku v jeho bambusové ohrádce. Řičení a kopání do dutých tyčí trvá často několik hodin. Ač jsem pozdě usínal, přece jsem procitl vždy, když se počalo rozednívati a často jsem šel se již políti studenou vodou, když se Bonso ještě protahoval, nebo kroutil svůj dlouhý černý vlas, který by mu jistě mnoho dam právem závidělo. O vodu k omytí bylo postaráno všude. Opodál pasanggrahanu stál pravidelně miniaturní domek z bambusu, jenž byl určen jiné potřebě, obsahoval však též velký hrnec nebo menší káď s vodou. Sběračkou z kokosového ořechu poléváte se přes hlavu dolů a primitivní lázeň toho způsobu osvěží znamenitě. Netřeba

si nic dělati z toho, zevluje-li hejno dětí neb i žen mezerami mezi bambusovými stvoly dovnitř a přihlíží vaší toaletě; kdybyste je chtěli odehnat, nechápali by, proč, neboť „naturalia non sunt turpia“ aspoň v těchto krajinách.

Byl jsem velmi spokojen s Bonsem až na některé maličkosti. Agent přidělený mi panem Hekmeijerem neznal anglicky ani slova a tak se mi nehodil za tlumočníka. Všechen význam našeho styku s domorodými úředníky i s lidem byl tedy na Bonsovi a on byl si plnou měrou vědom své důležitosti. Jsa vždy velmi bedliv mého osobního pohodlí považoval se za povýšena nad nosení jakéhokoliv zavazadla. Fotografickou kameru jsem přímo přikázal jemu, ale i té se rád zbavil, právě tak jako agent pušky jemu svěřené. Pro ostatní věci více než stačili mi dva kuliové, ale nezřídka byli tu čtyři očekávajíce odměnu, jeden že nesl pušku, druhý kameru nebo nějakou jinou maličkost. Někdy jsem jim zaplatil též, jindy vykáral jsem Bonsu i agentu, kteří pak zase den dělali dobrotu. Musím se přiznati, že někdy to vykárání provedl jsem příliš ostrým způsobem. Pak mne to trochu mrzívalo, neboť rozčilování s křikem a rámusem Javáncům nikterak neimponuje po stránce morální. Ovšem účinku vnějšího dosáhl jsem vždy v plné míře žádoucí, neboť všichni měli strach, že snad bych si stěžoval assistentu residentu.

Bonso byl pravý diplomat. Ač rodem z chudiny djokjakartské, daleko od nejslabších paprsků dvorské přízně, byl mistrem složité, javánské etikety, a výmluvnost jeho byla podivuhodna. Rád jsem poslouchal chvílemi při jídle hovor na rohoži; pomalé tiché a zpěvavé výroky vesničanů, poněkud blahosklonný způsob řeči agentovy, který však stejně jako oni mluvil tahavým, zpěvavým přízvukem. Proti tomu Bonsova řeč byla pravá lavina pádně a dobře přízvukovaných, vyrovnaných frází, plných důrazu a často i humoru, při němž vesničané propukali ve výbuchy smíchu, krocené poněkud jen mojí přítomností.

Bylo to však ve styku s různými třídami tohoto feudálními tradicemi prosáknutého obyvatelstva, kde Bonsovo mistrovství se osvědčovalo. S úsměvem poloslavnostním, polosladkým oznamoval mi příchod nového mantriho neb jiného šlechtického funkcionáře, s podivuhodnou hbitostí překládal pozdravy a zprávy obapolné a hned se velitelsky obracel ke kuliům rozděluje náklad. Mluvil-li za mne se šlechtickým úředníkem, když jsme seděli

v pasanggrahanu, stoje hovořil hlasem rozhodným beze všech ceremonií, kterými jako plebejec sám byl povinen; kdykoliv však úředník obrátil se k němu privátně, odpovídal na bobku s povinným vztažením rukou k ústům. Nebylo pochyby, že se Bonsovi jeho funkce zamlouvaly, až na odpolední vycházky pěšky. Těch nemiloval, neboť přišel vždy s otázkou, zda má dát sedlati koně.

KAPITOLA TŘICÁTÁ OSMÁ.

K Rongkopským skalám.

Příští exkurse přinesla mi mnoho nového. Pan Hekmeijer mne pozval, abych jel s ním a s regentem až do Djeroek-Woedelu při pobřeží rongkopském v nejzazším jihovýchodu kraje jemu svěřeného. Byl jsem velmi povděčen za toto pozvání, tím více, že jsem tak doufal nabýti trochu názoru o některých stránkách domorodého života, které by mi jinak jako cizinci neznalému řeči zůstaly tajemstvím úplným.

Poštovní kočár pro čtyři osoby byl připraven ráno pro nás tři; přes své zdráhání byl jsem nucen usednouti vzadu vedle pana Hekmeijera a regent sám zaujal místo protější. Byl to starý pán, prostřední postavy, tlusté kulaté tváře, dobráckého unaveného výrazu; zdvořilost a příjemné přiměřené chování ke všem byly mu vlastnostmi vrozenými, jako většině javánských hodnostářů. Cítil se naším hostitelem po cestě aspoň potud, že po jídle nabízel drahé doutníky a po sklence vína neb likéru. Pandži ze Semanoe, arci přece dosti vysoký hodnostář, při stole nám vlastnoručně posluhoval, před regentem pak i asistentem residentem zaujímal postavení pokorné, ačkoliv pořadem služebním nebyl daleko za nimi. Stejně jako jiní podřízení usedal před nimi na bobek a za rozmluvy pozvedal sepiaté ruce k ústům.

Znamenitý pár regentových sumbavských koní čisté krve uháněl s námi už do Semanoe, kde přisedl tamní pandži na bok vedle kočího a bíle zpěněný pár koní vyměněn za čtyřspřeží obyčejných koníků poštovních. Již rychlá jízda po výborné silnici

čtyřnásobnou alejí mohutných djattiových stromů byla pravým požitkem, což teprve když jsme se dostali na nerovnou úzkou cestu kopčinou Goenoeng Sewoe, kde sklony skoro nebezpečné a zatáčky beroucí dech byly pravidlem při jízdě skoro tříhodinné.

Čtyřspřežím z Wonosari na Rongkop. Fot. Daneš.

S pocity plnými úcty vzpomínal jsem líčení Junghuhnových, který se po této cestě bral k Rongkopu a zvěčnil ji ve svém popise nedostižném krásou a jednoduchostí. S jakými dojmy on vstupoval mezi ten chaos kopců zde vyšších a sráznějších než kdekoliv jinde, nepopsaných před tím a sotva známých Evropanům s výjimkou starého zřízence, bdícího nad monopolem vlaštovčích hnízd v okolí rongkopském.

Krátký byl pobyt Junghuhnův v tomto území a jen jednou je navštívil. Viděl skutečně jen nepatrnou jeho část — a přece jeho popis zůstane vždy základnou všeho, co bude napsáno o kraji, který on posvětil svým dojemným enthusiasmem pro neporušené krásy přírody tehdy v pravdě ještě panenské a divoké.

„Pomyslete si zaokrouhlené, polokulovité kopce sto až dvěstě stop zvýši, které se jeden vedle druhého po stech daleko široko vypínají a jsou jen úzkými jako bludiště probíhajícími údolími od sebe odděleny. Jeden jako druhý, všechny jsou pokryty bujným, přehustým lesem, stromy nejrozličnějšími, které se vysoko klenou. Nelze odvrátiti oka od zeleně odstínů tak rozličných. V údolích roste vysoká tráva, která často koně i s jezdcem přečnívá, když se ženou po úzkých, prosekaných stezkách. Tu se prostírají vysoko nad hlavami jako deštník rozvětvené akacie a přejemným jich listím prosvítá nebe modré tak mile. Svahy pahorků tu a tam zdobí divoké pisangy (banány) vystupující často i po příkrých skalních srázech. Malebně vynikají jich světlozelené mohutné listy z temna okolní houštiny. Posvátného ticha neporuší drsný zvuk, jen tu a tam slyšeti vrkání hrdličky nebo skřehotání divokého kohouta, jenž hnízdí v křovinách.“ Těmi slovy líčí Junghuhn první dojmy z Goenoeng Sewoe na cestě ze Semanoe k Rongkopu.

Dále u Bedoja, kde se cesta ostře obrací ze směru východního k jihu k pobřeží, jsou kopce značně vyšší a často velmi groteskních tvarů, připomínajících zříceniny. Mohutně tu působila podzemní činnost vodní; z jeskyní propadlých zbývá často jen jedna stěna neb i část převislého stropu s omšenými krápníky; skály bílé jako sníh, lesknoucí se ve svitu slunce značí místa, kde se nedávno udála sesutí často značných rozměrů. Zatím cesta sama poskytovala velmi mnoho látky ke zvýšené, ba rozčilené činnosti mozku.

Cesta vůbec nebyla stavěna pro povozy, šla příkře do kopce i s kopce. Byla tak úzká, že široký vůz sotva projel mezi skalami a stromy po stranách, a hrbolatá tak, že jsme skákali vysoko na pérových sedadlech.

Neměl jsem tak divoké jízdy co živ a sotva kde jinde bylo by příležitosti k divadlu tak zvláštnímu. Do kopce připřáhlo se před koně na dlouhých lanech přes tucet kuliů a vůz drkotal prudkým tempem vzhůru; na vrcholu rychle lana odepiata a bez

brzdy šlo to dolů šíleným cvalem; otřásání bylo takové, že jsme se pevně drželi, abychom se při některém nárazu neoctli vedle vozu. Jazyk bylo věru třeba držeti za zuby, aby nedošel úrazu; mysli však zmocnilo se zvláštní nadšení a rozčilení, v němž zapomene se úplně na nepříjemné a nebezpečné stránky divokého potěšení. To se opakovalo bezpočtukráte a ve chvatu, jako bychom jeli se stříkačkou k ohni, kde jde o miliony. Podél cesty pak hejna dětí uháněla rozjařena podíváním divokým a jim nezvyklým. Často se měnili koně a tu jsem měl vždy příležitost použiti chvíle k ohledání okolí. Tento kraj, ač zásadně stejného rázu jako ta část Goenoeng Sewoe, kde jsem byl dříve, je mnohem divočejší, kopce jsou vyšší a příkřejší, údolí a doliny hlubší a užší.

Měli jsme skoro dost toho protřesení, když se před námi zjevila vesnice Djeroek-Woedel a ponížený starý mantri, provázen jsa vším mužským obyvatelstvem, uvedl nás do prostranného pasanggrahanu.

Djeroek-Woedel je největší osada přímoří rongkopského; tu se končí velká cesta a v různé strany rozbíhají se soumarové stezky do kraje divokého, kde chaos výšin a prohlubin je ještě podivnější nežli kde jinde v Goenoeng Sewoe. Svěží krasový ráz tohoto kraje je akcentován nejvyšší měrou, luvangy čili ponorné propasti jsou velmi hojné, propadlé jeskynní stropy, zřícené balvany a kopce rozpukané sesedáním do hlubiny viděti bez počtu na všech stranách. Zároveň i vegetace tropické jungle na skalách je dosud dobře zachována, ano i větší komplexy původní houštiny stojí dosud a celá příroda dýše opojnou vůní intensivního ruchu, v němž člověk zůstává dosud málo více než divákem.

Po krátkém odpočinku odpoledním vyjeli jsme na koních s četným průvodem k Rongkopu. Krajinný ráz byl stále divočejší a již ve vzdálenosti několika kilometrů od pobřeží chvílemi doléhal k uším našim bouřlivý hukot rozburácených vln, provázený tu a tam jakoby třeskavým výbuchem. Svěží vítr od moře na dálku přinášel vzduch nasycený výpary solné vody příjemně osvěžující. Jen několik malých kampongů jsme minuli cestou, v blízkosti moře není tu vůbec stálých osad. Stromy a keře na svazích a vrcholech okolních kopců zřetelně již kloní se směrem k severu do vnitrozemí pod konstantními nárazy větru od moře, vegetace dostává znenáhla zvláštní ráz, zkrátka vše prozrazuje mocnost vodního elementu, nekonečného moře, které právě

v těchto místech jeví se v plné své posvátné hrůze a velkoleposti.

Posléze minuli jsme dřevěné stavení, které jest určeno k uctívání a za dočasný prý útulek bohyně jižního moře, víly rongkopské „Niay Rongkop“ čili „Niay Loro Kidoel“. V době Junghuhnově se tu chovaly látky a ozdoby věnované tomuto duchu velkého moře, kterého se obávali, později však přeneseny byly do Djeroek-Woedelu. Chrámek je neobydlen a přichystán pouze pro pohodlí bytosti nadpozemské, jíž přinášejí se oběti a pořádají slavnosti na poctu.

Pobřeží Rongkopské. Fot. Daneš.

Od chrámku nebylo daleko již k okraji skály rongkopské, ježční 60 m. nad mořem. Stanoviště naše bylo nad převislou stěnou, houština přímořského pandanu bránila dohlédnouti až

k patě srázu a byla zároveň ochranou od přepadnutí do hlubiny. Byl mračný podvečer a moře rozbouřené, rozpěněné pod temnými příšerně strmými a pustými skalami, řvalo a zuřilo jako v pekelném kotli. Nesmírné příbojové vlny rozrážely se o skály a chvílemi hustá sprcha lepkavé slané vody polila i nás. S hukotem při každém nárazu příboje vniká moře do jeskyň, kterými jsou skály rongkopské podryty, příval vody stlačí vzduch v jeskyních na malý objem, a jakmile se vlna příbojová vrací, vyrazí z dutin roztříštěná voda silou několika atmosfér v podobě mocného kužele syčící, bílé páry na 30 i více metrů daleko do vzduchu, podobně jako při výbuchu obrovských děl. Nevím, odkud by si mohl člověk odnésti trvalejší dojem o hrozném, velkolepém majestátu moře!

Jeskyně, pronikající hluboko do vnitra skal, jsou útulkem vlaštovek salangan, jichž hnízda jsou Číňany hledána jako pochoutka a na Jávě těží se v režii monopolu nizozemské správy. Se skály rongkopské spouštějí se třikráte neb čtyřikráte do roka smělí lezci po rotangových žebřících a pronikají do jeskyně po cestě nejvýš krkolomné, jsouce vždy vydáni útoku vysoko se tyčících vln. Tam jsou lehká lešení rovněž rotangová, která poskytují pramálo bezpečí, a Javánci trhají zralá hnízda se stěn a stropů, zatím co pod jich nohama moře bouří a nezřídka na chvíle i celý vchod příbojem zakrývá. Je-li moře příliš rozbouřeno, není přístup vůbec možný; ale i v klidném stavu často se stane neštěstí, neboť pravý klid není tu nikdy a ostrá skaliska vápencová, vodou vyciselovaná ve spoustu přeostrých hrotů, nepřipouštějí záchrany plováním.

Mnoho lezců přijde o život, že opustí je síly, nebo mocný příval spláchne je do hlubiny. Mzda jejich bývá na tamní poměry velmi značná, výtěžek lovu pro monopol však přece dosti dobrý. Těžíť se z jeskyně rongkopské a sousedních ročně na 300 kg. hnízd; na 1 kg. přijde asi 100 hnízd. Sklizeň děje se v březnu, červnu, září a prosinci. Hnízda třídí se dle jakosti ve tři třídy. Stojí 20, 15, 7½ holl. zlatých po katti (katti = 0·61 kg.). V době Junghuhnově byl tu zvláštní dozorce, Hollanďan; později byl monopol propachtován Číňanům, jelikož však tito hnízda bezohledně ničili a ptáky tak ze starých jich hnízdišť plašili, byl nájem zrušen a nyní mantri Djeroek-Woedelský a pandži ze Semanoe mají vrchní dozor nad touto oblastí i správou monopolu.

Velkolepá vyhlídka otvírá se se skály rongkopské. Po levé východní straně táhnou se hradby a cimbuří strmého pobřeží skalnatého ve velkolepém oblouku, vydutém k jihu, až do mlhavé dálky, černé a hrozivé za bouře, hnědočervené a jasně bělavé za svitu slunce. Pod nimi honí se zpěněné hřebeny vln, nahoře pak strmí úlovité vrcholky, někdy v půli proříznuté srázem k moři, a mezi nimi otvírají se zářezy údolí se svěží zelení visuté nad srázem zvýši 30 až 50 m. nad mořem a zdola nepřístupné.

Málokde má pobřeží tak divoký nehostinný ráz — tu stojí souše a její život příkře odděleny od pohyblivého elementu velkého moře, neníť mezi nimi přátelského styku. Na moře není přístupu pro obyvatele souše, brání tu neschůdné srázy a vše ničící vlny, které s neutuchající horlivostí boří skály svou výmolnou silou a zatlačují pobřežní čáru postupně dále dovnitř. Opadne-li velká vlna příbojová, vidíte zřetelně na dálku několika set metrů od dnešního pobřeží jakoby rozervané dláždění skalisek, zarovnaných pod průměrnou úroveň moře, mezi nimiž zasáhají hluboké prorvy do hlubiny a tvoří neproniknutelný labyrint úskalí rovnající se rozervaností okraji koralových útesů. Život podmořský však není tu hojný, nikdy neutuchající vír a zuřivost vodních proudů činí úzké proudy mezi ostrými skalisky nehostinnými i pro obyvatele moře.

Zuřivou činnost moře, výbuchy páry vodní z jeskyň a veškerou tu posvátnou hrůzu přímoří rongkopského ovládá a řídí bohyně jižního moře Niay Rongkop. Pro usmíření jejího hněvu, pro shovívavost k sběratelům hnízd a k solivarníkům pobřežním přinášejí se jí oběti. Obětuje se jednak u chrámku již zmíněného, jednak na skále samotné, na stanovišti, s něhož my jsme se rozhlíželi po velkolepém divadle. Oběti přinášejí nejčastěji jednotlivci, a tu jsou to vonné květy a různé drobnosti, pokrmy a pochoutky, tu a tam však zabije se též na počest bohyně i buvol. Když jest upravena slavnostní tabule za velkého účastenství obyvatelstva z okolí, prosí zaříkavač z Djeroek-Woedelu, „otec víly", kleče o milostivou účast ducha. Ze zvláštního šelestu prý poznává jeho příchod a oznámí slavnostně přítomným, načež se rozhostí hrobové ticho, až zaříkavač znovu prohlásí, že duch skončil hodování. Jelikož duch z předložené tabule jen zvláštní substanci vyssaje člověku neznámou, neubylo jakosti ani množství jídel, a přítomní dají se pak do veselého hodování. Ve všech okolních déssách

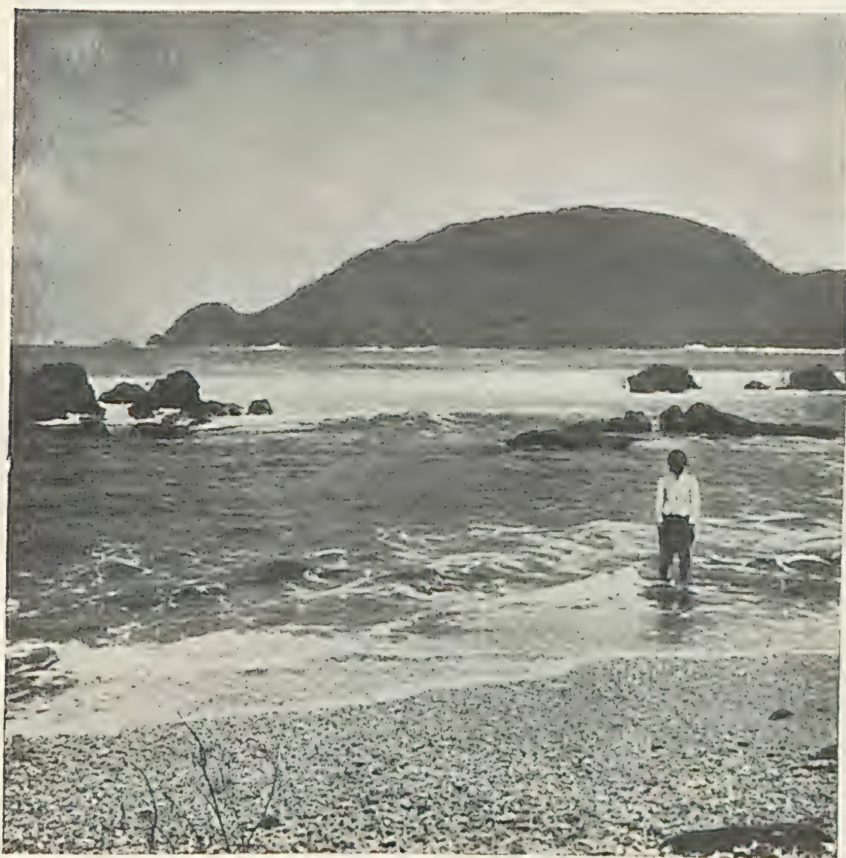
je „Niay Rongkop“ ve veliké úctě a vážnosti. Při tanci „tandaku“ a všech jiných zábavách obecných se jí vzpomíná a Djeroek-Woedel má dokonce officielní kněžku, do které duch vstupuje při slavnostních příležitostech a jejímiž ústy mluví.

Od skály rongkopské jsme se vrátili za nejbližší pahorky a pak po příkré stezce nad okrajem srázů pandanem vroubených jsme slézali k hlubokému zářezu po východní straně rongkopského útesu, kde se rozkládá asi 20 metrů nad mořem na rovné terase několik chyší solivarníků. Místo to sluje Djeleng mati. Bydlí tu ubozí lidé, chudí, kterým patrně nesvědčí život ve stálém vlhku slaných mlh. Vodu nabírají nádobami upevněnými na dlouhých bambusových tyčích. Něco jí nechají odpařiti v širokých dřevěných korytech, a pak nalévají do hrnečků, jichž asi po dvaceti hřeje se na jednom ohništi uvnitř chyše. Při tom sedí žena na bobku, sběračkou přidává a přelévá vody, a vypadá v tom podivném okolí a ještě podivnějším zaměstnání jako sudička čarodějnice. Odtud možno dobře přehlédnouti skálu rongkopskou; je viděti i skoro svislé lano, místy zachycené na skalních výběžcích, i houpavé lešení při vchodu do jeskyně, jež často zmizí ve vlnách vysoko vystřikujících. Za pochmurného počasí odnáší si člověk odtud dojem neskonale příšerný, ale i za slunce zůstávají ozářené šedé skály symbolem hradby, rozluky dvou světů, dvou nesmiřitelných živlů.

V dešti a v bouři vraceli jsme se k večeru do Djeroek-Woedelu, kde nás čekala bohatá večeře. Seděli jsme pak dlouho do noci pod verandou: regent, asistent resident i já na širokých a pohodlných křeslech, pandži na rohoži se skříženýma nohama prostřed před námi, v pozadí na jiné rohoži mantri, demang a několik jiných místních hodnostářů. Pandži byl dojista nejzajímavější z domorodých úředníků, s nimiž jsem se setkal. Vynikal inteligencí a svědomitostí služební nad ostatní, a právě proto, ač jsa ještě mlád a původem z residence Kedoe, tedy cizinec, mohl postoupiti na místo, jež mu domorodá šlechta arci záviděla. Jak tak seděl před námi, připomínal velice živě Buddhu, jak bývá zobrazován na soškách s nohama skříženýma.

Druhého dne ráno vydali jsme se na exkursi do kraje velmi rozervaného a málo obydleného, který se prostírá k pobřeží na západ od Rongkopu k široké zátoce, zvané Wedi Ombo. Stezky tu byly velmi špatné přes to, že tlupy mužů je před naším příchodem

upravovaly. Často bylo třeba jíti pěšky, když byla půda příliš neschůdná pro koně, kteří se brali ku předu krokem ̒uze nejistým. Regent nebyl zvyklý takové námaze, velmi rád se dával podporovati ochotnými podřízenými a často odpočíval. Tvář

Pobřeží u Wedi Ombo. Fot. Daneš.

starého pána měla komicky unavený a rozmrzelý výraz, přemáhal se však statně a průkazy pozornosti přijímal s úsměvem, ovšem trochu nuceným.

Zátoku Wedi Ombo obklopuje vyvřelý terrain andesitický; proto také ráz pobřeží je zcela zvláštní. Písčitý břeh lemuje úpatí svahů, které ač vysoké, jsou méně nepřístupné nežli pobřežní srázy a stěny krasové dále na východ i na západ. Velkolepý

rozhled otvírá se na širé moře, příbojové vlny tříští se daleko od vnitřního oblouku pobřeží v pozadí zálivu a pod našima nohama jen slabý poslední odraz jejich doléhá na písčitý břeh a skaliska. Celé okolí je pusté a prázdné, ani tu moře neláká člověka, aby se k němu přivinul s důvěrou. Na zpáteční cestě zavedl nás mantri do hlubokého, úzkého údolí s propastnými ostrými srázy. Koně nechali jsme nahoře a po balvanech, nakupených patrně zřícením se jeskynních stropů, sestoupili jsme ke krasové říčce, zvané Kali Greveng, která vyvěrá ve spodu těchto skalisek a po krátkém křivolakém toku ústí do malé laguny, oddělené od moře písčitým břehem. Voda z laguny prosakuje pískem k moři. Výhled na moře je tu velmi zúžen, stěny vápencové s obou stran jej obmezují a zuřivý příboj doléhá až skoro k pobřeží a řve i hučí v dutinách skalních. Odtud lze po krkolomných stezkách dojíti k některým vlaštovčím jeskyním, ale my jsme se obrátili na cestu zpáteční. Dorazili jsme až odpoledne as o třetí zpět do pasanggrahanu. Regent byl úplně vyčerpán, sotva se držel při obědě, a pak zmizel, aby se osvěžil zdravým a dlouhým spánkem.

Asistent resident se mnou usedl ve stínu verandy, rozmlouvali jsme o tom, co jsme spatřili v těchto dnech, i o kraji rongkopském vůbec s různých hledisek. K večeru přinesl mantri na žádost asistenta residenta s několika lurahy truhlu z těžkého dřeva, jež obsahovala liturgické předměty pro uctívání Niay rongkopské. Bylo tu vedle některých ozdobných tret několik velmi zajímavých látek, sarongů i slendangů. Domorodci sami praví, že látky ty jsou velmi staré a také vzory barevné výzdoby nasvědčují tomu plnou měrou. Jsou velmi primitivního rázu a jsou prý značně podobné vzorům, jakých dosud užívají Dajakové na Borneu i jiní méně pokročilí národové souostroví. Není pochybnosti, že cena jejich po stránce archeologické i uměleckohistorické je velmi značná.

Pan Hekmeijer ofotografoval je pro museum batavské a slíbil mi kopie, jichž jsem bohužel nedostal. Dva staré veliké gongy, k nimž se pojilo něco pověrečných zkazek, byly příslušenstvím slavnostního „gamelangu" ke cti bohyně.

Na konec jsme si dali předvésti ženu, která při slavnostech představuje bohyni, obléká se do posvátných starodávných šatů a upadá v záchvaty, při nichž prý bohyně mluví jejími ústy. Byla to již dosti stará žena se šedivými vlasy, velmi vysedlými lícními kostmi a skoro přiblblým výrazem netečné tváře. Na otázky

asistenta residenta, které jí mantri tlumočil místním nářečím, odpovídala hlasem jednotvárným a velmi prostě. Věřila tomu prý úplně, že ve stavu extase vstupuje do ní duch cizí a mluví jejími ústy. Na zevnějšku jejím ani na chování nebylo ani znáti snahy

Při ústí říčky Kali Greveng. Fot. Daneš.

vynášeti se nad normálními krajany, kterých bohyně Niay nepoctívá způsobem tak vynikajícím.

Z rána příštího dne asistent resident, regent i pandži nastoupili zpáteční cestu povozem, já pak v průvodu mantriho a četné družiny vydal jsem se koňmo k pobřeží na východ od Rongkopu. Minuli jsme několik hlubokých dolin krasových,

z nichž některé obsahují na dně svém telagy, vodní nádrže přirozené, skoro malá jezírka, obklopená často rozkošnou vegetací.

Najednou jsme se octli bez jakékoliv předtuchy vysoko na svahu hlubokého a širokého údolí, které se otvíralo jako obrovitý příkop směrem severojižním mezi vysokými břehy nečleněného srázu a vrcholícími kopkami podobnými z dálky krtčím. Nád-

Telaga v Sadengském údolí. Fot. Daneš.

hera rozhledu po tomto údolí je nevypsatelná; ve svěží zeleni polí a luk na dně jeho modrá se též hladina velké telagy, po srázných stěnách vápencových visí nádherné draperie tropické vegetace a vrcholící kopky vypadají jako umělé okrouhlé bastiony pokryté drnem. Rozmanité odstíny zeleně lahodí oku, tu a tam bíle se z ní leskne stěna vápencová nebo zeje temná dutina, zdobená krápníky. Na bujných lučinách pase se hojný skot a buvoli.

Sestoupili jsme ke dnu údolí u velké telagy a sledovali je as po 5 km. k jihu až k pobřeží mořskému. I tu jest zvláštní nedostatek osad; jen tu a tam jsou roztroušena obydlí jednotlivá nebo v malých skupinách. Bonso tlumočil mi radost domorodců nad tím, že ještě mnoho půdy jest tu nezaujato a že mnoho zbude divočiny ještě pro jich potomky ke vzdělávání. Mohou se tedy vesele a bezstarostně množiti dále!

Při pobřeží za písečným valem vysoko větrem nasutým je chudá osada o několika chyších. Obyvatelstvo její zaměstnává se přípravou soli a chovem dobytka. Pod přístřeškem z palmového listí požívali jsme po několik hodin stínu a chladné brízy mořské. Údolí ústí do zálivu zvaného Bai Sadeng, který podobně jako baronský a grevengský záliv poskytuje divadlo rozzuřeného příboje a rozervaných stěn vápencových, jež lemují zátoku po obou stranách, uzavírají výhled na západ i na východ a působí, že se cítíte uzavřeni ve zvláštním začarovaném koutku světa.

Bezprostřední dojem velkolepé přírody pojí se v jedno s pocitem svobody a odloučenosti od velkého světa, a věru i v mysli mystice velmi málo přístupné ozve se silná touha zůstati tu pohřížen ve věčném klidném snění, vzdálen všeho světa, jen s mlhavými, dalekými vzpomínkami na rušný a veselý život dosavadní.

Na písčitém břehu moře vyvrhlo množství různotvárných kusů korálů, více nebo méně obroušených nárazem o sousedy; místy se též povalovaly plody mangrové a chuchvaly hnijící slizké trávy mořské. Mangroví není na blízkém pobřeží a tak patrně pevné plody jejich prodělaly dlouhou cestu, hnány jsouce mořskými proudy, nežli zde zakončily svoji pout. Některá místa hemžila se malými kraby, kteří našli útočiště v prázdných ulitách mořských měkkýšů a vesele s nimi cestovali, sem a tam uhýbajíce se hbitě kroku lidí. Překvapeni byvše a zvednuti zatáhnou se do vnitřku, staví se mrtvými a jen lopatovitá zarůžovělá klepétka, připravená k činnosti, uzavírají otvor ulity.

Dlouho se nechtělo nám opustiti to rozkošné místo, leč nebylo zbytí. Po příkrém svahu přes 100 m vysokém vylezli jsme klikatou stezičkou táhnouce koně za sebou, rozloučili se dlouhým pohledem s rozkošným údolím a zmizeli jsme v prorvě mezi dvěma vrcholky směrem k západu. Nový labyrint dolin, krasových žlebů, ponorů a propastí zakrytých bambusovým houštím, tu a tam výhled na moře, které stále burácejíc a syčíc prozrazuje

svoji blízkost. Husté houští pandanu vroubí okraje srázů, keře i stromy zakrnělé uhýbají spleť svých větví do nitra směrem ostrého větru vanoucího od moře.

Velkolepé místo jest nad stěnami, pod nimiž se otvírá nad hladinou moře jeskyně Ngulurang, kam se domorodci rovněž pro hnízda vlaštovčí pravidelně spouštívají. S výše asi třicíti metrů spadá skoro převislá stěna na spodní terasu, stojící na dvou přirozených skalních mostech, jichž otvory se proháněji vlny mořské a stříkají vysoko po skalních pilířích. Prostřed terasy je otvor, který dovoluje nahlédnouti dovnitř sklepení, kde skaliska tvoří ještě jeden značně nižší přirozený most. Tato skaliska mizejí pod vodou vysokých vln každé chvíle a nezřídka vystřikne i mocný proud vody otvorem až na terasu, která vyčnívá nejméně 12 m. nad střední úrovní hladiny mořské. Po stěnách a po stropě sklepení hnízdí pod terasou vlaštovky. Přístup dolů je méně nebezpečný nežli u jeskyně Rongkopské, děje se však rovněž pomocí rotangových žebříků. Horní plocha terasy je rušivou činností vody rozežrána v divoký labyrint ostrých hrotů a hlubokých úzkých prohlubin, jeden z nejkrásnějších příkladů miniaturního škrapového pole v javánském krasu.

Dosti pozdě odpoledne a zase za zachmuřeného nebe dorazili jsme k Djeleng mati. Dlouho jsem hleděl na pandemonium pod skalou rongkopskou, nežli mne blížící se večer přiměl k tomu, abych se navždy rozloučil s tímto pobřežím, tak pustým a nehostinným, a přece tak krásným.

KAPITOLA TŘICÁTÁ DEVÁTÁ.

Pod Goenoeng-Panggoengem.

(O zápasech kohoutích i jiných.)

S těžkým srdcem opouštěl jsem Djerock-Woedel; to hřmění vln pod Rongkopem i výhledy s vysokých srázů na ponuré stěny a rozzuřené moře očarovaly moje smysly a věru nebýti vážnějších úkolů, dlouho bych byl vydržel denně se těšiti tím divokým, fascinujícím divadlem. Než cesta naše vedla dále od moře, zprvu směrem k západu, k Tepoes, a pak na sever ke Tjoewelu.

Krajina zde, ač podstatně stejného rázu, jako kde jinde v Goenoeng Sewoe, byla jakoby stářím omšelá, kopce nízké travou porostlé se všech stran a mezi nimi široké rovné plochy vzdělané půdy. Jediné několik telag poskytlo trochu rozmanitosti v dlouhé jednotvárné jízdě a teprve před Tjoewelem těšili jsme se nedlouho stínu djattiového lesa. V Tjoewelu nás očekával sám pandži ze Semanze a odpoledne s velkým davem mužů a chlapců provázel mne k blízké telaze a k hluboké propadlé dolině v nedalekém kopci.

Jeden z jeho lurahů zůstane mi vždy v dobré paměti. Stařec s bílými vlasy, vysoké pěkné postavy, ušlechtilé, skoro arijské tváře, svalovitý a hbitý jak mladík, jevil velikou účast o mou práci, a byl stále při mně, kdežto ostatní drželi se za pandžim v pozadí, jako by považovali svoji přítomnost za nutnou, ale unavující úřední povinnost. Ten starý lurah zabil prý sám tygra před lety, kdy ještě kraj byl pustší nežli dnes a hrdinský

čin ten zjednal mu značnou vážnost u všech sousedů i nadřízených. Bylo mi líto, že jsem s ním nemohl rozprávěti, neboť způsob jeho mluvy a chování byl tak líbivý. Té noci jsem spal velmi špatně, moskytová síť byla jen fraškou, neboť byla o píď kratší než třeba a krvežíznivá spřež nedala mi pokoj po celou noc.

Pandži s družinou u telagy Tjoewelské.
Fot. Daneš.

Druhého dne jsme časně vyrazili pod vedením toho milého starce, neboť pandži odjel večer do Semanoe, aby vše připravil pro náš sestup do propastí. S posledního kopce měli jsme nádherný rozhled na rovinu wonosarskou, na pískovcové srázy i na Merapi i Merbaboe. V pozadí v pravo blízké dvojice sopek jen jako temnější stín vystupoval štíhlý vulkán Goenoeng-Soembing. Směrem k severovýchodu vysoký peň Goenoeng - Panggoengu jakoby

obklopený vysokými krtinami, za ním pak v mlhavé dáli vyčníval ponurý a nepřístupný rozsochatý hřeben Goenoeng-Lawoe. Merapi a Merbaboe tak jasně se rýsovaly na bleděmodré obloze, že jsem neodolal a pokusil se dostati je na snímek, přirozeně

Potok mizí v jeskynní chodbě u Semanoe.
Fot. Daneš.

bez výsledku, neboť vzdálenost byla příliš velká. Sotva kdy jsem tolik litoval, že jsem si neopatřil teleskopického násadce.

Krátce před Semanoe zahnuli jsme k západu a po chvíli jsme stanuli přímo nad okrajem propasti, která ač daleko ne té hloubky jako naše Macocha, přece vzbudila k horečné činnosti smysly poněkud otupené jízdou několika hodin v parném, sálavém slunci.

Potok přitékající od severu zaryl se hluboko do okolní rovné pláně a ve hloubce asi 30 m. nastoupil vysokou branou na svoji podzemní pouť. Ale těžký strop nad vysokou jeskyní všude nevytrval a dvě okrouhlé propadliny strmých srázů otevřely další jeho tok, nežli nadobro zmizel směrem k jihu do tajemných hlubin vápencového souvrství pod Goenoeng - Sewoe. První propadlina Guo-Songlate, do níž vidíte přímo s cesty, je tvaru skoro eliptického, a asi 35 m. hluboká a průměr její má asi 60 až 80 m.; stěna po západní straně je kolmá až na jednu úzkou nepřístupnou římsu, se strany východní sráz je povlovnější a přístupný po strmé stezce. Druhá propadlina Guo-Gelong je užší a hlubší o něco se stěnami skoro kolmými se všech stran. Jeskynní chodba naplněná podzemním proudem as 40 m. zdéli spojuje obě propasti.

Hned jsme se hotovili k sestupu, a to do Guo-Gelongu; přiznám se, že mi nebylo právě nejlépe, ač sestoupiti měli přede mnou dva hoši. Ale vše šlo hračkou, lana z rotangu, pevná jako z ocele, byla natažena podél celé strmé stezky až k násypu ssuti, a kde byl sráz úplně kolmý, usnadňovalo pohodlný sestup bez nebezpečí lano druhé.

V několika snad sekundách byli jsme na dně propasti, na první pohled tak nedostupné, a těšili jsme se stínu a chladu, který jen na krátko za poledne byl přerušen. Po jižní straně propasti čilý potok poskokem mizel v jeskyni, nepřístupné pro mohutné polosesuté balvany. Jen hukot v nevelké dáli prozrazoval, že se vody řítí slapem nebo peřeji do hlubiny. Část původního stropu jeskynního nad vodotokem ještě se udržela a nad ním se prostíralo vyšší patro jeskyně, kde modravé světlo od skal odražené skvělo se tajemnými měnivými odstíny. Tato terasa žebříkem přístupná končila se však brzo nad temnou propastí a hluboké trhliny v ní svědčily, že se zanedlouho připojí k těm rozvalinám na dně.

Po nedlouhém odpočinku prohlásil jsem, že se můžeme odebrati do druhé propasti a tu k mému překvapení oznámil mi Bonso, že se tam dostaneme spojující jeskyní. Ta, ač byla krátká, byla po celé skoro šíři vyplněna vodou, jak se zdálo, velmi hlubokou a bystře tekoucí. Pohled však na podivné, ale důmyslné plavidlo rozptýlil moje pochybnosti. Na žebříku asi 7 m. dlouhém byl přivázán pevně rotangem malý bambusový vor se dvěma rotan-

govými držadly. Pochopil jsem ihned, že na tomto primitivním plavidle dostaneme se podzemní chodbou na druhou stranu, nevěděl jsem však ještě, jak. Šloť to proti proudu a ten byl velice silný.

Tu se pandži nabídl, že „pojede“ napřed, svlékl sarong i úřední bluzu; já jsem se odstrojil podle jeho příkladu a svěřil vše Bonsovi. Několik mladíků pod vedením starého luraha, nahých až na krátké plátěné kalhoty, přešlo až po ramena ve vodě na skalnatý výstupek asi v polovici jeskyně, nesouce moje a pandžiho requisity, tam pak se zastavili a s živou účastí se dívali na komické divadlo naší přepravy.

Po dvou mužích uchopilo se konců žebříku, pandži vlezl a poklekl na bambusovou plošinu a rukama se zachytil rotangových držadel. Pomalu tlačili hoši celé plavidlo proti proudu až asi do poloviny chodby stačíce nohama, pak dva vpředu rychle se pustili tyčí a přeplavili úzkou hlubinu. Sotva se oni uchopili tyčí, znovu druzí dva přeplavali a vytáhli pak společně pandžiho na sucho, kde se chodba otvírala v druhou propast. Pandži byl značně lehčí nežli já a přece, jak jsem viděl, řádně se smočil. Hoši byli tlakem proti proudu tak unaveni, že svěřili plavidlo proudu. Za několik minut dostal se žebřík až k našemu stanovišti, ne bez pomoci těch, již seděli na výstupku v půli jeskyně.

Pro mne ujalo se tyčí mužů šest, na každé straně tři, a vše šlo dobře až tam, kde se pustila první polovina a přeplavala přes hlubokou tůni. Nějaký spodní proud zmocnil se předního konce žebříku, a nežli jsem se nadál, byl jsem celý pod vodou hlavou a rukama předem, kdežto nohy koleny přiléhající ku plošině vyčnívaly ven. Trvalo to několik dlouhých vteřin, nežli dostali hoši lehký povoz zase do rovnováhy, a já jsem mohl vybuchnouti ve smích, který všichni diváci sdíleli tak upřímně, že se až ohýbali.

Nezapírám, že jsem se řádně napil a že nesvařená, chladná, ale trochu bahnitá voda ta dělala mi dobře proti všem theoriím tropické hygieny. V druhé propasti bylo slunečno a tak, mezitím co můj průvod na slunci sušil své svršky, doplnil jsem svá pozorování. Po chvíli vylezli jsme po zmíněné příkré stezce zase na rovinu. Byl jsem rád, že jsem se mohl převléci, neboť mokrý šat začínal mne mraziti, ježto se voda rychle z něho vypařovala pod žhavým sluncem. Toho dne byl jsem přesvědčen, že jsme si vskutku zasloužili bohatý oběd, který dal pandži připraviti ve

své residenci, a také sklenku genevru uznal jsem za lepší a chutnější protilék proti nastuzení nežli dávku aspirinu.

Semanoe je pouze asi 10 km. na východ od Wonosari, proto jakmile horko trochu ustalo, odjel jsem s Bonsem a agentem do své „centrály", abych vyměnil ušpiněný šat a dostal poštu, kterou jsem s netrpělivostí očekával, nevěda dosud, jak bude Domin nakloněn k prodloužení našeho pobytu na Jávě o měsíc. Pandži nám dal čerstvé koně a čas nám ušel skvostně; předháněli jsme se po cestě tam i nazpět.

Příští čtyry dny strávil jsem v obvodu Goenoeng-Panggoengu, nejvyšší části celé jižní hornatiny, kde vápencové kopce obklopují vysoký ústřední peň z pískovců a slepenců, dávno již zbavený vápencového pokrovu. Byly to čtyři velmi čilé dni, topografie i povrchový ráz mnoha partií byly velmi zajímavé. Východ slunce viděl nás každého dne už na pochodu a vraceli jsme se až pozdě odpoledne, řádně jsouce unaveni. Tři až čtyry koně vyměnil jsem každého dne a přece někteří z nich měli právě dost, třeba mne jen poměrně krátko nesli po horských obtížných stezkách.

Jen dvakrát jsem dostal koně tak nepokojného, že mi překážel v klidném pozorování; jeden, velmi živý hřebec, plašil se a lekal šustění, kdykoliv jsem otvíral mapu sedě v sedle, nebo vytahoval zápisník, druhý právě pod Goenoeng-Panggoengem byl skutečně zavilé, nebezpečné zvíře; šel stále s ušima dozadu a tropil neplechu i tancoval, právě kdykoliv jsme se octli na srázu pro akrobatické výkony pranebezpečném. Tu jsem už několikráte myslil, že se zřítíme po srázech do propasti.

Výstup na Goenoeng-Panggoeng a okolní vrcholy za krásného dne byl skutečným požitkem. Svěží chladný vítr mírnil horko tou měrou, že jsme byli zcela čilí i po poledni, a vyhlídka, třebaže z velké části mi již známá, byla skutečně báječná. Rovina wonosarská a Goenoeng-Sewoe s ptačí perspektivy byly mi něco nového, na severovýchodě jsem pak po prvé viděl široké úrodné údolí řeky Bengawanu čili Sola a za ním rozlehlý kolos Goenoeng-Lawoe. Původní kuželovitý tvar tohoto obrovského vulkánu je tou měrou pozměněn postranními výbuchy z vedlejších kraterů a změnami, které nastaly po vyhasnutí vulkanické činnosti, že by na první pohled sotva kdo tušil v něm jedinou velkou sopku; teprve pohled na mapu, která dává dobrý názor

o okrouhlém soustředěném plánu pohoří, přesvědčí o jeho skutečné povaze.

Vrchol Goenoeng-Panggoengu jest rozlehlá plochá planina porostlá vysokým alang-alangem, po severní straně se srázy kolmými. Stojí na rozlehlé spodní terase rovněž ploché, která

Goenoeng-Panggoeng a terasová políčka po jeho svazích.
Fot. Daneš.

je rozervána hlubokými, propastnými stržemi bystřin, jež tu a tam na okrajích již spojily se a odřízly strmé pyramidy pískovcové od hlavního horského pně. Asi 150 m. pod vrcholem leží dvě nejvyšší vesnice s malými, mladými lesíky, které výmluvně svědčí o tom, že teprve nedávno tato neúrodná a těžce přístupná část hornatiny podrobena byla kultuře.

Podél strží, kdekoliv srázy nejsou příliš příkré a trochu zvětralé horniny se udržuje, miniaturní políčka o nesčíslných, pečlivě

upravených terasách pokrývají svahy a svěží zeleň mladé horské rýže vábně kontrastuje s temnou, pochmurnou barvou ovětralých skal. Kozám daří se tu všude výborně na bujných třeba tvrdých a suchých travách a obrana rýžových políček od těchto všetečných škůdců zaměstnává užitečně mládež tuto dobu roční.

Z krasových jeskyň a propastí, jež jsem viděl v okolí Goenoeng-Panggoengu, jediné Guo Gilap zasluhuje připomenutí v těchto řádkách. Je to okrouhlá propast, vzniklá probořením se stropu jeskyně. Obrys její je okrouhlý, s jedné strany navršené balvany a ssuť dovolují přístup až do hlubiny pod převislou stěnou, kde asi 90 m. pod horním okrajem propadliny malá louže čerstvé studené vody prosakuje pod ssutí, která zakryla úplně vchody do dalších podzemních prostor. Veliký puch naráží nos při sestupu; původcem jeho jsou netopýři, kteří v temných rojích visí po tmavých okrouhlých hrncovitých prohlubinách ve stropě. V jiných jeskyních, zvláště v obvodu Goenoeng-Sewoe, netopýří guano dostupuje několika metrů mocnosti a bude dobrou zásobou umělého hnojiva pro budoucnost, až se Javánci naučí znáti jeho cenu pro svoje znenáhla vyssávané pozemky.

Když jsme vylezli zpět na okraj propasti a chystali se k odchodu, náhle nás jeden z Javánců upozornil na řídkou, zajímavou podívanou. Nad horním okrajem stěny protější objevil se dav malých šedých opic. Byly jich asi dva tucty a bez dlouhého rozmýšlení nastoupily některé z nich na krkolomnou cestu po převislé stěně dolů k vodě, netroufajíce si v naší přítomnosti použíti pohodlnější cesty po srázu nasutém. Stáli jsme dobu takřka bez dechu údivem nad akrobatickým uměním opiček. Jak rychle a jistě seskakovaly s výstupku na výstupek, používajíce všech čtyř rukou s hbitostí nevyrovnatelnou! Kořeny svisle visící skrze trhliny horniny byly jim vítanou pomůckou, rychle svezly se po nich dolů, tak daleko, jak se zdálo jim bezpečno; držíce se předníma rukama rozhoupaly se pak, až se zadní ruce zachytly na převislém stropě něčeho pevného a po krátkém odpočinku nový skok s nebezpečím pádu dvacet až třicet metrů hluboko bezpečně je umístil v místě jiném. Celá společnost opic jedna po druhé spouštěla se takto dolů až na dva staré opičáky, kteří zůstali nahoře na stráži a posunky i křikem zřejmě prozrazovali, že naše přítomnost jim není po chuti. Viděl jsem před tím mnoho umělých kousků opičích, že však dovedou lézti jako

mouchy po stropě a převislé stěně, mi nikdy ani na mysl nepřišlo.

Náš hlavní tábor byl tyto dny ve vesnici Tambak Romo a pobyt v něm večer a v noci velmi příjemný, neboť se západem slunce nastalo příjemné chladno a v noci ani stopy po moskitech. První dva dny byl tu se mnou mantri toho okrsku, ač sídelní místo jeho bylo dosti vzdáleno odtud k severu. Uměl dosti dobře hollandsky a pochopil i dosti německých frásí; bavili jsme se tedy bez pomoci Bonsovy. Nosil černé střevíce a boty, dupal zuřivě na pochodu jako pruský voják. Při stole byl mi trochu nepohodlný. Aby okázal, že mu chutná, krkal bez ustání tak dokonale, že mi skoro kazil chuť k jídlu, ač na Jávě choulostivost v tomto ohledu vůbec jest nepřípustna. Byl bych rád zůstal pro své potěšení i pro práci v tomto rozkošném a osamělém koutě déle, ale nastával sváteční týden mohamedánů a bylo třeba vrátiti se do Wonosari, neboť v ty dny nikdo nepracuje, a bylo by urážkou přesvědčení domorodců, nutiti je k jakýmkoliv výkonům.

Všichni šlechtici z celého kraje byli pozváni k slavnostní hostině k regentovi na večer 8. října a podle úmluvy s asistentem residentem měl jsem se toho dne navrátiti do Wonosari. Ve vesnicích byly zřejmé přípravy k slavnostnímu týdnu, nové sarongy, parádní krisy, nové šátky na hlavy a jiné ozdoby byly připraveny pro slavnostní dny, úprava zásoby jídel, zejména různých druhů sladkého pečiva byla v plném proudu a podle všeho všeobecný rozruch byl způsoben též očekáváním, jak vypadnou zápasy kohoutů, křepelek a kobylek, nyní pečlivě cvičených a krmených pro slavnostní příležitost.

Krvavé a ukrutné zápasy zvířat, při nichž hazardní sázky byly nezbytným přídavkem, jsou zakázány od několika let a přísně se trestají; proto chovali vesničané tyto přípravy přede mnou v tajnosti, nejsouce si jisti mé shovívavosti. Pouze poslední večer v Tambak-Romu měl jsem zajímavou podívanou. Vždyť v tomto slavnostním týdnu vyšší úředníci jsou pryč, lurahové pak a oppasové (vesničtí policajti) rádi přimhouří oko a účastní se s požitkem zábav zakořeněných tisíciletou tradicí.

Po večeři jsem psal v ústřední prostoře pasanggrahanu své poznámky a Bonso i agent přidružili se k vesničanům, kteří v otevřeném prostranství mezi hlavní budovou a ostatními chy-

žemi shromáždili se k „černé hodince“. Několikráte jsem zaslechl výbuchy smíchu a uhlazený, plynulý proud Bonsových výkladů zazníval dovnitř. Dopsav vyšel jsem do kryté verandy, jež byla úplně ve stínu, aniž kdo z ostatních zpozoroval mé přítomnosti. Jeden ze starších vesničanů a Bonso seděli na bobku proti sobě, a drželi po kohoutu pevně v jedné ruce štvouce jej druhou k bojechtivosti. Několikráte pozdvihli nastávající kombatanty proti sobě, ale nepustili je z rukou dříve, až kohouti v zuřivém rozčilení začali klovati proti sobě jako pominutí.

Jakmile se octli na svobodě oba zápasníci, rozježení nejvyšší měrou, podnikli několik útoků, vyskakujíce při tom až na metr od země a klovali do sebe jako vzteklí; brzo však kohout Bonsův nabyl převahy nad svým odpůrcem, jenž vyhýbal se jeho zuřivým útokům, a konečně dal se na útěk. Bonso se rychle zmocnil vítěze, hladil a laskal ho po chvíli, pak však přisedl jiný domorodec s novým kandidátem a divadlo se opakovalo se stejným výsledkem. Každá fase zápasu sledována byla diváky s napiatou pozorností a pozorování jednotlivců byla pronášena se stejnou vážností jako úsudky znalců při koňských závodech u nás.

Obecní cppas v úřední uniformě i agent měli v debatách vynikající úlohu, a jich úsudek vážil patrně více než kohokoliv jiného; jistě si zjednali proti svým úředním povinnostem větší zkušenosti v tomto oboru. Ještě asi tři jiní kohouti byli bez úspěchu štváni proti Bonsovu proteženci, a pak nastala dlouhá debata o ceně zápasníka, jak jsem poznal podle posunků a některých slov. Jsa zvědav na výsledek vyjednávání zašel jsem zticha dovnitř pasanggrahanu jako bych nevěděl o ničem. Zcela dle mého očekávání přistoupil za chvíli Bonso tiše žádaje mne o půl druhého zlatého. Upozornil jsem ho, že zálohy už skoro dosahují celku odměny, která mu bude právem náležeti, on však mi vysvětlil, tak jak dovedl po anglicku, že chce na svátky koupiti kuře pro svou rodinu. Se smíchem jsem mu řekl, že vím k čemu to kuře bude, a varoval jsem ho, aby si dal pozor před úřady. Byl poněkud zmaten a po chvíli se dal na prosík, abych nic neřekl asistentu-residentu o tom, co jsem patrně bez jich vědomí viděl. Prohlásil jsem žertem, že to bude státi agenta, oppase i vesnického luraha řádný trest, jsa si však vědom, že nemám práva k nějakému zakročování ve věcech, které nelze vymýtiti takovým způsobem, vyplatil jsem Bonsovi peníz, o který žádal.

Ačkoliv moje předhůzky a hrozby byly žertem, všichni tři úřední funkcionáři předháněli se druhého dne úslužností, aby získali si moji mlčelivost. Bonso odvezl s sebou svoje „kuře" ve velkém košíku a netajil se důvěrou, že dobude vítězství v některém ovšem tajném zápasišti v Djokjakartě. Když jsem ho najímal po druhé do své služby, neopomenul jsem se tázati po osudu „kuřete" a Bonso s kyselým výrazem ve tváři mi oznámil úplný jeho neúspěch hned v prvním zápasu. Nepochyboval jsem ani dost málo o tom, neboť Bonso byl v starých skromných šatech, bez střevíců a bez krisu, zaplatil patrně svoji důvěru ve svého zápasníka dosti draho, prohráv vše, co dal do sázky.

Zápasy spojené s hazardními sázkami jsou z nejoblíbenějších a zároveň nejnebezpečnějších zábav Javánců. Jich vášeň sázeti jde i tak daleko, že i osobní svobodu dají v sázku, prohráli-li předem vše jiné, nezřídka i vlastní ženu. Jsou tedy přirozeně Hollanďané v právu, snaží-li se obmeziti tyto zlozvyky, pochybuji však, že až dosud dosáhli mnoho, neboť skoro všichni domácí úředníci a zřízenci podléhají stejně této vášni jako ostatní a tresty jen málokdy stihnou pravé, nebezpečné vinníky a přechovavače.

Kohoutí zápasy nejsou tak hojné jako zápasy křepelek a zejména kobylek. Asistent resident ukázal mi v Djeroek-Woedelu malé bambusové klícky, asi $1\frac{1}{2}$ dm. zdéli, s odšupovacím víkem po jedné straně, jež jsou na přechovávání kobylek, které se připravují, „trainují" k zápasu s pečlivostí a pílí hodnou jistě účelu lepšího.

Tygří zápasy, dříve nezbytné při všech velkých dvorních slavnostech v Djokjakartě a v Solu, nekonají se již po několik let pro nedostatek tygrů i pro odpor nizozemských funkcionářů proti ukrutnému divadlu. Způsob, jakým se zápasy děly, byl dvojí. Tygr byl vpuštěn do velké klece proti statnému buvolu a štván proti tomuto odpůrci. Výsledek byl zřídka příznivý pro dravce, který měl málo místa k rozběhu a k využití své kočkovité pohyblivosti. Dříve nebo později tygr podlehl, probodán byv rohy a rozšlapán rozzuřeným býkem. Vítěz však zřídka přežil soupeře dlouho, neboť i když zůstal bez těžkého poranění, divokost a nezkrotnost jeho vědomím vítězství tak slavného vzrostla tou měrou, že bylo třeba odstraniti ho dříve, nežli začal zkoušeti svoji sílu na lidech.

Druhý způsob byl ten, že kruh, skládající se z několika řad kopinníků, obklopil prostranství, na něž tygr byl vyštván z klece. Nezřídka dravec dobře poznával, jak těžko je útočiti s úspěchem proti takovému davu ozbrojených nepřátel, a ulehl klidně čekaje, co se bude díti. Ponenáhlé súžování útočného kruhu a často i prskavky vyštvaly ho konečně k zoufalému pokusu proniknouti ohromným skokem přes hlavy odpůrců i ostří pik. Výsledek skoku byl však pravidelně pro šelmu nešťastný, ač často několik bojovníků bylo těžce poraněno, nežli se podařilo učiniti tygra zcela neškodným.

Tento způsob zápasu udržel se nejdéle v Blitaru, v residentství Kediri. Lesy v okolí tohoto místa jsou dosud útočištěm mnoha královských šelem a zápasy měly účel, zvykati obyvatelstvo pohledu na tygra a zvýšiti jeho sebedůvěru a bojechtivost za účelem konečného vyhubení šelmy. Pánové ve Wonosari nevěděli s jistotou, zda byly i v Blitaru zápasy již zrušeny a doporučovali mi použíti příležitosti, které bylo příští týden očekávati. Na telegrafickou poptávku z Djokjakarty obdržel jsem odpověď, že se zápasy již po několik let nekonají, a tak moje naděje, že uvidím šelmu tuto v její vlasti a přece bez nebezpečí pro sebe, byla zklamána.

Místo krvavých zápasů v některých residencích bývá o slavnostních příležitostech proveden zápas sice nekrvavý, ale nejvyšší měrou zajímavý a směšný. Krátce před slavností provede se lov na divoké vepře s tím účelem, aby vzrostlý kanec, pokud možno hodně divoký a nezkrotný, dostal se do zajetí. Příprava k zápasům je ta, že se důkladně svázaný kanec připevní k hornímu konci hodně vysokého, silného, ale pružného bambusového stvolu lanem uvázaným k pasu kolem trupu zvířete, tak aby jeho pohyby byly co možno volné. Na dané znamení zbaví se kanec pout a smečka psů se poštve proti němu.

Kanec, jatý slepou zuřivostí, vyřítí se proti svým odpůrcům tak daleko, jak dovolí pružnost bambusu, jakmile však tato mez je překročena, síla bambusové tyče přemůže odpor zvířete, stvol se vztyčí a uvázaný kanec soptící vztekem octne se na místě, s něhož začal. Divadlo se opakuje, zuřivost kance i psů stoupá a bambusová tyč koná svoji povinnost tak, že zvířata utrpí velmi málo škody, až na promrhání energie. Když už předsedajícího hodnostáře i publikum všechno bolí a výbuchy smíchu proměnily

se v usedavou křeč, psi se odeženou a kanec zahyne čestným způsobem, zastřelením. Masa vepřového Javánci jakožto mohamedáni vůbec nepožívají.

Zpáteční cestu z Tambak-Romo až na okraj roviny podnikl jsem v sedle; v první vesnici při dobré cestě očekával mne však

Typická krajinka v Goenoeng-Sewoe.
Fot. Daneš.

mantri z Ponjongu s pryčkou a odvezl mne do Wonosari cestou napříč severní částí roviny a vyhověl mé žádosti k několika odbočkám, které mi poskytly něco zajímavých pozorování. Naše jízda nebyla bez příhody; na jednom místě Bonso a agent jedoucí v sedle blízko za námi zastavili nás pokřikem „tjeleng“, „tjeleng“. Sáhl jsem hned pro pouzdro s puškou, dříve však než jsem byl s to, abych ji připravil, dva mladí, ale dosti vzrostlí vepříci

vyskočili ze stínu nedaleké meze a rychlým zděšeným cvalem dostali se z dostřelu, pronikavě pištíce.

Ve Wonosari byly přípravy k slavnostnímu večeru v plném proudu: národ slavnostně ošacen i naladěn, úředníci domorodí v parádních uniformách procházeli se ve skupinách, nebo seděli po verandách regentovy a pandžiho residence. Dostalo se mi úředního pozvání, poděkoval jsem však asistentu-residentu, omlouvaje se přípravami k odjezdu časně ráno druhého dne. Večer, krátce před hodinou určenou k hostině, přišel pandži ze Semanoe a nalezl mne v pyjamech prostřed rozkramařených zavazadel; odmítl jsem s díkem i toto urgující pozvání, nechtěje pozdním příchodem rušiti postupu slavnosti. Můj hlavní důvod byl ten, že jsem nechtěl absorbovati pro sebe příliš pozornosti asistenta-residenta a jeho choti, nejsa schopen pro neznalost řeči súčastniti se zábavy s ostatními přítomnými. Regent měl mi, myslím, za zlé toto odmítnutí a snad již dříve cítil se poněkud uražen, že jsem mu nevykonal návštěvy při svém příchodu; jeho relibost byla mi zjevna v některých maličkostech při druhém mém pobytu v distriktu. Opomenutí návštěvy nebylo však mojí vinou, necítil jsem se oprávněn podniknouti ji na vlastní vrub, asistent-resident pak neučinil zmínky tohoto směru.

Návrat do Djokjakarty děl se stejně jako příjezd najatými povozy a podle předběžné úmluvy s přítelem Dominem vydal jsem se druhého dne na návrat do Buitenzorgu. Byl jsem nerad, že jsem nemohl bez přerušení pokračovati v práci a odebrati se hned do východní části Goenoeng-Sewoe, pokud leží v obvodu residentství Soerakarty a Madioenu, ale asistent-resident mi jasně vyložil, že v době příštích čtrnácti dní bych měl velmi značné potíže, neboť ve slavnostním týdnu i krátce po něm žádný Javánec není ochoten k činnosti.

KAPITOLA ČTYŘICÁTÁ.

Soerakarta. Z Madioenu do Patjitanu.

Druhá moje exkurse do Goenoeng-Sewoe vedla mne ovšem zase přes Djokjakartu, kde jsem se zastavil pro Bonsa. V Soerakartě zůstal jsem pouze na půl dne a podnikl projížďku městem i kratonem, pokud bylo možno bez specielního dovolení. Resident mne ujistil úřední podporou při průchodu soerakartskou částí Goenoeng-Sewoe a dal mi s sebou oppasa k projížďce městem, abych neměl obtíží v přístupu k císařským stájím a ke zvěřinci. Byla to jen formalita pro mne trochu drahá, neboť bylo třeba dáti zpropitné oppasovi a vedle toho též dozorcům obou míst, kteří i jinak s nadějí na odměnu byli by mne bez okolků vpustili dovnitř.

Ve zvěřinci stál za podívanou pouze mohutný krokodil a několik pardalů, nádherných exemplářů. Klece byly vesměs velmi neprostorné, takže zvířata měla tu existenci málo závidění-hodnou. Napapané profily zřízenců svědčily, že jistě též část sumy povolené pro živení zvířat našla si cestu do žaludků, pro něž nebyla přímo určena.

Pro turistu, jenž nehodlá obtěžovati residenta a císaře o dovolení do kratonu a k audienci, nemá Soerakarta mnoho zajímavého; je sice prostornější a lidnatější nežli sultánova residence Djokjakarta, má však mnohem méně života; trhy i výklady obchodníků poskytují málo nového, a příležitost k nákupu domácích výrobků je mnohem menší nežli v Djokji. Vedle kratonu susuhunana neboli císaře jest v Soerakartě čili Solu i menší kraton

samostatného knížete z téže mataramské dynastie. Kníže a princové Mangko Negoro chválí se pro pokrokové smýšlení, kterým vynikají nad konservativní dvůr císařský. Jsou též značně bohati, mají mnoho výnosných cukrovarů a jiných továren a zajímají prý se též o jich vedení.

Cesta po dráze až do Madioenu poskytuje málo rozmanitého. Výhled je stále do roviny, která v této době je značně vyprahlá a se zvadlou vegetací, tu a tam djattiové lesy táhnou se kus podél dráhy, v pozadí na jižní straně Goenoeng-Lawoe soustřeďuje pozornost, pokud mraky prohánějící se kolem jeho svahů nezakrývají ho pátravému pohledu.

Společnost ve vlaku poskytovala mi hodnou dobu více zábavy. Tři neb čtyři děvčata ve věku asi 14 nebo 15 let jela na prázdniny ze „studií" v Soerakartě. Jedna z nich byla javánská Číňanka v průvodu svého bratra. Čínský typ byl v nich velmi smíšen s malajským a tento převládal skoro u děvčete, které bylo ustrojeno po evropsku v oděvu jistě nákladném a potrpělo si na okázalé šperky, ceny jistě též nemalé. Bratr její byl prostřední postavy, nesmírně tlustý; většinu času ve vlaku prospal, chrápaje a sténaje ze spaní patrně pro přeplněný žaludek. Ostatní děvčata, asi dcerky nižších hollandských úředníků, bílé krve nesmíšené s malajskou, byla skromně ošacena a zjevem i temperamentem daleko za čínskou družkou. Bylo zábavné pozorovati, jak chovaly se k ní pohrdavě, ačkoliv ona s největší laskavostí nabízela jim cukroví a ovoce. S jakou závistí pohlížely po straně na její šperky a moderní, pěkný šat! Nemohly s ní nikterak záVoditi. Jich bledé, unavené tvářičky a zchudlá tílka vyjímala se skoro uboze vedle kypré sousedky plné ohně v tváři temně zbarvené a v očích, které zářily životem a bystrotou. Mladá orientálka však nedělala si nic z jich úštěpačného a chladného chování, nedala si kaziti výborné nálady a žvatlala střídavě hollandsky a malajsky nedbajíc nedověrných a kusých odpovědí svých družek.

V Madioenu zůstal jsem přes noc a příští dopoledne. Ohlásiv se residentovi dostal jsem potřebná ujištění i osobní doporučení k asistentu-residentu v Patjitanu, krátký čas pak co mně zbýval, strávil jsem projížďkou po městě a návštěvou tržiště. Není tu celkem mnoho zajímavého, ač projížďka širokými ulicemi, stíněnými mohutnými korunami ohromných fíkovníků, je zcela pří-

jemna. S výjimkou stinných projížděk ulicemi chráněnými fíkovníky a výhledů na řeku nemá Madioen mnoho zajímavého ani na tržišti. Byl jsem však velmi rozmrzen zprávou, že cesta do Patjitanu zaujme mi nejméně dva a půl dne.

Pravá lokálka odbočuje v Madioenu k jihu a vede proti toku Bengawanu madioenského širokou rovinou až k příkrým

Rýžová pole v rovině. Fot. Daneš.

srázným okrajům pískovcové vysočiny, která odděluje jižní pobřeží od úrodných rovin odvodňovaných k severu.

Pomalá hlemýždí jízda poskytuje pramálo zajímavého až do Ponoroga. Pohoří Goenoeng-Lawoe na straně západní a Goenoeng-Wilis na východní jsou příliš vzdálena a obrysy jich jen matně prorážejí těžkým horkým vzduchem plným prachu. Rovina je vyprahlá; i lesíky kampongů a djattiové aleje podél cest mají jakoby podzimní unavený vzhled a zjevně vše očekává příchodu dešťů, jež za nedlouho znovu probudí přírodu k životu.

Náladu moji už od počátku mizernou nemohly tyto dojmy přivésti do lepšího stavu, ba naopak zastávka v Ponorogu úplně dorazila zbytky optimismu. Zašel jsem na oběd do hotelu, zaplatil zaň půldruhého zlatého a najedl se prabídně. Špatná manga a přezralé banány byly desertem, důstojným toho, co předcházelo, a tak jsou moje vzpomínky na Ponorogo velmi nepříjemné.

Teprve pozdě odpoledne objevily se na jižním obzoru srázné osamělé kopce, původu zjevně ne sopečného, a posléze rozervané, hnědé svahy souvislé pískovcové vysočiny. O páté hodině dorazili jsme do konečné stanice a za půl hodiny donesl mne, Bonsa a zavazadla dvoukolový sado do Slahoengu, kde rozsáhlý, stinný a vzdušný pasanggrahan skýtá útulku cestujícím k jižnímu pobřeží.

Několik místností v pasanggrahanu bylo již po několik měsíců zadáno. Vyměřovala se silnice ze Slahoengu do Patjitanu a řízením předběžných prací byl pověřen státní stavbyvedoucí a geometr, který se tu usídlil i s rodinou. Seznámil jsem se s ním velmi brzo, byl to starý přívětivý pán evropského sice jména, ale smíšené krve, která jak typem tak i pletí zjevně se prozrazovala. Projevil velkou radost, že bude míti spolubydlícího aspoň na noc a pozval mne ihned ke společnému stolu. Pozvání toho nemohl jsem odmítnouti ani odkazem na toaletu; hostitel mne ujistil, že to naprosto nevadí, jelikož i jeho dámy budou v obvyklém domácím obleku, sarongu a kabaji.

Po krátké procházce, při níž jsem slezl několik nejbližších svahů, vrátil jsem se po slunce západu do pasanggrahanu a byl jsem představen dámám. Choť mého hostitele byla javánská Číňanka; tvarem obličeje a hranatou postavou prozrazovala krev čínskou, pletí pak a očima přimíšení malajské; stížena jsouc těžkou dnou pohybovala se jen s obtížemi, jazyk však měla v nejlepším pořádku a bolesti patrně ani mnoho veselé nálady jí nebraly. Ostatně mnohem více pozornosti nežli matka zasluhovala dcera.

Bylo to roztomilé děvče asi sedmnáctileté, na kterém by člověk oči nechal, i kdyby nechtěl rozpoznati znaků těch tří tak různých plemen lidských, jichž byla kříženkou. Oba staří byli na ni velmi pyšni a měli opravdu proč. Slečinka vedle své krásy měla též velmi milou povahu, ráda viděla hosty a zkrátka naučila

je ve chvíli zapomenouti, že jsou daleko od světa, že mají jíti brzo spat a že už před slunce východem bude jim odjeti ať již povozem k jihu, nebo drahou k Madioenu.

Pro obveselení měla rodina stavbyvedoucího pěkný gramofon. Slečinka pilně dbala hudby. Po prvé jsem slyšel tu gamelang velkého slohu reprodukovaný podle císařského orchestru gamelangového v Soerakartě. Pak následovalo několik valčíků, při nichž jsme zapomněli na horko tropického večera a tančili chodbou na verandu a zase zpět. Nemíti tak opravdu naspěch byl bych rád ještě den zůstal. Jiní páni, kteří tu projížděli a pohostinství milé rodiny poznali, přiznávali sami, že se též loučili s podobnými pocity.

Druhého dne před slunce východem již předjela dvě sada tažená po páru slabých koníků. Jedno sado jsem zaujal sám, druhé Bonso se zavazadly. Stoupání na pískovcovou vysočinu dělo se v nekonečných serpentinách ostrých a často velmi příkrých. Nezřídka bylo třeba slézti a jíti hezký kus cesty pěšky. Nákladní vozy by tu jen stěží projely. Svahy vysoč ny jsou poměrně málo vzdělávány, ač mají bystřiny dosti vody, kterou by bylo možno rozvésti na umělá terasovitá políčka. Osídlení této končiny je dosud dosti řídké a obyvatelstvo zjevně prozrazuje svoji zanedbanost po stránce kulturní i hospodářské. Málo kde na Jávě vidí se tolik špíny a tolik ohavných kožních nemocí jako právě v této končině. Kampongy jsou velmi chudé, jich kulturní lesíky zanedbané a ovoce, jako manga a banány, jakosti velmi špatné.

Je to neutěšená jízda, hrozně zdlouhavá a jednotvárná, přes to že se chvílemi otvírá dálný rozhled na rovinu madioenskou, na Goenoeng-Lawoe i Goenoeng-Wilis i srázné „svědecké“ kopce, které kdysi souvisely s vysočinou pískovcovou. Posléze jsme dlouhými zatáčkami vyjeli po několika hodinách až k rozvodí a po krátkém odpočinku nastoupili na cestu s kopce podél pramenných potoků řeky Patjitanu čili Tegal Ombo. Seděti ve dvoukolovém sadu na špatné silnici není nikdy požitkem zvláště příjemným, na této pak cestě s kopce bylo to věru utrpením. Utrpením nejen pro mne, nýbrž i pro koně a kočího. Postroj koníků byl opravdu dobře upraven a kůže jejich byla jakoby z kovu, že neutrpěla krvavých odřenin. Místy je cesta tak příkrá, že bylo třeba vláčeti jako brzdu celý stromovitý keř. Věru byli

jsme rádi, když se pozdě odpoledne objevily první skupiny chat osady Tegal Ombo. Tato je roztroušena na velikou vzdálenost v úzkém údolí říčním a pasanggrahan je dosti vzdálen od horního vchodu. Naše sada vracela se ještě téhož večera a bylo třeba objednati povoz z Patjitanu. Stalo se tak telefonicky prostřednictvím mandura v pasanggrahanu.

Ráno jsem po dlouhé hodiny netrpělivě vyhlížel povoz, který byl objednán již na 8. hodinu, ale místo něho přijel jiný vůz s úkolem čekati na asistenta residenta, jenž prý se sem vrátí z inspekční cesty. Skutečně nedal tento hodnostář dlouho na sebe čekati. Obědvali jsme spolu v pasanggrahanu a já jsem dostal aspoň to dostiučinění, že mi asistent resident slíbil zaříditi vše potřebné pro moji turu již příštího dne, v neděli, tak abych v pondělí, tedy se ztrátou jen jednoho dne mohl opustiti Pajtitan. Asistent resident zval mne do svého kočáru, jelikož však nebylo tam místa ani pro Bonsa ani pro má zavazadla, rozhodl jsem se vyčkati objednaného povozu. Ten skutečně brzy přijel a jeli jsme pak velmi rychle. Cesta z Tegal Ombo jest již skutečná, výborná silnice a vede stále po kraji údolí, pod úpatím pískovcových srázů. Údolí se šíří, vzdělávané plochy zaujímají nejen jeho dno, ale stoupají i výše po svazích a obyvatelstvo je velmi četné. Déssy, jimiž jsme projížděli, vyznačují se hojností starých, rozložitých fíkovníků, které často svými mohutnými korunami zatlačují ostatní členy kulturních lesíků. Teprve pozdě večer úplně za tmy přijeli jsme do Patjitanu.

Jediný hotel zdejší byl skutečně jen rozlehlejší pasanggrahan, byl však upraven velmi pohodlně, právě tak, jak se hodilo dvěma starým mládencům, bernímu a učiteli, kteří tu stále bydlili. Do pasanggrahanu nevstoupila noha ženy, pro kterou třeba se oblékati a proto jeho obyvatelé i k večeři přicházeli ve volném domácím obleku. Přizpůsobil jsem se ovšem rád tomuto mravu, který již proto byl s výhodou, že svlékání se k lázni nestálo mnoho času. Večer byl velmi teplý a nechali jsme všemožný průvan budovou na verandu, ale houfy rojících se termitů pokrývaly stoly a lezly nám po obličeji i na tělo pod šat, takže jsme se brzo vzdali večerní besedy a uchýlili se do ochrany moskitových sítí.

KAPITOLA ČTYŘICÁTÁ PRVÁ.

Patjitan. Do kraje Poenoengského.

Patjitan má jediný skutečně dobrý přístav na celém jižním pobřeží. Je to s velkou škodou pro širé okolí, že se mu dosud nedostalo pozornosti, která mu právem náleží a že kommunikace jsou ve stavu tak zanedbaném. Zemědělství v širém okolí trpí nedostatkem příznivého a blízkého tržiště, neboť doprava do Djokjakarty, Soerakarty neb Madioenu potřebuje několika dní a je poměrně velmi nákladná. Okolní hornatina prý jest bohata kovy i uhlím, nerostná produkce však i v tom případě, že rudné bohatství i uhlí stojí skutečně za dolování, nemůže se díti náležitě bez pomoci laciné dopravy. Škoda skutečně Patjitanu, třeba že padá naň stín jednoho z hlavních semenišť zlé malarie.

Nová krátká úrada s asistentem residentem byla velmi uspokojivá; ačkoliv byla neděle, slíbil mi připraviti vše, tak že příštího dne mohl jsem nastoupiti na cestu do hornatiny. Tu neděli ztrávil jsem dopoledne v trhu, kde se mi naskytla příležitost pořídíti několik snímků, bohužel zkažených více neb méně špatným fungováním závěru při mé kameře. Bylo tam velmi živo a v poledním horku výpary patrně dlouho nemytých prodavačů i koupěchtivých byly tou měrou intensivní, že bylo to skutečně obětí setrvati po delší dobu v ovzduší tak těžce a nepříjemně aromatickém. Sušené však přece polohnijící pronikavě čpící ryby, země pokrytá krvavě červenými výplivy betelu, všeobecná nečistota, ženy lovící ve vlasech svých družek a hnusné kožní choroby mnoha přítomných kořenily a stupňovaly odporný celkový dojem.

Odpoledne jsem podnikl výlet k zálivu a na okraj vápencové vysočiny po jeho pravém břehu. Dobrá silnice vede tu až k dřevěnému dlouhému přístavnímu můstku, který bohužel jen zřídka hostí nějakou loď. Obyvatelé pobřežních vesnic jsou zruční rybáři, průmysl to velmi zanedbaný při celém jižním pobřeží, ač ryb není nedostatek a příležitost k vydatnému lovu místy nešpatná.

Nad příkrými svahy pískovcovými, porostlými tropickou houští, vypínají se holé, bílé srázy vápencové, místy až přes

Na trhu v Patjitanu. Fot. Daneš.

50 m. vysoké, tvořící jakoby přirozenou hradbu mezi přístavem a krajinou na druhé straně zdánlivě nepřístupné vysočiny. Žádná cesta nepne se přímo přes tento sráz, nýbrž dvě jej obcházejí, jedna, pouze stezka beze všeho významu, podél pobřeží k jihozápadu, druhá, poměrně dobrá, ač místy nebezpečně příkrá, obchází serpentinami srázy směrem k severozápadu a vystoupivši do stejné výše s jejich okrajem stoupá pak dále do Poenoengu a dále přes Wonogiri do Soerakarty.

Ne bez obtíží slezl jsem vápencové strminy nad přístavištěm právě zmíněným, abych byl odměněn rozkošnou vyhlídkou na záliv, na skály, o něž se vlny tříštily na protějším břehu i na

smělé, obrovským rozvalinám podobné tvary starých sopečných pohoří v pozadí, daleko na východě. Azurově modré vlny oceánu přecházely ponenáhlu do bleděmodra a zelenava směrem k pobřeží, a vysoký vzpěněný val příbojových vln označoval pás, kde mělké dno láme a tříští náraz velkého moře. Široký pruh písčitých přesypů oslepující bělostí v žáru slunečním dělí od moře močálovitou rovinu, zdroj moskitů, však též dobré rýže. Pod úpatím kopců na severu leží rozlehlá tmavozelená oasa vysokých stromů. Je to Patjitan, jehož budovy úplně mizejí pod zelení; dále pak vypínají se smělé, ostré hřebeny pískovcové hornatiny, která dělí Patjitan od bohatého údolí Bengawanu Madioenského, jeho přirozeného zázemí.

Časně ráno příštího dne jsme vstali a očekávali příchodu koní a kuliů. Po dlouhé době objevil se raden demang, který měl mne provázeti až k setkání se s wedonou poenoengským, s výmluvou, že koně i nosiči mají daleko do Patjitanu, že však jim byl dán rozkaz, aby přišli časně ráno. Bylo skutečně již po osmé hodině, když se dostavili, patrně jsouce přesvědčeni, že přišli až dost brzo. Demang vida moji netrpělivost popohnal kuli k odchodu, tito vzali si pobídnutí patrně břitké tak k srdci, že jsme dostihli je až daleko za městem. Spěch ten rozhodně nebyl na prospěch, neboť brzo jeden z kuliů začal naříkati na horko, musil často zastaviti, a nežli jsme se octli v polovině výstupu, byl skoro neschopen jíti dále. Nebyl patrně zdráv, schvácení jeho rozhodně nebylo způsobeno pouze rychlým pochodem, zvláště ježto náklad, který nesli společně na silné bambusové tyči přes rameno, nebyl nikterak příliš velký. Na štěstí se nám podařilo najmouti jiného nosiče v jedné z vesnic, kterými jsme procházeli, a tak postup náš nebyl již zdržen.

Asi o polednách vystoupili jsme konečně na planinu, kde svěží vánek rychle odehnal stopy únavy, způsobené při výstupu ve slunečním žáru. Brzo pak přiblížil se nám početný průvod s vysokým starcem v čele, v němž správně jsem tušil wedonu. Sestoupili jsme oba s koní a prostřednictvím Bonsa vyměnili zdvořilosti, načež wedono představil mi své tři assistenty (assistent-wedono je v tomto residentství asi tolik jako mantri v území djokjakartském, wedono pak tolik jako pandži), svého syna radena Manguna a pozval nás k občerstvení pod stříšku na bam-

busových kolech, určenou k oddechu cestujícím na hranici kraje poenoengského.

Wedono převyšující své průvodce skoro o hlavu, v prvním okamžiku se mi nezamlouval, neboť tvář jeho měla výraz velmi

Ženy při koupeli v telaze. Fot. Daneš.

obmezený; sotva jsem se však kdy tolik mýlil na první pohled, neboť brzo jsem poznal, že je to nejpříjemnější a nejveselejší domorodý úředník, s kterým jsem se na Jávě potkal. S pomocí Bonsa sedícího u našich nohou na bobku probírali jsme moje cestovní plány a stanovili cestovní program na odpoledne i na příští dny. Wedono mně oznámil, že assistent-wedono sokodon-

ský bude pověřen mým průvodem a ptal se, nenamítám-li ničeho proti radenu Mangunovi, jenž by se rád též připojil. Ovšem že jsem projevil své potěšení nad tímto návrhem, a starý pán, patrně uspokojen, se tázal, nenamítám-li ničeho proti gamelangu, tandaku a wajangu, že by mi prý velmi rád ukázal, co v tomto zábavním oboru bude možno poskytnouti. Přijal jsem jeho nabídku tím radostněji, čím více jsem se již obával, že neuvidím ničeho z těchto javánských národních zábav, neboť v Djokjakartě po celý měsíc se zábavy tohoto způsobu nekonaly z ohledů náboženských. Sultán totiž ještě přísně dbá toho, aby předpisy víry dodržovaly se v jeho území a proto zapovídá zábavy toho druhu v posvátném měsíci.

KAPITOLA ČTYŘICÁTÁ DRUHÁ.

Tandak a Gamelang.

Do Poenoengu jsme dorazili asi po dvou hodinách, pobyvše trochu cestou u několika závrtů. Celkový ráz krajiny byl značnou měrou jiný nežli v Goenoeng Sewoe djokjakartském. Silnice vedla skoro na rozhraní krasového území, kuželovité pahorky vápencové stály jen na mělkém vápencovém podkladu a k severu, již zcela na blízku silnice, pískovce a slíny vystupovaly na povrch. Kras celého okolí Poenoengu je velmi mělký a podzemní činnost vod přirozeně velmi obmezená. Vodotoky mizejí obyčejně jen nakrátko a objevují se opět a opět, až posléze dále k jihu zmizí nadobro v hlubinách, kde vápencové souvrství začíná mnohem hlouběji.

Po obědě v pasanggrahanu vydal jsem se na exkursi na západ od Poenoengu a měl jsem skutečně dobrou odměnu svých námah, neboť území to vynikalo bohatstvím zajímavých detailů. Není tu na místě popisovati jednotlivosti, které se hodí do pojednání odborného, mohu však podotknouti tolik, že co živ jsem neviděl v tak krátké chvíli tolik přirozených tunelů, jako zde. Skoro horizontální chodby nyní opuštěné říčkami, jež je vytvořily, vedou napříč homolovitými pahorky; některé z nich mají dosti bohatou ozdobu krápníků, jiné však jsou plny balvanů zřícených se stropů patrně zcela nedávno, neboť nové krápníky je sotva viděti; hluboké rokle plné zřícených balvanů tvoří nezřídka pokračování těchto podzemních chodeb; jsou to bývalé jeskyně, jichž stropy se již nadobro sřítily.

Jedna z jeskyň, jež jsem navštívil, je nyní uzavřena náplavem, poloha její je poměrně vysoko nad úrovní dnešních vodních koryt a tvorba krápníků postupovala jistě velmi dlouhou dobu bez přerušení. Spojené stalaktity a stalagmity v mohutných

Skalnaté řečiště a kopce Poentoek Sewoe v pozadí.
Fot. Daneš.

pilířích podporují strop a těžké tvary stejného původu, připomínající záclony, jsou rovněž hojné. Na pokyn d. manga mne provázejícího několik mužů jalo se v taktu klepati na krápníky a zvonivé zvuky brzo dostaly se do souzvuku tak, jako by byl v činnosti mohutný soubor gamelangu.

Vesnice, kterými jsme procházeli, jen v jednom bodu lišily se od těch, které jsme poznali dříve v území djokjakartském;

hřbitůvky jejich těší se patrně velké péči obyvatelstva a hroby jsou často kryty cihlovou nebo dřevěnou, stříškou, kdežto dále na západě koly neb kamenné sloupy, označující hroby, zpravidla sotva vynikají z bujné plevele a i ploty jsou ve stavu naprosto zanedbaném. Navrátil jsem se do Poenoengu za úplné tmy právě před velkým lijákem.

Sotva jsem však povečeřel, assistent wedono sokodonský a Raden Mangun přišli se otázati, jsem-li hotov jíti do kratonu. Pln jsa očekávání věcí příštích nenechal jsem jich dlouho čekati a brzo jsme se octli v rozlehlé sloupové verandě wedonovy residence. Usedl jsme s wedonou za jedním stolem pod moderní ohromnou petrolejovou lampou, šlechtici ostatní zasedli ke stolu vedlejšímu. Doutníky i cigarety, víno i nezbytný genevr byly k disposici a wedono bděl pilně, aby se mi ničeho nedostávalo.

Po chvíli choť wedonova se objevila a po vzájemném představení usedla za stolem spolu s námi. Byla to důstojná matrona pokročilého věku, široký obličej její měl vážný, klidný a vlídný výraz a prozrazoval „stopy bývalé krásy" měrou, jakou bych byl neočekával u domorodé ženy toho věku. Není pochyby, že brzké sestárnutí žen barevných plemen, o němž tak často slýcháme z auktoritativních stran, je hlavně následkem zanedbání a často těžké práce; dámy, které žijí v pohodlí a mohou věnovati více péče svému zevnějšku, dovedou se zachovati až do pozdního věku právě tak dobře, jako jejich družky bílé pleti. Přes to si nemohu odepříti poznámky, že oslovení „radenaju", „krásná princezno" pro dámu v tomto věku je lichocením přece trochu nemístným, třeba obvyklým. Patrně vznešené ženy těchto krajů v očích svých hostů a podřízených nestárnou. Šlechta v tomto okolí již úplně odložila zvyk žvýkati betel a dobré bílé chrupy velmi přispívaly k zušlechtění jich tváří.

Po pravé straně verandy v pozadí málo osvětleném byla umístěna kapela gamelangu, 12 mužů s rozličnými nástroji, po levé straně byly rohože, na nichž se rozsadili menší zřízenci; venku před verandou očekával stohlavý dav mužů, žen a dětí s dychtivostí, co se bude díti. V gamelangu je několik xylofonů různého zladění, několik souborů gongů malých, gongy velké, kožený buben na bambusu napiatý a primitivní pištivé housle, tuším, že dvoustrunné. Jsa v konversaci obmezen Bonsovým tlumočením, byl jsem rád, když dal wedono znamení gamelangu.

Zvonivé zvuky celkem převládají nad ostatními a dojem hudby na naše sluchové orgány naprosto není nepříjemný, melodie však skoro stejné vracejí se vždy znovu a znovu jen s variací rychlosti taktu. Po delší době jednotvárná hudba jako by unášela člověka do jiných sfér, do podivného otupení smyslů, které však nelze nazvati klidem.

Najednou se ozval mocný křiklavý hlas ženský divokou písní vysokých tónin a tanečnice „tandak" objevila se v prostoře před námi. Pomalé, kroutivé pohyby rukou a nohou, jakkoliv umělé a vypočítané, nebyly naprosto v taktu s hudbou a se zpěvem. Hlas její zprvu mocný a ostrý v tónech nejvyšších, jež dovedla z hrdla vylouditi, pomalu klesal, chvílemi jsa zcela přehlušen hudbou, pak se zase ozval znovu, přehlušuje diskordantně gamelang, mezitím co pohyby rukou i nohou postupovaly pomalým, vlnivým tempem. Nemohu říci, že by mne byla tato první produkce taneční nadchla; myslil jsem zprvu, že snad proto, že tanečnice nevynikala krásou ani mládím, ale ani při jiné produkci, kde okolnosti byly značně příznivější, se můj dojem nezměnil. Produkce trvala asi dvě hodiny s přestávkami; byl jsem skoro unaven jednotvárným průběhem a věda, že wedono musí časně ráno odjeti do Patjitanu, vstal jsem, poděkoval jemu i „radenaju" za požitek tak vzácný a odešel do pasanggrahanu.

Hudbu však a zpěv bylo slyšeti dále a za krátko se Bonso objevil a zvěstoval mi, že wedono a radenaju odešli, mladší šlechta však že se veselí dále a čeká, že se vrátím. Necítil jsem ospalosti a vešel tedy znovu do dvorany, kde zábava vzala na sebe jiný ráz. — Assistent wedono sokodonský a raden demang, můj průvodce při odpolední vycházce, tančili každý pro sebe stejným tempem jako tanečnice. V levé ruce měli po sklence s genevrem. Tento tanec se sklenkou byl dokladem jich zručnosti v tanečním umění, neboť jakkoliv se ruce prohýbaly v hadovitých pohybech, ani trochu likéru neukáplo.

Po hodné chvíli tanec ustal, gamelang utuchl a šlechtičtí účastníci posilnili se sklenkou genevru na ráz obrácenou do hrdla. Znovu a znovu se divadlo opakovalo jen s tím rozdílem, že rozveselení tanečníci brzo se dali do produkcí silně smyslného významu, které by se sotva hodily pro oči dam a morálních kazatelů. Tolik však je jisto, že Javánci sami v tom nevidí nic špatného, auktorita vznešených úředníků tím rozpustilým tancem pranic netrpí a diváci,

mezi nimiž plno dětí a ženské i mužské mládeže dospívající, považují podívání toho druhu za něco zcela obyčejného. Dával jsem dobrý pozor na všechny diváky obojího pohlaví a v žádné tváři neviděl jsem jiného výrazu, nežli uspokojení a zájmu v dobré

Na pobřeží mořském u Srahoe za příboje. V předu assistent wedono.
Fot. Daneš.

zábavě. Produkce skončila, když všecka zásoba genevru byla vypita a hlavní tanečníci cítili se patrně unaveni.

Požitek alkoholu v nemalé dávce neměl účinku na hlavní účastníky, neboť se slunce východem assistent wedono a mladý raden Mangun objevili se u pasanggrahanu čilí a veselí. Cestovali jsme skoro po celý den v dešti a blátě; napřed směrem k jihojihovýchodu až k pobřeží u Srahoe. Moře bylo velice rozbouřeno

a mohutné vlny tříštily se o vápencové skály; v zátoce jindy klidné chvílemi příbojová vlna přelila se přes skály z venčí, tvoříc po rozsochatých, omílaných skalách malebný, ale rychle pomíjející katarakt.

Až dlouho po poledni dorazili jsme k široké hluboké řece čisté, pomalu tekoucí vody. Byli jsme blízko cíle a přichystané čluny brzo nás donesly po proudu do malé rybářské osady Watoe Karoeng při ústí řeky do malé zátoky, již spojuje jen úzký průliv mezi skalami s mořem. Vstoupení na loďky nebylo bez nehody; dva čluny byly dosti objemné a bezpečné, třetí však se překotil s jedním kuli a s lurahem blízké vesnice a trvalo to dosti dlouho, nežli byli oba mužové vytaženi pomocí bambusových tyčí na vysoký břeh. Lurah zejména byl blízek utopení a napil se velmi řádně. Zdá se, že většina mužů jsou velmi špatní plavci, vlastnost to, kterou sdílejí s obyvateli mnoha jiných pobřeží proti všemu rozumnému očekávání.

Watoe Karoeng je řeka pouze asi 2 kilometry dlouhá, velmi točitého toku. Za přílivu voda mořská proniká až k jejímu vzniku z jeskyně. Podzemní tok její je na jistou vzdálenost parallelní s opuštěným řečištěm, které jest plno štěrku a balvanů a táhne se několik kilometrů dále mezi labyrintem pahorků pokrytých bohatou tropickou vegetací. Asi dvě stě metrů po svém výtoku z jeskyně řeka plíží se mezi vysokými srázy a mohutné liany spojují koruny stromů s obou břehů.

Hejna opic skotačila ve větvích; aby je poplašil, raden Mangun vystřelil z pušky s očekávaným výsledkem. V překotném kvapu opice zmizely z dohledu, a teprve za chvíli jich bezstarostné skřeky znovu se ozvaly hodně daleko od nás. Při plavbě zpět k vesnici náš střelec ulovil malou volavku, jejíž maso, třeba černé a tuhé, vedle čerstvých ryb bylo vítanou změnou v obvyklém programu večerního jídla. Vesnice Watoe Karoeng je velmi chuda, chatrče jsou bídné a velmi skromný hostinný dům (pasanggrahan) neměl ani moskitové sítě. Trvalo velmi dlouho, nežli únava zvítězila nad krvelačnými hosty a obvyklými zvuky tropické noci.

Dopoledne příštího dne strávili jsme jízdou do Kalaku, místa proslulého blízkou velkou jeskyní a starodávným způsobem „wajangu“, javánského divadla. Cesta byla nejvýš romantická, třeba obtížná, neboť déšť předešlého dne rozmočil cesty

tak, že koně nezřídka sotva vytahovali nohy z kalu. Na kluzkých místech přihodilo se několik pádů, asistent-wedono důkladně si pošpinil svoji uniformu, moje koně však ku podivu dělali dobrotu. Snad větší zatížení v sedle dodávalo mocnější stability klouzajícím nohám.

Do Kalaku jsme dorazili před polednem a zanechavše tu všechna zavazadla, podnikli jsme na čerstvých koních vyjížďku

Nad pobřežními srázy jižně od Kalaku.
Fot. Daneš.

na pobřeží při hranici residentství madioenského a soerakartského. Blízko za Kalakem pískovce znovu se objevují pod vápenci, které se zachovaly tu a tam jen v osamělých kopcích a pobřeží tvoří vysoké pískovcové srázy. Mezi jich úpatím však a útočnými vlnami táhne se úzký pruh písčitý, jenž chrání skály od útoku vln, jimž jistě snáze podléhají nežli pevnější úskalí vápencová. S vrcholu kopce, jehož polovina zmizela již před útokem rušivých živlů, naskytla se nám rozsáhlá vyhlídka.

K západu bylo daleko viděti, skoro až k Rongkopu a nedaleko našeho stanoviště již zase vápencová úskalí zasáhala po této straně až do moře, k východu pak pískovcové předhoří zabíhající daleko do moře zanechalo za sebou řadu malých strmých úskalí, nyní se všech stran omílaných vodou, která jsou výmluvným svědkem, že tu do nedávna pevnina sáhala mnohem dále, kde se dnes prostírá oceán. Jízdou cvalem a o závod navrátili jsme se do Kalaku a po krátké zastávce na oběd odešli jsme pěšky severním směrem k proslavené jeskyni.

KAPITOLA ČTYŘICÁTÁ TŘETÍ.

Dva způsoby wajangu.

Tato část krasového území divokostí scenerie značně vyniká nad kteroukoliv jinou. Konické kopce příkrými nepřístupnými srázy padají do malých uzavřených dolin, jichž dno je často na 200 *m* pod vrcholy; mimo dna dolin převládají skalnaté srázy, a kultura obmezuje se jen na nepatrnou rozlohu ploché půdy na dně. Je to pravá „krajina tisíci vrcholů" „poentoek sewoe", jak nazývají ji případně domorodci. Zároveň však hlína, vyplňující hluboko trhliny ve skalách, je zdrojem života kypící tropické vegetaci, která, ač ne typu pravé jungle, přece působí bezprostředním dojmem nepodrobené divočiny, jinak na Jávě v této výši nad mořem poměrně řídké.

Vchod do jeskyně Kalaku otvírá se při pravé straně cesty do Poenoengu na svahu hluboké okrouhlé doliny; převislý strop tvoří jakousi předsíň, jejíž stěny jsou vyzdobeny nádhernými těžkými tvary krápníkovými a bohatými guirlandami lian a kořenů obrostlých zelením. Několik mohutných fíkovníků sklání své husté koruny nad vchodem a mystické šero je v této prostoře i když v nejbližším okolí paprsky sluneční perou do bílých skal vápencových.

Z předsíně k východu vysoký portál otvírá přístup do velké prostory jeskynní. Mohutný sloup krápníkový jakoby z alabastru řezaný s bohatou detailní výzdobou podpírá strop na levo od vchodu; v pravo po zřícených balvanech lze sestoupiti do spodních pater, v pozadí lze se labyrintem krápníků prodrati na vysokou nassutinu, kterou by enthusiasti jeskynní nomenkla-

Wajang purwo. Dle aquarelu Hany Jedličkové.

tury křesťanské nazvali snad Kalvarií. S okraje této výšiny spadá kolmý sráz asi třiceti metrů ke spodnímu patru jeskyně. Pro nedostatek dobrého osvětlení nepronikli jsme daleko do hlubiny, nebyloť také mým účelem věnovati se specielně topografii jeskynní.

Mezitím co jsme dleli v temných útrobách kopce, v předsíni rozbil dalang, javánský divadelní umělec, svůj tábor a očekával

Posvátná jeskyně Kalak. Fot. Daneš.

našeho návratu. Kapela gamelangová, skládající se ze šesti mužů s nástroji byla připravena doprovázeti divadelní produkci. Dalang měl své poklady v těžké dřevěné skříni, kterou na rozkaz asistenta-wedony otevřel a jal se vybírati ne bez jakési skoro posvátné uctivosti dlouhé svitky zvláštního látkového papíru, natočené na dvou dřevěných tyčích.

Představení postupovalo takto: pomalu a důstojně dalang roztočil obraz, drže dolní konce tyčí v rukou a před očima našima

objevila se scéna malovaná křiklavými barvami s mystickými figurami javánské fantasie. Postavy byly stejného typu jako v moderním wajangu, scény představené zobrazovaly hlavně bitvy, honební scény a slavnostní průvody s chaosem různých typů, které jsou Evropanu nesrozumitelny, nevěnoval-li specielního studia indicko-javánské mythologii.

Některé z obrazů jsou dobře zachovány, ale těch je poměrně málo; některé vypadají jako rozstřílené staré prapory, jiné dokonce vzaly škody ohněm. Nemám příčiny pochybovati o jich stáří, ač věk tří nebo čtyř set let, jak místní autority tvrdí, zdá se mi býti přece trochu mnoho.

Gamelang na pokyn dalangův spustil obvyklou hudbu tempem střídavě rychlým a pomalým, dalang zapíchl držadla obrazu do banánového stvolu, aby měl ruce volné a pak zpíval vypisuje poetickou formou úlohy hlavních osob děje, které všem Javáncům jsou typem svým na obraze dobře známy. Zpěv a hudba střídají se s přednesem mluveným, v němž dalang mluví několika různými hlasy a dobře tlumočí charakter a pohlaví osob jednajících.

Když je látka jednoho obrazu vyčerpána, dalang jej opatrně svíjí a vyhledá jiný, který zobrazuje pokračování děje. Dalang sám bubnováním na dřevěnou skříň a chřestěním kovových cetek vyluzuje zvuky podobné hřmění hromu, nebo hluku bitvy a provozuje svoji složitou a obtížnou úlohu s podivuhodnou jistotou.

Když paprsky sklánějícího se slunce odraženým světlem lépe osvítily dříve pološerou prostoru, pořídil jsem fotografie, které se povedly poměrně dobře. Asistent-wedono sokodonský považoval za svoji výsadu býti skoro na každém snímku, který jsem dělal v jeho přítomnosti a s velkou chutí ujal se i této příležitosti usednuv v popředí s poznámkou, že na těchto obrázcích z blízka bude více vynikati. Po této přestávce představení pokračovalo skoro do slunce západu. Dalang spokojen jsa s odměnou, již jsem mu vtiskl, složil své divadlo do bedny a nastoupil na cestu do své vesnice; my jsme se vrátili do pasanggrahanu v Kalaku, kde byla na programu velká taneční slavnost.

Střední část dvorany na sloupech byla zachována pro tanečníky; v pozadi usedl jsem s oběma šlechtici ke stolu, lurahové, oppasové, starší vesnice a Bonso rozsadili se na rohožích po jedné straně, na druhé pak byl rozestaven gamelangový soubor skoro

tak vydatný jako v Poenoengu. Na stupních a daleko do nádvoří tísnili se diváci obojího pohlaví všech věků s dychtivostí očekávajíce, co se bude díti.

Tři tanečnice jedna po druhé vystoupily z davu a jaly se provozovati své umění týmže způsobem, jaký jsem popsal z Poenoengu. Pohyby jich nebyly ani v taktu ani ne stejné, každá

Dalang. Asistent-wedono Sokodonský.
„Wajang beber“ v jeskyni kalacké.
Fot. Daneš.

samostatně postupovala podle svého vlastního systému směsicí kroutivých pohybů údů i těla; jedna z tanečnic byla původem ze Sola a s chloubou poukázal mi na ni asistent-wedono, jako na mistryni svého umění. Byla malé postavy, ale štíhlá, jemných malých rukou i nohou, hrdlo její i ramena bohatě byly vyzdobeny lacinými, třpytnými cetkami z barevného skla zasazenými v pozlacené obruby. Kovové kruhy a prsteny na rukou i nohou měla též ve větším počtu nežli druhé dvě tanečnice. Tvář její i ruce byly pokryty hustým bělavým pudrem, a pohyby její,

smělejší nežli družek, svědčily, že má značné sebevědomí; též vysoký ostrý hlas její převyšoval intensitou a břitkostí pěvecké výlevy obou ostatních. Výkon se mi nezamlouval, zdálo se mi, že přehání chtíc vzbuditi podiv diváků, a bylo v něm vůbec něco řemeslného; proti tomu vysoká štíhlá postava jiné tanečnice vypadala mnohem lépe v umírněném, graciesním stylu pohybů.

Když jednotvárná produkce trvala trochu dlouho, tázal jsem se asistenta-wedony, bude-li tančiti též; on svolil velmi ochotně, patrně již čekaje na vyzvání a horlivost jeho značně vzrostla, když jsem pokynul Bonsovi, aby přinesl láhev whisky, kterou jsem měl s sebou pro všechny případy, ještě nenačatu. Raden Mangun brzo se též zúčastnil a zanedlouho se styl tance změnil podobně jako v Poenoengu po odchodu wedony a jeho choti. Stalo se to však k velkému potěšení všech diváků, kteří s radostnou pozorností sledovali performace představující allegoricky kohouta na námluvách.

Oba šlechtici tančili velmi pilně s náležitou pozorností ke sklenkám likéru, které podněcovaly jich zájem v pohybu, ač byl dusný, pravý tropický večer a tváře jich leskly se potem. Nebyli však příliš sobečtí a brzo vesnický lurah a několik jiných menších hodnostářů zúčastnilo se tance, ne bez dlouhých ponížených úvodů a zdráhání.

Bonso několikráte odmítnul vyzvání obou šlechticů, aby ukázal, co dovede, konečně, když jsem mu kategoricky domluvil, dal se do tance také. Jak v chování a v hovoru tak i v tanci prozrazoval svoje velkoměstské vychování, pohyby jeho měly jiný styl a budily zvýšený zájem diváků, kteří se netajili podivem nad jeho výkonem. Bonso nebyl milovníkem alkoholu a plnil svoji sklenku kokosovým mlékem místo whisky, dovedl však otáčeti jí se stejnou obratností jako ostatní. Oba šlechtici neskrblili pochvalou nad jeho výkonem a Bonso zářil.

Cesta se mnou byla tomuto synku z nejnižší chudiny v Djokji velkým požitkem v mnohém ohledu. Jeho postavení jako mého tlumočníka poskytovalo mu příležitosti mluviti se šlechtou často bez projevů hluboké pokory, hodnostáři měli se k němu s jakousi pozorností, daleko vyšší, než mu patřila právem rodu, při jídle sedal s lurahy a policejními zřízenci jako jim rovný a příležitosti k uplatnění svých konversačních schopností měl více než dost. Několikráte se stalo, že všechna ta čest vstoupila mu do hlavy

Domorodý jávský krámek s bizarními wajangovými figurami.
Fot. Domin.

a horlivost jeho ve vykonávání služeb, jakkoliv ne těžkých ani častých, potuchla; ostré napomenutí však přivedlo ho vždy k vědomí, že jen pokud jest v mém průvodu těší se všem těm výsadám, a strach jeho z propuštění z trestu nebo z příkrého zakročení mého byl takový, že byl vždy pohotově s omluvami a dokládáním se své věrnosti a ochoty.

Byl jsem unaven po několika hodinách produkce vždy znovu a znovu se opakující, příšerně jednotvárné pro Evropana po delší chvíli a byl jsem velmi rád, když láhev whisky byla vypita a horlivost tanečníků potuchla. Ve shodě s asistentem-wedonou odměnil jsem tanečnice a gamelang, matky sebraly své spící děti, nebo je pobídly ke kroku a za chvíli zaznívaly pouze obvyklé zvuky tropické noci do mé těsné ložnice.

Příští den byl poslední v obvodu kraje patjitanského. Po několika hodinách pomalé jízdy vynořili jsme se z hluboce rozervaného krasu do oblasti, kde roviny převládaly rozlohou a konické kopce jen ojediněle vyčnívaly nad úroveň plochých nevysokých návrší. Kultura se tu zmocnila všech plodných ploch, a skalnaté svahy, porostlé křovím a alang-alangem, vypadaly pustě a smutně a zvyšovaly těžkou náladu, která se zmocní mozkužárem poledního slunce přes vše sebe přemáhání. Jen tu a tam nějaký ponor, dolina neb telaga zpestřila celkový neladný obraz a soustředila na chvíli naši pozornost. Pouze jednou jsme přerušili pochod v malé désse, kde jsme se občerstvili ovocem, lamprem a kokosovým mlékem.

Pozdě odpoledne dorazili jsme do Gendawanu, kde nás očekával starý wedono s davy lidu dychtivě očekávajícími události dne, velký wajang purwo. Wedono byl žádostiv započíti hned s představením, na moji žádost odložil je však až ke slunce západu. Pokud bylo světlo, podnikli jsme vycházku do nejbližšího okolí a shlédli několik zajímavých útvarů; při návratu do pasanggrahanu shledal jsem, že vše jest připraveno a že dalang, ředitel divadla, dal již netrpělivému obecenstvu několik malých ukázek svého umění.

V popředí sloupové dvorany byla napiata bílá plachta asi $1\frac{1}{2}$ *m* vysoká a tři metry široká, zvenčí před ní seděl dalang při své těžké truhle s requisitami, za ním na schodech rozestavil se gamelang; my jsme usedli uvnitř, odděleni jsouce plachtou od dalanga a od lidu nahromaděného v prostranství před budovou.

Při představení jsme viděli stínové obrazy wajangových figur, promítnuté silným světlem petrolejové lampy na plachtu, lid pak měl privilej hleděti za jevištěm.

Před počátkem představení i při přestávkách jsou loutky zapíchány do bambusového stvolu nad requisitní bednou v určitém pořádku po obou stranách plachty, kdežto střed zaujímá „gunungan" kulisa, která zastává dějiště vůbec.

Netřeba připomínati, že jsem několikráte vyměnil své stanovisko a strávil skoro více času v blízkém pozorování dalanga a gamelangu, nežli za stolem v společnosti wedona. Bonso přeložil mu moji omluvu a vysvětlení, nebylo toho však skoro ani třeba, neboť starý pán měl radost, že mne představení zajímá a dušenými pokyny měl dalanga k napětí všech nitek jeho umění. Nevím skutečně, bylo-li toho třeba, vždyť i bez toho byl dalang skutečně nedostižným mistrem loutkového divadla slohu velmi těžkého a složitého.

Dalang nejen drží a pohybuje figury, často půl tuctu i více najednou, a má je v moci podivuhodně, nejen zpívá a mluví několika hlasy, nýbrž doprovází průběh děje i zvuky vedlejšími, duněním hromu, zvuky pochodu, chřestěním zbraní a hlasy zvířecími, které vyluzuje jako obratný břichomluvec.

Nerozuměl jsem ani slova z toho, co přednášel, jen hlavní osoby děje jsem znal z popisů her v literatuře a z krátkých upozornění wedony nebo Bonsa; výkon dalangův byl však tak mnohotvárný, že i přes nesrozumitelnost děje jsem sotva věřil, že minuly dvě hodiny od počátku představení, když jsme na pokyn wedonův zasedli k večeři. Asi půl hodiny odpočinku a občerstvení dopřál si též dalang a jeho kapela; pak divadlo začlo znova. Dobře dovedl dalang udržeti si zájem svého obecenstva, hrdinské scény a souboje s dlouhými výzvami, upomínající na episody z hrdinských epopejí jiných národů, střídaly se s milostnými rozhovory, časté komické scény vzbuzovaly salvy smíchu a tu a tam honební scéna nebo zápas tygra s buvolem dovedly zase na chvíli vznítiti rozechvění nedorostlých posluchačů, které vážné zpěvy a rozhovory pomalu kolébaly ke spánku.

Skoro do jedenácti hodin sledoval jsem představení s napiatým zájmem; pak však přece ty jednotvárné vždy znovu a znovu v malých obměnách se vracející zvuky gamelangu opanovaly mne a hučely hlavou jako noční zpěvy cikad. Nebylo tu

výstražného hlasu gekka ani jiných náhlých zvuků tropické noci, a proto jsem podléhal ospalosti přese vše namáhání.

Přes moje odpírání wedono kázal zakončiti představení a nařídil dalangovi i lidu odejíti. Byl jsem celou noc v polospaní; gamelang zvonil mi bez přestání v hlavě a v uších. Ani jsem nevěděl, že je to skutečná hudba, kterou jsem celou noc slyšel, teprve ráno před slunce východem vyšel jsem ven a slyšel zpovzdálí gamelang a zpěv dalangův. Představení bylo přeneseno k obydlí lurahovu a lid žádostivý dokončení hry setrval po celou noc. Nevím, komu se více diviti, zda dalangovi nebo posluchačstvu. Zajisté s obou stran to výkon úctyhodný! Ostatně prý představení některá trvají i několik dní.

Zaplatili jsme dalangovi s wedonem na polovic šest zlatých a vedle toho jsem od něho koupil figuru „gunungan“ čili pozadí jeviště za 7 zlatých.

Wedono i šlechtici vyspali se patrně dobře, měli hry asi dost v stejnou dobu jako já a ve veselé náladě provázeli mne už na hranici residentství soerakartského.

KAPITOLA ČTYŘICÁTÁ ČTVRTÁ.

Na příč krasovým územím.

O zbytku své cesty až do Djokjakarty zpět mohu pověděti pouze několik slov: celý týden minul bez jakéhokoliv zajímavého dobrodružství a nemám úmyslu trápiti čtenáře jednotvárným výpisem tůr v území, jehož hlavní tahy jsou známy z předešlého. Mohu pouze podotknouti, že hned na hranici uložil jsem Bonsovi by jakékoliv představení tandaku, gamelangu nebo i wajangu pro příští dny ihned odmítl. Gamelang zvučel mi totiž stále ještě v hlavě. Rozdíly rázu scenerie celkové i v detailech jsou zajímavy více méně pouze z vědeckého stanoviska a pro to zde není místa.

V obvodu residentství surakartského byl mi nápomocen mantri v Pratjimantoru, bývalý setník císařské gardy v Solu. Byl to z nejinteligentnějších domorodců, s nimiž jsem se setkal za své cesty, znal perfektně hollandsky tou měrou, že mi dobře rozuměl, když jsem hovořil německy míchaje jen tu a tam hollandská slova do své řeči. Byl jsem velmi rád jeho společnosti a v dlouhých večerních rozmluvách dostal jsem od něho mnoho užitečných informací, jelikož jsem s ním mohl bez pomoci tlumočníkovy jednati. Tento mantri doprovodil mne až do Bedoja na území djokjakartské, odkudž jsem se dostal v dešti a vichru do Wonosari. Exkurse do krajiny na jih od Wonosari, kde nastupují pod okrajem Goenoeng Sewoe potoky na svoji podzemní pout, byla zakončením mé tůry v jižní hornatině střední Jávy.

V krátké době necelých pěti neděl prokřižoval jsem malé území to v rozloze asi 2000 *km* v délce asi 600 *km* samostatných

tur, nepočítaje žádnou dvakráte, a nabyl jsem podrobné informace o krajinném rázu této oblasti. Cestování to třeba často namáhavé bylo celkem přece jen příjemné a dobrý praktický výsledek zatlačil veškeré nesnáze brzo rouškou zapomenutí.

U Pratjimantora na horním toku řeky Sola. V pozadí v levo kopce Goenoeng Sewoe. Fot. Daneš.

Ovšem za tak hladký průběh a poměrně malé útraty jsem povinen díkem úřední pomoci ve všech třech residentstvích a panu Hekmeijerovi ve Wonosari přede všemi ostatními činiteli.

Dovedu si dobře pomysliti s jakými obtížemi by se potkal, kdokoliv by chtěl podniknouti totéž na vlastní vrub bez záštity úřední. Javánec je pravý orientál a dá si draze zaplatiti vše,

co ho vyruší z jeho obvyklého pohodlného života, lenost a vyděračnost jeho uplatní se ihned, jakmile tu není úřední moc. Vedle toho přirozená nechut k Evropanům spojena je s krajní nedůvěrou ke všem, kdož nemají úředního poslání nebo podpory. Javánci neznají společenských rozdílů mezi Evropany, a proto se často stalo v dobách minulých, že osoby špatného charakteru, nic více než poběhlíci nebo podvodníci dovedli využiti jich poddajnosti k panujícímu plemeni různými klamnými záminkami. Takové příběhy ovšem jen zvýšily jich vrozený odpor ke službám, které nejsou nevyhnutelny, a každý Evropan, cestující bez náležitého úředního ověření, potkal by se v krajích, vzdálených od obvyklých turistických cest, s obtížemi velmi vážnými.

Pasanggrahany otvírají se cestujícím jen na úřední ohlášení, a nosiči i pronajimači koní použijí vší příležitosti k odkladu a vydírání, není-li po ruce autorita s trestem. Jen jedna bezvýznamná příhoda poučila mne o tomto stavu věcí. Nedopatřením mantri v Pratjimantoru nedostal úředního ohlášení mé cesty včas: bylot posláno jeho sousedu, který měl vše přichystáno ve svém pasanggrahanu asi 20 km od Pratjimantora. Já jsem neměl s sebou úředního papíru a mantri přijal mne sice zdvořile a pozval mne k odpolednímu čaji, mandur pasanggrahanu však nečinil žádných příprav pro nocleh. Teprve před večerem došel úřední dokument, a tu mantri ihned mne osobně uvedl do místnosti pro mne ustanovené a poručil přinésti ložní prádlo, umývadlo, toaletní stolek a sítě proti moskitům. Nebýti dokumentu, mantri sotva by mi byl zabránil nocovati v pasanggrahanu, byl by však odepřel s nějakou záminkou vše ostatní. A tento mantri byl rozhodně nejpřízniveji nakloněn Evropanům již proto, že byl v jich společnosti po leta v Solu a znal dobře též jich jazyk.

O jedné věci zbývá se ještě zmíniti na konci tůry, za které jsem měl nejvíce příležitosti dostati se do styku s domorodci a zejména s domorodými hodnostáři.

Měl jsem před tím příležitost poznati, jak se Američané i Angličané chovají k obyvatelstvu jiné pleti. Zejména Američané jsou zpravidla velmi zpupni, že to každého spravedlivého člověka naplňuje odporem. O něco lépe chovají se Angličané, řekl bych, že nedávají svoji povýšenost a pýchu na jevo tak drze a hrubě jako jejich republikánští bratranci. Ale i v anglických koloniích

je tak zvaná „color line" čili hranice pleti určena velice ostře a není z ní výjimky ani pardonu. Tak v Indii i nejvzdělanější a nejbohatší Parsové, od nichž se s povděkem přijímají miliony na dobročinné a vzdělavací účely, zůstávají vyloučeni z prvotřídních klubů, právě tak jako domorodá knížata, a to jen proto, že jsou z plemene podmaněného a jiné pleti. V postavení stejně nedůstojném jsou tu t. zv. „Eurasians", míšenci mezi bělochem a domorodkou. V Indii běloch, který pojal za choť domorodku, byť sebe urozenější a vzdělanější, vylučuje se tím naprosto ze společnosti a děti z takového manželství nemají též přístupu do evropských kruhů.

Na Jávě takové určité linie není. Vzdělaný Číňan nebo domorodec, má-li evropské vzdělání a žije-li způsobem hovícím evropské kultuře, může býti postaven na roveň Evropanům, a pokud se týče míšenců, pravili jsme již, že mohou býti plnými dědici svého bílého otce nehledě na pleť.

V zemích anglických naučí se člověk volky nevolky jakémusi brisknímu způsobu jednání s domorodci téměř bez rozdílu stavu. Dojde se k tomu proti vlastní vůli, snad jakýsi instinkt spolupůsobí a instinkt ten je rozhodně nesprávný a může býti i v následcích svých zcela neblahý.

Nemám tu na mysli nikterak chátry a povalečů měst, kam turisté často přicházejí; to jest skutečně cháska, před kterou třeba se míti na pozoru a jíž se třeba často opříti rázně. Domorodci vyšších tříd však dojista mají formální kulturu velmi dokonalou a v jich očích, podle jejich pravidel společenských jsme my Evropané více méně barbary, kteří urážejí, chovají se směšně nebo drze, přečasto ovšem, aniž by sami o tom měli potuchy.

Pokud se týče formální dokonalosti společenských styků a pravidel, je svět dálného orientu nedostižný a pravidla této formální kultury prosákla též Javánce, zejména javánskou šlechtu úplně. Jsou to dokonalí gentlemani svého způsobu, kteří nikdy nepřijdou z rozvahy a ze své míry, vždy se chovají volně a bezpečně s plným vědomím své důstojnosti. Evropan hlasitě mluvící, smějící se nahlas s živou gestikulací, rozčilující se s křikem a hlomozem je pro ně člověkem formálně aspoň velmi neupraveným a možno si mysliti pocity takového domorodého hodnostáře, chová-li se k němu takto „nevychovaný" běloch beze všeho důvodu snad odmítavě nebo s jistou špatně tajenou povznešeností.

Hollanďané ve státní službě na Jávě snaží se vším způsobem zachovávati se podle pravidel javánské šlechty a rozumné zření na mravy i způsoby domorodců, zejména pak hodnostářů, které často jen pleť liší od inteligentů evropských v stejném postavení, třeba doporučiti skutečně upřímně všem, kdož chtí cestovati v tuto zemi.

Francouzský sociolog koloniální J. Chailley-Bert praví s obdivem o formální kultuře, o zdvořilosti javánské, že nic v přítomnosti se jí nevyrovná a že snad jen doba Ludvíka XIV. a paní de Maintenon se jí poněkud blížila dokonalostí. Tato formální kultura pronikla naprosto ty lidi, tvoří podstatnou stránku jich bytostí, je částí jich přirozenosti.

Co zbývá jim nežli pohrdání a nejvýše raffinovaná, tajná pomsta k Evropanům, kteří nedovedou ctíti jich zděděných mravů, kteří přijdou jako barbaři hrubých mravů a vyžadují pro sebe úcty a služeb jako vyšší bytosti? ,,Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá" platí i tu, a každému kdo chce dobře s domorodci vyjíti, je třeba pamatovati pravdivosti tohoto přísloví.

KAPITOLA ČTYŘICÁTÁ PÁTÁ.

Exkurse do sopečného pohoří Tenggerského.

Dlouhá cesta z Djokjakarty do Soerabaje jest celkem méně zajímavá než západní Jáva. Podnebí jest ve východní Jávě sušší a příroda proto méně pestrá a rozmanitá. Veliké plochy zaujímají plantáže cukrové třtiny a tabáku. Rýžovišť jest méně, za to zjevují se ve veliké rozloze pralesy teakové. Jest to snad jediný strom na celé Jávě, který tvoří veliké, skoro čisté porosty, které v době sucha jsou zcela nebo skoro bezlisté. Tyto teakové nebo djattiové lesy jsou oku méně půvabné než tropické džungle. Připomínají již více naše hájové útvary.

Soerabaja se svými 150 tisíci obyvatelů, z nichž připadá 10 tisíc na Evropany a dvakráte tolik na Číňany, jest co do velikosti druhé město celé Jávy. Jako obchodní středisko vyniká však daleko nad Batavii; odtud vyváží se nejvíce třtinového cukru, tabáku a kopry do světového obchodu.

Pro turistu, zvláště shlédl-li již větší část Jávy, neskýtá Soerabaja nic zajímavého a nového, půl dne úplně stačí, abychom poznali celkový ráz města. K tomu účelu nejlépe si najmouti kočár anebo sado a za několik hodin projedeme celé město. Evropské části, tak zvláště čtvrt zvaná Simpang, jsou velice úpravné. Ulice široké a čisté jsou většinou na orientální rušný život příliš tiché. Domy jsou úhledné, avšak nízké, villy vyzdobené často sloupořadím a nezřídka i mramorem prostřed pěkných zahrádek. Čínské a domorodé čtvrti jsou ovšem špinavé, hlučné a přeplněné domorodci a Číňany.

Plantáž cukrové třtiny u Djokjakarty.
Fot. Domin.

Na ulici v Djokjakartě: domorodka prodává jemně řezaný tabák, který se tu všeobecně žvýká. Fot. Domin.

Za laciný peníz možno koupiti od domorodců pěkné zbraně, tak zvláště krisy, mezi nimi i skvostné exempláře z ostrovů Bali a Madury. Ale nováčka snadno napálí bezcennými padělky, kterých nelze ani na první pohled rozeznati od pravých. Zvláště třeba býti opatrnu při nákupu batiků.

Nade vše jasně utkvěla mi v paměti zkušenost z hlavní pošty, kde jsem se musil přes hodinu tlačiti v zástupu domorodců, než jsem si mohl koupiti známky potřebné pro doporučená

psaní, kterých úředník sám, jak tvrdil, známkami opatřiti nemohl. Toto zařízení v městě s tak čilým obchodem jistě překvapuje.

Ze Soerabaje odjeli jsme dále na východ do Pasoeroeanu, kde jsem jednak navštívil krásné mangrovy na břehu mořském, jednak jsme podnikli vyjížďky do okolí, tak zvláště do posvátného háje, kde v sousedství pěkného rybníčka provádějí hejna opic, mladých i dorostlých, své zábavné kousky na starých stromech i pod nimi. Domorodci neubližují těmto posvátným zvířatům, která si zvykla tím na lidi, takže si vedou skoro jako ochočené opice.

V nádherných hájích užitkových stromů jsou tu vedle palem hlavně obecné mangovníky, jež tu rodí výtečné ovoce a pěstují se v četných odrůdách, a vysoké chlebovníky, jichž kmeny a silné větve jsou obtěžkány množstvím velikých plodů.

Vyzdvihnuvše si u residenta potřebná doporučení pro pozdější cestu, opustili jsme Pasoeroean, abychom navštívili proslavené pohoří Tenggerské s jeho činnými a vyhaslými sopkami. Až na úpatí pohoří, do Pasrepanu, dojeli jsme pěknou, kultivovanou krajinou povozem, zde pak najali jsme si vytrvalé jávské horské koně a jeli skvostným tropickým pralesem do Poespo (630 *m*) a odtud dále přes Tosari (1777 *m*) do Ngadiwona.

Obyvatelé pohoří Tenggerského zůstali věrni svému původnímu přírodnímu náboženství, a když se počal šířiti islam, vystěhovali se z nížin do horstva, jehož boky tehdy ještě pokrývaly husté pralesy, a zde také se podivuhodným způsobem obhájili a udrželi až do dnešního dne. Jejich náboženství tkví v animismu a jest pomíšeno brahmanstvím. Uctívají a zbožňují sopku Bromo a shromažďují se za každého dvanáctého úplňku na dně širokého krateru Tenggerského pod touto sopkou v počtu několika tisíc se svými kněžími v pestrých oděvech i s tanečnicemi, a zde potom vykonávají své obřady, vrhajíce s kraje krateru různé obětní předměty. Jest to oběť zemřelým, kteří podle jejich náboženství musí napřed prodělati jakýsi očistec v této sopce stále činné, dříve nežli dospějí na nejvyšší jávskou sopku Semeroe, kde přebývá jejich bůh-otec Batoro Goeroe.

Jejich živobytí na pohoří jest dosti obtížné, zvláště proto, ježto vykáceli časem takřka všechny pralesy, takže dnes Tenggerské pohoří jest z části holé, z části porostlé jen zbytky původních společenstev rostlinných a novými přistěhovalci. Vedle

Proslulý ohromný krater Tenggeru, na 8 km. široký, v něm jedna vyhaslá sopka (v popředí) a stále činný Bromo (po straně levé).

toho zmenšil se i počet srážek a tak nelze tu pěstovati ani rýži, vyžadující větší vlhkosti. Dnes pěstují zde veliké množství evropské zeleniny, kterou se zásobuje celá východní Jáva.

Tenggerci nakládali s bývalými pralesy tak nerozumně, že mají dnes namnoze i nedostatek stavebního dříví. Jejich chatrče bývají zbudovány z bambusu, který si pracně přivážejí z hlubokých horských zářezů a z nižších poloh. Chýše ty zvenčí vyhlížejí čistě a malebně, uvnitř jsou však špinavé až běda a velice neúpravné. Podle mnohých zpráv jsou (či snad spíše byli) Tenggerci kmenem pokojným, pracovitým a mravným. Snad to byl styk s bělochy, jichž vždy více sem přichází, který jejich dobré vlastnosti změnil. Mnohé z nich poznali jsme jako chásku drzou, darebnou, ba i zlodějskou.

Až do výše 2000 *m* porost lesní tvořen jest hlavně tjemarou *(Casuarina)*. Jest to podivný strom, jehož rozlehlé porosty dodávají celému pohoří prazvláštního vzhledu. Tjemara roste jako vysoký strom s rozpukanou, světle hnědou borkou a s bohatě větvenými, sivými, metlicovitými větévkami, jež činí dojem dlouhých jehlic. Proto se podobá nápadně některým borovicím a zdá se dokonce, že i drobné šištice řadí ji k čeledi rostlin jehličnatých, právě tak jako spadalé větévky, které tvoří na zemi jako vrstvu „jehličí".

Ve skutečnosti představuje nám Casuarina prastarý a památný typ rostlinný, který nemá v dnešním rostlinstvu bližších příbuzných, ač asi rostliny jehnědokvěté jsou mu nejbližší. Před dávnými věky byly podivné ty stromy široko daleko rozšířeny; nalézáme na př. jejich otisky ve starších vrstvách kůry zemské i v Evropě, takže stromy ty jako památný relikt věků dávno zašlých jsou i pro nás dvojnásob zajímavy.

Tjemary mají červeně hnědé dřevo tak nesmírně tvrdé a husté, že právem se nazývá dřevo železné. I kůra těchto stromů skýtá užitek, neboť obsahuje jednak hojně tanninu, jednak hnědé barvivo zvané kasuarin.

V podrostu tjemarových lesů, které jsou právě u Ngadiwona krásně vytvářeny, bývají často ohromné kapradě a durmany s obrovskými bílými květy. Na sušších svazích pohoří bývá podrost chudší nebo skoro žádný.

Tosari i Ngadiwono mají podnebí přímo ideální, čistý horský vzduch, studené noci a i za dne dosti nízkou teplotu (asi mezi

Domorodky na pohoří Tenggerském.
Fot. Domin.

Památné tjemarové porosty lesní (Casuariny, skýtající „železné dřevo") na Tenggerském pohoří. Fot. Domin.

10—20° C), takže zde lze najíti po celý rok vítané ochlazení. Není tu ovšem zimy a léta, období suché střídá se s dobou dešťovou. Místa ta jsou proto hojně navštěvována, a to nejen turisty, nýbrž i Evropany na Jávě usedlými, kteří tu tráví sami nebo se svými rodinami krátké nebo delší prázdniny, nebo se sem uchylují jako rekonvalescenti po malarii a jiných chorobách. Tváře dětí, které bývají v horké Soerabaji bledé, brzo zde zrůžovějí i energie dospělých, ochromená tropickým podnebím, často v krátku se obnoví. Mnozí, kdož trpí t. zv. tropickou neurasthenií, vzpruží se zde a upevní své zdraví. V Ngadiwonu setkali jsme se též s p. vrchním inženýrem Horákem, zástupcem českomoravské strojírny ze Soerabaje, který zde dlel s celou svou rodinou na zotavenou.

Výlet z Ngadiwona na Bromo není obtížný a je nadmíru vděčný. Pan Horák nám sice domlouval, abychom jeli na koních, my však najali jsme pouze dva koně nákladní a dva průvodce i šli sami pěšky. Koně nákladní zjednali jsme si proto, že jsme se rozhodli nevraceti se do Ngadiwona, nýbrž sejíti po druhé straně pohoří přímo do nížiny Loemadjangské; proto vzali jsme s sebou všecka naše zavazadla.

Vyšli jsme časně před východem slunce a dostoupili jsme až k Moengalpasu (2482 *m*), kde pojednou a neočekávaně rozvírá se užaslému zraku velkolepý pohled, jakoby z kraje obrovského amfiteatru na úchvatné divadlo přírodní, které co do velkoleposti a krásy nemá tak hned sobě rovna. Vidíme celý starý krater Tenggeru, na 8 *km* široký a se zachovalými stěnami. Jeho dno jest z valné části písečná poušť, na níž leží záhy z rána těžké bílé mlhy. Jest to pověstné Zandzee (= pískové moře), které opěvá každý cestovatel. Když hustý příkrov mlh se zvedne, objeví se čtyři sopky na dně krateru, z nich zvláště majestátně se zvedá s užasnou pravidelností formovaný Batok, již dávno nečinný, a pověstný Bromo, z něhož ozývá se stále rachotivý hluk a vycházejí kotouče bílého dýmu, prozrazující, že vulkán ten jest stále aktivní.

Po příkrém svahu starého krateru sestupujeme na Zandzee a postupujeme kolem Batoku k Bromu, který vyčnívá 220 *m* nad rovinou velkého krateru. Bez nebezpečí možno vystoupiti až na vrchní kraj samotného krateru Broma.

Posvátný Bromo z moře písečného. Fot. Daneš.

Pohled do krateru as na 200 *m* hlubokého jest úchvatně krásný. Tu valí se z otvoru na dně hustý bílý kouř, který zakrývá vše, tu opět objeví se pod převislým výčnělkem skalním ohnivá díra, z níž šlehají plamenné jazyky, stříká bláto a rozletují se kameny, syčí pára, ozývá se zlověstný rachot a hukot, jako

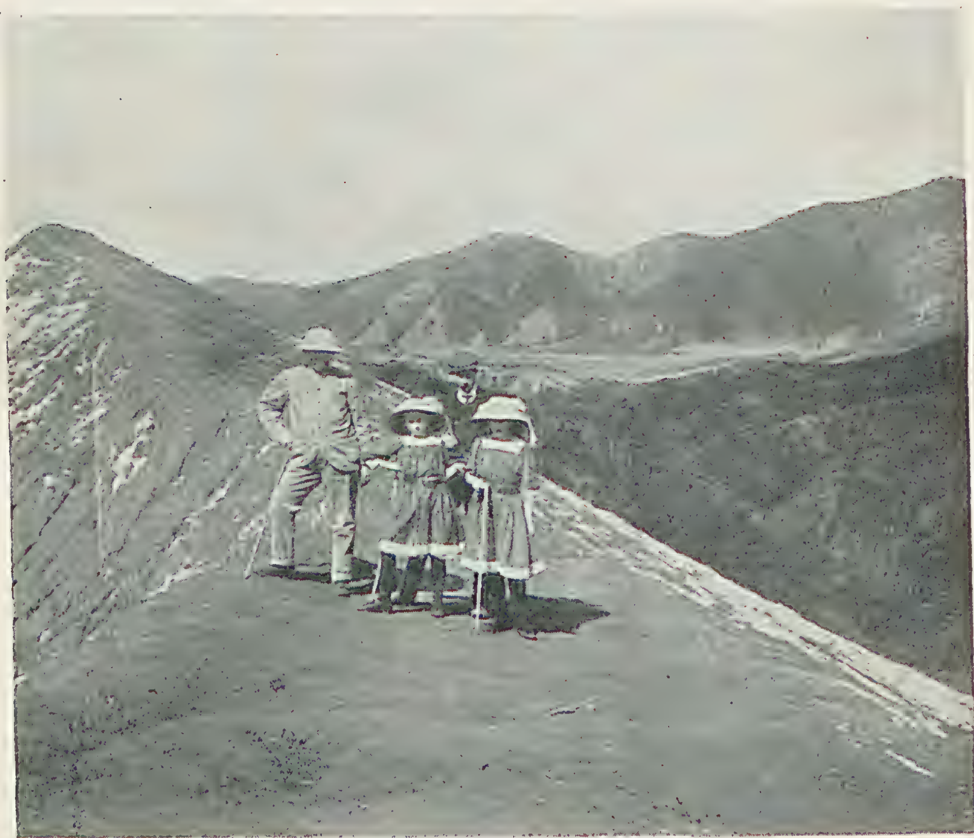
S úpatí Broma na moře písečné a severovýchodní kraj krateru.
Fot. Daneš.

by to byla brána do samotného pekla. S obdivem přihlížíme tomuto příšerně krásnému divadlu a nedivíme se, že sem bohatá fantasie domorodců položila předpeklí, kterým musí projíti duše zemřelých, dříve než předstoupí před tvář nejvyššího boha.

Několik odvážlivců pokusilo se sestoupiti dolu po příkrých stěnách krateru, avšak dosud všichni zaplatili svou odvahu smrtí. Jest však možno bez nebezpečí obejíti celý krater ač

jeho kraj jest místy jen čtvrt metru široký a ač se zdá, že se hromovým hřměním vycházejícím ze dna krateru celý otřásá.

Pod Bromem, na dně starého krateru tenggerského, rozkládá se písečná poušť, na níž místy vítr vytvořil jemné čeřiny. Teprve v zadní části jihovýchodní uchytilo se něco travin a vy-

Na okraji krateru posvátného Broma.
Fot. Daneš.

tvořilo posléze dosti pěkný luční porost. Píše se, že se tu povalují sluncem vybělené kosti polodivokých koní, kteří se tu pasou a stávají se obětí zdivočelých psů, ale my jsme se marně po nich ohlíželi.

Z krateru tenggerského nastoupili jsme na namáhavou a místy i dosti nebezpečnou cestu přímo do Loemadjangu. Varoval nás sice již resident v Pasoeroeanu, abychom se nepokoušeli touto cestou proniknouti pod sopku Semeroe, upozorňovali nás

i v Ngadiwonu, že cesta ta zvláště nyní na počátku dešťové doby bude nesmírně obtížná, ale oklikou přes Probolinggo ztratili bychom příliš mnoho času, a tak jsme se přece pokusili o cestu přímou. Ještě v samotném krateru zastihl nás mírný déšť, který našim obtěžkaným koním stěžoval výstup po příkré stěně krateru. Byla to smutná podívaná, jak ubohá zvířata s těžkými zavazadly co chvíli klesají a klouzají, někdy i sjíždějí

Činný krater Broma. Fot. Domin.

bezmocně kus cesty nazpět. Nebylo však pomoci a tak postupovali jsme podle možnosti rychle, vůbec bez odpočinku. Hodina za hodinou míjela a nikde ani stopy po nějakém kampongu, ve kterém bychom mohli přenocovati. Byli jsme již plných 13 hodin na pochodu a při tom většinou jsme buď stoupali nebo šli po terrainu velice nepříznivém, ať už to byla poušť v Zandzee nebo neupravené a zarostlé stezky. Tropickým lijavcem byli jsme promočeni na kůži a při tom nám bylo i zima a trpěli jsme i hladem, ježto většina našich zásob se zkazila deštěm.

Teprve po 15hodinovém pochodu (nepočítaje v to krátké zastávky), jsouce ztrmáceni a zcela pokryti blátem, přišli jsme do malého kampongu Besari, kde jsme si vyhledali byt u jedné rodiny tenggerské, s níž jsme ovšem spali v jedné místnosti. Hltavě jsme pojedli chudičkou rijstafel, kterou nám předložili,

Pohled k jihu na soptící Semeroe s Moenggal-pasu.
Fot. Daneš.

a brzo se uložili k spánku, ježto jsme neměli co suchého na sebe vzíti. I do mého kufru vnikla voda a vše zvlhlo.

Byla to však drzá cháska, u které jsme bydlili. Stále se jen pokoušeli nás okrásti, a sotva jsme něco odložili z ruky, již se po tom sápali. Ani v noci nemohl jsem klidně spáti, jednak zimou, jednak z opatrnosti, ježto stále jsme mohli býti okradeni.

Cestou z Bessari do Loemadjangu.
Fot. Domin.

Přes všechnu opatrnost zmizela však láhev whisky, jak jsme ráno zjistili. Na energické zakročení konečně nám ji vrátili, a tak zůstal jim na památku jen pár mých punčoch, promočených blátem, které také ukradli.

Domorodky jsou většinou sličné, avšak marnivé, jako všude po Jávě. Zvláště děti, avšak někdy i dospělí, malují si na tvářích bílé pruhy vápnem a tím způsobem se zdobí. Takto pobílená děvčátka vyhlížejí skutečně jako malá strašidla.

Zajímavo jest, že takřka všechny evropské rostliny, pěstované na Tenggerském pohoří, jsou zde vždy zelené, ač u nás ztrácejí na zimu listí. Jest to zřejmé přizpůsobení podnebí, které jest po celý rok dosti stejnoměrné. Tak na př. obyčejný jahodník jest po celý rok zelený a stále kvete a přináší plody. Podobný zjev lze pozorovati u mnoha vytrvalých okrasných bylin.

V Soember-Sari (na úbočí sopky Semeroe) pěstují na př. černou moruši, která tu jest po celý rok zelená a po celý rok přináší plody. Podobně jest to i u růží, na Jávě hojně pěstovaných. Růže kvetou sice nejvíce v době východního monsunu, ale jinak jednotlivě po celý rok a jsou též vždy zelené. Stejný zjev pozoroval jsem u broskví pěstovaných na úbočí pohoří tenggerského v sousedství Besari. Broskve ty jsou vždy zelené, jejich plody malé, avšak často vyrážejí ze kmene a větví (jsou kauliflorní). Dalo by se tudíž souditi, že i kauliflorie jest v jakémsi vztahu s tropickým podnebím.

Cesta z Besari do Loemadjangu byla nejhorší, jakou jsme prodělali na Jávě. Lilo se celý den jako z konve, stezka, které užívají domorodci, byla v tak bídném stavu, že bylo možno každou chvíli zlámati nohy. Tancovali jsme v hlubokých, kluzkých stržích, brodili se bezmezným blátem, až již stěží zvedali jsme obtěžkané nohy. Šli jsme sice nádhernými džunglemi, ale za takových okolností neměli jsme tolik smyslu pro krásu tropické přírody.

A což teprve chuděrky koně! Blátem takřka zcela pokryti tloukli se po neschůdné cestě, stále sjíždějíce a padajíce. A tak míjela opět hodina za hodinou a cesta, možno-li, stávala se stále horší a namahavější. Místy byl to přímo akrobatický výkon nezlámati si nohou po hladkých blátivých plochách a do houště pralesa nebylo možno proniknouti.

Tenggerské dívky a děti zdobí se bílými čarami, jež si malují vápnem po čele a tváři.
Fot. Domin.

Ale vše má svůj konec! Pomazáni jsouce blátem a znaveni vyšli jsme konečně z obvodu džunglí, prošli pěknými plantážemi chinovníku a hlavně kávovníku (pěstuje se teď zde druh *Coffea robusta*) a pak již — po mnohahodinovém namáhavém pochodu — přišli do kampongů domorodců a jejich rozkošných užitkových hájů. Na poslední část cesty podařilo se nám po dlouhém vyjednávání najmouti si vůz tažený buvoly a tak ještě před večerem dorazili jsme do Loemadjangu a vyhledali si pohodlný hotel, kde jsme se nejen převlékli, nýbrž i vykoupali, což nám bylo nejen požitkem, nýbrž i potřebou, ježto jsme byli celí blátem zamazáni.

KAPITOLA ČTYŘICÁTÁ ŠESTÁ.

Do zpustošeného území pod sopkou Semeroe.

Z Loemadjangu jest již pěkný pohled na nedaleký nejvyšší jávský vulkán Semeroe (3676 *m*), který majestátně vládne se svým strmým, holým a stále činným kraterem celému okolí. Již z Moengal-pasu byli jsme svědky dvou skvostných výbuchů, při nichž se charakteristická pinie vulkanického dýmu vysoko vznesla nad vrchol sopky. Semeroe nesoptí již po dlouhou dobu tekuté lávy, nýbrž vyhazuje při každém výbuchu balvany, drobné kamení a velké spousty písku a popela. Tento písek a popel pokrývá svahy celé hořejší poloviny kužele sopky a spadá zejména na stranu východní a jihovýchodní, k níž jest obrácen otvor krateru. Sypké massy písku a popela snadno se sesouvají, zejména, ježto vegetace nemá času na vršek se uchýliti. Velké deště způsobí tu často nesmírné katastrofy, sypké hmoty nabobtnají vodou a svezou se pak v nesmírných spoustách jako bahnitá povodeň do roviny, ničíce před sebou vše. Takovéto záplavy nazývají se baujiny a koryta bystřin, jimiž obyčejně baujiny se řítí, slují „sat" na rozdíl od normálních potoků nebo řek, jež nazývají se „kali". Se Semeroe 4 takové „saty" stékají do nížiny Loemadjangské. Právě r. 1909 v srpnu, který byl na Jávě abnormálně bohatý dešti, přivalily se dvěma koryty se sopky ohromné spousty vod, které se prodraly s děsnou rychlostí dolů, a ničíce vše, co jim stálo v cestě, rostly jako laviny, rozšiřujíce stále větší zkázu v širý kraj. Urvaly celé partie panenských džunglí, které se zde od nepaměti prostíraly, a přivalivše

Zpustošené území pod nejvyšší jávskou sopkou Semeroe: dravé proudy vod prorvaly si nová řečiště. V pozadí sopka Semeroe zahalená kouřem z výbuchu.
Fot. Domin.

se dolů se svahu smetly s povrchu řadu domorodých vesnic i s útulnými háji palem a jiných užitkových stromů, i přehustá houští bambusová, prorvaly si nezdolnou prudkostí nová koryta, staré říčky převedly v jiné cesty a způsobily tak strašnou katastrofu, při které mnoho životů lidských přišlo nazmar. Až k samotnému Loemadjangu táhly se výběžky území děsně zpustošeného.

Zpustošený kraj pod sopkou Semeroe: plochy pokryté nyní obrovskými balvany snesenými s úbočí sopky byly druhdy porostlé hustou džunglí.
Fot. Domin.

Všechny mosty v celém kraji jsou strhány, chyše domorodců daleko odplaveny, místy přeměněny celé čtvereční kilometry plochy v nahou poušť, na níž se jen povalují gigantické balvany, snesené hravě dravými proudy z veliké dálky.

Všude leží vyvrácené a roztříštěné kmeny mohutných stromů, často poznáváme v nich druhy rostoucí až v džunglích na svazích Semeroe, jichž kmeny byly ovšem dravým přívalem za dlouhé cesty docela otlučeny. Ještě u Loemadjangu kupily se spousty takových kmenů a jindy mírná říčka valila se mo-

hutným tokem a ukazovala po obou stranách, jak řádila před krátkou dobou.

Do tohoto zpustošeného území jsme se vypravili za svými odbornými studiemi. Ježto však nelze tu jednotlivci cestovati beze zvláštních opatření, použili jsme doporučení generálního guvernéra u residenta v Pasoeroeanu a ten vydal nám opět potřebná psaní pro assistent-residenta v Loemadjangu, jenž

Zpustošené území pod sopkou Semeroe: vyvrácený kmen pralesového velikána.
Fot. Domin.

podle programu námi předloženého zařídil vše další. Na celou dobu vyslal s námi mantriho (domorodého policejního úředníka) s příslušnými rozkazy a telefonicky nám zamluvil na druhý den nocleh u ředitele továrny na čaj v Soember-Sari, jediném to místě na úbočí Semeroe, kde lze slušně bydliti.

Cestování pod ochranou vlády není však maličkostí. Bylo mi to, jako bych se na krátký ten čas stal nějakým potentátem, který si vyjel mezi své poddané. Celkem však byl mi tento způsob cestování nadmíru nepříjemný, aspoň s počátku. Můj druh,

zvyklý mu již ze střední Jávy, byl s ním však úplně spokojen.

Vyjeli jsme kočárem, mantri na koni a v pestré uniformě provázel nás vzadu. Pravý policejní průvod, myslil jsem si

Most bambusový přes nové koryto v území zpustošeném pod sopkou Semeroe.
Fot. Daneš.

v duchu. V každém kampongu přidal se k nám na koni lurak (představený vesnice) a tak náš čestný průvod znenáhla vzrůstal. Luraka nesmí si však Evropan ani povšimnouti, bylo by to nedůstojné a proti etiketě, na kterou si Javánci (s výjimkou Tenggerců) nesmírně potrpí. Jeť etiketa a obřadnost, která se i dnes zachovává na domorodých sultanských dvorech, mnohem větší a přísnější než na kterémkoliv dvoře evropském.

Brzo objevil se i malebně oděný assistent-wedono, náměstek správce celého okresu, ovšem domorodec, s kterým však možno promluviti několik zdvořilých frází i podati mu ruku, ježto přísluší domorodé šlechtě. Konečně se objevil s celým imposantním průvodem (všichni na koni) sám wedono, ovšem též

Semeroe při výbuchu. Fot. Domin.

domorodý šlechtic. Zamýšleli jsme puvodně jíti do Pasroedjambe pěšky, ale vzhledem k obrovskému čestnému průvodu i k tomu, že koně byli již připraveni, vsedli jsme na ně, při čemž šlechtici drželi nám třmeny.

Všichni domorodci prokazovali nám ovšem hlubokou úctu. Na větší vzdálenost sejmou veliké klobouky, jež tu nosí přes pestré šátky, jimiž si obvazují hlavu, a pak ustoupí stranou,

případně do příkopu, a usednouce na bobek, mlčky čekají, až přejdeme. Také každý vůz, i kdyby bylo sebe více místa, ustupuje s cesty, často do spletitého houští nebo mezi balvany, kde stěží udržuje rovnováhu, a podobně i každý jezdec sesedne a zatáhne se i s koněm do příkopu. Evropan musí ovšem vše to naprosto ignorovati, zcela jako kdyby vše to vůbec nebylo, jinak zadal by si sám nejvíce u domorodců.

Tak prolézali jsme strašně zpustošené území, které bylo ještě před několika málo měsíci žírnou tropickou krajinou s rozkošnými hájovými vesničkami, s divokými pralesy a roztroušenými rýžovišti. Tu onde stojí ještě ojedinělý strom aneb i celé skupinky, zdánlivě zdravé, ale většinou se zárodkem smrti. Jsouť jejich kmeny přívalem plných balvanů a velikých těl mrtvých velikánů těžce poraněny. Často až v korunách nižších stromů vidíme stopy nedávných spoust.

Po celé cestě bylo vše již napřed pro nás uchystáno. Když jsme přišli k hluboké vodě, kterou bychom nemohli přebroditi, již čekal nás zástup domorodců s vysokými bambusovými nosítky na rychlo zhotovenými, na nichž nás přenesli dravými a špinavými proudy vod, jež se valily s temným hukotem a skoro pohltily naše nosiče. Voda, jež se tříštila o jejich nahá těla, stříkala až přes naše hlavy.

Při obědě (rijstafel) přisluhovali nám jen domorodí šlechtici. Třeba doznati, že vyznamenávají se tak uhlazeným chováním, že by jím vynikali i ve vzdělané evropské společnosti. Jsou ovšem všichni bosí a nosí pestře zbarvené sukně, cenné to batikové sarongy. Většinou byli to Javánci a Madurci, přes to však dobře jsme se s nimi smluvili malajsky.

Oddechl jsem si, když konečně všichni odešli až na dva mantri, kteří seděli na bobku u vchodu k naší verandě. Obřadnost jejich, ačkoliv není nijak vtíravá, jest s počátku přec jen nezvyklá. Domorodí šlechtici jsou velice šťastni, oslovíme-li je častěji jejich plným titulem a necháme-li je něco vyprávěti a milostivě posloucháme.

Druhého dne projížděli jsme opět koňmo zpustošené území. Vyvrácení pralesoví velikáni s bohatstvím přiživné vegetace skýtali mi vzácnou příležitost k botanickým studiím. Z užitkových hájů zůstala tu onde nějaká palma neb ovocný strom. Zajímavé byly ojedinělé vějířové palmy mnohonásobně pře-

Zpustošené území pod sopkou Semeroe: osamělý pralesový velikán („strom železný"), zbytek z původního pralesa, na spodu těžce poškozený.
Fot. Domin.

vyšující i palmy betelové i ztepilé kokosovníky. Palmy ty zůstávají po dlouhá léta neplodnými, až pak teprve vyženou ohromné konečné květenství v podobě mohutné laty, jež zakončuje celý kmen, vyroste v několika týdnech a nese statisíce, snad i přes milion drobných květů. Tu dobu jest ovšem napětí šťav veliké a z naříznutého květenství vytéká množství šťávy, kterou

Zahrazení nového řečiště ve zpustošeném území pod sopkou Semeroe.
Fot. Daneš.

domorodci zkvašují na palmové víno. Tím, že vytvoří plody, palma ta dopěje svou labutí píseň a v krátku zahyne. Proto první a jediné květenství jest zároveň již jejím umíráčkem. Na kmenu palmy, kterou jsem fotografoval, usadil se ostatně příživný fíkovník, škrtič, který by ji svými vzdušnými kořeny docela obrostl, a zadusil, kdyby sama dříve nebyla skončila své žití.

Dravé proudy vody a kamení vytvořily místy i nové, dosti vysoké vodopádky, jinde opět celé řeky, které právě zanášeli

Zpustošené území pod sopkou Semeroe: po straně levé obrovská odkvetlá palma vějířová, na jejímž kmenu se usadil fíkovník-škrtič. Uprostřed nižší palmy kokosové a po pravé straně palma areková (viz tekst).
Fot. Domin.

V džungli pod sopkou Semeroe: liana s chůdovitými vzdušnými kořeny.
Fot. Domin.

sudy plněnými pískem a drobnějším štěrkem. Celé zástupy domorodých dělníků pracují o úpravě tohoto území, práce jejich pokračuje však pomalu, ježto dílo zkázy bylo strašlivé. Místy jsou džungle docela smeteny s povrchu, a to ostrou linií. Zachovalé pralesy jsou velice krásné, plné obrovských kmenů a nádherných lian. Místy sdružují se majestátní trsy bambusů v celé džungle, jimiž lze stěží proniknouti. Stoupáme směrem k Soember-Sari.

Náš výstup ze zpustošeného území na úbočí sopky k Soember-Sari.
Fot. Domin.

Na otevřených plochách lesknou se hladiny rýžovišť, pro něž jest tu dostatek vlhkosti.

I všechny potoky, kterými se brodíme, jsou silně rozvodněny, některé hluboko prorvaly svá řečiště a strhaly celé stráně, nebo je podemlely, takže se celé sřítily. Jinde vidíme opět obrovské balvany, které před nedávnem snesly rozvodněné přítoky řítící se s nezdolnou silou.

Ještě výše počínají již čajové plantáže a na otevřených místech roztahuje se alang-alang, ona strašná tráva, která za-

V bambusové džungli na úpatí sopky Semeroe. Fot. Domin.

Cestou k Soember-Sari: rozvodněné potoky snesly před nedávnem obrovské balvany. Fot. Domin.

Soember-Sari: alej mladé palmy královské před vilou ředitele továrny na čaj.
Fot. Domin.

růstá na Jávě a jinde v malajských tropech rozlehlé, neúrodné plochy a již nelze nijak odstraniti. Její stříbřité klasy jsou sice ozdobné a z jejich listů hotoví se místy kryt na střechy domorodých chatrčí a i trvanlivý papír bylo by lze z nich vyráběti, jinak jest však tráva ta velikou obtíží, plevelem, kterého tam, kde se zahostil, nelze již zapuditi. Proto alang-alang jest vždy neblahým znamením ploch neúrodných a nevýnosných. Tam,

Čajová plantáž v Soember-Sari: vysazování mladých rostlinek.
Fot. Domin.

kde jiné rostliny se nedaří, roste ještě bujně a dobře, spokojí se s každým podkladem, s vlhkem i suchem.

Ředitel továrny na čaj přijal nás s otevřenou náručí a ukázal nám podrobně výrobu čaje od počátku do konce, provedl nás rozlehlou plantáží a výtečně hostil.

Pěstuje se zde pouze čajovník assamský, jako všude na Jávě. Mladé klíční rostlinky vysazují se po 7 měsících až po roku v pravidelných řádkách na pole. Kde jest toho potřeba, starají se příkopy o odtok vody a současně o provětrávání půdy. Po třech

letech počíná se s otrháváním mladých listů a v tom se pak pokračuje až do 20. až 25. roku, kdy i listy mladých prýtů jsou příliš tvrdé a pro obchod nepotřebné. Listy se otrhávají po celý rok, vždy po devíti dnech. Jednou ročně seřezávají se však celé keříky, aby nově rašící, mladé větévky dávaly lepší listy, a vedle toho i z toho důvodu, aby keříky nevzrostly příliš vysoko,

Čajová plantáž v Soember-Sari: česání listů.
Fot. Domin.

čímž by bylo ztíženo česání listů. Po seřezání keřů trhá se po prvé po 56 dnech, ale po té již v pravidelných 9denních přestávkách.

Výška keříků bývá až 60 *cm*. Listí natrhané do košíků přináší se do továrny. K práci užívá se tu většinou Madurců, již jsou celkovým typem na první pohled odlišní od ostatních domorodců Jávy.

Celý pochod od přinesení čerstvě načesaných listů až do výroby hotového čaje (včetně třídění) trvá pouze 36 hodin. Napřed se nechávají listy ovadnouti v hustých zásuvkách z jutty,

Čajová plantáž v Soember-Sari: domorodé ženy madurské odnášejí načesané listy do továrny. Fot. Domin.

což trvá 18 hodin a provádí se v prvém patře, odkudž se sype uvadlé listí plátěnými tunely dolů do přízemí, přímo do strojů svinovacích, kde jest asi za 20 minut svinuto v dosti jemné svitky. Při tom listí čajové vydává silnou vůni. Nato přijde do stroje třídicího, který nechává propadati drobné svitky postrkáváním na síťované, slabě nakloněné podložce na dole připravené ošatky, kdežto svitky hrubší shazují se dolů. Tyto vkládají se ihned znova do stroje svinovacího.

Poté dávají se svitky čajové do komory fermentační, kde se nechávají po půldruhé hodiny fermentovati. Teplota v čaji

stoupne při tom na 23—24° C, kdežto místnost mívá pouze 19—20° C.

Po skončené fermentaci se svitky suší, a to ve stroji, kde se na ně žene horký vzduch. Nato se roztřiďují, a to napřed strojem, poté ručně síty a posléze se balí.

Vyrábí se zde celkem 8 druhů čaje. Továrna jest však dosud passivní. Čajovník nemá tu takměř škůdců, jen divocí buvolové nebo kanci způsobí někdy velké škody. Zdá se však, že by výběr druhů měl býti pečlivější, jistě jest zde pomícháno více odrůd. Jest zajímavo, jak nestejné kvality jsou jednotlivé keře. Některé mají listy jemné (tenké) a světleji zelené a tyto keře obyčejně hojně kvetou a přinášejí plody.

*

KAPITOLA ČTYŘICÁTÁ ŠESTÁ.

Semeroe, a nazpět do Batavie.

Skoro po celý den kryl se Semeroe v mraky a jen občas temné zahřmění, jako by mohutná skála se utrhla a řítila v propast, připomínalo nám blízké sousedství velkolepé sopky. Teprve před západem slunce, když rozhlaholily se plantáže čajové vřískavým koncertem cikád a hluboký prales, plný černých stínů, stal se ještě tajemnějším než za dne, objevil se majestátní Semeroe, jako by odvrhl hustou clonu mraku. Sluneční kotouč rychle nížil se k horizontu a zapadal zvolna, zdánlivě stranou za kraterem. Malé mráčky, jež pluly v jeho blízkosti, hořely nádherným, žlutě oranžovým odrazem jeho paprsků. Po západu plála pak celá severní obloha zvláštní skořicovou barvou a v krátku nastaly výbuchy, mohutnější všech, které jsme před tím viděli, provázené oblaky sopečného dýmu, který jako hustý měnlivý sloup vznesl se obyčejně do výše přes 3000 *m* nad samotný vrchol sopky.

Bylo to přímo pohádkové divadlo, nad pomyšlení krásné, avšak i příšerně velkolepé. Sama země jako by se chvěla pod našima nohama, když ozval se výbuch i ještě potom, když už jen oblaka dýmu a žhavý popel hořel živým zbarvením.

Po pozdní, avšak vybrané večeři u ředitele továrny, při níž aspoň dočasně odvrátili jsme svou pozornost od požitků přírodních zaujati výborně připravenou a. bohatou rijstafel a ohnivým, starým vínem desertním, usedli jsme na volné verandě, právě proti samotné sopce, jejíž kontury se ztrácely v nastávající noci. A tak strávili jsme větší díl noci, až skoro do časných hodin ran-

Výbuch sopky Semeroe.
Fot. Domin.

ních, skoro stále mlčíce a zcela pohrouženi ve velkolepé divadlo, které se odehrávalo přímo před námi. Vždy občas zazářil vrchol sopky, z krateru se vychrlily ohnivé massy, mohutné plameny šlehaly do výše a v zápětí hromová rána, jakoby opětovaná tisícerým echem, přerušila klid noční. Celá krajina ozářená odleskem plamenů probrala se poněkud z noční temnoty, stíny se množily a braly na sebe určitější tvářnost, i obrysy některých stromů bylo možno rozeznati i trhanou konturu zdánlivě mrtvé džungle.

Kolem samotného krateru šlehalo jedno bludné světlo za druhým, tu na té tu na oné straně, až konečně za doprovodu burácejícího hřmění stekl mohutný ohnivý proud po svahu krateru směrem k nám. Šílenou rychlostí řítily se žhavé massy značené plameny a bělavým dýmem; as za půl minuty a snad i dříve stekl ohnivý proud po úbočí as 1000 *m*. Měsíc tu skrytý v clonu mraků, tu opět jasný matně ozařoval nezapomenutelné to divadlo, při němž cítili jsme více než jindy svou vlastní nicotnost a ubohost proti přírodě, kterou nedovede zkrotiti aspoň v některých projevech ani sebe rafinovanější lidská vypočítavost, kultura, která je stále vzrůstajícím dědictvím mnoha tisíciletí.

Někdy po půl hodiny a déle bylo ticho, sotva že nějaký zvuk rušil noční klid. Ale po té opět jako by se otevřely brány pekla, zjevil se žhavý jícen krateru a obrovské ohnivé jazyky šlehaly kol hustých kotoučů vulkanického dýmu.

Když konečně jsme se ubírali do svých pokojů, svítal již první zábřesk nového dne.

Návrat do Loemadjangu nastoupili jsme cestou zcela jinou, z části koňmo a pěšky, poté kočárem a poslední část přístupnější již krajinou lokální drahou, která při vší primitivnosti zdála se nám přímo královským přepychem. Nebylať totiž cesta naše nikterak příjemná, ač jistě nadmíru zajímavá. Kraj, kterým jsme se ubírali, byl sice již jen v několika málo místech v dosti úzkém pruhu zpustošen, ale za to stezky pralesy i plantážemi, plné kamenů a kořenů, hrbolaté a neschůdné, vyžadovaly stále naší pozornosti, jíž bychom byli rádi věnovali svému okolí. Zvláště na koních, kteří byli s dostatek bujní, ocitli jsme se často v rozporu, komu či čemu dáti přednost. Byl tu předně kůň, který vyžadoval sám dosti pozornosti, dále příroda plná zajímavostí, jež neustále mne poutala, pak mizerná cesta, přes niž občas i vyvrá-

Podivná kapraď, Drymoglossum piloselloides, šplhá všude po kmenech stromů a vytváří listy jako kulaté, masité penízky.
Fot. Domin.

cený kmen napříč ležel a konečně občasné výbuchy Semeroe za našimi zády, které nás přímo magicky vábily, třebas nebyly již ani zdaleka tak velkolepé jako v minulé noci. Nelze se mi snad diviti, že při jedné takové příležitosti, když v dosti rychlém klusu jsem se na koni obrátil, abych se obdivoval novému výbuchu, pozbyl jsem do jisté míry rovnováhy. Měl jsem ovšem (jako každý dobrý křesťan se svobodnou vůlí) na vybranou buď sletěti s koně a předvésti více méně zdařilé salto mortale, anebo uvažovati o prostředcích, jak se udržeti v sedle, kdyžtě jedna noha byla ve výši hlavy koně. Jen jediná věc mi scházela: čas na úvahu a proto opovrhnuv svobodnou vůlí (i spadnutím s koně) nějak (sám nevím vlastně jak) jsem se obrátil, a zanechav třmenů i uzdy, v pravém slova smyslu jsem si lehl na koně objímaje jeho šíji. Koník vida, že má svobodnou vůli sám, vesele si poskočil, ale na štěstí (nemoha bezpochyby rozeznati stezky) vjel do plantáže a zcela moudře před jedním kakaovníkem obrostlým vanilkou se zastavil a popřál mi času dosti, abych se vyprostil z ne právě záviděníhodné situace.

V nižších polohách na úpatí sopky prostírají se rozsáhlé plantáže, z části vzorné, z části dosti zanedbané. Muškátový ořech snadno se poznává dle husté jehlancovité koruny, jakoby uměle přistřižené a v prudkých paprscích tropického slunce zářící tisícerým odrazem světla. Kakaovník jest nápadný velikými červenými tobolkami, které ve velkém množství vyrážejí z jeho větví. Stromky kávovníku, které byly ve květu, prozradily se obyčejně dříve, než jsme je zahlédli, líbeznou jasmínovou vůní. Chinovník připomíná svou bělavou korou poněkud naše břízy, koruna jest ovšem zcela jiného vzhledu. Nádherné guirlandy tvoří různé druhy pepře, které se popínají po stromcích a keřích. Také vanilka se svými masitými listy a žlutými květy jest ozdobou na kmenech stromů.

Plantáže střídají se s původními pralesy, jež jsou zvláště pro přírodopisce nadmíru zajímavy. Mýlil by se, kdo by se domníval, že zvířena a květena Jávy jest dostatečně prozkoumána. Každý den možno nalézti zajímavé novinky, které jsou často podivuhodny přizpůsobením na životní podmínky. Ti, kdož jsou přesvědčeni, že vývoj tvorstva není závislý na vlastní přizpůsobivosti organismů, nechť jdou do krajů tropických, kde naleznou na tisíce dokladů o vnitřním životě rostlin i živočichů. Ať si vy-

volíme kterýkoliv typ rostlinný, můžeme dobře studovati, jak přizpůsobuje se životním podmínkám, vytváří si orgány tak, aby mohl obstáti v boji o život, který jest o mnoho krutější v panenské, netknuté přírodě než v kterémkoliv přeplněném velkoměstě.

Jako jeden z mnohých příkladů uvádím kapradě, jež rostou obyčejně v lesích, kde jsou ozdobou svými jemně peřenými vějíři. V krajinách horkých zachovaly se dosud nádherné stromovité kapradě, o nichž jsme se již dříve zmínili. Avšak i drobné ka-

Zpustošené a zaplavené území u Loemadjangu.
Fot. Domin.

pradě, jichž počet jde do set, překvapují bohatstvím tvarů, které lahodí oku každého pozorovatele, které však jsou i zdrojem hlubokého poučení pro přírodopisce-filosofa. Připojil jsem obraz kapradě, která svými oddenky, dlouhými mnoho metrů, šplhá po kmenech stromů a vytváří masité kulaté lístky jako penízky. Nikdo netušil by na první pohled v této tučnolisté rostlině kapraď, která se dovedla tak přetvořiti, že jest výtečně přizpůsobena příživnému životu na kůře stromů.

Minuvše obvod plantáží přišli jsme do kraje sice více otevřeného, avšak velice neschůdného. Na počátku jakési cesty očeká-

val nás kočár, který měl nás dovézti až do nejbližší stanice železniční. Nikdy nezapomenu na strašnou tu cestu, kdy těsně vecpán vedle svého přítele byl jsem nečinným svědkem všemožných eskamotáží našeho kočáru, jsa účastníkem naprosto a v každém smyslu passivním, jak by každý doznal, kdo by býval měl příležitost shlédnouti po několika dnech modřiny všech barev, jež krášlily mé tělo. Snad každý evropský kočár by se byl roztřískal, ale náš domorodý vozka zachoval svůj bohorovný klid i když jsme vylétli přes obrovský balvan, a hned na to najeli na druhý, takže kočár lítal se strany na stranu, do výše a dolů jako hbitá baletka. I když jsme brodili se přes rozvodněné řeky, a špinavé, dravé proudy vod málem strhly s sebou celý kočár, náš vozka jen švihal pobízeje koníky, kteří se činili seč jen byli. Můj přítel, zcestovalý po různých krajích starého a nového světa, vystřídal již několikráte bohatou zásobu nadávek ve všech jazycích, nedbaje, že při tom vydává v nebezpečí svůj vlastní, zatím co já jsem očekával, až opět při novém skoku ucítím na svých zádech současně loket vozky, roh kufru a v boku železné pažení kočáru.

Teprve když jsme šťastně vyvázli z kraje zasaženého zmíněnou katastrofou, byla jízda poněkud pohodlnější, ač sotva kdy jindy opouštěli jsme s větší radostí kočár, než tentokráte před stanicí dráhy, jež nás dopravila do našeho východiště, Loemadjangu, kde v pohodlném hotelu brzo jsme zapomněli na všechny přestálé trampoty a svízele a vzpomínali rádi na dny tak bohaté na různé dojmy.

Ačkoliv Loemadjang jest poměrně malé město a málo kdy navštěvováno cizinci, jsou zde hotely po hollandském způsobu nadmíru pohodlné. Bydlil jsem v malé ville, sestávající z jediné místnosti s malým vedlejším pokojíkem; stěny a krov byl celý obrostlý skvostnou zelení, spestřenou různobarvými květy. Také kuchyň byla celkem i pro evropský žaludek dobrá, překvapovaly nás pouze malajské jídelní lístky, ač majitelkou a správkyní hotelu byla Hollanďanka. V místě samotném není mnoho pozoruhodného, ač ulice jsou velice malebné, všude množství zeleně, v níž ztrácejí se takřka domorodé chatrče. Loemadjang má ovšem i své prostranné „náměstí", t. zv. „alun-alun", na němž uprostřed stojí posvátný fíkovník čili banyán. Zmínil jsem se již dříve o těchto pozoruhodných stromech, které žijí zcela

Na ovocném trhu v Djokjakartě: v popředí drobné, nakyslé plody palmy Zalacca edulis, po straně pravé veliké čerstvé ořechy kokosové. Fot. Domin.

zvláštním životem. Koruna roste totiž stále do šíře a když konečně v pozdějším věku hlavní kmen počne odumírati, vypustí strom z postranních větví kolmo dolů vzdušné kořeny, které se v zemi zachytí, promění se v pevné kmeny a tak časem nesmírně široká koruna má ne jeden, ale celé množství nových kmenů a roste nerušeně dále, třebas už vlastní kmen docela vyhnil.

V nejbližším sousedství řeky všude byly stopy nedávné povodně a některá místa byla ještě zaplavena. Některé chatrče se

Posvátný fíkovník na alun-alun v Loemadjangu.
Fot. Domin.

úplně sesuly a hromada listí a dřev, která zůstala, byla celá zabalena usychajícím rmutem. V jiných, polozbořených, tísnili se jejich obyvatelé, nedbajíce o to, že hrozí jim nebezpečí, kdyby se i zbytek domků sesul. Jinde opět viděli jsme domorodce, jak opravují poškozená místa anebo kladou základy k novým chatrčím. Jinak skoro celé město žilo svým obvyklým životem. Všude na ulicích batolily se nahé neb polonahé děti, dorostlí pak nerušeně i před zrakem cizince pokračovali ve svém zaměstnání, zábavě, strojení aneb i v líném odpočinku. Batikové látky, jimiž

Mangrovový strom se vzdušnými kořeny na pobřeží u Batavie.
V pozadí porost palmy mangrovové.
Fot. Domin.

se šatí, nejsou sice živých barev, ale přec jen pestré a nadmíru malebné.

Zvláště na trhu soustředí se život domorodců; naskytá se tu pestrá podívaná nejen na rozmanité zboží, nýbrž i na pružné, pěkné postavy domorodců a domorodek, které dovedou uplatniti prostým svým oblekem nadmíru vkusně krásné linie svého těla.

Zpáteční cesta vedla nás přes Proboling do Batavie. Několik zajímavých výletů podnikli jsme ještě na pobřeží mořské, kde místy jsou pěkné písčiny, většinou však bažiny porostlé mangrovami. Všude v horkých krajinách na plochém břehu mořském na místech více chráněných, kde nedorážejí stále veliké vlny příbojové, nalézáme na rozhraní moře a souše zvláštní pruh, který někdy bývá zcela úzký, jindy opět zšíří několika kilometrů, za silného přílivu většinou mořem zatopený, za odlivu sice suchý, avšak bažinatý. Na tomto pruhu usadilo se zcela zvláštní společenstvo rostlinné, přizpůsobené nezvyklým podmínkám životním a slané půdě. Porosty ty se všeobecně nazývají *mangrovy* a vykazují mnoho zajímavostí, ač jsou obyčejně i sídlem myriad moskitů, kteří rozšiřují zhoubnou malarii. Půdu tvoří bahno, často smrduté; za odlivu slyšíme tu stále zvláštní bublavé zvuky, povrch bahna se otvírá a bubliny plynů unikají. Zajímavý jest zde i život různých živočichů. Zvláště krabové, od nejmenších až k obrovským, mají zde své oblíbené rejdiště a vyznamenávají se často pestrými barvami. U ústí řek, kde mangrovy vroubí břehy často na velikou vzdálenost (až kam sahá slaná voda), občas se v nich povalují krokodýlové, zdáli podobní nehybným kládám anebo ohromní ještěři, varannové, kteří bývají až přes 2 *m* dlouzí a vyplašeni kroky rychle utíkají do bezpečných zákoutí.

Některé rostliny odváží se jako přední stráž až do pásma, kam i za odlivu sahá moře, tak bývá to jeden bodlinatý akanthus, nápadný krásnými květy. Jinak sestává vegetace mangrovová většinou z keříků a malých stromků, s vždy zeleným, kožovitým, lesklým listím. Stromky ty bývají ovšem podivně přizpůsobeny životu na těchto místech, které občas náležejí moři, občas pevnině. Tenké kmeny vyhánějí často již od polovice obloukovité vzdušné kořeny, které skytají stromkům a keřům bezpečnou oporu i tehda, když rozbouřené moře za přílivu burácejícími vlnami tříští se o hustou hradbu mangrov. Mnohé stromy a keře

jsou též živorodé, zjev to nadmíru vzácný, skoro ojedinělý v rostlinstvu, avšak zde nadmíru účelný. Samotné plody snadno by proudy mořské zanesly daleko širým oceánem a tak sotva by mohl zdárně dorůstati nový porost. Když však semeno vyklíčí již v koruně stromu a teprve mladá rostlinka spadne, která bývá už půl metru i přes metr dlouhá, jest daleko větší naděje, že

Rozlehlé houštiny bezkmenné palmy mangrovové (Nipa fruticans) na pobřeží mořském poblíž Batavie.
Fot. Domin.

rychle se zachytí a pod záštitou celého porostu vzroste tak, že dovede sama již vzdorovati nárazům moře.

Jiné keře a stromky nejsou sice živorodé, za to však se jiným způsobem rozmnožují a sice ne cestou pohlavní, nýbrž více vegetativní. Také podivná palma mangrovová (*Nipa fruticans*), která tvoří nízké bezkmenné trsy s nádhernými vzpřímenými koši peřených vějířů, rozmnožuje se hlavně cestou vegetativní, tvoříc vždy nové a nové výhonky, až dospěje v rozsáhlé houštiny, často člověku zcela nepřístupné. Ovšem palma ta jest

Bonso na písečném přesypu u Mantjinganu. (Ke str. 352.)
Fot. Daneš.

také hojně plodnou, a její plodenství zvíci lidské hlavy na krátkých, silných stopkách, se pěkně odrážejí od tmavé zeleně korun. Proudy mořské zanášejí plody její na ohromnou vzdálenost, od pobřeží ku pobřeží a tak stala se palma ta a mnohé jiné rostliny mangrovové věrným průvodcem bařinatých pobřeží mořských v horkých krajích starého i nového světa.

Mnohé keře a stromy mangrovové mají ještě jednu zvláštnost, kterou dovedeme si vysvětliti opět jen podivuhodným přizpůsobením životním podmínkám. Stromy ty vyhánějí totiž kuželovité neb válcovité kořeny kolmo ze země ven, nad povrch bahna, takže kol některého stromku, který se odvážil daleko před ostatní, v kruhu zšíři mnoha metrů ční ze země jakoby husté, dosti vysoké kolíky. Jsou to právě ony kolmo nahoru rostoucí kořeny, které často činí pochůzku mangrovami i za odlivu nadmíru obtížnou. Případně nazývají se kořeny ty dle účelu, kterému slouží, *dýchací kořeny* anebo pneumatophory.

Mangrovy vytvoří často porosty nadmíru husté, divoké houštiny, které žijí svým zvláštním životem. Křivolaké kořeny, místy přeměněné v tenké, vysoké lištny, dýchací kořeny a spadalé větve stávají se vždy hustšími, mangrova vytvoří pevnou, vždy zelenou hradbu, kterou moře nedovede již pro sebe urvati. Je-li za mangrovou původní džungle, tlačí se tato vždy více do předu, jednotlivé stromy pralesové vyrostou v mangrově, kdežto vlastní stromky a keříky mangrovové postupují dále do moře. Tím způsobem nezřídka postupuje vegetace získávajíc novou pevninu, jak lze pozorovati na mnohých místech tropického pobřeží. Pro oko nezasvěcené panuje zde úplná harmonie a klid, ač ve skutečnosti jest tu stálý boj, při němž obyčejně vegetace vítězně postupuje krok za krokem ku předu, dobývajíc nové půdy, urvané moři.

Místy jest však břeh mořský písčitý a rozlehlé přesypy (duny) taktéž v stálém přerodu a vývoji vytvářejí celá miniaturní horstva, divoké rokliny, skoro kolmé svahy, hluboké kotliny i nadmíru ostré hrany. Vše to poznali jsme již na jižním pobřeží Jávy, i zajímavou vegetaci, která dobývá tato nejistá, pohyblivá stanoviska.

Navštívili jsme některé vesničky na pobřeží mořském u Batavie, které mají zcela zvláštní ráz. Ač schází jim bohatý zelený kryt, obvyklý u javanských kampongů, jsouc přec jen

Vesničky na pobřeží mořském u Batavie mají odchylný ráz od javanských kampongů.
Fot. Domin.

nesmírně pestré. Některé z nich zaujímají místa, kde druhdy rozkládaly se mangrovy. Většina těchto byla uměle vysušena, ač často uprostřed vesnice jsou s mořem související bažiny a rybníky s pěknou na oko vegetací mangrovovou. Chyše domorodců mají tu zcela odchylný ráz, ač samy nizoučké, mají nadmíru vysoké, v ostrý úhel vybíhající střechy, které jim dodávají ma-

Domorodá restaurace pod širým nebem.
Fot. Domin.

lebného vzhledu. Tu onde stojí osamělá mohutná palma vějířová, často zbavená většiny listů, neboť domorodci užívají jich na různá pletiva. Mořský vánek vyluzuje v ohromných vějířích zvláštní šustot, kdežto bohaté koruny obrovských stromů slezovitých, zvaných „waroe" a zpestřených velikými žlutými květy, se sotva pohybují. Dlouhé stoky, zarostlé z části mangrovovou houštinou, vedou až k moři a jsou bohaté na různé ryby. Nescházejí ani kokosové palmy, jichž vláknité zevní oplodí domorodci máčejí po delší dobu v špinavých bažinách mangrovo-

vých, až se uvolní pevná vlákna, známý „koir“. Mnoho cizinců nepřijde as do těchto zajímavých vesniček na pobřeží mořském a proto nejsme obtěžováni žebrotou, jen zvědavé zraky odevšad udiveně si nás prohlížejí, asi jako my bychom věnovali pozornost australskému černochu nebo Indiánu, který by si vyšel na procházku na Ferdinandovu třídu.

Ženy a dívky často si malují čela a někdy i tváře bílým vápnem, které se zvláště nápadně odráží, jsou-li jejich rty cihlově zbarveny od častého žvýkání sirih (betelu). Rybolov jest hlavním zaměstnáním domorodců; v některých krajích připravují z různých pletiv, zvláště pandanového, velice pěkné rohože, taštičky a jiné předměty. Celý oběd lze si koupiti za nepatrný peníz na ulici, ač mnohé jeho součástky (třebas podané sebe sličnější domorodkou) nesnese leč otužilý žaludek Evropana. Pozoruhodno jest, že přes bohatství čerstvých ryb libují si domorodci po způsobu Číňanů v smrdutých sušených rybách, jichž „vůně“ závodí s páchnoucími výpary mořských bařin.

Neradi loučili jsme se s pestrými vesničkami a s břehem moře, přes které jsme v krátku měli sami se vydati k cíli naší cesty, do Australie.

JÁVA
1: 4,000.000
železnice
hranice residentství
G. = Goenoeng, hora
K. = Kali, řeka
JÁVSKÉ MOŘE
INDICKÝ OCEÁN
SUMATRA
TISÍC OSTROVŮ
KRAKATAU
SUNDSKÁ ÚŽINA
BANTAM
BATAVIA
CHERIBON
PRAENGER REGENTSCHAPPEN
PEKALONGAN
BANJOEMAS
KEDOE
SAMARANG
REMBANG
SOERAKARTA
DJOKJAKARTA
MADIOEN
KEDIRI
SOERABAYA
MADOERA
PASOEROEAN
BESOEKI
BAWEAN
BALI
Wijnkoops bay

17218/54

Nakladatel
J. OTTO
v Praze